PAUL ANGHEL

# CUTREMURUL

Cartea a VlII-a din

ciclul **„Zăpezile de acum**

**un veac“**

**„Cutremurele sînt mişcări ale scoarţei pămîntene, care pot rupe ciclurile vieţii."**

Humbold

t**Se umflase din nou Dunărea, ca şi în urmă cu un an, cu un ev, cu o sută de evi. între marile evenimente,**

**distanţa e scurtă, atît de scurtă, încît acestea îşi leagă zalele unele de altele într-un continuum, rostogolindu-se împreună, aşa cum se leagă şi se confundă unele cu altele revărsările de primăvară cu cele de toamnă ale marelui fluviu, la Porţile de Fier. Aici, vegetaţia pripită a sezoanelor, cea care ar putea măsura prefacerile anuale, nu se vede ; se văd doar pereţii de piatră, cerul**

şi talazurile în năvală.

Vara însă, cînd fluviul scade, cînd e secetă, ies din albie marii bolovani, îşi scot la soare spinările, îşi arată trupurile lustruite de valuri şi zăpoare, iar dincolo de Porţile de Fier, mai la vale, se văd picioarele mult scurtate ale podului lui Traian. Şi mai la vale se văd picioarele unui pod aruncat peste fluviu de Constantin cel Mare, iar şi mai la vale, la fund, încremenite în mîl,

**s-ar afla nişte monoxile, bărci arhaice scobite cu topoare de bronz, din- tr-un singur trunchi de copac, rămăşiţele unui pod de nave, întins de Darius, în era veche, de la un mal la altul, încă şi mai la vale, spre Deltă, nu se mai vede nimic decît împărăţia sublimă a lui Dumnezeu. Istoria umană dispare.**

**Pe firul Dunării, timpul, în virginitatea lui de izvor, se vede cel mai bine la vărsare,**

**în Delta, unde în fiecare an pămîntul înaintează cu o palmă sau două în Marea Neagră ; se vede şi la Histria, unde marea s-a retras,- lă -sînd portul cetăţii eline pe uscat, în pustiire, dar nu se vede la Porţile de Fier, unde timpul n-are încă chip, sub clocotul apelor în izbire cu piatra. De-a lungul timpului numai o singură scrijelitură a omului, în peretele de cre-**

**mene : pe ţărmul drept care se ridică abrupt pînă la cer, soldaţii lui Traian au tăiat o şosea şi au bătut o tabulă — Tabula traiană — la anii 105—106. Acum, sub tabulă, jos, plutea un cadavru umflat de apă, care, pînă la urmă, s-a hotărît să pornească la vale, printre cataracte, spre mare.**

**De atunci, de la începutul erei, nu trecuse mult, cam vreo treizeci de generaţii din acelaşi soi de**

**oameni. Şi aceştia curgeau, ca şi apa, rămînînd totuşi pe loc, ca şi piatra. Ultima generaţie, cea a contingentului militar 1877, era atît de tînără, încît credea că evenimentul antic, din care oamenii decurgeau, se petrecuse ieri.**

**Generalul Cerchez n-a trecut Dunărea. Cînd ajunsese pe la mijlocul fluviului, ambarcaţiunea lui a fost întoarsă la ţărmul bulgar, unde i s-a înmînat ordinul de a rămîne mai departe, pe loc, comandant al garnizoanei Vidin. întoarcerea din drum i-a dat generalului un rău presentiment, combinat cu o stare de răzvrătire împotriva soar- tei. Hotărîse să dezbrace uniforma odată**

ajuns pe celălalt mal, dar ordinul îi revoca decizia, silindu-l să redevină ceea ce nu mai voia să fie : un militar. ,,— Dragă, dar ce s-a întîmplat ?!“ „— Vi s-a ordonat să rămîneţi pe loc şi să reluaţi comanda !“

A revenit la comandament cu silă şi a poruncit să i se desfacă bagajele. Nici locţiitorul lui, colonelul Algiu, care primise telegrama, nu bănuia ce se putuse

**întîmpla. Hainele civile îl şi aşteptau pe Cerchez la Craiova. Tot acolo fusese trimis echipamentul civil pentru ordonanţe. Voia să iasă din armată împreună cu ordonanţele, desconcentrîndu-i pe cei doi băieţi care-l slujiseră în campanie, lăsîndu-i la vatră. Spre seară a sosit încă un ordin telegrafic : i se cerea să predea cetatea reprezentantului armatei aliate, colonelul Tituba,**

**şeful unei comisii ruse de preluare şi inventar. Aceeaşi situaţie urma s-o aibă cetatea Belogradgic, în care se afla o garnizoană română aparţinînd tot diviziei lui Cerchez. De cetatea Belogradgic, de armamentul şi muniţiile otomane rămase acolo răspundea colonelul Cantili. Generalul i-a retransmis lui Cantili depeşa, obligîndu-1 şi pe acest subaltern să rămînă la post. A făcut**

automatic aceste operaţii, aşa cum se primesc şi se retransmit ordinele la oboseală. Apoi a deschis gazetele sosite de la Bucureşti, cu nădejdea că va afla măcar din presă ceea ce superiorii nu-i spuneau. Nici o noutate, guvernul nu ştia nimic despre condiţiile păcii abia încheiate. Şi atunci, pentru ce graba de a se preda cetatea ? ! Mai ales cînd dintr-un ordin anterior al prinţului rezulta

**că Vidinul, ca şi Belogradgicul, urmează a fi ţinut zălog pînă la reglementarea finală. Cînd intervenise această reglementare finală ?**

**Pentru mai multă siguranţă, Cerchez a cerut la Bucureşti să i se retransmită ultimul ordin. Voia să-şi controleze buna înţelegere şi să verifice dacă textul pe care îl primise fusese clar redactat. Procedase la fel şi în urmă**

**cu un an, cînd primise ordinul absurd de a se retrage din faţa Calafatului. Nu era mai normal, a întrebat atunci, să ocupe Vidinul, pe care tot îl bombarda cu tunurile ? Acum se afla la Vidin, se reîntorsese la Vidin, dar cu ordinul de a preda cetatea aliaţilor. De ce ? A aşteptat mult retransmiterea ordinului, plimbîndu-se iritat în jurul aparatului Morse. Nutrea speranţa că**

**ordinul se va revoca sau că vor interveni nişte precizări. Nimic. Acelaşi text identic cu primul, doar că numele ofiţerului aliat care urma să preia cetatea era îmbogăţit cu un i : Titiuba, în loc de Tituba. N-a mai cerut corectură, Cerchez îl ştia pe Tituba. Totuşi Tituba sau Titiuba, cum era corect ? ,,— Eh, fir-ar să fie !", acel i în plus se ţinea deja scai de el şi avea să-l persecute şi-n cursul nopţii.**

Din aţîţare a trecut direct în insomnie, insomnia atroce de care nu scăpase săptămîni în şir în timpul asediului Plevnei. încă de atunci căpătase greaţă de ceai şi spaimă că ceva capital se petrece dincolo de spaţiul pe care el îl controla. Nedormirea de atunci îl istovise, nu putuse scăpa de ea decît după bătălia supremă, cînd Cerchez, la sfîrşitul zilei, a căzut

**buştean într-un somn opac, din care nu l-a mai putut trezi absolut nimeni vreo douăzeci de ore. Cînd s-a trezit, era deja general. Plevna rămăsese în urmă, lumea se schimbase, veniseră zăpezile, prin zăpezi dormise bine, chiar de-a dreptul în zăpadă, pînă în noaptea de după lupta de la Smîrdan, cînd insomnia i-a revenit. Era absurd să-i revină ■— cîştigase**

**bătălia !, dar aţîţarea premergătoare s-a prelungit — probabil că lupta nu-l cheltuise suficient —, Cerchez a trăit atunci din nou spaima că ceva capital se petrece dincolo de spaţiul pe care deja îl controla.**

**Intr-un fel era normal : o victorie obţinută noaptea atîrnă de un fir de păr. Nimeni nu poate fi stăpîn pe un rezultat smuls din haosul încăierării şi al**

**întunericului. Cerchez ştia din luptele precedente că o bătălie nu-i altceva decît o stare de haos, — iniţial bine organizat — în care cineva, un îndrăzneţ sau hazardul scoate un rezultat incredibil, în favoarea uneia dintre părţi, cînd tot atît de bine acel rezultat poate aparţine părţii celeilalte. La Smîrdan, după luptă, Cerchez trăise teroarea că undeva în întuneric inamicul ascunde nişte**

**colosale rezerve. Unde ? Desigur, dincolo de spaţiul pe care el îl controla, din care cauză generalul a ordonat incursiuni rapide, prin întuneric, în toate direcţiile. Că inamicul dispune de rezerve era pentru Cerchez nu o închipuire — o certitudine. Avea şi argumentul : el însuşi, la Griviţa, stătuse în tot timpul bătăliei, cu divizia intactă, pe post de rezervă. îşi scobise o noapte**

**întreagă pipa, la masa popotei din peştera lui Auerbach, aşteptînd să intre în foc. Divizia se afla afară, în spatele lui, cu armele în mîini. De ce nu s-ar fi desfăşurat lucrurile absolut la fel şi la Smîrdan ? De oe nu un altul, sau dublul lui, scobindu-şi pipa undeva în întuneric ! La Smîrdan se înfruntase de fapt el cu el, el cu spaima din sine însuşi, pe care n-a putut-o învinge decît tîrziu, la lumina zilei,**

**cînd a văzut că rezultatul îi aparţine definitiv, ba chiar se dispensează de el, de persoana lui fizică. Şi-a şi spus, cu ciudă, înainte de a pleca să se culce : „Un rezultat devine infailibil cînd capătă obiectivitate, cînd se eliberează de persoana celui care l-a obţinut" .**

**Lucru straniu, pe Cerchez nu-1 calmaseră asigurările ofiţerului cercetaş, care, în cursul**

nopţii, i-a raportat în cîteva rînduri că-n întuneric nu se ascunde nimeni. Şeful echipelor de luminători explorase terenul cu mult timp înainte de luptă, îi indicase formaţiile inamice pe hartă, îi desenase deja rezultatul. Totuşi, Vedeta de noapte nu cunoştea probabil forţa întunericului, capacitatea de surpriză de care dispune bezna, verificată de Cerchez cu luni în urmă, atunci la

**Gri viţa. ,,— Ce-mi vorbeşti dumneata ? l-a mustrat el pe ofiţerul cercetaş. Dar dacă aici, în această zonă, pe care încă n-ai explorat-o, se află cineva !“ „— Acolo unde îmi arăţi, i-a răspuns Vedeta de noapte, e Dunărea, iar dincolo e ţara.“ Cerchez se smintise, surescitarea îl împinsese în absurd, el indicase cu mîna pe hartă tocmai linia de reazem, din care nu putea veni nici**

**o surpriză. „— Şi-apoi, i-a mai spus Vedeta de noapte, pentru ce te mai sperii, cînd stăpîneşti deja rezultatul ?“ Deja mijeau zorile, nu mai putea interveni absolut nimic ; împreună cu Vedeta de noapte, Cerchez a vizitat ambulanţa unde fuseseră aduşi toţi răniţii, apoi campamentul prizonierilor. A asistat la numărătoarea prinşilor pînă l-a prins şi pe el din urmă căscatul. A**

**căscat nervos, nu-i era somn. L-a trimis să se culce pe ofiţerul cercetaş, care a refuzat însă. „— De-aici încolo eu sînt cel care n-o să mai poată dormi“, i-a spus acesta lui Cerchez. „— De ce, cînd războiul e ca şi isprăvit !“ „— Tocmai de asta. Mi-e teamă că se va instala, după război, o insomnie generală. Cerchez a zîmbit ascultînd această enormitate. Vorbind, Vedeta de noapte a căscat, semn că**

**totuşi îi eraᵛsomn. A căscat din nou şi Cerchez, căscatul trecea de la unul la celălalt. „— O să dormim toţi, în curînd !“ a mormăit generalul. ,,— Te înşeli, l-a contrazis Vedeta de noapte. în curînd n-o să mai doarmă nimeni. “ Şi aţintindu-1 cu o privire obosită : „— Dă-ţi seama, Mihai, că de azi înainte inamicul nu va mai fi la vedere şi atunci ce-o să vă faceţi ? !“ Ofiţerul cercetaş**

îi spunea lui Cerchez pe nume, cînd se aflau în doi, fuseseră egali în grad pînă foarte de curînd, după Plevna. împreună trăiseră insomniile asediului, sfîrşite cu acea ultimă noapte de la Smîrdan : ,,— îţi ordon să te culci !“. i-a poruncit Cerchez, repetînd ordinul pe care şi lui i-l dăduse cîndva generalul Cernat. ,,— Bine, mă culc ! a convenit ofiţerul, dar să ştii că asta nu rezolvă

**nimic." în noaptea banchetului, acelaşi ofiţer cercetaş îi înmînase lui Cerchez un plic sigilat, cu rugămintea de a nu-l deschide decît dincolo, după ce trece fluviul.**

**După care acel ofiţer prieten s-a şi sinucis.**

**Abia dimineaţa, cînd**

**Cerchez îşi sorbea cafeaua, o depeşă de la Externe i-a adus cîteva lămuriri : deşi condiţiile păcii nu erau cunoscute, prinţul hotărîse să predea aliaţilor cetăţile Belogradgic şi Vidin, printr-un gest unilateral de bunăvoinţă, pentru a nu se atrage asupra ţării nici o indispoziţie internaţională. Lui Cerchez i se recomanda să se conformeze ordinului primit direct de la departamentul de Război. îi**

**rămînea deci să predea Vidinul colonelului Tituba. în lipsă de ceva mai bun de făcut, Cerchez a vizitat cîteva lazarete tixite de bolnavi. A trecut apoi pe la cîteva dintre unităţile aflate în subordine, suprimînd salutul la general şi raportul uzual despre starea trupei. Ofiţerii şi soldaţii, care aşteptaseră întoarcerea acasă, acum se plictiseau.**

**Starea subordonaţilor se vedea cu ochiul liber, fără nici un alt raport. A dat apoi ocol cetăţii, fără să mai intre în interior. Zidurile, pe care atîta le jinduise, erau încă tefere, deşi le bombardase şi de pe ţărmul românesc, de la Calafat, şi de pe ţărmul bulgar, în timpul ultimelor săptămîni de asediu. Deţinea, în sfîrşit, acest punct strategic, cu care**

**acum nu avea ce face, cu care nimeni nu mai avea ce face — nici otomanii, nici românii, probabil nici ruşii. Cerchez a întors spatele cetăţii pustii, simplu depozit de fiare vechi şi furnituri militare, şi a pornit spre cantonament. în drumul de întoarcere, s-a oprit totuşi să se întrebe : la ce serveşte obiectul unei bă**

**tălii, care, o dată cîştigat, devine inutil ? Aceeaşi soartă urmau s-o aibă toate obiectele cucerite în timpul războiului, pentru care căzuseră de o parte şi de cealaltă mii de morţi — redute, redane, forturi, fortificaţii, unele plasate cu totul bizar, după necesităţi strategice de moment, toate nule ca valoare, toate acum abandonate. O situaţie aparte avea totuşi Vidinul. Impunătoarea cetate medievală de la Dunăre nu mai avea nici un rost militar, dar rămînea frumoasă. Ca şi cetatea Belogradgic din munţi, la care zidurile — otomane, bizantine, romane — legau erele între ele, ţinîndu-le falnice. Va mai spune mîine ceva o redută acoperită de bălării ?**

**Colonelul Tituba era plecat la Sofia pentru instrucţiuni. Cerchez n-avea cui preda cetatea. Spre seară a primit vizita mitropolitului bulgar al Vidinului, care a venit ca să-i exprime încă o dată omagiile pentru faptul că păstoriţii săi scăpaseră de otomani. Generalul l-a ospeţit cum se cuvine, prelatului îi rîdea barba ; profitînd de această bună dispoziţie, Cerchez i-a adus aminte de enoriaşii români din zona Vidinului şi de pe toată valea rîu- lui Timoc. „— Vai de mine, s-a apărat clericul, dar sîntem toţi creştini, avem aceleaşi praznice şi aceleaşi lăcaşuri de închinare. Am trăit pînă acum ca fraţii, de ce-am trăi altfel de aici înainte ? !“**

**Ceva mai tîrziu, la general s-a anunţat şi Pirl-paşa, fostul guvernator civil al Vidinului, care nu părăsise încă oraşul. Otomanul i-a înmînat lui Cerchez un memoriu cuprinzînd numai plîngeri din partea populaţiei mahomedane rămasă fără protecţie. ,,— Ce va fi mîine ?“ a întrebat Piri-paşa, iar gazda provizorie a dat din umeri în absolută neputinţă. Nici Cerchez nu ştia ce va fi mîine. „— Voi transmite lista de plîngeri colonelului Tituba, succesorul meu la comanda cetăţii !“, dar această asigurare oferită de Cerchez nu l-a liniştit pe fostul**

demnitar de la Istanbul. Otomanul a mai spus : ,,— Vor urma răfuieli, răzbunări, represalii. Nu punem în cauză noua autoritate, dar ne îngrozim de pe acum de dezlănţuirea instinctului scăpat din frîu“. Cerchez nu-1 putea contrazice, asemenea lucruri se şi petreceau. Otomanul a mai spus, cu oarecare jenă : „— Trebuie să ştiţi că guvernarea otomană a menţinut aici o normă, un fel anume de ordine !“. „— Pe care supuşii au răsturnat-o ! i-a reamintit generalul. La nişte excese, săvîrşite timp de patru sute de ani, se răspunde azi cu exces. E trist. Ce pot eu să fac ?“ Piri-paşa arăta ca cdl mai nenorocit dintre oameni. El nu săvîrşise nici un exces şi nu voia să răspundă de excesele anterioare, de care foştii supuşi îl făceau vinovat. A cerut pînă la urmă, cu glas stins : ,,— Trataţi-ne ca pe nişte oameni cărora le-a luat casa foc !<1.

Colonelul Tituba a venit, în sfîrşit, împreună cu O[1] foarte numeroasă comisie care trebuia să măsoare ziduri, să cîntărească explozibili, să aleagă armele după calibre, să numere firele de iarbă de puşdă aflate în magazii. Operaţia fusese făcută o dată de români şi otomani, în urmă cu nici o lună, cînd se încheiase o stivă de procese-verbale de predare-primire, acum aceeaşi muncă trebuia luată de la capăt şi refăcută în amănunţime. Cerchez nu consimţea să mai participe încă o dată la un asemenea coşmar birocratic şi a desemnat un subaltern ca locţiitor al său în comisie. La fel a procedat şi Tituba. Cei doi urmau să inspecteze împreună, din cînd în cînd, mersul lucrărilor, trecînd pe la sediile subcomisiilor specializate : săbii, tunuri, bombe, puşti, revolvere ş.a.m.d. Intre timp, cei doi conversau pe orice alte teme decît cartuşele, bînd unul cafea, eelălalt ceai.

— Capitala noului stat va fi Sofia, nu-i aşa ? a întrebat Cerchez într-o doară.

— Desigur ! a răspuns colonelul care venise de la Sofia. Deocamdată însă capitala acestei

provincii se află la Petersburg.

Cerchez a părut uimit. Tituba a observat şi a intervenit cu lămuriri :

— Veţi spune că e cam departe, că era cu mult mai aproape Constantinopolul. Aşa e. Dar asta pînă cînd se vor aranja lucrurile. Dintr-o raia va trebui să facem un stat.

— Să şi-l facă bulgarii singuri, a aruncat generalul, că doar au mai avut o dată stat !

— Uşor de spus, dar practic greu de realizat ! i-a răspuns Tituba. Le-ar trebui întîi nişte elite.

— Şi n-au ?N-au, după cum prea bine ştiţi. Otomanii n-au îngăduit emanciparea unor elite.

— Au totuşi o negustorime prosperă, a observat Cerchez. Au chiar şi cărturari. La noi, la Bucureşti, înainte de război, au trăit foarte mulţi exilaţi bulgari, printre care profesori, scriitori, poeţi. Au scos gazete, au editat cărţi...

— Da, dar n-au o aristocraţie ! a insistat Tituba în a-1 contrazice. Şi neavînd o aristocraţie, există riscul ca aici să apară un stat burghez.

— Şi ? !

Tituba nu era un aristocrat, nici măcar nu făcea parte ■din aristocraţia armatei imperiale. Era un simplu nacial- nic militar, un ofiţer de administraţie, binevoitor de altfel, cum vor fi fost numeroşi şi în principatele nord-du- nărene pe vremea protectoratului rusesc. în toate, Tituba părea mai curînd o moaşă, foarte simţitoare la durerile de facere ale noului stat. O moaşă benevolă. Totuşi patima lui de neofit pentru un stat aristocratic i s-a părut lui Cerchez excesivă. I-a şi spus „moaşei" printr-o parafrază mentală : „Domnule Tituba, la drept vorbind noi doi nu avem nici un mandat ca să ne amestecăm în facerea noului stat, nici ca moaşe şi nici ca naşi. Pruncului care va rezulta o să-i taie buricul istoria'[1]. Cu voce tare, Cerchez a spus doar atît :

— Nu văd un cusur în faptul că bulgarii sînt în marea lor majoritate crescători de vite şi cultivatori de pămînt. Asta le şi dă seriozitatea, gravitatea şi încăpăţînarea pe care alţii n-o mai au, fiindcă s-au moleşit. Nu vor pierde nimic, vă asigur, dacă în loc de aristocraţie vor avea o fourghezie harnică.

— Burghezie ? ! a strigat „moaşa" cu indignare. Dar, •domnul meu, burghezia e o clasă fără morală. A se vedea Franţa. Căci ce garantează menţinerea tradiţiilor, a credinţei şi a regalităţii într-un stat dacă nu aristocraţia ?

— Sînt de acord cu dumneavoastră ! a

convenit Cerchez. Dar probabil că de-aici înainte va trebui să ne obişnuim cu ideea apariţiei unor state fără aristocraţie, doar cu burghezie, nu numai aici, dar şi în alte părţi ale lumii.

— De ce să ne obişnuim ?

— Fiindcă n-avem încotro.

— Ba avem ! şi Tituba s-a avîntat să-i explice : Se vor forma treptat nişte elite, fidele credinţei ortodoxe, care pînă azi a fost prigonită în Balcani. Se va forma o armată, după modelul nostru militar. în sfîrşit, le vom da bulgarilor o regalitate.

— De ce să nu şi-o ia singuri ?

La această întrebare, Tituba n-a mai răspuns, n-a mai avut cînd, fiindcă în lucrările comisiei intervenise un accident. Ambii comandanţi au suspendat conversaţia, s-au prezentat la faţa locului. în cetate, după cum s-a raportat, dispăruseră nişte cartuşe. Cartuşele fuseseră puse sub pază, dar nu ieşeau acum la numerar şi Cerchez era destul de indispus. Tituba însă a dat prompt soluţia : cîţiva soldaţi să aducă de pe cîmp cîteva mii de cartuşe — nu erau oare toate cîmpurile din jur semănate cu muniţie ? ! S-au adus cartuşele, cei doi au putut să revină liniştiţi la discuţia despre viitorul statului care urma să se nască.

— Vom organiza deci un principat, apoi un regat, a continuat Tituba. Cu un principe străin, deocamdată vasal Porţii. Deocamdată !...

— Şi principele de unde va fi adus ?

— în nici un caz de la Petersburg ! Ar trezi suspiciuni. Şi expediind această chestiune destul de minoră : în noua capitală a statului va fi instalat probabil vreun prinţişor german.

— Şi dacă prinţişorul german va face politica Germaniei ?

— Vom avea grijă să facă politica Rusiei. Nu sînt probleme !

Cerchez avea toate motivele să rîdă, nimic nu-1 făcea să creadă realizabil punct cu punct

un astfel de program.

— în istorie, i-a spus el lui Tituba, mai intervine şi hazardul.

Cum a intervenit de altfel imediat şi-n chestiunea cartuşelor lipsă, care, peste puţin timp, au fost regăsite în- tr-un ungher al cetăţii. Acest fleac, regăsirea cartuşelor, l-a indispus din nou pe general, fiindcă din nou trebuiau refăcute procesele-verbale. Tituba a oferit însă din nou soluţia simplă : cartuşele în plus să fie aruncate iarăşi pe cîmp, cum s-a şi făcut. Important era ca procesele-ver- bale de predare-primire să rămînă neschimbate.

— Şi guvernul ? a mai întrebat Cerchez, bucuros că incidentul cu cartuşele se rezolvase.

— Guvernul ? a tresărit Tituba. A, guvernul bulgar !... Lista guvernului e deocamdată provizorie. Se dă totuşi ca certă numirea generalului Drenteln la Război... Apoi a generalului Cazimir Ernroth la Externe...

— Atît de mulţi germani într-un guvern bulgar ? ! s-a mirat Cerchez.

— Dar e nevoie de oameni de nădejde, slujitori credincioşi ai imperiului ! l-a lămurit Tituba. V-am spus doar că-i vom ajuta pe bulgari !

Cerchez nu putea să-şi reprime nedumeririle :

— Şi bulgarii totuşi ?

— Premierul noului guvern, l-a asigurat Tituba, va fi mai mult ca sigur un bulgar.

Intervenise un nou incident : o ghiulea otomană de mare calibru, desprinsă dintr-o movilă, în timpul numărătoarei, se dusese de-a dura pe nişte scări întortocheate pînă în întunericul unei hrube. A fost cu neputinţă de regăsit ghiuleaua, în subterană, o ghiulea de un tip nou, încărcată cu dinamită. Pe cîmp, de jur-împrejur, nu se găsea un astfel de material. Colonelul Tituba a adus însă prompt soluţia : astuparea hrubei cu nisip şi ştergerea ghiulelei din inventar. Comisia mixtă şi-a însuşit ideea.

Astuparea hrubei cu nisip a revenit părţii române, partea rusă rezervîndu-şi operaţia de ştergere a bombei din inventar. Cerchez l-a însărcinat cu „chestiunea nisipului[11] pe nea Tică, şeful manutanţei diviziei, expert în afaceri de aprovizionare şi administraţie, care se descurca în orice situaţie la fel de bine ca Tituba. „— Cum facem cu nisipul ?“ l-a întrebat Cerchez pe camaradul său de chefuri. ,,— Lasă, n-aibi grijă, l-a liniştit nea Tică, rezolvim noi !“ „— Şi dacă explodează ?“ „— Cum să explodeze ? ! a respins căpitanul de aţă. Nu ştii ce minuni face nisipul, care păstrează nealterat orice aliment, dar îl şi conser- vează !“ „— Şi dacă...“ „— Fii, monşer, serios, se conservă chiar şi o sută de ani, ca morcovii şi ceapa. Iar dacă explodează face fleoşc. Ăsta-i nisipul !“ Şi Tituba era de opiniunea că o bombă în nisip face fleoşc. Colonelul reţinuse onomatopeea, care n-a mai fost tradusă în franceză, astfel încît şi acest incident a fost cu bine rezolvat, deşi Cerchez a mai intervenit o dată : „— Şi dacă nu face fleoşc ?“ Tustrei au rîs. Fericit şi de această soluţie — între timp obiectul exploziv fusese îngropat în nisip —, ■colonelul Tituba i-a mai spus lui Cerchez, la ureche, confidenţial :

— S-ar putea ca şi mie să-mi revină ceva în noul guvern. Finanţele, probabil.

Cerchez era în drept să nu mai creadă nimic din toate aceste intrigi de periferie. In aceeaşi seară, generalul a alcătuit ordinul de marş pentru întoarcerea diviziei în ţară. Totuşi în zori, cînd da să iasă pe uşă, o telegramă de la Externe îi cerea să răspundă urgent : „Precizaţi cui anume aţi predat cetatea : colonelului Titiuba sau Tituba ?“ Cerchez a rupt depeşa şi a plecat agale, spre fluviu, fără a mai privi înapoi.

**După Isarlîk, punct pe care georgienii l-au atins fără dificultăţi, sotnia colonelului Aţhaşvili n-a mai participat la lupte. Pe georgieni i-a prins pacea pe drum. Singura misiune mai importantă pe care au primit-o a fost să escorteze un convoi de prizonieri, înapoi spre Balcani, dar ordinul a fost imediat contramandat de superiorul lui Aţhaşvili, care a spus de faţă cu el : ,,— Ăştia de la divizie sînt nebuni ! Cum să le dăm gruzinilor turci pe mînă, şi încă dezarmaţi !" Era ştiut că georgienii nu cruţau ; retragerea ordinului fusese un act înţelept, dar oamenii din sotnie care nu-şi mai găseau rostul fierbeau pe loc. Ei sperau că pacea dintre ruşi şi turci se va rupe, cum se rupsese regulat şi mai înainte, cam din zece în zece ani. De ce acum nu s-ar fi rupt imediat, chiar din momentul încheierii sau la o secundă după ? O speranţă s-a întrezărit în clipa în care pe front s-a aflat că Anglia mobilizează trupe. Războiul fermenta din nou, cu o făgăduinţă mare. în acest caz, georgienii şi-ar fi putut continua misiunea, ducînd-o pînă la capăt.**

**Dar războiul nu s-a reluat şi oamenii din sotnie erau trişti. Neam de războinici, ei nu ştiau ce să facă cu armele în timp de pace, o pace care ţinea în chip absurd oamenii sub arme, bărbaţi vrednici, buni de luptă. „— Ce faceţi cu noi ? l-a întrebat într-o zi Aţhaşvili pe general, ieşind la raport. Apoi tot el, cu silă : — Pe-aici se pierde vremea. " „— Da, a recunoscut generalul, se pierde vremea. Dar mai plimbaţi-vă şi voi. Aveţi norocul să vedeţi cum arată imperiul turcilor şi pe partea asta."**

**Georgienii, ca şi alte unităţi din cuprinderea uriaşei armate, au întreprins astfel o seamă de plimbări prin Tracia, de nord şi de sud. Au vizitat Stara-Zagora, Fili- poli, au trecut apoi rîul Mariţa, şi s-au îndreptat spre mare. La ţărmul mării, au aflat că pacea se încheiase definitiv şi au izbit cuşmele în pămînt. Tot atunci**

**s-a îmbolnăvit grav Andro şi ei au fost nevoiţi să reia drumul întoarcerii, un drum cu multe popasuri, provocate de crizele şi căderile locotenentului.**

**Locotenentul Andro Amilahvari nu mai putea fi mîna dreaptă a colonelului ; de sotnie, ca prim subordonat, se ocupa acum sergentul Soso Giaparidze, lucru care îl indispunea pe Andro. Titularul, la postul de comandă, era totuşi el. Şi-atunci de ce sergentul îşi dădea aere de ofi-ţer ? Cum de suporta Aţhaşvili această situaţie nefirească ? !** In **spitalul militar de la Isarlîk, unde s-au reîntors şi unde Andro a fost internat pentru mai multă vreme, ca să se întremeze, tînărul a tras din nou o criză, protestînd rămînerea la pat : „Şi de sotnie cine se ocupă ?" a întrebat el, provocator. „— Fii liniştit ! l-a calmat Aţhaşvili. De sotnie se ocupă Soso." Asta voia de fapt să ştie : dacă a fost înlocuit. A cerut uniforma şi n-a mai rămas o clipă în spital. Pe Andro, de aici înainte, îl ţinea pe cal voinţa de a rămîne viu şi îndîrjirea.**

**Timpul era moale, se topeau zăpezile.** In **sud, spre mare, nu mai erau zăpezi încă din iarnă. La Hisar, unde s-au oprit alte cîteva zile, din porunca lui Aţhaşvili, oamenii din sotnie au făcut băi calde la izvoarele romane din staţiune. Era aici o veche staţiune de băi termale de pe vremea romanilor. Clădirile dăinuiau de atunci, cum dăinuia şi urma unui amfiteatru, cu bănci de piatră, pe care, după scaldă, georgienii stăteau la soare. Stăteau la soare şi visau la ţara lor, unde urmele romane, bizantine, otomane se amestecau ca şi aici. Erau aproape şi munţii, in spate se înălţau Balcanii, apropierea munţilor le făcea bine. încă Andro a şi spus :**

**— Nu se poate trăi fără munţi.**

**— Ba se poate ! l-a contrazis Aţhaşvili. Există şi neamuri de stepă.**

**— Există, a convenit Andro, dar astea-s neamuri care nu stau pe loc, n-au o clipă de astîmpăr. Mereu caută nişte munţi de care să se**

sprijine. Turcii au fost neam de stepă. S-au izbit întîi de Caucaz, care i-a respins. Apoi s-au izbit de Balcani. I-au respins, iată, şi Balcanii. De Carpaţi nici măcar nu s-au putut atinge. De Alpi, nici atît. Apoi zîmbind palid : Cînd nu te cunosc, de la începutul lumii, munţii te resping.

Pe georgieni îi cunoşteau munţii ; ei s-ar fi simţit la fel de bine şi-n Carpaţi, şi-n Alpi, şi-n Pirinei. Reluînd drumul Balcanilor, sotnia s-a înviorat ; părea că şi Andro îşi venise în fire. N-aveau pic de voie bună, dar îşi simţeau din nou energia, cum o resimt întotdeauna şi oamenii, - şi animalele pe drumul întoarcerii. La o răspîntie de drumuri, Aţhaşvili a vrut să îndrepte sotnia spre Pasul Şipca, dar grupa din faţă a apucat drumul ştiut de cai, cel pe care asaltaseră Balcanii în iarnă. Aţhaşvili s-a lăsat în voia cailor, iar mai apoi i-a părut bine : cu acest prilej puteau să revadă acel defileu nenorocit în care se luptaseră cu cerchezii.

Era cald, oamenii îşi scoseseră burcile, dar şi cuşmele. Dinspre munţi vîjîiau puhoaiele. Mirosul dulce de omăt topit se întreţesea cu duhul proaspăt de brad şi de izvor, şi cu duhoarea de cadavru. Pentru un muntean ideea că piatra pute a descompunere, că munţii miros a hoit era revoltătoare. Lui Andro i s-a făcut din nou rău. A spus :

— Trebuia să apucăm alt drum. P-aici nu se poate rrierge.

— Pe dincolo, prin Pasul Şipca, e şi mai rău ! i-a răspuns colonelul. Măcar p-aici cunoaştem locul şi mirosim isprava noastră. Ahă, n-a fost rău !...

Se vedeau morţii, împrăştiaţi pe zăpada încă netopită, în răcoarea pădurii. Nu-i adunase nimeni, stăteau aşa cum îi apucase moartea, în luptă sau după. Gerul îi conservase o bună vreme, dar primele raze fierbinţi i-au atins pe ei mai întîi. Mulţi erau dezbrăcaţi, prădaţi de haine şi încălţăminte. Chiar şi unele animale erau jupuite de piele. Se prezenta destul de

**prost şi echipamentul militar : tunuri demontate, căruţe fără roţi, unui cazan de ceai — prea mare ca să poată fi dus în spate — i se furase capacul.**

**— Ce dracu fac cu capacul ? ! s-a mirat Aţhaşvili, dar Soso Giaparidze l-a lămurit :**

**— Vin ei şi iau şi cazanul, n-aveţi grijă. Din cazanul ăsta iese un alambic pe cinste. Se pun şi fac rachiu, vă spun eu, fac rachiu.**

**Andro s-a enervat din nou. Cel care citeşte atît de bine gîndul unui hoţ e şi el hoţ, şi-a spus, fiind convins că Soso, dacă putea, ar fi furat la fel de bine cazanul. Nu suporta nici măcar apropierea sergentului, care, de cînd Andro tot bolea, se vîra între el şi colonel, chip să primească ordine, de fapt să-l înlocuiască pe locotenent. Soso,**
**i se părea lui Andro, era un ţăran şiret şi încăpăţînat, supus ca un cîine oricui îl izbea cu cizma, dar urmărin- du-şi bine ţinta. Andro l-a izbit şi acum :**

**— Ai mai bine grijă de căruţe. Ce tot te bagi în vorbă !**

**Soso s-a retras umil, întorcînd calul spre coada coloanei, care era urmată de trenul regimentar. Izbutiseră să-l refacă prin capturi, graţie lui Soso. Tîlcul frazei lui Andro era acesta — hoţii la hoţi ! — şi Soso a înţeles ce trebuia, retrăgîndu-se la căruţe. Aţhaşvili n-a luat act de iritarea lui Andro ; toţi o puneau pe seama bolii şi se purtau în consecinţă, tratîndu-**
1 **pe locotenent ca pe un bolnav.**

**După încă un ceas de drum, sotnia a intrat în defileu, fiind nevoită să-şi strîmteze rîndurile — nimeni nu degajase drumul, care rămăsese ticsit de morţi şi de materiale, ca în clipa luptei. Ici şi colo doar puhoaiele începuseră curăţenia de primăvară. înaintau la pas, urcînd pe drumul şerpuit, printre pereţi abrupţi. De sus, de pe coastele care se lărgeau, pădurile de brad trimiteau un întuneric parfumat. Dar într-un loc anume, pădurea mirosea a ars. Georgienii s-au**

**oprit.**

Aici a fost dopul ! a spus Aţhaşvili, după care a poruncit oprirea şi descălecarea. Aici avem o treabă, a mai spus el către Andro. Şi spre coloană : — Strigaţi-1 pe Soso. Aduceţi hîrleţe şi lopeţi.

Andro rămăsese pe cal ; asemenea ordine nu-1 priveau. Dar Aţhaşvili descălecase şi, împreună cu cîţiva oameni, se apucase să caute ceva printre morţi. Andro i-a auzit glasul.

— Ăsta-i Vaja ! a strigat el, cu bucurie. Băieţi, l-am găsit pe Vaja !... Uite-1 şi pe Nikolozi... Mă, ăsta-i Grigol !...

Aţhaşvili găsise vreo cinci dintre oamenii sotniei, pe care soldaţii i-au şi tras la o parte, la marginea drumului, lîngă peretele de piatră. Alţi vreo douăzeci au fost găsiţi mai pe urmă, risipiţi printre copacii arşi, amestecaţi cu turci, ruşi, cerchezi şi alte neamuri. N-avusese atunci nimeni vreme, după luptă, să culeagă morţii, sotnia alergase la vale, pe drumul victoriei, iar acum întîmplarea o făcea să se reîntîlnească cu cei rămaşi, pe loc, foştii camarazi. Doar doi lipseau.

— Unde-o fi Iosebi ? se întreba Heta HetagurovL Iosebi Nabadili e dintr-un aul cu mine. Uite-i burca !

în georgiană, burca e *nabadi,* iar soldatul era poreclit Iosif Burcă. Heta a luat burca lui Nabadili, pe care-o cunoştea, şi-a pus-o pe calul lui.

— I-o duc acasă, nevesti-sii, a mai spus el. Altfel nu crede c-a murit.

— Mai caută-1, mă ! l-a îndemnat cineva. Trebuie să fie pe aici.

Lipsea şi Ghiorghi, poreclit Plăcintă, un îlăcău din Kahetia, care cînta grozav din zurnă, dar şi din gură, vră- jindu-şi camarazii, lipsea el şi lipsea şi instrumentul de care nu se despărţea.

— Să ştiţi că Ghiorghi Haciapuri dacă nu-i, apoi nu-i ! a spus Heta. Ăsta era om care nu se pierde uşor.

**— Totuşi nici Haciapuri nu 'era. Ceilalţi morţi, toţi cei care fuseseră găsiţi, rămăseseră acolo la margine, indiferenţi la foiala camarazilor, care acum se agitau să le găsească un loc cuviincios de îngropare. Aţhaşvili a hotărît ca acel loc să fie chiar dîmbul ce sugruma valea, de care se izbiseră cei de sus, acelaşi dîmb ocrotindu-i fără. şansă pe cei de jos.Da, acolo e bine ! au aprobat oamenii, satisfăcuţi de priveliştea care li se oferea de pe dîmb chiar şi celor căzuţi.**

**Pînă spre asfinţit, au săpat groapa, o singură groapă, o tranşee largă, in care morţii să încapă unul lîngă altul, cu faţa către Sakartvelo. Soso n-a răbdat şi a spus :**

**— Poate că era mai bine să-i îngropăm sus, în fortul**

**cu morţi. De-acolo se vede Caucazul. v**

**— Acolo nu-s morţii noştri ! l-a repezit Andro. Omul trebuie îngropat acolo unde cade, a mai spus el. Iar Caucazul, să ştii şi tu, se vede de oriunde.**

**între timp se isprăvise şi crucea, o singură cruce, de brad, în carnea căruia sergentul Soso Giaparidze a scris în slova militară veche :**

ATPT ATT PĂ7TTT

DOUĂZECI ŞI CINCI DE BĂRBAŢI DIN ŢARA SAKARTVELO

**După murmurarea rugăciunii, Aţhaşvili şi Andro au rămas lîngă cruce, în timp ce oamenii din sotnie, urcînd la deal, au defilat prin faţa groapei celor căzuţi. Ultimii au trecut caii morţilor, o coloană de cai fără călăreţi, care .se tot îngroşase în timpul campaniei, mai cu seamă după ultimele lupte. Caii, i s-a părut lui Andro, păşeau moho- rît, cu coamele în pămînt. Dar acolo sus, pe creastă, un soldat chiuia. Pe munţi, nu se stinsese ultima lumină. .Soldatul vedea ceva şi-şi striga bucuria. Era omul din Svanetia, Lekso Hubuluri, care izbutea să pună văile munţilor în clocot cu hăulitul lui.**

**— Da, de sus se vede Caucazul, a spus**

**colonelul Aţhaşvili.**

**Ordinul de marş i s-a înmînat lui Arghir noaptea, cînd trupa dormea. în ordin erau prevăzute traseul şi etapele, cu punctele de popas, pentru fiecare zi. Dar ca în toate treburile militare şi aici intra absurdul : normal ar fi fost**
**ca Arghir să treacă Dunărea direct de la Vidin la Calafat ! — un kilometru pe apă ! Ei bine, nu, escadronul era silit să se întoarcă înapoi la Belogradgic, în munţi, ca să fie încheietorul de coloană al întregii divizii. încă ceva : urmînd coloanelor, escadronul trebuia să efectueze un lung ocol pe malul bulgar, pînă la punctul de traversare din celălalt an. Pe Arghir îl întîrzia şi boala calului. Locotenentul n-a vrut în ruptul capului să se debaraseze de Alcor, oricît au insistat camarazii : „— Lasă, frate,**
**doar ai cal de călărie". El nu şi nu, că-1 duce-n ţară în orice stare s-ar afla : ,,— Nu se poate, domnilor, să-l abandonez !".**

**Arghir, se instalase în docarul fostului comandant, colonelul Prodan, la coada căruia legase calul bolnav, ca să-l aibă sub ochi. Mînza de călărie o ţinea la loitre, pe dreapta, în caz de ceva s-o încalece. Nu era cazul, escadronul înainta la pas, caii de trupă frămîntau anevoie noroaiele amestecate cu zăpadă. în faţa lui Arghir, o coloană de infanterie se scurgea ca de la sine, în spate escadronul ţinea încă bine pasul, mai în spate urma să vină forfota coloanelor ruseşti.**

**După pace, ruşii începuseră să ocupe milităreşte poziţiile deţinute anterior de trupele române, pe care acestea le smulseseră de la otomani, în Bulgaria de Vest. Predarea şi**

primirea, de la turci la români, apoi de la români la ruşi se făcuse cu inventar, cu spaima dinspre toate cele trei părţi de a nu se pierde un singur cartuş. „— Cine ştie cînd mai trebuie !“ spusese filosofic un mai-mare, iar operaţiunile de manipulare a materialelor, la care luaseră parte numai grade mici, fuseseră extrem de anevoioase şi de mare risc. Chiar şi Arghir pătimise din această pricină. în depozitele de muniţii nu se fuma, mai în fiece clipă cînd un ofiţer otoman, cînd un român ieşea să fumeze. „— Ar fi culmea, se spunea, să sărim în aer în plină pace !“ Partea româno-otomană a fumat pe îndelete abia la sfîrşit, mai vîrtos după ce Arghir a primit ordinul de a-i escorta pe învinşi pînă la frontiera sîrbească. Locotenentului i s-a recomandat atunci : „— Arghir dragă, vei conduce trupele otomane pînă la frontiera sîrbească, dar cît mai civilizat cu putinţă !“. Otomanii nu mai reprezentau o trupă inamică. Apoi s-a repetat aceeaşi operaţie cu ruşii. „— Aveţi grijă să nu beţi ! Mînuirea explozibililor la stare de beţie este riscantă !“ Partea româno-rusă s-a abţinut cum a putut pînă la încheierea" borderourilor şi aplicarea ştampilelor. Apoi ruşii au fost aceia care au făcut escortă românilor, conducîndu-i din spate, inclusiv pe Ar- ghir, cu escadronul lui cu tot : „— Arghir dragă, aibi grijă, te conduc din spate trupe neamice !“. Nu s-a spus inamice, dar ceva neplăcut stăruia în aer.

Un prim popas a fost făcut într-un sat turcesc ars. Nu se dăduseră lupte pe aici, dar saţul arsese într-o noapte cu tot ce era viu în el, nu-i rămăsese nici măcar numele, pe harta marşului un ofiţer notase cu creion chimic locul popasului, scriind doar atît : *Satul Ars.* N-au găsit aici nici nutreţ şi nici apă pentru cai, fîntînile erau astupate cu stîrvuri. Un soldat, care încercase să scoată apă, a izbit cu ciutura în tidva unui înecat în fîntînă. Şi-a făcut cruce,

cu spaimă, apoi a plecat cu calul după el : „— Bă, a murmurat soldatul, p-aici fu altfel de război !“.

Dar escadronul lui Arghir întîrzia, îl ţinea în loc boala calului, chiar şi fără călăreţ, Alcor se mişca greu. Din cînd în cînd, locotenentul oprea docarul şi cobora să-şi cerceteze animalul. Oprea atunci şi escadronul. Aceste prea dese opriri întîrziau marşul, şi locotenentul a hotă- rît să mute docarul la coada coloanei pe care o conducea, în faţă a lăsat un sergent. L-a luat cu el şi pe ţiganul Ju- vină, ca să-i fie de ajutor. Alcor tremura ca piftia ; Ju- vină îl învelise cu o pătură, peste care Arghir adăugase şi mantaua lui. „— O să răciţi, domnule locotenent !“ l-a prevenit un camarad. Locotenentului nu-i mai păsa de el. A hotărît să facă un popas mai lung într-un sat de pe malul Ischerului.

Aici Arghir a făcut un consult cu mai mulţi camarazi, din alte unităţi care se tot scurgeau către ţară : „— Ce are, domnule, ce are ? întreba continuu locotenentul. Nu-i rănit, nu-i răcit, dar se topeşte pe picioare. Nu pune gura pe nimic“. Alcor nu atinsese furajul de mai multe zile, locotenentul îi dădea cu de-a sila aşchii de zahăr. Acum nici zahăr nu mai avea. Un camarad însă a tresărit, ca sub o iluminare : „— Domnule locotenent, nu cumva o fi deocheat ?“ „— Aş ! Superstiţii !“ au strigat ceilalţi cama- razi. Cine să-l deoache, p-aici nu sînt femei".

E ştiut că deochiul provine de la persoanele care se uită curios la un obiect sau la o fiinţă, cum ar fi un cal. Or, la război, ce persoane să se uite curios la cai ! „— Poate vreun inamic, Alcor a fost un cal ieşit din comun.“ Cum adicătelea a fost ? !“ a zbierat Arghir, refuzînd să-l treacă pe Alcor la trecut.

Totuşi chestiunea cu deochiul i-a intrat în cap. Arghir şi-a amintit că la Plevna, înainte de a porni la drum spre Bulgaria de vest, un ofiţer

**rus, cu care se împrietenise, i-a spus : „— Domnule locotenent, calul dumitale e deocheat. Priveşte-1, are uitătură de cal deocheat. Nu te mira, şi lucrul se deoache, dar mite calul, care e mai gingaş decît omul“. Arghir n-a luat în seamă aceste vorbe, deşi rusul insistase, povăţuindu-1 : „— Pune pe cineva să ţi-1 descînte, vreo babă ! Vreo turcoaică. Numai turcoaicele se pricep la vindecat caii de deochi. Caută vreo turcoaică p-aici, prin Plevna !“. Locotenentului nu-i ardea de descîntece, era grăbit să lupte şi şi-a văzut de drum, intrînd în marş cu calul deocheat. Acum era limpede ca ziua că Alcor e deocheat. Dar cine să-l deoache ? se punea întrebarea. în acest punct avea dreptate şi camaradul care respinsese ipoteza deochiului : „— Cine să-l deoache, măi frate ? !“. Arghir i-a rugat pe camarazi să-l lase singur, dar chestiunea l-a obsedat ore în şir, fiindcă întrebarea rămînea intactă : cine să-l deoache ? Se întrebase şi atunci la Plevna, cînd pornise la drum, se întreba şi acum. Da, recunoştea acum, e deocheat, dar cine să-l deoache ?**

**Arghir s-a culcat în docar, chiar la uşa grajdului, în care fusese adăpostit calul. A privit cu ciudă mînza, care-i stătea la dispoziţie, cu şaua pe ea, şi a cerut ordonanţei s-o ducă în altă parte, ca să n-o mai vază în ochi. Cît Alcor era bolnav, Arghir îşi jurase să nu mai încalece alt cal. Dar, din nou, cine-1 deochease, căci, vorba camarazilor „era un caz clasic de deochi". „— Domnilor, mai adăugase cineva, eu să-l prinz pe unul ca ăsta care deoache cai, l-aş împuşca pe loc. Dar ştiţi cum ? Pac, şi gata !“ Acest pac ! reamintit cu întîrziere, i-a limpezit locotenentului mintea. L-a zărit intr-o străfulgerare de gînd pe criminal, ticălosul acela de furier bătrîn, care, la Plevna, pe cîmpul cu pradă de război, se tot îndesa să-şi rupă**

drum în faţă, ca să vază cum fac dragoste caii. In zarva care s-a iscat, chiar cînd cele două animale dansau în aer, Arghir l-a auzit pe ticălos, apoi l-a şi văzut cum îşi holbează ochii asupra lui Alcor. Arghir a scos pistolul, dar, din nenorocire, în loc să-l îndrepte spre ticălos, l-a îndreptat spre armăsar, după care n-a mai ştiut ce se întîmplă, un demon l-a luat pe sus, smintindu-l.

A sărit din docar şi a început să se plimbe, prin bătătura pustie a casei. Nu-şi ierta faptul că nu-1 lichidase atunci, pe loc, pe bătrînul ticălos, dînd tuturora o lecţie de pudoare şi de onoare. Ar fi putut să încheie scena, strigînd : ,, — Domnilor, animalele nu sînt vulgare, dumnealui e un vulgar !“ şi pac, să şi tragă în el. N-o făcuse, iar Alcor a rămas de atunci deocheat. Bravul cal se nenorocise din pricina faptului că picase pe mîna unui stăpîn nătîng, cum Arghir însuşi se taxa. Ce mai era de făcut ? Din fericire, prin lumina tulbure a zorilor, ţiganul Juvină, împreună cu un camarad, aducea o turcoaică. De unde scosese ţiganul acea turcoaică, nu se ştie ! Arghir s-a repezit în faţa ei, gata să-i cadă la picioare : ,,— Mamă, îţi dau tot ce am, ajută-mă, scapă-1 pe Alcor !“ Baba nu i-a cerut decît un ban de aur, un smoc de păr din coada calului şi un răgaz cît să-şi desfăşoare descîntecul. Arghir s-a supus, dar s-a înfiorat. Ştia ce urmează : la descîntec trebuia să ia parte şi el, ca stăpîn al animalului şi tot el era dator să răspundă la cele trei întrebări legiuite, pe care descîntecul de cai le cuprindea : „— Iei boala calului ? Iei firea calului ? Iei pielea • calului ?“ Răspunsurile, repetate după babă, ar fi trebuit să fie : „Iau boala calului ; iau firea calului ; iau pielea calului'[1], dar Arghir ezita să răspundă la ultima întrebare. El a şi protestat : „De ce să-i iau pielea ? !“ Consultîndu-1 pe Juvină, acesta i-a dat curaj : descîntecul de cai avea un final fericit : „— Boala calului ducă-se

**pe pustii, ; firea calului să fie a calului ; pielea calului să fie a calului", dar Arghir nu s-a putut sustrage spaimei că ceva rău se va petrece.**

**Noaptea, georgienii au mîncat pe creastă, sub fortul cu morţi. Au aprins focuri şi au pus de ceai. Trebuiau să se odihnească bine şi ei şi caii, drumul de întoarcere era îngrozitor de lung şi ocolit. Toţi trăiau apăsarea de a nu fi izbutit să ajungă acasă pe drumul cel mai drept, peste Anatolia, cu care aveau din nou să se reîntîlnească, nas în nas, odată întorşi în Caucaz, regăsind-o tot acolo unde o ştiau de la începutul lumii. Şi atunci de ce mai bătuseră atîta cale ? !**

**— Ai să vezi, Andro, a început Aţhaşvili, sorbind din ceai, că peste zece ani o să avem iar război. Eu poate n-o să mai fiu, dar tu precis pînă atunci ai să ajungi colonel.**

**Andro simţea că Aţhaşvili minte, ca să-i dea curaj. Oamenii din sotnie îl vedeau doar pe locotenent cum se topeşte pe picioare. El s-a făcut că nu-1 aude pe comandant, dar i-a răspuns indirect :**

**— Dacă mor, să mă îngropaţi în piatră. Nu suport să mă băgaţi în pămînt de stepă, ca să mă roadă viermii.**

**Aţhaşvili a aruncat cu căciula în el, a rîs, l-a săltat în picioare, i-a arătat văile munţilor :**

**— Andro, trezeşte-te, ce dracu ! Nu simţi în nări primăvara ? Gata cu războiul ăsta. Cel care-o urma e al tău. Ajungi colonel.**

**S-au înviorat şi ceilalţi oameni din sotnie, auzind de primăvară. Pe drum, în partea sudică pe care o străbătuseră, aerul mirosea a lăstari. Uneori soarele răzbea carnea şi atunci soldaţii, vlăguiţi, puneau căciulile pe şa, îşi dez- brăcau burcile şi chiar vestoanele. Miresmele de primăvară, aduse din cîmpia Traciei, îi răscoliseră pe georgieni, care erau ţărani. Amintirea casei înviase în ei dureros din nişte rădăcini ascunse, care scoseseră muguri aici, pe Balcani. Lekso Hubuluri vorbea de unul singur, ca în- tr-o**

visare :

— Acu, măcar dacă le-ar da în gînd să dezgroape via. Dar cui să-i dea în gînd ? Cînd nu eşti la tine acasă, să-ţi faci treaba, cine să ţi-o facă !...

Alt soldat, bînd ceai, îşi depăna de unul singur necazul, fără ca nimeni să-l asculte, căci şi ceilalţi erau cu gîn- dul la ale lor :

— Eu am un bou. Alţi ani, cînd eram acasă, îl puneam pereche cu calul şi aram. Acu boul n-are cum să are singur, că lipseşte calul.

— Păi ce, tu înhami calul ? ! s-a mirat altul. Pui cal
de luptă la arat ?... •

— Păi îl pun, ce să fac ?... Ce dacă-i cal de luptă ? Să are şi el....

Un băiat tuciuriu din Abhazia înşii'a fără noimă numele apelor, peste care sotnia avea să treacă la întoarcere :

— După Prut urmează Nistru, după Nistru vine Bugul, după Bug urmează Nipru, după Nipru vine Donul...

în starea ca de somnie care cuprinsese oamenii, Andro s-a apucat să cînte, de fapt să murmure acel refren care-1 înfuria întotdeauna pe Aţhaşvili :

*„Pe Mtkvari este un hotar.*

— Isprăveşte cu cîntecul ăsta, Andro ! Ce ţi-a venit iar ?

Andro a tăcut. Caii se mişcau liber pe platoul de piatră, Andro urmărea calul lui Gogla, pe care Heta îl acoperise cu mantaua rămasă de la stăpînul mort. Se gîndea că şi calul lui va fi acoperit cu mantaua pe care încă o purta, de către acelaşi Heta, ordonanţă la încă un stăpîn mort şi deci îngrijitor de doi cai, rămaşi vii. Calul căpitanului dispăruse însă din vedere şi Andro a strigat la ordonanţă:

— Heta, vezi unde-i calul domnului căpitan. Să nu i se fi întîmplat ceva !

Osetul s-a şi executat, a început să strige calul şi să-l caute pe platoul înzăpezit ; Andro i-

a aruncat din urmă încă o mustrare :

— Trebuia să-i pui piedica !

— Da, trebuia să-i pună piedica, a spus şi Lekso. Calul simte că pe-aici pe-aproape e locul unde-i îngropat stăpînul său.

— Pe naiba ! l-a contrazis sergentul Giaparidze. Pînă la locul unde-a căzut căpitanul nostru mai este de mers, ehei !...

„Şi-au amintit din nou de căpitanul Gogla Amaşukeli, care căzuse imediat după trecerea Dunării, în prima înfruntare la sabie cu turcii. Oamenii şi începuseră a povesti isprava căpitanului, evocînd-o ca pe un lucru vechi, petrecut altădată, într-un război de demult, în timp ce Heta îi căuta calul prin văile munţilor, încă astupate de troiene.

—• Gogla cînta grozav la *panduri* şi avea inima veselă...

—* Odată Gogla îi zice lui Heta, osetul : ia spune-mi tu, Heta Hetagurovi, tu crezi în Alah sau în Isus Hristos, în care crede tot neamul omenesc de cînd e lumea lume ? Heta, cîtu-i el de prost, nu s-a fîstîcit şi i-a răspuns stăpînului şi comandantului său : Luminăţia-ta, mai întîi că neamul omenesc n'-a crezut de la început în Hristos, căci acest profet s-a născut tîrziu. Apoi, acest om ales a apărut printr-o minune, fiind fiul unei femei care n-a cunoscut bărbat. Şi tu crezi în prostia asta ? a întrebat Gogla, ca să-l încerce. Tu crezi ! i-a răspuns Heta, eu nu cred. Gogla nu s-a supărat, căci el...

— Staţi să vă zic un cîntec despre Gogla ! a strigat Lekso Hubuluri, oprindu-i din avînt pe povestitori.

Se spuseseră prea multe palavre, trebuia să intervină cîntecul, căpitanul Gogla urma să se întoarcă în mijlocul subordonaţilor săi călare pe un cîntec, meşteşugit de cel mai bun cîntăreţ din sotnie, Lekso Hubuluri, care era un adevărat *aşug.*

Colonelul Aţhaşvili i-a făcut cu ochiul lui Andro, cu sensul : Ia aminte, vezi ce băieţi

grozavi avem, sau mai curînd : Ia aminte, ai să cunoşti acum noua faţă a lui Gogla, fiindcă Gogla urma să se întbarcă în Caucaz sub o nouă faţă, neştiută de nimeni pînă atunci. Se şi porniseră cîn- tecele despre cei căzuţi, cîntece lungi sau cîntece mai scurte, cîntecul despre căpitanul Gogla Amaşukeli era foarte lung, pînă în Caucaz ar fi urmat să cuprindă peste trei mii de stihuri.

— Ajunge, Lekso ! l-a întrerupt Aţhaşvili.» De-acu gata, ne culcăm. Şi mustrător : Vezi că ultima întîmplare pe care-o cînţi e din războiul celălalt, în care s-a bătut nu Gogla, ci bunicul lui Gogla.

— Aşa-s cîntecele, se amestecă între ele, s-a scuzat Lekso, strîngîndu-şi instrumentul şi punîndu-1 în traistă.

Ieşise luna. Poate că era singura dată cînd Andro mai vedea luna pe Balcani, o lună ca un iatagan întors cu vîr- ful în jos. Locotenentul a simţit în creştet lama curbată a lunii, iar lumina moartă l-a supărat la ochi. A murmurat numai pentru el refrenul cîntecului :

*„Pe Mtkvari este un hotar, unde viaţa trece în moarte, unde moartea trece în viaţă.*
O, *Mtkvari..*

Se întorsese Heta. Aducea calul căpitanului. Il prinsese hăt la vale, pe drumul şerpuit care ducea spre Dunăre. Cînd l-a fluierat, calul a stat pe loc, apoi a venit singur la ordonanţă. Heta nu l-a încălecat, nu se cuvenea să încalece calul superiorului, de asta şi întîrziase atîta, dus şi întors, iar pe drum, ce să vezi ? S-a întîlnit cu cine credeţi : cu finlandezii !

— Auzi colo, păi ce să caute pe-aici finlandezii ? !

— Se întorc şi ei acasă, a lămurit Heta. N-au alt drum.

— Păi ăsta-i drumul nostru ! Noi ne-am bătut aici, a sărit cu arţag Soso Giaparidze. Să fi fost eu acolo le ziceam una bună...

— Las’că le-am zis şi eu !...

— Ce le-ai zis ?

— Ce le-am zis ? şi Heta şi-a umflat întîi pieptul, apoi a repetat ce le spusese finlandezilor : Să faceţi bine mai întîi să vă rupeţi creştineşte drum, prin turci, cu sabia. Şi-apoi să vă întoarceţi pe el, nu să călcaţi pe drumul pe care alţii l-au tăiat în carne vie. Ehei, acum e lesne de mers ! Mergi cu mîinile în sîn şi nu-ţi mai pasă de nimic pînă la Baltica. Da’ ieri ?

S-au foarte înveselit georgienii, ei se bătuseră straşnic prin aceşti munţi, prin care pierduseră cai şi oameni. Cum să vină alţii cu mîinile-n brîu ori în sîn şi să se plimbe fără să le pese ? ! Sau să se plimbe, dar măcar s-o ştie ! Era bine că măcar Heta le-o spusese de la obraz ; aceasta i-a încălzit pe oameni.

— Şi în ce limbă le-ai spus-o ? a întrebat Aţhaşvili.

Heta părea prostit de întrebare :

— Cum în ce limbă le-am spus !... în limba noastră.

— în kartvelă sau în osetă ?

— Le-am zis-o în osetă, ca şi eu să simt ceva, nu numai ei !

Pînă şi Andro a rîs. El care avusese o aspră înfruntare cu un ofiţer finlandez, după căderea Plevnei, da, chiar şi el a rîs. A doua zi, sotnia urma să treacă Dunărea la Şis- tov. Dar Aţhaşvili îi propusese lui Andro o abatere din drum, pe fostul cîmp de luptă de pe malul fluviului, unde se afla mormîntul lui Gogla. S-au culcat mai devreme, pentru ca a doua zi să facă întocmai, împlinindu-şi şi această datorie. Cine ştie cînd vreun georgian avea să mai ajungă pe aici.

— Şi crezi că nu-i la fel şi cu finlandezii ? l-a întrebat locotenentul, care uitase de supărarea

lui pe finlandezi. Cine ştie cînd vreun finlandez o să mai ajungă pe aici...

Întorşi pe fostul cîmp de luptă, ofiţerii aveau să constate însă, cu tristeţe, că urma mormintelor din vară nu se mai cunoştea. Cerchezii şi turcii rămăseseră neîngropaţi, aşa cum îi lăsaseră, dar mormintele georgienilor erau teşite, scufundate de troiene, acum una cu pămîntul. Groapa lui Gogla, care încă îşi păstra forma, chiftea de apă. Un piţigoi, cocoţat pe un bulgăre de ţărînă abia zbicit, nu s-a speriat de oameni, a rămas pe loc şi a băut apă.

Cei doi au descălecat şi s-au descoperit în faţa crucii căpitanului. Era ultimul mormînt pe care aveau să-l lase în spate din clipa în care ar fi trecut Dunărea. Au privit inscripţia. Literele, scrise de mîna lui Soso, erau scurse. Fără a mai aştepta ordin, Soso Giaparidze a scos din cartuşieră un ciot de creion chimic, l-a muiat în gură, a întărit inscripţia semn cu semn :

AICI ZACE CĂPITANUL GOGLA AMASUKELI DIN ŢARA SAKARTVELO

N-aveau asupra-le luminări. Nu găsiseră în Şiştov. Deşi, dinspre Şiştov venea în goana calului Lekso Hubu- luri. ,,— Să ştii că aduce luminări !“ şi-a spus Aţhaşvili, bucuros. Lekso însă aducea un ordin : sotnia georgiană trebuia să treacă imediat fluviul şi, odată debarcată pe malul românesc, să se pună la dispoziţia generalului Drel- ten, în aceeaşi zi. Ofiţerii erau necăjiţi, numai asta nu le lipsea.

La nici un pas de mormîntul lui Gogla se afla un alt mormînt, proaspăt, ridicat lîngă malul fluviului. Aţhaşvili s-a apropiat, a silabisit pe scîndura crucii un nume, l-a chemat şi pe Andro, care a citit :

„AICI A CĂZUT
PE DRUMUL DE ÎNTOARCERE ACASĂ
MATI KARALAINEN DIN ŢARA SUOMI“

Geloziile dintre kartveli şi finlandezi

**trebuiau să cadă în faţa mormintelor.**

**Coloana de infanterie se îndepărtase spre Dunăre, escadronul lui Arghir rămăsese izolat, într-un teritoriu străin, în preajma unor trupe care nu-şi precizau intenţia. Prudent, comandantul coloanei le pusese în vedere ofiţerilor : „— Domnilor, nu vreau incidente cu ei !“ şi toţi se conformaseră acestei recomandări, minus Arghir cu care nimeni nu se mai putea înţelege. Locotenentul se instalase cu escadronul lui într-o fortificaţie deasupra rîu- lui Isker, care urma a fi predată ruşilor. A rămas acolo o zi şi o noapte cu gîndul că Alcor se va pune în mişcare. Pînă la urmă colonelul i-a trimis locotenentului încă un avertisment : „— Arghir, încadrează-te în coloană, nu mă lăsa descoperit !“. Era totuşi delicat colonelul Cantili, n-a recurs la un ordin, înţelegea situaţia. In aceste circumstanţe, Arghir a mai rămas pe loc o zi, ca să-şi vadă de cal. O zi fără speranţă, în care turcoaica descîntătoare n-a izbutit nimic. Alcor se lăsase pe genunchi, într-un grajd pustiu, ca un mînz de lapte. Locotenentul se zbuciuma de unul singur, făcea naveta între grajd şi drumul public, pe care se scurgeau trupele. „— Ce mă fac, domnilor ?“, deşi nimeni nu-l putea ajuta, trupele se perindau în graba mare spre Dunăre, purtate pe sus de nădejdea lăsării la vatră.**

**Camarazii lui Arghir au mai făcut un consult între ei şi au decis să trimită om la comandantul coloanei, ca să mai smulgă pentru Arghir încă o zi. Turcoaica îi dăduse calului o fiertură de buruieni şi camarazii aşteptau efectul. In preajma fortificaţiei se aşezase şi o tabără rusească. Un camarad s-a dus la ruşi să le explice situaţia**

— de ce românii amînau predarea fortificaţiei —, dar şi ca să le ceară sfat. „— Ruşii se pricep totuşi la cai, mai ales cazacii !“, iar acest îndemn de a le cere ajutor a fost binevenit. A sosit la escadron, în fortificaţie, un ofiţer rus, din fericire chiar omul care-i spusese lui Arghir la Plevna că armăsarul e deocheat. „— Nici vorbă ca escadronul să părăsească fortificaţia ! a hotărît rusul. Doar e la mijloc un cal, destinul unui cal !“ „— Ce oameni, domnule, ruşii !“ au exclamat camarazii, cu' admiraţie. „— Şi apoi,, a mai adăugat rusul, pe toată linia Dunării se va introduce începînd de azi carantina. Nici un animal bolnav nu va mai trece dincolo !“ Exista deci riscul ca animalele bolnave să fie lichidate. în nici un caz Arghir nu-şi putea părăsi calul înainte de ultima încercare, în care îşi puseseră nădejdile toţi. în sfîrşit, o gură de aer : comandantul coloanei consimţea ca Arghir şi escadronul lui să mai în- tîrzie o zi.

în aşteptare, camarazii din preajma lui Arghir — nişte răniţi, rămaşi la coada coloanei — s-au angajat într-o discuţie consolatoare despre cai, despre cal ca fiinţă, poate cea mai fragilă fiinţă din cîte se cunosc.

— Sînt nedumerit, domnilor, a început un infanterist, de ce omul a introdus calul pe cîmpul de luptă, cînd este clar că-i un animal scump !

— Scump şi puţin eficace ! a observat un ofiţer tunar. Recunosc, cîştigi cu calul în viteză, dar eficienţa lui e discutabilă, mai ales în atac.

— Habar n-aveţi de cai ! le-a strigat Arghir, din grajd, vizîndu-1 în special pe artilerist. Nu ştiţi ce isprăvi am făcut eu cu Alcor în atac !

— Nu discut despre calul dumneavoastră, a replicat de la distanţă tunarul, vorbesc în genere. Caii nu mai au ce căuta în campaniile viitoare, a mai spus el. Ei oferă ţinte prea mari, atît pentru armele cu tragere lungă, cum sînt

**tunurile...**

**— Atunci nici oamenii nu mai au ce căuta pe cîmpu- rile de luptă, l-a contrazis ofiţerul de infanterie, care-şi ţinea braţul drept ancorat la gît. Şi ei sînt ţinte mari.**

**—• Aiurea ! a răspuns tunarul. Oamenii cad ca muştele. Uitaţi-vă la noi. Şi apatic : Mi-e milă de cai.**

**Se auzea din grajd tuşea calului, o tuse seacă, rea, care-1 cruţase pînă atunci pe Alcor. Tunarul a continuat :**

**— Fiindcă, domnilor, calul n-are nici o vină, mai ales cînd este vorba de moartea de la distanţă...**

**— Vă referiţi la războiul mecanic ? a întrebat un nou- venit, tot un rănit de la coada coloanei. Acesta, va fi probabil un război de distrugere, a mai spus ofiţerul. Căci maşina, tunul şi alte mecanisme ce sînt ? Pe cînd calul...**

**Noul-venit era un cavalerist din seria crescută de căpitanul Căpăţînă. Sub comanda acestuia, cavaleriştii păşiseră întîia oară pe cîmpul de luptă. Acum ieşeau, dar, ieşind, nu pyteau să nu trimită un gînd spre mentorul lor. Noul-venit l-a evocat indirect :**

**— Băieţi, spunea căpitanul Căpăţînă, calul e trupul călăreţului, puterea lui, simţirea lui. Aveţi grijă de cal ca de ochii din cap.**

**Alcor tuşea şi ofiţerii au tresărit cu neplăcere.**

**— E semn rău, a spus artileristul. De n-ar fi tuse cu sînge.**

**Era tuse cu sînge, Arghir a ieşit livid din graj, abia ţinîndu-se pe picioare. Camarazii au tăcut, i-au respectat durerea. După un timp a revenit la escadron şi ofiţerul rus, aducînd cu el doi cazaci. Aceştia au intrat în grajd, împreună cu ceilalţi camarazi, să cerceteze calul. Arghir nu i-a mai însoţit, a rămas lîngă docar, nu mai avea putere. N-au zăbovit mult, au ieşit toţi afară cu figuri posomorite. Soarta calului părea scrisă pe figurile lor. Infanteristul, pe care cineva l-a**

**ajutat să-şi aprindă ţigara, a spus :**

**— Şi oamenii mor.**

**— Dar Alcor n-are nici o vină ! a scrîşnit Arghir.**

**— Da, animalele n-au nici o vină, l-a secondat rusul. Păcat de cal.**

**Au tăcut, paralizaţi de neputinţă. Infanteristul şi-a stins ţigara sub cizmă, artileristul a mai zis, ca să, spună ceva :**

**— Şi cum, domnilor, chiar nu se poate face nimic, nimic ? !**

**N-a mai trecut mult, şi sub seară, un curier trimis de comandant a adus un ordin scris, care confirma informaţia ofiţerului rus : pe Dunăre se introdusese carantină. în generalitatea lui, ordinul suna dur : „Caii bolnavi se împuşcă şi se îngroapă cît mai adînc.“ La sfîrşit, o menţiune pentru şeful escadronului :■ „Arghir, conformează-te“. Şi semnătura. Arghir a trecut vecinului hîrtia, acesta a dat-o mai departe, pînă la artilerist, care a întors-o pe ambele feţe, apoi a spus :**

**— Eu zic să amînăm pe mîine.**

**în cursul serii, escadronul a lăsat liberă fortificaţia, apoi a mai parcurs o etapă. Calul fusese instalat într-o căruţă pentru răniţi, iar’pe jos, pe lîngă vehicul, mergeau Juvină şi Arghir. Se simţea pe aproape foşnirea Dunării. Iskerul se lăţise, umflat de ape mari. Era frig. Locotenentul, cu capul gol şi numai în veston, păşea automatic prin noroi, pe-lîngă căruţa care înainta încet. Mantaua lui fusese întinsă peste cal.**

**— Domnule locotenent, o să răciţi !**

**— Lăsaţi-1 ! a şoptit un camarad.**

**Au bivuacat într-un sat pustiu, în care urlau a mort nişte cîini. Au găsit totuşi nişte vetre calde, cu tăciunii lăsaţi aprinşi de unitatea precedentă. Gospodari nu se mai aflau. Focurile au fost înteţite cu lemne smulse din garduri, iar căldura a înviorat feţele bărboase şi posomorite ale militarilor.**

— Mă, că urîţi mai sînteţi ! a strigat un soldat, pro- vocînd veselia. Uitaţi-vă la voi ce urîţi sînteţi !

— Dar tu cum eşti ?

— Eu, mîine, o să fiu dincolo !

Adică dincolo de fluviu, acasă. Ca dovadă că ziua de mîine era aproape, soldatul a prins a se despăduchea. L-au imitat şi ceilalţi. începuse frenezia vînării păduchilor, a ţesălatului bărbilor, a scurtării pletelor miţoase.

Arghir nu se mai putuse ocupa de încartiruirea soldaţilor, nici de stabilirea plantoanelor pentru noapte, sarcinile acestea au revenit sergentului. Camarazii l-au tratat pe locotenent ca pe un bolnav şi l-au condus cu toţii la o casă. Afară, în căruţă, rămăsese calul. Pe lingă cal, rămăseseră şi ceilalţi camarazi, care fumau şi priveau cerul.

— De nu s-ar întoarce iarna, a spus cineva. La noapte o să îngheţe din nou.

Arghir căzuse într-un somn greu şi camarazii l-au lăsat în pace. Peste un ceas sau două, el a sărit însă în picioare urlînd :

— Cine-a tras în el ?

L-au liniştit, ajutîndu-l să se culce din nou. Arghir era cu nervii zdruncinaţi, noroc că în sfîrşit venise pacea, peste această ultimă nenorocire, care nu-l cruţase, îmbolnăvirea calului. N-au mai discutat despre cal, dar toţi au rămas treji, ca la un priveghi. Spre ziuă, un nou curier, trimis de acelaşi colonel Cantili, îi aducea lui Arghir încă un mesaj : calul putea fi internat în lagărul cu animale bolnave de pe insula Dinu. Lui Arghir i se oferea o alternativă. Ofiţerii au fost însă rău impresionaţi de acest mesaj, ei ştiau ce este carantina, tunarul a şi respins alternativa, în numele tuturor :

— Cum îşi închipuie Pepo — Pepo era numele mic al colonelului — că-1 vom depune pe Alcor pe insula Dinu ? ! Mai bine-1 împuşcăm.

— Nici vorbă că Pepo e un cinic ! a strigat şi ofiţerul de infanterie. Mai bine-1 împuşcăm.

Noul mesaj al colonelului a precipitat soluţia. La orele nouă, dimineaţa, escadronul trebuia să ajungă la punctul de trecere. O grupă de soldaţi cu lopeţi şi cazmale a şi fost trimisă, prin întuneric, să sape groapa lui Alcor. Ofiţerul tunar ochise încă din ziua precedentă o movilă aproape de fluviu, pe care fusese amplasată o baterie turcească, loc foarte potrivit pentru înălţarea unui mormînt. A pornit chiar el într-acolo, în fruntea grupei de săpători, deşi-l împiedica piciorul drept, strîns între lopăţele. Convoiul funebru urma să vină mai pe urmă, cam peste un ceas.

Săpatul gropii n-a ţinut mult. Soldaţii se grăbeau, doreau toţi să ajungă cît mai iute la pod şi să treacă dincolo, acasă, dar se vede că Arghir întîrzia. După cum s-a aflat mai tîrziu, Arghir s-ar fi împotrivit. Camarazii i-ar fi smuls pistolul, pe care locotenentul, într-un ultim acces, ar fi dat să şi-l pună la tîmplă, l-au imobilizat, l-au certat, apoi l-au rugat : „— Frate dragă, e tîrziu, trebuie să ajungem la pod !“, „— Arghir dragă, nu-ţi rata cariera, sîntem totuşi în campanie !“ „— Hai, durează puţin !“ Arghir a cerut să fie legat la ochi, el nu calul, ca şi cum stăpînul calului ar fi fost condamnat la moarte. Ar fi tras Juvină, soldatul care prinsese armăsarul sălbatec, în urmă cu un an, în bălţile pustii de pe cealaltă parte a fluviului, exact dincolo. în sfîrşit, cortegiul s-a apropiat, creştea în lumină, iar soldaţii săpători au aşteptat sosirea calului rezemaţi în cazmale şi lopeţi.

Alcor era adus pe năsălie, la fel ca şi un om. îl acoperea pătura cazonă du însemnul regimentului, peste care fusese depusă şaimbraca şi şaua de paradă. Ţiganul Juvină îi scosese potcoavele, pentru ca armăsarul să zburde liber prin rai. Potcoavele nu fuseseră însă aruncate, erau depuse pe năsălie, împreună cu caielele lor. Nu se îngăduia ca lîngă un cal căzut pe cîmpul de onoare să se pună cravaşa stăpînului. Cravaşa şi frîul calului

**trebuia să le poarte stăpînul pe umăr, aşa cum le purta Arghir, care păşea absent în urma năsăliei, cu capul gol.**

**Dar ce oameni au fost ruşii şi cu acest prilej ! înainte ca primul bulgăre de pămînt să fie aruncat în groapă, la ceremonie a sosit un pluton de cazaci, în frunte cu acelaşi ofiţer inimos, prieten cu Arghir. Lîngă movila de ţarină, ofiţerul a recitat o poemă de Puşkin, „Calul“, cu un glas melodios şi bine timbrat, care a smuls militarilor lacrimi. S-au tras apoi trei salve de armă. Primul bulgăre l-a aruncat în groapă Arghir, apoi au urmat camarazii, apoi ofiţerul rus, apoi cazacii, apoi soldaţii din escadron, rînduiţi în monom, ducîndu-şi caii de căpestre. Ultimul a sosit Juvină, care s-a aruncat pe ţărîna proaspătă şi a urlat ca un lup. Pe creştetul movilei, camarazii au înfipt un stîlp alb pe care a fost săpată, cu briceagul, o inscripţie :**

„AICI ZACE CALUL EROU ALCOR,
CONDUS CU MARE JALE ŞI DOR,
DE ESCADRONUL LOCOTENENT ARGHIR,
CARE L-A IUBIT CA PE UN SAFIR."

**Insula Dinu apăruse din nou. în urmă cu un an, în primăvară, acest ostrov pustiu de la Dunăre dăduse pretext unei ciocniri diplomatice româno-otomane, prilejuind şi un mic conflict armat, ambele date uitării sub năvala apelor războiului. Vărsarea de sînge s-a mutat iute în altă parte, toată lumea a lăsat baltă insula, care a şi fost, tot atunci, ştearsă de inundaţii. Acum, după pace, insula ieşise din ape iarăşi, exact pe locul ei. Revenirea la viaţă s-a petrecut în răstimpul desfăşurării ostilităţilor, fără martori omeneşti, ca şi cum această bucată de pămînt ar fi aparţinut într-adevăr numai naturii.**

**în cursul verii, cînd apele scăzuseră, insula şi-a scos la vedere mai întîi spinarea de nisip, apoi şi trupul ud, încă moale. Rănile provocate de oameni, care o pîrjoliseră, s-au tămăduit. Au înviat nişte sălcii, amorţite în nămol, cîteva**

cioate au dat lăstari, în scorbura uneia dintre ele a pătruns un roi de albine sălbatice, apoi un cuc. Foarte curînd au năpădit-o lianele, pipirigul, brusturii, vegetaţia rapidă de baltă, care a înălţat-o mai sus, cu o palmă, deasupra apelor în mişcare. Spre toamnă, cînd trupele de dincolo de fluviu erau înecate în noroi şi sînge, insula se afla în deplina ei revărsare vitală, încărcată de seminţe şi vietăţi. Reveniseră şi păsările, care scoseseră cîteva rînduri de pui, o pereche de şobolani înotători îşi scurmase vizuină într-un mal, puiseră sumedenii de broaşte, îi dădeau ocol şerpi lungi de apă, înfăşurînd-o cu cozile. A venit apoi îngheţul, apoi viscolul, care a făcut-o nevăzută, apoi dezgheţul, cu zăpadă, talazuri tăioase şi munţi de gheaţă. Multe sloiuri au eşuat pe insulă, dîndu-i o înfăţişare de palat boreal. După dezgheţ, un şlep otoman, ajuns epavă, s-a alipit de ţărm şi şi-a deschis magaziile pentru lumea din adînc. A fost ceva feeric. Zile în şir, populaţii de peşti carnivori au inspectat încăperile, ticsite cu provizii, fulgerînd pe cori-doare, desfăc'îndu-se brusc în stoluri, şerpuind în trene lente prin ferestrele sparte, încremenind subit în faţa cîte unui obiect metalic bizar : un ceainic de alamă, o manta ofiţerească cu nasturi de aur ce păstra încă forma trupului cald care o îmbrăcase, un revolver cu glonţul pe ţeavă, o cataramă de argint. Roiuri de alevini, abia ieşiţi din icre, intrau pe o mînecă a mantalei umflate de apă, ca printr-un horn, ieşind apoi pe gura gulerului şi împrăştiindu-se în- tr-un nor rotitor, care lua din cînd în cînd chipul unui cap de om. Prins într-un vîrtej, provocat de epavă, cadavrul plecat pe ape de la Porţile de Fier s-a oprit o clipă deasupra oazei de viaţă din adine, nu s-a scufundat însă, a'trecut mai departe.

Jocul de-â viaţa a ţinut pînă în clipa cînd deasupra, pe ţărm, administraţia războiului şi-a amintit că insula Dinu există. Se punea

**problema debarasării de miile de vite bolnave, care încurcau mişcarea trupelor şi care purtau fel de fel de molime, ameninţătoare pentru animalele rămase în ţară şi pentru oameni. La întrebarea : „— Ce facem cu vitele, le ucidem ?“, s-a răspuns simplu, prin firul telegrafic : „— Vitele vor fi abandonate pe ostroavele de la Dunăre, cum ar fi par examplu pe insula Dinu.“**

Pe toată linia fluviului, de la Cazane la vărsare, s-a ordonat carantina. Nici un animal suspect de molimă n-a mai trecut Dunărea. Convoaiele de care curgînd dinspre Balcani, puhoaiele de turme, dar şi ultimele escadroane de cavalerie care se mai întorceau de pe front au fost oprite la punctele de control, de pe ţărmul bulgar, unde a început trierea. La trierea animalelor se proceda sever, ca şi în iarnă la trierea prizonierilor. Caii de la căruţele cu muniţii, boii de la carele cu provizii, turmele de animale pentru zalhana erau amănunţit cercetate, apoi despărţite în două partizi. Animalele rănite, schilodite, vlăguite de febră trebuiau să fie separate de stăpîni şi duse pe insulă, unde urmau să rămînă fără pază, sub cerul gol. Nu s-au admis proteste, n-au fost murmure. Despărţirea nu era dramatică, venea pe un fond de oboseală şi neputinţă. Buimace, vitele se lâsau împinse pe şlepuri sau pe platformele plutitoare, înghesuindu-se unele într-altele, fără deosebire de specii : oi printre cai, cai printre boi şi bivoli, ba şi cîini, cîţiva cîini hoinari, care însoţiseră oamenii pe cîmpurile de luptă şi care acum erau lepădaţi, ca să ţină de urît animalelor. O singură vită, o Junonă tînără şi albă, care sta să fete, a refuzat să urce pe şlep, s-a împotrivit, înţepenindu-se cu copitele-n mal. Soldaţii s-au opintit cu umerii în trupul femelei, au silit-o să calce pe podişcă şi să treacă pe navă. Celelalte animale i-au făcut loc.

în urmă, pe ţărm, au rămas sute de care şi căruţe goale, şi chiar un stog de fîn. Exista şi sare, un chervan cu drobi de sare se răsturnase la punctul de control. Sarea părea acum fără nici un folos, animalele pluteau la vale spre insulă. Aceiaşi soldaţi au strîns inventarul inutil — juguri, proţapuri, hamuri, roţi desperecheate, tălpi de sanie, oplene, opritori, loitre, răsteie, osii, inimi de car şi chiar harapnice, le-au clădit pe toate într-un morman şi le-au dat foc cu

**petroleu. Vîlvătăile au ţinut pînă seara, cînd animalele debarcaseră pe insula Dinu.**

**Un băietan, rămas fără rost, a scos din incendiu un lanţ lung, lanţul din coarnele boilor lui, l-a lăsat să se răcească, apoi, cu lanţul negru pe mînă, a pornit de unul singur spre casă, către Moldova. Simţea însă flăcări în spate. Cînd a întors capul s-a speriat : sub Balcani, ardeau satele turcilor.Imediat după încheierea păcii, prinţul expediase ţarului o lungă scrisoare de felicitare, deşi despre cuprinsul tratatului subscris la San Stefano Alteţa-Sa nu ştia încă nimic. Scrisoarea de felicitare era sub titlu personal. Prinţul dorise să facă abstracţie de poziţia sa oficială, să se sustragă presiunilor clipei — amărăciunea de a nu fi fost admis la tratativele finale —, încercînd şi pînă la urmă izbutind să dea textului o semnificaţie pură. Peste neînţelegerile momentane dintre cele două curţi, pacea reprezenta un eveniment major al istoriei. Prinţul scria *mânu propria :***

> ***„Sire,***
> ***Majestatea Voastră să-mi permită, înainte de toate, a O felicita din tot sufletul pentru încheierea păcii, pentru încoronarea marei opere care a costat pe Majestatea Voastră atît de multe griji şi sacrificii.***

**Scriind, prinţul ezitase dacă să transmită felicitări, din inimă sau din suflet — pendulînd între „âme“ şi „coeur“ — optînd pentru „âme“, mai încăpător, mai apropiat de acel „duşe“ rusesc, atît de uzual pe front, în timpul luptelor comune. Voia să pună în scrisoare şi căldură, de unde „coeur“, pe care l-a omis, prinţul nu cunoştea căldura, cu**

-noştea loialitatea, însuşire care se vedea în cuprinsul textului :

*„Nu mai am trebuinţă să asigur* pe *Maiestatea Voastră despre marele interes cu care am urmărit înaintarea vitezei armate ruse, şi dacă am avut o părere de rău a fost aceea că n-am putut s-o urmez la trecerea Balcanilor, care va fi numărată în istorie printre cele mai glorioase treceri de munţi."*

Prinţul palpitase într-adevăr pentru soarta fiecărei bătălii angajată în munţi, pentru fiecare pisc al Balcanilor escaladat şi cucerit de marea armată — bătălia pentru Sofia i se păruse o minune —, el s-a aflat sufleteşte tot timpul acolo, deşi a urmărit doar pe hartă expediţia, ca şi ţarul. Cu o diferenţă : prinţul rămăsese întors cu faţa spre front, gata să revină, dacă ar fi fost cazul, ţarul cu spatele, fiindcă Majestatea Sa şi-a continuat impasibil drumul spre Petersburg, socotind pecetluită vărsarea de sînge lăsată în urmă.

*„In tot timpul războiului acesta teribil şi sîngeros, figura Majestăţii Voastre, senină şi liniştită în mijlocul furtunii, suferind cu eroism, fără plîngere* şi *murmur ceea ce altora li se părea de neîndurat, a reprezentat pentru mine un reper luminos*

Prinţul se întrecuse pe sine, trasase ţarului un portret ideal, cu o traiectorie de corp ceresc ce dezvoltă o elipsă fantastică, pornind dintr-un punct accesibil, crescînd spre apogeu, descrescînd spre periheliu, rămînînd însă tot timpul ca un reper luminos, pentru cineva care-l contemplă de jos. Fusese exact drumul ţarului spre front, cu punctul apogeic Plevna, după care urmase retragerea, îndepărtarea de lume şi de lucruri la o distanţă astrală. Dar şi aşa, reperul stăruia :

*„Am adînca credinţă că, fără prezenţa Majestăţii Voastre, lucrurile ar fi decurs cu totul altfel. Ea singură ne încuraja şi ne electriza pe toţi.“*

**Prinţul nu-1 flata pe bazileul nordului, credea în ceea ce scria. Figura abulică, detaşată de lucruri, a ţarului îl fascina pe epistolier, care avea vocaţia abstracţiunii şi cultul simbolurilor. Relaţia între cele două astre nu putea fi decît ierarhică, fericita apropiere — conjuncţie ! — de la Plevna, cînd astrul mare acordase intimitatea sa astrului mic, reprezentase un eveniment de extremă valoare pentru prinţ :**

*„Va fi întotdeauna dulce pentru noi amintirea că Majestatea Voastră a binevoit să accepte ospitalitatea sub umilul nostru acoperiş, că a ştiut cum să ne facă să uităm toate grijile prin cuvintele Sale afectuoase, prin numeroasele dovezi de încredere şi amiciţie pe care ni le-a arătat, atunci (And cerul era mai încărcat de nori.“* •

**Urmase însă limpezirea cerului, pacea, pe care Majesta- tea-Sa o instaurase. Nu se putea încă sonda asupra consecinţelor, dar gestul imperial,** ***Fiat pax !,*** **era memorabil, şi prinţul a consemnat semnificaţia evenimentului în ultimul paragraf al epistolei :**

*„Dea Domnul ca pacea încheiată azi să fie lungă şi durabilă, ca Majestatea Voastră să aibă satisfacţia*
*— după atîtea lupte — de a fi rezolvat grozava chestiune a Orientului, care a frămîntat atîtea secole Europa*

**A sigilat cu mîna sa plicul conţinînd scrisoarea şi l-a depus în mîna baronului Stuart, care la rîndu-i l-a încredinţat unui aghiotant imperial. Apoi a aşteptat răspuns. O zi, două, nouă. Nimic**

de la Petersburg, ca şi cum mesajul s-ar fi topit în neant. Lipsa de ecou i-a dat prinţului o neplăcută stare de nesiguranţă, ca atunci cînd se schimbă regimul luminii sau cînd astrele intră în opoziţie. Prinţul nu s-a formalizat totuşi şi n-a cerut explicaţii pentru lipsa de răspuns. Se putea ca iarăşi ţarul să aibă o indispoziţie

## II

.Totuşi indispoziţia aceasta mult prelungită, neexprimată prin altceva decît prin tăcere, i-a dat prinţului un fior de frig. A resimţit frigul în mîini. Ca să facă ceva cu mîinile, a semnat un ordin : trupele române, aflate în drumul spre casă, primeau dispoziţia să se retragă şi să se regrupeze în Oltenia. în aceeaşi zi, Brătianu i-a propus prinţului pa generalul Cernat, care abia se întorsese de pe front, să preia Ministerul de Război. Evenimentele cereau o mînă fermă.

La Petersburg, generalul Iancu Ghica fusese informat telegrafic, prin Ministerul de Externe, în aceeaşi zi cu plecarea curierului imperial din Bucureşti, despre scrisoarea trimisă de prinţ Majestăţii-Sale şi despre conţinutul misivei. De mai mult timp, generalul pîndea răspunsul, care întîrzia. Oficialii de la Departamentul Externelor, derobîn- du-se, îi spuseseră în mai multe ocazii că n-aveau cum se amesteca în corespondenţa pe care Majestatea-Sa o între-ţinea cu alte curţi regale, princiare, imperiale dip restul lumii. în condiţia dată, generalul era constrîns la o activitate minimă.

în intervalul din-tre armistiţiu şi pace, această activitate a fost ca şi nulă. Tot ceea ce se petrecea important pe planul diplomatic şi politic, se petrecea în afara imperiului, undeva foarte departe, la Adrianopole şi San Stefano. în unele cercuri se spunea că de hotărîrile de acolo avea să depindă mişcarea politică interioară a Rusiei, poate pînă la sfîrşitul veacului. într-o ceainărie de pe Nevski-Pros-pect, unde se adunau mai ales intelectuali cu

**vederi radicale, cineva în focul unei peroraţii a spus :**

**— Dezgheţul Rusiei se va produce începînd de la margini. Prin Polonia, prin Caucaz, chiar şi prin Siberia !**

**N-a fost admisă această supoziţie, cineva a protestat :**

**— Prin Siberia ? ! Nu cunoaşteţi, în acest caz, domnul meu, cum se dezgheaţă fluviile siberiene, care-şi debordează apele începând de la izvoare, peste gheaţa precedentă. Apele calde curg năvalnic peste un pat continuu de gheaţă, dar, vă atrag atenţia că pînă la vărsarea în Oceanul Arctic ele îngheaţă din nou. Rezultă o gheaţă peste gheaţă, o gheaţă de o duritate geologică. La noi, domnul meu, dezgheţul ar trebui să coboare de la nord la sud, aşa cum am coborît şi noi, în valuri, în decursul vremii, de la Petru cel Mare încoace. Mai întîi căldura ar trebui să cuprindă pămînturile îngheţate, apoi pămînturile reci şi sterpe, apoi pămînturile 'fertile pe care le-am cucerit abia în ultimul secol.**

**— Va rezulta o baltă. O baltă întinsă pe două continente. Cine o va mai putea-o deseca vreodată ? Domnul Leontiev are dreptate, Rusia trebuie conservată sub un îngheţ continuu.**

**— Ba anarhiştii au dreptate, trebuie să ne facem treaba**
**pe ger. Sară gheaţa în aer, trăiască explozia !**

**Apoi Ghica l-a întîlnit pe domnul Leontiev, un aristocrat frumos şi palid, care devenea volubil numai cînd vorbea despre lumea sudului. Fusese consul al Rusiei în Creta, apoi la Filipopoli, lîngă Balcanii de miazăzi, apoi la Tul- cea, pe Dunăre. I se şi spunea Domnul Consul, deşi Leontiev se afla în retragere, ieşise din diplomaţie cu puţin timp înainte de declanşarea războiului. Nu fusese partizanul acestui război. El opta pentru închiderea Rusiei**

**în carapacea sa tradiţională, trăind spaima faţă de mişcare, de orice fel de eveniment.**

**— La noi, spunea domnul Leontiev, evenimentele sînt. întotdeauna catastrofale.**

**Iubindu-1 nu pe ţar, ci pe ţarevici, Domnul Consul îşi punea mari speranţe în succesiunea dinastică, în urcarea lui Alioşa pe tron, fapt care ar fi asigurat nu o pace provizorie, ca cea de acum, ci o pace fără sfîrşit. Peste toate,, domnul Leontiev îndrăgise sudul. El se întorsese din periplul său diplomatic cu o imensă nostalgie pentru sud, pentru „lumea soarelui". Aici, la Petersburg, ca şi la pro- pria-i moşie, Leontiev se simţea ca în exil. în aceeaşi ceainărie de pe Nevski-Prospect, Domnul Consul a vorbit,.**
**Sntr-o seară cîteva ceasuri despre ruinele Acropolei, despre templele de la Palmyra, despre săpăturile de la Troia, pe care germanul Schliemann încă nu le isprăvise.**

**— Aşa ceva, a spus el topit în extaz, nu se găseşte nicăieri. Şi nici un asemenea om. Acest om al sudului trăieşte în chip atît de firesc frumosul, ca şi cum fiecare fiinţă şi chiar lucrurile neînsufleţite l-ar naşte spontan.**

**— Asta aşa e ! a admis generalul, dar Domnul Consul, în transă, nu l-a auzit.**

**— Acolo frumosul nu provoacă o ruptură, a continuat el. Nici credinţa nu produce rupturi, dislocări, suferinţe. Goethe a încetat să mai fie un barbar din clipa cînd a păşit în Italia.**

**— Cum puteţi afirma una ca asta, domnule ?! dar Domnul Consul din nou n-a auzit.**

**— Cu otomanii, a continuat el, s-a întîmplat un caz asemănător. Intrînd în acel spaţiu sublim, ei au lepădat rigiditatea lor etică, deşi n-au izbutit să urce la beţia estetică, la katharsis...**

**— Chiar aşa ?**

**— Cît vă înşelaţi ! a şoptit Iancu Ghica.**

**— S-ar putea, a convenit Domnul Consul,**

care în sfîr- şit auzise. Cînd eram în post la Constantinopole, îmi plăcea să angajez tineri turci să se bată cu pumnii pentru eîţiva gologani. Era un spectacol. Pînă cînd am observat că tinerii atleţi se băteau cu foc numai cînd le aruncam poli de aur cu pajura bicefală pe revers. Mureau după această monedă frumoasă...

Întorcîndu-se la reşedinţă şi povestindu-i lui Emil cele auzite, acesta s-a îngrozit :

— Cine te-a pus să frecventezi asemenea cercuri ?

— Dar ce-am făcut rău ? ! a întrebat generalul, fără «ă priceapă. Am discutat cu un foarte simpatic domn Leon- tiev, dacă nu mă înşel, despre Elada, despre Italia, despre Goethe. Peste toate, mi se spuse că domnul Leontiev e un reacţionar. N-am voie să discut nici c-un reacţionar ?

— Aici totu-i exploziv, i-a spus Emil. Stai la reşedinţă «au du-te la Prohorini. Acea casă, pînă una alta, e sigură !...

— Nu vrei să spui că eram mai în siguranţă la Con- stantinopole, printre asiatici, printre păgîni, decît aici, printre europeni, printre creştini !...

Ca o infirmare a celor spuse de Emil, generalul a fost invitat pentru a doua zi la un bal oferit în onoarea ţarevi- ciului, care revenise glorios de pe front. Acest eveniment festiv ar fi urmat să încheie suita de ceremonii consacrate victoriei, în care se cuprindeau şi praznice pentru popor, şi procesiuni, dar şi baluri. La acest ultim moment festiv ar fi urmat să fie prezentă şi Majestatea-Sa. Prudent, Ghica a întrebat la Bucureşti dacă e oportun să dea curs invitaţiei şi a primit acordul. Invitaţia era în fond un semn al destinderii relaţiilor între cele două curţi. I s-a recomandat să participe, ba chiar să facă faţă bună.

Eventuala întîlnire cu împăratul era importantă şi din- tr-un alt motiv : Majestatea-

Sa nu răspunsese nimic nici la un mai vechi mesaj al prinţului, transmis prin colonelul Candiano Popescu. Un alt mesaj rămas fără răspuns. Acelaşi mesager îşi prelungise misiunea pînă în Caucaz, unde ar fi trebuit să fie primit de marele duce Constantin, dar nici din Tiflis nu sosise încă vreun răspuns. De la ultima întîlnire, pe peronul gării din Petersburg, similară cu o despărţire — cum şi fusese — Iancu Ghica nu-1 mai văzuse pe ţar şi nu-şi îngăduia să presupună nimic despre umoarea suveranului. Lucru sigur : invitaţia. Pornind de la acest fapt, umoarea suveranului faţă de Bucureşti nu putea fi decît bună.

Aceasta i-a şi dat lui Ghica un început de bună dispoziţie, o stare de plăcută nerăbdare cum nu cunoscuse pînă atunci. I-a poruncit lui Ossian să-i pregătească uniforma, iar între timp şi-a aruncat ochii printre hîrtiile protocolare schimbate între cele două curţi : telegrame de felicitare cu ocazia diferitelor aniversări de familie, scrisori de felicitare după diverse bătălii victorioase ale celor două armate, în sfîrşit cîteva moţiuni ale parlamentului român adresate ţarului, cum şi formulele de răspuns ale Ma- jestăţii-Sale. Angajat în acest drum feeric, generalul s-a simţit şi mai bine — erau suficiente motive ca „cele rele să se spele“, iar la sfîrşitul lecturii a trăit regretul că nu avea o garderobă convenabilă pentru asemenea ocazii solemne. De la sosirea pe Neva, Ghica încă nu izbutise să-şi cumpere o blană nouă.

A urcat în troică în cea mai bună formă, o troică cu hamuri aurite, angajată special de Emil, iar într-o altă troică urma Emil cu soţia. Au pornit mai devreme, ca să facă un tur al principalelor monumente, lucru pe care generalul de mult şi-l dorea. Seara era frumoasă, fără ninsoare, în tot cursul zilei servitorimea scuturase zăpada de pe acoperişuri, balcoane, scări, făcîndu-le să strălucească. Mii de mujici, cu măturoaie şi lopeţi, trebuiau să scoată zilnic

metropola — cu cupolele ei de aur — de sub faldurii zăpezilor. Marmoră, zăpadă şi aur, sub puterea acestor stihii, Petersburgul arăta ca un oraş faraonic. Acolo, la Memfis, nisipul, aici zăpada, dar efectul similar şi copleşitor. Din zăpadă ţîşneau caii de bronz verde ai statuilor, pe zăpadă se lăsau din zbor vulturii de bronz, încremeniţi pe obeliscuri, dînd zăpada în lături apăreau ţarii şi demnitarii imperiului, care dominau pieţele îngheţînd lumea sub nişte ucazuri colosale. îngheţaseră şi havuzurile, şi apa din canale, şi cerul. Şi era o linişte ireală, încît, deşi sunau clopoţeii de la troică, generalul auzea cu plăcere tic-tacul ceasului său din buzunar.

La risipa de zăpadă, marmoră şi bronz se adăuga risipa de mătase festivă. Două uriaşe drapele de mătase scumpă cu vulturi bicefali decorau, pe verticală, faţada catedralei Sfîntului Isac. O fină broderie, to.t cu vulturi, dar şi cu însemnele ţarinei, împodobea frontonul pensionatului Smolnîi, unde îşi desăvîrşeau educaţia domnişoarele din lumea bună. Apoi steaguri, păduri de steaguri, cu pîlpîitul şi fîşîitul lor rece, care punea surdina liniştei.

Liniştea s-a spart în clipa cînd au intrat în Centru, pe Nevski-Prospect, în mişcarea feerică a bulevardului, care etala şi concentra tot ceea ce avea mai scump Petersburgul în materie de vitrine, echipaje, vestimentaţie aleasă. Emil avusese inspirata idee ca, înainte de a ajunge la Palat, să-i ofere generalului acest tur de onoare, întregindu-i astfel perspectiva asupra Veneţiei Nordului iarna. Era un tur obligatoriu, după care oricine, oricît de sceptic ar fi fost, isprăvea prin a declara că Petersburgul e capitala universală a iernii. Nu oricare iarnă, iarna biruinţei !

Ieşind din centru, echipajul a oprit la peronul unei biserici de stil tradiţional rusesc

şi vizitiul de pe capră l-a poftit pe boier să coboare. Oprirea' o poruncise Emil, care dorea să-i ofere generalului încă o plăcere : spectacolul sonor al clopotelor de vecernie. „— Aşa ceva, dragul meu, i-a spus Emil înainte de primul dangăt, n-ai să auzi nicăieri în lume.“ Şi o clipă mai tîrziu : „— Desigur, clopotele de la Veneţia sau de la Vatican sînt la fel de muzicale, dar aici e altceva. Aşa sună numai cerul nordului." A sunat apoi cerul nordului şi generalul a închis ochii, cu nădejdea candidă că gîndul lui va ajunge pînă la îngeri. Uitînd de toate relele, Iancu Ghica s-a simţit o clipă eliberat, uşurat de predispoziţiile negre care-l bîntuiseră pînă atunci. Cînd să plece, Emil i-a dat un ghiont amical : „— Acum aruncă toţi gologanii, tot aurul pe care-1 ai asu- pra-ţi, ca să scapi de ghinioane şi să ai noroc. Aşa-i obiceiul. Ca la Fontana Trevi..." ,,— Chiar tot ?“ ,,— Tot.“ Şi generalul s-a conformat, aruncînd cerşetorilor toţi polii pe care-i avea în buzunar, chiar şi banii pentru troică şi pentru bacşişuri. „— Şi troica ?“ „— Troica e plătită."

Troica s-a avîntat spre Palat într-o goană nebună. Era tîrziu, se aprinseseră pretutindeni luminile, începuse spectacolul artificiilor care a pus în fierbere cerul. Sub pîlpîi- rea curcubeielor, a ghirlandelor de foc şi scîntei, a trandafirilor de lumină, cupolele Petersburgului pluteau. Generalul a cerut vizitiului să oprească, pentru ca din nou să nu rateze clipa sublimă. Emil avea dreptate, aşa ceva nu se putea vedea nicăieri decît aici, la Petersburg. A amuţit apoi, cînd pe cer, în adîncul cerului,- s-a aprins o cruce uriaşă, de foc. Imaginea sacră dăinuia nefiresc de mult şi generalul şi-a spus : „— Ruşii cunosc secretul cerului !“

Apoi a tresărit speriat : cineva sărise lîngă el, în troică, apucîndu-1 cu mîinile de guler şi

**strigîndu-i ceva. Birjarul a apostrofat domnişoara, în ruseşte, dar ea îi tot striga străinului ceva, în franţuzeşte, nu se ştie ce. Străinul s-a retras în colţul săniei, s-a apărat, fata în blană i-a pus în mînă un pistol, repetîndu-i nebuneşte aceeaşi formulă :**

**— Te duci acolo, în casa crimei ! Dacă vrei să salvezi lumea, nu ezita, trage în ţar.**

**Apoi a sărit din sanie, dar direct în mîna jandarmilor, care s-au aruncat asupra ei, imobilizînd-o.**

Ţineţi minte, a mai strigat domnişoara, zbătîndu-se şi încercînd să se facă auzită, sînt Nadia Mirski. Apoi aproape fără glas : Oameni, dacă nu acţionaţi, veţi pierde tot.

— Domnişoară, a strigat generalul, clănţănind de spaimă, aţi uitat asta ! şi a fluturat spre ea pistolul, ţinîn- du-l de ţeavă.

A sosit la timp Emil, care a ştiut să se descurce cu jandarmii. Un agent în civil a preluat pistolul, împreună cu alte corpuri delicte, nişte manifeste împrăştiate în sanie. Generalul n-a mai ştiut ce se petrece, îl invadase transpiraţia, repeta întruna :

— Şi acum ce se va întîmpla ?

Fiind vorba de un diplomat în post, nu se putea întîmpla nimic rău, era exclusă o reţinere a diplomatului pentru anchetă, dar generalul insista, repeta întruna : „— Şi acum ce se va întîmpla ?“ Dîrdîia de frig, de emoţie, de neputinţă, avea în nări un miros straniu : blana domnişoarei, o blană scumpă, mirosea nu a parfum ci a puşcărie. Cu un ultim efort, generalul s-a adresat oamenilor în uniformă din jurul lui :

— Domnilor, eu n-am nici o vină din tot ce se petrece la dumneavoastră... Apoi către Emil: Emil, rogu-te, nu mai merg la bal, nu pot. Atunci la sosirea în Petersburg, în mod sigur suveranul nu m-a văzut. Acum, aş prefera să nu-1 văd eu. Nu pot.

Emil n-avea soluţie, părea blocat. A insistat însă polcovnicul patrulei de jandarmi călare, care ţinea ca diplomatul să ajungă cît mai repede la destinaţia sa oficială. Pentru mai multă siguranţă, cele două troici erau flancate de o gardă de jandarmi. Văzînd jandarmii, generalul s-a adresat din nou lui Emil :

— Emil dragă, crezi că nouă ni se poate imputa ceva ?

**A doua zi după balul japonez, Păuna s-a trezit într-un uruit de văsărie care se sparge, de mobile grele tîrşite pe podea, de uşi trîntite de curent, de ferestre sau oglinzi care sar în ţăndări. Şi-a acoperit capul cu perna. Bănuia ce se petrece : casa era reamenajată la stilul european, după bal. Spaima femeii era ca nu cumva să se spargă pavilionul de gheaţă. „— De l-ar duce cu grijă !“ „— Unde ?“ Pavilionul nu era un pahar. Arăta ca o impozantă piesă de arhitectură, deşi părea fragil, mai fragil decît paharele şi oglinzile care acum se spărgeau. Păuna se temea, acoperindu-şi ochii, urechile : „De nu s-ar sparge !“ Era tot ceea ce voia să se păstreze din ce-a fost : „— De nu l-ar sparge."**

**Pavilionul transparent, cu cupola lui calmă, consolatoare, prin care cerul se vedea limpede, imobil, ca printr-o lentilă, părea stingher între copacii din parc. Avea forma unui turn de observator astronomic, dar în interior, pe o bancă de gheaţă, prinţul Nigata aruncase o blană de lup siberian. Cel ce intra aici, ca să se liniştească, putea să se aşeze şi să rămînă calm cîteva ceasuri, privind cerul pînă cînd îl cuprindea un frig înviorător. „— De nu l-ar sparge..."**

**Cineva a bătut în uşă, o slujnică, făcînd-o pe Păuna să tresară cu groază. I se aducea, precis, o veste rea :**

**— Coniţă, ce facem cu astea ? Le aruncăm ?**

**Slujnica avea în braţe un morman de eşarfe colorate ;**

**alte slujnice ţineau pe umeri franjuri de beteală şi lanţuri de lampioane din hîrtie aurită, care fuseseră atîmate pe culoare, pe scări, prin crengile copacilor din parc :**

**— Aruncaţi-le ! a poruncit Păuna, închizînd uşa dormitorului, după care s-a reîntors în pat, deşi n-a mai putut adormi.**

**Scrîşnetul mobilelor pe duşumele era groaznic. Mane- vrînd cu dificultate vreun dulap sau vreun scrin, slugile izbiseră un perete.**

Cineva lunecase pe scări, scăpînd din braţe o comodă ale cărei sertare s-au deschis, făcînd să cadă rostogol nişte piese de argintărie. N-a mai putut suporta zgomotul şi a ieşit în pragul uşii, a strigat la slugi :

— Ce se întîmplă aici ? ! Apoi spre administrator, care nu era prezent : Georges, spune-le să înceteze !

Mobila care fusese izbită de perete era un imens dulap austriac cu două batante, peste care se înălţa un coronament complicat înfăţişînd frunze, flori şi păsări.

— De unde aţi adus oroarea asta ? ! s-a mirat Păuna, ca şi cum atunci pentru întîia oară ar fi văzut mobila.

— E din salonul mare ! i-a răspuns o slugă.

Din salonul mare proveneau şi alte mobile : o credenţă italiană pictată policrom cu scene mitologice, două comode franţuzeşti decorate cu bronzuri somptuoase, în capete de mascheroni, cîteva console de marmoră, pe suporturi de metal aurit, cîteva uriaşe oglinzi cu chenarele în crengi de cristal. Toate i s-au părut Păunei oribile, şi a cerut să fie evacuate.

— Dar unde să le ducem, coniţă ? a întrebat o slugă,
contrariată de poruncă. i

— Nu ştiu, în stradă.

— Şi masa asta mare ? !

Urma la rînd o masă lungă, spaniolă, cu blatul dintr-un singur trunchi de copac, sprijinit pe patru torsuri de bărbaţi cu bărbi şi coarne. Acele chipuri drăceşti îl revoltau pe Haralambie, care a profitat de prilej şi a îndemnat slugile să scoată masa afară. Păuna nu s-a liniştit pînă n-a văzut organizîndu-se mişcarea inversă : piese diverse de mobilier, mai ales franţuzeşti, dar şi germane, italiene, spaniole, olandeze, colecţionate de-a lungul a trei generaţii, abia repuse la locurile lor, au fost scoase din nou afară şi depozitate în curte.

**Printre mobile se amesteca gunoiul precedent, evacuat imediat după bal, spre zori : eşarfe de mătase cu ciucuri, unele atîrnînd încă în copaci, lampioane, lanterne, ghirlande de hîrtie, fuioare de beteală, mormane de confeti multicolore, răscolite de vînt. Arăta dezolant recuzita de teatru a balului — kimonourile, măştile, papucii, evantaiele, nişte nimicuri moarte, împrăştiate peste tot în imobil — pe scări, pe balustrade, prin cuiere, pe scaune, pe jos. Deplorabile erau resturile de la tombolă — „Tombola sărăciei", cu cîştiguri pe care nu le revendicase nici unul dintre cîştigători — ceapa, oul, opincile, o lingură de lemn, fiindcă lumea înţelesese că totul fusese un joc care s-a isprăvit în zori, o nebunie de-a Păunei. Lîngă sala de tombolă fusese organizat un pisoar, încă un pisoar, dotat cu foarte multe oale de noapte, veşnic pline, veşnic revărsate, veşnic insuficiente, deşi personalul însărcinat cu evacuarea era numeros, de unde izul de urină care emana din podea şi de pe un anume culoar, un iz ce infestase toată aripa respectivă a clădirii./Se întîmplaseră şi alte accidente oribile, ca la orice bal. In lumina de leşie a zorilor, amfitrioana, care a trebuit să reziste pînă la capăt, primind şi distribuind mulţumiri, a regăsit cu greu drumul de retragere, iar odată ajunsă în pat a biruit-o greaţa. Nu istovirea, greaţa.**

**N-a mai putut dormi. O ameţeală — deşi nu băuse, o senzaţie de indigestie — deşi nu gustase nimic, o stare de- semileşin — deşi nu fumase şi nici nu aspirase parfumuri, o turmentase, o turmenta cu fiecare nouă undă de lumină ce năvălea în dormitor, un dormitor care se clătina, ca intr-un fel de tangaj. Femeia a prins perna strîns, cu amîn- două mîinile — trebuia să se ţină de ceva !, dar tangajul a. continuat, nu lent ci cu izbiri dure, izbirea de nişte ţărmuri r^işcătoare, izbirea de lumea pe care o văzuse în cursul nopţii, mulţimea în**

costume policrome, vocile stridente, rîsetele, muzica, un frămînt de talazuri fantomatice, din care Păuna încercase să se smulgă, fără a putea izbuti, cum nu putea izbuti nici în aşternut, unde valurile fosforescente, rumoarea, tangajul o urmăreau, făcîndu-i tot mai rău. Ii făcea rău şi lumina de leşie, o lumină care spăla ochii, o silea să-i ţină deschişi, deşi nu voia, o lumină care dilata lumina din lobii oculari, acum dureroşi. Păuna şi-a acoperit capul cu perna, dar au continuat s-o tortureze zgomotele. Cînd s-a ridicat din pat, a văzut că-n dormitor e încă întuneric ; a tras şnurul draperiei, şi a privit prin fereastră afară : lumina de leşie era de fapt afară, abia acum leşia a invadat interiorul, şi Păuna a recăzut în pat, în lumina aceea.

S-a mai chinuit un timp, fără să se poată trezi pe deplin — ştia că nu doarme, dar ştia că nu e trează încă, nu-şi poate porunci să se ridice, cum nu-ţi poţi porunci în somn, deşi cu un rest de trezie, din ce în ce mai acut, Păuna urmărea tot ceea ce se întîmplă afară : „— Acum 'merg cu scările jur-împrejurul casei, dau jos eşarfele cu inscripţii, coboară lampioanele din arbori, smulg de pe crengi beteala. Acum mătură cu tîrnul hîrtia colorată, strîng morman fulgii de confeti, iată, îi împrăştie vîntul. Acum mută mobila..." încă din ziua precedentă, Georges dăduse ordin ca după bal casa să fie restaurată aşa cum fusese înainte, eliminîndu-se aranjamentul japonez, pentru -o seară, şi trecîndu-se din nou la aranjamentul tradiţional. Păuna nu obiectase, era firesc să se procedeze aşa. Jocul balului urma să ia sfîrşit, începea o nouă zi, un nou ciclu ■de viaţă, viaţa de după bal. A urmat bufnitura în perete, Păuna s-a trezit pe deplin, a ieşit în prag. Acum din nou cineva bătea în uşă. A spus „Intră !“ şi a intrat Hara- lambie.

— Coniţă, cu ăştia ce facem ? Io zic să-i dăm

la săraci.

Haralambie ţinea în braţe un uriaş coş plin cu papuci
de toate formele, inutili după bal. în spatele lui, o fată din personal venise să-i arate un vraf de chimonouri, evantaie şi măşti :

— Şi astea ?

— Daţi tot.

Fata s-a retras fericită, Haralambie a rămas nedumerit în -prag. A mai întrebat :

— Avem în cămări nişte saci cu făină, cu mălai şi cu orez. Sînt şi o groază de căpăţîni de zahăr. Ce facem, le dăm ?

— Desigur, Haralambie.

— Şi mobila ?

— Tot.

Păuna s-a culcat iar, cu satisfacţia de a şti că în cu- rînd atît în încăperile personalului, în curte, cît şi în stradă va începe desfacerea darurilor, frenezia desfacerii. Care a şi început, cu ţipete şi larmă. Larma a crescut, se auzeau şi nişte strigăte de protest, o rumoare de voci în stradă, nişte înjurături. „— De n-ar lua pavilionul !“ şi-a spus Păuna. „— Pavilionul nu l-am dat, nu-1 dau nimănui." Trează fiind, dar încă nesigură de sine, Păuna trăia spaima de a nu pierde pavilionul, şi sub această spaimă s-a cuibărit mai strîns în aşternut, acoperindu-se bine.

Pe la unsprezece a bătut la uşă Georges, care venea probabil din oraş. Nu l-a primit în dormitor. L-a lăsat mult timp să aştepte, pînă cînd doamna s-a îmbrăcat, apoi i-a permis accesul într-un salon gol, unde Păuna stătea în picioare.

— Doamnă, a început Georges, afară s-a dezlănţuit catastrofa. Se fură tot.

— Nu se'fură nimic, З replicat ea. Tot ce se ia, am dăruit eu. Sînt lucrurile mele.

Georges s-a frămîntat în loc. Tremura. I-a spus :

**— Am chemat poliţia. Parte din mobilă s-a recuperat.**

**— Cine ţi-a permis s-o faci ?**

**— E averea dumneavoastră...**

**— Tocmai.**

**George era un om deştept, îşi cunoştea bine stăpîna, capriciile ei şi nu voia s-o contrarieze :**

**— Am înţeles că vreţi să vă mobilaţi altfel, a reînceput el. Dar aceasta ar pretinde mari cheltuieli... Deocamdată n-avem bani.**

**Păuna a încruntat sprîncenele, nu concepea obrăznicia :**

**— Nu înţeleg, nu-i vorba despre banii mei ?**

**— Ba da.**

**x — Atunci ?! Şi senină : Tocmai de asta şi vreau să mă re'strîng. Nu mai păstrez nimic din ce-a fost. Nici pe tine nu vreau să te mai reţin. Din această clipă eşti liber.**

**Georges era livid. Păuna nu spusese tot. Voia să mai păstreze pavilionul de gheaţă, pe Haralambie şi cîteva femei din personal. Dar Georges, viclean cum era, îşi revenise. Părea acum umil :**

**— Doamnă, e la mijloc şi averea conaşului Rudi. Trebuie să mă acceptaţi. Sînt şi administratorul acestei averi.**

**Păunei i-a venit să rîdă. Rudi, înainte de a dispare din casă, îi rupsese lui Georges o coastă, aruncîndu-1 pe administrator pe fereastră. De unde pînă unde simpatia aceasta bruscă pentru Rudi ?**

**— Abia acum înţeleg că Rudi a procedat foarte bine ! i-a spus Păuna. Eşti un ins lamentabil. Niciodată nu mi-ai prezentat conturile !**

**Păuna a ieşit, dar s-a reîntors, ca să-i mai spună din prag :**

**— Vei primi de aici înainte dispoziţiile mele prin Haralambie.**

**Georges n-a avut puterea să-i cadă în genunchi. Stăpîna îl speriase. Administratorul**

ştia că, în capriciile ei, Păuna era tiranică şi ades crudă. Ca şi conaşul Rudi cu care nu era de glumit. Tot ceea ce putea să facă Georges era să iasă în întîmpinarea capriciului, să-l suprasolicite. A şi făcut-o, precipitîndu-se după stăpînă :

— Doamnă, aruncăm şi mobilele japoneze ?

Păuna l-a privit cu silă. I-a aruncat din mers :

— Nu te priveşte.

A pornit pe un culoar spre apartamentul lui Rudi, dar n-a mai recunoscut propria casă. La dreapta şi la stînga se vedeau uşi deschise care dădeau în încăperi absolut goale. Păuna a avut o tresărire de bucurie : Scăpase de mobile. Reuşise să arunce în cîteva clipe întreaga încărcătură de lucruri inutile — amintiri, moşteniri, cadouri, cumpărături extravagante, strînse şi depozitate în casă de toţi cei din neamul ei, de pe tot continentul şi chiar de pe alte continente. Pe culoar se aflau şi nişte sculpturi africane aduse de Rudi. A privit acele forme bizare, care păreau răsărite dintr-o halucinaţie neagră. Nu le luase nimeni. în schimb, toate celelalte lucruri care corespundeau ideii de lux, bogăţie, risipă, dispăruseră ca suflate de vînt. Pînă şi perdelele. Cineva, vreun rîndaş, trăsese brutal de o draperie, sfîşîindu-i mătasea. Auzise afară şi nişte zgomote ce-i indicau că, în timpul împărţirii, unele mobile fuseseră sfărîmate, sfîrtecate, rupte. Darul Păunei dezlănţuise instinctul avariţiei şi pornirea spre jaf. Slugile se purtaseră urît, ca şi invitaţii de la bal. „— Ce lume urîtă !“ şi-a spus Păuna. Apoi gîndindu-se la Georges şi la toţi cei din jur : „— Oamenii sînt urîţi. Indiferent cum sînt, stăpîni sau slugi. “ Slugile, mai ales, i se păreau lamentabile. Apoi a devenit mai concesivă cu slugile : „— Slugile, şi-a spus, nu pot fi altfel decît stăpînii lor.“

Păuna contempla de sus parcul, prin orbita unei ferestre goale. Nu dispăruse pavilionul de gheaţă : spaima ei fusese inutilă. Pavilionul era

la locul lui, înconjurat de zăpada murdară. „— Cine să-l ia ?“ Un lucru, pentru a fi luat, furat, jefuit, trebuie să nu fie inutil. Pavilionul era nu numai inutil, dar şi gratuit, o fantasmă albă printre copacii goi. „— De nu s-ar topi.“

Întorcîndu-se spre dormitorul ei, la capătul unui culoar îngust, Păuna s-a izbit de propriul chip, proiectat într-o uşă-oglindă. S-a văzut pe sine ca pe o străină, care-i ieşise în întîmpinare, amîndouă fiinţele trăind simultan spaima surprizei şi panica de a intra în convergenţă. Păuna s-a oprit şi a rîs, cu dinţii ei lăcuiţi în negru, aşa cum rămăsese după bal : „— Ce urîtă sînt !“

Nae Maican rămăsese în urmă cu un vis. Simţea că trebuie să prindă visul din urmă, înota după el, dar nu izbutea să prindă nici un fir şi simţea că se îneacă din nou. Se îneca mereu în visele altuia, ca într-o plasă, » plasă în care se zbătea şi individul din patul de alături, un japonez. Japonezul dispăruse între timp.

Limpezindu-se în sfîrşit, într-o dimineaţă, Nae l-a întrebat pe medicul care sosise la căpătîiul lui, în vizita uzuală.

— Spune-mi, doctore, visele se iau ?

Doctorul a rămas perplex. L-a privit pe Nae ca pe un om încă aflat sub febră, deşi marinarul era de-a binelea treaz, ba chiar avea umor.

— Aveţi haz ! i-a răspuns doctorul. Nu se cunosc asemenea cazuri, a precizat omul în alb, cu toată gravitatea» Se ştie de boli caţe se iau, acestea sînt bolile contagioase.. De vise n-am auzit.

— Vă spun eu că se iau şi visele ! a insistat Nae. Se iau ca mîncărimea de piele şi ca sfrinţia. Şi grav : Vă rog. să mă mutaţi de aici !

**Nu mai pot îndura.**

**A făcut semn cu mîna spre patul vecin, de unde părea a spune că emanau visele. Patul era însă gol, japonezul dispăruse de mult, Nae era cu un vis în urmă. Doctorul a priceput că marinarul va porni iar la drum şi l-a ajutat să plece : i-a administrat încă o lingură dintr-un ceai somnifer. El a înghiţit docil lichidul. Nu se mai putea apăra.. Era la dispoziţia oamenilor în alb, nişte umbre, şi la cheremul acelor făpturi foarte vii, din vis, de care tot încerca să scape, dar nu putea.**

Ca să se controleze, marinarul verifica de fiecare dată, la trezire, inventarul odăii, obiect cu obiect. încerca apoi să-şi recapituleze şi reperele din trezirea precedentă : patul pe care stătea întins, apoi, la un pas, patul vecin în care se zbătea un tînăr asiatic, un japonez. Lîngă patul acestuia o măsuţă de noapte, pe care se afla un pumnal. Nae a vrut să-l avertizeze pe japonez în cîteva rînduri :

— Nu te juca cu pumnalul !", dar n-a avut puterea. Cînd s-a trezit, într-un rînd, în odaie era prezent doar pumnalul, japonezul lipsea. Apoi a urmat o pauză lungă, cînd n-a ştiut ce s-a mai întîmplat cu cele două obiecte, japonezul şi pumnalul. Cînd a redeschis ochii, într-un tîrziu, amîndouă piesele se aflau la locurile lor — şi japonezul, şi pumnalul. După care a intervenit o zi lungă de zbucium pentru japonez. Şi pentru Nae, care se simţea rău. Nu atît de rău încît să nu-şi dea seama că japonezului îi merge şi mai rău. Nu era atît boala cît o transfigurare a făpturii bolnavului. Aşa se purta doar un 6m îndrăgostit. Nae păţise transfigurări ca aceasta în mai multe rînduri, era un păţit, şi tocmai de aceea, cu puteri slabe, din ce în ce mai slabe, a încercat să-i fie de folos japonezului, măcar cu un sfat.

— Iar pleci ?

— Nu pot să nu plec, îmi e cu neputinţă.

— Şi mie mi s-a întîmplat. Dar ar trebui să încerci o •substituire. Să trimiţi în loc pe altcineva, pe un prieten. TNTu vrei să mă trimiţi acolo pe mine ?

Vorbeau englezeşte, vorbeau de fapt într-o limbă fără cuvinte, ca-n vis, pe care totuşi amîndoi o înţelegeau. Dar japonezul nu înţelegea esenţialul în raportul bărbat-fe- meie.

— Ar trebui, l-a sfătuit marinarul, ca măcar o dată să lipseşti. Va veni ea aici, dacă te iubeşte.

— Crezi ?

— Sînt sigur.

— Nu va veni.

— Nu va veni, în cazul cînd e o tipă infernală, i-a replicat Nae. Există şi de astea. Eu sînt păţit. Apoi într-un tîrziu : De fapt amîndouă sînt infernale, ascultă-mă pe mine.

Fără a şti cînd, Nae Maican s-a trezit prins, dincolo de cuvinte, în jocul japonezului, nu atît al lui, cît al femeilor care-1 terorizau pe vecinul suferind, într-o zi, cînd Sana- daru lipsea, acesta fiind dus pe târgă la un consult, Nae s-a trezit în faţă cu Sumiko, o domnişoară foarte cochetă, care s-a aşezat pe marginea patului său. Marinarul a dat să se ridice, şi-a strîns la gît cămaşa de noapte — nu era echipat pentru o asemenea vizită —, dar domnişoara i-a făcut semn să rămînă locului, întins, şi i-a spus şoptit :

— Sînt datoare să vă încredinţez o confidenţă. Pe Siao o utilizează spionajul german. Sanadaru nu ştie nimic.

Nae nu credea nimic ; germanii încă nu-şi băgaseră coada în Japonia, operau cu mult mai aproape, la gurile Dunării şi-n Orientul Mijlociu. Acolo, în Extremul Orient, lucrau englezii. Era cert o minciună, ca să-l scîrbească pe Sanadaru. O viclenie-ieftină. Dar Sumiko a insistat :

— Agenţii nemţilor au recrutat-o la Tokio, cînd Siao a venit la studii, acum doi ani. Au instruit-o şi acum intenţionează s-o trimită iar în ţara mea. N-ar fi de mirare să vă treziţi cu ea şi pe aici. Sanadaru nu va fi singura victimă.

Făcea aluzie la el ? Ar fi putut oare marinarul să-i cadă victimă ? Nae a zîmbit politicos, acoperindu-se cu pătura pînă la gît. Ea a observat gestul acoperirii.

— Nu vă e cald ? l-a întrebat. Aici, la Bucureşti, e o căldură insuportabilă. Apoi conţinuîndu-şi intriga : Sanadaru crede copilăreşte în ea. E un copil, îl înţeleg, aşa sînt toţi bărbaţii... Dar să ştiţi, paralel cu spionajul german, pe Siao o foloseşte şi spionajul

**chinezesc, împotriva albilor. Chiar a germanilor... Ar avea, cică, un farmec exotic necunoscut. Albii cad ca muştele. Feriţi-vă de ea !...**

**— Să mă feresc ?**

**— Categoric ! Vă va smulge tot, toate secretele pe care le deţineţi. în primul rînd secretele privind flota.**

**— Dar n-avem flotă ! a strigat Nae, apoi şi-a înghiţit cuvintele, căci şi cuvintele „N-avem flotă“ puteau fi, un secret.**

**Pe Nae l-a invadat din nou febra, tremura tot. De indignare. I-a venit în minte un avertisment al Didinei : „— Pe tine, Nae, or să te mănînce curvele şi spioancele !“**

**— Vă e cald ! a observat ea, simţind că marinarul e tulburat.**

**— Nu ! a răspuns Nae, călcîndu-şi consemnul de a nu mai scoate un singur cuvint. Devenise prudent. Ea, în schimb, a schimbat partitura, pozînd într-o fiinţă miloasă şi tristă :**

**— De fapt îmi pare rău de Siao, a mai spus. A siluit-o întîi colonelul Cheng, şeful secţiei a treia din ministerul lor de interne, omul care a introdus-o în afacerea murdară. în chestiuni de spionaj, orientalii nu glumesc. Ei au o veche tradiţie, care coboară înapoi, în timp, cu două-trei milenii. Experte în această artă sînt, e ştiut, curtezanele. Siao trebuia să devină întîi curtezană. Şi atunci Cheng a profitat de situaţia ei de fată frumoasă, dar săracă. Nu neg că e frumoasă...**

**Nae n-ar fi vrut s-o asculte — voia să-şi blocheze şi auzul ! —, dar subţirele fir de mătase, răsucit de Sumiko, îi intrase în ureche. Nu-i mai rămînea de făcut decît s-o observe atent, cu toată rezerva, nelăsîndu-se în nici un fel captivat de ea.**

**— Cheng, a continuat Sumiko, a cedat-o apoi subordonaţilor săi, în chip brutal. Au folosit-o pînă la urmă şi cioclii puşcăriei.**

**Era o poveste orientală oribilă şi Nae a**

izbutit să n-o creadă şi nici să pună întrebări. Ar fi trebuit să întrebe totuşi dacă Siao a fost închisă — pentru ce ? ! — dacă Sanadaru ştie, dar a rezistat. Deşi febra creştea.

— Nu spun, a mai adăugat domnişoara, că situaţia ei n-a fost îngrozitoare.

Apoi Sumiko a luat act că marinarul era palid, aproape pierdut.

— Să deschid fereastra ! a spus ea, pornind spre fereastră.

— Nu ! a strigat Nae, cu toate puterile. Nu vreau.

Dar ea a deschis fereastra şi a dispărut. Lipsea şi personalul sanitar — nici o infirmieră. N-avea cine să închidă fereastra. A închis-o o altă persoană, care i s-a adresat lui Nae înţelegător şi cu tact :

— Vorbeai cu ea ?

— Eu ?!

— O, nu face nimic, nu mă supăr. Mă mir totuşi că «na ca ea poate 'întreţine o conversaţie cu un domn ca dumneata, cu un cavaler. Sumiko e de fapt o servitoare.

Nae n-a vrut s-o vadă, ştia bine că e cealaltă, şi a întors capul, prefăcîndu-se că doarme, li vedea însă umbra : •cocul prins în ace de jad, gîtul lung, silueta. Emana şi-un parfum tulburător, necunoscut femeilor din Europa. Ar fi trebuit ca Nae să nu respire acel parfum, voia cu toată fiinţa să nu respire, dar nu ştia cum să procedeze. Ea a zîmbit faţă cu această zbuciumare inutilă, ba i-a şi spus :

— Nu mă interesezi. Cu Sanadaru e altceva. El îmi place. Drama lui este însă de a fi căzut pradă unei femei de cea mai joasă condiţie. Pari uluit ?... Atunci, poftim adevărul : e cameristă în casa prinţului Nigata, unde Sanadaru a şi cunoscut-o, isprăvind prin a se încurca cu ea. Ea cu el. Căci el e un copil. Pînă la mine, Sanadaru n-a cunoscut iubirea. Căci ceea ce-i oferă Sumiko avea cu mult înainte tutorele. Da,

**îl distrează şi pe tutore, iar nopţile lucrează la un bordel pentru europeni. A introdus în Tokio o maladie albă, luată de la albi, care face ravagii printre japonezi.**

**Lăturile pe care şi le aruncau în cap cele două femei erau îngrozitoare ; era cumplită şi cruzimea cu care se sfîşiau în faţa lui, un străin. Nae se simţea istovit, moale, scîrbit de eternul feminin. Nu s-a mai apărat nici de prezenţa lui Siao, şi nici de parfumul ei. N-o mai vedea, n-o mai putea auzi. Un singur cuvînt i-a scăpat, la pragul de jos al căderii în care se afla : „— Netotul !“.**

**„Netotul" a fost readus în cameră, tot cu targa şi aşezat în pat. Siao dispăruse între timp. Apoi au apărut în cameră cele trei călugăriţe, pe care marinarul nu le suporta. „— Iar o fac pe mironosiţele, pe sfintele femei ! şi-a spus, cu silă. Din nou o să ne cădelniţeze şi o să ne îndemne să apucăm pe drumul cel bun.“ Erau trei călugăriţe, una în alb — o catolică, una în negru — o dreaptă ortodoxă, şi una în portocaliu, rasă în cap — o budistă, adusă special pentru japonez, probabil cu mari sacrificii. Crucea Roşie avea grijă şi de ele, nu numai de răniţi. în mănăstirile în care fuseseră închise, a mai gîndit Nae, aceste femei nu mai văzuseră bărbaţi. Şi atunci, prin osîr- die internaţională, le erau arătaţi răniţi şi muribunzi.**

**„— Nu aveţi nimic de regretat ! le spunea, probabil, superioara ordinului de care ţineau. Aşa sînt bărbaţii, ceî mai adesea răniţi şi muribunzi, fără nici o atracţie corporală. Buni să fie cădelniţaţi şi oblojiţi pe răni.“ In spital, ca să le înveţe minte, călugăriţele cărau rufele murdare, pansamentele şi oalele de noapte. Dar cele trei lucrau mut şi într-o perfectă concordie. După evacuarea dejecţiilor, aeriseau şi plimbau prin saloane cădelniţele. Nae ajunsese de nu mai putea suferi mirosul de smirnă, tămîie şi santal. Călugăriţa portocalie împrăştia**

**în jur fumul de santal. ,,— De unde-or fi adus santal ? se mira Nae. Şi tot el îşi răspundea : Probabil din Ceylon." Şi acum, cele trei au împrăştiat mirosul insuportabil de smirnă, tămîie şi santal, care a avut însă un singur efect : Sumiko şi Siao au dispărut.**

**. Pentru puţină vreme totuşi, căci, nu s-a închis bine uşa şi lîngă patul lui Nae, dar cu grabă, a apărut Sumiko, într-o nouă toaletă. I-a şoptit :**

**—' Ii vor tăia limba !**

**— Cui ?**

**— Lui Siao. După ce vor isprăvi ancheta. Şi mîna dreaptă. Cea cu care mînuieşte pensula, ca să scrie denunţuri.**

**A dispărut, dar de partea cealaltă a apărut Siao, tot în grabă, într-o altă toaletă, şoptindu-i iute :**

**— Gata, se termină. Sumiko e vinovată de tot acest dezastru. O vor mutila.**

**Era ca într-o piesă de teatru japonez, unde se petreceau numai suavităţi şi cruzimi. Din nou apăreau cînd una, cînd cealaltă, silindu-1 pe Nae să urmărească intriga şi jocul de scenă, care se accelerau.**

***Siao :* S-a smintit, plagiază după Shei Shonagon şi se dă drept poetesă.**

***Sumiko :* Caligrafiile pe care ţi le pune sub ochi, ca să te uluiască, nu-s ale ei. I le face o slujnică. Nu-i înstare să tragă o linie, să scrie un singur semn.**

***Yin :* Nu-i nimic adevărat.**

**Apăru şi slujnica, o fetiţă umilă, despre care Sanadaru nu pomenise nimic pînă atunci. O chema Yin. Nu era frumoasă. Yin era purtătoarea recuzitei de scenă a ambelor doamne — cutiile cu farduri, oglinzi, tuşiere, pensule, evantaie, umbrele, împărţindu-se între amîndouă, atent şi cu devotament. Pînă la urmă Nae a trăit cu amîndouă, sub ochii lui Yin. A fost ceva demenţial. Yin plîngea.**

**El şi-a venit în fire foarte tîrziu, după un somn lung. Dar trezindu-se a constatat că slujnica era tot acolo, lîngă pat. Cele două doamne dispăruseră, la picioarele lui se afla doar Yin. Ea nu realizase probabil ce ,s-a întîmplat, tăia franjuri de hîrtie. îl iubea pe Sanadaru şi iubirea o făcea oarbă. Deşi n-avea ce-i dărui. Nu cunoştea nici muzica, nici poezia, nici caligrafia. Nu ştia că are sex. Tot ceea ce putea face pentru Sanadaru era să taie, în franjuri, nişte coli lungi de hîrtie, menite a fi semn de carte pentru un volum englezesc legat în piele, cu titlul „Paradisul pierdut". Yin nu ştia nici măcar titlul acelei cărţi, dar tăia franjuri. Yin semăna izbitor cu Muta de la Be- chet, cu acea Marta, care se spînzurase din pricina lui Nae. N-a mai vrut s-o vadă, a închis ochii. Trebuia să discute cu Sanadaru, să-i atragă atenţia, să-i spună că bărbaţii iau întotdeauna direcţia greşită, ignorînd întotdeauna frumosul de lîngă ei. Yin era totuşi frumoasă, ca şi Marta. Atunci de ce ?**

**Nopţi în şir, mult timp după primirea scrisorii prinţului, Adela s-a chinuit să-l viseze pe Din. Din nenorocire, visele n-o mai frecventau. O trezie dureroasă, pe care n-o putea birui, o ţinea în capul oaselor, rezemată**

de pernă, pînă în zori, nişte zori care-i aţîţau insomnia, făcîndu-i ziua imposibilă. Urma seară, mijirea speranţei, apoi din nou noaptea goală.

După deschiderea plicului, Adela a aşteptat dezminţirea. Un trimis de la Palat ar fi trebuit să năvălească în salon, să smulgă scrisoarea din locul în care o lăsaseră cei trei ofiţeri, să îngaime o scuză, apoi să plece, spunîndu-i din prag : „—Doamnă, prinţul n-are nici o vină. Scrisoarea are alt destinatar. V-a fost înmînată greşit. Este la mijloc ■o eroare !“ Ea ar fi fost desigur furioasă. Procedeul se
plasa într-o ordine inadmisibilă, nici n-ar fi putut primi scuzele. Cu asemenea mijloace se putea distruge un om. Cum să retragi vestea morţii unui om ? ! Cui s-o mai retragi ? Era mai probabil că Din murise şi că deci nu fusese nici o eroare. Destinatara scrisorii era chiar ea, Adela, devenită brusc doamna Ene, public văduva maiorului Ene. Ea ar fi trebuit în consecinţă să treacă la o nouă stare publică, să-şi accepte noul statut civil, să apară în lume fără el, afişînd ţinuta de doliu. Dar cum, fără el ?

Revenirea pe pămînt a Adelei era anevoioasă. încă nu se accepta ca doamna Ene, văduva maiorului Ene, o situaţie pe care n-o putea concepe. împotriva evidenţei, Adela era încă soţia, şi chiar logodnica lui Din. Nici despre fetiţe nu părea să ştie nimic. îi erau tot atît de indiferente sau tot atît de apropiate ca şi cele două mandarine, căţeluşele care nu se despărţeau de copile niciodată. Ieşirea din indiviziu- nea cu Din nu se putea produce prin accidentul unei scrisori, care putea fi o pură eroare, ci numai printr-un semn venit de la el. Dar semnul nu sosea, de unde insomnia şi istovirea. Nopţi grele, în care Adela rămînea cu ochii deschişi, şi zile oarbe, în care nu făcea altceva decît să aştepte căderea serii.

în sfîrşit, într-o seară, cînd nu mai avea puterea să se gîndească nici la el, nici la ea, ceva s-a întîmplat, Adela s-a simţit inundată de o ciudată bucurie, ca şi cum el ar fi fost prezent. El nu era, fizic, la masă — la care se afla doar ea —, dar prezenţa lui în sufragerie înviorase aerul. De obicei cînd Din intra în casă, aerul căpăta brusc o mişcare de valuri line, valuri care învăluie blînd un corp nou, primindu-1. Aşa l-a simţit şi întîia oară cînd a intrat pe nesimţite şi cînd Adela i-a resimţit prezenţa ca o stare de bucurie a interiorului. Aşa s-a întîmplat şi acum. Din avea ceva tonic şi plin, umplea locurile pe unde trecea de o iradiere pe care o resimţeau pînă şi lucrurile.

Acum, una dintre luminări îşi înflorise subit flacăra, care ardea vioi, cu fericire. Cealaltă luminare, din dreptul ei, ardea calm, cuminte. Strălucea şi ceaşca olandeză, cu ştirbitură la buză, ca şi cum el ar fi atins-o. Ceaşca era goală, erau goale şi farfuriile, şi paharele, dar Adela era încredinţată că ceaşca lui frigea.

— Să pun la fiert cafeaua ?

— Nu.

Dialogul acesta, uzual între ei după masă, se repetase şi acum. Adela auzise limpede acest „Nu“ al lui. Nu voia probabil cafea. Era obosit de ceai şi cafea, ca toţi cei întorşi de pe front. Ea a rămas, cu fruntea în palme, fără a îndrăzni să privească spre locul lui.

— Vrei fructe ?

Fructiera era goală — în locul strugurilor, al merelor, şi al gutuilor strălucea blînd lumina, aurind sticla. Din nu voia fructe, nu voia nimic, se purificase de orice dorinţă. De unde atunci satisfacţia, starea de calm dintre cei doi ? Aceasta însemna că Din nu e obosit, ca toţi cei întorşi de pe front. Nici aţîţat, ca unii care-şi închipuie că de-abia acum începe viaţa, hotărîţi s-o ia de la capăt, era calm şi sigur pe el, ca după o mare împlinire.

— Eşti mulţumit ?

Nu se putea spune că e mulţumit.

— Eşti nemulţumit ?

Nici asta. Atunci ? Era foarte greu de definit ce se petrecea între ei. El era cert prezent, deşi nu era vizibil, cu o pregnanţă care făcea vii lucrurile din casă, dîndu-le un fel de lumină specială. Aceeaşi lumină a regăsit-o Adela şi-n dormitor, cînd a reluat lucrul de mînă.

— Vrei să-mi dai ghemul acela ?

Ghemul se rostogolise de pe divan pînă la picioarele lui. El de obicei se apleca şi i-1 restituia, cînd era prezent. Acum Adela croşeta. Şi ea a socotit că e firesc să se trezească cu ghemul în mînă, deşi nu se aplecase nimeni să-l culeagă. Apoi s-a culcat, a intrat în aşternut mai devreme, simţin- du-se acum ocrotită, ca totdeauna cînd îşi ştia bărbatul în casă. N-a apucat să aţipească, a auzit o mişcare de paşi dincolo, în biroul lui. O clipă s-a înfiorat, dar cu bucurie :

— Cine e ?

Paşii au stat, apoi şi-au reluat mişcarea atenuată de covor. Ea s-a liniştit : nu putea fi altcineva. Uneori el lucra mult noaptea, desena feluri de feluri de crochiuri şi planuri, luptîndu-se cu armate imaginare, ea moţăia strîngîn- du-se în pat, aşteptîndu-1, ca să se lase pînă la urmă învinsă de somn, ştiind că el va veni. Acum nu venea şi inima Adelei bătea alarmant, deşi n-ar fi trebuit.

— Din, tu eşti ?

Şi-a acoperit capul cu perne, zgîlţîită de un fior de. frig. A rămas mult aşa, încercînd să-şi suspende auzul, dar perna a devenit transparentă pentru sunete, l-a auzit din nou, l-a urmărit, acum destinsă. Cineva, dincolo, cerceta cu interes biroul lui, ca un intim venit în vizită. Paşii se auzeau din nou. Paşii lui.

— Din, ce faci ?

Nici un răspuns, îşi auzea doar inima, care o clipă şi-a suspendat bătăile. Adela a sorbit o

picătură de apă din paharul de la căpătîi, ca să se convingă că e trează. Ardea calm luminarea, flacăra nu topise cercul de ceară, deci nu era tîrziu sau timpul stătea. Mişcarea ei bruscă, zgomotoasă, zgomotul inimii, care şi-a reluat bătaia, au făcut şi mai clară liniştea nocturnă a casei. A încercat să-şi redea liniştea. Ca să-l lase să lucreze. Din avea probabil insomnie.

Da, plimbarea s-a reluat, calm, cu pauze, în ritmul unor gînduri. Cel de dincolo nu era un intrus, cunoştea bine biroul, se mişca în spaţiul lui. Şi atunci de ce mirarea, curiozitatea uşor intrigată ? Fiindcă paşii s-au oprit în dreptul mesei de lucru, cu nemulţumire. Lipsea ceva ? Fiecare obiect era la locul lui — călimara, tocul, rigla, o busolă, cuţitul de tăiat hîrtii, o vază cu creioane, un calendar, cutia cu. tutun, un maculator cu cheltuielile zilnice, cheltuielile lui civile, o penduletă care se oprise. Nimic nu fusese clintit din loc de la plecarea lui, nici obiectele de pe masă, nici cărţile din rafturi, nici hărţile şi gravurile cu scene militare, de pe pereţi. Adela îmbogăţise totuşi între timp colecţia lui Din cu o gravură. O gravură colorată, înfăţişînd bătălia de la Sedan, pe care o cumpărase în cursul toamnei de la anticariatul Weiss, anume pentru el. Curios, paşii s-au oprit în dreptul acestui obiect nou.

— Din !

în tăcerea de sticlă care a urmat s-a auzit căzînd un creion de pe masa lui de lucru. Creionul s-a rostogolit pe duşumea, apoi a stat, sub scaun. Adela a ieşit din pat, a luat luminarea şi a trecut dincolo. N-avea spaimă, era inundată de o atracţie magnetică spre acel loc în care simţea o fiinţă. A deschis uşa şi a rămas în prag, cu sfeşnicul în mînă. Lumina a scos rînd pe rînd din penumbră obiect după obiect. Gravura nouă era la locul ei. Şi creionul. Deşi Adela s-a aplecat mai întîi să-l culeagă, bîjbîind cu mîna pe duşumea, sub scaun.

S-a aşezat apoi în scaun, sprijinindu-şi

**coatele pe masa lui de lucru, ca să-şi vină în fire. Albea de ziuă. Lumina tulbure de afară micşora lumina luminării şi întuneca lucrurile din odaie. Dacă el era viu, deşi într-o altă stare decît oamenii obişnuiţi, ea trebuia să-l caute. Gîndul acesta i s-a limpezit Adelei o dată cu lumina, care a crescut alb pînă cînd flacăra luminării nu s-a mai simţit.**

**A stins lumînarea şi a trecut în dormitor, să se culce.**

**Rămînînd toată ziua închisă în dormitor, Păuna a avut o şi mai acută senzaţie de oroare faţă de sine. „— Sînt urîtă ! şi-a spus, aruncîndu-se în pat. Nu mai e nimic de făcut, nu mai pot primi pe nimeni, totul s-a isprăvit." Nu putea plînge. Nu putea găsi în ea, oricît s-ar fi chinuit, resortul plînsului izbăvitor. „—Am sec^t, şi-a spus, nu mai am nici plîns.“**

**în toamnă, cînd o lovise întîia oară urîtul, Păuna intrase în disperare. Se zbuciumase, descoperise insomnia, spaima de a fi trează nopţi în şir, pînă la istovire, teroarea de a se şti singură. în casă, toţi dormeau, minus Rudi. Atunci, în acele nopţi goale, avusese totuşi noroc cu Rudi, insomnia nebunului îi făcea bine, cineva era treaz. Rudi o şi primise în cîteva rînduri la el. Rudi o învăţase să nu-i pese de insomnie, s-o cultive, izbutind s-o convingă că ceea ce deţin cei doi — insomnia — e ceva scump. „— Gîndeşte-te că dorm numai idioţii. Somnul e ceva animal." Apoi a rîs, cu behăitul acela care o speria pe Păuna. ,,— Gîndeşte-te, i-a mai spus, ce sublim lucru e să stai treaz, contemplîndu-ţi propriul tău animal. Cu silă.“ Şi a rîs iar, îngrozind-o : „— De fapt ţie ţi-e**

groază că vei rămîne urîtă.“ „— Da, a recunoscut ea, mi-e groază![14] îi era groază că va rămîne slută, că superbii ei dinţi vor cădea unul cîte unul, lăsînd-o să arate monstruos. Păuna intrase în panică din clipa în care i se clătinase un dinte. -— De ce-1 acoperi ?“ a mustrat-o el, într-o noapte, simţind-o cum suferă. ,,— Stai să-ţi arăt cît de simplu se renunţă la un dinte !“ „— Rudi, ce faci ?“ a ţipat ea, văzîn- du-1 pregătit să-i ofere o demonstraţie sinistră. „— Vreau să vezi cît de uşor poţi renunţa la ceva de prisos.“ „— Rudi, încetează ! Nu suport !“ Rudi şi-a smuls un dinte şi i l-a arătat. Plecarea lui neaşteptată a fost o salvare. Rudi era în stare să continue automutilarea smintită, pînă la aneantizare, ca s-o convingă că-i uşor să trăieşti oricum. Dar de ce să trăieşti oricum ? Păuna voia să trăiască ră- mînînd cum era, nu oricum, ci aşa cum intrase în lume : frumoasă „— De ce să dispar ?“

După prima criză şi după dispariţia lui Rudi, a cuprins-o o frenezie de a fi, de a trăi, de a se menţine, de a se împotrivi, de a vîsli împotriva curentului care o nega, opunîndu-i-se cu înverşunare prin tot felul de remedii. A recurs la substitute vestimentare şi travestiuri. Şi-a schimbat coafura, machiajul, toaletele. Şi-a reamenajat reşedinţa. Caii pictaţi de Rudi, în principalele saloane — pe pereţi, pe tavane, pe bolţi, i-au dat pretext Păunei să recurgă Ia o decoraţie interioară şocantă, de stil pompean, care lua ochii, minimalizînd prezenţa umană, făcînd-o să nu se mai vadă. La recepţii, invitaţii n-aveau ceva mai bun de făcut decît să-şi plimbe privirea aiurită pe pereţii cu cai în galop, ignorînd gazda sau aplaudînd-o pentru ideea năstruşnică de a transforma casa într-un vertij de culori. Cui în Bucureşti i-ar fi trecut prin minte să dea peste cap o casă, pentru a pune în valoare o pictură murală extravagantă, obligînd lumea venită în vizită să se poarte ca

într-o expoziţie !

Apoi o nouă schimbare de decor, tot şocantă, dar în invers, denudarea completă a spaţiilor, revizuirea mobilierului şi a iluminării, prilejuită de balul japonez. Altă coafură, alt machiaj, altă vestimentaţie, toate costisitoare, toate derutante pentru lumea bucureşteană care deja aştepta spectacolul, savurîndu-1 cu anticipaţie : „— Păuna inaugurează un nou stil !“ Şi Păuna se bucura. Era rolul ei, misia ei într-o lume care altfel ar fi trăit anost, murind de urît. „— Fără mine ar muri toţi de urît.“ Deşi nimeni nu-şi dădea seama, poate doar Rudi, cît îi era ei de urît, cît de singură rămînea după fiecare reprezentaţie, începînd de a doua zi.

Acum, acelaşi gol, într-o casă rămasă goală, prin voinţa ei. în zori, după trezire Păunei i se păruse insuportabilă ideea de a se mai readuce în casă vreun lucru, ceva din ce-a fost ; acum însă, în plinul nopţii, golul întunecos din jur, o apăsa, silind-o să stea trează. A rămas în faţa mesei de toaletă, între luminările aprinse, îngrozită de gîndul că va trebui să se întoarcă în pat, unde o aştepta din nou nesomnul. „— Dac-aş dormi măcar pînă mîine...“ ,,—Dac-ar veni somnul”... „— Dacă nu m-aş mai trezi...“ Ridicîndu-şi privirile, Păuna şi-a descoperit chipul în oglindă, a tresărit, apoi a rămas nemişcată, la pîndă. Cealaltă era foarte aproape de ea, astfel încît Păuna şi cealaltă s-au privit fix. Ceva în acel chip îi părea cunoscut, ceva părea de nerecunoscut, nu ştia ce anume. Degetele au pipăit faţa cu sfială. Şi-a atins buzele, încă împurpurate de ruj. Şi-a şters rujul, lăsîndu-şi buzele livide. Apoi cu alt tampon şi-a şters în grabă pleoapele, făcîndu-le să apară aşa cum erau : obosite. „—Mi-a căzut oare şi părul ?“ Gîtul, mult alungit, slăbit, acoperit întotdeauna cu o zgardă scumpă, a făcut-o să se crispeze. A desfăcut cheutorile zgardei cu

ametiste, lăsîndu-şi gîtul gol. N-a cutezat să-şi desfacă părul, să-l deznoade din cocul înalt. Cocul bine strîns îi ţinea întinse tîmplele, îi trăgea în sus obrajii. Desfacerea cocului ar fi dus la o prăbuşire. A vrut s-o întîrzie, ocupîndu-se mai întîi de obraji. Şi-a curăţat fardul de pe faţă, atent, minuţios, pînă cînd mîinile au ostenit. Păstra încă în degete cîteva inele. Le-a scos şi le-a depus pe luciul toaletei. Şi o brăţară. Braţul gol arăta slăbit. Nu-i mai aparţinea. Palma dreaptă, privită în lumină, i s-a părut străvezie. La fel şi palma stingă. Amîndouă palmele au acoperit faţa, perdeluind-o cu degetele, apoi au lăsat-o să se vadă, descoperind-o treptat, lent, pe măsură ce ochii creşteau, măriţi, pe măsură ce mîinile cădeau neputincioase, moi, învinse.

A sunat mult, cu insistenţă, apoi a lăsat să-i scape din mînă şnurul clopoţelului. Nimeni din personalul casei nu venea. Cînd în fine a apărut o bonă, ameţită de somn, femeia a rămas nedecisă în prag, n-a văzut-o pe stăpînă, i-a auzit doar porunca :

— Vrei tu s-arunci afară astea ?

— Da, coniţă, a răspuns femeia, grăbindu-se să plece ca să aducă făraşul şi mătura.

A revenit cu făraşul şi cu mătura, dar şi cu o căldare, apreciind — somnoroasă, cum era — că sînt multe resturi de cărat. Pe făraş au intrat întîi zgarda cu ametiste, cerceii, inelele şi colierul de perle negre pe care stăpîna le aruncase pe covor. Păuna răsturnase şi sertarele unui scrin înalt. Din interior se revărsase o cascadă de şiraguri scumpe, apoi o pietrărie măruntă, multicoloră, care s-a împrăştiat cu zgomot pe sub mobile, amuţind pînă la urmă.

— Ia şi astea ! a mai spus.

Apucînd apoi unul dintre sfeşnice, Păuna s-a îndreptat spre vestiarul dintre baie şi dormitor,

deschizînd larg uşa. Vederea unei anfilade de rochii de bal, cu trene ample, cu volane în clopot, cu decolteie ample, expuse pe trunchiul manechinelor fără cap, a indispus-o. A rămas pe loc, în prag, ezitînd să mai intre în pădurea de mătăsuri şi dantelării. S-a întors şi i-a poruncit servitoarei :

— Şi astea să dispară !...

Femeia, care mătura, n-a auzit sau nu şi-a dat seama ce doreşte coniţa, dar cînd s-a îndreptat din şale şi a privit în jos, s-a trezit şi a ţipat :

— Coniţă, ce fac eu aici ? !

— Cheamă pe cineva să te ajute, i-a mai spus Păuna, ieşind pe culoar.

Era desculţă, în cămaşa de noapte, peste care trăsese o jachetă şi se mişca lent, prudent, de-a lungul culoarului, oprindu-se din cînd în cînd şi tresărind. Părea că o uimeşte necunoscutul în care se afla. „— Ce caut eu aici ?“ şi s-a oprit din nou. Lumina luminărilor scosese din întuneric un şir de mari portrete în rame ovale, de aur, bărbaţi şi femei pe care nu-i cunoştea, nu-i mai ştia, dar care o priveau insistent. „— Cine sînt ei ?“ Şi-a strîns la gît gulerul jachetei, şi i-a privit, la rîndu-i, surprinsă, fără să-i recunoască. „— Eu n-am nimic cu ei !“ şi-a spus, defensiv, şi a pornit mai departe, retrăgîndu-se cu spatele. La capătul culoarului s-a izbit de o uşă, s-a speriat, nu mai ştia unde se află, şi-a amintit însă că uşa dădea spre o scară care conducea undeva sus, şi s-a luminat. A respirat liniştită. Undeva exista un balcon care se deschidea în afară, deasupra parcului. A urcat repede scara, s-a oprit în faţa unei uşi de cămară, pe sub care se vedea o dungă de lumină. A bătut.

— Cine eşti tu ?

Păuna a răspuns gîfîit :

— Nu ştiu.

Vocea din chilie a repetat :

— Cine eşti tu ?

**Păuna era pierită de frică, doar a şoptit :**
**— Nimeni.**
**Haralambie a deschis uşa, a văzut-o pe femeie, nu s-a mirat. A luat-o de mînă, a ajutat-o să se aşeze pe scaun. El a rămas în picioare, alt scaun nu se mai afla în încăpere. Nici pat. O poliţă, cu două rafturi, pe care se găseau nişte cărţi, iar alături, atîrnînd într-un cui, o traistă.**
**— Stai aici, nu-ţi fie teamă, i-a spus.**
**— Nu ştiu ce am, a bîiguit ea. Mă simt străină, nu mai recunosc nimic din ce-i împrejur.**
**— Linişteşte-te, toţi sîntem străini pe aici. Ai făcut bine c-ai aruncat tot. Iţi pare rău ?**
**— Nu. Apoi absentă, de dincolo de sine : Am fost fericită şi acum nu mai sînt. Ce să fac ?**
**— Cei care au avut fericirea nu mai au la ce nădăjdui. Nădejdea lor, risipită, e înapoi. Ce mai vrei ?**
**îi spunea „tu“, ca unui prunc, şi o certa. Păuna a răbdat umilă, certarea lui. Apoi glasul lui Haralambie s-a domolit, a devenit stins, cernit, inaudibil, cînd în ferestre creşteau zorile.**
**La ziuă, cînd cei doi încă mai convorbeau liniştit, fetele din personal scoseseră afară „zestrea coniţei“, încă neve- nindu-le să creadă că apele lucruri pe care le cărau cu braţul fuseseră abandonate. Pe frînghii de rufe, dar şi pe garduri, şi chiar pe zidul împrejmuitor al domeniului, erau întinse sute de rochii, voaluri, şaluri, mantii, mantile, mantouri, mesade, cape de blană, cămăşi de fir, capoate, capişoane, cuşme, crinoline, dantelării aeriene, veşminte de călătorie, de călărie, de seară, de parc, de stradă, de doliu, de operă, de vînătoare, plus sumedenie de accesorii colorate, printre care eşarfe, pălării, umbrele. O asemenea desfăşurare de lucruri scumpe se producea de obicei înainte de o nuntă sau după un deces. Se mai putea întîmpla în timpul curăţeniei de primăvară sau la o mutare.**

**Păuna nu-şi părăsise casa, dar se mutase din ea. Ultimul veşmînt, scos afară de o slujnică, şi scuturat în aerul dimineţii, a fost costumul de înger, al doamnei, purtat de Vicleimul din urmă cu un an.**

**Abia după cîteva zile, cînd şi la Petersburg se strîn- geau drapelele, Iancu Ghica a început redactarea raportului către minister, deşi nu-şi venise în fire, nu izbutea nicicum să se reculeagă. Generalul ticluise iniţial o frază despre pace, cu care voia să înceapă : atmosfera din Petersburg după pace, dar a uitat de frază şi a scris faptele aşa cum s-au întîmplat, sec, fără interpretări :**

***„In drumul spre Palat, o anarhistă s-a aruncat în sania mea, îndesîndu-mi în mîini un pistol şi nişte manifeste. In sfîrşit, după acest incident menit să pună capăt unei cariere, am fost condus la bal, sub protecţia jandarmilor.“***

**Dar tot ceea ce se întîmplase la bal şi după bal nu se putea cuprinde într-un raport, şi generalul a mai amînat o zi redactarea. Apoi a preferat calea, cu mult mai simplă, a unei telegrame de informare în care evenimentele să fie rezumate. A sărit peste incidentul cu anarhista, tre- cînd direct la ceremonie, la momentul sosirii cuplului imperial :**

***„Ţarul şi ţarina trec prin faţa noastră, la braţ, oprindu-se în dreptul fiecăruia pentru a ne adresa cîte un cuvînt. Cînd împăratul s-a oprit în faţa mea...“***

**A şters fraza descriptivă, trecînd la esenţial. Nu era importantă mecanica ceremoniei, ci strict ceea ce-i spusese ţarul :**

> ***„Je voudrais bien que la Roumanie se rappelle Ies services immenses, que la Russie lui a rendus et le sang qu'elle a verse pour elle."*** [1]

**Cu toată emoţia care îl covîrşise, generalul s-a chinuit atunci să ţină minte cuvintele pînă la silabă, ca să le poată raporta la Bucureşti. Cu atît mai mult cu cît suveranul a imputat reprezentantului României, în a doua propoziţie, tocmai uitarea vinovată :**

> ***„II me semble qu'elle (la Roumanie !) Voublie trop facilement."*** [2]

**Generalul a vrut să încheie telegrama cu o formulă care să rezume situaţia :** ***„Paroles et jeu de scene se passent de commentaires"*** [3]**, dar situaţia era recalcitrantă, nu se lăsa lesne rezumată ; pentru a înţelege ceva din cele ce se întîmplaseră, generalul era silit să desfăşoare povestea înapoi.**

**La Palat, graţie acelei întîmplări nenorocite cu anarhista, sosise cu întîrziere, cînd toate spaţiile pentru adăpos- tirea săniilor erau ocupate — mii de troici şi echipaje luxoase, cînd, asudat de emoţie, îngheţat de ger şi de frică, generalul a simţit că-1 furnică guturaiul. I-a şi spus lui Emil :**

**— Aibi grijă de mine, sînt sigur că mi se va întîmpla ceva de pomină !**

**A dat să intre, dar un majordom politicos l-a rugat să mai aştepte o clipă, în vastul hol : de**

1 „Aş dori ca România să-şi amintească imensele servicii pe care Rusia i le-a adus, şi sîngele pe care l-a vărsat pentru ea."

2 „Mi se pare că ea (România !) uită foarte uşor."

3 „Cuvinte şi joc de scenă se scutesc de comentarii."

sus, dintr-un uriaş candelabru, căzuse, tocmai atunci, o luminare aprinsă. Ee ce trebuia ca tomai lui să i se întîmple şi asta ! Dar a aşteptat liniştit, se silea să fie liniştit, să treacă peste neplăcuta surpriză. La locul accidentului a sosit un pluton de valeţi, foarte aferaţi. Buclucaşul candelabru trebuia coborît din plafonul vastului hol, ca să i se schimbe luminările. Urma să se întreprindă o manevră rapidă, dar şi prudentă, ceea ce s-a şi făcut. Sub ochii generalului, rămurosul copac din bronz aurit s-a lăsat ca şi singur în jos, pînă pe dalajul de marmoră, unde şi-a etalat cele cîteva etaje de crengi metalice, cu palmete de cristal, în care slujitorii au plantat sute de luminări noi. Luminările au fost rînd pe rînd aprinse, apoi copacul greu de cîteva tone a fost tras cu scripeţii în sus într-o pendulare lină care, pînă la urmă, s-a oprit de la sine.

— Poftiţi ! l-a invitat majordomul, dar generalul a rămas pe loc suspicios. A privit încă o dată în sus, apoi spre Emil, căutînd o asigurare în ochii acestuia :

— Precis nu cade ?

— Ce ţi-a venit ?!

— Nu ţi-am spus că azi am ghinion ?

Şi-a regăsit apoi rapid locul în şirul diplomaţilor care-1 aşteptau pe suveran, acelaşi loc, între ambasadorul Greciei şi consulul Serbiei, la mică distanţă de ambasadorul Austro-Ungariei, aflat acum în formă bună, pe deplin restabilit ca sănătate. Acesta scăpase deci de blestemata „influenză“, cu strănut, care era să-l compromită la precedenta întîlnire cu ţarul, el însă nu. Cînd Majestăţile Lor au apărut, în sfîrşit, Iancu Ghica simţea cum se apropie de el, cu paşi fatali clipa grea, furnicîndu-1 premen- toriu pe nări.

*„— Je voudrais bien que la Roumanie*

*se rap- pelle Ies services, que la Russie...“*

**Generalul şi-a reprimat cu toată forţa strănutul. A reţinut fraza, apoi a doua frază a suveranului, apoi a observat — catastrofă ! — că şi ţarina vrea să-i spună ceva, să-i adreseze o întrebare, probabil lungă. Generalul trebuia deci să rabde. Avea ştire că Maria Alexandrovna dorea să-i transmită un gînd bun principesei de la Bucureşti, el s-a înclinat ceremonios, a aşteptat mesajul, dar — salvare !**
**— împăratul a întrerupt-o pe ţarină, a împins-o înainte destul de brutal, silind-o să treacă mai departe, către un alt personaj. Deci salvare, dar de fapt încă o catastrofă !, căci dialogul cu ţarul fusese suspendat.**

*„Paroles et jeu de scene se passent de com- mentaires*

**Lui Iancu Ghica i-a scăpat strănutul, un strănut dur cu un cutremur al danturii, în clipa în care augusta pereche trecuse pragul spre celălalt salon, iar zgomotul a provocat — în mintea lui — o năruire de candelabre, urmată de o cădere a dinţilor. Şi-a dus mîna la falcă, dinţii erau la locul lor, în schimb, nu l-a mai văzut pe Emil, probabil fugise. El însuşi s-a împleticit — începuse balul ! —, s-a rezemat de o uşă, a deschis apoi acea uşă, a ieşit pendulînd pe un culoar, a nimerit pe nişte scări, a urmat acele scări care tot coborau, conducîndu-1 undeva în adînc. Co- borîrea, similară cu o rostogolire, l-a liniştit, dar ajungînd jos şi respirînd, îşi dădu seama că-i va fi cu neputinţă să mai regăsească drumul de întoarcere.**

**Din rumoarea saloanelor şi din acordurile muzicii care se dezlănţuise frenetic, generalul**

**s-a trezit, brusc, într-un spaţiu al tăcerii şi al întunericului. Sub palat, nimeni, nici un gardian. Gîndindu-se la anarhista aceea, l-a cuprins din nou spaima, spaima de ceea ce s-ar fi putut întîmpla dacă cineva cu intenţii rele ar fi pătruns aici, dacă el ar fi fost descoperit aici, sub un tavan întunecos, deasupra căruia se întindea duşumeaua scumpă a saloanelor de bal. Ce căuta aici ? Grija cea mare i-a dat-o însă absenţa agentului secret, care îi însoţea ca o umbră peste tot. Acum agentul lipsea, lăsîndu-1 într-o neputinţă totală, într-o singurătate oarbă sinucigaşă. „—Cum ies de aici ? s-a întrebat. Ce mă fac fără Tihon prin Rusia !“**

**între timp ajunsese, fără să-şi dea seama, undeva sub nivelul dormitoarelor imperiale. Nu se mai auzea deasupra, cum ar fi fost normal, vîrtejul paşilor de dans. Nişte paşi s-au simţit totuşi, cineva cobora pe o scară de lemn, foarte aproape de el. Precis, femeia ducea afară recipientul de porţelan, să-l deşerte undeva. A pornit după ea, lăsîndu-se călăuzit de umbra aceea, dar a auzit din urmă alte zgomote de paşi. S-a tras la o parte şi a aşteptat. Pe lingă el, printr-un culoar ceva mai larg, generalul a văzut o procesiune de servitori care purtau în mîini recipiente similare, aduse din saloanele de dans. „—Se află pe undeva o curte a latrinelor, ca la orice palat, şi-a spus, inserîndu-se cu speranţă procesiunii. Doar cîţiva paşi şi scap.“ Cortegiul a coborît nişte trepte, s-a deschis o uşă, generalul a simţit golul unei curţi vaste, o curte acoperită cu zăpadă. Recipientele au fost vărsate pe zăpadă ; procesiunea s-a retras. El a rămas singur, sub o arcadă, în semiîntunericul acelei curţi pătrate, care trebuia totuşi să aibă o ieşire. N-a găsit-o, era silit să-şi taie drum de-a dreptul. A coborît mai întîi, cu prudenţă, cele cîteva trepte pînă jos. A chibzuit totuşi, a căutat nişte repere. A**

apreciat că situaţia era oricum mai avantajoasă decît la Constantinopole sau la Versailles, aici era zăpadă. Unele pete păreau curate, pete de alb. A călcat pe prima pată albă, apoi din pată în pată, ca pe clapele albe de pian, evitînd clapele negre şi ţinîndu-şi bicornul în mînă.

A ajuns tîrziu la reşedinţă, cu o sanie de piaţă. Exclus să-şi fi putut regăsi troica printre sutele de echipaje cu vizitii dormind pe capră, în şube. Exclus să-l fi găsit pe Emil, care în mod sigur rămăsese cu consoarta la bal. L-a găsit în schimb pe Tihon, care îl aştepta pe scări, la uşă, încolăcit în şubă.

— înălţimea-ta, ce spaimă mi-aţi tras, a început agentul, tînguindu-se şi ploconindu-se în faţa generalului. Bine că trăiţi, mulţumescu-ţi ţie Sfîntă Treime, bine că v-a ajutat Dumnezeu să scăpaţi de diavoliţa aia !...

Diavoliţa aceea era într-adevăr să-l bage într-o mare încurcătură, mai gravă chiar decît răceala dintre cele două scurţi, intervenită brusc, după pace. Iancu Ghica i-a cerut lui Oscar un ceai ; i-a trimis şi lui Tihon un ceai, după care a încercat să pună pe hîrtie cele întîmplate la bal. După un ceas de chin, izbutise să scrie abia o frază, dar dintr-o perspectivă generală :

„Ruşii de azi nu înţeleg rostul unei opoziţii legale, care să atragă nemulţumirile publice şi să le canalizeze în folosul societăţii. Opoziţia fiind aici ilegală, are fatal un caracter distructiv şi antisocial. Ca şi la otomani."încă de cînd se afla pe front, la Plevna, prinţul primise veste din Berlin că împăratul Wilhelm al Germaniei îl decorase cu ordinul „Pour le Merite". Emoţia aproape îl sugrumase. Recunoaşterea victoriei de către prima lui patrie i-a dat un moment de tensiune pe care Alteţa-Sa nu şi l-a mai putut domina, moment urmat imediat de un respiro, în care a resimţit în carne osteneala. Acesta să fi fost oare punctul suprem al unei misii împlinite pînă la capăt ? Apoi a rîs de unul singur, acolo în bordeiul de la Poradim, a rîs mut, dar cu toţi dinţii, pînă i s-au luminat de satisfacţie ochii albaştri. Auzea vag şi replica muşcătoare a kronprinţului, ar fi vrut s-o audă şi acum : „— Ce mai face poporul acela neserios ?“

întîia oară cînd îl jignise, moştenitorul coroanei germane îi spusese prinţului : „— Turcule !“. Kronprinţul Friedrich îl tachinase tandru, fără pic de răutate, şi fără a sconta un efect negativ. Voise doar să-i pună în vedere că un membru al familiei Hohenzollern părăseşte Germania, o ţară liberă, ca să devină prinţ vasal al sultanului, undeva în necunoscut. Dar prinţul, care cu o zi înainte acceptase coroana României, nu putea avea în acea clipă umor. Aşa cum n-a putut avea umor atunci cînd kronprin-

ţul i-a adresat peste cîţiva ani replica aceea ucigătoare : „— Ce mai face poporul acela neserios ?“.

Replica aceasta a constituit pentru prinţ un ultragiu. Dacă pentru „Turcule !“ a simţit impulsul să-l provoac
ela duel pe moştenitorul coroanei germane, acolo în loja regală a operei din Diisseldorf, unde se petrecuse incidentul, pentru cealaltă replică, batjocoritoare, simţea impulsul să ucidă, iar năvala sîngelui, care i-a aprins obrajii, a ţîşnit pînă în ochi. Ochii lui senin-transparenţi au devenit opaci şi duri ca metalul. A afişat ofensa, a părăsit recepţia în cadrul căreia s-a desfăşurat acest al doilea incident şi a ieşit din scenă, nu ca persoană ofensată, ci ca prinţ domnitor al unui neam ofensat, aşa cum se simţea atunci, în clipa insultei. Fiindcă una din două : ori prinţul, acceptînd să domnească într-o asemenea ţară, de nimic, era neserios, incapabil să-i aprecieze precaritatea şi neşansa, ori poporul de acolo, neserios fiind, nu putea să aleagă în fruntea sa decît un prinţ neserios, incapabil să repună acea lume în ordine. Amîndouă interpretările ultragiau persoana prinţului, mai înainte ca această persoană să fi intrat deplin în fuziune cu ţara şi neamul pe care le reprezenta.

Incidentul a luat proporţii. Prin baronul Meyenfisch, prieten şi confident al celor doi, prinţul a pretins scuze. Kronprinţul s-a mulţumit prin a-i oferi ofensatului cîteva explicaţii : nu voise nicicum să-l lezeze, pur şi simplu îl compătimise. Căci în ce „ţară serioasă", alta decît cea de la Dunărea-de-Jos, se schimbă nu mai puţin de cincisprezece guverne într-un an ! Prinţul a precizat că era vorba de o deformare tendenţioasă, chiar pătimaşă : nu se schimbaseră cincisprezece guverne, doar şase, şi în doi ani ! Şi despre ce guvernare serioasă mai poate fi vorba într-un

asemenea climat ? Adevărat, a recunoscut prinţul, în asemenea condiţii guvernarea nu putea fi stabilă, dar românii erau temperamentali, tulburenţi, cuprinşi de fervoarea schimbărilor, o febră caracteristică unui neam care de curînd şi-a cucerit acces de guvernare proprie. Ii scuză deci ? a întrebat kronprinţul, prin acelaşi curier. Nu, îi înţelege ! a răspuns prinţul cu amărăciune. Şi datoria externă, care creşte exorbitant ? Românii put de datori ce sînt, chiar prinţul pute, din întreaga sa comportare se degajă un aer de prinţ sărac. Ofensă cumplită, prinţul era un sobru, un cumpătat, nu un sărac. Nici ţara peste care domnea, i se părea Alteţei-Sale, nu era săracă. A replicat: ţara e bogată, nu va trece mult şi modernizarea economică va face această bogăţie să se vadă şi să se simtă în întreaga Europă. Şi suprem argument : construim, iată, drumuri de fier ! Drumuri de fier ? Dar cum, cu ce capital ? Cu capital german, francez, englezesc, evreiesc. De la o poştă se vede că acest capital îi trage pe localnici pe sfoară. Strouss- berg cu care românii s-au încurcat în construcţia drumurilor de fier, e un şarlatan, îi va duce la faliment şi pe români şi pe prinţ şi pe creditorii germani. La care prinţul n-a putut răspunde decît atît : n-am alt şarlatan. Dar e mai bun Openheimmer ! Şi Openheimmer, mi se spune, e un şarlatan.

Dialogul s-a desfăşurat prin mijlocirea lui Meyenfisch, care făcea naveta de la prinţ la kronprinţ, cu fiecare replică, dus şi întors, pînă la silabe. Cei doi n-au consimţit să schimbe scrisori, nici să se vadă. Uneori interveneau şi pauze, momente cînd prinţul şi kronprinţul îşi acordau răgazul respiraţiei, clocotind fiecare în reşedinţa sa. Uneori întrebările kronprinţului ţîşneau brusc, Meyenfisch abia avea răgazul să le ducă la destinatar şi să le lepede, fierbinţi

cum erau. Şi-n chestiunea externă ? Prinţul, a avertizat kronprinţul, să nu-şi facă iluzia că românii vor merge vreodată alături de Germania ! Sînt latini ! O ştie sau nu ? O ştia. Atunci ce caută el acolo, ca prinţ german? Sau crede că va putea să-i modifice pe români ?! La care cel interogat a răspuns : în acest punct, kronprinţul încetează de a-i mai privi pe supuşii mei ca pe un popor neserios. Să se decidă : sînt sau nu sînt românii neserioşi?

S-a suspendat o vreme duelul. Prinţul avusese prudenţa de a nu consemna în jurnal acest schimb de replici, care, iată, de la un anume punct înainte căpătase un caracter grav. Probabil nici kronprinţul — superficial cum era — nu încredinţa hîrtiei aceste lucruri grave. Mai ră- mînea Meyenfisch, care părea un servitor loial. L-a avertizat totuşi : „— Sper că nu ţii vreun jurnal ! Lucrurile pe care le auzi sînt deosebit de grave, ele pot pune în pericol relaţia româno-germană pe cel puţin o sută de ani!“ Meyenfisch părea că nici nu aude avertismentul, el părea sau era — deşi nu era ! — un servitor loial. Oricum, ultima întrebare şi ultimul răspuns l-au aruncat pe prinţ în- tr-o dispoziţie sumbră. Răspunsul, ca şi involuntar, îi ridicase prinţului la lumină pe supuşii săi într-o nouă formă. Aceştia deveniseră dintr-o dată, chiar şi pentru el, de neînţeles. Ce voiau în fond ? Ce surprize ascundeau ? Noroc că întrebările nu le formulase kronprinţul. Acesta la rîndu-i părea că se află într-o dispoziţie sumbră. Cînd s-au revăzut, cu prilejul unei alte recepţii, nu s-au mai privit ostil. S-au salutat, nu chiar ca doi străini, dar ca doi oameni pe care-i leagă o îngrijorare comună. Kronprinţul i-a aruncat prinţului o privire enigmatică. Nu-1 mai compătimea, îl privea intrigat, ca şi cum prinţul ar fi avut în el însuşi ceva aparte, un

duh străin. Devenise oare un străin pentru ai săi ? Cînd, cum ?! Nu-şi putea imputa nici o infidelitate, nici faţă de patria primă, nici faţă de propria-i familie, în care şi kronprinţul se cuprindea, cum nu-şi putea imputa vreo infidelitate faţă de cea de-a doua patrie. Nu-şi dorea nimic mai bun decît ca cele două patrii ale lui să se apropie una de cealaltă. Şi-atuncî de ce kronprinţul l-a privit totuşi ca pe un străin ? Avea deja în el ceva străin ? Se înstrăinaseră oare unul de celălalt ? Dar cînd ?! Ce-i putea despărţi ? Absolut nimic, peste despărţirea geografică, fiindcă anii petrecuţi de prinţ în noua lui patrie nu contau. Atunci ?

S-a reluat dialogul, prin acelaşi zelos Meyenfisch care ţinea cu orice preţ să-i împace. întrebarea pe care şi-o pusese sieşi prinţul — ce vor în fond românii ? — i-a fost transmisă şi de kronprinţ prin acelaşi Meyenfisch. Ce vor ? Şi prinţul a răspuns simplu, ca şi cum ar fi fost purtătorul unui mesaj ce nu-i aparţinea : Vor să-şi fie singuri stă- pîni, nesupuşi nimănui. Atunci de ce stau sub turci ? (De data aceasta apelativul „Turcule !“ n-a mai fost rostit, iar prinţul a răspuns simplu, demn) : Se vor desprinde la primul moment favorabil. Cum, pe cale diplomatică sau pe calea armelor ? Pe cale diplomatică sau pe calea armelor ! Apoi replica lui Friedrich : Pe calea armelor, mă îndoiesc. Românii n-au virtuţi militare ! Şi contrareplica: De unde ştie kronprinţul, fără să fi încrucişat cu ei armele? Apoi răspunsul : Mor să văd condusă la victorie o armată echipată cu armament francez, luptîndu-se după modelul francez

!Prinţul n-a mai putut răspunde nimic la această ultimă replică. El însuşi, din clipa în care păşise în noua lui ţară, văzînd armata, îşi propusese să lichideze cu armamentul francez şi cu modelul de luptă francez ! N-avusese cînd, a primit lovitura trimisă de kronprinţ prin Meyenfisch, fără a putea s-o pareze, în nici un fel — lovitura i-a răscolit o cumplită durere, i-a dat o acută senzaţie de infirmitate, accentuată prin noua replică trimisă de Friedrich prin acelaşi umil şi prompt servitor. De altfel, prinţul se aflǎ în urma Europei cu unsprezece zile, nu s-a pus la punct nici măcar cu calendarul !

încă o lovitură : prinţul nu izbutise, deşi o dorea din tot sufletul, să impună în noua lui ţară măcar o reformă a calendarului, să lichideze adică handicapul de unsprezece zile care-i despărţea pe români de restul neamurilor din Europa occidentală, aducîndu-i — măcar calendaristic — la unison cu lumea. Intre timp, decalajul de unsprezece zile, faţă de calendarul iulian al Europei apusene, se mărise cu încă o zi. Sub provocarea insultei — „Ce mai face poporul acela neserios ?“ — prinţul a rememorat în agenda cugetului său cele trei puncte ale unei ambiţii supreme : 1. Să-i scoată pe români de sub turci ; 2) Să-i apropie de germani şi de Occident ; 3. Să impună o reformă a calendarului, care i se părea mai presantă chiar decît o nouă reformă agrară.

**La primul punct izbutise, o dovedea chiar ordinul „Pour le Merite”, pe care urma să i-1 înmîneze, în văzul Bucureştilor, un trimis special de la Berlin. Kronprinţul fusese înfrînt. La întrebarea „Ce mai face poporul acela neserios ?“, prinţul putea răspunde, lăsînd să se vadă, la rever, cifrul celui mai înalt ordin pe care rîvnea să-l deţină. : „Pour le Merite !“ Sau şi mai bine ar fi fost să-i trimită kronprinţului în dar un semn de recunoaştere, un memento legat de acea replică nefericită. Prinţul s-a gîn-dit la tabloul „Atacul de la Smîrdan“, de rama căruia ar fi dorit să prindă o epistolă cuprinzînd doar patru cuvinte : „Iată cum luptă românii !“ sau şi mai scurt : „Iată!“, nu înainte de a fi scris dedicaţia : „Alteţei-Sale ImperialeKronprinţului Friedrich Wilhelm al Germaniei” şi să semneze.**

**Dar livrarea tabloului întîrzia. Domnul Grigorescu nu se grăbea să isprăvească „Atacul de la Smîrdan“.**

**Atacul de la Smîrdan nu înainta pe pînză în nici un fel, deşi pe cîmpul de luptă acelaşi atac fusese fericit soluţionat, nu cu mult timp în urmă. Pictorul găsea însă tot soiul de pretexte ca să amîne predarea lucrării, deşi coman-ditarul presa. Indispus de această întîrziere, prinţul renunţase să mai viziteze atelierul, nu mai voia să achiziţioneze pînza, hotărînd pînă la urmă să cedeze opera încă neterminată unui alt solicitant, Primăria Bucureştilor, care voia să-şi întemeieze o pinacotecă. Din cînd în cînd, totuşi, Alteţa-Sa îl trimitea pe mareşalul curţii, colonelul Văcă- rescu, la atelier, ca să se informeze despre mersul lucrării şi să ofere un**

**sprijin dacă e cazul. Ceva era totuşi scandalos : armata română, printr-un efort la care participaseră multe mii de oameni, ocupase Smîrdanul într-o singură zi, la 8 ianuarie, în schimb domnului Grigorescu îi trebuiau săptămîni ca să povestească cu penelul aceeaşi bătălie, pe un spaţiu de nici doi metri pătraţi. La acest reproş, Grigorescu ar fi obiectat că el n-are la dispoziţie regimente şi divizii, precum comandantul care dăduse bătălia, ci un simplu penel. El dădea lupta de unul singur, în numele tuturor, şi al amicului şi al inamicului, şi că, în consecinţă, bătălia mai durează. „— Bine, a ripostat prinţul, cînd Văcărescu i-a transmis mesajul, dar după această logică, ar urma ca o istorie a războiului să se scrie nu în cîteva luni, cît au ţinut luptele, ci în zece sau cincisprezece ani, ceea ce-i absurd !“ ,,— Dar ce-i mai trebuie, ca să termine ?“ „— Îi mai trebuie turci !“ a răspuns mareşalul curţii. „— Turci ? !“ „— Da, turci. Domnul Grigorescu pretinde că n-are modele adecvate de turci !“ ,,— Să i se trimită turci !“ a poruncit prinţul nedumerit şi spre atelierul pictorului a pornit o coloană de turci prizonieri.**

**Grigorescu s-a trezit cu o groază de turci în curtea atelierului, cu care nu avea ce face. Erau aşa cum fuseseră scoşi din spitale şi de pe la gazde. Un turc spătos şi posomorit, cu o manta ruptă între umeri, ţinea în mînă un bilet, pe care tot îl întindea spre artist. Grigorescu a luat biletul şi a citit :**

> ***„Acest turc, pe nume Abdul, care-a dormit în bucătărie la mine, rog să fie pictat într-un mod corespunzător, contra cost. Trec să văd portretul. Hasdeu.“***

**Pictorul l-a ales pe Abdul şi pe alţi doi turci mai tineri, iar pe ceilalţi i-a licenţiat ; îl excedau. Sergenţii care supravegheau coloana au fluierat a pagubă : din nou nu mai ştiau ce**

să mai facă cu turcii, încotro să-i mai poarte prin Capitală. De la o vreme, turcii încurcau lumea, nu mai avea nimeni nevoie de ei. Sergenţii i-au mînat pe prizonieri ca pe oi. Se isprăvise totuşi cu brutalitatea de după lupte, cînd paznicii coloanelor de învinşi suduiau şi ghionteau, tratîndu-i pe prinşi ca pe nişte cornute sălbatice. Acum prinşii se domesticiseră şi erau mînaţi ca oile. Sergenţii i-au scos pe prizonieri din curtea atelierului şi i-au .îndreptat spre o cazarmă din afara oraşului. La atelierul cu pricina, l-au lăsat de pază pe caporalul Gheorghiţă, un dobrogean care ştia turceşte, dar avea un cusur : datorită unei explozii, faţa caporalului arăta strîmb — cu un ochi rîdea, cu altul plîngea. Gheorghiţă avea asupra-i o batistă murdară, cu care-şi tot ştergea ochiul plîns. Sub braţul drept îşi ţinea puşca, aşa cum îşi ţin ciobanii ciomagul.

— Acu-i musai să le dăm să facă o treabă ! i-a spus caporalul domnului Grigorescu. Ca să fie şi ei de folos, să nu mănînce pîinea de pomană.

Gheorghiţă se aşezase pe un scaun, lăsîndu-şi arma sprijinită de un perete, încărcat cu picturi, iar cei trei turci prizonieri stăteau în spatele lui, aşteptînd ordin. Fiindcă domnul Grigorescu nu spunea nimic, turcul numit Abdul a înţeles că trebuie să taie lemne. A luat un topor, aflat la vedere, într-un colţ al camerei, şi a ieşit afară unde bănuia că s-ar aflat grămada de trunchiuri şi crăci. Peste puţin timp, toporul lui Abdul s-a auzit pocnind. Ceilalţi doi stăteau în colţul lor, speriaţi şi nervoşi ca nişte sălbă- tăciuni.

— Aştia nu ştiu nici turceşte, i-a spus Gheorghiţă pictorului. Habar n-am ce soi de oameni or fi. Cînd Noe a încărcat toate lighioile pămîntului pe corabia lui, i-a urcat şi pe ei, ca să nu le piară soiul. După mutre par cerchezi. Dacă-s cerchezi sînt iuţi şi cam zurlii. Mă mir

de ce-or fi dat cerchezi la casă de om !... Aveţi cai ?

Pictorul s-a speriat, n-avea cai.

— Cerchezii sînt buni la cai, a mai spus caporalul. Dac-aveaţi cai, îi ţineam la grajd împreună cu caii. îngrijesc caii ca pe ochii din cap. Numai că nu trebuie să le dai la mînă lucruri tăioase. Din nimic se taie-ntre ei.

Pictorul parcă nici n-auzea. Freca culori. El era preocupat în acea clipă de trimiterea unui plic la poştă ; se gîndea la plic, pe care-1 ţinea la vedere, pe şevalet.

— Vrei să duci dumneata plicul ăsta la poştă ? l-a întrebat el pe caporal.

— Cum să nu ! a răspuns Gheorghiţă, serviabil. Tot n-am ce face. Dar staţi să se întoarcă Abdul.

— Cine-i Abdul ?

— Sergentul. Adică turcul care taie lemne. Eu nu vă las singurel cu cerchezii, să ştiţi !

Din nou pictorul parcă nici n-auzea. A înţeles însă că Abdul intrase deja în rosturile casei, şi că urma să-i fie protector sau aşa ceva. Abdul s-a şi întors de altfel în atelier, aducînd un braţ de lemne pe care l-a răsturnat cu zgomot pe podea. S-a chircit apoi lîngă soba de tuci, s-a apucat s-o îndoape cu surcele, apoi a început să sufle în foc. Caporalul i-a spus ceva în turceşte. Abdul i-a privit pe cei doi tineri cerchezi, care stăteau ghemuiţi într-un colţ, ca două fiare. Le-a zis ceva. Fiarele tinere au scos două miorlăituri.

— V-am spus eu ! a punctat caporalul Gheorghiţă. Aş- tia-s tigri sau mîţe sălbatice. Cică-s de pe Ararat, unde s-a izbit corabia lui Noe, de-a rămas înţepenită acolo, cu lighioane cu tot. Sînt oameni de cai. Uite-i, parcă au cuţitele la ei, în sîn, la brîu. Cînd descalecă, merg crăcănaţi şi cu şaua pe umăr. Au şi-acu şeile pe umăr...

Gheorghiţă i-a mai spus ceva lui Abdul. Acesta a ieşit afară, a început a cotrobăi prin

**magazia de lemne — se auzea zgomotul —, apoi, după un timp, s-a întors în atelier, aducînd un sac mare, plin cu ceva, nu se ştie cu ce, dar uşor. I-a mai spus încă ceva lui Gheorghiţă. Acesta a mai întors o privire spre tigrii din Ararat, a luat plicul, a vorbit către pictor :**

**— Acu pot să mă duc. Ăştia nu-s buni de trimis în oraş. Se rătăcesc sau fug, se caţără pe vreun acoperiş şi va să-i mai găseşti.**

**Şi-a tras căciula; a înşfăcat arma şi a ieşit, închizînd bine uşa, ca să nu intre frig. Cînd s-a întors a găsit o scenă de mirare : domnul Grigorescu îl aşezase pe Abdul pe un scaun şi-l tot privea. Abdul stătea cuminte, ţinîn- du-şi tabachera pe genunchi. Nu îndrăznea să fumeze. Tigrii din Ararat strujeau pene. Nu se ştie de unde făcuse rost Abdul de acest sac cu pene. Pene de gîscă, de găină, de raţă, de curcan, pene de umflat perne. Penele erau strujite nervos, cu ghearele, de cei doi care stăteau chinciţi pe genunchi. In jurul lor, numai cotoare de pene şi un morman de fulgi pufoşi. Părea că păsările fuseseră mîncate, iar acum tigrii trecuseră la pene.**

**Gheorghiţă a rîs, Abdul a rămas absent, pictorul l-a întrebat pe caporal :**

**— Ai depus plicul ?**

**— Păi cum ! Ba încă pe drum m-a oprit şi o patrulă : încotro, caporal ? La poştă, în misie. Ia să-ţi vedem îndreptările ? Le-am arătat hîrtia. La cine eşti în misie ? La domnul artist Grigorescu, cu nişte turci.**

**Domnul artist Grigorescu lucra cu un cărbune, mîn- jind pe o hîrtie chipul lui Abdul. Gheorghiţă a rîs din nou cu un ochi, în timp ce cu celălalt lăcrima.**

**— Vai de tine, Abdul, a zis el, ce-ai ajuns !... Te-a făcut negru, ca pe dracu. Apoi familiar, către artist : Domnule Grigorescu, eu zic că pe tigrii din Ararat să nu-i faceţi. Dă-i în p... mă- sii, lasă-i să scarmene pene !...**

Seara, domnul Grigorescu a trecut în chiliuţa lui, iar Gheorghiţă s-a retras cu prizonierii, avînd grijă să-l roage pe artist să încuie bine uşa. Apoi s-a răzgîndit :

— Ştiţi ce ? Mai bine daţi cheia la mine. Prin oraş umblă tot felul de răufăcători. Noi venim cînd s-o crăpa de ziuă şi ne apucăm de treabă. V-aş lăsa arma, da' de armă nu mă pot despărţi.

Echipa s-a întors, într-adevăr, cînd s-a crăpat de ziuă. Abdul a tăiat lemne şi a îndopat soba, apoi s-a pus să rîş- nească nişte boabe de cafea ; tigrii din Ararat strujeau pene în colţul lor, sergentul turc le mai făcuse rost de un sac. Gheorghiţă stătea pe un scăueş cu trei picioare, ţinîndu-şi arma pe genunchi. Pe la orele zece a sosit din nou colonelul Văcărescu, mareşalul Curţii, cînd artistul încă nu se sculase. Gheorghiţă a luat poziţie de drepţi, cu arma la picior. Ofiţerul de la palat, cu deprinderi de salon, a uitat să-i dea soldatului pe loc repaos. Acesta a rămas aşa, încremenit, pînă cînd, în timpul discuţiei cu pictorul, băgîndu-se în vorbă, a atras involuntar atenţia asupra lui.

— Şi credeţi că nu va fi gata nici săptămîna aceasta ? s-a interesat oaspetele.

— N-aş putea să vă spun.

— Vă mai trebuie turci ?

— Sînt suficienţi.

în acest punct a intervenit şi caporalul Gheorghiţă :

— Păi cum să nu fie, a spus el, căci şi cu ăştia trei n-avem ce face. Sînt prea mulţi turci pe lume, de la un timp. Mai ales aici, la Bucureşti.

Cei doi au rîs, mai ales Văcărescu, care voia să comunice prinţului această replică de duh a caporalului. Dar mareşalul Curţii încă n-a observat poziţia incomodă a soldatului, el se ocupa cu examinarea pînzei. Atacul de la Smîrdan părea acum mai mobilat, intraseră în scenă masele, un iureş de dorobanţi înaintînd

într-o poziţie oblică, spre orizont. Jos, între picioarele atacatorilor, cadavrul unui turc, iar nu departe un fes rostogolit. Pe pictor îl captiva probabil pata de culoare.

— Nu credeţi că sînt prea puţini turci ? a întrebat Văcărescu, puţin nedumerit.

— Nu-mi dau seama, a răspuns pictorul. Deocamdată n-am rezolvat portretul celui căzut. Şi cu neputinţă dureroasă : Nu înţeleg !...

Nici Văcărescu nu înţelegea ce vrea să spună artistul ; colonelul părea chiar mai nedumerit decît gazda.

— Ce nu înţelegeţi ?

Nu înţeleg cum se pot ucide oamenii, a spus artistul, frîngîndu-şi mîinile.Colonelul a făcut ochi mari. Intr-adevăr, domnul Gri- gorescu nu înţelegea nimic. O confirmau din nou pereţii atelierului plini de pînze înfăţişînd lunci, dealuri, maluri de apă, rarişti, poiene, ţărani coborînd lent pe lîngă carele lor cu boi, boi, oi, miei, copii, o întreagă lume duminicală, ieşind sau neieşind pe deplin din aburii edenului. Unde să fi încăput războiul? Pe jos, totuşi, şi cîteva maldăre de schiţe, foarte multe schiţe rupte, mai multe decît la vizita precedentă: coloane de prizonieri, o alergare de cavalerişti, o confruntare de cavalerie, un cal sfîşiat. Artistul rupsese schiţa, din nou nu-i plăcea subiectul, gîtul cabrat al animalului era despărţit de trup, dar nu printr-o lovitură de sabie, ci fiindcă artistul sfîşiase violent hîrtia. Cum putuse fi domnul Grigorescu corespondent de front ? Văcărescu ajunsese la concluzia că Veresciaghin era cu mult mai bun, din motivul că participase cu patos, chiar cu patimă, la campanie.

Abdul rîşnea cafea, tigrii din Ararat scărmănau pene, Gheorghiţă s-a scărpinat în cap, pe sub căciulă. Cînd intrase superiorul, în semn de respect, el îşi pusese căciula în cap.

— Oricum, a mai spus artistul, voi încerca să rezolv chestiunea. Şi din nou cu neputinţă : Cît pot eu...

Colonelul Văcărescu a ieşit indispus. Artistul însă părea înviorat. S-a aşezat la lucru cu plăcere, aproape cu foame. A sorbit din cafeaua pregătită de Abdul. A stors dintr-un tub un fir de lichid roşu. Spaţiul alb al paletei, pe care rămăsese o zăpadă de zinc din ziua precedentă, a fost incendiat. Lîngă roşu a adăugat o picătură de galben solar, cu care n-a ştiut însă ce să mai facă. Irupţia de galben l-a speriat. Dar a mai adăugat o dîră de alb. Apoi l-a privit pe Abdul, care stătea liniştit, cuminte, ca un ţăran, ţinîndu-şi tabachera pe un genunchi, în

mîna ostenită. Mîna i-a plăcut pictorului. Acea mînă i-a redat echilibrul şi siguranţa de sine. Apoi şi faţa, obrazul calm şi ostenit al omului. Şi ochii, cu pleoape grele, care, cînd se închideau, lăsau faţa într-un fel de somn adînc, parcă fără întoarcere.

Artistul s-a apucat să lucreze cu fervoare la acest portret, care nu mai avea legătură cu bătălia, uitată pe perete, sub perdea. Gheorghiţă căsca. Şi pe el îl podidise somnul.

Revenind la palat, colonelul Văcărescu a adus vestea că pentru domnul Grigorescu turcii, vechii adversari, nu mai reprezintă altceva decît nişte simple obiecte de pictură.

Casa Răşcanu îşi conservase aranjamentul feeric şi după Crăciun, în aşteptarea domnişoarei Helene, care ar fi urmat să se întoarcă de pe front într-o zi sau două. Zilnic, slujnicele măturau de pe duşumea acele uriaşului brad instalat în salon, încărcat cu luminări şi podoabe. Sub brad, într-o casetă de mari dimensiuni, cit o cutie de pian, o spumoasă rochie albă, de bal sau de nuntă, pe care domnişoara ar fi trebuit s-o arboreze la recepţia dată în onoarea ei. Cei doi soţi, Anne şi Alee Răşcanu, inspectau regulat acest colţ, hotărîţi să aprindă oricît de tîrziu luminările unei sărbători de mult expirată. Helene nu sosea, deşi unii dintre voluntarii Serviciului Sanitar se întorseseră.

— Ar fi trebuit să-i ceri socoteală generalului Davila ! i-a sugerat tante Clotilde stăpînului casei. Doar el e cel care răspunde de aceşti copii exaltaţi. Poftim, s-a isprăvit războiul !...

Răşcanu n-avea de gînd să dea curs

**propunerii. Nu Davila o trimisese pe fiica lui pe front, ci el acceptase plecarea. Doamnele nu voiau să-l inculpe din nou pe această temă — creşterea copiilor —, pentru a nu-i ascuţi mizantropia. Helene ţinuse cu orice preţ să joace acest rol, să intre în distribuţia războiului, aşa cum în urmă cu un an intrase în distribuţia Vicleimului organizat de Păuna Cataragi. Atunci îmbrăcase un costum de *„femme perăue“,* împreună cu alte două domnişoare : *„Femmes perdues : Helene Rachcano, Anette Costajoru, Anitza Camarachesco“.* Despre nici una nu se mai ştia nimic. Apoi Helene îmbrăcase costumul de soră a Crucii Roşii, acum o aştepta rochia de bal. Răşcanu îi acordase fetei libertatea de a dispune cum pofteşte de viaţă, fiindcă era fiica lui. O singură îndatorire îi pretindea : să respecte obligaţia de a-i ţine pe părinţi la curent cu deciziile ei.**

**Ceea ce-i acordase fiicei nu-i acorda însă nepotului, lui Theo. Nu-i acordase nici sorei lui bune, călugăriţa Anisia, care fugise de la Mînăstirea cu un prizonier turc. Acest şoc îl dăduse pe Răşcanu peste cap. Peste puţin timp, un şoc nou : Anisia ajunsese la Cairo.**

**Întorcîndu-se de la tribunal, avocatul a găsit pe birou un plic cu timbre şi ştampile exotice care nu-i prevestea nimic bun. Nu cunoştea scrisul emitentului — Răşcanu nu corespondase niciodată cu sora lui, nu cunoştea nici numele emitentului, caligrafiat de aceeaşi mînă, un nume surprinzător : Anais El Reşid. Nu avusese afaceri cu doamne purtînd asemenea nume, şi, surprins neplăcut de prezenţa plicului pe biroul lui, l-a lăsat nedeschis. La masă, Anne l-a întrebat, prevenitor, după ce l-a aşteptat mai întîi să mănînce :**

**— Ai citit scrisoarea de la Anais ?**

**— Cine-i Anais ? !**

**— Cum cine ? ! a sărit tante Clotilde, revoltată. E sora ta. Poţi s-o uiţi ? ! Poţi s-o**

ştergi atît de uşor din arborele genealogic al familiei ?

Stăpînul casei a făcut figura cea mai zăpăcită cu putinţă, dar şi cea mai vexată :

— Doamnele mele, s-a adresat el ceremonios atît consoartei cît şi mătuşii, sînteţi atît de bune să mă lămuriţi şi pe mine despre cine vorbiţi ?

Tante Clotilde a sancţionat imediat această inocenţă dubioasă, printr-un „— Ha, ha !“, dar el persevera în a rămîne inocent şi atunci ea l-a dumirit :

— Chiar nu-ţi spune nimic acest nume ? Şi l-a repetat muzical : A-na-is...

Printr-un efort care era sincer, evident siiîcer pentru doamnele de la masă, Răşcanu a extras dintr-un ungher umbros al minţii o fetiţă cu două cozi lungi, căzute pe spate, cu picioare lungi, băieţeşti, cu ochi foarte mari şi foarte candizi, cu un zîmbet cast, un zîmbet de lapte care-1 tot căuta pe el. Nubila îi zîmbea lui, fratelui mai mare, acesta a recunoscut-o, s-a bucurat, i-a spus pe nume : Anais !, apoi s-a încruntat, a anulat-o mental. Anais nu mai era de mult, exista numai sora Anisia, cu care domnul Răşcanu avea raporturi ca şi oficiale. Ce legătură între una şi cealaltă ? Faţa avocatului s-a posomorit, din nou refuza o evidenţă, astfel încît tante Clotilde a simţit nevoia să-l pună la punct :

— E cazul, domnul meu, să intri în ordine cu amintirile dumitale de familie. Cine vrei să-ţi facă dovada că Anisia e Anais ? Cum adică, o renegi ? !

El ştia că aşa ceva nu se poate, blestemul unui neam e un stigmat de neam. în neamul lui existau deci şi Anisia şi Anais, în una şi aceeaşi persoană, dar şi în persoane cu statut diferit — una o copilă, cealaltă o călugăriţă —, una renegînd-o pe cealaltă, ca să pună într-o situaţie imposibilă familia. Răşcanu a lăsat din mîini cuţitul şi- furculiţa, apoi şi-a smuls

şervetul de olandă de la gît, semn că ajunsese într-o situaţie limită.

— Nu înţeleg nimic ! a recunoscut el, dezarmat. Apoi privind în farfuria cu resturi, ca într-un abis : Nu pricep nici măcar despre cine e vorba...

— Despre sora ta Anais ! i-a reamintit tante Clotilde cu intenţie agresivă.

— Despre cumnata Anisia, intervenise şi Anne, ofe- rindu-i soţului celălalt nume, mai blînd, pe care el îl accepta şi juridic, şi familial. Este vorba, cum ştii, despre maica Anisia...

— Dar e o femeie bătrînă ! a izbucnit el, cu dispreţ. O călugăriţă...

Tante Clotilde s-a constituit imediat în apărătoare, probabil numai pentru a-1 şicana pe avocat :

— In primul rînd, Anisia nu era bătrînă. Că tu, ca frate, o vedeai aşa, te priveşte. Un alt bărbat, în schimb, acel turc, *a.* văzut-o altfel. A văzut-o cum era ea de fapt. Tînără şi frumoasă. Şi privindu-1 pe avocat cu intransigenţă de procuror : De ce-aţi băgat-o cu de-a sila în mă- năstire ?

Răşcanu s-a ridicat ca la bară. Socotea că e îngrozitor ce i se spusese şi, pentru a nu jigni o femeie, a socotit că e cazul să se calmeze mai întîi, sorbind o picătură de apă. Abia apoi a atacat, acuzînd-o pe Anais :

— Doamnă, dar această fată a avut vocaţie mistică. N-a închis-o nimeni cu de-a silea în mănăstire. S-a dus ea. A vrut ea.

— Pe dracu !...

— Ba pe Dumnezeu !...

Contraatacînd, tante Clotilde nu s-a ridicat în picioare ca la tribunal, a rămas senină în scaun, lăsîndu-1 pe „adversar" să se agite şi să-şi caute argumente. Poziţia domnului Răşcanu era de altfel incomodă, cum mătuşă a şi observat prompt.

— Ce-mi tot vorbeşti dumneata de libertatea lui Anais de a decide ?! Ce să decidă o fată de

**treisprezece ani !... Aţi dus-o voi acolo, ca să puteţi dispune liberi de pămîntul copilei.**

**— Ba a ajuns acolo cu pămînt cu tot ! a strigat el. Nimeni nu s-a atins de zestrea ei. Aparţine şi acum mănăstirii.**

**Tante Clotilde a bătut în retragere, nu s-a hazardat în afirmaţii riscante, a pus imediat accentul pe altceva :**

**— Nu ştiu cît i-aţi dat şi cît i-aţi luat, vreau să spun însă că dreptul ei de a decide a venit mai tîrziu. Abia acum o lună.**

**Anne a trecut brusc de partea soţului, îmbujorîndu-se împotriva lui tante Clotilde :**

**. — Cum, tante, dumneata poţi accepta o asemenea apostazie ? !... O călugăriţă ortodoxă şi un islamic ? !**

**Şeful casei s-a aşezat mulţumit în scaun. Anne rezumase situaţia şi spusese tot. Ce mai era de adăugat ? Avocatul aştepta răspunsul din pură curiozitate profesională, cum aştepţi replica unui adversar care a fost înfundat în chip definitiv. Dar tante Clotilde n-a părut impresionată de această întîmplare. Ea era în afara unui asemenea punct de vedere atît de excesiv.**

**— Eu nu privesc chestiunea aceasta dintr-un punct de vedere religios şi nici naţional. O văd cu totul altfel. Un bărbat tînăr s-a îndrăgostit brusc, într-o circumstanţă anume, de o femeie tînără...**

**— Cum adică, a strigat avocatul, dumneata ignori circumstanţele ? Acestea pot fi, îţi atrag atenţiunea, agravante sau atenuante. Şi recapitulînd, pentru buna ştiinţă : Ea era călugăriţă, aparţinînd unui ordin ortodox, el un islamic, aparţinînd unei credinţe opuse. Cum polar opuse erau şi naţiunile celor doi, care... Nu uita că el căzuse prizonier !**

**Tante Clotilde rîdea, voia cu orice preţ să simplifice lucrurile :**

**— Dragă, dar el era bărbat şi ea femeie. Şi el i-a căzut ei prizonier. Iar ea, călugăriţa, i-a**

căzut lui prizonieră.

— Dar nu era o femeie liberă ! a observat Anne, care nu voia ca tante Clotilde să cîştige. Ea aparţinea unui ordin !...

— Tocmai, a aprobat tante Clotilde. El a eliberat-o din prizonieratul acelui ordin, în care fusese adusă cu sila. Iar ea... Ce vreţi de la ei ?

întrebarea aceasta, marcînd un sfîrşit de dezbatere, era atît de stupefiantă încît Anne a socotit util să împingă în faţa soţului fructiera şi să-i aleagă un măr. El a cules automatic mărul şi a început să-l cureţe. Tante Clotilde mesteca cu linguriţa în ceaşca cu ceai medicinal. Această aventură din munţi o trezise pe mătuşă la viaţă, îi dăduse
o energie nouă, aproape puberală. A mai adăugat :

— Sau poate ar fi fost mai bine s-o fure, ca pe vremea turcilor ?

Răşcanu n-a mai ripostat. Ar fi putut spune : Da, era mai bine. Acesta ar fi fost un act de violenţă, care se cuvenea pedepsit. între două familii sau între două naţii se putea isca război, un război legitim, pornind de la un asemenea pretext. Dar Anisia sau Anais consimţise la un act oribil. Ce mai era de făcut ? Avocatul nu ştia ce soluţie să pună cazului şi într-un alt plan, destul de agasant, planul angaralelor juridice şi de proprietate. A spus ca pentru sine, fără a mai atrage atenţia doamnelor :

— Cineva ar trebui să plece dincolo de Olt, la Mînăsti- rea, ca să vadă ce s-a petrecut de fapt acolo. Poate Garu- ssi...

— Garussi ? ! şi cele două doamne s-au îngrozit.

Oare stăpînul casei nu pricepea că o asemenea afacere
nu trebuia dată pe gura Bucureştilor ? Cum îi venise în minte numele lui Garussi, cînd Răşcanu îl detesta ! Anne a vr ut totuşi să calmeze lucrurile :

**— Alee, n-ar fi mai bine să te duci chiar tu ? a întrebat ea, fără a îndrăzni să-l sfătuiască. Apoi cald, ca o soră : Citeşte totuşi scrisoarea Anisiei. Ne-a scris şi nouă.**

**Anne încă îi spunea Anisia lui Anais, poate fiindcă n-o cunoscuse decît pe Anisia. Tante Clotilde, în schimb, lucra cu un nume şters din arhiva familiei, dar care ţîşnise brusc, în sufragerie, ca o falie rebelă dintr-un alt strat de rocă aflat sub casă, alt strat decît acela plat şi cuminte pe care stătea temelia familiei.**

**Abia după deschiderea plicului, Răşcanu a crezut că ameţeşte. Anais intra direct în subiect, vorbind de una singură ca o nebună, fără să-i pese c-o aude cineva. De ce, în fond, i se adresa lui ! Alienata, căci era sigur alienată, vorbea dintr-o realitate de neconceput şi într-un mod de neconceput, aşa cum vorbesc inşii aflaţi în irealitate, care-şi dau o altă identitate, un alt nume :**

**„Aici *totul e nou...“***

**Ce mai putea urma după această exclamaţie ? Răşcanu a lăsat din mîini scrisoarea care i s-a părut mai enigmatică decît un papirus cu hieroglife. Textul era scris în ro-mâneşte, cu litere latine, dar părea incredibil. Nici persoana care expediase scrisoarea nu credea în ceea ce se întîmplă cu ea :**

***„El nu crede că sînt femeia lui, eu nu cred că-i adevărat tot ceea ce s-a întîmplat cu noi...“***

**Şi atunci de ce să creadă el ? Femeia nu-şi dădea seama că delirează, cum nu-şi dădea seama nici cel despre care ea bîiguia :**

*„A fost ca o scoatere din moarte, îmi spune el. Dar eu îi răspund că pentru mine a fost şi ieşirea din moarte*

**Cum s-a putut întîmpla una ca asta ? Răşcanu a lăsat textul şi a început să se plimbe prin birou, în căutarea unui răspuns posibil. Răspunsul nu putea veni de la ea. Ea, Anisia sau Anais, dădea din umeri cu o superbă inconştienţă, ca să scrie apoi cu mîna ei, în loc de orice disculpare :**

*„Nu ştiu.“*

**Apoi cu aceeaşi iresponsabilitate crasă, care putea înnebuni un om normal :**

*„Nici el nu ştie cum s-a întâmplat..."*

**După care urma saltul în delir, de pe sol de-a dreptul în neant sau la Cairo, fără nici o tranziţie :**

*„Sîntem atît* **de** *fericiţi că ni se pare ireal. De ce iubirea este privită ca o enormitate ?“*

**Răşcanu era omul dialogului, pînă în clipa deschiderii scrisorii îşi închipuise că totul pe lume putea fi înţeles prin- tr-un schimb de termeni, noţiuni, idei. Cele mai ireductibile opoziţii deveneau pentru el comprehensibile din clipa în care, ca partener al unei înfruntări polemice, avocatul izbutea să asculte şi cealaltă parte, să pătrundă raţiunea argumentului contrar, să şi-l însuşească chiar. Era lecţia zilnică a exerciţiului juridic, în care foarte adesea se vedea obligat să apere teza contrară, s-o justifice, s-o întemeieze în raţiunea de a fi, tocmai pentru a o putea combate eficient. Erau şi cazuri în care avocatul fusese silit să preia din mers un proces, abandonat de vreun coleg, şi să devină din acuzator apărător sau invers. Chiar în cazuri de crimă, avocatul trebuia să înţeleagă raţiunea, să stabilească un mobil, o**

**cauză, apoi lanţul de împrejurări care a făcut cu putinţă gestul iresponsabil, acel gest de obicei neînţeles de autorul lui, acoperit întotdeauna cu o expresie năucitoare : ,,Nu ştiu". Adică — nu ştiu cum s-a întîmplat. întotdeauna avocatul, în asemenea cazuri, intervenea cu prudenţă şi tact, încercînd să pună în haosul actului un început de ordine :**
**„— Bine, bine, nu ştii cum s-a întîmplat, dar să vedem totuşi cum s-au petrecut lucrurile, cum a fost cu putinţă !..." Acum Anais răspunsese la fel : „Nu ştiu", pentru ca să-l arunce pe el în cea mai imposibilă neputinţă. Scandalos era că pînă şi cei doi se mirau : „El nu crede că... eu nu cred că...", pentru ca ambii, ajunşi în ireal, să se declare scoşi din cauză. Fraza despre iubire era o enormitate. După ea nu mai putea urma nimic.**

**Urma totuşi ceva, urmau nişte scurte note de voiaj, în stilul unei femei de lume, care înşiră nimicuri dintr-o călătorie de plăcere :**

***„Egiptul n-are munţi... Singurele jorme consemnabile de relief sînt piramidele..."***

**Anais la piramide ! Dacă o explozie enormă ar fi aruncat în aer mănăstirea, Anisia ar fi putut ajunge în cer sau la Paris, sau poate la Roma, dar n-ar fi putut să se întoarcă pe dos, redevenind Anais. Anais la piramide ! Călugăriţa Anisia măritată cu un islamic !**

**Starea de aţîţare a lui Răşcanu ajunsese paroxistică şi fiindcă nu-şi mai amintea nimic de Anais. Chipul surioarei laice i se ştersese cu totul din minte. După citirea scrisorii, n-avea în faţă decît figura călugăriţei, o fiinţă ştearsă, anostă, incapabilă să scrie un asemenea text. Imediat după instalarea la mănăstire, după intrarea în cin, sub numele Anisia, maica monahie nu mai dorise să iasă din incinta aşezămîntului, iar lui Răşcanu i s-a părut că sora lui îmbă- trînise brusc, că-1 depăşeşte ca**

**vîrstă. Cînd o vizita din cînd în cînd, avocatul o trata ceremonios, ca pe o maică bătrînă. Era respectul pe care el, ca liber cugetător, îl acorda unei fiinţe care-şi impusese voluntar retragerea din lume, o retragere pe care el o menaja, înconjurînd-o cu toată consideraţia. La întrebarea : „— *Est-ce que vous vous trouvez bien ici ?“* [4] ea răspundea de fiecare dată identic printr-un „—*Mais oui!“* [5] foarte liniştitor pentru el, atît de liniştitor, încît formalitatea întrebare-răspuns se putea repeta la nesfîrşit. Cînd maica stareţă îi făcea uneori cîte un reproş învăţînd-o cum să intre în tipicul vieţii mănăstireşti, Anisia îi răspundea cu supunere şi cu căinţă, regretîndu-şi greşeala : „— *J'oublie toujours Ies choses importantes !“* [6] se scuza ea, fără ca această scuză, repetată, să alarmeze pe cineva din mănăstire sau din afară. El, ca frate mai mare, ar fi trebuit să intre în alarmă şi să se întrebe : ce lucru important a uitat Anisia ? Acel lucru important, uitat de toţi, îl găsise — iată ! — la Cairo, unde Anais se afla acum. Absurd : Anais la piramide !...**

**Mînia lui Răşcanu se deplasase între timp de la Anais către el însuşi. în fond el era cel dator să prevadă o ase-r menea evoluţie şi s-o preîntîmpine. Cum ? O dată, după o vizită la Mînăstirea, împreună cu Anne, avocatul a întrebat-o pe consoartă : „— Tu nu crezi că Anisia e proastă ?“ „— O, a protestat Anne, are o mişcătoare inocenţă, care pe mine mă farmecă !“ Deci nici Anne, ca femeie, nu putea bănui că în Anisia încă se mai ascunde Anais. Şi atunci cine era de vină ? Căci dacă el nu era de vină, atunci era de vină timpul! Mănăstirile erau locuri de retragere, scoase din calea răutăţilor, aşezate deasupra timpului, sustrase ravagiilor pe care acesta le provoacă. Peste**

4 „Vă simţiţi bine aici ?“
5 „Desigur !“
6 „Uit totdeauna lucrurile importante".

**Anisia venise timpul, circumstanţa, ca să-i arate cît era de slabă, de păcătoasă, de falsă, de perversă, de nebună, alta de cum ea se ştia pe sine, de cum o ştia lumea. Era de vină timpul ? Poate. Dar ce timp prost îşi alesese !...**

Răşcanu citise scrisoarea pe sărite şi nu mai avea de gînd să reia lectura. Deja citirea îi dăduse un început de panică. Apoi panica s-a pronunţat, i-a muiat mădularele, l-a silit să se aşeze în scaun. Nu-şi dădea seama cum, dar, într-o clipă, a avut senzaţia că citise scrisoarea cu martori, că cineva ascultase textul sau îl parcursese simultan cu el, privindu-1 peste umăr. Nu-şi dădea seama cum, dar dintr-o dată, s-a văzut la tribuna parlamentului, citind public scrisoarea. A respirat lacom, luînd aer ca un înecat. Nu era aşa. Nu încă. Dar încăpută pe mîna unui Nicolache Grădişteanu, scrisoarea ar fi fost sigur citită în parlament sau publicată în gazete. Oricum, avocatul nu mai putea scoate capul în lume, dacă s-ar fi aflat — cum era probabil de actul infamant. „— Poftim, domnilor, ar fi strigat Nicolache Grădişteanu, turcii cer azil în România, se refugiază în masă la noi, şi domnişoara Anais Răşcanu, maica Anisia, fuge la turci !“ „— Fuge cu un turc !“ ar fi precizat cineva. Ba cu un arab !“ ar fi intervenit altcineva, restabilind adevărul.

Prizonierul cu care fugise Anais-Anisia era un arab.

Nu sosise Helene, în schimb sosise Theo. Dar în gara Filaret, unde debarcase, tînărul a avut ghinion : i s-a furat paltonul. In înghesuiala teribilă în care călătorise, Theo nu avusese gîndul la palton, îl ţinuse peste geamantan, iar la coborîre grija lui principală a fost să-şi strecoare pe deasupra capetelor geamantanul, plin de broşuri, manifeste, cărţi. A izbutit să ajungă jos, dar fără palton, în- tr-

**un frig pe care nu l-a resimţit imediat, datorită surprizei. „— Domnilor, n-aţi văzut un palton ? Un palton gris, cu nasturi negri, de os !“ Nu văzuse nimeni un asemenea palton pe peronul gării, inundat de lume, probabil că noul purtător al paltonului se şi afla în drum spre centru. Colegii l-au consolat, apoi au rîs : „— Poftim, uite ce surpriză ţi-a făcut Capitala !“ ; un pasager i-a trimis o replică usturătoare : „— Lasă, că nu ţi l-a luat un bogat, ţi l-a luat un dezbrăcat !“, altcineva l-a scos din cauză cu un cuvînt neaşteptat : „— Lasă, eşti tînăr !“**

Desigur, era tînăr, dar nu mai avea palton. Investigaţiile prin vagoanele goale au fost fără sens. Dintre toţi colegii de ambulanţă, Theo mai rămăsese alături doar cu Sabin. Pînă la urmă s-a plictisit şi acesta, i-a spus : „— Theo dragă, mă grăbesc. E pace. Vezi şi tu cum te descurci cu paltonul. Mă aşteaptă mătuşă-mea. Poftim adresa!“ Noroc totuşi că i-a lăsat adresa, o adresă de care tînărul era hotărît să nu facă uz, atîta timp cît mai avea asupra-i nişte bani. S-a căutat la piept, după plecarea lui Sabin, dar dispăruseră şi banii. S-a îmbujorat de spaimă sub şocul acestui seism nou. Era liber, abia întors de pe front, dar sărac pînă la punctul ultim, în incapacitate de a face un singur pas, dincolo de gară, în statul burghez. Nu putea nici măcar angaja o trăsură, ca să-şi transporte geaţnan- tanul. Şeful de gară, la care s-a adresat, a dat din umeri. El unul, adică acest domn, nu reprezenta poliţia, ci exclusiv drumul de fier care îl aduse — civilizat ! — pe domnul Răşcanu de pe front pînă la Bucureşti. Şi atunci ? — „— Atunci, adresaţi-vă poliţiei, vă rugăm !“ Cui ? „— Poliţiei !“ Theo a făcut şi acest pas. Tîrîndu-şi geamantanul, cale de cîţiva kilometri, s-a văzut pînă la urmă în faţa unui ipistat de poliţie.

— Aveţi acte ?

Nu, n-avea acte, i se furaseră şi actele, odată cu banii.

— Atunci cum ştim cine sînteţi ?

— Sînt eu !

— In sfîrşit, vă priveşte. Dar trebuie s-o dovediţi prin ceva.

— Vin de pe front..*

— Şi acesta e un lucru care trebuie dovedit. .

Sabin lipsea, Theo nu avea nici o dovadă despre propria sa existenţă. în geamantanul pe care îl ţinea la picior erau numai broşuri socialiste şi manifeste împotriva guvernului. Theo era dispus să-i arunce în obraz ipistatului acele manifeste, dar funcţionarul nu vădea nici

**un interes pentru geamantan, părea mai curînd plictisit de prezenţa reclamantului.**

**— Spuneţi că sînteţi student ? l-a mai întrebat.**

**— Da, student în medicină.**

**— Şi ce-aţi căutat pe front ?**

**Culmea ! Dar războiul fusese o cauză naţională. însemna oare că statul se derobase de răspunderea războiului ? Sau ipistatul era un nătărău, dacă nu un cinic sau un nebun !**

**— Domnule, eu am luptat ca voluntar ! a strigat Theo.**

**— Respectele mele.**

**Şi cu aceasta prima parte a întrevederii a luat sfîrşit, Theo a fost poftit afară, în antecamera comisariatului, lîngă nişte borfaşi şi lîngă nişte prostituate, care se înghesuiau pe o bancă. în această stare l-a găsit bătrînul Dissescu, un prieten al familiei Răşcanu, care a şi înflorit de plăcere cînd l-a văzut : avea ce bîrfi !**

**— Vă pot fi folositor cu ceva ?**

**Dissescu ştia că Theo părăsise casa Răşcanu şi se bucura, nici vorbă, că tînărul se afla într-o situaţie penibilă, numai bună de a fi transformată în anecdotă şi colportată prin oraş, cu întregirile corespunzătoare. Theo l-a repezit scurt, printr-un nu furios.**

**— Dar sînteţi în anchetă ! a observat bătrînul.**

**— Eu ?!**

**— în fine. Pot totuşi interveni pentru dumneavoastră. Am aici cîţiva clienţi pentru care trebuie să intervin.**

**Cîţiva dintre borfaşi, ba şi o prostituată, s-au ridicat în picioare cu respect, în faţa avocatului. Theo a rămas pe loc, aşezat pe bancă. Nu voia să-l vadă pe acest individ, care a şi dispărut în biroul «ipistatului ca să revină după un timp, însoţit de sinistrul poliţist.**

**— Vai, domnule Răşcanu ! Şi ipistatul s-a repezit spre tînăr, cu mîinile întinse. Dar de ce nu mi-aţi spus cu cine am onoarea. Sînteţi un**

băiat de familie, un domn !

Domnul Theo Răşcanu, la antipod cu „onoarea" afişată de poliţist, simţea că plezneşte de oroare. S-a ridicat fîs- tîcit. Nici n-a mai auzit cuvintele : „— Sînteţi liber !“, a reţinut doar promisiunea la fel de umilitoare :— O să vedem noi ce se întîmplă cu paltonul dumneavoastră!", după care a ieşit, dar fără să poată porni spre oraş. A stat mult timp în loc, ca să respire, în sfîrşit fericit că respiră aer curat. Mirosul infect din interior îl ameţise. Nu-şi dădea seama ce fel de miros, dar un miros respingător. „— Statul, şi-a spus Theo, emană un anume miros !“ Apoi a izbutit să identifice mirosul, analizîndu-1 comparativ cu aerul. „— Da, statul miroase a var şi creolină, a pus el concluzia. E mirosul cazarmei şi al poliţiei, instituţiile fundamentale ale statului împilator !“ A tresărit însă cu alarmă: îşi uitase în clădirea poliţiei geamantanul. Era cu neputinţă să-l recupereze — nu mai putea intra acolo, în instituţia fundamentală a statului împilator, îl lăsaseră picioarele!, dar nici nu-şi putea abandona bagajul, în geamantan erau materiale incendiare, care încă nu ajunseseră la destinaţie, în această stare l-a regăsit bătrînul avocat, care, din nou atent, şi-a amintit că văzuse geamantanul în biroul ipistatului. I l-a adus personal, scuzîndu-se :

— Domnul Mărunţelu era foarte încurcat. Nu ştia ce să facă cu acest bagaj care vă aparţine !

Apoi Dissescu şi-a cerut scuze, printr-un „Pardon !“ foarte afectat, s-a reîntors la comisariat, unde probabil avea a se îngriji de nişte clienţi, ca să revină afară în momentul cel mai jenant cu putinţă, tocmai cînd Theo, sleit de emoţii, făcea pipi la un gard. Bătrînul a spus din nou „Pardon !“, salutîndu-1 cu căciula de lutru în mînă şi re- ţinînd amănuntul. îi consemnase prezenţa, culesese tot ce era de

cules. Nu-i mai rămînea decît să ui^ce în trăsură, grăbindu-se să ducă veştile în oraş. Theo a rămas în stradă, cu geamantanul la picior, în faţă cu oraşul întunecos, îngheţat şi ostil. Nu ştia încotro să se îndrepte, ca şi în urmă cu un an, cînd părăsise casa Răşcanu.

Alteţa-Sa a pus o grijă specială pentru ca ceremonia de la Palat să se desfăşoare cu tot fastul. Era tot ceea ce singur — sieşi — îşi putea acorda mai scump, după mizeriile frontului şi după victorie. Era, pe deasupra, încă o şansă de a prelungi festiv atmosfera de război, de a pune satisfacţiei accentul suprem.

Acesta a şi fost motivul pentru care prinţul, uitînd de alte îndatoriri sau omiţîndu-le conştient, s-a ocupat direct, zile în şir, de buna desfăşurare a pregătirilor, pînă la amănunte. Sala tronului a fost decorată cu steagurile celor învinşi, deasupra cărora domina drapelul sfîşiat de gloanţe al Regimentului 10 Dorobanţi. Pe consolele de lîngă pereţi fuseseră expuse arme otomane de paradă
— săbii, pumnale, revolvere, iar în spatele acestora, şiruri de puşti şi carabine — englezeşti, germane şi americane — rînduite în rastele. Afară, la intrare, tunurile Krupp cucerite de dorobanţii săi la Griviţa. Era o incintă a trofeelor, deocamdată goală, în care se plimba, cu mîinile la spate, un tînăr ofiţer — zeul Marte — un zeu cu grad de colonel. Intre sutele de avansări pe care prinţul le decretase, după victorie, Alteţei-Sale nu-i revenise nici un grad, nici gînd de avansarea meritată, pe care, practic, nici nu avea cine i-o acorda. Poate doar Armata Română, în întregimea ei de corp, un

corp al cărui cap era chiar el, un ofiţer oarecare, cu grad de colonel de artilerie.

Şi tocmai de aceea, poate, ofiţerul de artilerie a ţinut ca ceremonia de învestire în înaltul ordin să ocupe un loc memorabil în istoria armatei pe care o comandase în război. El însuşi examinase lista invitaţilor, bifînd-o nume cu nume. Pusese la o parte lista invitaţilor civili, cuprin- zînd miniştri, parlamentari, clerici, profesori, jurişti, şefi de gazete, listă pe care o aprobase global, concentrîndu-se în schimb asupra militarilor care urmau să asiste la ceremonie, operaţie minuţioasă în care prinţul confirma numele înscrise de mareşalul curţii, dar includea şi nume noi. Niciodată prinţul n-a pus într-o operaţiune protocolară o asemenea grijă specială. ,

A vrut astfel să se asigure că generalul Davila, inspectorul sanitar şef al Armatei Române, figurează pe listă, iar mareşalul palatului a confirmat expedierea invitaţiei. Nu generalul Cernat îl interesa, nici alţi generali, care oricum ar fi trebuit să fie prezenţi, ci Davila, deşi inspectorul sanitar şef al armatei era mai mult un civil. Dar generalul Cerchez ? Generalul Cerchez se afla încă la Vidin, nu revenise cu divizia lui în ţară, deşi prinţul l-ar fi vrut prezent la ceremonie. Şi Candiano Popescu ? Lo- cotenent-colonelul Candiano Popescu, fostul „preşedinte al republicii de la Ploieşti", se afla în drum spre Tiflis (Tbi- lisi), ca mesager al prinţului către marele duce Constantin, comandantul suprem al trupelor ruse din Caucaz. Şi Costi Aldea ? Acest Costi Aldea, alt oponent al prinţului, desemnat de Alteţa-Sa ca ofiţer de ordonanţă pe lîngă marele duce Nikolai, comandantul suprem al trupelor ruse din Balcani, era rănit, se retrăsese la moşia sa Mînzeasca. Mulţi dintre ofiţerii pe care prinţul ţinea să-i invite căzuseră

**în război sau erau răniţi. Cîţiva ar fi trebuit decoraţi post-mortem, şi prinţul a făcut în dreptul unor nume cîte Un semn. Mulţi dintre răniţi meritau avansări. A bifat şi cîteva asemenea nume, apoi a stat. Şi-a reamintit de cei căzuţi, l-a întrebat pe Văcărescu.**

**— Gavroche a fost decorat ?**

**Gavroche era un sublocotenent, Paciurea pe nume, care căzuse la Griviţa şi care fusese propus la decorarea post-mortem de premierul Brătianu. Văcărescu a confirmat, aducînd o precizare :**

**— Da, Gavroche a fost decorat prin octombrie.**

**Mareşalul palatului, care supraveghea operaţia, asis-**
**tîndu-1 pe prinţ, în picioare, a observat că Alteţa-Sa caută cu luminarea mai ales anume ofiţeri. Cei înscrişi pe listă, grade mai mari sau mai mici, nu erau alţii decît foştii luptători, împotriva germanilor, alături de francezi, în războiul din 1870. Oferindu-i prinţului încă vreo cîteva propuneri de asemenea nume, mareşalul curţii zîmbea interior. In 1870, nici un ofiţer român nu fusese alături de Alteţa-Sa, armata în întregimea ei se aflase cu sufletul în altă parte decît prinţul, lăsîndu-1 singur.**

**Nu numai armata, dar şi studenţimea română, din ţară şi din străinătate. Şi nu numai studenţimea, dar toată societatea civilă românească, de la mic la mare. Căci dacă prinţul ar fi dorit să înscrie pe lista de invitaţi pe toţi adversarii săi de atunci, ar fi trebuit practic să copieze registrele de stare civilă din întreaga Românie, peste care nu mai domnea decît printr-o formalitate — şi aceasta atîrnînd de un fir de păr.**

**— S-au epuizat locurile disponibile ! a observat Văcărescu.**

**— Ba nu ! l-a contrazis Alteţa-Sa, încă mai pot încăpea cam la o sută de persoane.**

— Şi doamnele ?! s-a mirat mareşalul curţii.

— Ceremonia se va desfăşura fără doamne ! a precizat prinţul. E o ceremonie militară.

Urma să aibă loc o ceremonie militară, deşi în prezenţa a foarte numeroşi civili, printre care foarte mulţi germani. Prinţul ţinuse ca la această ceremonie să participe nu numai trimisul împăratului şi consulul Germaniei la Bucureşti, nu numai medicii misiunii de Cruce Roşie din Germania, prezenţi pe frontul de la Plevna, dar şi cei mai importanţi cetăţeni ai coloniei germane din ţară. Exact aceia care fuseseră ofensaţi prin demonstraţiile antiser-mane din 1870 şi care îşi puteau lua revanşa cu acest prilej : un prinţ german, în fruntea armatei române, do- bîndise victoria împotriva Imperiului Otoman. în consecinţă, urmau a fi prezenţi : confesorul prinţului — un catolic, confesorul prinţesei — un reformat, mai mulţi prelaţi ai celor două confesiuni, reformată şi catolică, directorii aşezămintelor germane din Bucureşti, cîţiva bogătaşi, cîţiva oameni de bine, cîţiva reprezentanţi ai tineretului german, organistul de la catedrala catolică, precum şi clopotarul de la biserica reformată, care era licenţiat în drept. Şi-au trimis adeziunea numeroşi evrei din Bucureşti, vorbitori de germană, în majoritate supuşi prusieni sau austro-ungari, care ar fi dorit să-şi menţină acest statut, în cazul cînd prinţul i-ar fi luat direct sub protecţie, dar care erau hotărîţi să devină cetăţeni români, dacă lucrurile ar fi căpătat un alt curs. Ca măsură de prevedere împotriva unor astfel de intruziuni, dar şi pentru ca manifestarea să nu capete cumva un aspect filogerman, prinţul a recomandat ca la recepţie conversaţiile să se poarte numai în română şi franceză, două limbi în care defec-ţiunile de accent apăreau ca flagrante, denunţînd fie lipsa de cultură inţernaţională, în cazul francezei, fie neadeziu- nea fonetică la un anume spaţiu lingvistic, în cazul limbii române.

**Intre timp, prinţul era acaparat şi cu redactarea scrisorii de mulţumire către împăratul Wilhelm, un text care l-a frămîntat mai mult decît se cuvenea. Nu găsea formula, el care găsea de obicei drumul cel mai scurt spre formule. Fiindcă, deşi textul trebuia să fie un simplu document de răspuns, concis şi demn, ca de la şef de stat la şef de stat, prinţul n-a găsit nici tonul şi nici măsura. Scrisoarea a ieşit disproporţionat de lungă şi gîtuită de emoţie. Nu numai că prinţul a mulţumit, nu numai că a devenit sentimental, dar a repetat — pe cont propriu ! — motivaţia care a dus la conferirea ordinului, ca şi cum ar fi vrut să impună propria sa motivaţie, prin nişte prea abundente recapitulări.**

> ***„în anul 1866, cînd mi-am luat ziua bună de la Ma- jestatea-Voastră, Mi-aţi exprimat părerea de rău că un Hohenzollern urmează să fie supus al Semilunei.***
> ***Aceste cuvinte au fost pentru mine ca un junghi simţit adine în inimă. Am răspuns atunci Majestăţii- Voastre că „recunosc“ în adevăr, pentru moment, suzeranitatea Sultanului dar numai cu gîndul că într-un viitor nu tocmai îndepărtat să mă desfac de ea, într-un chip demn.“ f***

**Era un răspuns adresat de fapt kronprinţului, care era mai vehement decît împăratul în voinţa de a-1 împunge pe această temă şi chiar de a-1 insulta.**

**Urma imediat cea de a doua motivare — pregătirea temeinică a armatei, o armată care să fie aptă de a cuceri victoria, cum a şi fost. Dar cît de lung şi de anevoios fusese acest drum, pe care prinţul îl recapitula :**

> ***„Am urmat exemplul strămoşilor noştri şi***

*al mult iubitului şi veneratului nostru şef de familie, punîn- du-mi toată energia de muncă în ridicarea puterii de apărare a ţării mele, a cărei forţă de viaţă am recunoscut-o de la început*

**Era răspunsul la cea de a doua provocare a kronprinţului — „— Ce mai face poporul acela neserios ?“, răspuns pe care prinţul îl trimitea acum acasă, în prima lui patrie, de unde-i venea şi recunoaşterea, o recunoaştere care în egală măsură îl incita şi îl uimea :**

*„...azi sînt mirat că am ajuns atît de repede la scop şi, pe lîngă izbîndă în război, e pentru mine o măreaţă răsplată faptul că Majestatea Voastră recunoaşte şi laudă silinţele mele : armata mea şi ţara întreagă se mîndresc cu aceasta*

**Cum s-au mîndrit armata şi ţara s-â văzut la recepţie, unde oaspeţii germani au avut surpriza de a simţi că intră într-o „baie franceză". Românii erau nu numai francofoni, nu numai francofili, dar mai francezi decît francezii prin spirit, eleganţă, strălucire. Totuşi fără aroganţa ofiţerilor lui Bonaparte/ cînd acesta îi adusese victorioşi în Prusia, fără fanfaronada aceloraşi ofiţeri cînd trecuseră Alpii, duşi de acelaşi Napoleon în Italia, fără vanitatea măreaţă a aceloraşi ofiţeri, cînd corsicanul îi condusese în Egipt, la piramide, fără toate aceste cusururi franceze, dar evident victorioşi. Prinţul bănuia că românii îşi vor face de cap, în atingere cu nemţii lui, vor fi vanitoşi, vor încerca să epateze, dar aceasta într-un fel îi şi convenea : Alteţa-Sa voia să spună germanilor prezenţi la recepţie că victoria se cucerise nu cu nemţi, ci cu aceşti latini de* la Dunărea- de-Jos care pînă ieri**

**provocau zîmbetul.**

**N-ar fi dorit însă nici ca românii lui să se confunde cu francezii, astfel încît să nu se mai deosebească de aceştia, între germani şi francezi era o prăpastie — era imposibil ca timpul s-o astupe ! —, era deci preferabil ca germanii să vadă în români nişte altfel de latini, inconfundabili şi cu francezii, şi cu italienii, şi chiar cu spaniolii, acei spanioli care provocaseră de fapt războiul franco-prusian şi prăbuşirea Imperiului Francez din 1870. Românii provocaseră şi ajutaseră la prăbuşirea Imperiului Otoman, o ispravă simpatică lumii europene, pe care şi germanii, ba chiar şi francezii puteau s-o aplaude. în toate, prinţul ar fi vrut să spună că românii lui sînt altfel, că el însuşi în contact cu aceşti latini devenise altul, un aleman : acel german care, fără a-şi pierde componenta gotică, se lasă infuzat de aerul latin de la cumpăna Alpilor, devenind mai deschis, mai solar, mai suplu, cum sînt alemanii, nişte bastarzi norocoşi ai frontierei care desparte neamurile germane şi latine din apusul Europei. El deja simţise, venind aici, cum vibrează componenta Beauharnais din sîngele lui, ca o strună ignorată, pe care a fost uimit s-o descopere şi s-o audă cum sună, în contact cu românii.**

**Dar prinţul nu voia nici să se nege pe sine, aşa cum i-o ceruseră românii în acelaşi an 1870. Ceremonia la care ei fuseseră poftiţi să asiste era confirmarea : el, prinţul Carol de Hohenzollern, era recunoscut şi reconfirmat în ceea ce era de către prima lui patrie, recompensat public prin ordinul „Pour le Merite". El ar fi vrut ca românii să-i înţeleagă meritul sub propria sa identitate. Nu Cuza îi scosese din umbra otomană — căci n-o putea face, era un simplu colonel român ! — ci el. Căci era exclus ca acelui obscur oolonel — oricît de brav ar fi fost, oricît de în- drepfăţit la**

o asemenea onoare ! — să i se încredinţeze comanda trupelor ruso-române la Plevna şi să ia parte la victorie alături de împăratul Rusiei. O făcuse el, pentru ei. El, prin ceea ce reprezenta el, ei prin ceea ce erau în ei înşişi. Fiindcă era un imens orgoliu, din partea lor, să-i ceară lui să-şi jertfească identitatea — aşa cum o ceruseră cu mic cu mare în 1870 — aşa cum din partea-i fusese o imensă naivitate să-şi imagineze că românii se puteau schimba, că puteau fi altfel decît români. Acum, auzindu-i cum glumesc şi cum rîd, în vasta sală de arme în care se adunaseră, în aşteptarea ceremoniei, kronprinţul — dac-ar fi fost prezent — ar fi fost îndreptăţit să repete întrebarea ,,— Ce mai face poporul acela neserios ?“, dar să şi primească răspunsul meritat : „— Iată ce face, rîde pînă la urmă !“

S-a cîntat întîi un marş militar, apoi imnul ţării, apoi imnul Germaniei. Momentul muzical a fost totuşi cam lung, sala de arme era neîncălzită, inspectorul sanitar şef al armatei nu şi-a putut reprima un strănut. Un strănut zgomotos, atenuat cu ajutorul unei mari batiste albe, pe care Davila a desfăcut-o amplu, provocînd o sincopă în debutul solemnităţii. Batista înflorise în aer, deasupra muzicii, deasupra şirurilor de fracuri şi uniforme, Davila a prins-o din zbor şi a pitit-o în buzunar, dar inutil, cîteva capete „civile" s-au şi întors spre el. Un al doilea strănut, în timpul cînd se citea scrisoarea kaiserului către prinţ, a sunat ca o explozie înfundată. ,,— De-acu s-a pornit, gata ! a şoptit Davila către un vecin, explicîndu-i necăjit accidentul. N-am recit pe

**front, recesc aici, la Palat !"**

**Răspunsul prinţului a fost scurt, nu s-a citit scrisoarea către împărat, care era un document de familie, s-a exprimat strict mulţumirile oficiale, în propoziţiile cele mai simple şi fără echivoc. Răspunsul la decretul de investire în ordin era deja răspunsul unui suveran care restituia laurii meritului acelora ce-i dobîndiseră, armatei mai întîi şi apoi ţării. S-au şi schiţat cîteva aplauze, pe aripa liberală, în rîndul domnilor în fracuri, participanţi la ceremonie. Un gest deplasat, emanat de la nişte parlamentari novici, care nu ştiau sau nu voiau să ştie că un suveran nu se aplaudă, ca un artist de operă, aşa cum nici cuvintele lui nu se subliniază prin aprobări sonore şi exclamaţii, ca la un miting politic. Strănuturile lui Davila — numai două ! — şi aplauzele liberale au fost singurele discordanţe din prima parte a ceremoniei.**

N-au fost stridenţe nici la prezentarea felicitărilor. După membrii guvernului, toţi prezenţi, au urmat reprezentanţii corpurilor legiuitoare, ai armatei, ai clerului şi abia apoi ai corpului diplomatic, pentru motivul bine întemeiat că marile puteri n-aveau ambasadori la Bucureşti, ci doar consuli. Aici, din nou Davila a strănutat involuntar, a treia oară, cînd cei prezenţi au remarcat lipsa reprezentantului Franţei. Domnul Fred Debains nu primise instrucţiuni de la guvernul său în chestiunea ceremoniei şi strălucea prin absenţă. Cum strălucea şi reprezentantul Marii Britanii, care în schimb avea recomandarea expresă de a nu se prezenta. Escadra navală engleză care-şi desfăşura demonstraţia în apele Bosforului era o prezenţă suficient de forte pentru a lăsa să se înţeleagă ce gîndeşte Londra. Era în schimb de faţă consulul Rusiei, baronul Stuart, şi, pentru ca excelenţa-sa să nu rămînă tete-â- tete cu românii, sosise şi consulul Austro-Ungariei, baronul Swiedeneck, aproape simultan, astfel încît cei doi domni s-au şi ciocnit la peron, oferindu-şi reciproc întîietatea cu foarte multă politeţe. Cei doi consuli apăreau de regulă aproape simultan la mai toate ceremoniile oficiale de la Bucureşti, ei formau un curios cuplu politic, un duo care ar fi fost un trio, dacă s-ar fi asociat şi un reprezentant al Turciei, acum învinsă. Inspectînd cu privirea adunarea, ambii au remarcat absenţele, minus cea a consulului Italiei, care se manifesta zgomotos, ca un cocoş într-o curte fără găini. Acest domn a reţinut îndelung mîna prinţului, felicitîn- du-1 frenetic în numele noului rege al Italiei, asigurîndu-1 de tandra asistenţă a peninsulei în orice chestiune internaţională. Jurnaliştii prezenţi au tras cu urechea : însemna că prinţul stă bine cu Italia, dar prost cu Franţa şi. Anglia. Mai rămînea de văzut dacă gestul Germaniei de a conferi înalta decoraţie nu indispune Rusia şi Austro- Ungaria. Dar cum

**consulii celor două mari puteri erau de faţă, nu se putea presupune o indispoziţie la Petersburg şi la Viena. Gestul italianului a apărut oricum ca excesiv, fiindcă după smulgerea mîinii prinţului, în numele unei stinghere surori latine, n-a mai urmat nimic semnificativ. Micile improvizaţii oratorice care au intervenit la şampanie n-au încălzit atmosfera. Se prăznuia victoria, era pace, dar era frig. Ordinul „Pour le Merite”, pe care acum îl admira toată lumea, nu spulberase îngrijorările, nu le atenuase, de-abia le făcuse vizibile. Deşi prinţul parcă plutea. Alteţa-Sa s-a întreţinut cordial şi cu românii şi cu germanii prezenţi la recepţie, într-o bună dispoziţie pe care cei apropiaţi nu i-o cunoşteau. Recomandarea de a nu se vorbi decît româneşte şi franţuzeşte n-a fost respectată, s-a conversat şi în nemţeşte, prilejuindu-se baronului Stuart încă o remarcă :**

**— Pare că asistăm la o manifestare filogermană !**

**— Vă înşelaţi, l-a corectat ministrul de externe, asistaţi la o manifestare filoromână.**

**— Care ar fi fost de dorit şi în onoarea conferirii ordinului „Sfîntul Andrei “ !**

**— Nici vorbă că da, a răspuns Kogălniceanu, numai că acel înalt ordin a fost înmînat prinţului direct de împăratul Rusiei, la faţa locului, acolo pe front.**

**Schimbul de replici a şi fost notat de un francez, corespondent de presă, pentru a fi divulgat opiniei publice internaţionale de gazeta pe care o reprezenta. Intrebîndu-1 pe Kogălniceanu despre semnificaţia pe care o atribuie celor două ordine, ministrul a răspuns francezului :**

**— Amîndouă fac evident un fapt împlinit.**

**i Faptul împlinit era recunoaşterea internaţională, fie şi simbolică, a independenţei cu care ministrul de externe român părea a se mîndri. El a mai adăugat :**

**— Ceea ce s-a făcut pînă azi nu se mai poate**

şterge !

Această declaraţie a provocat aprobări şi aplauze în
cercul care-1 înconjura, deşi entuziasmul ministrului nu s-a extins. De-o parte era prinţul, cu satisfacţia lui, de cealaltă, militarii şi civilii, care încă nu fuzionau. Evenimentul la care lumea asistase rămînea deasupra adunării şi părea enigmatic. Se aştepta cu emoţie ieşirea din război şi intrarea în cotidian, iar amînarea nelinişţea spiritele. Ceva important trebuia să se întîmple, ceva care să ţină de pace, nu de război, dar războiul era încă prezent, fusese reactualizat de această ceremonie. Atmosfera de front se restabilise de altfel şi datorită militarilor care erau în număr mare. Aceştia se regăseau cu plăcere, păreau bucuroşi să se revadă şi să schimbe amintiri. Civilii încă făceau corp separat, erau uşor stînjeniţi de cadrul auster al ceremoniei în care predominau uniformele şi armele. O armă a şi căzut de pe o consolă, cu zgomot, civilul care provocase accidentul s-a aplecat să culeagă acea sabie, a ridicat-o, o privea încurcat, neştiind ce să facă cu ea. Davila, care era martor, a izbucnit în rîs :

— Puteţi s-o scoateţi din teacă. Taie !

— Taie sigur ? !

— Taie foarte sigur, vă asigur.

Asigurarea aceasta l-a înfiorat pe tînărul domn ; el a depus sabia care frigea, pe consolă, la loc. Acelaşi ins a rămas cîteva clipe cu ochii pe ţepuşile unor baionete. A stat apoi uimit în faţa unui rastel cu carabine. Generalul medic, improvizat în ghid, a explicat :

— Pe astea le-au folosit cavaleriştii otomani. Trag foarte bine. Carabinele cu repetiţie şi-au făcut datoria excelent.

Domnul n-a îndrăznit să pună mîna pe vreo carabină, dar se vedea că are spaimă de orice fel de armă. Cel mai puternic părea să-l fi şocat o mitralieră, armă nouă, expusă ca atare şi prezentată cu destulă competenţă de inspecto-

**rul sanitar şef.**

**— Asta este o nenorocire mare, un monstru ! După mine, mitralieza este cu mult mai afurisită decît tunul, întrebaţi-i pe sanitarii noştri ce-au cules de pe cîmpuri în urma ei.**

**— Ce ?**

**— Răniţi, domnule, răniţi ! a răcnit Davila, revoltat pe acel individ inocent. Dumneata nu vezi ce cartuş lung are ? Trage şase sute de asemenea cartuşe pe minut !**

**Individul urmărea cu ochii măriţi cartuşul lung pe care îl tot agita demonstrativ generalul medic. A întrebat, indi- cînd cartuşul :**

— Ce vreţi să faceţi cu el ?Cu cine cu el ? !
— Cu obiectul acela !
— A, cartuşul ! şi Davila, a privit intrigat la cartuşul pe care îl ţinea în mînă, de care nu se debarasase încă.
Din faţă veneau iarăşi acorduri muzicale. Mareşalul palatului anunţase, în numele prinţului, că în curînd militarii care făcuseră campania vor primi „Crucea trecerii Dunării". Oamenii în uniformă n-au aplaudat ; satisfacţia lor a fost exprimată prin acel marş care marca solemn momentul ; Davila rămăsese cu cartuşul în mînă, l-a depus pe consolă lîngă mitralieză. Cineva l-a felicitat.
— Pentru ce, dragă ? a întrebat generalul.
— Pentru c-aţi isprăvit războiul. Iată, aţi primit şi „Crucea trecerii Dunării !“
— Eu ? !
Domnul în frac încă cerceta mitralieza, dîndu-i ocol, stăpînit de o nelinişte paroxistică. A privit ţintă la cartuşul depus de Davila, apoi l-a privit cu nedumerire pe general. A întrebat neîncrezător :
— Spuneţi-mi, vă rog, acest arsenal chiar a şi funcţionat ? !
Davila i-a întors spatele, nu putea crede că există pe lume un asemenea agiamiu şi, peste cîţiva paşi, l-a chestionat pe un amic, indicîndu-1 pe domnul în frac :
— Spune-mi, dragă, cine-i imbecilul ăsta ?
— Dar e domnul Langebeck ! Nu-1 cunoşti pe domnul Langebeck ! ? E un furnizor de armament. Firma lui a lansat trăsurile sanitare Langebeck, pe care le-ai condus pe front.
La recepţie, care ar fi trebuit să-i adune pe toţi reprezentanţii naţiei, au lipsit conservatorii, în frunte cu liderul partidei albe, domnul Lascăr Catargi. Aceasta însemna că războiul politic intern sta să reînceapă.De cînd se isprăvise războiul, la Bucureşti părea că totul intrase în normal. In Parlament, -dl. C. A. Rosetti pronunţase, în ziua precedentă, un

vehement discurs împotriva hoţilor de cai din judeţul Ialomiţa : „— Pentru că, domnilor, din nenorocire, nimic nu este mai bine organizat, în România, ca hoţia de cai în judeţul Ialomiţa !“ O voce : ,,— Şi în Brăila !“ Alta : ,,—• Şi în Buzău !“ Âlta — Şi în Caracal !“ „— Da, domnilor, a încheiat cu tristeţe dl. Rosetti, şi-n alte judeţe. Dar tocmai pentru că răul este aşa de întins, cer ca guvernul să ordone facerea unei cercetări serioase, nu ca-n alte dăţi. Să ni se trimiţă dosarul aici, pentru ca să-l studiem şi să putem propune măsurile de stîrpire a flagelului. Căci ca să vii de hac hoţilor de cai, trebuie să dispui de o organizaţiune, mai perfectă decît a lor, ceea ce la noi nu e cazul. “ Ilaritate.

Pe ordinea de zi a înaltului for se înghesuiseră şi alte mărunţişuri : o petiţie a cetăţenilor urbei Călăraşi, prin care guvernul era implorat ,,ca piatra de pavagiu, importată din Turcia, să fie scutită de taxă vamală, dat fiind că oraşul, ce se află în cea mai neagră mizerie, nu-şi poate asigura altfel prosperitatea.” O altă implorare venea din Ismail şi privea starea proastă a arestului din acel oraş. Petiţiunea era prezentată de deputatul judeţului, dl. Stamati, „în numele celor închişi în arestul preventiv din Ismail, oraş în care temniţa nu este în realitate, nu este..." întrerupere : „— Este temniţă sau nu este ? !

“„— ...nu este în realitate decît o cameră de inchiziţiune, neavînd ferestre şi nefăcîndu-se foc din timpul guvernării precedente." „— Dar soldaţii noştri, pe front, de ce nu se plîng ?“ Un deputat mărunţel şi fără glas s-a strecurat pînă la tribună şi cu mari eforturi a reuşit să se facă auzit : ,,— Domnilor, a început el, vă implor nu pronunţaţi cuvintele Ismail, Bolgrad şi Cahul, judeţe pe care Rusia vrea să le cuprindă. Nu

**daţi pretext pentru o asemenea nenorocire. “ S-au auzit strigăte de revoltă. Un alt deputat a dat replica, din scaunul în care se afla : „— Rusia are puterea să ne cuprindă pe toţi, dacă vrea. E însă la mijloc o chestiune de onoare şi n-o va face ! Apoi cu elan : Domnilor, să discutăm mai departe, liniştiţi, despre afacerile noastre interne, ca şi cum nimic nu s-ar întîmplă.”**

**Pe acest „nimic nu s-ar întîmpla“ a intrat în aulă şi Alee Răşcanu. Deputatul întîrziase. La peronul clădirii, cînd da să intre, Răşcanu se încrucişase cu premierul Bră- tianu, care tocmai ieşea. Acesta l-a salutat cu pălăria, fă-cîndu-i loc, politicos. Gestul de a fi salutat de premier cu multă amabilitate i s-a părut lui Răşcanu bizar, chiar suspect. S-a întrebat : ştie ceva ? Şi Brătianu avea o soră călugăriţă, dar care nu fugise la turci. A răspuns sec, a trecut mai departe, dar n-a putut scăpa de un sentiment de repulsie, agravat de prezenţa bătrînului Dissescu, martor indiscret care a savurat scena. A intrat indispus. „— Ce se întîmplă aici ?“ l-a întrebat Răşcanu pe un vecin de scaun. „— Nimic, i-a răspuns acesta. Se discută despre furturile de cai, despre piatra de pavagiu din urbea Călăraşi şi despre temniţa din Ismail. “ Pantazi Ghica intervenise chiar în acel moment, tot în chestiunea temniţei, dilatînd-o la modul electoral. Vorbitorul a susţinut cu ardoare petiţia arestuiţilor de Ismail, încriminînd oroarea care se petrecea acolo, „incompatibilă cu acest ev-lumină“, şi propunînd înaltului for votarea unei moţiuni de protest, care să fie adresată direct ministrului de interne, „căci de onor dl. Brătianu depinde situaţia temniţelor." Intre timp, Brătianu**

**revenise şi-şi reluase locul la banca guvernului. Nici n-a privit măcar spre tribună, unde se ilustra un alt orator. I se părea probabil că tot ceea ce se întîmplă se înscrie în normal**

**IV**

.De la temniţă s-a trecut la administrarea temniţelor : o altă petiţie semnala faptul că la Iaşi „hrana puşcăriaşilor e proastă, căci se fură.“ „— Da, domnilor, se fură, a recunoscut prompt Brătianu, căci dacă lefurile funcţionarilor publici sînt mizerabile, atunci ei ciupesc“ „— Să fie schimbaţi funcţionarii publici !“ „— Daţi-mi alţii !“ „— Să li se mărească lefurile, ca să nu mai fure !“ „— Daţi-mi bani !“ şi premierul, care deţinea şi portofoliul finanţelor, şi-a vîrît nasul în hîrtii, fără a urmări mai departe discuţia. ,,— Dacă ce se întîmplă aici e normal, şi-a spus Răşcanu, atunci eu sînt nebun. “

Discuţia a continuat totuşi, cu tonul cel mai normal, acum trecîndu-se la altceva, aducîndu-se în atenţie problema „funcţionarilor onorabili, neonoraţi şi neremune- raţi“. „— Domnilor, era mai normal să repunem în dezbatere chestiunea pensiilor pentru militarii răniţi în război !“ a strigat cineva, dar strigătul a răsunat în gol. Mutrele deputaţilor din jurul lui Răşcanu păreau să spună : —„Care război ! Cînd a fost pe-aici vreun război ? !“ Bineînţeles că nimleni n-a consimţit să se reia discuţia asupra legii pensiilor, o chestiune lăsată baltă înainte de a fi abor-dată şi soluţionată cum trebuie. Legea pensiilor pentru răniţi şi pentru urmaşii militarilor căzuţi în război rămăsese confuză, strîmbă, rău definită, fiindcă parlamentul român, după opinia lui Răşcanu, nu era capabil să definească o lege. în schimb, dezbaterea proiectului de lege prilejuise parlamentarilor guvernamentali nişte ieşiri la rampă, nişte vocalize, nişte jerbe retorice de pomină. Dl. C. A. Rosetti se ilustrase lăcrimos, cu un discurs pe tema mamei : mama ca ţară, ţara ca mamă, discurs între-rupt printr-un mama-măsii ! aruncat de un exasperat din tribuna publicului. Garussi numise această dezbatere despre pensii cu un cuvînt greţos : gargară, iar pe focoşii retori îi numise nu demagogi, cum ar fi trebuit, ci garga- ragii. „— Gargara, coane Alecule, îi spusese Garussi, nu-i totuna cu demagogia. Eu, ca sămînţă de grec ce sînt, o ştiu de la sursă. Demagogia este pentru demos, ca să încînte poporul sau să-l smintească, gargara în schimb e pentru sine, pentru

cel care-o practică, e ca plăcerea ona- niacă. Se iau cîteva fraze-n gură, se gargarisesc bine, dar nu se înghit, apoi se scuipă. Un product de periferie. E varianta dimboviţeană a sus-zisei demagogii, care şi aceea s-a borşit, trecînd prin Fanar şi prin Levant, de-a ajuns azi aşa cum o vedem. “

Ca dovadă că parlamentul revenise la normal, la fleacuri, s-a scos de la arhivă „cazul Anghelache“, un dosar prăfuit, care slujea de minune tema onorabilităţii funcţionarilor publici şi a ingratitudinii statului, o temă dragă sufletelor miloase, predispuse la filantropie — în contul bugetului !, acele suflete care se aprind iute cînd pun mîna pe cîte un caz, dar sînt insensibile la chestiunile de interes general, precum pensiile pentru militarii căzuţi în război. S-a pus deci din nou pe tapet „cazul Anghelache“, un nenorocit, pe deasupra şi bolnav mintal, căruia statul îi refuzase dreptul la pensie, deşi fusese contabil la Monetărie. Din nou s-au invocat „funcţionarii care fură“, în opoziţie cu nenea Anghelache ; „— El de ce n-a băgat mîna, că doar lucra cu bani !“ Petiţia familiei lui Anghelache, care mai fusese discutată şi-n urmă cu luni, prin decembrie, a fost recitită. Alee Răşcanu, consternat, stătea în scaunul lui, cu voinţa de a-şi impune rămînerea pe loc, cu orice preţ, ca să vadă pînă unde poate merge moara de vorbe, pînă la ce culmi de nonsens.

Preţul a fost enorm, dezbaterea despre „cazul Anghelache “ s-a prelungit pînă tîrziu, în noapte. S-au etalat din nou hîrtiile din dosar, prea bine cunoscute. Anghelache fusese întîi ajutor de contabil, apoi contabil şi casier
— mînuitor de bani publici — în mai multe instituţii, dovedind în toate locurile pe unde trecuse o conduită exemplară, exactitate perfectă în îndeplinirea datoriilor sale, plus multă distincţiune. Asupra distincţiunii lui Anghelache s-a insistat mult. In ultimii cincisprezece ani, Anghelache lucrase la Monetărie, cu 370 franci pe lună, şi ar fi lucrat mai departe, pînă la obţinerea dreptului legal de pensie, dacă n-ar fi fost brusc lovit de o maladie incurabilă, ministerul fiind forţat să-l pună în disponibilitate.

**Aşezămîntul de sănătate al doctorului Suţu eliberase un ■certificat în care se spunea : „Domnul P. V. Anghelache suferă de alienaţie mintală, în formă de manie delirantă, rezistentă la orice tratament medical întrebuinţat pînă acum. Cauza acestei zdruncinări grave a sistemului creierilor a fost serviciul penibil al contabilităţii la care a fost ataşat o lungă perioadă". Însemna oare că mînuirea banilor publici pune în pericol integritatea mintală ? a întrebat cineva. Da, domnilor, s-a răspuns, atunci cînd în jur lipseşte integritatea morală. Căci dl. Anghelache, s-a mai adăugat, a intrat în criză strigînd că se fură, el avînd şi azi simţămîntul că statul e prădat. „— Asemenea oameni ne trebuie !“ s-a strigat, din opoziţie. ,,— Adică nebuni ? !“ au răspuns guvernamentalii. ,,—■ Nu nebuni, ci nebuni de oneşti ! Să i se dea *Bene merenti* pentru onestitate !“ ,,— Şi pentru onorabilitate !“ s-a mai adăugat. „— Cum, domnilor, adică să decorăm pe cineva fiindcă a fost onest ? ! Păi dacă cinstea nu stă la temelia statului, dacă-i decorăm pe cei care nu fură, atunci cădem în abis !“ S-a pus din aou chestiunea recompenselor şi a decoraţiilor, dacă sînt sau nu utile, dacă nu cumva sînt un mijloc de corup- ţiune, ca şi în urmă cu un an, la începerea războiului, cînd Camera a votat — cu multe abţineri şi cu îndîrjite opoziţii — instituirea primelor ordine şi medalii din istoria ţării. „— Nu voiu să fiu decorat pentru faptul legitim de a-mi sluji ţara, declarase atunci dl. C. A. Rosetti. Nu voiu decoraţii pentru dreptul de a-mi vărsa sîngele. Voiu să mor avînd ca singur merit moartea mea pentru cauza de a sluji !“ Amicul Brătianu fusese cu acelaşi prilej mai puţin radical, el spusese că în toate ţările din lume se conferă decoraţii, inclusiv în Rusia. „— Dumneata ne conduci spre Rusia !“ a strigat atunci cineva, indicînd cu mîna Răsăritul. „— Să dea Dumnezeu să nu mergeţi decît acolo unde vă duc eu !“ a răspuns Brătianu, încununat cu ovaţiile aderenţilor. Şi tot el : „— Dar oare numai cei care-şi apără ţara cu spada îi pot aduce acesteia servicii ? Numai eroii militari sînt ilustraţiuni ale omeniei ? Dar civilii de mare merit, precum marii descoperitori, inventatori, visători ?“**

**Reamintindu-şi, Răşcanu era curios să afle dacă lui Anghelache i se va atribui o decoraţie ca descoperitor — al onestităţii, ca inventator — al distincţiunii, sau ca visător — utopist al unei lumi care încă nu exista.**

**In legătură cu decoraţiile pentru civili, Brătianu a vorbit tot atunci despre vanitatea recompenselor, despre cei care cer sau chiar cerşesc recompense, arătîndu-se îngăduitor cu această slăbiciune umană. Bun cunoscător al oamenilor, mai ales al cusururilor omeneşti, era acest**
**domn Brătianu. Răşcanu trebuia să i-o recunoască. La intransigentul refuz pe care Camera încercase să-l formuleze, prin deputatul Buescu, în chestiunea decoraţiilor pentru civili, Brătianu răspunsese : „— Căci vedeţi, domnilor, oamenii ţin la aceste distincţiuni. Apoi putem noi, domnule Buescu, să ne ridicăm mai presus de natura omenească ? Eu sper că după cîtva timp, poate mai mulţi secoli, omenirea va ajunge a nu mai avea asemenea slăbiciuni, sînt şi eu cum s-ar zice un evoluţionist, dar pînă atunci onor domnu Buescu nu trebuie să facă abstracţiune de natura omenească, de cum e azi umanitatea, căci altfel va rămîne solitar, un pustnic." Ce s-a mai rîs, căci Buescu era departe de a fi un solitar, un pustnic, participînd pe cît îl ţineau puterile la natura omenească. Brătianu mai spusese, tot atunci : „— Ziceţi că la noi d'ecoraţiunile nu ar**
**avea nici o valoare. Dar atunci de ce vă este frică să le aprobaţi ? De ce vă temeţi că au să fie o armă de corup- ţiune ? Omul cu conştiinţă nu se vinde niciodată ; şi dacă e vorba de oameni răi, ei nu se vînd pe decoraţiuni, aceştia vor monetă sunătoare." „— Vreţi să spuneţi că decoraţiu- nile sînt un moft ?“ Brătianu n-a răspuns atunci, în schimb răspundea acum amicul său Rosetti, comunardul, republicanul, duşmanul neîmpăcat al distincţiilor şi decoraţiuni- lor : „— Domnilor, n-avem nimic împotrivă ca să i se dea onor domnului Anghelache o decoraţiune." „— Dar ce, s-a urlat lă trei voci deodată, decoraţiunile ţin de foame ?“ „— Daţi-i o pensie !“. Acelaşi domn Rosetti a dat din umeri : „— Cum să-i dăm pensie, cînd omul n-are anii de pensie !“ Răşcanu n-a mai putut rezista, s-**

**a sculat, a intervenit indignat pentru impasul penibil în care adunarea se afla : „— Domnilor, Anghelache e un caz. Noi nu rezolvăm cazuri, noi facem legi !“**

**Ce tumult s-a iscat. Răşcanu a fost pe loc acuzat de cinism şi lipsă de milă. Acum el era monstrul, el devenise un caz. Foarte multe perechi de ochi s-au întors ostil către el. „— Sînt nebuni !“ şi-a spus Răşcanu, aşezîndu-se în scaun, hotărît să urmărească mai departe dezbaterea. „— Fiindcă iată, a continuat a perora cineva, onorabilitatea lui Anghelache şi sacrificiul său sînt fără cusur, referă despre aceasta persoane de înaltă dignitate precum dl. Stoicescu, asistent la Curtea de casaţie, dl. Oprean, subdirector la Creditul rural, dl. Bacaloglu, profesor la Universitate." „— Dar nu-i nici o legătură ! a mai strigat Răşcanu. Nu onorabilitatea lui Anghelache e în cauză, ci lipsa de competenţă a Camerei." „—Atunci la ce e bună Camera, l-a apostrofat cineva, dacă nu-i în stare să dea unui nenorocit o pensie !“ Răşcanu a renunţat să-şi mai dezvolte ideea, şi-a dat seama că maşinăria nu poate fi oprită. Acelaşi ins s-a avîntat patetic : „— Căci ce voim noi, domnilor, pînă la urmă ? Un nimic. Voim o pensie viageră pentru familia lui nenea Anghelache, doar o treime din retribuţia ce a avut în ultimul an de serviciu !, ca un act de dreptate pentru consoartă şi ca un stimulent pentru moralitatea funcţionarilor publici care ajung a fi alienaţi".**

**S-a produs o scurtă pauză emoţională, de care a profitat tribuna publicului : „— Nu-i dreptate |“ s-a strigat. „— Bat apa-n piuă !“ C. A. Rosetti a cerut linişte, scuturînd clopoţelul. Avea ceea ce semănase, Camera intrase pe mîna uliţei. Un retor de uliţă vocifera : „— Dar legea pensiilor cine a îngropat-o, nu tot ei ? Ei, adică guvernul, căci este o lege schiloadă, care arată mai rău ca un mare mutilat de război ! Această lege nu asigură nici .orfanii, nici văduvele !“ „— Nu asigură mai ales mamele !“ Acelaşi domn Rosetti a ameninţat că evacuează publicul. S-a restabilit liniştea, o scurtă linişte, luată prompt în antrepriză de un sentimental : „— Domnilor, să vă dau un exemplu : este un căpitan, Georgevici, care a căzut pe J|jnpul de luptă şi care a lăsat o mumă văduvă, al cărei Smgur mijloc de existenţă era ajutorul ce avea de la acest unic copil al ei. Ei bine, cînd mama a dat fiul ei patriei şi cînd acesta a căzut pe cîmpul de luptă, este drept oare ca ea să rămînă în mizerie ?“ Prezidentul Camerei l-a oprit pe vorbitor : legea pensiilor pentru urmaşii militarilor căzuţi în război avea de-acum autoritatea lucrului legiuit. Ce se mai putea face cînd lucru era legiuit ? „— Dar cazul Anghelache ? Să rezolvăm măcar acest caz.!“ A intervenit, în sfîrşit, şi preşedintele cabinetului de miniştri, care a întrerupt lectura unor hîrtii : „— Domnilor, a spus Bră- tianu, dumneavoastră puteţi discuta orice ; aveţi această libertate, dar eu vă spun că nu sînt bani." In tribuna presei, domnul de la „Timpul“, care urmărea dezbaterea, a izbit cu pumnul în bancă, aruncînd doar două cuvinte : „— Neamul nevoii !“**

**Răşcanu a ieşit afară pe culoar. Nu numai el, ci şi alţi deputaţi sătui deja de acest caz. Deşi discuţia a continuat şi pe culoar, în drum spre bufet. Nenea Anghelache îi urmărea parcă. „— Nu vom putea scăpa de acest alienat decît dacă-i dăm pensie." „— Da, da, să i se dea pensie !“ „— Cum adică, nu poate statul să-i dea o pensie ?“ „— Nu poate.“ ,,— Cum nu poate ?!“ „— Nu poate, domnule, că sîntem toţi cu mîinile legate. Dacă poţi, dă-i dumneata din**

**buzunar !“ „— Eu, din buzunar ?!“ Discuţia se angajase între două persoane, ambele angajate în direcţia bufetului, unde aveau să se stingă incidentele, care se atenuau, pas cu pas. „— Dar dacă sîntem cu mîinile legate, atunci totul e inutil. Atunci de ce să ne mai adunăm într-un parlament ? Atunci înseamnă că pe toţi aceşti nenorociţi îi livrăm milei publice !“ „— Există instituţii filantropice, aşezăminte de binefacere." „— Adică să-l trimitem pe nea Anghelache la mila publică ? Cei doi, care înaintau în binom s-au oprit, iar binomul s-a desfăcut în două părţi distincte, încărcate cu electricităţi contrare : „— Domnule, nu pricepi*că acesta e un caz insolubili" „— Şi unde să se adreseze cazurile insolubile ?“ ,,— Un parlament rezolvă numai cazuri normale." „— Fugi de-aici cu cazurile dumitale normale ! Ce, războiul a fost un caz nor- mal ?“ „^fcŞi ce, nu s-a rezolvat ?“ ,, — Cum s-a rezolvat ?“ „^PCum se vede !“ „— Atunci dă-ţi, domnule, demisia din parlament !“**

**Tot atunci, împingîndu-le cu spatele spre culoar, uşierii evacuau persoanele din tribuna publicului. Clopoţelul domnului Rosetti suna dement, se auzea vacarmul sălii peste care răzbăteau ţipetele unui tînăr : ,,— Acuşi o să daţi piept cu cei ce vin de pe front, urla tînărul. Atunci să vă vedem pe unde veţi scoate cămaşa, căci ei n-au nici cămăşi. Atunci să răspundeţi, cînd s-o striga apelul ! Atunci o să se vadă unde-i Plevna !“**

**Tînărul agitator, precis un întors de pe front, a fost scos afară de oamenii ordinei, dar tărăboiul a continuat. Scena i s-a părut lui Răşcanu pilduitoare pentru neputinţa instituţiei parlamentare, ajunsă în total impas. „— Cînd o persoană sau o instituţie epuizează argumentele, recurge la brutalităţi", şi-a spus el, refuzînd să se mai întoarcă în aulă. Nici la bufet, către care pornise, nu mai avea ce căuta. „— în curînd, şi-a mai spus, o să ne cadă cerul în cap.“**

**Ofiţerul perora, de fiecare dată în faţa unui alt auditoriu, din spital în spital :**

**— Acum se aleg apele, domnilor ! Acum se vede cine a trecut şi cine n-a trecut Dunărea ! Acum se va separa grîul de neghină, cum se spune la cartea sacră. Căci sepa- raţiunea s-a şi făcut prin foc. De o parte cei drepţi, eroii, vii sau morţi, de alta laşii sau, în fine, prudenţii, ezitanţii, inşii care-au vrut să vază mai întîi cum s-alege, oportuniştii. Cum să se aleagă ? Cum s-a văzut : victoria ! Cine a avut fler a trecut Dunărea printre primii, iar acum primeşte ca semn de recunoaştere şi ca recompensă *Crucea Trecerii Dunării !***

**Acest discurs primea replici foarte îndreptăţite, întîm- pinări de mult bun simţ, din partea auditoriului civil :**

**— Domnule, dar nu toată lumea a trecut Dunărea cu arma în mînă, căci n-a fost o invaziune ca-n vremile barbare. Femeile, bătrînii, copiii au rămas la vatră. Ba au rămas acasă chiar şi mulţi domni onorabili, al căror patriotism e mai presus de discuţiune, care totuşi au găsit modul lor delicat de a participa...**

**— Ce mod, striga ofiţerul, împletitul ciorapilor, scărmănatul scamei ?**

**— Da, şi scama pentru răni şi un ciorap împletit pentru un combatant care degera în tranşee au reprezentat o adeziune, o...**

**— A se scuti ! respingea el, tăios. Căci, vă spun, nu se vor admite excepţiuni !**

**— Ba eu vă spun că se vor admite. Nu sîntem noi atît de catolici...**

**— Ba sîntem ! Nu se vor admite, vă dau parola de onoare. Sau cel mult dacă se va admite una, într-un singur caz. Cazul domnului Vasile Alecsandri.**

**— Păi vedeţi ? Se admit deci excepţiuni !**

**— Domnule, cînd cineva scrie „Balcanul şi Carpatul“ şi altele precum acestea, merită să primească *Crucea Trecerii Dunării.***

**— Chiar dacă n-a trecut Dunărea ? !**

**— O va trece cîndva, fiţi convinşi !**

Ofiţerul, un căpitan de- administraţie, era în fruntea unei solemne comisii, care trecea prin spitale pentru a-i identifica pe militarii răniţi sau bolnavi, demni de a purta *Crucea Trecerii Dunării.* Activitatea comisiei nu punea mari probleme. Căpitanul se aşeza pe un scaun în faţa bolnavului sau a rănitului, îl întreba din ce regiment face parte, un locotenent verifica în registre dacă unitatea trecuse Dunărea, un furier cu creionul la ureche aştepta să noteze răspunsurile. Căpitanul îl mai întreba pe cel în cauză la ce lupte luase parte şi dacă mai fusese decorat, în cazul cînd acesta făcuse vreo bravură, dar nu primise decoraţie, era înscris pe o listă. Furierul nota într-un catastif impozant toate datele : regiment, contingent, bravură, adresă. Şeful comisiei nu voia să sestrecoare în acte erori, căci chiar el o spunea : „După război, mulţi viteji s-aleg !“ Era totuşi, necesar ca munca să se facă repede, dat fiind că unii spitalizaţi mai şi mureau, muriseră chiar în timpul desfăşurării lucrărilor comisiei.

— Şi atunci cum procedaţi, îi înscrieţi la partida *post mortem ?*

Exact aşa se şi proceda. Cînd cei examinaţi de comisie îşi dădeau duhul, dar se dovedeau într-adevăr demni de a primi decoraţia, ei erau înscrişi pe o altă listă, la partida *post mortem* pentru a-şi purta crucea pe lumea cealaltă.

Lucrurile s-au complicat în cazul maiorului de marină Nae Maican, care nu era mort, dar nici viu. Pentru a obţine datele necesare, comisia a recurs la o laborioasă anchetă, desfăşurată cu toată grija, cît se poate de prevenitor pentru bolnavul aflat în pat :

— Domnule maior, ne recunoaşteţi ?...

— Lăsaţi-1, domnilor ! a cerut medicul. Nu vedeţi că nu vă poate răspunde ?

— E totuşi important să stabilim, a insistat şeful comisiei, dacă domnul maior a trecut sau nu Dunărea.

— A trecut el Gangele, a trecut Fluviul Galben, a trecut Amazoanele, nu ştiu de ce n-ar fi trecut şi Dunărea. Nu văd ce s-ar fi opus !...

**— Nu, nu ! a ţinut-o morţiş înainte şeful comisiei. Acesta este un caz important, pe care nici camarazii domnului Maican nu l-au putut lămuri. E ştiut că el, ca marinar, ar fi trebuit să treacă Dunărea, căci aşa era normal. Dar n-a trecut-o, fiindcă ştiţi marinarii...**

**Marina, după ştirea şefului înaltei comisii, nu trecuse Dunărea, deşi participase la război. Dar într-un mod special : corpul marinarilor debarcase pe ţărmul român şi fusese încadrat în unităţi de artilerie şi pontonieri. Unii marinari, cazul Murgescu, luptaseră în marina rusă, pe nave sub pavilion rusesc. Se punea deci problema dacă aceşti militari, deşi veterani de război, puteau primi *Crucea Trecerii Dunării,* cînd totuşi nu puseseră piciorul dincolo, pe celălalt ţărm.**

**— Dar ei au luptat totuşi ! a obiectat medicul. Pe domnul maior Maican îl cunoaşte ofiţerimea română. El e cel care a scos în vară o. torpilă din Dunăre.**

**— Da, domnule doctor, a scos torpila, a convenit şeful comisiei, dar mă întreb dacă a trecut Dunărea dincolo, pe celălalt ţărm. Avem în această privinţă indicaţii speciale, deosebit de riguroase ! a mai adăugat el.**

**— Iar dacă n-a trecut Dunărea, a spus şi locotenentul, cazul devine extrem de complicat.**

**— Ce importanţă are, domnilor ! Cînd a fost în Dunăre, în fundul Dunării, se mai poate pune problema dacă a trecut dincolo ? !**

**— Ba are importanţă, a insistat şeful comisiei, căci se vor isca proteste. E o mare animaţie în legătură cu crucile astea. Nişte pasiuni formidabile, mai rău ca la război !**

**— Nu cred că domnul Maican a avut asemenea pasiuni, a mai spus medicul.**

**— Nae Maican ? Dar era vanitatea în persoană !**

**— Nae vanitos ? ! Nu-1 cunoaşteţi !**

**— Sărea ca ars pe orice chestie de onoare.**

**— Asta-i altceva.**

**— Era un pasional.**

**— E altceva...**

**— Era...**

Discutau despre el ca şi cum n-ar fi fost. Pînă la urmă, şeful comisiei a revenit la bărbatul absent, întins în pat, şi l-a întrebat pe medic :

— Ce are, în fond ?

— E greu de spus. După unele simptome, poate fi vorba despre febra de Malta. Dar sînt la mijloc şi alte febre, necunoscute pe la noi, culese din ţările pe care le-a cutreierat. Doctorul Mawr, care l-a consultat, presupune c-ar fi vorba de o febră asiatică. Tocmai de asta l-am şi internat aici, împreună cu un japonez, care a şi murit.

— Din febră ?

Medicul a făcut gestul sinuciderii prin harakiri, adăugind şi cuvîntul exotic. Cei trei membri ai comisiei s-au crucit ; chiar şi furierul, care nu cunoştea cuvîntul, şi-a făcut cruce, din instinct ierarhic. Cei trei militari au privit atent la bolnav, apoi în jurul patului, să constate probabil dacă nu cumva şi marinarul posedă vreun obiect tăios. Furierul, neştiind ce anume se caută, a privit şi sub pat şi pe pereţi. Şeful comisiei avea pe chip neliniştea :

— Domnule doctor, l-a avertizat el pe medic, sper că nu se ia !

— Febra ? •

In aer mirosea puternic a dezinfectante şi a medicament, mirosul înfiora nările bărbatului sănătos care venise la căpătîiul marinarului. Medicul l-a informat pe ofiţer că prin odaia lui Nae trecuse şi o comisie de doamne, în frunte cu prinţesa. Nici o persoană n-avusese nimic de suferit, poate doar Nae. Totuşi comisia n-a părăsit terenul ; nu izbutise încă să hotărască dacă Nae merită sau nu să fie înscris pe listă mai înainte de un răspuns clar din partea-i.

— Domnule maior, cum a fost cu torpila ?

Domnul maior vorbea, băiguia ceva, dar fără înţeles, în englezeşte.

— Lăsaţi-1, domnilor, în pace. Domnul maior are azi vizite multe...

— Sper că nu doamne ! a glumit locotenentul.

— De ce nu în fond ! Ce vă miră ? Domnul Maican

**a fost un bărbat. Apoi cu tristeţe : Oricum, pentru el, războiul s-a isprăvit.**

**— Să-l trecem atunci la post mortem ! a propus furierul.**

**— Domnilor, dar e încă viu.**

**Comisia a ieşit din salon într-o mare derută, lăsînd nerezolvată chestiunea crucii pentru Nae.**

**Distribuitorul de cruci nu trecuse Dunărea.**

**Răşcanu totuşi întîrziase la Parlament. Cînd da să iasă, l-a reţinut Lascăr Catargi, cu propunerea ca gruparea conservatoare să introducă imediat o moţiune de cenzură în chestiunea bugetului pe anul în curs. „— Domnii îşi fac de cap ! a strigat liderul alb, cum i se spunea conului Lascăr. Bate primăvara la uşă şi nimeni în România nu va scoate plugul să are.“ Atît a spus marele boier, după care a aşteptat efectul. Sentinţa lui a fost însă prea gravă şi nimeni n-a mai comentat-o. Doar un lateral grupului, pus pe harţag, care a strigat : „— Gargaragiii n-au izbutit pînă azi să ne pună în faţă un proiect de buget !“**

**Era un bun prilej ca guvernul să fie izbit acolo unde-1 durea mai tare. Lui Răşcanu i s-a părut totuşi excesivă ideea. Nu voia să se asocieze la un asemenea atac. Avocatul se rezerva pentru chestiunea externă, aici ar fi fost dispus să atace fără cruţare, dar socotea ca neloial un incident parlamentar vizînd politica internă, oricît de dezastruoasă ar fi fost, cum şi era. El s-a şi retras din micul grup alb care urma să redacteze moţiunea, nu însă fără a fi sancţionat de ceilalţi colegi prin cîteva mustrări. „— Va să zică, i-a reproşat un deputat, nici măcar de atît nu sîntem în stare, să ne solidarizăm în actul de a condamna !“ „— Eu vă secondez, a explicat Răşcanu, dar nu mă solidarizez. îmi repugnă din principiu !“ Nimeni n-a mai avut ceva de obiectat, din principiu „albii“ nu se**

solidarizau, cel mult se secondau unii pe alţii, precum cavalerii în turniruri. Ei nu acceptau ideea de solidaritate gregară, care era a „roşilor", dimpotrivă, afişau o purtare absolut liberă şi ca iniţiativă şi ca doctrină. „— Să se solidarizeze domnii din guvern, dacă vor mai avea argumente !“ a mai aruncat Răşcanu, înainte de a părăsi grupul alb. Totuşi, fiindcă nu voia să pună o distanţă excesivă între el şi colegii de club, a simţit nevoia să precizeze : ,,— Nu socotiţi că cel mai grav impas în care ne aflăm e legat totuşi de chestiunea externă ?“

Răşcanu pusese degetul pe rană, colegii s-au întors spre el ; avocatul a avansat încă o propoziţie : ,,— Cineva va trebui să-i întrebe pe domnii din guvern : domnilor, de ce-aţi trecut Dunărea ? Pe baza căror garanţii aţi aruncat ţara într-o baie de sînge ? Ce-a rezultat din acest cumplit sacrificiu, ce cîştig anume ?" „— Se va răspunde, sigur, că astfel ne-am cucerit independenţa !“ a replicat cineva. „— Independenţa, a ripostat Răşcanu, ne-am dobîndit-o la 9 mai, prin desprinderea de Turcia. Eu vă întreb : ce-am cîştigat trecînd Dunărea, fără nici o garanţie că vom participa la pace ?“ Colegii de club au tăcut, Răşcanu a pus concluzia : „— Trebuie să tragem încheierea că onor domnul Brătianu a procedat ca un nebun."

Avocatul avansase deja prea mult asupra fondului interpelării pe care o pregătea ; ar fi vrut ca unele elemente ale demonstraţiei să le dezvăluie adhoc, direct la tribună. în consecinţă a tăcut, aşteptînd efectul. Lascăr Catargi se înnegurase ; era vizibil că-şi adună interior mînia, că în curînd va da mîniei o direcţie ucigătoare : ,,— Brătianu n-a fost singur, a strigat fostul sfetnic al prinţului. Cînd va fi vorba să stabilim vinovăţia, va trebui să deosebim cu grijă şi să vedem cine este vinovatul suprem !“ Aruncase un cuvînt greu şi cei prezenţi nu l-au comentat. L-a prins însă din zbor conu Petrache, care tocmai ieşea din aulă : ,,— Răspunzătorul suprem, a spus P. P. Carp, este iresponsabil." P. P. Carp, sagace şi tăios cum era, cădea ades în bufonadă. Formula pe care o aruncase

— „Răspunzătorul iresponsabil" — sconta desigur un efect bufon, exact bufon, deci adevărat. Conu Petrache n-a zăbovit însă între amici pentru a savura reacţia. S-a îndreptat spre garderobă, unde a fost ajutat să-şi îmbrace blana, primind apoi căciula şi bastonul, etalat ca un sceptru.

Aluzia la vodă Carol l-a descumpănit pe avocat ; Răşcanu n-ar fi vrut să lege iresponsabilitatea politică a lui Brătianu de „iresponsabilitatea princiară", cea din urmă funcţionînd ca un principiu de drept. Era dreptul lui vodă să fie iresponsabil, nu şi dreptul primului său sfetnic. An- gajîndu-se pe un asemenea drum — punerea în cauză a iresponsabilităţii princiare — se putea ajunge departe, într-o situaţie periculoasă, într-o criză constituţională, mai cumplită poate decît aceea din 1870. Atunci „roşii", aflaţi în opoziţie, încercaseră să-l scoată din ţară pe vodă Carol ; în fruntea campaniei antidinastice se aflase onor dl. Brătianu, care denunţase opiniei publice persoana prinţului, ba chiar şi principiul „iresponsabilităţii princiare" în care pe atunci nu mai credea. Se inversau acum rolurile ? Apărătorii de atunci, Lascăr Catargi şi ceilalţi, să fi ajuns azi oare în ipostaza de acuzatori ai prinţului ? Voiau colegii din „clubul alb" să împingă ţara într-un atît de grav im- pas ? Pentru a exclude o asemenea posibilitate, Răşcanu a precizat : „— Eu îl pun în cauză numai pe Braitanu !" Avocatul n-a mai adăugat : „— El e nebunul !"

Se întorsese şi Cernat la Bucureşti. Cu neplăcere. Re- luîndu-şi postul de ministru de Război, generalul a constatat imediat după intrare că-n instituţia pe care o condusese, în urmă cu un an, răzbise un insuportabil aer civil. Acest aer fusese introdus, în mod sigur, de premierul Brătianu care-şi asumase departamentul pe toată durata desfăşurării ostilităţilor, timp în care generalul se aflase pe cîmpul

**de luptă.**

**Chestiunea aerului părea cu atît mai suspectă cu cît Brătianu nu schimbase nimic la acest minister. Premierul nu se atinsese de nici un obiect şi de nici una dintre rîndu- ielile instituţiei : Cernat îşi găsise pînă şi portţigaretul de bagă, uitat pe birou !, pînă şi ofiţerii pe care-i abandonase în serviciul ministerului erau aceiaşi. Mai mult, Brătianu părea să se fi simţit bine aici, la cîrma instituţiei militare, care mergea ca de la sine. Singura reformă introdusă de Brătianu la Război fusese amenajarea unui colţ de dormit pentru orele tîrzii de noapte, cînd premierul rămînea la lucru — un pat pliant, care ziua era strîns şi pus în spatele biroului, acoperit cu pătura cazonă, o pernă şi nişte cearşafuri, care erau pitite într-un dulap, peste dosare. Răscolind prin încăpere, ca să descopere sursa aerului străin, generalul a găsit acest echipament, pe care l-a şi expediat — cu nervi — premierului. Acesta a restituit patul de fier şi pătura, care aparţineau armatei, dar a reţinut cearşafurile şi perna care ţineau de casa Brătianu. Totuşi, Cernat nu se putea dumiri de unde provine acel ,,aer civil".**

**A lămurit pînă la urmă enigma, în cursul lucrului cu subordonaţii. Aceştia, din militari cum erau mai înainte, sub mîna lui Cernat, deveniseră nişte civili, respirînd zi de zi aerul adus de Brătianu. Imediat după sosire, subordonaţii — care evident îl aşteptau la peron —- s-au strîns ciucure în jurul lui, la taclale, aşteptînd să le vină şi cafelele. Noul ministru nu înţelegea unde se află — la cafenea, la clubul liberal sau la Ministerul de Război, adică la Oştire ! Subordonaţii erau desigur ceremonioşi, chiar respectoşi cu şeful, dar într-un hal de degajare ca ţinută şi într-un hal de fanfaronadă, care pe Cernat l-a zăpăcit. Unul dintre ei l-a întrebat : ,,— E adevărat, domnule general, că în curînd se vor distribui crucile ?" ,,—Ce cruci ? !" s-a zborşit el, încercînd să-l pună la punct. Nu ştiu nimic !"** ***„—Crucea Trecerii Dunării !"*** **i-a explicat un alt individ tratîndu-1 pe general ca pe un scos din evenimente sau ca pe un întîrziat mintal. Şi tot acelaşi : „—S-a hotărît să se împartă cruci la veteranii de război. De mult le**

aşteptăm *'.'[1].* Deşi înjura, generalul Cernat nu înjura de sfînta cruce. Şi-a reprimat înjurătura, oprin- du-şi-o în gît, dar pe individul care jinduia la acea cruce, *Crucea Trecerii Dunării,* pe care prinţul abia o instituise, pe acel ins Cernat l-a fixat în minte, ca să-l dea afară cu primul prilej. „— Vă arăt eu cruci, mama voastră !“ le-a promis el în gînd, evaluîndu-i global. ,, —Va să zică, şi-a spus Cernat, domnii ăştia care stau aici, la căldurică sînt cu gîndul numai la cruci. “ Ei nici măcar nu-şi puteau închipui că crucea pe care prinţul voia s-o distribuie veteranilor nu era trofeul jinduit de ei, *Crucea trecerii Dunării,* ci un mic însemn militar, turnat din cel mâi simplu aliaj metalic cu putinţă : bronzul. Deci nu numai aurul şi argintul, ca-n armatele imperiale, dar şi bronzul- era jinduit. „—Bine, şi-a făgăduit Cernat, o să vă scot eu bronzul pe nas !“

Evaluînd apoi cu mai mult calm situaţia, Cernat a ajuns la concluzia că premierul Brătianu se va fi simţit ca-n rai în sînul instituţiei militare, o instituţie în care se lucra eficient, prin afirmări şi negări, da-nu, fără deliberări laborioase ca la parlament, mai precis fără trăncăneală, chestiunile soluţionîndu-se întotdeauna printr-un punct ferm, urmat de un tot atît de ferm „Să trăiţi !“, adresat ministrului. Impulsul spre dictatură, existent în oricare om politic, impuls ce face casă bună cu cazarma, cu instituţia militară, s-a dezvoltat în voie la Brătianu, dar pentru scurt timp, exact timpul în care premierul a realizat, cu nelinişte, că are în faţă nu nişte subordonaţi vii, ci nişte manechine. „— Bă, voi nu gîndiţi ?“ „— Ba da, să trăiţi !“ „— Trăiesc eu, nici vorbă, dar fără cap ? ! Ia să faci bine dumneata şi să-mi motivezi decizia. Aici nu eşti la regiment !“ „— Păi e decizia dumneavoastră !“... „— Şi ce dacă ? Fiindcă sînt ministrul vostru trebuie să conduc afacerile armatei prin formule de oracol ? Motivaţi decizia !“ De sub mîna subordonaţilor au ieşit astfel nişte acte foarte bine întemeiate, dar doldora de tot soiul de trăncăneli. Cernat a fost consternat luînd contact cu această „literatură", bună poate la Cameră, dar nu la Ministerul de Război. El înţelegea să conducă altfel,

prin ordine, iar ordinul e scurt, exact, concret, precis, definind matematic marja iniţiativei şi a responsabilităţilor. Motivaţia ordinului rămîne în capul comandantului, n-are ce căuta pe hîrtie, căci nu-i timp, nu-i loc, nu-i demn ! Prin introducerea spiritului de deliberare şi trăncăneală, Brătianu atentase la demnitatea armatei, lăsînd să se insinueze prin ante- camere, prin birouri, pe culoare, politica. La minister, domneau şueta şi arguţia levantină. Ordinele erau comentate : „— Staţi, domnule general, să vă explic..." „— Eu
nu te-am chemat, monşer, să-mi explici, ţi-am cerut să execuţi !“ Culmea, după ce dăduse un ordin, cînd subordonaţii ieşeau din biroul ministrului, Cernat auzise chiar şi o expresie care-1 făcuse să ducă mîna la pistol : ,,— Eu nu sînt de această opiniune !“... Brătianu l-ar fi chemat pe subordonatul în culpă la el : „— Ia spune, amice, care-i opiniunea dumitale ?“, generalul a procedat altminteri, l-a chemat pe subordonat la el, era tocmai individul care jinduia la cruce şi, pe loc, l-a dat afară : „— Altă dată să nu vă mai prinz cu opiniuni !“

Relaţiile generalului cu premierul erau respectuoase din parte-i, dar ascunzînd mental o rezervă : Brătianu, cu neastîmpărul lui, cu goana lui după mereu alte soluţii la chestiuni pe care militarul le privea cu simplitate, îl alarma pe Cernat. După opinia lui Cernat, Brătianu reprezenta tot ceea ce politica aducea mai nenorocit în viaţa publică : nesiguranţa în materie de soluţii. Tot timpul Brătianu părea să sugereze că are mîinile legate, că-1 împiedică opoziţia să facă cutare sau cutare lucru, că trebuie mereu să ţină seama de punctul de vedere al altcuiva, Senat, Cameră, guvern, prinţ, naţiune, Papa de la Roma. Cernat nu putea concepe cum, fiind prim-ministru, adică şef suprem al puterii executive, te mai poate stînjeni cineva, fie şi opoziţia. După opinia generalului, nemărturisită — fiindcă nimeni nu-i cerea opinia în chestiuni publice —, opoziţia ar fi trebuit suspendată în timpul unei guvernări, de

orice culoare, pentru ca guvernul să-şi poată face treaba, fără şicane şi trăncăneli. Oamenii politici cei mai capabili, sub asistenţa prinţului, puteau alcătui un guvern. Restul ? Să se plimbe, s-aştepte să le vină rîndul, să avanseze idei pe căile legale, dar să nu li se permită şicane. Mai ales să nu li se îngăduie, cînd vin la putere, să se amestece-n afacerile armatei. Armata nu era cîmpul deliberării, armata era stîlpul statului, cîmpul ordinei.

Reîntors în ţară, Cernat se trezise în cîmpul neliniştii. Pe biroul lui de ministru, în clipa în care intrase să-l preia, se aflau desfăcute zeci de gazete politice de pe tot continentul, în toate limbile. „— Ce-s astea ?!“ a întrebat.

,,— Sînt gazetele domnului prim-ministru. I le aduceam zilnic !“ ,,— Mie să nu-mi mai aduceţi ! S-a-nţeles ?“ A • urmărit cum sînt scoase afară gazetele, şi cum, o dată cu ele, iese şi un aer rău. Pe front, generalul nu citise gazete. Primea şi dădea ordine. Participa la scurte conferinţe militare, în cadrul cărora se prezentau rapoarte, bine întemeiate, ca la sfîrşit să rezulte nişte ordine, uneori un singur ordin, scurt, concret, precis. Aerul rău pe care-1 simţise în nări, de cum intrase, provenea sigur de la acele foi politice. „— Vezi c-aţi mai uitat una !“ Una era pe jos, gazeta conservatorilor, „Timpul", care şicanase mai tot timpul guvernul şi acţiunea lui militară. S-au reţinut totuşi gazeta „Rezbelul" şi „Monitorul oficial". în Monitor apăruse deja decretul de numire a generalului la Ministerul de Război.

Să fii ministru de Război în timp de pace, imediat după pace, era cîndva o situaţie. Subordonaţii îl şi primiseră la peron cu acest refren : „— Trăiţi, domnule ministru, ne-aţi adus pacea !“ El şi-a zburlit mustaţa : „— Ce pace v-am adus ? !“ Nu le-a spus : „— Marş înapoi !“, nici „— Hai sictir !“, dar se subînţelegea. Nimeni nu ştia ce adusese pacea. Şi-atunci de unde pînă unde se amestecau ei ?!

încă un lucru agasant : un secretar, altul decît cel pe care îl lăsase el la uşa cabinetului, se improvizase în agendă vie, aducîndu-i aminte ministrului fel de fel

**de fleacuri :**

**„— Domnule general, azi aveţi şedinţă la Senat."**

**Ei şi?!"**

**La club, lui Răşcanu i se respectase masa, deşi era îmbulzeală şi chiar un suspect miros liberal, adus de nişte persoane din provincie, care, după război, flotau în direcţia roşie. Unii ca aceştia ţi se aşezau la masă nepoftiţi, afi- şînd familiaritatea chiar cînd nu le-o acordai. Avocatul voia să fie singur, detesta intruşii care se lipeau în ultimul timp peste tot, ca muştele. El i-a acceptat totuşi, la masă pe generalul Cernat, care, venind de la Senat, unde îşi reluase locul, intrase la club să mănînce. Răşcanu l-a invitat cu prietenie, dar generalul era morocănos, aproape sumbru. Instalîndu-se la masă, deşi el fusese cel poftit, l-a tratat pe Răşcanu ca pe un subaltern oarecare, pe care-1 ignori cînd eşti silit să cinezi împreună cu el. A cerut două ouă fierte, un biftec şi o felie de brînză, pro- vocînd mirarea : „— Ouă fierte, seara ?!“ „— Da, ce te miri.“ „— Moi sau tari ?“ „— Tari !“ „— Şi brînzeturi de care doriţi ?“ „— Brînză!“ Generalul rămăsese la regimul cazon din timpul campaniei, de un an încheiat mînca la fel, aceleaşi lucruri, la micul dejun şi seara. Peste masa de prînz sărea. Cum sărise şi acum, cînd avusese proasta inspiraţie — îndatorire, o socotea el — de a se duce la Senat.**

**— Şi ce-i pe la Senat ? a întrebat Răşcanu.**

**— Se ţin numai de porcării. Au timp de porcării.**

**Mai departe generalul a tăcut, s-a concentrat asupra mîncării, aruncînd din cînd în cînd priviri ostile în jur. „— Ăsta cine o fi ?!“ spuneau ochii lui, cînd cineva l-a salutat. „— Dar ăsta ? !“ Ochii generalului nu mai puteau vedea şi nici înţelege lumea civilă, mai ales după război, în alt fel, dar cu o repulsie asemănătoare, privea şi Răşcanu lumea postbelică. Dezbaterea despre „cazul Anghelache “ nu-i ieşise încă din cap, nu pentru caz, ci pentru semnificaţia lui. „Spre suprafaţa socială, şi-a spus**

**Răşcanu, îşi fac loc nebunii. Ieri erau invizibili, azi devin vizibili. înainte de război, nebunul stătea pitit la fund, în găoacea maladiei lui, fără să capete acces la viaţa publică. Acum se ridică, profită de neutralitatea generală, de superficialitatea şi iresponsabilitatea corpurilor sociale constituite, rupîndu-şi drum în chip îndrăzneţ. E momentul sceleraţilor, ca în toate clipele de haos.“ Concluzia i s-a părut alarmantă şi dintr-un alt punct de vedere. „Iată însă că şi indivizii normali cooperează cu sceleraţii, şi-a spus el. Aceştia îi iau în seamă, devin purtătorii lor de cuvînt, pînă şi în Cameră. O grupare de asemenea indivizi „normali", luîndu-şi ca emblemă un nebun, poate împinge nebunul la răspunderea socială, îl poate impune, oprind timpul pe loc. Ce se va întîmpla atunci ?“ Cernat mînca placid, acum consuma brînză, dar Răşcanu n-a ezitat să-l întrerupă şi să-l întrebe :**

**— La voi, generale, în armată, e cu putinţă aşa ceva?**

**— Ce ?**

**— Ca un nebun să iasă deasupra ?...**

**Cernat s-a oprit din masticaţie, a înţeles pînă la urmă despre ce-i vorba, a înghiţit, a consimţit să răspundă :**

**— In armată e mai greu. Apoi, după ce a gustat o picătură de vin : In armată e mai greu, fiindă aici prezidează ordinea.**

**— Dar au fost în istorie şi cazuri de anarhie militară, a replicat Răşcanu. La Roma...**

**— Fii, domnule, serios ! .Anarhia în armată se strecoară greu şi provine din societatea civilă... Ţi-am spus, la noi nebunul, dacă apare, se vede de la o poştă.**

**Cernat se gîndea la nebunul pe care îl văzuse el, pe front, la Griviţa. E drept, acest nebun îi dăduse o noapte albă, ţinîndu-1 treaz şi înverşunat pînă în zori.**

**— Dar Napoleon ?**

**Generalul l-a privit surprins, apoi a scos un „ei !“ mirat, derutat.**

**— Ei, dragă, cu Napoleon e altceva. La el nebunia era bine înfăşurată. In primul rînd, Napoleon era un mare militar.**

— Un nebun !
Răşcanu răbufnea de cîte ori rostea acest nume. Generalul a rîs, apoi a convenit :
— O fi. Dar să ştii, nebunia lui n-a dislocat armata, ci, dacă vrei, a înnebunit-o, purtînd-o din victorie în victorie. Aceasta a fost sublima lui nebunie.
— Eu vreau să spun că nebunul e produsul unei epoci de haos, a insistat Răşcanu.
— Asta-i drept. Se anunţă o eră de haos.
Discuţia s-a închis, fiindcă generalul se grăbea. A refuzat cafeaua, care i s-a oferit, a refuzat să mănînce dulciuri. A scos din buzunar o cutiuţă metalică, a întins-o chelnerului, pretinzîndu-i să-i aducă o ceaşcă dintr-un anume ceai, numai al lui.
— Stau prost cu digestia ! l-a lămurit el pe Răşcanu. Ceaiul ăsta mi l-a recomandat un prizonier turc, cu care am prînzit după dezastrul lor. Şi el suferea de stomac. Se pune numai o linguriţă la o ceaşcă.
Mai mult nu se putea discuta cu generalul. Cernat, în cursul zilei, era preocupaţ de trupă, iar seara de ceaiul lui. Răşcanu şi-a spus că şi armata era o lume specială, comprimată şi redusă la propria ei obsesie, din care rezultau — fatal — oameni reduşi. Cum i se părea şi Cer- nat, care, înainte de război, era totuşi mai viu, mai deschis la minte, mai receptiv. Acum îşi sorbea ceaiul, în tăcere.
— Şi cum se prezintă învinşii ? a mai întrebat avocatul.
— Ce pot să-ţi spun ? Nişte oameni nenorociţi. La ei, după război, va începe în mod sigur haosul.
— Dar ruşii ?
— Ruşii n-au ce să facă cu această victorie. Şi privin- du-1 ca pe un copil, care pricepe greu : Dragă, ştii cum e cu victoria ? E ca şi cum ai smulge cuiva o femeie de care n-ai nevoie. Bine, bine, o furi, dar după asta ?
— După asta ce ? •
— După asta ce faci cu ea ? Dacă-ţi răstoarnă casa!
Cernat nu era atît de plafonat pe cît părea.
— Din păcate, a mai spus el, armata dă victoria pe

mîna civililor. Din asta se trag toate.

Şi a ieşit, fără a mai aştepta răspuns. Răspunsul se implica totuşi, Răşcanu l-a şi formulat, pentru el : civilii nu ştiau ce să facă cu victoria, care risca acum să le dea casa peste cap. Casa cea mare, aşezămîntul social. Avocatul a aprins o ţigară ; a încercat să distingă prin fumul ei chipul zilei imediate. Ziua care urma nu arăta în nici un fel, se destrăma în pale vinete. Alături, la o altă masă, un cunoscut perora ca la bară : „— In primul rînd e vorba de criza financiară !... în al doilea rînd e vorba...“ Răşcanu nu l-a mai ascultat. Era desigur vorba şi de criza financiară. „— Dar din ruina financiară, şi-a spus el, tot mai scapă un stat, pe cînd din răsturnarea socială niciodată."

Şi-a spus aceste vorbe, apoi a realizat că aparţineau altcuiva. Cui ? Cineva în urmă cu ani, poate BarbU Ca- targi, care căzuse victima unui atentat, pe vremea lui Cuza, emisese această constatare, cu valoare de adagiu. Ar fi fost absurd ca acest avertisment să se valideze sub ochii lui, obosiţi şi lucizi. Mult prea lucizi.

După plecarea solemnei comisiuni, Nae s-a trezit pentru o clipă, doar cît să întrebe :

— M-a căutat cineva ?

— Nimeni, domnule maior ! i-a răspuns medicul.

El a recăzut pe pernă, dar înainte de a se pierde a apucat să mai spună :

— Dacă mă mai caută, nu-s...

— Desigur, domnule maior ! şi omul în alb, liniştin- du-1, l-a lăsat să se ducă.

El s-a dus departe de ele, pe mare, fiindcă nu le putea răbda în preajmă. Erau cele trei călugăriţe care-şi făcuseră prostul obicei de a-1 vizita în odaie, tocmai cînd marinarul, răvăşit, istovit de călătorie, apuca să se întindă pentru o clipă în pat. De ce le permiteau să intre peste el cu cădelniţa, crucea, cărţulia de rugăciuni şi cu ustensilele acelea sanitare

în mîini ? Nu putea nici aici să respire în voie, nici în somn nu-1 lăsau ?

Nae avea într-adevăr vizite multe. Chiar înainte de a veni comisia, intrase la el o fată vaporoasă, cu un parfum corporal aţîţător. Fata călca uşor, elastic ; a deschis apoi a închis uşa în urma ei, fără să simtă nimeni, a trecut la fereastră, a privit prunul înmugurit — era în curte un prun care privea cu mugurii lui indiscreţi în toate direcţiile — şi a tras prudent perdeaua. Măsură oportună, Nae se temea de foarte mult timp de indiscreţia vegetalelor. Se temea şi de ataşanţa lor — mai ales a lianelor, dar şi a altor vegetale care se ţineau scai de om. Se înfricoşa şi de parfumul lor, uneori insuportabil. O fructă Mango, ruptă de pe creangă, din care n-apucase încă să muşte, îl pătrunsese cu aroma pînă în creier. La fel ananaşii, deşi fructul era masculin. Cînd se întorcea la Didina, aceasta îl adulmeca din prag, îl punea să sufle spre ea, de cum da să intre pe uşă : ,,— Suflă mai întîi, să văz ce-ai mîncat !“ Nu ce-ai băut, cum ar fi fost normal. Apoi Didina îl mirosea pe piele, cu suspiciune : „— Ia să văz a ce femeie miroşi !“ „—Nu miros, dragă, a nimic. E săpunul.*' „—Aş“ !

E lavanda mea !“ se apăra el. „— îţi cunosc eu la-vanda. Nu vei fi trecut chiar acu printr-un lan de levăn- ţică. Stai să te miros." îl mirosea ca pe un măr sau ca pe cine ştie ce altă fructă din care-ai vrea să muşti cu dinţii. „— Nae, eu am să te ucid o dată ! a urlat ea. Nu mă las pînă nu văd cum curge tot sîngele din tine, sîngele ăsta ticălos." Atît era de nebună Didina, încît singură îşi mirosea palmele după ce-1 atingea pe el. Nările ei fine
aspirau pieliţa degetelor, sprîncenele ei se încruntau, pupilele ochilor i se micşorau, privirea se chinuia să vadă aroma invizibilă, mirosul indefinisabil, pe care el le-ar fi adus în carne, apoi iar aspira, poate propria ei aromă, pînă cînd leşina. „— Didina, eşti nebună !“ „— Tu eşti nebun, ţipa ea, revenindu-şi, dar am s-o prinz eu!,“ „— Pe cine?“ „— Pe curvă!“ „— Dar nu e, dragă nimeni!“ ,,— Cum nu e nimeni? Dac-o mai prind prin jurul casei, o sfîşii. Cum vii tu, vine şi ea. Miroase-n jur a muiere

străină." — Eşti tu.“ „— Aiurea."

Acum străina intrase tiptil, îl găsise. Marinarul era curios doar s-o vadă. Se simţea rău, ştia că nu se poate mişca, dar întîlnirea era fatal să aibă loc odată şi odată. Nici nu ştia cum o cheamă. Didina totuşi avea dreptate, în nebunia ei. Cînd ea îi striga : „Nae, tu ai acum pe cineva, pe altcineva !“, el chiar avea pe cineva, pe altcineva, deşi uneori nici nu-şi dădea seama cînd şi cum se întîmplase. Căci negînd că are pe cineva, el nega cu toată buna lui credinţă, ea nu-1 credea, cu toată înverşunarea ei de nebună, şi atunci el se întreba dacă totuşi ea n-are dreptate — poate ea ştie şi el nu ! fiindcă peste puţin timp, peste o zi sau două, lucrul se-ntîmpla, într-adevăr, cu tot regretul lui Nae, cu toată fatalitatea care se implica în neputinţa lui de a fi altfel. Nae venea acasă cu minţile aiurea, ea nu-1 mai mirosea, dar era la pîndă, îl avea acum la mînă : „— Nae, unde cutreieri tu cu gîndurile, cînd eşti lîngă mine ?“ „— Nicăiri !“ răspundea el, absent. „— Aha, va să zică nu numai c-ai fost cu ea, dar şi-acu eşti cu ea. Tot cu ea !“ „— Cine eu ? !“ Că nu eu !“

Acum era cu ea, cu necunoscuta de care Didina se temuse, dar şi el, fiindcă Nae n-o cunoştea. Nu-ri venea să creadă că-i ea. Din clipa în care intrase în odaie, fata adusese un aer odorifer straniu, absolut nou, care nu aparţinea nici unei rase umane şi nici unei fructe. Şocat, marinarul a încercat să ridice capul. îl inundase o bucurie nespusă, nespus de curată, care i-a luminat chipul, i l-a făcut transparent.

— Alizeea, tu eşti ?

El a greşit însă spunîndu-i pe nume, căci ea, brusc, s-a făcut nevăzută. Nae şi-a frămîntat mult timp prin întuneric mintea obosită, încercînd să înţeleagă ce s-a petrecut de fapt. Era teribil de mîhnit şi-i venea să plîngă. Cum putea să dispară, de ce ?

S-a liniştit într-un tîrziu, după ce a înghiţit încă o lingură de ceai somnifer. Nae o luase cu un vis

înainte.

Rămas singur la masă,. Răşcanu s-a trezit pe cap cu bătrînul Dissescu. îi displăcea atingerea cu acest canca- nier de profesie, care vîna întotdeauna situaţii incomode pentru oamenii cei mai onorabili, ca să le colporteze, şi avocatul l-a ignorat un timp pe intrus, făcîndu-se că nu-i simte prezenţa. Precis Dissescu văzuse momentul cînd Brătianu îl salutase, precis voia să comenteze scena, îl mînca limba : „— A, va să zică ai ajuns să te saluţi cu Brătianu !“ „— Nu, domnule, nici vorbă de asta, cum de nu pricepi ?“ Dissescu încă nu spusese nimic, dar avocatul deja intrase mental în dialog, cu el, cu revoltă : „— Eu să mă salut cu Brătianu ?! Dar i-am şi spus atunci, pe loc, ţintindu-1 cu privirea : Domnule, cînd îţi fac atît de acerb opoziţie; scuteşte-mă de salutul dumitale, nu-mi da ro- gu-te bună ziua ! Cum să te fac să pricepi că nu te suport?!1' Cum de fapt nu-1 suporta nici pe Dissescu, aflat alături, avid să-i soarbă gîndurile. „— Dumneata, domnule Brătianu, a continuat avocatul, retrăind scena cu salutul, nu eşti permeabil la argumente, treci prin ele ca prin aer ! Şi atunci ce să fac, să-ţi dau în cap ?“ Dar Dissescu nu-1 scăpa din mînă, avocatul fuma, pozînd în absent, pînă la urmă n-a avut încotro şi s-a întors spre bătrîn :

— Ai observat cum m-a salutat onor domnu Brătianu ? Ce zici de asta ?!

— M-am prăpădit de rîs ! şi bătrînul a rîs din nou, ca să-i probeze că savurase scena. Apoi avertizîndu-1 cu degetul : Dar să ştii, de salutul lui Brătianu nu poţi scăpa, cum nu scapi de propria-ţi umbră. Dacă a decis să te sa-
Iute, te salută compromiţător pînă la capătul zilelor, orice i-ai face.

— Chiar dacă-1 răstorn de la guvern ?

**— Ha, ha, cu atît mai mult ! Te va saluta şi mai insistent, ca să-ţi arate că nu dă importanţă faptului, că s-a comis o eroare, de care nici măcar nu eşti vinovat.**

**— Mă socoate adică un iresponsabil ? şi Răşcanu a roşit de mînie.**

**— Pe adversarii neimportanţi îi tratează ca pe copii.**

**Nu m-ar mira ca într-o bună zi să te ia pe genunchi şi să te legene !... ' ,**

**Avea gură spurcată acest Dissescu, totdeauna punea de la el, plătea poliţe în contul altuia : a-i da atenţie şi a te formaliza era o imensă greşeală. Răşcanu s-a făcut că nu aude şi a trecut în planul superior :**

**— Bine, dar el nu cunoaşte ideea unei opoziţii de principiu, cea care aşează părţile într-un raport ireductibil ?**

**— Eşti copil, monşer. Şi pedagogic : Brătianu are arta de a-şi cultiva adversarii, cu un tact care exasperează. Apoi privindu-1 semnificativ : Mă tem c-a pus ochii pe dumneata.**

**— Pe mine ?! Atunci e nebun !**

**— Nu, nu. E un tactician abil, un *homo politicus* perfect. El are priceperea de a rămîne permanent în' contact cu adversarii, ca să nu-i piardă niciodată din ochi. Are chiar o teorie, pe care a şi împărtăşit-o unui intim, de la care o deţin. Căci ce spune el ? Pe adversari trebuie să-i cunoşti, dar să nu-i recunoşti.**

**— Cum asta ?**

**— Aşa cum auzi. Brătianu a spus : A şti să nu-ţi recunoşti adversarii e o artă. în politică e capital. Da, eşti convins că un cutare te urăşte, dar nu-i recunoşti ura, n-o iei în seamă, şi-i zîmbeşti mai departe.**

**Răşcanu a strîns dinţii, urlînd mut, era chiar el în cauză. Dar Dissescu a continuat, reproducîndu-1 pe premier :**

**— Cu mulţimile, a zis Brătianu, e şi mai important. După ce iei puterea, ele se vor despărţi de tine, apoi te vor urî, fiindcă nu poţi să le satisfaci capriciile. Ei bine, ignori această stare de spirit şi te comporţi ca şi cum mulţimile te-ar iubi. Continui să le reprezinţi şi să guvernezi în numele lor. Lătrături ? Nu le iei în**

seamă. Muşcături ? Le pui în cîrca unor inşi izolaţi, nişte secături, pe care la nevoie le reprimi. Tulburări ? Faci vinovată opoziţia şi introduci armata. Mulţimile trebuie să iasă basma curată întotdeauna. De fapt numai cu mulţimile te poţi înţelege în ultimă instanţă. Le împaci cu cîte un nimic. Întîi le lauzi.

Ceea ce Răşcanu auzea reprezenta o culme a cinismului liberal. Un conservator n-ar fi putut concepe aşa ceva, nu numai din sila faţă de gloate, dar pentru inutilitatea gestului, şi mai ales din pudoare. Cum să flatezi o mulţime în care nu crezi ? Cum să-i acorzi amăgirea unui rol politic ? Cum să te erijezi în exponent al ei, cînd de fapt o conduci nu ca exponent, ci pentru că o conduci ! Uimit, interzis, Răşcanu a mai întrebat :

— Şi-n politica externă ?

— În politica externă e niţel mai greu, zice domnu Brătianu. Dar şi aici merge. Prima regulă : nu trebuie să iei în seamă decît adversităţile de mare viitor, începînd prin a le considera cu tot tactul. A doua regulă : nu-ţi crea adversari în plus, ignoră-i pe cei puţin importanţi, cultivă-i cu zîmbet pe cei foarte importanţi, şi fii pregătit. Conjunctura va lucra sigur în favoarea ta, dacă ştii s-o foloseşti !...

— Nici nu se putea altfel, a mormăit Răşcanu cu silă. Onor domnu Brătianu e omul conjuncturilor.

— în sfîrşit, mai zice el, cînd nu se mai poate şi nu se mai poate, laşi puterea. Dar nu complet. Ca să poţi reveni.

Avocatul clocotea. S-a întors spre Dissescu gata să-l ia de piept :

— Şi dumneata n-ai ripostat auzind toate astea ?

— Ba da, a confirmat Dissescu. I-am transmis domnului Brătianu felicitările mele !

Răşcanu a închis discuţia cu o grimasă :

— Atunci avem ceea ce se vede. Şi nu ne vom mai mira de ceea ce va fi mai departe. Vom fi permanent la cheremul conjuncturilor.

— Şi ce, e rău ?

Dissescu vorbea întocmai ca Garussi. Din dispreţ, Răşcanu nici nu l-a mai privit, îi era de-ajuns că-1

**aude. Dar bătrînul, savurînd situaţia, i-a pus încă niţel piper pe rană :**

**— E bine, domnul meu, fiindcă-n politică nu se dă de-a dreptul, nu se merge oblu, adică prosteşte. Brătianu a făcut şi această teorie, iar eu îl citez cu tot respectul : Omul nu trebuie să meargă drept ca glonţul. Ca prostul, aş fi spus eu ! Omul trebuie s-o cotească, după necesităţi, ca rîul care se abate din calea-i, oriunde întîlneşte un obstacol, stînd adesea şi pe loc, băltind, ca pînă la fine să ajungă la mare. Adică la ţintă, zic eu. Tot astfel şi mersul societăţii nu este altceva decît o serie de tranzacţiuni...**

**— încetează, domnule ! Nu mai pot suporta.**

**— Stai să isprăvesc ! Tot astfel şi mersul societăţii..,**

**— Da, a pus punct Răşcanu, Brătianu e omul tranzac- ţiunilor, am înţeles.**

**— A şi spus-o : Dacă mă întîlnesc cu dumneata, piept în piept, unul din noi se dă la o parte, ne facem adică loc unul altuia, ca să putem fiecare înainta, fără a ne stînjeni, iar aceasta e o tran-zac-ţi-u-ne !**

**Răşcanu părea aiurit : ,**

**— Cînd a spus şi asta ?**

**— Anul trecut, în primăvară, la Cameră. S-a publicat şi-n Monitorul Oficial. Am textul.**

**Răşcanu a devenit sumbru. îl ura pe domnul cu pălăria în mînă, care-i făcuse loc. Şi-a spus : „— Nu-i doresc acestui domn decît o catastrofă. Care să-l înveţe minte, să ne înveţe minte pe toţi.“ Lui Dissescu i-a spus doar atît :**

**— Noapte bună, cher ami.**

**Dissescu i-a mai aruncat o ultimă noutate, cu speranţa unei reacţii şoc :**

**— Ştiai că Theo s-a întors în Bucureşti ?**

**Theo a stat mult în stradă, în noaptea sosirii, fără a putea hotărî încotro s-o ia. Primul gînd îl îndrepta**

spre Sabin, de fapt spre mătuşa acestuia, dar era penibil să apară la o doamnă străină în crucea nopţii : „— Doamnă, ştiţi,' m-am întors de pe front, împreună cu colegul Sabin. Sînteţi bună să-mi acordaţi şi mie găzduire ?“ Alţi prieteni nu mai avea. Ba da, Rudi Catargi, omul care-1 iniţiase în socialism. Şi-a amintit însă că Rudi e nebun şi că Păuna, vara lui, o mondenă a Bucureştilor, e o persoană cu totul străină de doctrină. îi mai rămîneâ, explorînd mental lista aderenţilor, să se îndrepte spre anticariatul Weiss, ceea ce a şi făcut, dar fără nădejdi, doar ca să se pună în mişcare, fiindcă prăvălia era sigur închisă. Ajungînd în faţa vitrinei anticariatului Weiss, lui Theo nu-i rămînea decît să se culce în stradă.

Cum ar fi urmat să şi facă — la anticariat oblonul tras, iar în vitrină aceleaşi cărţi prăfuite, pe care le ştia de- acum un an. A bătut totuşi în oblon cu furie, ca să-şi descarce nervii. Şi-a amintit apoi de chiliuţa laterală, în care se sărutase întîia oară cu Esthera. A trecut şi acolo, a bătut la uşă, chiliuţa era sigur închiriată cuiva, acolo locuise şi Muchi Australianul. Zgomotul a provocat spaimă în interior, s-a aprins o lumină, la fereastră a apărut un cap zburlit, apoi mai multe capete.

— Pe cine căutaţi dumneavoastră ? a întrebat o voce îngrozită.

— Pe domnul Rudi Weiss.

— Aici nu locuieşte nimeni cu acest nume.

— Dar cine-i proprietarul anticariatului ?

— V-am spus că aici nu locuieşte nimeni.

Lumina din interior s-a stins, era absurd să mai bată în uşă sau în geam. S-a întors în stradă, a examinat încă o dată vitrina cu cărţi. Aceleaşi cărţi. Vînduse Weiss magazinul ? Dăduse faliment.? închiriase camera unor necunoscuţi ? „— Aici nu locuieşte nimeni !“ Cum nimeni ? Certîndu-se cu nebunia situaţiei, Theo a pornit încet, tî- rîndu-şi geamantanul, spre mahalaua Văcăreşti.

A provocat întîi riposta cîinilor, zeci de cîini, sute de cîini, lui Theo i s-au părut milioane. Apoi

fluierături. Nişte indivizi înarmaţi cu puşti erau de caraulă. La lumina unui felinar, cineva l-a examinat cu duşmănie.

— îndreptările, vă poftim.

— Ce îndreptări ?

— Actele, adicătelea.

— Vin de pe front, merg la casa Weiss.

— Aha !... Şi ce marfă ascunzi acolo ? Aşa se vine de pe front, musiu ?!... îndreptările !

N-avea nici o „îndreptare” şi era cu neputinţă să scape din gheara caraulei, compusă din nişte haidamaci mirosind a piele tăbăcită şi a hazna. Şeful caraulei i-a dat ocol tînărului luminîndu-1 încă o dată cu felinarul. Unul din haidamaci a mormăit spre şef :

— Mie nu-mi place ! şi l-a indicat pe Theo.

— Nici mie ! a confirmat un altul.

Un al treilea i s-a înfipt în faţă, l-a luat de barbă, l-a privit cu suspiciune :

— Eşti român ?

Theo a refuzat să răspundă. Ce importanţă avea cărui neam ar fi aparţinut, în starea în care se afla. Ar fi vrut să le răspundă cu cuvintele lui Davila, în pronunţia pocită a generalului, ca să-i înveţe minte : „Kit timp eu ro- min voi fi, nu me tem ke voi peri !“, dar a renunţat.

— Mai bine-1 ducem acasă la Weiss, să-l recunoască ăla ! a propus mai-marele guardei sau al hoardei.

A fost condus cu alai la casa Weiss. Măcar scăpase de cîini. Nu scăpase de noroiul pînă la genunchi, care-i mîn- jise hainele şi geamantanul. N-a scăpat de ghiontul unui haidamac, care l-a împins cu patul armei, cînd Theo a stat să respire o clipă.

( — Dardumneavoastrăcine sînteţi ? a întrebat el cu revoltă.

— Gura ! i s-a răspuns. Aici este o ordine !

Theo uzurpase deci o anume ordine, ordinea cîinilor vagabonzi şi a întunericului. O ordine vegheată cu străşnicie de nişte haidamaci cu puşcă, ordinea guardei sau a hoardei. în sfîrşit, haidamacii

**au bătut la uşa casei Weiss unde o lumină era aprinsă, lumina din odaia bătrînului. Ritualul întrebărilor s-a reluat, dar în numele lui Theo dădea răspuns şeful haidamacilor, şi bătrînul ezita să deschidă. /**

**— îl recunoaşteţi pe individul cu numele Teodor Răşcanu ?... Spune, nene, dacă da au ba !**

**Nici ba, nici da, şi Theo a scîncit ca un copil :**

**— Sînt eu, Theo.**

**— Care Theo ?**

**— Prietenul lui Rudi şi al lui Muchi. Teofil Lumineanu...**

**Bătrînul a deschis, l-a privit pe tînăr la lumina lămpii, a părut a se bucura.**

**— Intră.**

**Haidamacii l-au lăsat din gheară, Theo a închis uşa, apoi s-a aşezat pe geamantan.**

**— De unde vii ?**

**— De pe front.**

**— Aşa arată un om care se întoarce de pe front ? şi bătrînul Froim a început a se văita. Aşa arată un om ?**

**— Unde-i Rudi ? a întrebat Theo, ca să-l facă pe bătrîn să înceteze cu văitările şi văicărelile.**

**— Rudi ? Rudi s-a întors acum o săptămînă. Şi el arăta ca un neom. A plecat între timp la Viena, la un congres cu nebuniile voastre. Şi privindu-1 din nou : Aşa arată un om ?**

**— Şi domnul Weiss ?**

**— Crezi că el arată mai bine ? Dar să-ţi dau ceva să mănînci. Sau nu vrei să mănînci ?**

**— Nu vreau să mănînc.**

**Theo ştia că nu va putea evita întrebarea fatală pe care o tot amîna. Era încă devreme, orbecăirea prin întuneric îl făcuse să creadă că-i trecut de miezul nopţii. Bătrînul îi pusese pe masă o strachină de fiertură şi o cană cu apă.**

**— Mănîncă !**

**— Nu pot mînca.**

**— Atunci bea.**

**— Nu pot.**

**Bătrînul a început să se agite prin odaie, frecîndu-şi mîinile nervos. Theo rămăsese aşezat pe geamantan. Pînă la urmă ochii celor doi s-au întîlnit.**

**— Şi Esthera ?**

**— Esthera e gravidă... Aşteaptă un copil. Dacă n-ai nimic de spus, e mai bine să pleci. Chiar acum.**

**Theo a răbdat cît a putut mustrările bătrînului, unele fiind acuze groaznice : înjosirea unei case care-i fusese loc de azil, terfelirea unui nume onorabil, întinarea cinstei unei fete care nu mai putea ieşi în lume, căci toţi ar fi hulit-o, delictul de înşelare a bunei credinţe a unui prieten, acesta fiind Rudi, cel care-1 introdusese sub acel acoperiş ; călcarea în picioare a propriei credinţe, oricare ar fi fost aceea, chiar fără Dumnezeu, dar o credinţă totuşi, cu un cod de principii, cu nişte porunci ; lipsa totală de răspundere, căci cine, ce om, poate proceda atît de necugetat, atît de instinctiv, atît de barbar încît să aducă pe lume un... un... încît, dar bunicul Froim s-a înecat, tînărul a sărit să-l ajute, l-a prins în braţe şi l-a purtat pe sus, pînă la un scaun, bătrînul se înecase într-un cuvînt oribil, n-a mai avut cînd să-l scuipe, după acel „încît să aducă pe lume un..." urma precis cuvîntul „bastard". Esthera a apărut la timp, era în cămaşa de noapte, cei doi tineri s-au atins fugitiv, fierbinte, amîndoi l-au întins pe bunic în pat, l-au descheiat la piept, l-au stropit cu apă.**

**— Vezi la mine în geamantan, am o casetă cu medicamente ! i-a cerut Theo fetei.**

**Ea s-a şi repezit, trăia emoţia de a cotrobăi pr-intre lucrurile lui, a găsit caseta, a deschis-o, Theo a extras dintr-un flacon o pilulă, pe care bătrînul a şi înghiţit-o semiconştient, dar cînd să bea apă, bunicul Froim a deschis ochii, a văzut-o pe Esthera, a răcnit la ea :**

**— Piei de aici !**

**— O să pier, nu te teme ! i-a răspuns fata. Merg să mă îmbrac. Theo, ai grijă de el !**

**Theo a vrut să se apropie de bătrîn, dar acesta l-a respins cu mîna. Gîfîia, nu mai avea puterea să reia rechizitoriul. A pus doar constatarea finală :**

**— Deci tu ai sedus-o !**

**— L-am sedus eu ! a strigat Esthera din odaia de alături Sînt un om liber, el e liber !**

Glasul ei chiuia de fericire. îşi sfîşiase cămaşa de noapte, trăgîndu-şi-o violent peste cap, acum probabil era goală, îşi căuta prin întuneric lucrurile intime de îmbră- care, The© cunoştea acest ritual, participa auditiv la fiecare gest, bătrînul îl urmărea, Theo simţea că bunicul Froim îl urmăreşte, că e cu pînda împărţită între el şi Esthera.

— Sînteţi nişte ticăloşi ! a gemut bunicul Froim. O să aduceţi pe lume un alt nenorocit... N-a mai avut puterea să spună acel cuvînt blestemat, s-a înecat din nou. Apoi a încercat să-şi strige fiul : Arnold, vino aici.

— Nu-1 mai striga ! i-a cerut Esthera. Ştii doar că-i plecat după marfă. Pe cine vrei să mai chemi, pe Dumnezeu ? N-are nimeni a se amesteca între doi oameni. înţelegi ?

— Voi nu mai sînteţi oameni, a scîncit bătrînul, aţi încetat să mai fiţi oameni. Nu vreau să vă mai văd.

Theo se simţea opărit, îi era ruşine, Esthera lăsase în odaie, în urma-i, umbra mirosului ei aţîţător, pe care îl identificase cîndva şi Rudi, acolo, în chiliuţa de la prăvălie, cînd cei doi se sărutaseră întîi. Pe oriunde trecea, Esthera — în prezenţa lui Theo — îşi lep'ăda involuntar aroma. La fel se întîmplase şi în toamnă, la hotel, cînd Sabin, intrînd să-l caute, i-a descoperit parfumul. „— Aici a fost o femeie !“ Ca bărbat, Theo nu se putea sustrage senzaţiei de culpă — aroma era a ei, dar provocată de el —, aroma stăruia întotdeauna vinovată şi provocatoare pe oriunde treceau cei doi, denunţîndu-le iubirea peste voinţa lor. Istovit de arome, Theo îi spusese cîndva Estherei : ,,— Cred că umbrele noastre se iubesc acum undeva în aer.“ Adică : „— Nu le mai poate împiedica nimeni. Toată lumea le vede.“ Poate din această pricină Theo era în imposibilitatea de a invoca iubirea pură. Aşa cum s-a întîmplat şi aici, în secunda în care Esthera a intrat în odaie, cînd întîlnirea aeriană s-a şi produs sub ochii bunicului Froim, care a leşinat. Ea s-a retras apoi să se îmbrace, dar umbra ei de aromă stăruia în aer, fecundată. El n-a putut decît să recunoască, cu glas şoptit, ceea ce se întîmplase :

— Copilul e al meu.

**— Adică e al nostru, a precizat ea, reintrînd.**

**Esthera aducea acum şi un miros de parfum artificial,**
**întins pe piele cînd se îmbrăcase, peste aroma trupului transpirat. Cele două mirosuri compuneau un amestec tare. Bătrînul se trezise, s-a ridicat în capul oaselor, nu i-a privit.**

**— Să nu-mi spuneţi ce faceţi de-aici înainte ! a şoptit el. Aţi ieşit din lege ! Legea-i făcută pentru oameni, nu pentru voi. Esthera, să nu te mai întorci !... Pe tine, i-a spus lui Theo, nu te cunosc...**

**— Lasă-1 ! l-a îndemnat ea pe bărbatul tînăr. Ei habar n-au ce este cu noi. Nu înţeleg nimic. Hai !**

**Au ieşit. în întuneric, în faţa casei, s-au sărutat, regă- sindu-se ca-n primăvară şi ca-n toamnă. El din nou îşi uitase geamantanul. Esthera i l-a adus şi i l-a pus la picior, apoi iar s-au contopit cu întunericul.**

**— Ar trebpi să mergem undeva, i-a şoptit ea, fier- binte, în ureche.**

**— Unde ? a întrebat el turmentat.**

**în toamnă, fuseseră la un hotel, evitaseră prăvălia. Âcum, odaia de la anticariat era ocupată. Theo n-avea bani de hotel, iar absenţa banilor l-a trezit pe deplin. Acel „Unde ?“ rămăsese în aer.**

**— Ştii tu unde ! i-a şoptit Esthera. Eşti bărbat.**

**El a pornit înainte, înşfăcînd într-o mînă geamantanul, în cealaltă bocceaua ei cu nimicuri. Theo ştia din cealaltă aventură că Esthera nu purta asupra-i în boccea, decît nişte nimicuri femeieşti : o cămaşă de noapte, inutilă, nişte alte piese de lenjerie, cutii de farduri şi flacoane cu parfum. Mai avea şi un şal, pe care acum şi-l pusese pe umeri, îmbrăţişîndu- se din nou, la un popas, Estherei i-a căzut şalul ; el l-a cules de jos şi l-a pus apoi în buzunarul vestonului, ca să nu-i mai încurce. Abia atunci Esthera a observat că Theo e în talie :**

**— Ţi-ai uitat mantaua undeva ? !**

**— Mantaua am aruncat-o ! i-a spus el, triumfător. Paltonul l-am uitat probabil undeva, habar n-am unde...**

**— Ce bine ! a strigat ea. Vreau să uităm totul.**

**Au urcat în prima birjă întîlnită în cale, fără să-i**

**spună birjarului încotro să-i ducă. S-au sărutat din nou, în birjă, au uitat unde se află, i-a trezit într-un tîrziu birjarul :**

**— înţeleg că dumneavoastră vreţi să ajungeţi la gară ! a spus omul de pe capră. La care gară ?**

**— Ce grozav ! a şoptit Esthera. Poate-ar trebui să ne pierdem undeva în lume...**

**Era ameţitoare ideea de a se iubi în tren, timp de cîteva zile. Au rămas surzi la întrebarea birjarului, încotro să-i ducă, la care gară, iar acesta şi-a văzut de cai.**

**— înţeleg că vreţi să rămîneţi aici ! a mai spus omul.**

**S-au deşteptat, erau în centrul oraşului, aproape de**

**Grădina Episcopiei. Au coborît cu bagajele din trăsură — erau foarte aproape de hotelul la care locuiseră în toamnă —, dar Theo s-a oprit, şi-a amintit din nouă că n-are bani, a dus bagajele înapoi, ajutînd-o şi pe Esthera să urce.**

**— Te rog să ne duci pe strada Şipotul Fîntînilor ! a cerut el birjarului.**

**Ar fi putut merge pe jos pînă acolo, la gazda lui Sabin, dar spera ca Sabin sau mătuşa acestuia să-i împrumute nişte bani, ca să poată plăti birja. L-a străbătut primul fior de îngrijorare privind viitorul. Nu era singur, erau doi, de fapt erau trei. Cei doi copii ai nimănui duceau cu ei un al treilea, nenăscutul, de care uitaseră pînă atunci* la care nu se gîndise decît bătrînul Froim, care tot încercase să-i găsească un nume, nume de fiinţă nenăscută : copil.**

**Sabin locuia la o doamnă Mateescu, care a apărut speriată în uşă, cînd Theo a bătut. S-a trezit apoi şi Sabin, l-a poftit să intre, Theo i-a cerut bani să plătească trăsura, apoi s-a întors să-şi prevină colegul :**

**— Ştii, nu sînt singur. E şi Esthera.**

**— Cine ? !**

**— Femeia mea.**

**— Dar cînd te-ai şi însurat, Dumnezeule ! N-a trecut decît un ceas de cînd ne-am despărţit.**

**— Cum facem ca să rămînem la tine o noapte ? a întrebat Theo, foarte încurcat. Crezi că se va formaliza mătuşa ta ?**

**Sabin l-a liniştit, doamna Mateescu n-avea de ce să se formalizeze : fiica ei, verişoara lui Sabin, născuse de nici trei săptămîni un copil. Ilegitim !**

**— Intraţi, dragii mei ! i-a invitat Sabin, foarte binevoitor. Pot veni şi alţii, cîţi poftesc !**

**Theo n-a consimţit să intre decît după ce a introdus, cu ton foarte grav, o precizare :**

**— Copilul nostru va fi legitim ! E al meu.**

**Apoi i-a făcut loc Estherei să intre în casa străină.**

**Revenind asupra precedentei scrisori, în care promitea să se ocupe de problema familiei la români, prinţul Nigata a scris la Tokio :**

> ***„Românii nu cultivă poligamia, deşi sînt iubitori de femei. Oficial, ei sînt monogami, familia se întemeiază aici pe o singură pereche, deşi în elite, la Bucureşti cel puţin, n-am cunoscut bărbat care să nu fie măcar bigam. Ei'nu cunosc instituţia concubinelor, ca la noi şi în China, nici haremul, adus pînă în marginea Europei de otomani$_x$ deşi s-ar putea spune că, chiar fără un suport legal, instituţia concubinelor sau haremul există. Desigur, nefiind aduse în aceeaşi casă, concubinele suferă şi se chinuiesc, iar în exterior ţes intrigi, încearcă să sfîşie titulara, ceea ce este inuman faţă de ideea de femeie, încă o probă de nerafinare a moravurilor la europeni.***

*Statutul incert al concubinelor, care n-au de fapt nici un statut juridic în ţările europene, se răsfrînge negativ şi asupra înmulţirii populaţiei. Pe aici nu se văd familii cu cîte 30—40 de copii, ca la noi şi în China; la ţărani doar dacă se văd familii cu 15— 17 copii, proveniţi însă de la o singură mamă, ceea ce iarăşi e barbar. Ei, europenii, sînt uluiţi de felul cum populaţiile Orientului se înmulţesc atît de fantastic şi se miră fiindcă nu cunosc secretul. Dar, revenind la români, un popor ca cel românesc şi-ar putea dubla populaţia în două decenii, dacă ar folosi judicios întregul potenţial feminin, care e splendid. Reforma ar trebui să înceapă de la elite, care nucunosc prejudecăţile, aplicîndu-se tacit* **şi cu prudenţă** *în cercuri din ce în ce mai largi, pînă la cuprinderea întregii populaţii, care, brusc, ar cunoaşte o prolificitate uluitoare.*

*Reforma ar trebui să antreneze şi o schimbare morală. O mişcare în favoarea acceptării în casă, cu statut de moştenitori, a copiilor proveniţi de la concubine, ar fi salutară încă de pe acum. Aceştia, actualmente, sînt priviţi pe aici ca bastarzi. Se aplică faţă de ei un exclusivism ca acela al castelor. Aceşti copii sînt paria. Nu sînt trataţi nici măcar ca orfani, ceea ce iarăşi ar fi o crimă. Cui vor aparţine, dacă lucrurile stau aşa, orfanii de război, ca şi numeroşii copii „din.flori“ (după o frumoasă expresie locală), răsăriţi la acest timp într-un număr important ! Cîtă ură vor aduna aceştia împotriva familiei sau a patriei ingrate ! Oare se poate răpi cuiva, unei fiinţe, dreptul de a şti din cine se trage şi de a avea astfel strămoşi ? Paradoxal, pe aici nimeni nu se gîndeşte la orfani şi la bastarzi.*

*în sfîrşit, mi se spune că fiii din flori ai vechilor voievozi ai acestei ţări ar fi avut un alt destin. Aceşti copii ilegitimi aveau dreptul să emită pretenţii la puterea politică şi chiar să-şi dispute puterea cu spada, fiind acceptaţi, în caz de succes, de întreaga societate, ca legitimi moştenitori ai coroanei. Dar mă întreb ce se va întîmpla cînd clasele ilegitime, „clasele din flori“ vor emite pretenţii la puterea politică,*

*întregul aşezămînt actual va fi probabil zguduit din temelii, dacă nu se vor găsi la timp nişte supape, eventual de tip britanic — instituţia lorzilor — prin care să fie legitimate aceste clase „din flori". Aceeaşi problemă ca şi la noi, unde, de la armonia confuciană a familiei s-a trecut la dihonia claselor."*La recepţia pentru decernarea ordinului *Pour le Merite,* ministrul de externe avusese dreptate atunci cînd din

V

nou evocase, cu foarte mult temei, tactica faptului împlinit. Reamintindu-şi vorbele ministrului : „— Independenţa noastră e un fapt împlinit !", prinţul îl aproba pe Kogălniceanu, deşi cu amărăciune. Da, ministrul avea dreptate, dar ce trist totuşi. Acest neam, peste care prinţul domnea, nu putea înainta decît în salturi. I se refuza deci o dezvoltare lină, organică. I se ofereau în schimb crestele de talaz, care urmau după prăbuşiri, sau, şi mai rău, retragerea sub linia de plutire, într-o letargie istorică echivalentă cu inexistenţa. In asemenea momente, uneori foarte lungi, neamul românesc părea că nu există. Din platitudinea unei anume ere, negre, nu se putea extrage nici un relief, nici un nume. Doar nume aluvionare, numele unor seminţii în avalanşă, care s-au rostogolit peste acest spaţiu, măturîn- du-1, fără a lăsa în urmă nimic. Apoi, din nou, plaja primordială, din care urmau să răsară forme, nume, piscuri, sub aceeaşi identitate nerecunoscută. Apoi o precipitare grozavă, un palpit demenţial al afirmării, un apogeu, pentru ca imediat toate acestea să cadă, să se cufunde iar în abis, pentru ca din nou să iasă deasupra plaja primordială.

Prinţul fusese chemat să domnească, după un fapt împlinit, care putea să pară un artificiu al inteligenţei : Unirea. Un al doilea fapt împlinit, alt artificiu al inteligen
-ţei, fusese chiar aducerea lui în ţară. Al treilea, un fapt al sîngelui : Independenţa. La ultimele două fapte se asociase şi Alteţea-Sa. între penultimul şi ultimul fapt împlinit se întindea o epocă zbuciumată

şi fără speranţă în care părea că din nou nava statului se va duce la fund. în momentele de incertitudine sau descumpănire, ca acel de acum, Alteţa-Sa se întorcea spontan în timp, ca să măsoare începînd de acolo clipa prezentă, într-un dus-întors al gîndului de la sine la sine.

## V

Prinţul se afla în cala vaporului care plutea pe Dunăre, era în compartimentul călătorilor de clasa a doua. Deasupra lui, pe punte, se mişcau nervos ghetele lui Brătianu, îngrijorate să nu-1 piardă, să nu-1 scape cumva pe cel închis acolo, jos, în cală, pe domnul Karl Hettingen. Lîngă el, lîngă domnul Karl Hettingen, un alt pasager, tot îngrijorat, ba chiar speriat, un omuleţ elegant şi volubil, care-1 tot iscodea, îl tot scormonea, împins de o curiozitate ire-zistibilă, poate din nevoia de a se linişti pe sine însuşi, de a-şi atenua o spaimă.

— Călătoriţi spre Odesa ?

— Da, spre Odesa.

— Cu afaceri ?

— Da, cu afaceri.

— Numele meu e Sam Schlesinger.

— Numele meu e Karl Hettingen.

— încîntat.

— încîntat.

Cele două pălării s-au ridicat simultan, cea a domnului Schlesinger cu mult mai sus decît cea a domnului Hettingen. Acesta a reintrat în muţenie, încercînd săseîncuie
acolo. Celălalt însă nu l-a slăbit. I-a cîntat şicîntărit nu
mele, ca pînă la urmă să-l întrebe :

— Hettingen, Hettingen... Sînteţi german, domnule Hettingen ?

Pasagerul cu acest nume a dat din cap cu îndoială,

după toate cele întîmplate nu mai ştia de fapt cine este el însuşi. A întrebat la rîndu-i :

.— German sau american ?

— Şi german şi american, şi mai multe deodată.

Aceasta ar fi urmat să fie în ultimă instanţă şi situaţia prinţului, şi german, şi francez — prin neamul Beau- harnais, şi român — peste cîteva clipe, deci mai multe deodată. Domnul Schlesinger a recapitulat :

— Deci la Odesa !... Dar de ce nu la Bucureşti ?

— E mai bine la Bucureşti ?

— O ! Nu cunoaşteţi România ?

Domnul Hettingen nu cunoştea România, deşi în cu- rînd avea să intre în această ţară. Domnul Schlesinger n-a rezistat să nu-1 informeze în detaliu despre ceea ce-1 aşteaptă acolo :

— Vreţi să ştiţi cum e acolo *R* Ei bine, vă spun eu. Toate-s scumpe în România, numai mîncarea-i ieftină. Peşte cît vrei, carne duium, vită albă, oaie, porc, vînat. Măcelarii de la Chicago s-ar îmbogăţi dac-ar şti unde se află această ţară. Căci vitele se vînd nu cu bucata ci cu cireada, cu turma cu herghelia. Grîu ? Cît grîu e p-aici nu vă pot spune. Apoi albine, roiuri de albine, prin scorburi de copaci. Se presupune că au şi un subsol bogat. Vă interesează subsolul ?... Totu-i ieftin, vă spun eu.

— Şi inteligenţa ?

— Şi. Apoi după ce-a tăcut o vreme : Românii ar fi cu mult mai cîştigaţi dac-ar avea cîte-un om deştept la zece mii. Unul la zece mii ar fi fost suficient. Or la ei acest procent nu este respectat. Sînt prea mulţi deştepţi, toţi o fac acolo pe deştepţii şi ţara merge prost. N-are cine le trage ciubotele de deştepţi ce sînt, cum chiar ei o spun. De asta cei mai mulţi sînt desculţi. Apoi brusc : In ce branşă lucraţi, domnule Hettingen ?

Domnul Hettingen s-a închis din nou în sine ; nu putea mărturisi că lucrează în branşa şefi de state. Deasupra lui, pe punte, se tot mişca Brătianu. Prinţul îi simţea în creştet ghetele. Era şi foarte aproape ţărmul român.

— Acuşi intrăm în România, a mai spus domnul Schlesinger, pregătindu-şi bagajele.

Prinţul a sărit sprinten pe mal, n-avea asupra-i bagaje

— sumarul său bagaj fusese dus de Brătianu, pe rol de valet —, domnul Schlesinger în schimb a fost reţinut la vamă. S-au descoperit în geamantanele lui voluminoase foarte multe testele de ace industriale.

— Ce faceţi cu atîtea ace ? a întrebat vameşul.

— N-am voie să am asupra mea cîte ace poftesc ?

— Ba da, poftiţi ! şi a fost invitat în ţară cu braţe larg deschise. Dar vă atrag atenţiufiea că astea-s ace pentru războaiele de ţesut. Ace industriale !...

Domnul Hettingen trecuse mai departe, spre gara fluvială. Domnul Schlesinger l-a văzut şi i-a strigat jovial, din urmă, în chip de salut :

— Mă bucur foarte mult că v-am convins să rămîneţi En România !

## V

Presimţirea prinţului că tronul românilor e aşezat pe un vulcan s-a confirmat la puţină vreme, nici un an după sosirea la Bucureşti. Schimbările dese de guvern păreau prea adesea maşinate din afară, uneori firele din afară — nu fire ci odgoane ! — se vedeau de la distanţă. A domni aici, într-o asemenea ţară — nu a guverna, căci aceasta era imposibil ! — părea şi chiar era un calvar. Nu numai românii erau de vină, prin turbulenţa lor, erau în cauză vecinătăţile, din aproape şi din departe, astfel încît un cutremur din Asia sau de la Atlantic era cu neputinţă să nu trimită un zgomot, dacă nu şi o mişcare la Bucureşti.

Curînd, tehnica faptului împlinit, al cărei maestru era Brătianu, nu s-a mai putut pune la bătaie. Era de păcălit nu numai puterea otomană — dominantă, suzerană, dar toate cele şapte puteri garante care stăteau cu ochii aţintiţi asupra Bucureştilor, pentru ca aici să nu se schimbe nimic. Puterile erau în

acelaşi timp cu ochii una asupra celeilalte, geloase ca nici una să nu cîştige un avantaj asupra spaţiului care decidea în „chestiunea orientală", iar românii se vedeau împinşi în unghiul mort al neputinţei extreme. De unde nervozitatea, prea multele răsturnări de guvern, violenţa la alegeri, scandalurile, vehemenţa delirantă a presei. Nu era om politic care să nu fie acuzat de a se face instrumentul uneia dintre puteri, de a favoriza o influenţă străină, eticheta „omul turcilor", „omul ruşilor", „omul nemţilor", fiind pe toate buzele. Foarte rar era socotit cîte cineva „omul ţării" şi la drept vorbind cine mai putea fi ? De aicâ poate suspiciunea faţă de străini, vinovaţi de toate relele ţării — de unde accentele negre, xenofobe ale unei anume prese, inclusiv agitaţia în „chestiunea evreiască", pusă pe tapet imediat după sosirea în ţară. „Chestia ţărănească" şi „Chestia evreiască" agitau opinia publică din ţară şi din afară, iar prinţul nu înţelegea cum aceste două chestiuni puteau fi puse pe acelaşi plan şi uneori opuse. Alteţa-Sa ştia că va domni peste o ţară de ţărani şi boieri, şi că problema ţărănească o rezolvase Cuza.

La puţin timp după sosire, Alteţa-Sa a cerut să viziteze un sat de „împroprietăriţi", pentru a putea direct aprecia rezultatele reformei, dar l-a cuprins dezolarea. Supuşii prinţului din „satul liber" arătau la fel de rău, în sărăcia lor africană, ca şi ceilalţi supuşi, din satul vecin, care nu primiseră pămînt. Latifundiile păreau ca şi intacte, neafectate de marele act de dreptate al lui Vodă Cuza, pă- mîntul căpătat de ţărani era puţin şi prost, iar pe deasupra rău muncit. Alteţei-Sale i s-a spus că după reformă, doi ani în şir, venise şi seceta, o secetă care sleise şi glia şi satele, de unde aspectul dezolant al ţinutului vizitat, un ţinut african : „— Ceea ce s-a făcut e bine ! l-a asigurat un sfetnic. Un alt pas înainte nu se mai poate deocamdată spera. Pentru binele pe care l-a făcut ţăranilor, Cuza era să-şi piardă capul. A scăpat însă uşor, a pierdut doar tronul." Constatarea aceasta suna ca un avertisment : Mă- ria-ta, pe aici reformele se plătesc cu capul. Sau cu tronul. Indirect i se

spunea prinţului că aristocraţia care-1 adusese pe tron era puternică şi hotărîtă să nu admită nici o iniţiativă gen Cuza, la succesor.

Brăitanu era în schimb de cu totul altă părere. El pretindea că boierimea era sau devenise o clasă demisionardă. „— Păi ce, boierul român mai e azi stăpîn pe pămînt ? a întrebat retoric liderul liberal. Pămîntul lui a trecut în alte mîini, pe mîna arendaşilor. Nici cinci la sută din boierii noştri nu se mai ocupă direct de moşiile lor, iau doar cîştigurile, pe care le vîntură în lux, prin lume. Ce fac în afără de petreceri ? Politică. Au geniul politicii, ca să ne dea nouă de furcă, să ne scoată peri albi, să ne pună în incapacitatea de a împinge carul ţării la drum bătut. Da, pămîntul trece pe alte mîini, mai cu seamă pe mîna străinilor, iar boierii l-ar da oricui, numai ţăranilor să nu-1 dea.“ Brătianu vorbea ca şi cum el însuşi n-ar fi fost un aristocrat, stăpîn de pămînt. Un vrednic stăpîn de pămînt, după cum prinţul avea să afle, de fapt un moşnean din zona podgoriei, un proprietar de o condiţie aparte, pe care liderul roşu o afişa cu mîndrie : „— Bă, eu nu sînt boier, sînt vier, adică podgorean ! dacă vreţi.

Poziţia contrară avea s-o afle nu de la un bărbat, lider politic sau teoretician, ci de la o femeie, Helene sau Leanţa Grădişteanu, soţia ofiţerului său ghid, o frumoasă şi elegantă doamnă, care părea răsărită dintr-un alt veac. „— Măria ta, i-a spus Grădişteanca, noi n-am avut privilegii. Privilegiile s-au dat mai tîrziu veneticilor, noi, boierii vechi, am avut numai răspunderi şi datorii. Ţara aceasta, ca orice ţară antică, a crescut pe ierarhia răspunderilor, cu atît mai mari cu cît cei ce le purtau aveau ranguri mai înalte, pînă la domn, care dădea seamă de ţară cu capul. Ţara cea veche e pămîntul oaselor noastre, oase de ţărani şi tigve de boieri. Şi-atunci cum să răbdăm a se face aşezăminte noi ? Nu, o dată cu capul !“ Care erau acele aşezăminte noi, aducătoare de spaimă — împroprietărirea ţăranilor, votul universal, drumurile de fier ? — doamna nu spunea, ea tuna şi fulgera împotriva străinilor „care, de la fanarioţi încoace, au

surpat ţara“. Prinţul a introdus imediat obiecţiunea reciproc jenantă : „— Şi eu sînt un străin”. La care ea, zîmbindu-i, i-a răspuns : „— Ba nu mai eşti. Căci ai jurat să nu mai fii !“

Dacă aceasta era „chestiunea ţărănească”, o problemă fără soluţie, venind dintr-un timp imemoriabil, la fel de insolubilă părea o problemă mai nouă, agitată cu puţi» timp în urmă : „chestiunea evreiască". Veritabilă conservatoare, stăpînă peste timpul ţării, Grădişteanca i-a spus : „— Cu mai puţin timp în urmă, dacă ai fi venit aici, măria ta, i-ai fi găsit pe greci. Acum din ei a mai rămas pleava, cei vrednici s-au dus, şi-au făcut statul lor, nu mai au treabă cu noi. La fel, dac-ai fi venit şi mai în urmă, i-ai fi găsit pe tătari, cumani, pecenegi sau huni. Şi aceştia s-au dus. Unii dintre aceştia s-au dus de tot, nimic n-a mai rămas la noi, nici măcar un nume. Nu departe de moşia mea, de Cotul Argeşului adică, este un sat Comaaa. Nici un cuman acolo, doar numele. Ei bine, cîţi cumani sînt azi la Comana, atîţia ovrei vor rămîne şi-n România peste vremuri. Deşi mi-ar părea rău. O tragedie i-a împins pe ovrei în pribegie. Dar ei au dreptul la o ţară, ţara lor. Mai bine i-am ajuta să-şi dobîndească ţara lor veche, pe care cu toţii o ştim." „Chestiunea evreiască" era intens agitată, intern, prin presă şi prin intervenţii la Cameră, dar mai ales extern, dînd prilejul unor puternice şi uneori concertate presiuni internaţionale. Franţa, campioana „Drepturilor Omului", l-a prevenit pe prinţ asupra „gingaşei chestiuni", imediat după sosire, direct prin domnul Cremieux, care era nu numai demnitar francez, dar şi preşedintele Alianţei Izraielite. In faţa acestei situaţii prinţul a socotit util să ia cunoştinţă şi de punctul de vedere contrar, cel liberal, pe care îl reprezenta perfect Brătianu. Acesta a pornit de la invocarea „Drepturilor Omului", de care se făcea atîta caz : „— Drepturile omului ? Dar vă întreb, pămîntenii aceştia, ţăranii indigeni adică, n-or fi şi ei oameni ?

Nu înţeleg de ce evreii doresc indigenatul, cînd condiţia indigenului la noi este infernală !“ „— Se spune că sînteţi antisemit !“ a avertizat Alteţa-Sa. „— Eu ? ! Doamne fereşte ! Păi la noi nu există particula anti faţă de nimeni. Eu unul aş fi de acord ca Europa să strige : ce faceţi cu ţăranii, care reprezintă majoritatea populaţiei din România, cum de-i ţineţi în starea aceasta ? Dar nu strigă. De ce ?“ „— întreb şi eu, de ce !“ a replicat prinţul. „— Păi, măria ta, aici nu-i vorba de chestia ovreiască, ci de problema supuşilor străini, protejaţi de consulatele marilor puteri, care au introdus la noi un stat în stat. Cum se atinge cineva de un supus străin, de UE traficant, de un uzurar, de un falsificator de rachiu, vrînd să-i aplice legea, Europa sare ca arsă. La fel sînt însă şi austriecii, francezii, englezii, olandezii, grecii, care se vîn- tură pe la noi, doar că evreii sînt mai mulţi, au sosit din toate imperiile vecine unde le-a mers rău.“ „— Dar oare nu aceeaşi este şi problema creştinilor din Imperiul Otoman ?“ a întrebat prinţul. ,,— Pare aceeaşi, dar nu-i. Căci nu creştinii au invadat imperiul turcesc, ci turcii au venit peste creştini, cuprinzîndu-i într-un nou imperiu. Chestiunea emancipării acestor neamuri e alta, măria ta, este drama naţiunilor sud-dunărene care au teritoriul lor, instituţiile lor, limbile lor.“ ,,— Şi-atunci ?“ „— Eu n-am năvălit peste nimeni şi nu vreau să fiu pus în aceeaşi bancă cu turcii. Cînd îi vom dezrobi pe români, pe toţi românii, vor răsufla uşuraţi şi străinii de pe la noi.“ „— Şi nu e vorba nici măcar de un dispreţ faţă de străin ?“ a mai întrebat Alteţa-Sa care deja simţea un început de ofensă.

O fi, nu zic, a convenit Brătianu, dar e de observat şi un dispreţ al străinului faţă de băştinaş.”

Exista nici vorbă un dispreţ faţă de străini, pe care prinţul însuşi avea să-l îndure foarte curînd, aşa cum exista, Alteţa-Sa a constatat-o imediat, şi o religie a

străinului, singurul om liber, avînd în spate o mare putere, care îl ocroteşte — de unde cultul acelei puteri, împletit cu sila faţă de băştinaş — un fel de negru, un fel de galben, un fel de piele roşie, un dispreţ faţă de limba şi condiţia lui, de cultura lui, un cosmopolitism frivol, la fel de reprobabil ca şi nexofobia neagră, ambele măsurînd .impasul unei ţări al unui om, al unui spiritV „— La noi, i-a mai spus Grădişteanca, ieri s-a vorbit greceşte limba turcocraţiei, azi se vorbeşte franţuzeşte, limba democraţiei. Mîine, Dumnezeu ştie ce-o mai fi...“ „— Şi cînd se va, vorbi româneşte ?“ a întrebat Alteţa-Sa, con- versînd franţuzeşte cu doamna, căci româneşte abia urma să înveţe. — Cînd ? Cînd s-o ridica naţia. Căci de asta v-am adus aici.“ Prinţul fusese adus în faţa unei ţări în impas şi poftit să domnească — cu mîinile legate !, pentru -ca imediat să fie acuzat că „neamţul nu-i bun de nimic. “ A şi întrebat : „— De ce m-aţi adus într-un moment de impas ?“ Doamna i-a răspuns : „— Păi cînd să te fi adus, măria ta ? !“

Brătianu a preluat gîndul Grădiştencei : „— Căci uitasem să-ţi spun, măria ta, l-a prevenit Brătianu după sosire, că România nu ţine de un singur'stăpîn, Poarta Otomană, ci de şapte stăpîni.“ Prinţul a schiţat un gest de stupoare, ar fi fost loial să-l prevină. Brătianu n-o făcuse, o făcea abia acum : ,,— Ehei, a început el, era mai simplu pe vremea dominaţiei turceşti absolute, cînd domnii erau direct numiţi de la Stambul, peste capul ţării, sau pe vremea protectoratului rusesc, cînd consulul trimis de la Petersburg era adevăratul cap al statului. Acum ? Acum ne guvernează şapte capete din şapte capitale, iar noi trebuie să stăm cu capul plecat şi să pîndim cînd şi cum să le tăiem unul cîte unul, ca să ieşim întregi din burta monstrului. Nu vă ascund că va fi greu.“ „— Cu cine mai greu ?“ „— Cu toţi. Tot ce se vîntură prin Englitera, prin Franţa, prin Austria sau prin Rusia răbufneşte la noi. Cum se zice, capra bese şi oaia pate

ruşinea."

Această zicală, ininteligibilă, provenind de la mocanii din Carpaţi, l-a provocat pe prinţ de la sosire. Căci la un an numai după recunoaşterea domniei de către Stambul, imediat ce s-a pus problema ca ţara să se numească aşa cum poftea, România şi nu Principatele Unite, cei şapte, s-au opus. ,,— Dar pe cine lezează această minimă pretea- ţiune ? !“ s-a mirat prinţul. „— Cum pe cine ? Pe toată lumea ! Cei mari doresc ca nimic să nu se schimbe sau să se schimbe cîte ceva, după voia lor.“ La fel în chestiunea baterii unei monede naţionale, cu chipul prinţului. ,, — Bine, dar pe cine lezează moneta, care este o necesitate naţională !“ ,,— Cum pe cine ? Pe toţi ! Căci ieşim, care va să zică, din brîul monetar otoman, dar nu voim să intrăm nici în punga rusească şi nici în buzunarul austriac. Şi atunci ?“ „— Atunci ce se va întîmpla ?“ ,,— Păi aici la noi, măria ta, e un Texas al monetelor şi intereselor. Ţară de jaf şi de haram. Noi sîntem puşi să păzim daraverile altora, iar cînd îndrăznim să ne apărăm prăpădita de pîine, monitorul din afară ne dă peste degete. “

Şi în chestiunea monetei, ca şi în chestiunea numelui ţării, tactica faptului împlinit â ratat. Moneta s-a bătut
— şi de aur şi de argint, se cumpăraseră maşini din Franţa, se construise o monetărie —, dar Turcia a refuzat s-o recunoască şi a cerut topirea numerarului, iar Austro-Un- garia a pretins ca inscripţia gravată pe avers : „Carol domnul românilor” să fie înlocuită cu un text modificat : „Carol domnul României”.

Era cazul ca prinţul să se constituie jignit, şi el s-a şi purtat ca atare : „— Am fost adus aici ca domn al românilor şi nu al altor neamuri !“ a observat măria-sa. „Desigur, i s-a răspuns, dar românii sînt şi dincolo de Carpaţi, şi în celelalte două alte imperii din jur. Puterile sînt cu priveghere, ele discută de pe acum, peste capul nostru, despre viitorul românilor ca neam.“ „— Se gîndeşte cineva la un astfel de viitor,

cînd sîntem într-un atît de groaznic impas ? !“

# V

Se revărsau apele şi trupele înaintau greu. Drumul de întoarcere era un drum în răspăr, drumul la deal, spre casă, prin noroaie amestecate cu zăpadă, prin bălţi stătătoare şi mişcătoare, înnodate în adevărate baraje lichide, un drum fără nici un drum.

Coloana diviziei lui Cerchez făcuse popas. Sergenţii şi sublocotenenţii începuseră deja să înjure, să urle la oamenii care rupseseră ordinea, căutînd loc uscat să-şi usuce mantalele şi obielele. Nu se putea sta, nu se putea înainta, punctul de popas fusese greşit ales, după harta marşului din urmă cu un an. Locul spre care divizia înaintase, lu- îndu-1 ca reper, se numea la Cucui, dar cucuiul nu mai exista, nici măcar stîlpul acela care marca ridicătura de pămînt,' înconjurată de ape, nu se mai vedea. Ordinul fusese ca trupele să traverseze în marş continuu fluviul şi să se regrupeze dincolo, între bălţi, la Cucui. Marşul continuu nu se putuse asigura, sloiuri mari izbeau pontoanele, cîteva s-au şi smuls din ancore, a intervenit o pauză lungă, în care pontonierii s-au chinuit să le prindă şi să le fixeze la loc, mişcarea s-a reluat cu ruperi, iar dincolo, cînd să se regrupeze, cucuiul nu mai era de găsit. Micul accident de orientare, cauzat de revărsări, nu i-a indispus prea tare pe ofiţeri, unul din ei a şi glumit pe seama situaţiei : „— Cucuiul trebuie să fie viceversa, domnilor ! a aruncat acel bucureştean mucalit. Am uitat noi, dar e viceversa !“ „— Cum adică viceversa ?“ ,,— Adică în spate, pe malul bulgar. Ce să caute un cucui, adică o movilă, în balta asta ? !“ Ideea că ceva rămăsese uitat dincolo l-a făcut pe nea Tică să-şi ducă palma la frunte şi să

**rămînă o clipă înlemnit. ,,— Tii, am uitat murăturile !“ a strigat el. „— Lasă-le, frate, pentru o altă campanie ! l-a sfătuit mucalitul. Timpul murăturilor s-a dus, trecem la salate !“ „— Cum să le las, monşer, l-a repezit căpitanul de aţă, cînd le am în inventar ? !“ Era de la sine înţeles că nimic din ceea ce era scris în inventar nu putea rămîne dincolo, în spate. Nea Tică a dat fuga la general, Care lucra într-un cort cu statul lui major împrejur.**

**— Care-i situaţiunea ?**

**— Murăturile, a bîlbîit nea Tică. Am uitat murăturile..:**

**— Dă-le dracului de murături ! a urlat Cerchez.**

**— Cum să le dau, cînd le am în inventar ?**

**— Atunci împuşcă-te ! şi generalul i-a întors spatele, isprăvind cu ofiţerul, care ştia totuşi ce este un inventar.**

**Nea Tică a rămas mut, cu ochii holbaţi, dar treptat figura lui a început să joace nervos, iar pe obrajii plini şi rumeni s-au scurs două lacrimi de copil.**

**— Da, mă împuşc la cazul că... Apoi trăgînd o lacrimă în nări, foarte demn : Eu nu rabz dezonoarea...**

**Cerchez nu l-a luat în seamă, avea altele pe cap, dar colonelul Algiu, inimă miloasă, s-a înduioşat de căpitan şi a consimţit să-i dea o companie de soldaţi şi nişte eăruţe, pentru ca nea Tică să-şi recupereze murăturile. Căpitanul a şi făcut stînga-împrejur, fericit. într-un tîrziu, Cerchez i-a spus lui Algiu :**

**— Ai făcut o mare prostie că l-ai lăsat să plece... Ştiţi unde-s murăturile ? La mama dracului, la Peştera lui Auer- bach. în sfîrşit, vă priveşte...**



**Pe Cerchez îl chinuia de mai multă vreme**

dispariţia Vedetei de noapte. Cîteva vorbe aruncate ici şi colo, în nopţile de insomnie din faţa Plevnei, îi dăduseră generalului, pe atunci colonel, o anume nelinişte în legătură cu acest tînăr ofiţer, distrat şi straniu, încordat şi prompt doar în acţiune, în rest apatic, întotdeauna distant şi stingher faţă de ceilalţi camarazi. Ba chiar rău cu ei, dispreţuitor, insultîndu-i fără motiv. întrebarea lui, aruncată într-o noapte de veghe : „— Şi cu morţii ce faceţi ? Spu- neţi-mi, rogu-vă, la ce sînt buni morţii ?“ iscase vîlvă printre ofiţeri, care nu-i pricepeau sensul, cum atunci nici Cerchez nu-1 pricepea. Comandantul diviziei era istovit, strivit de prima înfrîngere şi de nesomn, îl auzea ca-n ceaţă, totuşi vorbele, oricît de tulburi păreau atunci, i se gravaseră în minte : „— Da, cu morţii ce faceţi ? Cu morţii de aici, din Valea Plîhgerii, care ne împresoară. Ei strigă : „— Ca noi ce faceţi ? Sîntem mulţi, nu-i de glumit. Cum adică, aţi scăpat de noi, cu un Te Deum, şi gata ? Mîine încă un Te Deum pentru cei căzuţi azi-noapte ? Dar după asta ?“ „— După asta ce ?“ a strigat cineva. „— După asta ce vine la rînd ? a întrebat el. Şi tot el a răspuns, acuzînd :

— Vine la rînd cea de a doua moarte, care este uitarea ! Şi clocotind : Apoi vine la rînd şi cea de a treia moarte, cînd veţi uita şi voi de voi.“ „— Cum adică ?“ au sărit arţăgoase mai multe voci. „— Aşa cum vă spun, a strigat el. Căci ce simplu e să te debarasezi de nişte vieţi printr-un aleluia. Dar mai departe ? Nu vă gîndiţi că aceşti morţi, profund nemulţumiţi în fond, fiindcă toţi au murit tineri, vor porni într-o bună zi ? Vor porni să întrebe : pentru ce ? Au tot dreptul să întrebe, chiar dacă fizic nu mai sînt.“ Un camarad, exasperat, a sărit în picioare şi i-a strigat în faţă : „— Ce vrei, domnule, de la noi ?“ ,,— Vă întreb ce vreţi voi de la voi ! i-a răspuns el. Şi vă mai întreb : de ce vă aflaţi aici, dacă nu ştiţi ce veţi face mîine ? Ce vei face dumneata mîine ?“ Cel apostrofat a bătut în retragere : ,,— E chestiunea mea personală." Vedeta de noapte i-a denunţat pe toţi laolaltă : „— Da, de mîine vă veţi

diviza în persoane, vă veţi întoarce la chestiunea personală, veţi redeveni indivizi, veţi uita !“ „— Şi tu ?“ l-a întrebat, în sfîrşit şi Cerchez. Vedeta de noapte, care se afla în stînga lui, s-a întors spre el şi i-a spus : „— Ţie îţi voi răspunde personal, într-o scrisoare.”

Cerchez avea scrisoarea în buzunar. N-o deschisese încă. Aşa i se ceruse, aşa promisese să facă. Acolo însă, în Peştera lui Auerbach, în acel sediu al dezbaterilor nocturne, înfruntarea a continuat violent. „— Pentru ceea ce afirmi dumneata, dincolo, acasă, te-aş fi provocat la duel !“ a strigat cineva. „— Poţi s-o faci şi aici, i-a replicat vedeta. Poftim, trage ! şi şi-a dezgolit pieptul. Tratează-mă ca pe un inamic ! Apoi din nou către toţi : Vă rog pe toţi să mă trataţi aşa. Spuneţi-mi inamicul !“. Cerchez a suspendat dezbaterea printr-un ordin, poruncindu-le tuturor să se culce, vedeta însă nu s-a domolit, ieşind din Peş-teră, prin întuneric, s-a oprit în loc şi i-a cerut socoteală comandantului : „— De ce nu m-ai lăsat să le spun tot ? Crezi că ordonîndu-le să se culce ai soluţionat chestiunea ? Şi-aşa vor dormi, n-aibi grijă. După ce vor isprăvi cu inamicul sau el cu ei, vor dormi toţi buştean. Toţi veţi dormi.” „— Te înşeli !“ ,,— Te înşeli tu. Somnul sau moartea o să le vindece pe toate.” ,,— Cum te înşeli de groaznic ! l-a mustrat Cerchez. După război o să urmeze o trezire ge-nerală !“ — Aş !“ „— Ai să vezi cu ochii tăi, o să te convingi singur, cînd vom trece dincolo !“ „— O să am grijă să nu-ţi încarc bagajele !“

Nici nu-i încărcase bagajele decît cu un plic. Cerchez l-a deschis, în sfîrşit. în scris, Vedeta de noapte îşi continua diatriba orală, scrisoarea începea abrupt, fără nici un cu- vînt către adresant :

*„Gestul meu este expresia unui impas. Nu-i nu-mai al meu, nu vă liniştiţi !, e şi al vostru, căci înce- pînd de miine vă veţi trezi în faţă cu chestiunile restante*

**Cerchez a dat să închidă scrisoarea, dar nu mai putea. Era obligat să-şi asculte prietenul din nou, pînă la capăt.**

> ***„Acestea, chestiunile restante, să sperăm că vor fi, de aici-încolo, numai ale voastre şi ale nimănui altcuiva. Oare nu pentru asta v-aţi bătut în război ? Oare n-aţi vrut ca în sfîrşit, măcar o dată, să fiţi în faţă cu voi înşivă ? Eu unul nu doresc, nu sînt în stare să fiu martor la această întîlnire, şi las ca revederea să se petreacă fără martori, nestingherită de nimeni, de nici un ,,inamic“. Veţi isprăvi, în sfîrşit, ca inamici; de mîine începînd veţi fi faţă în faţă cu voi înşivă, liberi, acasă la voi. Veţi fi acasă la cine, la voi cei de ieri ? Eu am crezut că veţi avea prudenţa să nu-l somaţi pe Dumnezeu ca să vă lase liberi. Căci ce veţi face de-aici încolo cu libertatea voastră, nu cu binele ci cu răul din voi ?“***

**Cerchez i-a trecut scrisoarea colonelului Algiu, care intrase în cort. Acesta a privit hîrtia, a recunoscut scrisul, a lăsat scrisoarea pe măsuţa pliantă, renunţînd s-o mai parcurgă : „— Ştiu ce spune. Ce-a spus şi alaltăieri." ,,— Nu-i nimic, citeşte-o azi. Citeşte-o cu glas tare !“ Colonelul a citit cu glas tare :**

> ***„Ce-o să vă faceţi de aici înainte, pe seama cui o să mai daţi răul ? Căci fiind neatîrnaţi, n-o să-i mai puteţi pune în cauză nici pe turci, nici pe ruşi, nici pe austrieci, nici pe Dumnezeu. Şi atunci ?“***

**Algiu a lăsat scrisoarea şi a dat din umeri, cu nedumerire : ,,— Ăsta a fost grec sau turc, sau altă naţie ! a aruncat el. Căci român n-a fost, n-are pic de milă.“ „— Ba a fost român, îţi spun eu !“ ,,— Atunci de ce scrie voi şi nu noi ? Poftim !“ A citit :**

*„O vreme o să- vă mai meargă, făcîndu-i vinovaţi de- rău pe străinii dintre voi. Dar după ? Nu vă daţi seama că există un rău românesc în sine, o formă anume de iad, cu neputinţă de găsit aiurea ? Au nu ştiţi că un neam e condamnat întîi la iadul propriu şi abia după, la iadul general ? Cum vă veţi simţi, de mîini începînd, în iadul propriu ?“*

**V**

**Algiu iarăşi a dat din umeri, cu stupoare : ,,— Despre ce iad poate fi vorba ?“ a întrebat el. „— Citeşte !“ i-a cerut generalul.**

*„TJn neam nu înzestrează lumea numai cu binele său, dar şi cu răul său întreg, care e rfumai al lui. Care îl chinuie întîi de toate pe el şi apoi pe ceilalţi. Vă veţi cufunda oare în acest iad propriu, pînă la fund, ca să scoateţi altceva ? Numai din această scufundare lucidă ar putea ieşi cîndva binele. Numai dintr-o radicală transformare..."*

**Colonelul s-a ridicat, pregătindu-se să iasă. Chestiunea „transformării radicale" putea fi lăsată pe mîine, mai răbda, putea să şi-o asume altcineva, un superior. Nerăbdătorul isprăvise cu viaţa. Algiu a mai spus, ca o scuză : „— Asemenea transformări nici nu sînt de competenţa armatei, ţin de resortul societăţii civile. I-am zis-o şi lui, iar acum o repet." Şi atunci ? Important, în imediat, era ca trupa să mănînce, să doarmă, apoi să continue marşul. „— Zău, vă rog să mă credeţi, domnule general, s-a scuzat Algiu, îmi pare rău dar n-am o clipă de pierdut !“ Cerchez l-a lăsat să plece şi a rămas singur cu textul. Fraza pe care Algiu evitase s-o citească suna aşa :**

*„Omul românesc nu va fi ce trebuie pînă nu va izbuti să sară peste umbra sa. Nu lateral, ci în sus“*

**Altcîndva îi spusese : „— Sîntem blestemaţi să înaintăm orb între ieri şi azi. Să recopiem la nesfîrşit ziua de ieri, în contul zilei de azi şi de mîine. Şi atunci**

?“ Era îngrozitor de chinuit acest tînăr, chiar el o recunoştea : „— Ştiu, mă voi pune rău cu toată lumea, m-am şi pus. Te rog să crezi că şi pentru mine existenţa este insuportabilă. Nu mai pot îndura acest impas.“ ,,— Care ?“ „— impasul care va veni. Căci va sosi, după război, scadenţa." Cerchez s-a apărat atunci cum a putut : „— Dragă, am trăit cum a dat Dumnezeu, n-a fost vina noastră." ,,— Tocmai, înţeleg, dar te întreb ce se va întîmpla mîine, dacă vom avea şansa să ne preluăm integral vina. Vom aştepta atunci un alt prilej, o nouă punere în cauză a altcuiva, ca să amînăm a trăi cum e demn ? Pînă cînd ?!“ Apoi altă dată : „— Eu unul nu mai rabd...“

Lăsînd scrisoarea, Cerchez s-a întrebat ce rău îl va fi chinuit pe acest tînăr, în afară de răul lui metafizic care-1 torturase. Poate faptul că luptase de unul singur cu întunericul, în acele misiuni primejdioase de noapte. Acele puteri secrete ale beznei, acele îndoieli ale singurătăţii, vor fi răzbit sigur în el, în mintea lui. Era probabil că ofiţerul îndurase „teroarea cercetaşului" militar aflat în izolare, la cumpăna apelor, între două fronturi. El trăise exasperarea omului care îi are în spate pe ai săi, rămaşi în ziua precedentă, iar în faţă inamicul, ziua următoare, tulbure, neguroasă, încărcată de cele mai sumbre promisiuni. Era sigur o maladie, care s-ar fi putut numi „maladia Vedetei de ■noapte", o speţă de spaimă pe lîngă care Cerchez trecuse în două rînduri, gata-gata să se lase prins în ea, să cadă ca într-un abis. Un pas doar, acolo la Griviţa sau in noaptea de la Smîrdan şi scrisoarea ar fi putut emana de la el. Generalul scăpase însă de această spaimă în care căzuse pînă la fund cercetaşul. Boala se mai putea numi şi „coşmarul zilei de mîine", coşmar pe care probabil ar fi trebuit să-l cunoască fiecare ins. A mai citit :

> *N-am nici o speranţă în viitorul mai bun al acestei ţări, fiindcă ziua ei de azi va fi şi ziua ei de mîine,. a fost şi ziua ei de ieri. Fiindcă elitele*

*de mîine vor fi la fel de iresponsabile ca şi elitele de ieri şi de azi — de ce ? — pentru că sînt productul aceluiaşi popor, care este cum este : etern în binele şi răul lui.“*

Era totuşi excesiv. Chiar şi Cerchez nu l-a mai putut aproba pe amic, deşi era dator să-i îndure acuzele, ca şi odinioară, pe front. Dar ce voia în fond Vedeta de noapte, ca nimeni să nu se mai întoarcă acasă, ca toţi să fi rămas pe teatrul de luptă într-un nesfîrşit cîmp al cadavrelor, numai fiindcă acolo, acasă, nu-i aştepta nimic ? Cerchez însuşi a trimis către acolo, spre pămînturile încă îngheţate, pe care trebuia să le străbată cu trupa, o privire vrăjmaşă, chiar privirea Vedetei de noapte. După trecerea Dunării, generalul trebuia să refacă planul de marş. Algiu îi raportase că era necesar ca unităţile de olteni să fie regrupate, intercalate între unităţi din alte provincii, ca să nu se ivească dezertări. Ajunşi în ţară, soldaţii începeau să se simtă liberi de oaste, gata să lepede arma şi să se întoarcă acasă. Generalul primise ordin să ţină ferm trupa în mînă, conducînd-o pe drumul cel mai drept spre Craiova. Ordinul sunase scurt : ,,— Nici un om la vatră !“ El modificase ordinul, pentru subalterni : „— Băieţi, întîi ne regrupăm la Craiova." „— Şi lăsarea la vatră ?“ ,,— Va urma şi asta !“ Amîna deci întîlnirea. Vedeta de noapte îl avertiza însă că întoarcerea la vatră nu le va aduce oamenilor nimic. In ultimul pasaj, sinucigaşul scria :

*„Veţi da pămînt ţăranilor ? Nu. Veţi face ca statul să fie guvernat de lege şi nu de bunul plac ? Nu. Veţi pune în locul hatîrului omenia şi în locul abuzului dreptul ? Nu. Veţi da la o parte pletora chilipirgiilor, a învîrtiţilor şi profitorilor de toate naţiile, dar în primul rînd români ? Nu. Veţi face ceva nu din milă, ci dintr-o ineluctibilă datorie pentru cei mulţi şi sărmani ? Absolut nimic. Cînd măcar una dintre aceste întrebări va primi*

*răspunsul pe care toţi cei ce se întorc îl aşteaptă, voi învia din morţi ca Hristos !“*

Cerchez a pregătit un plic pînzat, apoi sigiliul diviziei şi ceara roşie. A pus scrisoarea în plicul nou. Dar lumî- narea nu se aprindea în aerul întunecos şi umed. Ceara s-a încălzit greu, a rezultat un sînge vîscos care i s-a prins generalului de degete. în rana de pe plic a aplicat sigiliul metalic, apoi a scris cu cerneală neagră numele noului destinatar :

*„Alteţei Sale Prinţului Carol al României“*

Şi-a băut cafeaua, care-1 aştepta alături, răcită. Apoi a ordonat coloanelor istovite înainte marş.

## V

Costi Aldea revenise din război cu un chip străin. Era fizionomie atît de altul îneît Ada a scos un ţipăt de spaimă cînd l-a văzut. Nu cîrjele de invalid au speriat-o pe femeie, ci faţa lui lividă şi părul alb, care i-a dat un şoc Adei cînd el s-a descoperit. Costi nu era mai bătrîn decît atunci cînd plecase, doar că venise dintr-o experienţă care-şi pusese pecetea pe chipul lui frumos. ,,— A fost groaznic acolo, nu ?“ l-a întrebat ea, dar Costi a negat. El a încercat să se regăsească strîngînd-o pe femeie la piept, simţind-o cum respiră, ţinîndu-i palma la obraz ca să-i asculte pulsul. Ada a încercat prin frînturi de vorbe să-l readucă pe deplin acasă, să-l lege din nou de lucrurile care-i făcuseră cîndva plăcere, pentru care el existase. „— Ştii c-am isprăvit de pictat plafonul ? A ieşit o minune. “ Plafonul din sufragerie era chiar deasupra capului lui, se aflau la masă, între sfeşnicile aprinse, el a ridicat ochii, a privit suprafaţa pictată cu flori, păsări şi fructe, probabil că nici n-a văzut-o. „— L-a zugrăvit tot domnul Damian, pictorul acela bărbos, fost călugăr." El a zîmbit, părea că-1 îneîntă tot ce aude, dar nu mînca. A ales din farfurie doar

cîteva legume din care abia a gustat. „— Ştii că n-am să mai mă- nînc carne !“ i-a spus Adei, care nu s-a supărat. Probabil că bărbatul, zdruncinat de drum cum era, avea o uşoară indispoziţie.

După masă l-a condus în biroul lui, unde se aflau şi armele de vînătoare. Şi aici Ada pregătise o surpriză : „— L-am chemat pe Rufino, ţi-a pus la punct armele !“ Costi n-a manifestat nici un interes pentru acest subiect, a întrebat-o doar pe femeie : „— Mai există Rufino ?“ „— Da, dragul meu, toate cele pe care le-ai lăsat există, l-a asigurat ea, exuberant. Sînt exact aşa cum le ştiai !“ Intr-adevăr, aşa şi era. Era ea, copiii, casa, slugile, focurile din sobe, biblioteca, sera, dormitoarele, cămările, chiar şi micul laborator, pe care acelaşi Rufino îl pusese în ordine, lustruind şi calibrînd fierbînd fiecare aparat. Rufino îi adusese chiar şi un nou aparat, construit de el, o cameră obscură pentru cercetarea luminii punctuale. Costi a examinat şi jucăria aceasta fără să insiste prea mult, punînd-o la loc lîngă celelalte aparate, moarte pentru el, vii acum pentru ea.

Peste cîteva zile, la ceai, cînd părea că bărbatul s-a regăsit, Ada i-a spus cu dorinţa de a-i smulge afirmarea : „— Costi, nu-i aşa că totul va reveni la normal ?“ „— Nu, draga mea, i-a răspuns el, nimic nu va mai reveni la normal, totul merge spre o direcţie necunoscută." Ea a lăsat ceaşca şi l-a privit cu alarmă. „— Cum adică, noi doi nu vom mai fi fericiţi?" ,,Ba da, a liniştit-o el. Dar ce importanţă mai are !“ ,, — Cum ce importanţă mai are ? Dar este esenţial !“ „— Aşa e, draga mea." ,,— Atunci ?“ „— Vor urma probabil mari răsturnări. Nu ştiu de ce natură, nu înţeleg încă nimic." Costi părea obosit, derutat, mîhnit, cuvintele îi răscoliseră nişte răni invizibile, femeia s-a gîndit imediat la sănătatea lui. „— Să chemăm un medic ?" „— Pentru ce ?" ,,— Tu încă te simţi rău. Se vede că încă nu te-ai restabilit. Refuzi carnea !" „— Ţi-am spus că nu voi mai mînca niciodată carne." Ea l-a lăsat în apele lui, cruţîndu-i indispoziţia. I-a

povestit nimicuri de-ale gospodăriei. Ada devenise între timp o expertă în administrarea moşiei şi a casei. Se pricepea la toate — arături de toamnă, semănături, vite. I-a vorbit cîtva timp despre preţul cerealelor, ca un negustor. Ada luase parte în toamnă chiar şi la o licitaţie, amestecîndu-se printre bărbaţi. Această faţă nouă a femeii l-a uimit pe Costi, care a remarcat : „— Eşti de nerecunoscut, Ada. Nu m-am aşteptat să iasă din tine un administrator atît de grozav, combinat cu un excelent vechil." Aprecierea aceasta a îmbujorat-o de fericire. „— Atunci cum poţi pretinde că nimic nu va mai reveni la normal ?! i-a reproşat ea. Dar totul s-a şi întors la normal !“ I-a vorbit apoi despre starea pădurii şi a bălţilor. Vînduse un parchet de pădure bătrînă, pentru nevoi urgente, dar numai cînd s-a ivit o ocazie şi nu oricum, ci la un preţ avantajos. îi cerea abia acum acordul, era convinsă că el nu se va supăra. Ca să-l îmbune i-a mai spus că-i organizase o vînătoare. Nu acum, desigur, poate la toamnă, cînd el se va restabili deplin. Dar Costi a introdus din nou o negaţie : „— Ţi-am spus, Ada, că nu voi mai vîna !“ Ea n-a comentat această decizie a bărbatului, care încă folosea cîrjele, socotindu-se un infirm. Poate făcuse o gafă, reamintindu-i de vînătoare. I-a părut rău şi s-a posomorit. A revenit la obedienţa de odinioară : „— O să faci cum socoteşti tu mai bine“, i-a spus ea, cu supunere. ,,— Iar eu o să te rog să te ocupi de Aii ! i-a cerut Costi. Făceţi-1 să se simtă ca acasă. “ Era vorba despre turcul Aii, pe care maiorul îl adusese din război, un turc oferit cadou lui Costi de un ofiţer otoman, după trecerea Balcanilor. „— Nu-i purta de grijă, l-a liniştit Ada. Aii se simte ca acasă, tu nu te mai simţi ca acasă !“

Era adevărat. Deşi toate cele din jur erau la fel, desprinderea lui de lucruri, de vechile obişnuinţe, de bucuriile vechi era încă acută. Acestea toate, regăsite, îi dădeau bărbatului mai mult un sentiment de contrariere decît o stare de suferinţă. Lucruri, gesturi, obişnuinţe i se păreau cu mult mai mici decît erau,

reduse la scară, ca sub un ochean prin care priveşti invers. Lui Aldea i se părea că ceea ce obţinuse lumea prin război era cu mult mai mic şi mai puţin decît fusese înainte. Chiar Adei ar fi vrut să-i spună : ,,— Draga mea, nu m-am întors ca să ne regăsim. Trebuia să ne regăsim altfel. “ Cum altfel ? „— Nu poţi să te întorci la aceeaşi stare, în acelaşi punct. Atunci de ce-ai mai părăsit punctul ?!“ Apoi mai tîrziu : „— Ar fi groaznic ca înaintarea noastră să fie o cădere în cerc, o revenire în acelaşi punct prin direcţia contrară. Ar fi insuportabil." De sus, de pe Balcani, lumea postbelică se vedea altfel, geografic altfel, într-o imposibil de cuprins întindere, cea pe care n-o puteau istovi nici armatele, uriaşele armate ce se amestecau în golfuri de morţi şi de sînge. Erau în

cauză dimensiunea, perspectiva, altitudinea, nu se putea admite cît de mult se pierduse ca viaţă pentru cît de puţin se obţinuse. Nu se putea concepe, după ieşirea din punct spre uriaşa perspectivă, întoarcerea în punct pe partea inversă, fie şi acasă.

Acasă totul era normal. Ada îi repeta mereu aceeaşi întrebare : „— Nu găseşti că totul la noi e normal ?“ Apoi observînd că-i lipseşte ceva : „— Poftim, ţi-am adus gazetele proaspete. Ai să vezi că şi la Bucureşti totul e normal !“ „— Tocmai, a recunoscut el, fără a deschide gazetele. Totul e normal.“ Urma doar ca el să se întremeze, să renunţe la cîrji, aceasta era principala grijă a doamnei. „— Am să-ţi propun o plimbare cu docarul. Conduc eu. Ai să te convingi cît de bine min caii !“ Totul era atît de normal încît el devenea dispensabil. Urma ca Ada să mîne caii. A acceptat totuşi plimbarea cu docarul ca să ia aer şi să discute cu Ada despre muncile de primăvară. Trebuia totuşi să preia rosturile gospodăriei, el era bărbatul, deşi Ada îl scosese din acest rost din prea multă grijă, din dorinţa de a-1 menaja.

Ajungînd la pădurea pe care Ada o vînduse, pe maior l-a indispus spectacolul copacilor tăiaţi, paragina cu aşchii, crengi şi cioate. In aer se desenase un gol, golul lăsat în văzduh de coroanele foştilor arbori.

— I-au şi tăiat ?

— Acum observ şi eu ! s-a mirat ea. Nu ştiu de ce s-or fi grăbit atîta. Ce măcel a fost pe aici...

— Cui i-or fi vîndut ?

— Unui furnizor militar. Nici n-am observat cînd au venit să-i taie. Mi-a spus altminteri un pădurar că într-o zi, prin decembrie, a trecut pe la poarta noastră o coloană de soldaţi cu topoare... Dacă ştiam că-ţi pare atît de rău nu-i vindeam...

El i-a prins mîna în mînă, ca s-o liniştească. Ada nu procedase altfel decît un comandant

**care aruncă un regiment în foc. Urmase masacrul, doar atît. Apoi golul.**

**— Ai vîndut şi pămîntul ? a mai întrebat el.**

**— Numai copacii. Nu te supăra.**

**S-au întors acasă fără să-şi vorbească, el apăsat de senzaţia că se petrecuse ceva ireparabil, ea necăjită de faptul că făcuse un calcul prost, poate o gafă. La peron, ajutîn- du-1 să coboare din docar, i-a mai spus :**

**— De ce eşti trist ? Doar ştii că pădurea se va reface în vreo şaizeci de ani !**

**Pe Aldea îl aştepta acasă un militar străin, care-şi lăsase calul şi ordonanţa la peron. Era un ofiţer finlandez, Kari Latonen pe nume, care-i adusese un mesaj de la Maxim Maximovici. Aldea a vrut să-l reţină pe finlandez la masă, acesta se grăbea, a rămas exact doar cît gazda să parcurgă scrisoarea. Maxim Maximovici îi scria :**

> ***„Voi trece, probabil, spre Rusia împreună cu tovarăşii mei, dacă nu toţi deodată atunci unul cîte unul. Tiranii sînt cu ochii pe noi. După explozia de la ţărmul mării, din care ai avut de pătimit doar dumneata, după încercarea de la Petersburg, din care va pătimi doar Nadia Mirski, suspiciunile s-au intensificat. Vor să ne radă, dar nici noi nu-i vom cruţa."*** *s*

**Chiar şi hîrtia scrisorii era fierbinte. Maiorul invalid a parcurs rîndurile acordîndu-şi lungi pauze, pentru ca incendiul să nu se propage de la frază la frază pînă la el. De cîte ori purtase discuţii cu ruşii radicali, mai ales cu Maxim Maximovici, Costi Aldea îşi simţise echilibrul**

**ameninţat. Acum din nou îşi vedea ameninţat echilibrul, chiar şi numai citindu-1 pe Maxim Maximovici, care continua cu frenezie :**

> ***„După acest război blestemat, Rusia va trece prin mari schimbări. Va fi un uruit al scoarţei care se va resimţi şi la voi. Din Rusia veche nu va rămîne piatră pe piatră ; dar s-ar putea ca unii bolovani să cadă foarte departe, provocînd accidente nedorite, deşi scuzabile în ordinea istoriei. “***

**Finlandezul fuma, Costi Aldea l-a privit o clipă. Ar fi vrut să ştie dacă avertismentul privind bolovanii care cad departe îl privea şi pe acest domn. Dar plicul îi fusese prezentat închis lui Aldea, acel domn nu ştia probabil nimic despre cuprinsul scrisorii. Fuma liniştit. Ca o scuză, Maxim Maximovici îşi întregea ideea printr-o zicală, refor- mulată interogativ :**

> ***„Cum să faci omletă, fără să spargi ouăle ?“***

**Această frază cu omleta şi cu ouăle o mai auzise o dată, o spusese Pantiuşa, acolo, pe ţărmul mării, imediat după explozie, cînd Costi Aldea rămăsese strivit sub cal : „— Nu se poate face omletă fără să spargi ouăle !“ A revenit la scrisoare. Fraza care urma i s-a părut curioasă :**

> ***„Nici albuşul nu se încheagă, dacă nu încingi untura.“***

**La ce se putea referi Maxim Maximovici în acest text ? Dar epistolierul nu vorbea criptic, gîndurile deveneau explicite sub pana lui, ca într-o proclamaţie. A citit :**

> ***„Războiul a încins untura destul de bine. Focul revoltei mocnea înăbuşit mai de mult. Cei care vor sparge ouăle pajurei bicefale —***

*nu numai din cuibarul de la Petersburg ! — vor fi mulţi, mai mulţi decît îşi închipuie omenirea.“*

Costi Aldea a resimţit fiorul de nesiguranţă pe care totdeauna i-1 dădea Maxim Maximovici. Acest om, enigmatic ca o bombă, ascundea în el o prevestire rea, o disponibilitate a surprizei. Cînd i-a mărturisit această teamă, într-o seară, la ceai, Maxim Maximovici a hohotit : „— Ce prevestire rea să ascund ? Dar ţi-o spun eu însumi, cu toată gura : vom răsturna Rusia, o vom da peste cap. Cui nu-i convine, să se dea la o parte ! Dar să stea foarte departe, dincolo de Capul Bunei Speranţe, pe celălalt ţărm al oceanului ! Deşi nu-s speranţe că revoluţia nu va ajunge şi acolo. Revoluţia se va sfîrşi, adică va birui acolo unde se •va sfîrşi pămîntul.“ „— Finis Terrae !“ a exclamat Aldea, punind exclamaţia, iar Maxim Maximovici a confirmat, precizînd : ,, — Pentru reacţiune, da ! Omenirea va scăpa de regi, tirani şi-ai lor lachei." Acum epistolierul îl prevenea că operaţiunea începuse :

*„Dumneata, ca om lucid ce eşti, trebuie să fii avizat şi să decizi : ori cu Rusia oficială, ori cu Rusia viitorului. A-ţi cere să optezi, a te soma să optezi, este pentru mine o chestiune de conştiinţă. Te socotesc un prieten. Ne leagă ceva comun, pe dumneata, pe mine şi pe Pantiuşa şi chiar pe nefericita Nadia Mirski.“*

Reîncepuse febra. Maiorul n-o cunoştea pe Nadia Mirski. îl lucra aceeaşi febră care-1 ţinuse la pat pe Aldea, imediat după atentat, o febră mai cumplită decît rănile şi decît fracturile. Atunci, la Kazanlîk, cînd în sfîrşit Costi Aldea a putut părăsi patul de spital, fiind gata să plece

spre ţară, Maxim Maximovici i-a spus : „— Eşti un om de onoare. Proba pe care-ai dat-o te-a legat de noi definitiv. Deja avem o poveste comună. De-aici încolo, să ştii, vei* ocupa un loc important în sufletul nostru. Te socotim un *liudi.“* In scrisoare, Maxim Maximovici revenea asupra formulei, acordîndu-i din nou încrederea, tratîndu-1 ca pe un *liudi :*

> *„Ţi-am spus atunci, la Kazanlîk, că la noi primează sentimentul : cît loc ocupi în sufletul celuilalt. în raporturile dintre, oameni nu poate exista indiferenţă, neutralitate, detaşare. Căci dacă eu nu ocup un loc cît mai mare în sufletul tău, atunci îl ocupă altcineva, şi apare neîncrederea, gelozia, ura. în suflete şi în lume nu poate exista spaţiu gol.“*

Finlandezul fuma. Costi Aldea ar fi vrut să-l întrebe cît loc ocupa Maxim Maximovici în sufletul lui sau dacă ■măcar i-1 revendicase. A procedat indirect :

— Sînteţi prieten cu Maxim Maximovici ?

Finlandezul s-a codit s-o afirme, pînă la urmă a mărturisit :

— Ne ajutăm reciproc. Dar ţelurile noastre sînt diferite. Noi sîntem cu mult mai interesaţi decît el să lichidăm cu Rusia care ne apasă.

Costi Aldea n-a comentat aceste mărturisiri ale străinului. A revenit la scrisoare. In fraza imediat următoare, Maxim Maximovici trecea la un ton somativ :

> *„Revenind la concret, în cazul în care urăşti Rusia oficială, te rugăm să dai găzduire oamenilor noştri care se strecoară spre ţară...“*

Costi Aldea a lăsat scrisoarea, îi venea să-i

**strige epis- tolierului şi finlandezului : „— Domnilor, dar nu urăsc Rusia oficială, n-am nimic cu ea !“ Şi adresîndu-se mut corespondentului invizibil : „— Omule, dar turcii nu ne-au cerut să-i iubim. Iar cînd ne-am rupt de ei, n-au socotit că-i trădăm. De ce toate astea ?“ Apoi a continuat lectura :**

> ***„Dacă n-ai încredere în Rusia viitorului, dacă n-o iubeşti, atunci măcar să te abţii...“***

**Din nou Aldea a urlat mut : „— Dar nu cunosc Rusia viitorului şi n-am de la ce să mă abţin ! Dragă Maxim Maximovici, n-am nici o angajare sentimentală în această chestiune !“ I-a spus apoi ofiţerului finlandez, care aştepta :**

**— N-am de transmis nici un răspuns. Şi dînd din umeri : Maxim Maximovici e oricînd bine venit în casa mea. Ca om îl socotesc un prieten.**

**— Sînteţi deci un *liudi !* a dedus finlandezul.**

**— Eu ?!**

**Finlandezul s-a ridicat să plece, dar înainte de a-şi fi luat bun rămas l-a întrebat pe Aldea :**

**— Ruşii n-au încredere în ţar şi bine fac. Voi aveţi încredere în prinţul vostru ?**

**— întrebarea era sinceră şi camaraderească, Aldea nu putea eschiva răspunsul.Eu unul i-am fost oponent, a răspuns maiorul invalid. Deci n-am avut încredere. Cum se prezintă azi în-crederea mea în el ? Aceasta ţine numai de el.**

**în aceeaşi noapte, Costi Aldea a dat găzduire unor *liudi* fugari.**

**Marşul coloanei lui Cerchez continua prin întuneric. Din spate veneau apele. Cînd Dunărea se umflă, cînd rîu- rile din munţi îşi ies din albii, Cîmpia Română cade sub apă. Acum căzuse şi sub întuneric. întinderile forfoteau în mîlul lor somnoros, pe care revărsările îl îngroaşă cu mereu alte mîluri, valuri de mîluri placide ce se aştern peste mîlul precedent, în placenta uriaşă a cîmpiei. Prefacerea zăpezilor în ape, grozavele avalanşe de apă din Alpi, Carpaţi, Balcani, prefacerea vegetaţiei în mîl, a mîlu- rilor în noroaie, a noroaielor în pămînt se împlineşte abia la Dunărea de Jos, după ce fluviul iese din cataracte şi cade.**

**Căzuse şi coloana, imediat după traversare, cînd 's-a trezit pe un ţărm mişcător, în care tunurile se scufundau pînă la chiulasă. „— Scoateţi întîi tunurile !“ s-a ordonat, dar ca să scoată tunurile trebuiau să intre în mocirlă tunarii pînă în gît. S-au tras la edec tunurile şi unităţile de artilerie au pornit înainte, în fruntea coloanei, ca să prindă drumul nedesfundat, după tunuri urmînd căruţele trenurilor regimentare şi abia apoi infanteria. Ordinea de marş a fost inversată. Cea mai grea soartă a avut-o din nou infanteria, „regina luptelor", care nu-şi mai recunoştea oamenii nici după uniforme şi nici după chipuri. Cu**

neputinţă de găsit un drum lateral sau mai multe, care să asigure o desfacere a coloanei pe un alt traseu, un ocol al zonei mlăştinoase, cu regruparea la ţintă. Drumul, singurul drum pe care se putea mărşălui, părea că se scufundă, se tot scufunda în întuneric şi noroi, iar din spate veneau apele.

Grija lui Cerchez în timpul marşului era ca nu cumva să se rătăcească vreo unitate, deşi drumul strimt nu îngăduia abaterea, unităţile trebuiau să se înşire unele după altele, într-o singură direcţie, cea pe care generalul o şi supraveghea, controlînd-o călare. Comandanţii de unităţi trebuiau la rîndu-le să se controleze reciproc : ,,— Am în faţă unitatea cutare, am în spate unitatea cutare" !, dar, pînă la urmă, una dintre unităţi tot a dispărut. „— Unde-i, domnule, batalionul căpitanului Georgescu-Magnus ?“. Batalionul căpitanului Georgescu, un batalion de dorobanţi, era în spatele companiei sublocotenentului Micu Georgescu, acesta înainta cu grabă în fruntea trupei, zorit să ajungă cît mai iute la Craiova, fără să-i pese dacă domnul căpitan Georgescu-Magnus îl urmează. „— Unde-i, dragă, Georgescu ?“ „— Care Georgescu, micul sau marele ?“ Micu Georgescu a raportat că ultima oară îl văzuse pe domnul căpitan Georgescu-Magnus pe celălalt ţărm, înainte de traversare. îl şi rugase : „— Domnule căpitan, mă lăsaţi să trec primul ?“ „— Poftim, Micule, n-am nici o grabă !“ Micu a şi trecut primul, Marele Georgescu urmînd să vină la rînd cu batalionul lui. ,,— Şi unde-i batalionul ?“ Batalionul trebuia să fie în spate, dar în spate, nimic, doar un şir de căruţe pline cu bolnavi şi răniţi. Probabil că Georgescu-Magnus dăduse întîietate coloanei de căruţe cu răniţi, el ar fi trebuit deci să se afle cu mult mai în spate, dar după căruţele cu răniţi venea la rînd cavaleria, care încheia acum coloana. Cerchez ştia că asemenea dispariţii miraculoase se

**produc numai în armată, unde primează ordinea. Dacă Georgescu-Magnus nu era nici în spate — pînă la Dunăre, nici în faţă — pînă la Craiova, atunci sigur era acasă în pat şi deja dormea. Le trăsese chiulul. Cum şi în ce fel ajunsese căpitanul în pat, direct din noroi, într-un pat alb şi moale, urma a se stabili prin cercetare. Pentru a ieşi din dubiu, Cerchez a trimis un ofiţer spre capul coloanei şi chiar dincolo, dacă ar fi fost cazul, spre unitatea de avangardă. L-a întrebat apoi pe Algiu ce fel de oameni avea Georgescu-Magnus în unitatea lui. I s-a răspuns că bucureşteni — şi nu olteni!, aceştia nu puteau să dispară, erau foarte departe de casă, ideea dezertării se excludea — ca şi ideea unui pat alb pentru Georgescu-Magnus. Cum se excludea şi pentru general, deocamdată ! Din noroaiele Olteniei de sud, laşul părea la capătul lumii.**

**Primul popas a fost făcut într-un sat inundat, unde comandamentul diviziei a bivuacat în lumina felinarelor. Din acest punct, Cerchez voia să supravegheze scurgerea întregii coloane, să aprecieze Oricît de sumar situaţia efectivelor şi starea inventarului. Algiu l-a împiedecat însă, colonelul prieten a pretins că era normal să se ocupe el de toate aceste mărunţişuri ; generalul intrase din nou în insomnia lui dureroasă, care-1 punea într-o stare imposibilă de aţîţare şi nervi. „— Lăsaţi, i-a cerut prieteneşte subordonatul, am eu grijă de Georgescu-Magnus, culcaţi-vă !“ în nici un caz însă generalul nu putea să se culce, toate i se păreau întoarse pe dos, inclusiv popasul.**

**Satul în care oprise coloana arăta ca un sat lacustru, oamenii — cîţi mai rămăseseră — se adăpostiseră în podurile caselor sau pe acoperişuri, cei cu căruţe se refugia- seră la deal. Cerchez s-a instalat la biserică, singurul lăcaş care nu luase apă, iar de aici a ordonat pontonierilor să intre în acţiune şi să-i ajute pe**

**localnici. „— Şi unde să-i ducem ?“ ,,— Scoateţi-i la loc uscat ! a ordonat el. Pune- ţi-le boarfele şi copiii în căruţele noastre !“ „— N-avem căruţe !“ s-a văicărit un subordonat. „— Cum n-avem căruţe ? înghesuiţi-i pe unde puteţi. I-am salvat pe turci de la foc, măcar să-i scoatem şi pe ai noştri din apă !“**

**La coada coloanei se aflau vreo treizeci de familii de turci, care trecuseră Dunărea cu căruţele lor, ţinîndu-se scai de români, chiar de coloana lui Cerchez. Locotenentul Arghir, rămas ultimul cu escadronul lui, primise ordin să aibă grijă şi de aceşti nenorociţi. „— Arghir, i se spusese după trecera Dunării, ai grijă de turci. Ăştia-s altfel de turci !“ Şi fiindcă într-adevăr căruţele armatei erau ticsite, s-a găsit soluţia ca cei evacuaţi din satul lacustru să fie îngrămădiţi în căruţele refugiaţilor turci. Ordinul către Arghir a fost modificat în consecinţă : „— Arghir dragă, ai grijă de sinistraţi. Români, turci, îngeri, draci, n-are importanţă". Arghir trebuia să se conformeze ordinului, să escorteze şi noul calabalîc, în care se cuprindeau femei, copii. Dar un superior a observat cu stupoare că locotenentul stătea ca o cucoană în docar. ,,— Jos din docar ! i-a strigat acesta. Pui docarul la dispoziţia femeilor. Iar dumneata călare, că d-aia eşti roşior !“. Locotenentul n-a avut încotro, şi-a călcat pe inimă, a trădat amintirea lui Alcor, a încălecat mînza capturată de la turci.**

**S-au pus românii peste turci claie peste grămadă, iar coloana a pornit mai departe. Lui Cerchez, care dăduse pinteni calului, i s-a părut că intră şi mai adînc în noaptea ţării.**

**A bate pasul pe loc însemna „a rîşni fără**

**boabe“, a mînca fără să deschizi gura“, „a bea fără să înghiţi", „a fierbe fără apă“, şi multe altele pe aceeaşi temă, pe care românii i le-au spus măriei-sale încă de la sosire. Rezervo- riul de zicători al românilor, privind ineficienţa, era imens, aproape inepuizabil, iar aceasta i s-a părut prinţului scandalos. „Dar ce-au făcut atîtea veacuri aceşti oameni, numai proverbe despre ineficienţă ? ! Cum se poate una ca asta, cînd ei sînt latini !“ Consultat asupra acestei chestiuni, un savant localnic i-a spus prinţului că şi romanii au cunoscut ineficienţa, după momentul lor de eclipsă, probă un descîntec latin din Marcellus Empiricus care suna aşa :**

***„Pastores te invenerunt,***
***Sine manibus colligerunt,***
***Sine foco coxerunt,***
***Sine dentibus comederunt.“***

**Intrebînd dacă acest text are şi un echivalent românesc, domnul Hasdeu i-a şi trimis prinţului un descîntec care suna la fel de bine în româneşte, parcă şi mai frumos:**

***„Ciobănaşii te aflară,***
***Fără mîini te prinseră,***
***Fără foc te fripseră,***

*Fără gură te mîncară."*Descîntecul punea în vedere o imposibilitate, definind şi mai clar poziţia românilor, nevoiţi să mănînce „fără gură“ din răul care-i înconjura sau să iasă deasupra valurilor „fără mîini“. Aici era absurdul, iar în asemenea condiţii, formula lui Brătianu — „Prin noi înşine !“ — părea demagogie pură. Cum să exişti fără turci, fără ruşi, fără nemţi, franţuzi, englezi, cînd misia însăşi a României era să fie ceea ce ea însăşi nu putea fi — „Belgia Orientului", cum nici Bucureştii nu izbuteau a fi ceea ce li se destinase a fi — „Micul Paris“ ! Alternativa „Fiţi ca noi sau nu fiţi deloc !“ părea o imposibilitate, cum şi era în fapt. Cele două strategii locale, liberală şi conservatoare, se băteau cap în cap> isprăvind prin a fi ineficiente. Românii erau împinşi, peste voia lor, dacă perseverau „a mînca fără gură“, către o soluţie miraculoasă. Ii ţinea însă pe sol luciditatea împinsă pînă la cinism, o luciditate fără de care s-ar fi purtat ca nişte opinomani, precum otomanii, luînd himerele drept adevăruri şi zburînd surîzători spre nouri. Nu puteau — pînă şi himerele le erau interzise ! — din prea multă luciditate. România nu se putea nici moderniza exploziv, aşa cum ar fi vrut „roşii“, şi nici nu putea evolua lent, pe o cale organică, aşa cum preconizau „albii“. Ţara stagna, iar aceasta exaspera minţile, obligîndu-le să macine în gol, să scoată fulgere de inteligenţă sterilă, inclusiv glume, zicători, proverbe, şi tot stagnarea exacerba simţămintele, făcîndu-le năpraznic de tari, uneori nebuneşti.

Absurd era că tocmai într-un asemenea climat puterile vecine se temeau de români. Ţara, imediat după instalarea prinţului, devenise antipatică Europei. Ea nu rezolva, imputau marile puteri, „chestiunea evreiască[1]' — nici un cu- vînt despre „chestiunea ţărănească" !, ea se aruncase în „aventura drumurilor de fier", ca India, Egiptul, Persia şi

**alte ţări calice, care n-aveau în istorie nici un destin, peste toate, aceeaşi ţară manifesta veleităţi de independenţă ! ,,— Dar, măria ta, noi stăm pitiţi ! l-a asigurat un lider politic. Nimeni n-are a se teme de noi. Stăm pitiţi zece veacuri de-aici înainte, dacă e cazul, cum am mai şi stat, ca să nu facem deranj în Europa." Nici prinţul nu voia să facă deranj în Europa, era greu de presupus pe atunci că „deranjul" se va produce mai întîi în cealaltă peninsulă, în Spania, prin războiul franco-german din 1870, şi abia apoi în peninsula balcanică, la Dunărea de jos, prin crizele succesive care au culminat cu războiul abia încheiat. Curios era faptul că românii, care nu se mişcau — fierbeau fără apă !" —, provocau nelinişti în jur.**

**Un diplomat prieten, ba chiar şi rudă cu prinţul, ambasadorul Italiei la Viena, marchizul de Pepoli, îi scria Alte- ţei-Sale, transmiţîndu-i prin bune oficii o sugestie de conduită :**

> ***„România n-are nici un folos de a se declara independentă. Ea are nevoie, spre a deveni tare şi ne- atîrnată, mai mult decît alte ţări, de linişte şi pace şi nu de agitaţii împotriva vecinilor ei".***

**Desigur, a aprobat prinţul, România dorea linişte şi pace cu toţi vecinii ei. Dar fiindcă marchizul punea în cauză simpatia românilor faţă de fraţii lor de dincolo de munţi, prinţul a fost nevoit să răspundă şi a făcut-o prompt :**

> ***„Nu atîrnă de mine a înlătura simpatiile fireşti care există între populaţiile de aceeaşi limbă de dincoace şi dincolo de munţi. Am aşadar dreptul de a aştepta ca guvernul austro-ungar să facă din partea-i tot ce se cuvine spre a satisface plîngerile celor două pînă la trei milioane de români***

*care locuiesc în Transilvania şi Banat. Nu consideraţi această dorinţă a mea ca o intenţie de amestec politic. Stăruiesc asupra acestui punct numai întrucît el formează condiţia de căpetenie pe care s-ar putea întemeia stabilirea bunei înţelegeri a guvernului meu cu acela al statului vecin.“*

Dar celelalte state vecine ? Şi acestea erau cu veghe^ prinţul Bismarck, sfetnicul coroanei germane, ca intermediar, îl prevenea deocamdată asupra chestiunii celei mai urgente, raporturile cu Poarta Otomană.

Bismarck sfătuia :

*„Atîta timp cît Poarta va socoti că n-are nimic de temut din partea guvernului român pentru integritatea sa, Imperiul Otoman va fi, după convingerea mea, un amic al românilor, mai abil şi poate chiar mai sincer decît mare parte din puterile europene*

Bismarck îi indica deci pe inamicii românilor, pe otomani, drept cei mai buni amici. Cum erau atunci „amicii“ sau cei ce se declarau astfel ? Doctrina lui Brătianu, exprimată sec în deviza „Prin noi înşine“, era certată şi cu amicii şi cu inamicii, şi dinăuntru şi din afară. Căci, din afară, românilor li se spunea : „— Nu Vă mişcaţi, nu cereţi, nimic, nu pretindeţi să vi se recunoască nimic, nu riscaţi antipatia puterilor — pe care o şi riscase imprudentul Brătianu ! — practicaţi o tactică a prudenţei şi a pasului pe loc“. O tactică insistent recomandată prinţului — şi intern, şi din afară — dar care nu-i convine nici lui, nici lui Brătianu.

**Prinţul era uimit de faptul că puterile garante, în care Alteţa-Sa credea totuşi, nu i-au secondat pe români nici măcar într-o pretenţie minimă : obţinerea independenţei bisericii lor faţă de Patriarhia din Constantinopole, prim semn al unei emancipări, deocamdată pe planul religios. Cit priveşte desfiinţarea jurisdicţiei consulare, cea care dădea străinilor dreptul de a nu se supune legilor statului român, aici demersurile ţării s-au lovit de un zid circular. Cei mari nu consimţeau să acorde românilor ceea ce dreptul universal le acorda în principiu, ei încă tratau ţara ca pe-o provincie turcească în care consulii erau ca nişte principi suverani. Amănuntul acesta despre „consulii principi", oferit de Brătianu, l-a uimit pe prinţ şi l-a obligat să-l întrebe pe sfetnicul său : „— Dar aşa se poartă consulii marilor puteri şi-n Imperiul Otoman ?“ „— Păi ce, răspunde Brătianu, turcii sînt stăpîni acasă la ei ? ! Ei sînt legaţi, măria ta, de mîini şi de picioare, prin nişte capitu- laţii care ne leagă şi pe noi. Robi la robi, dar la alte puteri. Cine vrea îşi face dreptate în Turcia, cum şi cînd pofteşte, sub protecţia unui consul străin, fără să-i pese de marii dregători ai imperiului sau de sultan." Uimirea prinţului ;a fost totală şi ca să-i pună capac, Brătianu a mai adăugat : ,,— Turcii nu sînt liberi, măria ta. Ei vor putea să devină liberi, cîndva, doar printr-o catastrofă. Trebuie să pregătim însă din timp această catastrofă, să lucrăm pentru ea !“**

**Catastrofa se produsese între timp, după căderea Plev- nei, dar prinţul n-avea cum o folosi, n-avea practic ce face cu victoria, nesperată pe atunci. Oricum, ameninţarea împotriva imperiului de la sud i s-a părut grozavă, mai grozavă decît victoria, obţinută ulterior, ameninţarea a fost proferată de Brătianu în şoaptă, conspirativ, sfetnicul îşi freca mîinile, ochii fierbinţi i-au sticlit în clipa cînd a spus : — Să lucrăm pentru ea !“**

**Brătianu n-a fost însă lăsat să lucreze ; toate puterile care recomandau pacienţa şi pasul pe loc au convenit să revendice înlăturarea sfetnicului : Franţa — taxîndu-1 drept ostil rezolvării „chestiunii evreieşti", Ausjro-Unga- ria — ca agitator al drepturilor românilor din monarhie, Turcia — ca om al ruşilor, agitator al popoarelor sud-du- nărene, Prusia — ca insurgent în sine, duşman al tronurilor şi al monarhilor, un mazzinist, un cărvunar, un tor-ţionar, pe care prinţul s-a bizuit în chip imprudent.**

**Prinţul n-a înţeles exact ce doreau puterile, înlăturarea de la putere a unui om sau înlăturarea de la putere**
**— fie şi ca veleitate — a unei ţări !**

**In acest climat, pînă şi prinţul a isprăvit prin a-şi ieşi din fire, exasperat la rîndu-i. Din agitaţia generală, internă şi externă, pe prinţ îl scosese din fire mai ales modelul francez, modelul deşănţării liberale, pe care-1 cultivau parlamentul, presa, uliţa, cafeneaua, salonul, anvonul, bara tribunalului şi chiar cazarma cu poligoanele de tragere. Niţică ordine germană nu strica, niţică sobrietate, un mai sever corset al moravurilor, un mai accentuat instinct al ierarhiei — pe care poporul îl avea, pe care-1 respingea doar elita conducătoare, smintită de „duhul democratic francez" care şi acolo, la origine, împingea societatea la anarhie. Acestei voinţe a prinţului i s-a opus întreaga lume locală, de fapt elita ei, astfel încît măsurile preconizate s-au izbit de un zid, un altfel de zid, un zid continuu. Prinţul şi-a moderat dezideratele, s-a mulţumit să facă doar ceea ce ţinea direct de prerogativele sale princiare. Una dintre primele măsuri, intrînd în competenţa Alteţei-Sale, a fost să concedieze fără drept de apel misiunea militară franceză instalată la Bucureşti, încă de pe vremea lui Cuza, să introducă în loc instructori militari prusieni,**

**care să disciplineze armata şi s-o înveţe să lupte. La protestele din toate taberele, prinţul a replicat hotărît: „Intr-un viitor război, Franţa va fi bătută măr, cu armata pe care o are azi. Eu nu-mi permit să las a fi bătută vreodată armata pe care o comand“. S-au răcit brusc raporturile cu împăratul Franţei, pe care prinţul îl respecta, pe care românii îl venerau — nu era oare Napoleon al III-lea naşul Unirii ? —, iar presa de toate nuanţele a turnat ulei peste foc, trecînd la atacuri antidinastice, de model francez, care pe şeful armatei nu l-au clintit din loc. „— Din asemenea atacuri, a spus Alteţa-Sa, va avea de pătimit în primul rînd Mariana. La prima cotitură, Franţa riscă să ajungă republică. Doresc aceasta românii ?“ Da, nici vorbă, inteligenţa românească nu excludea soluţia republicii, cîteva formaţiuni republicane s-au şi înjghebat imediat, fîlfîind din aripi pe lîngă domnul C.A. Rosetti, amicul lui Brătianu. Aceste formaţii atacau violent dinastia română, pe uliţi şi în presă, ele voiau scandal cu orice preţ, ele voiau mai presus de toate să-l împingă pe prinţ într-o ipostază autoritară de tip autocratic. Nu-i sugerase în fond soluţia autocratică kronprinţul şi chiar Bismarck ? „Vărul credincios şi devotat” din Berlin îi scrisese :**

> ***„Dacă vei fi format un batalion înarmat cu puşti bune, din oameni cu adevărat vrednici de încredere, aş fi mai liniştit asupra persoanei tale...“*** **Şi tot el :** ***„In definitiv, sărmanul meu vechi amic, tu dormi mai puţin ca niciodată pe un pat de flori“.***

**Prinţul simţea din plin ghimpii trandafirilor primiţi la sosire, totuşi şi-a dat repede seama că cei din afară nu văd bine, poate din cauză că se aflau prea departe. O lovitură de stat, gen Cuza, „pentru modificarea constituţiei", aşa cum**

**recomanda „credinciosul văr“ era riscantă, în afară că era detestabilă. O asemenea lovitură ar fi pus în pericol nu numai tronul, dar din nou Unirea, cel mai sacru aci al românilor, pe care prinţul jurase. O restrîngere a libertăţii presei, aşa cum dorea şi Bismarck, adică „un regim ceva mai decent, ca-n Prusia “, deci procese de presă, amenzi, suspendări de gazete, cenzură — era de neimaginat la români, care, în sfîrşit, respiraseră liberi după regimul de cenzură introdus de ruşi, în timpul protectoratului acestora. Prinţul s-a consolat pînă la urmă, acceptînd cu stoicism regimul insultei şi al caricaturii, calchiat după sistemul francez, mulţumit că pînă una alta nu i se oferă un război civil, ca produs al geniului latin. Atît era oare în stare să producă geniul latin, răzmeriţe, răscoale, războaie civile ? ,,— Vreau să fac o armată ! a strigat prinţul. Măcar atîta să avem“. „— Orice vei face, măria ta, i s-a răspuns, nu vei putea domni liniştit, dacă nu renunţi la Brătianu". Brătianu exaspera lumea prin încercările lui de a forţa pasul, de a scoate politica ţării din impas, de a provoca o schimbare. „— Schimbări fără consimţămîntul puterilor ? ! Măria ta, fii cu veghe !.“ Prinţul a apărat cît a putut pe sfetnicul său, cedînd pînă la urmă presiunilor interne şi externe, cu tot regretul. într-o scrisoare către o rudă din străinătate s-a declarat învins :**

> ***„Cum toţi din toate părţile s-au înţeles să-l facă pe dl. Brătianu răspunzător de toate greşelile unui patriotism nechibzuit, am preferat să renunţ la serviciile acestui om de stat eminent şi devotat decît să mă expun la imputarea de a pune o piedică, reţinîn- du-l în funcţie, întoarcerii liniştei şi***

***păcii, a căror necesitate se simte îndeobşte***

**Se resimţea îndeobşte nevoia pasului pe loc, se impunea „întoarcerea la linişte", adică la vechile rînduieli. Prinţul a recunoscut-o cu amărăciune :**

> ***„Nu puteam să dau (decît renunţînd la Brătianu) o chezăşie mai bună despre propria mea iubire de pace, nici despre ferma mea intenţiune de a respecta tratatele.“***

**Prinţul făcuse apel la patriotismul sfetnicului său, cerîndu-i să renunţe la putere. Sfetnicul a acceptat, prevenind că in jurul tronului se va căsca un gol. Apoi, redevenind „liderul roşu“, l-a avertizat cu mînie : „— Doreaţi linişte ? Bine, o veţi avea. Trec în opoziţie".**

**Nea Tică pusese murături într-un moment de acalmie a luptelor. Evenimentul se petrecuse cîndva, în toamnă, cînd războiul stătea pe loc, cînd nici gînd ca măcelul să se mai termine. Nea Tică, bravul şef al manutanţei Diviziei de Rezervă, avusese inspirata idee de a pune — pe front — murături. „— Pentru ce, argumentase el, să se aducă murături pentru trupă de dincolo de Dunăre, din ţară ? Ce, aici nu se pot pune murături ? !“ Idee aprobată prompt : trupa tot stătea degeaba, nici un foc nu se trăgea, oricine putea trece dincolo, la turci, ca să-şi aprindă o ţigară, iar Intre linii se întindeau nişte vaste cîmpuri cu varză, pătlăgele, ardei, castraveţi, plus rădăcinoase, pe care nu le atinsese mînă de om. Nu era păcat să le ronţăie iepurii sau să putrezească, Doamne fereşte, sub ploi ? Nea**

**Tică, bun gospodar, a avut acest fericit instinct al clipei. E drept, nu existau pe front butoaie şi căzi, nici borcane pentru gogonele, dar se puteau rechiziţiona ! Exista în schimb un minunat loc de depozitare : Peştera lui Auerbach. Ia să facă bine domnii ofiţeri să-şi bea cafelele în altă parte !, a decis bravul căpitan, deşi tot el avusese iniţiativa de a se transforma peştera în sediu al popotei Diviziei, pe vremea căldurilor. Cu această destinaţie — popotă — peştera slujise confortabil ofiţerimea, ca loc răcoros în momentul aprig. Aici se dăduseră mese de pomină şi chiar banchete. Schimbîndu-i-se destinaţia, în anotimpul friguros, peştera devenea altceva, trecea din regimul plăcerii în regimul utilităţi, mai potrivit cu situaţiunea războiului, care nu mergea. ,,— Lasă, niţică sobrietate nu strică !" a atras atenţia nea Tică, fericit că putea pune lacăt la gura peşterii, care altfel îi dădea o mare bătaie de cap, din seară în zori, căci acolo se desfăşurau toate disputele filosofic^, şi toate reuniunile mondene ale frontului.**

**A început munca, supravegheată direct de nea Tică, o muncă numită adecvat, cu un termen strategic : *Operaţia murături.* Sub protecţia unui baraj de artilerie, care a imobilizat inamicul, o companie de răcani a recoltat varza, depunînd-o în grămezi. Apoi, în timpul unui atac de noapte, care se desfăşura pe o poziţie paralelă cu cîmpul legumelor, aceiaşi răcani au transportat căpăţînile, fără pierderi de capete. Verzele au fost clădite în piramide, spre invidia inamicului. Mai dificilă a fost culegerea mărunţişului — castraveţi, ardei, pătlăgele, rădăcinoase, o muncă de migală, care ar fi trebuit să se desfăşoare ziua, nu noaptea, dar răcanii s-au descurcat, cum se descurcau aceiaşi răcani şi acasă, cînd şterpeleau cîte ceva din cîmp. „— Nea Tică, e o crimă ce faci, dacă trag turcii ? !" a strigat cineva. ,,— Lasă, monşer, că nu trag. Şi ei**

culeg noaptea varză, am văzut eu. Ce, crezi că ei nu pun murături ?“ După cum mergea războiul s-ar fi putut ca şi turcii să pună murături, toată lumea convenise că războiul avea să ţină cel puţin o sută de ani, cam atît cît durase şi ocupaţia fanariotă, care fusese un alt fel de război al murăturilor.

Dar ce spectacol a reprezentat umplerea căzilor şi butoaielor, punerea verzei, a pătlăgelelor şi castraveţilor ! Nea Tică, cu un şorţ peste mijloc, dirija operaţia, urmărit de o aleasă asistenţă compusă din ofiţeri superiori ai celor două armate aliate, plus nişte străini simandicoşi, printre care şi doi japonezi. Aceşti militari de rang înalt ai marilor imperii, care nu se amestecaseră niciodată în chestiuni de menaj şi bucătărie — care nu văzuseră în viaţa lor cum se taie o găină, cum se curăţă: de solzi un peşte, cum se pun murături ! — au luat parte, în sfîrşit, în calitate de martori, la pregătirea zarzavaturilor, la pritocirea zemei, la umplerea şi cetluirea butoaielor. „— Uite aşa au fost puşi la murat şi românii, a spus nea Tică, în vremea veche !“ Apoi butoaiele cu murături au fost date de-a dura. „— De ce se dau de-a dura ?■“ ,,— Căci aşa au fost daţi de-a dura şi românii în erele trecute ! a continuat nea Tică să-şi ţină lecţia. Şi au fost daţi de-a dura ca să se amestece cu mirodeniile străine, să nu se mai ştie cine sînt.“ „— Şi de ce s-au închis hermetic ?“ „— Pentru ca sucul, zeama sau moarea românilor să capete tăria, limpezimea şi efervescenţa şampaniei !“ Aceste întrebări şi altele i-au dat lui nea Tică prilejul să acorde nişte răspunsuri, în franţuzeşte, care l-au ridicat în ochii ofiţerimii aliate la cel mai înalt prestigiu, pe post de papă al murăturilor de la Plevna. „— Şi pe cînd degustarea ?“ De Crăciun, cu ocazia victoriei."

Cu varza, nea Tică a procedat mai sumar. A potrivit-o din sare, apoi huştiuliuc cu ea în nişte

căzi descoperite, ca pruncii la botez. Varza era pentru trupă, nu pretindea prea mare bătaie de cap. Varza şi fasolea, plus mămăliga, reprezentau nutrimentul de bază al soldatului român. Colonelul japonez Nigata no Itu, care nota pe hîrtie tot ce vedea, i-a spus căpitanului român de manutanţă că metoda aceasta de conservare a legumelor la faţa locului este admirabilă în cazul războaielor de lungă durată. Japonezul s-a interesat şi de reţeta de murare a verzei, întrebînd de ce recipientele cu căpăţîni se lasă descoperite. Nea Tică l-a lămurit : ,,— Varza se mănîncă mai repede, imediat ce se moaie. Ştiţi cum o mănîncă soldaţii ? Ca iepurii !“ Despre sobrietatea în materie de hrană, a soldatului român, prinţul Nigata aflase pe front o poveste, pe care a şi transmis-o la Tokio :

*„Mi s-a povestit despre miracolul hrănirii unei companii de soldaţi cu un ou fiert şi cu o mămăligă. Cum s-au petrecut lucrurile ? Intr-un moment de lipsă cumplită, o companie aflată într-o poziţie laterală a frontului s-a trezit dintr-o dată că n-are altceva pentru hrană decît un săculeţ cu mălai şi puţină sare. Pînă la urmă s-a făcut însă rost şi de un ou. A fost fiartă mămăliga, apoi a fost tăiată în felii şi distribuită la soldaţi. Li s-a dat şi cîte puţină sare în palmă. Apoi a fost copt oul, în spuză, nu înainte ca cineva să întrebe : „— Ce zi o fi azi ?" Era într-o zi în care se îngăduia „mîncare de frupt", deci şi consumarea ouălor. Şi oul a trecut din mînă în mînă, fiecare soldat întingînd o singură dată în zeamă, cu boţul lui de mămăligă. In timpul acestui festin miraculos s-au petrecut momente de tot hazul : unii soldaţi s-au codit să primească oul, zicînd că sînt sătui, alţii s-au prefăcut că înting în el cu mămăliga, trecîndu-l mai departe, cel care pregătise oul în spuză a pretins că s-a îndestulat doar văzîndu-l, în sfîrşit, cînd oul a ajuns din nou în capul şirului, la comandant, vă închipuiţi cum arăta : perfect curat şi strălucitor, ca o cochilie de fildeş. In cadrul acestui ritual, căci a fost un ritual, s-a dovedit că ţăranii soldaţi dispun de o aspră înfrînare care exclude orice accident : s-ar fi putut- cai cineva să înghită oul involuntar sau ca şeful să dispună de gălbenuş în modul cel mai voluntar cu putinţă, lăsînd albuşul trupei. Ei nu ! Ceea ce înseamnă că satul românesc urcă spre lumea de azi dintr-o teribilă sărăcie care exclude orice anarhie.*

*Cineva mi-a spus totuşi că această poveste s-ar putea să reprezinte o adaptare după o istorioară a francezului Rablais. In snoava franţuzească, un sărman mănîncă*

*pîine, amăgindu-se cu aroma de friptură emanată de la grătarul unui negustor ambulant. Grataragiul îi pretinde bani pe aromă, golanul refuză să plătească aroma, deşi profită de ea, pe scurt e vorba' despre un biet profitor şi de un ins de un mercantilism abject, ambii încaierîndu-se pentru o amăgire. Aici, în schimb, jocul amăgirilor e pur.*

*Deduc din aceasta că românii sînt echipaţi cu răbdare pentru cel puţin un mileniu de aici înainte."*

**Japonezul însă nu ştia că meniul fusese cu mult mai complet, la mămăligă şi la iluzia de ou adăugîndu-se şi cîte o cană cu zeamă de varză. „— în schimb, a mai spus nea Tică, murăturica e altceva. La o friptură, la un drob, par examplu, fără o murătură acrişoară nu te descurci. Dar în zori, după un chef ? Pe ce bază te limpezeşti ? Pe bază de moare şi de o acritură *pour la bonne bouche."***

**După cheful de la Vidin, cînd s-a trezit în patul lui Cernat, primul gînd al căpitanului, care era ameţit, a fost la un pahar de moare cu hrean ras proaspăt, prezentat cuviincios, pe o tavă, de ordonanţă. „— Eu ştiu ce ne-ar trebui acu ! a mormăit el. O potroacă. Dar mai întîi un păhăruţ de zeamă de varză, din zeama mea:" Apoi a sărit în picioare, dîndu-şi un pumn în cap, dar nu unde trebuia. Şi-a amintit de murăturile deacasă şi nu de butoaiele pecetluite, uitate în Peştera lui Auerbach. în entuziasmul victoriei, nimeni nu-şi mai adusese aminte de murături, inclusiv căpitanul de manutanţă. în consecinţă, murăturile lipsiseră şi de la cheful ultim, de unde trezirea lentă, cu ameţeli şi greţuri. „— Acu ce ne facem ?" a bîiguit nea Tică, în loc să-i ceară lui Cerchez, cum ar fi fost cazul : „— Dă-mi, generale, o companie de oameni s-aduc murăturile !" Toată lumea s-ar fi trezit pe clipită, iar armata română ar fi trecut Dunărea**

în cea mai bună formă, rapid, pe gheaţă şi ger, nu prin noroi.

Cînd au ajuns la Peştera lui Auerbach, subordonaţii lui nea Tică au avut emoţii. Avea emoţii şi căpitanul de aţă : aici se afla încuiat tezaurul. Tocmai de aceea subordonaţii ezitau să intre în peşteră. Simţeau ei că ceva nu-i cum trebuie. în clipa cînd au deschis poarta, cîţiva dintre subofiţeri au căzut înapoi, seceraţi. Din adîncul hrubei a ţîşnit o duhoare infernală, ca şi cînd în interior ar fi fost abandonată o divizie de morţi. Domnule căpitan, n-ar fi mai bine să lăsăm varza pe loc ?“ — „— De ce, dragă ?“ „— Pute !“ ,,— Cum pute ?!“ s-a scandalizat nea Tică. Căpitanul a intrat în peşteră, cu pas şovăitor, mai mult intrigat decît îngreţoşat, nevenindu-i să creadă că se putuse întîmpla ceva rău. Nea Tică avea un nas infailibil şi nările lui, după ce-au aspirat, l-au ajutat să pună imediat diagnosticul : „— Acu ştiu ce lipseşte ! Cîte-o rădăcină de hrean de fiecare cadă !“ „— Pe dracu !“ a strigat cineva, dar nea Tică şi-a întregit diagnosticul : „— Şi niţel cimbru. Se simte lipsa cimbrului !“ Subordonaţii totuşi au trecut la rugăciuni şi implorări : „— Domnule căpitan, s-o lăsăm baltă!“ „— Cum s-o lăsăm baltă, nene, cînd şi varza este în inventar !“ Subordonaţii au insistat, au adus argumente rezonabile, unul dintre ei chiar şi-un argument cheie : „— Iar în privinţa inventarului zău, că n-ar trebui să fim atît de ortodocşi. Uite, ruşii abandonează inventarul peste tot !“ „— Ba eu sînt ortodox !“ l-a avertizat cu severitate nea Tică. Şi vă rog şi pe dumneavoastră pe toţi să fiţi ortodocşi. Căci şi ruşii sînt ortodocşi, să ştiţi de la mine !“ „— Ba nu sînt ortodocşi ! l-a contrazis un alt ofiţer de aţă.
Poftim, uite cît inventar lăsat vraişte, peste tot. Ce nu-i bun, ruşii lasă pe loc. Uitaţi-vă în jur !“

Nu departe de Peştera lui Auerbach, pe un dîmb, se afla rămasă într-o rînă, Scara de la

**Tuia. Fantastica maşinărie de război, inutilă din timpul asediului, părea încă şi mai absurdă acum, pe fostul cîmp de luptă, ca şi căzile de varză murată. Ca şi butoaiele, care au fost totuşi date de-a rostogolul de soldaţi, scoase afară şi aburcate în care. Nea Tică s-a încăpăţînat în 'a rămîne ortodox, nu oricum, ci cu furie, în privinţa căzilor cu varză : „Cînd spun că sînt ortodox, apoi sînt ortodox. Sus cu varza !“**

**Şirul de care a pornit la drum, către Dunăre, lăsînd în urmă o fumegare de duhori, care a pus văzduhul în fierbere. „— A ce pute, vere ?“ s-a întrebat lumea dunăreană, de pe ambele maluri, foarte mult timp după eveniment.**

**Conu Mihalache nu mai putea părăsi ministerul. In urmă cu un an, Brătianu era cel care pendulase ba chiar migrase de la un minister la altui, mutîndu-se cu patul după el, ca să nu fie găsit, acum toţi miniştrii — şi cel de aţaceri străine în primul rînd — trebuiau să penduleze de la departamente la preşedinţie, de aici la palat şi înapoi, într-o mişcare ce se relua şi se oprea în acelaşi punct înţepenit. Dintre toţi miniştrii, Kogălniceanu hotărîse totuşi să rămînă zi şi noapte la punct fix.**

**Firele politice se încurcaseră într-un ghem diavolesc, intern-extern, iar mîinile ministrului nu le mai puteau descîlci. Pacea ar fi trebuit să aducă soluţia, dar pacea n-adusese' nimic, pacea adăugase peste chestiunile precedente un nou pachet de probleme ca şi insolubile. Ceea ce rezultase, deocamdată, erau daunele. Brătianu ceruse prefecţilor de judeţe şi şefilor de departamente să alcătuiască procese-verbale de daune, pe care să le înainteze la preşedinţie. Se şi adunaseră cîteva stive de asemenea acte, care,**

**transferate la Externe, îl invadaseră pe ministru, silindu-1 să se retragă într-un colţ al biroului, clădit pînă în gît între daunele de război. Se aflau acolo îngheţaţi în hîrtia dosarelor mii de morţi şi răniţi transformaţi în cifre. Conturile căilor ferate —- cifre. Furniturile militare**
**— cifre. Cheltuielile pentru miile de prizonieri internaţi în ţară — cifre. Bilanţul rechiziţiilor — vite, furaje, vehicule etc. —, coloane interminabile de cifre. Apoi pagubele aduse populaţiei civile — jafuri, razii, incendii, bombardamente — din nou cifre. Un prim total al daunelor de război, opozabil învinşilor, se ridica după evaluările ministrului la cifra de o sută milioane lei aur, cifră cu care conu Mihalache n-avea cum lucra, România nefiind primită la tratativele de pace. Dialogul cu Turcia — chiar şi cel armat**
**— încetase, dialogul cu Rusia era suspendat.**

**Dar printre cele mai mari daune pe care România urma să le suporte, după pace, era pierderea unei fîşii din teritoriul ţării — trei judeţe din Basarabia — pe care Rusia o revendicase. Cererea aceasta fusese adresată nu României ci Turciei, ca şi cum aceasta, fosta putere suzerană, acum învinsă, ar fi fost stăpînă peste teritoriul naţional. Negocierile în chestiunea cedării acestui teritoriu se purtaseră în cadrul tratativelor* de pace, direct între cei doi parteneri, ca şi-n 1812. Era motivul pentru care plenipotenţiarul român fusese exclus de la tratative, şi, acelaşi motiv făcea ca tratatul să nu fie comunicat public pînă la acea dată.. Bucureştii nu trebuiau să se agite, „să tulbure atmosfera internaţională", pînă cînd lucrurile ar fi urmat să capete tăria faptului împlinit. Guvernul nu avea pe cine întreba, în afară. In interior, opoziţia atîta aştepta. Opoziţia pîndea de mult un asemenea prilej, acum îşi strîngea rîndurile, hotărîtă să răstoarne cazanul. Căci ce victorie fusese aceea,, urma să se strige curînd**

**la Cameră, care aduse dintr-o dată atîtea daune ţării ?**

**înecat în daune, conu Mihalache căuta, între surzi, firele unui dialog. El avea răspunderea dialogului cu exteriorul, deci el era cel care trebuia să se facă ascultat de surzi. Cîtă vreme guvernul imperial se aflase la Bucureşti, acest dialog se angaja zilnic, cu toate fulgerele şi trăsnetele implicate, ţinînd de capriciile marelui kneaz, om cu umoarea cea mai schimbătoare, în bine sau rău. Intre oaspeţi şi gazde dialogul era permanent, ţinînd şi de convenţia ospeţiei. Vrînd-nevrînd cei doi parteneri intrau în conversaţie. Conu Mihalache era obligat astfel să observe calendarul aniversărilor membrilor familiei imperiale, aflaţi acasă sau pe front, să trimită depeşe cu bune urări sau să-şi exprime direct felicitările, să participe la ceremonii, la dejunuri şi banchete la care dialogul, întrerupt intempestiv, se relua. La rîndu-i, oferea mese, invita oaspeţii la tot felul de ceremonii legate de calendarul oficial local, la care oaspeţii, participînd, reintrau în dialog. Chestiuni spinoase, care ar fi făcut să se verse rîuri de cerneală, se rezolvau adesea, în acest timp anormal, printr-un zîmbet la cafea sau la ceai, cînd cei doi parteneri, nemaiavînd încotro, îşi spuneau desluşit, faţă la faţă, tot ce aveau de spus. Conu Mihalache blestema însă timpul anormal, care îl obliga să fie gazdă, făcîndu-1 să rabde — *„comme un ange“***

**— toate sucelile partenerului, atît de liber în temperament încît dialogul era un chin. După plecarea oaspeţilor, dialogul a devenit normal, dar a încetat să mai fie dialog, re- ■zervîndu-se la faţa exclusiv oficială. Era cu neputinţă să-i mai ceri lui Mitilineu : ,,— Dă fuga pînă la consulat, tre- zeşte-1 pe marele kneaz, e ceva grav !“, acum marele kneaz nu mai putea fi trezit — cu oricîtă supărare că-i fusese deranjată siesta — se trezise si'ngur, şi-l privea**

pe conu Mihalache prin intermediar, de pe Neva.

In toată chestiunea tratativelor de pace şi a rectificării teritoriale, conu Mihalache n-avea alt partener decît pe .marele kneaz, care deţinea şi portofoliul externelor. Cancelarul decidea în toate, chiar dacă deasupra hotărîrilor lui se afla ţarul, cu inspiraţiile sale insondabile şi imprevizibile. Sondabile cît de cît, atunci cînd împăratul era aproape — la Ploieşti, la Gorni-Studen sau la Poradim —, cînd cancelarul, ca intermediar, se afla aproape, imprevizibile şi atunci prin puteri conjugate, observabile totuşi din apropiere. Acum enigma se condensa înspăimîntător prin distanţă, insondabilul şi imprevizibilul îşi sporeau forţa prin tăcere. în jur nu rămăseseră decît nişte subordonaţi, ai marelui kneaz sau ai marelui duce — baronul Stuart, generalul Drelten —, cu care nu se putea purta dialog, aceştia fiind nişte intermediari care, din cînd în cînd, transmiteau sec nişte mesaje. Ministrul de externe a trebuit să accepte înlocuirea dialogului prin limbajul mesajelor, scurt, criptic, rezolut. Erau simple comunicări, transpunerea orală a unor ordine transmise către subordonaţi şi retransmise de aceştia, fără comentarii, în calitatea lor de mîna a doua. De unde tonul inacceptabil, ades ultimativ, un limbaj care se scutea de argumente — fatal implicate oricărui dialog —, ba chiar de consecuţia logică, obligatorie oricărui discurs, fie şi fals întemeiat.

în faţa acestei noi situaţii, conu Mihalache trebuia să joace rolul ambilor parteneri, descifrînd propoziţia criptică, presupunîndu-i logica, restabilind-o, punînd la loc ceea ce lipsea, invocînd mai întîi, ca premisă, principiul călăuzitor, istoric şi de drept, clădindu-şi punct cu punct demonstraţia, care trebuia să fie edificatoare. Din demonstraţie trebuia să se

**excludă temperamentul, vinovat ades de toate incendiile, deşi temperamentul ţîşnea. în cazul lui, temperamentul era cu neputinţă de strunit, îl provoca însăşi laborioasa operaţie logică, extenuantă pînă la urmă prin chiar faptul de a fi angajată şi dusă la cappt de unul singur.**

**La un reproş morocănos şi sumar al marelui kneaz : „— Las' că ştiu eu cum sînteţi, acum aţi trimis oameni în străinătate, ca să vă aranjaţi cu celelalte mari puteri !", conu Mihalache trebuia să răspundă cu fapte şi cu argumente :**

> ***„Repetaţi prinţului Gorceakov că noi nu avem pe nimeni în străinătate în problema Basarabiei, că de asemenea, noi nu am instigat nici o petiţie la Ismail sau în altă parte şi că chiar dacă s-ar face, fără ştirea guvernului, ne-am feri să ne folosim de ea, anume pentru că ştim că de mult consulul rus de la Ismail smulge asemenea petiţii de la ţărani. Noi avem articolul 2 din Convenţie şi acesta este singurul act de care ne vom servi".***

**Articolul 2 din deja celebra Convenţie din 4/16 aprilie prevedea garantarea integrităţii teritoriale a statului român, iar conu Mihalache nu ezitase să i-1 pună mereu sub ochi marelui cancelar, pînă cînd într-o zi, scos din fire, acesta i-a strigat : „— Isprăviţi o dată cu blestemata asta de convenţie ! Nu mă siliţi s-o rup, căci sînt în stare. " Fusese în stare. Dacă tratatul de pace era real, Convenţia fusese practic ruptă. Dar ministrul nu putea să consimtă la un asemenea act, el era dator să apere Convenţia, fie şi de unul singur, s-o ridice ca pe un scut în faţa Rusiei, s-o transforme în însăşi raţiunea lui de a fi.**

**Formula „Repetaţi prinţului Gorceakov" sau „Spuneţi prinţului Gorceakov" se relua ca un**

**leit-motiv :**

> ***„Spuneţi prinţului Gorceăkov că din moment ce guvernul rus a luat asupra sa sarcina de a reprezenta interesele României, măcar atenţia datorată unei ţări care a sacrificat în Bulgaria peste zece mii de soldaţi ar fi cerut ca cel puţin să fim consultaţi pentru a se şti care sînt interesele noastre. Acest lucru n-a fost făcut în nici un fel. Spuneţi de asemenea că de la plecarea M.S. împăratului şi a A.S. prinţului cancelar, autorităţile ruse ne tratează ca pe o ţară cucerită, căile noastre ferate sînt sechestrate, sub pretextul că este nevoie de ele pentru transporturile armatei, cu toate acestea nu sînt puse să circule zilnic nici trei trenuri, în timp ce în timpul administraţiei româneşti erau puse la dispoziţia armatei cel puţin zece trenuri pe zi. Adăugaţi că în aceasta noi vedem în mod manifest un plan întocmit pentru a ne face să ieşim din regulile de moderaţie pe care ni le-am impus şi pe care le vom urma pînă la capăt în ciuda tuturor acestor procedee primejdioase. împotriva forţei nu există rezistenţă ; însă noi sîntem convinşi că deasupra forţei există opinia publică şi conştiinţa umană. Acestea nu vor fi de partea Rusiei, care, drept recompensă pentru resursele materiale pe care România i le-a furnizat, pentru preţul sîn- gelui fiilor noştri vărsat generos în faţa Plevnei, în loc de a ne înapoia întreaga provincie a Basarabiei, luată pe nedrept la 1812, vrea să ne răpească fîşia pe care o datorăm marilor puteri europene.“***

**Discursul a continuat, în acelaşi stil năvalnic, dictat direct lui Mitilineu, care-1 stenografia şi care foarte des se întrerupea, întorcînd spre**

**ministru ochi speriaţi. Ministrul nu putea fi însă oprit :**

**— *Dites a Monsieur Gortchakov que...***

**— Aţi mai spus-o. Va irita, ştiţi bine !**

**— Ştiu, deci repet. Scrie : Dacă aceste cereri ne sînt refuzate nu ne mai rămîne decît să ne facem bagajele şi să părăsim România, sau să ne lăsăm sfătuiţi de disperarea noastră întreagă şi să trecem la actele pe care disperarea ni le va dicta.**

**Şi această frază mai fusese o dată transmisă la Peters- burg. Mitilineu n-a mai notat-o, o ştia pe de rost. A lăsat tocul şi i-a spus ministrului :**

**— Cum credeţi că vom părăsi vreodată România ?**

**O speranţă totuşi. Sosise la Bucureşti prinţul Alexandru de Battemberg, care călătorea spre Rusia, cu un ocol prin Berlin, şi pe care prinţul l-a primit fără întîrziere. Era un bun prilej de a trimite un nou mesaj către ţar. Dar înainte ca prinţul să-şi formuleze dorinţa, oaspetele i-a şi adus o veste ca're l-a uluit :**

**— Ştiai că ţarul e supărat pe tine ?**

**— Pe mine ?**

**— Da, a confirmat oaspetele, Majestatea-Sa spune că este inadmisibil să nu-1 fi felicitat nici pînă azi pentru încheierea păcii !**

**Era absurdă disculparea. Prinţul îşi trimisese mesajul prin baronul Stuart, care la rîndu-i îl încredinţase unui curier imperial. Drept dovadă, prinţul i-a înmînat lui Alexandru, spre lectură, copia scrisorii, fără a mai adăuga nici un cuvînt. L-a lăsat să citească, să depună foile pe masă, apoi l-a întrebat :**

**— Şi pe cine mai e supărat ţarul ?**

**Alexandru de Battemberg i-a mărturisit, zîmbind cu stînjenire :**

**— Pe sultan.**

**— Compania mă onorează. Numai că nu mă onorează similitudinea poziţiilor. Am sentimentul că în acest război România n-a fost învinsă.**

**întîlnirea debutase tăios, deşi oaspetele n-avea nici o vină. Prinţul îl cunoscuse pe Alexandru de Battemberg în intimitatea curţii lui Alexandru al doilea, care îi arăta simpatie, exact atîta simpatie cîtă putea dărui ţarul unei fiinţe sau unui lucru. Nici prinţul nu dăruia lumii din jur mai multă simpatie. Nici Alexandru de Battemberg, care era german, înrudit cu ţarul, aliat şi cu doamna Eli- sabeta, nu iradia în jur simpatie, singura persoană care a introdus la momentul primirii o undă de dezgheţ a fost totuşi prinţesa, care a destins atmosfera şi a făcut posibil dialogul dintre cei doi, peste incident. Apoi prinţesa s-a retras, lăsîndu-i pe cei doi să fumeze şi să discute despre ruina Imperiului Otoman. Lăsînd la o parte incidentul cu scrisoarea, Alexandru a revenit la supărarea ţarului pe învins :**

**— Cum îţi spuneam, ţarul e vizibil afectat de comportarea sultanului. Şi admonestîndu-1 cu degetul pe cel în culpă : Abdul Hamid greşeşte grav cînd nu acceptă protecţia Majestăţii-Sale !...**

**— Dar cum ar putea s-o accepte ?! a întrebat prinţul, cu stupoare. Ar fi penibil.**

**— Şi nu e penibil pentru el să accepte tutela britanică ? a ripostat Alexandru. Gîndeşte-te totuşi, că nu englezii l-au bătut.**

**— Tocmai ! a punctat prinţul.**

**— E normal deci ca ţarul să se supere pe sultan şi să-l acuze de neloialitate. Iţi repet : nu englezii sînt cei care l-au bătut !**

**Logica aceasta l-a uimit pe prinţ. Unui învins nu i se putea cere loialitate şi nici sentimente de gratitudine pentru învingător. Dar, curios,**

oaspetele accepta această logică, ceea ce însemna, după prinţ, că Alexandru de Battemberg avea în sînge obedienţa, acea carenţă care face din- tr-un ins normal un învins. Ca să-i confirme parcă acest sentiment, Alexandru a mai spus

— De altfel, în situaţia dată, nimeni nu mai poate pune srdine în Turcia decît soldaţii ţarului.

Prinţul a trecut peste această remarcă, nici Alexandru n-a insistat, au abordat împreună, ca să umple un gol, chestiunea emancipării popoarelor din zona rămasă liberă.

Printre alte consecinţe ale războiului era şi aceea, au c©nvenit partenerii, ca fostele teritorii aparţinînd Porţii să se emancipeze pe deplin. Era astfel normal, ca şi fosta provincie bulgară a imperiului să devină un principat autonom, precum România de ieri. Prinţul Carol primise sferta, prin Ignatiev, de a deveni rege al româno-bulgari- lor, suveran al unui stat binaţional, unificat sau federativ. Alteţa-Sa refuzase propunerea, socotind-o plină de riscuri, dar ştia că la acelaşi titlu mai candidează cineva, chiar omul pe care-1 avea în faţă. I se făcuse oare această propunere şi lui Alexandru, ştia oaspetele c-ar fi urmat să devină prinţ sau rege al Bulgariei sau rege al bulgaro-românilor, dacă varianta Ignatiev mai funcţiona ? Alexandru de Battemberg nu dădea semne că ştie, iar prinţul a zîm- bit interior, privind un om aflat deja sub aripa unui alt destin care îl depăşea. Neplăcut era doar faptul că, din unghiul autorului acestui proiect, cele două persoane — care conversau amical — deveneau interşanj abile, ca piesele pe o tablă de şah, manevrate de o mînă care juca cu ambele culori. Dacă oaspetele ştia despre această mutare, dar nu spunea nimic, situaţia era alarmantă pentru prinţ, care avea în faţă un om ascuns, disponibil la toate tranzacţiile. Dacă Alexandru era un

inocent, atunci surprizele îi reveneau în întregime. Oricum ar fi fost, o variantă încărcată de riscuri le revenea la amîndoi. Prinţul nu-şi mai dădea seama dacă are în faţă un spaţiu enigmatic sau un om enigmatic. Totuşi, pînă una alta, Alexandru părea indiferent la spaţiul pe care urma să-l stăpînească. Deci nu ştia nimic. în ceea ce-1 privea, prinţul jucase loial, făcîndu-i astfel loc, fără a o şti, lui Alexandru de Battemberg. Va proceda oare la fel oaspetele, refuzînd să devină domnitor al bulgaro-românilor şi mulţumindu-se cu titlul de prinţ, fie şi ţar, al bulgarilor ?

— Şi unde pleci de aici ? a întrebat prinţul, care ştia că Alexandru va trebui să facă un popas şi la Berlin.

— La Berlin mai întîi ! a recunoscut oaspetele. De fapt întîi la Dresda. Vreau să-mi revăd rudele şi prietenii. Apoi la Berlin, — a dat din umeri cu sensul „Fără Berlin nu se poate !“ —, apoi la Petersburg.

— Şi apoi ?

—■* Apoi cred că ne vom revedea.

Deci Alexandru ştia. Revederea putea să însemne : ,,— Ne vom revedea în zonă, tu la Bucureşti, eu la Sofia !“ —, dar prinţul Alexandru de Battemberg a lăsat revederea, în suspensie. Deci nu era sigur. Un rest din partida politică de la Dunărea de Jos rămăsese nejucat, cineva încerca să menţină acest spaţiu în rezervă, ca teritoriu al surprizelor, peste capul celor doi. Dar statele, şi-a spus prinţul în gînd, nu se pot extinde şi comprima ca armonicile, statele sînt unităţi organice, realităţi constitutive, care depăşesc — trebuie să depăşească ! — manevrările politice şi conjuncturile. Acest gînd l-a liniştit, prinţul a privit cu un început de simpatie spre Alexandru de Battemberg, care sigur nu ştia nimic, ignorînd că se află sub aripa unui nou destin.

Cînd să se despartă, tocmai în clipa în care

**între gazdă şi oaspete începuse a se schiţa o simpatie, Alexandru l-a întrebat pe prinţ, cu sinceră nedumerire :**

**— Cum suporţi un guvern liberal ? Apoi ca să se justifice parcă : Este şi întrebarea Majestăţii-Sale !**

**Fusese şi întrebarea ţareviciului. La plecarea din Bucureşti, strîngîndu-1 în braţe şi sărutîndu-1, Alioşa îi spusese : „— Dă-i dracului pe liberali, trimite-i la mine, în Siberia !“. In aceeaşi zi, Kogălniceanu îi telegrafiase la Petersburg lui Iancu Ghica :**

> ***„Ţareviciul şi* fraţii săi au *trecut ieri prin Bucureşti. Au fost primiţi cu toate onorurile. Toate autorităţile, în frunte cu prinţul, au fost la gară. Primirea populaţiei a fost cît se poate de respectuoasă. Totuşi marii duci au fost mai mult decît îngheţaţi. Au socotit probabil onorurile ca obligatorii. N-au adresat miniştrilor nici un cuvînt de mulţumire pentru ospitalitate şi pentru recepţia oferită (ne-au tratat ca pe slugi). Despărţirea şi mai rece, aproape ostilă, deşi cu multă efuziune pentru prinţ. Se încearcă, e cert, o rupere a prinţului de guvern şi de ţară.“***

**Prinţul cunoştea depeşa, i-o prezentase chiar ministrul său de externe. Acum, la despărţirea de Alexandru de Battemberg, socotea de prisos să-i răspundă la întrebare. Il deplîngea totuşi cu anticipaţie : întorcîndu-se ca prinţ domnitor în Bulgaria, Alexandru n-avea de unde să scoată un guvern conservator : acolo, după toate probabilităţile, urmau să guverneze numai liberali, radicali, insurgenţi, extremişti. Ce urma să se întîmple, în acest caz, cu Alexandru ? I-a spus un adio forţat şi l-a lăsat să plece.**

**Era de văzut dacă, şi după această explicaţie, de la Petersburg va veni un răspuns.**

**Tîrziu, în noapte, după ce oamenii trimişi de Maxim Maximovici se culcaseră, Costi Aldea a revenit la întrebarea finlandezului. Ofiţerul străin, oprindu-se încă o dată în prag, a insistat : „— Şi cum e totuşi prinţul Carol ?“ Ar fi trebuit să-i răspundă măcar atît : „— Răspunde perfect ideii de prinţ. “**

**între timp, ideea i se conturase mai limpede, pornind de la un şir de negaţii. Nişte negaţii atît de clare încît Aldea le-ar fi putut desena. N-ar fi ezitat să-i ofere desenul, transpus în cuvinte, chiar prinţului :**

> ***„Prinţul n-are un acut simţ al concretului. El se mişcă printre generaluri. In măsura în care generalul revelează particularul, în măsura în care particularul confirmă generalul, prinţul vede concretul. E o eroare în asta ? Mai curînd o însuşire princiară. Prinţul n-are voie să cadă în accidental, nici să fie la cheremul hazardului. El e prinţ în măsura în care întrupează un principiu. Deci nimic particular, caracterizam, pentru prinţul Carol al României. într-o etalare de metale preţioase, el ar fi anonim şi incolor ca pla-tina. Albul nu e o culoare. Un semn distinct cît de mic ? E îmbrăcat perpetuu în negru. “***

**Din maldărul de plicuri prezentat de secretar, dimineaţă, pe prinţ l-a reţinut scrisoarea Vedetei de noapte, pe care a parcurs-o ultima, cu sublinieri. în unele puncte, marcate pe margine cu roşu, îl admitea pe subaltern, chiar integral. Aceste puncte, puţine totuşi, le formulase chiar Alteţa-Sa, în urmă cu ani, într-o scrisoare**

**adresată nimănui, publicată în *Augsburger Allgemeine Zeitung.* Atunci, în acea clipă, dorise să se despartă de ţară. Vedeta de noapte procedase cu mult mai hotărît, ducîndu-şi gestul pînă la capăt : se despărţise de viaţă. Erau însă şi cîteva puncte pe care Alteţa-Sa nu le înţelegea. Pe acestea le-a marcat cu cîte un semn de exclamare sau întrebare. A lăsat tocul. Ar fi trebuit la rîndu-i să caute un plic pînzat, în care să introducă scrisoarea. Apoi să pregătească sigiliul negru. în fine, să trimită scrisoarea lui Dumnezeu.**

**A fost clipa cînd într-un zori de zi, de pe trupul armatei a căzut primul cerşetor. Acesta a picat dintr-un număr încheiat de oameni în uniforme, s-a desprins de unitatea de care ţinuse, a rămas la marginea şirului de căruţe regimentare pline cu răniţi, stingher în cîmp, lîngă drum, unde a stat năuc o vreme, neştiind încotro s-o ia. Apoi brusc, întărindu-se în mîini, a pornit tîrîş spre lume, nu spre satul în care se născuse, unde n-avea ce să mai caute, ci aiurea. Păşea în mîini, sprijinindu-se în două călcătoare de lemn, îşi arunca înainte, printre braţe, jumătatea dt trup, apoi îşi depunea trunchiul retezat pe pămînt, apoi iar şi-l sălta în aer şi iar îl depunea pe pămînt, într-o harnică pendulare, astfel încît medaliile de pe trupul soldatului zornăiau. Cînd ostenea, stătea în loc să răsufle şi-şi ştergea obrazul cu căciula. Avea mult de mers, lumea era mare, el voia s-o cutreiere toată, căci avea ce-i spune : nimeni nu pătimise ce pătimise el.**

**Cerşetor nu este cel care întinde mîna şi cere,**

**nici cel care primeşte întinzînd sau nu mîna, nu mîna care se întinde către lume defineşte cerşitul, ci desprinderea de lume, cu rămînerea în ea, dar la margine, de unde lumea se vede mai bine, în mizeria ei, pe care o strigă, o plînge, o revelează cerşetorul. El nu mai are nimic, pe nimeni, e al nimănuia, şi fiind al nimănuia e al tuturor, e al lumii. Oricine poate fi ca el — el e marginea ! —, dar nu oricine ajunge aici, căderea în cerşetorie se cuvine a se petrece dintr-o înălţime, dintr-un punct zenital, punct care, în inversul său, în nadir, conferă cerşitului prestanţă, un anume grad în marele ordin de care cerşetorul ţine. Căci cerşesc şi necuvîntătoarele, cerşetoria e cunoscută la cîini, cai, mîţe, la animale de menajerie, la toate fiinţele îmblînzite, domesticite, dresate, care, refuzînd să dispară, neconsim- ţind să reintre în sălbăticie, cad în cerşetorie. O dată ruptă coerenţa utilităţii sociale, printr-o catastrofă, apare cerşetorul. El apăruse şi acu, după război.**

**— încotro, nene ?**

**O căruţă cu un cal îl ajunsese din urmă, iar băietanul de la cal a oprit ca să întrebe ciotul de om încotro merge.**

**— într-acolo.**

**Cerşetorul a arătat cu mîna înainte, indicînd zarea spre care călătorea, adică viitorul.**

**— De unde vii, nene ?**

**— De-acolo.**

**Cerşetorul a indicat zarea lăsată în urmă, Dunărea, Plevna, trecutul, tot ceea ce pînă atunci se întîmplase, ne- reţinînd pentru prezent nimic. Venea ,,de-acolo“ şi călătorea „într-acolo“. Băietanul de la car l-a ajutat să se urce în căruţă, tăbîrcindu-i ca pe un sac, a lăsat apoi calul să mai răsufle, şi, tustrei au pornit la drum. Apăruse deja o primă asociere, elementară, care avea să ţină, devenind stabilă şi tenace, peste puţin timp. Nici băietanul nu mai avea pe nimeni. Venea tot „de-acolo“, unde**

**dusese nişte muniţie, la întoarcere îi pierise un cal, în sat n-avea ce să mai caute, pe drum găsise un ciot de om. A pus ciotul de om în că- ruţă şi s-a lăsat drumului.**

**Drumul era al lumii, calul îl cunoştea. Animalul s-a opintit să-şi tragă povara şi a pornit la pas. în curînd, calul avea să se înveţe cu cerşitul : unde vedea adunare de oameni — la cîrciumi, biserici, răspîntii de drumuri — se oprea. Şi tot singur pornea la drum, după ce băietanul strîngea pomana. După un timp, pe cei trei nu i-a mai întrebat nimeni de unde vin şi încotro se duc. Erau ai lumii, arătau lumii cum e lumea — rea şi bună —, iar lumea se crucea, se minuna, se căina pe sine însăşi de ceea ce vedea — un cal, un băietan, un mare mutilat, pe acesta din urmă lumea miluindu-1 cu ce-o lăsa inima. El ştia să moaie inima lumii, oricît de întărită ar fi fost — era ştiut că inima lumii îndură ! el însă muia inimile oamenilor din clipa cînd începea să cînte. Cînta fals. Cînta fals şi la instrumentul pe care îl cumpărase între timp, o armonică. Dar bucata lui falsă, amestec de adevăr şi de fals, avea un teribil tragism, care storcea lacrimi, care cutremura pînă şi carnea, fiindcă bucata era adevărată şi falsă, şi sinceră, şi naivă, îngemănînd adevărul şi falsul într-o singură alcătuire, grotescă. Dar ce era grotesc în faptul că un om nu mai avea picioare ? El venea „de- acolo". Chiar dacă şi alţii veneau ,,de-acolo", cine să-i creadă pe aceştia, pe ceilalţi care se întorseseră vii şi întregi ? Ei, cerşetorii, în schimb, lăsaseră acolo cîte ceva : o mînă, un picior, o coastă**
**— ca Adam —, ei rămăseseră cu o parte a fiinţei lor acolo, ei nu puteau uita — ca ceilalţi —, ei erau pe drept o gură, singura gură mărturisitoare a acelui dincolo din care se întorceau, ca să spună.**

**— Ascultaţi, fraţilor, începea marele mutilat, cum a fost la Plevna...**

Femei, copii, oameni teferi se adunau, dădeau năvală, ascultau într-o linişte încremenită, ca-n biserică, cu palma la gură sau cu capul descoperit, o poveste cum nu mai auziseră, care nu mai fusese spusă, nici scrisă pînă atunci, nicăieri în lume — nici măcar în scripturi.

— Mai întîi s-a deschis cerul... în ziua de 27 decembrie s-a deschis deodată cerul şi s-au văzut mai întîi oştirile cum se pregăteau.

Lumea ridica ochii în sus să vadă oştirile, căutîndu-le pe cer. Cerşetorul le rînduia, aşa cum fuseseră rînduite şi atunci de marii comandanţi ai bătăliei cereşti.

— Dinspre răsărit erau ruşii, dinspre asfinţit erau turcii, la mijloc de zi erau ai noştri, iar deasupra erau îngerii cu săbiile-n mîini...

El, cerşetorul, se aflase dedesubt, în acea zi de 27 decembrie, cînd s-a dat bătălia, şi de-acolo de unde era, unde-1 prinsese nenorocirea, văzuse tot. El nu minţea, spunea tot, aşa cum a fost, pînă la bob. O căruţă care se răstur- nase îl prinsese sub ea, rupîndu-i picioarele şi acoperindu-1 cu paie pînă peste cap. Soldatul căra paie la cai, dar cu puţin înainte de luptă carul lui s-a răsturnat, l-a prins, l-a imobilizat şi nu i-a lăsat libere decît mîinile, şi auzul
— cu care a auzit, mai apoi şi văzul — cu care a văzut, a văzut cerul, cerul de deasupra, într-o tulbure frămîntare de nouri. A auzit tunete, tropote, goarne, guri urlînd, gheare sfîşiind, gheene în spargere şi prăvălire, apoi o linişte, o limpezire, un ochi de apă care a răsărit în mij- locul înaltului, un cer ce s-a lărgit în ceruri tot mai line, mai duioase, mai dulci, pînă cînd totul a stat drepţi, iar înaintea fronturilor au apărut cei doi : generalul Cerchez şi Osman-Paşa.

în acest moment al povestirii, marele mutilat punea la lucru armonica. îi rupea burduful în două, iar vaerul de sunete înfiora adunarea ; bărbaţii se încordau. Urma prima strofă cîntată,

**o strofă dintr-un cîntec vechi bătrînesc, care începea cu „alei !“ Adunarea era de-acum pregătită, mici şi mari porneau la drum pe unda cîntecului, spuş la gură şi la armonică, pînă cînd cerşetorul stingea brusc armonica, oprea cîntarea şi zicea bătălia direct, chiar cu vorbele celor doi, dar rar, ca să se ţină minte, iar versurile să se-n- veţe pe de rost :**

***„— ...Şi generalul striga :***
***Măi Osmane, dumneata***
***nu ai nimic a-mi striga ?***
***Căci eu am ceva să-ţi***
***zic, dar să mai adaşti un***
***pic.“***

**Urma armonica, apoi din nou recitativul :**

***„— ...Şi Osman atunci striga :***
***Generale, dumneata nu***
***ai ceva a-mi striga ? în***
***tunuri să ne-ncercăm,***
***în puşti să ne***
***împuşcăm, în săbii să***
***ne tăiem, sau la trîntă***
***că-i mai dreaptă şi de***
***Dumnezeu lăsată ?“***

**Din nou armonica, vestind lupta dreaptă, apoi vocea băietanului de la cal, care striga : „— Faceţi loc !“ Adunarea făcea loc, apoi încremenea :**

***„— Şi-atunci Osman l-a-***
***nşjăcat, pe general l-a***
***băgat, trecînd peste-al***
***lui cuvînt, pîn’ la mijloc***
***în pămînt.***
***Dar Cerchez ce îmi făcea ?***
***Pe Osman că mi-l lua,***
***de mijloc mi-l înşfăca,***
***în pămînt că mi-l băga,***
***pînă la gît îl vîra.***

*Apoi sabia-mi scotea Şi*
*aşa îl întreba :*
*— Măi Osmane,*
*dumneata nu ai ceva a-*
*mi striga ?*
*Căci eu am ceva a-ţi*
*spune, dar să-ţi faci o*
*rugăciune.*
*Atunci Osman se ruga,*
*mîinile împreuna,*
*ca să-i lase viaţa sa.*
*— îţi dau ţie sabia,*
*iar tu să-mi laşi viaţa*
*mea, cît a mai rămas*
*din ea.*
*Că e dulce şi curată,*
*Şi de Dumnezeu lăsată."*

**Urma repaosul pentru adunarea ascultătorilor, apoi stringerea pomenii, pe care o făcea băetanul. Cît se aduna pomana, cerşetorul punea din nou la lucru armonica, dar nu-n registrul grav, oferind ascultătorilor o melodie de destindere, culeasă de la cerşetorii ruşi. Acest rest de cîn- tec, un refren răzleţit dintr-un alt cîntec — un marş — se potrivea de minune cu momentul, atît ca melodie cît şi ca text, definind pe înţelesul sufletului popular condiţia lumii :**

*„C-aşa e viaţa, se rupe*
*ca aţa.*
*C-aşa e viaţa, creştini*
*şi fraţi,*
*C-aşa e viaţa, se rupe*
*ca aţa, cînd ţi-e mai*
*dragă, n-ai cum s-o*
*înhaţi."*

**Traducerea textului, din ruseşte, fusese făcută încă de la Plevna. ,,Cresteani“ însemna creştini, dar'şi ţărani, cîn- tecul se adresa comunităţii creştine sau ţărăneşti universale prin care circulau cerşetorii, aceştia se milostiveau de lume spunîndu-i cum este — precară — dar fără s-o acuze, fiindcă melodia, deşi tristă, profund melancolică, deşira- bilă la infinit, se putea strînge şi ritma, pînă cînd se răsturna într-un iureş căzăcesc, într-o dezlănţuire dementă de dans, curmată brusc, la nota de jos, asemenea unui vîr- tej de stepă. Melodia a cunoscut diverse transcrieri şi pre- lucrări, de la armonică şi taraf pînă la orchestră şi fanfară, Cea mai simplă şi mişcătoare formă a fost totuşi cea lansată de vocea şi armonica stridentă a primului cerşetor. Cîntecul începuse a fi murmurat de lume şi chiar pus pe note, ca să-l citească şi lumea mare :Pînă la sfîrşitul anului, cerşetorul cu armonica lui avea să cutreiere întreaga Românie Mică, mergînd din sat în sat, apoi avea să treacă şi peste munţi, în celelalte părţi ale Daciei, pregătind cu cîntecul lui Unirea cea Mare.**

**Nea Tică a vărsat varza în Dunăre. Cu murăturile a scăpat totuşi dincolo, în ţară.Abia trecerea lui Brătianu în opoziţie, la nici trei ani după sosirea Alteţei-Sale, a dat adevărata măsură a omului, a forţei lui explozive, pe care prinţul a fost silit să i-o cunoască. Brătianu i-a şi trimis prinţului vorbă, prin interpuşi, că-i va face existenţa imposibilă : el l-a adus, el îl va scoate pe vodă din ţară, obligîndu-1 să-şi ia tălpăşiţa. Prinţul conta încă pe „patriotismul lui“, pe „principiile" fostului sfetnic, ignorînd că în politică nu există principii, cum chiar**

Brătianu i-o spusese o dată, la Florica, referindu-se nu la sine, ci la politica marilor puteri. Voia Brătianu să se arate că el însuşi e o mare putere ? Ceea ce deocamdată se vedea era forţa lui de a face opoziţie, de a bloca dezbaterea oricărei legi în parlament, de a provoca crize de guvern, de a incendia opinia publică la alegeri, de a ridica uliţa. Era apoi şi marea lui putere de a se contrazice pe sine însuşi. O putere a inconsecvenţei care pe prinţ l-a stupefiat : ieri, pusese la cale „afacerea drumurilor de fier", fiind la guvern, azi ataca aceeaşi afacere, ca oneroasă, aflîndu-se în opoziţie. Ieri voia domn străin, ba chiar îl şi adusese în ţară, azi ataca „străinul", care nu face casă bună cu neamul". Mai consecvent era acelaşi domn Brătianu în chestiunea externă — susţinerea cauzei sud-dunărenilor, deci agitarea „chestiunii orientale", susţinerea cauzei românilor transilvăneni — susţineri cu ecou în opinia publică ! — dar care atrăgeau asupra guvernelor ce s-au succedat aspre
mustrări venite din afară. întoarcerea lui Brătianu la putere era văzută de cabinetele vecine — minus cel rus — ca o catastrofă. De ce ? Brătianu lupta în imediat pentru lichidarea Imperiului Otoman, ca şi ruşii. Politica lui insurgenţă a trezit îngrijorări nu numai la Constantino- pole, dar şi la Londra, la Paris, la Viena, aproape simultan. Din nou Viena şi-a transmis avertismentul, legat de aceeaşi chestiune a independenţei, de astă dată chiar de la Istanbul, de unde emanau cele mai înfiorate îngrijorări. Ale Turciei? Era greu de apreciat, fiindcă îngrijorările erau formulate de ambasadorul Austro-Ungariei, care minimalizase din nou chestiunea, dar în numele Turciei ! Astfel, contele Prokesch-Osten era de părere, la începutul anului ’70, că *„Turcii s-au şi consolat cu gîndul că România e pierdută pentru ei“,* lucru care l-a făcut pe consulul român la Instanbul să caşte ochii, căci nu-i

venea a crede. Drept care l a şi rugat pe conte să repete fraza, iar acesta s-a conformat : „— Da, a repetat reprezentantul Vienei, Turcia e convinsă că lucrurile merg către acest sfîrşit inexorabil. Azi Imperiul Otoman nu se mai poate împotrivi acestei situaţii". „— Şi atunci ? ‘ a întrebat consulul român. Atunci de ce Imperiul nu ne recunoaşte independenţa ? !“ Reprezentantul Bucureştilor era gata să salute un asemenea gest imprevizibil, pe care contele l-a şi cenzurat prompt : ,,— Dar ne-am opune noi, ceilalţi !“ „— De ce?“ „— Păi iată că vă şi spun din ce motive“. „— Pot transmite aceste motive la Bucureşti ?“ „— Desigur !“ Şi contele a făcut să ajungă acest mesaj la Bucureşti :

> ***„...în cazul cînd prinţul Carol al României s-ar declara independent, în situaţia actuală, probabil că nimeni n-ar găsi ceva de obiectat, iar protestul Porţii n-ar mai avea răsunet, independenţa României fiind o urmare a tratatului de la Paris. Dar din clipa în care România şi-ar căpăta deplina libertate, ar începe pentru ea o perioadă fatală, căci n-ar şti să se modereze.“***

Aluzia la lipsa de moderaţie îi viza pe „roşii“, programul acestora, care neliniştea. Domnul Prokesch-Osten prevenea de fapt asupra viitorului ţării sale :

> ***„Austro-Ungaria este azi în cele mai bune relaţii cu România, dar dacă aceasta şi-ar căpăta neatîrnarea, ar ajunge centrul de gravitaţie al tuturor românilor şi ar căuta să se dezvolte în paguba Austro-Ungariei. în asemenea clipe, Rusia s-ar folosi de zăpăceală şi i-ar face pe români să plătească scump politica lor aventuroasă.“***

La acuza că Brătianu ar sprijini, voluntar sau nu, expansiunea Rusiei spre Orient, formulată adesea şi de guvernamentalii „albi", fostul

premier răspunsese cu haz : „Mă fac frate şi cu dracu, ca să trec puntea." Acelaşi avertisment venea acum printr-o voce autorizată extern. Consulul român, Dimitrie Sturdza, care a primit această confidenţă, a fost în dreptul lui să întrebe : „— Şi atunci ce să facă românii, să rămînă în starea lor de azi ?“ „— Ce să facă ?“ şi domnul Prokesch-Osten şi-a făcut cunoscută recomandarea, pe care Sturdza a notat-o conştiincios :

VI

> *„îi sfătuiesc pe români ca, orice s-ar întîmpla, să lucreze, încă cincizeci de ani, exclusiv la punerea în valoare a resurselor spirituale şi materiale ale ţării lor. Mai departe se va vedea.“*

Primind acest mesaj, deşi se afla în opoziţie, Brătianu ar fi declarat într-o adunare liberală : „— N-am nici o vină că Austro-Ungaria, după Turcia, pozează în „Omul bolnav" al Europei. Socotelile noastre sînt deocamdată cu Turcia. Iar în privinţa Turciei, eu n-am timp să aştept încă cincizeci de ani. Să aştepte măria-sa, dacă are timp. Sau să aştepte Ionel. “ Ionel era feciorul fostului premier, care avea timp. Dar măria-sa n-avea timp. Riposta lui Brătianu în chestiunea timpului era evident insultătoare. Opoziţionistul roşu nu s-a oprit aici, la un banchet oferit în cinstea „roşilor" de negustorimea din Bucureşti, Brătianu a instigat la formularea unei petiţii de avertisment adresată prinţului, pe care au subscris-o toţi cei prezenţi. Negustorii chiaburi din Bucureşti s-au şi înfăţişat prinţului cu petiţia, manifestîndu-se ţanţoş, în chip de cetăţeni în drept de a se amesteca în afacerile statului. Prinţul i-a primit rece, ca pe nişte „particulari obraznici". Ei aveau drept a se amesteca în afacerile statului, le-a spus măria sa, dar numai pe căi legiuite, prescrise în Constituţie, pe calea alegerilor, de care şi dispuneau abuziv, sau pe calea presei,

care de asemeni le stătea la îndemînă, căci finanţau gazete ; în sfîrşit, în chip ierarhic, prin trimişii lor în parlament, nu şi în acest mod turbulent, de gloată ieşită în uliţă ca să impresioneze. Scurt, prinţul i-a concediat, povăţuindu-i să-şi vază de „afacerile proprii", ceea ce unii au şi consimţit să facă, plecîndu-şi nasul şi oftînd, ştergîn- du-şi faţa cu basmalele, văicărindu-se chiar „că-i greu, nu-s parale, măria ta, nu mai e dever ca odinioară, nu merg defel afacerile, adicătelea e criză." ,,— Şi dacă e criză, vreţi să provocaţi şi criza statului ? i-a înfruntat măria-sa. N-ajunge criza, vreţi revoluţiune ? !“ „— Da, vrem re- voluţiune !“ a strigat un tăbăcar, Pândele Tabacu, ofiţer în guarda civică, ins care obişnuia să iasă la plimbare prin centru cu haidamacii din guardă după el. Pe acesta prinţul l-a sfătuit să înveţe întîi a-şi strînge centironul şi a sta drepţi, în poziţia reglementară, cînd cuvîntează cu cineva mai mare în grad. Individul s-a şi retras ostentativ, a pozat în „cetăţean liber", a şi strigat, „Trăiască poporul", dar numai la ieşirea din palat, afară, unde îl aşteptau haidamacii din guardă.

Brătianu se retrăsese la Piteşti, unul din centrele ,,re- voluţiunii care fermenta", căci deja se vorbea despre o „revoluţie roşie", mai înainte cu mult de capitularea Franţei şi de proclamarea „Comunei din Paris". „ — O revoluţiune la Piteşti ? a întrebat Alteţa-Sa, pentru ca singur să-şi răspundă : — Aceasta ar fi o caricatură !" Totuşi fiindcă „mazziniştii" lucrau, prinţul îl avertizase pe Brătianu, într-o ultimă întrevedere, că-1 face direct răspunzător de orice tulburări ar urma, punînd accentul pe răspundere şi nu pe tulburări, acestora din urmă nedîndu-le nici o importanţă. Brătianu, dimpotrivă, punea accentul pe tulburări, le socotea iminente, îşi retrăgea răspunderea, el

spusese mai demult că nu-şi mai poate ţine partidul în frîu, iar la întrevedere a indicat poporul, ca singurul răspunzător de tulburări, scoţîndu-se pe sine din cauză sau impli-
cîndu-se, dar împreună cu prinţul : Să nu dea Dumne
zeu să ne tragă naţia la răspundere."

Situaţia devenise totuşi gravă, au izbucnit într-adevăr tulburări, nu la Piteşti, ci la Ploieşti, cu un prolog prin iulie, cînd s-au trimis trupe ca să restabilească ordinea. Ecourile nesiguranţei

VI

din ţară ajunseseră pînă la Sigma- ringen, de unde prinţul-tată îi scrie fiului : „Popularitatea ta trebuie să fi pierit", dar şi la Postdam, de unde kronprinţul avertizează : „Trebuie să fii cu ochii în patru şi înainte de toate să înveţi să-ţi cunoşti bine epoca, spre a te călăuzi după ea... Altfel, ar trebui să credem că stai pe un butoi de praf de puşcă şi că numai o lovitură de stat, în vederea schimbării Constituţiei, ar putea să te mai scape." Prinţul nu voia să scape cu acest procedeu, şi-l refuza. Totuşi n-a trecut mult, şi, în apogeul verii, cînd trupele germane victorioase se îndreptau spre Paris, a fost obligat să noteze în jurnal, sub data de 8(20) august :

> ***„Noaptea trecută a izbucnit un fel de revoluţie la Ploieşti; s-a luat cu asalt cazarma dorobanţilor, în care se aflau doar şapte soldaţi şi cîţiva recruţi, s-a declarat detronat prinţul, proclamindu-se locotenent provizoriu pe generalul Golescu şi ministru de război ad-interim pe Ion Brătianu. Deputatul Candiano-Po- pescu, care e în capul mişcării, a dat ordin pentru concentrarea trupelor.“***

**După o zi :**

> ***„Candiano-Popescu a fugit spre Buzău, dar a fost arestat pe drum. Răscoala din Ploieşti n-a avut urmări serioase, mulţumită***

***energiei guvernului. S-au făcut totuşi numeroase arestări.“***

**„Copilăria de la Ploieşti" luase sfîrşit, după cum notase prinţul, dar relaţia lui cu fostul sfetnic a atins punctul cel mai de jos. Peste voinţa prinţului, care se vădea depăşit, Brătianu a fost arestat. îl arestase Cuza, îl aresta acum Carcl. „Mazzinistul" nu s-a opus, a fost condus cu alai la arestul din Piteşti, iar la descindere, le ceruse poliţiştilor să nu-i cotrobăiască printre hîrtii, s-ar osteni zadarnic, „actele compromiţătoare nu-s pe-acolo“, el nu lucrează prosteşte, „e un conspirator încercat".**

VI

**Prinţul nu s-a putut linişti mult timp după această întâmplare, care părea să aibă un caracter dat. Brătianu nu putea să fie altfel, să procedeze altfel ; în inconstanţa şi în versatitatea acestui om era o forţă obiectivă, care trecea dincolo de morală, fiind în sine însăşi vocaţia puterii sau chiar puterea. Ochii inteligenţi ai omului, nişte ochi magnetici, emanînd o intensă căldură, o spuneau oricui limpede ne luptăm fără supărare. în supărare cădeau numai indivizii, nu şi oamenii politici. Brătianu era un om politic, prinţul mai mult decît atît — un prinţ. Prinţi şi oameni sau prinţi şi oameni politici erau cuprinşi de Brătianu într-o formulă pragmatică, iniţial repugnată pentru Alteţa-Sa, dar înţeleasă mai apoi : „Tîrgul n-are supărare." Cu această formulă, Brătianu era dispus să-l însoţească pe prinţ pînă la graniţă, în acelaşi punct ca la sosire, de unde să-i spună : „— Călătorie sprîncenată !“, salutîndu-1 politicos cu voie bună, pe domnul Karl Hettingen.**

## VI

Sosiseră primii dorobanţi în Bucureşti. Printr-o eroare, fiindcă locul retragerii generale a armatei era Oltenia. Acolo soseau trupele, zi şi noapte, într-o mişcare anevoioasă, lentă, întîrziată de topirea zăpezilor şi de noroaie. Dar unitatea de care aparţineau dorobanţii efectuase — fără voia soldaţilor — o mişcare nereglementară, o abatere de la traseu, care a adus-o în Capitală. De fapt, unitatea prinsese prompt un tren disponibil, pe care l-a şi asaltat, un tren care mergea „spre ţară", pe linia Giurgiu-Bucureşti. După ocuparea vagoanelor, soldaţii au adormit imediat, rupţi de osteneală, uzi de apă şi mînjiţi de noroi pînă în suflet, iar atunci cînd s-au deşteptat şi s-au frecat la ochi, nu le venea să creadă unde ajunseseră : acasă. Soldaţii din unitate erau toţi bucureşteni, în afară de comandant, căpitanul Georgescu-Magnus, care, deşi moldovean, preluase pe front conducerea acestui batalion ţinînd de garnizoana Ilfov. Sosit în gara sudică a Bucureştilor, comandantul şi-a dat imediat seama de eroare, a încercat grabnic să-i întoarcă pe soldaţi înapoi în tren, să le retragă de sub ochi visul ilegitim, să-i readucă pe vechiul traseu, în coşmar. Nu s-a mai putut, capacul sărise sub exaltarea oamenilor. Chiar comandantul a trăit o clipă de irealitate, a zîmbit ca-n vis, a rîs, nu-i venea să creadă, nu putea crede, precis deplasarea unităţii pe această rută, incredibilă, o comandase delirul sau visul, căci altfel cum să te trezeşti unde nici în vis nu visai, unde te ducea de fapt necontenit gîndul acasă, în somn şi-n trezie, împin- gîndu-te într-acolo peste voinţa ta, peste ordin, cu o putere fatală. Era neîndoios că o voinţă obscură, emanată din sufletele soldaţilor, de care nici ei nu răspundeau, îl purtase pe sus pe căpitan, îl împinsese pe drumul abătut, pînă aici, cînd s-a dezmeticit, ca atunci cînd ieşi dintr-un somn şi nu mai recunoşti unde te afli. Comandantul ieşise din

somn, se trezise deplin, dar soldaţii abia acum aiurau, ştiind bine unde se află : la Bucureşti. Peste respectul datorat superiorului, pe soldaţi îi cuprinsese un freamăt copilăresc de fericire, nu mai ştiau ce fac, ce spun, ce strigă, se îmbulzeau pe uşile -vagoanelor, îşi treceau raniţele pe ferestre, îşi uitau puştile. Vederea oraşului, care arăta urît, încă neieşit din mizeria iernii, i-a făcut să chiuie, să rîdă, să plîngă, ca şi cum înaintea lor s-ar fi desfăcut o privelişte cu zîne. Unele zîne zîmbeau, căpitanul Georgescu-

VI

Mag- nus şi-a dat seama de primejdie — eroarea era numai a lui ! — a luat măsuri pe loc, dînd ordine crîncene : adunarea, încolonarea, înainte marş ! A indicat şi direcţia de marş : Craiova, prin punctul contrar, cealaltă gară a oraşului. Această gară asigura legătura, peste abaterea iresponsabilă, cu traseul reglementar spre Oltenia, traseu pe care trupa îl ignorase inconştient. Oamenilor li s-a retras de sub ochi amăgirea oraşului, cum conştient tragi o perdea sau închizi o fereastră. Acum soldaţii urmau să treacă prin Bucureşti, spre punctul contrar, Gara Tîrgovişte, sărind de fapt peste oraş. Măcar o pauză, o minută de re- pa'os la Universitate!" Nici o minută. Subordonatul care ceruse o minută de pauză avea familia lîngă Universitate, dar căpitanul Georgescu-Magnus a stabilit cel mai scurt drum către ţintă, în care punctul rîvnit nu intra. In timpul marşului, oamenilor le-a fost furată pas cu pas amăgirea, mereu neatinsă, mereu lăsată în spate şi în lături. Ca să nu atragă atenţia, comandantul n-a pus fanfara în fruntea unităţii, aşa cum se făcea la marşul prin oraşe, instrumentiştii mărşăluiau la coadă, umili, cu cornurile, goarnele, clarinetele şi tromboanele întoarse cu pîlnia spre calda- rîm. S-a auzit un „— Fir-ar să fie !“, dar în front nu se putea crîcni. S-a murmurat în gînd : „— Cînd o fi să ne mai întoarcem o dată în Bucureşti ? !“ A intra în Bucureşti, după un an de chin şi mizerii,

**cu gîndul la sfîrşitul calvarului, la parada finală, şi a nu te opri, a ieşi din oraş fără să-l vezi, trecînd pe lîngă propria ta casă, care din nou ţi se refuză, era mai rău decît atunci cînd visezi urît. Cel care trecuse pe lîngă propria sa casă a închis ochii să n-o mai vadă.**

**Oraşul îi vedea totuşi pe dorobanţi. Oraşul a văzut armata, un eşantion din ea. Deşi n-ar fi trebuit s-o vadă, în starea în care se afla. Oraşelor li se oferă, cînd li se oferă, doar spectacolul armatei la paradă, parăzile minuţios**

**VI**

**pregătite, cînd trupa scoasă din cutia cazărmii coincide perfect cu imaginea pe care oraşele, mai cu seamă capitalele, o au despre ea, despre rolul ei, despre uniformă, steag, fanfară. O armată, ca şi o trupă de actori, e datoare să producă războaie, nişte spectacole pe care nu le vede nimeni, şi parăzi, adică spectacole pentru mulţimi, pentru oraşe mai ales, dar nu oricînd, ci la anume zile din calendar. Nu se introduce oricînd pe străzi o armată, şi nici oricum. Printr-o eroare, căpitanul Georgescu-Magnus stricase regula jocului, regia, şi aceasta avea să se răzbune. Fiindcă în drumul ei spre gara de nord a oraşului, armata a fost văzută de un jurnalist. Un om de idee, un vizionar, un om care avea în minte imaginea necoruptă a armatei, ridicată la absolut. Tînărul domn a văzut unitatea care pătrunsese aberant în Bucureşti — oare nu aberaţia dădea măsura lucrurilor ? —, a văzut deci eşantionul — oare nu partea dă seama de întreg ? —, s-a cutremurat de o sacră mînie, a scris în „Timpul" de a doua zi :**

***„Au sosit în Bucureşti dorobanţii de pe cîmpul de război. Aceşti eroi, cu care gazetele radicale se laudă atîta, sînt, mulţumită guvernului, goi şi bolnavi. Mantalele lor sînt bucăţi, iar sub manta cămaşa pe piele, şi nici cojoc, nici flanelă, nici nimic. Încălţaţi sînt tot atît de rău, c-un papuc ş-o opincă, altul c-o bucată de manta înfăşurată împrejurul***

*piciorului, toţi într-o stare de plîns, într-o stare care te revoltă în adîncul inimii.*

*O spunem de mai nainte, nici o scuză, nici o justificare, nici o explicaţie nu ne poate mulţămi faţă cu această mizerie vădită şi strigătoare la cer. Canibali au fost aceia ce i-au trimis iarna la război în asemenea stare ? Nu mai întrebăm de au fost români sau nu. Sîntem de mai nainte siguri că numai români n-au putut fi aceia, care i-au trimis pe ţăranii noştri în asemenea stare în Bulgaria. Dar am fi putut crede ca să fie cel puţin oameni. Turcii, despre care se zice că mor de foame şi de frig, au sosit la Bucureşti mai bine îmbrăcaţi şi mai îngrijiţi decît soldaţii noştri. Ruşii, care pleacă la cîmpul de luptă, sînt toţi îmbrăcaţi bine, cu cojoc şi cu manta sănătoasă şi bine încălţaţi; la ai noştri îmbrăcămintea e curat ironia unor haine, e goliciunea parafrazată. Şi astfel au petrecut aceste victime ale radicaliei, ca să nu zicem un cuvînt mai rău, în zăpadă şi în ger, nemîncaţi, neîmbrăcaţi, decimaţi mult mai mult de frig şi de lipsă decît de gloanţele duşmanului. Nu sînt în toate limbile omeneşti la un loc epitete îndestul de tari pentru* -a. *înfiera uşurinţa şi nelegiuirea, cu care stîrpiturile, ce stăpînesc această ţară, tratează cea din urmă, unica clasă pozitivă a României, pe acel ţăran, care muncind dă o valoare pămîntului, plătind dări plăteşte pe aceşti mizerabili, vărsîndu-şi sîngele onorează această ţară. Şi pe cînd aceşti cumularzi netrebnici, această neagră masă de grecotei ignoranţi, această plebe franţuzită, aceste lepădături ale pămîntului, această lepră a lumii şi culmea a tot ce e mai rău, mai mincinos şi mai laş pe faţa întregului univers, face politică şi fanfaronadă prin gazete şi se gerează de reprezentanţii unei naţii ai cărei fii, aceste stîrpituri*

*nu sînt şi nu pot fi, tot pe atuncea soldatul nostru umblă gol şi desculţ, flămînd şi bolnav pe cîmpiile Bulgariei, îi degeră mîini*

*şi picioare, de cad putrede de pe trupul viu al omului şi veniţi înapoi în ţară, cad pe drumuri în ţara lor proprie de frig şi de hrană rea...*

*...Scuzabil n-au fost acest război, dar explicabil putea să devie purtat în condiţii normale, dar în modul în care s-au purtat, cu oameni goi şi flămînzi au fost o adevărată crimă, un omor de oameni prin foame şi prin frig.*

*Consistă această ţară din călăi şi din victime ?"*

## VI

Trecerea dorobanţilor prin Bucureşti sau poate numai articolul din „Timpul" a întors gîndul Parlamentului la armată, la starea ei, ca simbol al unei situaţii fără soluţie. Cine era de vină că armata arăta aşa, după un război victorios ? Desigur, ,,roşii" care împinseseră ţara în război în mod iresponsabil. Desigur ,,albii" care primii avuseseră răspunderea pregătirii armatei pentru un eventual război. Prevenit despre măruntul incident, Brătianu ar fi spus : „— Dar n-a intrat nici un soldat în Bucureşti. Nici români, nici ruşi. Doar turci dezarmaţi.

Apăruse din nou Katz Voiajorul. Viteza cu care acesta absorbea prin piele zvonurile, ca apoi să le elimine prin toţi porii, rămînînd mereu proaspăt, dar şi mereu transpirat, era teribilă. în această stare — ca sub vapori — a şi intrat la rabi Josuah, care, văzîndu-1 cum arată, a sărit în picioare speriat. Ştia că voiajorul soseşte de la Peters- burg, dar Katz a negat.

— Atunci vii de la Viena !

Katz a negat.

— Atunci de la Berlin !

Katz a negat iarăşi.

— De la Paris...

Katz, iarăşi.

— Că doar nu vii din cer !

— Ba da ! a recunoscut Katz, căzînd istovit în scaun. Ştii sigur de unde vin ! Apoi trezindu-se : Dar şi mai sigur ştiu că la viitorul congres de pace se va pune şi chestiunea evreiască.

— Care congres de pace, s-a mirat rabinul, cînd deja e pace !

— Asta-i pace ? ! a respins Katz.

— Eu nu spun că asta-i pace, dar nu văd ce se va putea face la pacea despre care vorbeşti tu, chiar dacă problema evreiască se va pune. Se va rezolva ?

— Se va rezolva !

Rabi a izbucnit în rîs, întorcîndu-şi privirea de la Katz.

— Asta s-o crezi tu ! a strigat el, zburlindu-se la Katz, deja tratîndu-1 ca pe un neserios. Apoi, prevenitor, pentru a nu insulta autoritatea de la care în mod sigur voiajorul venea : Eu nu spun că nu se va pune. Dar, te întreb din nou, se va rezolva ?

— De data asta se va rezolva ! a proclamat voiajorul.

Rabi Josuah a tăcut o clipă, cît să-i treacă voiajorului
entuziasmul, apoi a spus din nou fără a-1 privi :

— Cel mai mare blestem al neamului nostru sînt naivii pe care unul ca tine îi reprezintă perfect. Dar cum să se rezolve, te întreb : asta-i o problemă care se va rezolva vreodată ?

— Se va rezolva, deocamdată, în România !

— Cine-i idiotul care ţi-a spus asta ? a pufnit rabinul. Şi tunînd : în România problema noastră nu se va rezolva niciodată.

— Ba se va rezolva, îţi spun eu ! l-a asigurat Katz, foarte convins. Problema se va pune la viitorul congres.

— Ei şi ?

— Cum ei şi ?

— Acolo se va pune şi problema Basarabiei !...
— Nu văd nici o legătură.
— Ba este, românii vor fi foarte înghesuiţi.
— Cînd n-au fost.ei înghesuiţi ? !
— Problema Basarabiei va fi pe locul doi, l-a informat Katz. Problema evreiască pe locul unu !
Rabi a dat din umeri, apatic :
— Şi ei vor face ca problema noastră să cadă pe locul doi, iar problema lor să se ridice pe locul unu. îi cunosc. Şi ca un suprem argument : Domnul Brătianu va proceda ca şi cum această problemă nu există.

VI

— Este imposibil.
— Eu îţi spun că este foarte posibil. Şi cu revoltă împotriva lui Katz : Cum crezi tu că ne vor da nouă împă- mîntenirea, cînd nici ţăranii români n-au împămîntenirea, adică n-au pămînt !
— Nu văd nici o legătură.
— Nici nu este ! a confirmat rabi, ca apoi să revină. Adică este. La ei, cetăţean înseamnă să fii pămîntean. Născut aici, din moşi strămoşi, şi avînd aici pămînt. Şi atunci îţi spun : cetăţeni poate vom ajunge noi vreodată, şi aici, cu ajutorul lui Dumnezeu, dar pămînteni ?
Katz, care nu înţelegea de ce ţăranii români nu sînt şi pămînteni, a întrebat :
— Şi ţăranii ?
— Ei sînt pămînteni fără pămînt şi cetăţeni fără drept de vot. A recunoscut-o chiar domnul Brătianu !
— Foarte bine c-a recunoscut-o chiar el ! a aprobat Katz. Aceasta înseamnă că după pace guvernul va trebui să rezolve şi problema noastră, şi problema lor !
— Ai să vezi c-or să amîne şi problema noastră şi problema lor. Cunosc locul.
— Nu văd cum vor mai putea să facă una ca asta. Se va opune Europa.
— O să-ţi spun eu cum vor face l-a lămurit rabinul : vor amîna din nou chestia evreiască, zicînd că au mai întîi de rezolvat chestia

ţărănească. Şi uite-aşa or să le amîne pe amîndouă, pînă la sfîrşitul lumii. Puţin le pasă lor de Europa !

Katz încă era nedumerit. Ar fi vrut să aspire o altă teză, fie şi cu totul diferită, în locul celei precedente pe care deja o eliminase prin pori. A întrebat :

— Vrei să spui că ţăranii din România, la fel ca şi noi, n-au încă o ţară ?

— Vreau să spun că au o ţară la fel de ireală ca şi ţara noastră.

— Şi-atunci de ce nu-şi iau lumea-n cap ?

Rabi a fost uimit de întrebare pînă acolo încît l-a prins chestiunea. Mintea lui Katz mergea iute şi bătrînul s-a bucurat. Apoi s-a întristat iremediabil.

— Şi cu ce ne-ar încălzi dacă şi-ar lua lumea-n cap ? a întrebat el.

## VI

Generalul Cernat nu putea să nu observe comportarea bizară, din ultimul timp, a premierului Brătianu. Reche- mîndu-1 pe Cernat la conducerea departamentului de Război, predîndu-i ministerul, Brătianu părea să-şi elibereze mîinile şi în acelaşi timp să-şi spele mîinile. „— Ce se întîmplă de aici înainte, se subînţelegea, te priveşte direct. Eu nu mă mai amestec !“ Acelaşi neamestec la Finanţe, unde îl numise pe Câmpineanu. Acelaşi, la Domenii, unde se zvonea despre o schimbare ; Brătianu îşi rezervase doar preşedinţia şi Internele. De ce dezangajarea aceasta ? De ce intenţia de a se înconjura de o echipă, cînd pînă atunci premierul guvernase — cu voluptate ! — de unul singur ? De ce tocmai acum voia să împartă răspunderea ? Cine l-ar fi tras la răspundere ?

La Senat, unde se ducea conştiincios de cînd redevenise ministru, Cernat asistase, cu o zi în urmă, la un incident straniu, semnificativ pentru acelaşi Brătianu, pentru arta lui de a scăpa printre degete, ca peştele. în cadrul şedinţei, care debutase nervos, un senator în vîrstă, Zisu, l-a interpelat pe preşedintele înaltului corp, într-un mod puţin obişnuit : Domnilor, a început Zisu, îmi îndeplinesc

VI

o misie de conştiinţă, foarte grea pentru mine, aş zice ingrată, propunîndu-vă ca Senatul să anuleze procesul-verbal al şedinţei de ieri, care este contrar regulamentului. în procesul-verbal se scrie c-am fost prezenţi 37 de senatori, or noi am fost prezenţi doar 36.“ ,, — Cine-a lipsit, cine, cine ?“ s-au auzit voci. ,,— A lipsit chiar preşedintele cabinetului de miniştri, a strigat Zisu. Care, cică, ar fi bolnav. Prin urmare, vă rog să anulaţi şedinţa şi să în

cepem de unde eram alaltăieri". „ — Să întoarcem roata timpului, fiindcă a lipsit domnu Brătianu ? !“ „ — Păi o întoarce chiar domnia-sa, după cum îi convine. Cînd îi convine, e prezinte, cînd nu, absinte. Să anulăm şedinţa !“

S-a iscat tărăboi. Secretarul Senatului, Menelas Gher- mani, a încercat să se facă auzit, peste vacarm. ,,— Vă rog să-mi permiteţi a vă spune că domnu Zisu n-are dreptate. Noi, la biroul adunării, n-am primit nici o comunicare oficială că onor domnu Brătianu ar fi bolnav. Neavînd o comunicare formală că e absinte, el a fost oficial prezinte." „— Cum prezinte, domnule, cînd a fost absinte ? !“ ,,— El e înscris prezinte din oficiu, ca toţi domnii miniştri." „— Chiar cînd e absinte, ca ieri ? !“ „— Da, căci oficial n-a fost absinte. Am fost formal în număr de 37 !“ „— Ba
36!“ „— Domnule, la dumneata 37 e totuna cu 36 ? !“ Un răcnet : „— Pun la vot, pun la vot miracolul după care în numărătoarea liberală 36 fac 37 !“ „— N-am fost
37! “ „— Ba am fost !“

Cernat a fost izbit în creştet de nebunia situaţiei. Se afla pe banca miniştrilor, între Kogălniceanu şi Chiţu, conu Mihalache părea indiferent, cunoştea bine moara de vorbe, Chiţu se agita ca un disperat ; dintre miniştri cel mai abil s-a dovedit Stătescu de la Justiţie, care s-a dus la tribună încercînd să restabilească ordinea : „— Staţi, domnilor, că nu-i aşa. Să procedăm cu calm. Dumneavoastră pretindeţi că ieri s-a călcat regulamentul. Dar vreau să vă supun atenţiei o chestiune de principiu : contradicţia dintre regulament şi uz !“ Fluierături. „— Căci ce se în- tîmplă ? a continuat Stătescu. E în uz ca dimineaţa, la strigarea apelului, onor domnii senatori să facă prezenţa, iar apoi să plece din şedinţă, cu diverse treburi ale lor, uneori fără a mai reveni. îşi iau adică pălăria şi pleacă. Sînt ei prezenţi

**sau absenţi ? Aceasta la punctul unu !“ Protestări vehemente, Stătescu nu le-a dat atenţie : ,,— Viu acum şi la punctul doi ! Punctul doi..." Din nou urlete : ,,— N-am fost ieri 37 !“ ,,— Viu numaidecît şi la acest punct, care e punctul trei. Daţi-mi însă voie să mă ocup de punctul doi. Cînd lipsesc şi domnii miniştri, care se retrag uneori din şedinţă, cu diferite treburi de stat, sînt ei formalminte prezenţi sau absenţi ?“ S-a răspuns cu huo !, dar Stătescu a continuat : Viuacum la punctul trei. Rog nu mă întrerupeţi.“ „ — Ba te întrerup, domnule, căci se calcă legea Senatului. Căci ce spune această lege ? «Pentru deschiderea unei şedinţe, Senatul trebuie să fie în completul prevăzut în aliniatul 3 al articolului 45 din Constituţiune, adică jumătate plus unul din membrii în fiinţă.» Domnul Brătianu nefiind ieri aici în fiinţă, s-a călcat Constituţiunea !“ Ghermani : „— Dar am fost formal 37 !“ „— Fără el.“ „Totdeauna primul-ministru a fost trecut din oficiu prezent !“ „— Niciodată un ministru absent n-a contat ca prezent. Ce s-a lucrat ieri e ilegal." „— Dar e în uz !“ a strigat cineva, Nepoţelul.**

**A intrat în scenă Nepoţelul, un senator tînăr, prea tînăr ca să fie senator, prea insignifiant ca să atragă atenţia asupra-i, — deşi a atras-o !, un nimeni pe care toată lumea îl poreclea Nepoţelul, deşi nu era nepot al premierului, urmînd probabil să devină. Nepoţelul a preluat ştafeta de la Stătescu, rămas mofluz, dezvoltînd o argumentaţie cu mult mai sofisticată, care a captivat. Chiar generalul, aflat pe banca miniştrilor, ca senator de drept, a fost sedus de harul Nepoţelului pînă la un anume punct. „— Domnilor, a început Nepoţelul, onor domnul Manolache Kostache a recunoscut că un ministru, aflat în imposibilitate să vină la o şedinţă a Senatului, era pînă ieri din oficiu trecut prezent. De ce ? Fiindcă un ministru, orice ministru, interpelat în Senat, chiar şi în absenţă, nu putea şi nu poate face caz de absenţa sa, pentru a nu răspunde la o interpelare. Din oficiu, deci, el este prezent... Totuşi a fost fizic domnu Brătianu prezent ? N-a fost !“ Şi adunarea a aplaudat. „— Dar el a fost şi prezent !“ a precizat imediat Nepoţelul, iar adunarea l-a fluierat. Generalul, care-şi sucea capul de la tribună la adunare, şi invers, nu mai pricepea nimic : fusese sau nu Brătianu prezent. „— Domnul Brătianu, a decis Nepoţelul, moralminte a fost prezent, fiindcă oricînd e gata să primească interpelarea dumneavoastră. “ „— Atunci s-o fi primit !“ „— Dar a fost în imposibilitate de a veni, vă rog să credeţi. Căci a lucrat acasă, cu întreg cabinetul de miniştri, şi cu şefii de serviciu, dar era gata în orice minut de a veni la Senat, dacă ar fi ştiut că din cauza lui nu se poate ţine şedinţa. Deci a fost prezent, fiindcă şedinţa s-a ţinut !“ ,,— Absurd, aberant, imposibil !“ „ — De ce imposibil, cînd şedinţa s-a ţinut ? !“ „— Cum s-a ţinut, cînd n-am fost în complet ?“ Lui Cernat îi venea să-l împuşte şi pe Nepoţel şi pe ceilalţi. „— Adică să lucrăm în număr fictiv ? !“ Din nou Stătescu : „ — Staţi, domnilor, că nu-i aşa. Am**

ajuns la punctul trei, sînt în dreptul meu să vă întreb, de ce vă revoltaţi astăzi contra acestui uz, şi nu v-aţi revoltat altădată ? Căci dacă aţi fi consecvenţi în această poziţiune, atunci aţi izbi de nulitate toate lucrările Senatului român de cînd acesta există. De ce vă revoltaţi tocmai azi ?“

într-adevăr, de ce azi ? s-a întrebat şi Cernat, observînd
— în sfîrşit ! — că lucrurile capătă azi o altă întorsătură, nu doar procedurală : în Senat se dezlănţuise un uragan împotriva lui Brătianu. Gura uraganului îl căuta pe pri- mul-ministru să-l soarbă, dar acesta dispăruse, se pitise undeva, preferind să nu înfrunte vijelia neagră, aşteptînd să treacă urgia sau să se abată asupra altcuiva. Cu cîteva zile înainte, cînd iarăşi Brătianu lipsise, un senator îşi strigase exasperarea : „— Cînd îl cauţi la Preşedinţie, e la Rezbel, cînd te duci la Rezbel, e la Finanţe, cînd intri la Finanţe, e la Domenii, unde-1 cauţi nu e! Şi somativ: Unde eşti, domnule ?“ Replică : „La vie.“ Contrareplică : „— Ba la Viena !“ „— Poate la Florica !“ ,,— Ba nu, la Florenţa !“ Conu Mihalache n-a mai răbdat şi a bătut cu pumnul în bancă : „ — Dumneavoastră nu admiteţi că un om poate fi şi bolnav ? Domnul Brătianu e bolnav !“ Tocmai acest argument fusese fructificat în şedinţa în care s-a cerut anularea lucrărilor din ziua precedentă. „ — Dacă domnul Brătianu e bolnav, să se retragă. A muncit prea mult, îl înţelegem. A dus ţara de rîpă !“

Forţele conservatoare se grupaseră din nou în Senat, întărite între timp, în urma alegerilor parţiale din iarnă şi înrăite la extrem. Era clar că se dorea o răfuială de aulă, nu numai de presă, un proces al întregii guvernări liberale, cu actele şi legile pe masă, un proces monstru, a cărei uvertură fusese deja dezlănţuită din clipa cînd s-a pus pe tapet chestiunea absenţei. Deşi se mai aştepta ceva. încă ceva. Ce ? Cernat

a priceput că se aştepta piesa-cheie a întregului proces : tratatul de pace, care încă nu fusese adus la cunoştinţa opiniei publice. Domnul Brătianu absentase de la tratativele de pace — unde nu fusese invitat, deşi ar fi trebuit să fie prezent acolo, era obligatoriu să fi fost prezent, fiindcă el silise ţara să verse sînge. Cum adică, lipsise de la tratativele de pace, iar acum lipsea şi de la Senat ? ! Cum adică, răspunsese prezent la vărsarea de sînge, dar era absent la împărţirea dreptăţii ? ! Căci cine tmprăştiase la sud de Dunăre, pe cîmpiile Bulgariei, mii de morţi ? Domnul Brătianu. în numele cui şi pentru ce aruncase ţara în aventură ? Senatul clocotea. Stătescu de la Justiţie nu izbutise să calmeze apele, mai rău le răscolise. Din nou bătrînul Zisu a strigat : „— Vreau să pun chestiunea unui act de absenţă monstruos, care indignează întreaga naţiune !“ ,, — Rog reveniţi la ordinea de zi !“ a cerut Stătescu, foarte aţarmat. „— Aceasta-i ordinea de zi pe care ne-o dictează ţara !“ a mai strigat Zisu. „— La ordinea de zi, la ordinea de zi, după regulament !“ „— Domnilor, s-au călcat în picioare toate regulamentele şi toate legile !“ Cel ce strigase s-a urcat pe scaun, fără a mai ajunge la tribună.

Cernat şi-a dat seama că Senatul luase foc. Era prudent să părăsească aula şi să se retragă la Cameră. Sau şi mai bine la Ministerul de Rezbel, unde el restaurase ordinea.

Brătianu nu dispăruse, se afla acasă, vag bolnav. în ziua cu pricina lucrase mult, cu multă lume, pe etaje de griji diferite, fără atingere unele cu altele, toate legate însă de persoana premierului, care urca şi cobora de la un nivel

de griji la altul, rămînînd în pat. Era urgent să plece la Viena — nu la vie, cum urla opoziţia, şi la Berlin, în chestiunea externă ; era urgent să se ducă la trupe, în Oltenia ; era urgent să apară la parlament, oricît îi displăcea ; era urgent să tragă o fugă la Florica, pentru muncile de prjmăvară ; iar între timp să-şi trateze şi o su-
ferinţă gastrică — i se recomanda o cură de Karlsbad, dar n-avea timp. N-avea timp şi n-avea oameni, penuria de oameni era cumplită, premierul se vedea silit şi acum, după război, să rezolve lucrurile de unul singur sau să le încredinţeze altora, cu spaima că-i scapă din mînă, că lucrurile, date pe mîna altora, se sparg. Auzea cu teroare cum se sparg oalele la diverse departamente, mai ales la parlament, unde ţăndările căutau un cap, capul lui. „ — Iar a intrat nora-n blide !“ mormăia premierul. După care punea decizia :Cheamă-1 pe Câmpineanu !“ Sau pe Docan, sau pe Aurelian, sau pe Chiţu de la Culte.

Dar ocupîndu-se de lucrurile ce reveneau altora, Brătianu avea tot timpul senzaţia că-i scapă chestiunile mari, cele de perspectivă, că ziua de mîine îi intră pe fereastră, prinzîndu-1 descoperit. ,,— Proştii ăştia mă silesc să mă gîndesc numai la ziua de azi, uitînd că dacă rămînem numai în prezent sîntem morţi. “ îi spusese aceste cuvinte lui Carada, iar cînd le-a spus, Brătianu părea absent. în timpul lucrului cu colaboratorii, premierul afişa de la un timp o anume absenţă, semn că gîndurile lui se concentrau de fapt în altă parte, într-un plan inaccesibil chiar intimilor. Un intim era finanţistul Carada, dar nici acesta nu-1 pricepea, iar Brătianu îşi descărca foarte adesea furia pe el, cum a făcut-o şi acum, cînd au rămas singuri.

Abia ieşise Câmpineanu de la Finanţe, căruia

îi cedase acest portofoliu, cu care discutase nişte chestiuni de comerţ, — Carada avusese proasta inspiraţie să intervină în dezbatere cu p sugestie ! — iar acum colaboratorul intim primea ce merita : un prisos de fulgere. îndurînd descărcarea nervoasă a şefului, finanţistul se făcuse mic, mai mic decît Brătianu.

— Dumneata, urla premierul, nu ştii ce-i aia comerţ. Nu-ţi reprezinţi măcar noţiunea, ca să nu mai zic de fenomen. Dumneata crezi că comerţul e un instrument al schimbului şi că se face pacific. Nu, domnule, comerţul e război. Şi dacă azi am încetat războiul, asta-i pentru proşti, am reintrat în războiul comercial, care ne va duce la catastrofă cu inşi ca dumneata.

— Carada se făcuse şi mai mic, dar patronul se prăvălea peste el, în tornadă, ridicat dintre perne :Căci unde apare comerţul, poţi să-mi spui ? Comerţul apare ca efect al unei diferenţe de nivel, după principiul lui Arhimede. Sus este un plin de producţiune, iar jos se cască un gol. De consumaţiune ! Golul vrea să absoarbă plinul, negustorul se instalează la acest debit de scurgere şi-şi umflă buzunarul, pînă cînd plinul şi golul sînt la acelaşi nivel, dar în folosul lui. Apoi îşi ia tălpăşiţa şi se mută-n altă parte, după ce-a sleit sursa. Azi aici, mîine-n Focşani.

Carada nu pricepea nu atît „teoria" cît intenţia patronului, finalitatea pragmatică pe care Brătianu tot amîna s-o destăinuie.

— Iar eu ce vreau ? s-a întrebat pe sine însuşi premierul. Vreau întîi ca dumneata să nu fi prost. Să nu vezi adicătelea în comerţ o pîrghie de civilizaţiune, ci ce este azi, un mijloc de jaf pur. Acum grînele mele zac, eu mă aflu într-o groapă, deşi vasul meu e plin. Comerciantul are tot interesul ca eu să mă aflu în groapă, deşi Englitera cere grîu şi e dispusă să mi-l plătească bine. Mie ? Nu, negustorului cerealier, care vrea să mi le smulgă de pomană. Şi atunci ?

— Atunci ? !...

— Aici greşeşti dumneata, a ripostat Brătianu, tăin- du-i accesul la cuvînt, deşi Carada încă nu spusese nimic. Nu e nici un atunci, nu-i cum crezi dumneata !... Şi atunci prefer ca grînele mele să arză. Le dau foc, cu mîna mea. le las să arză. Nici eu, dar nici el. Căci dau foc grînelor, să ştii, dacă nu se modifică preţurile !

Carada părea speriat de acest spectacol în perspectivă ; în cămaşă de noapte, legat la gît, Brătianu îi apărea ca un Nerone. Deşi ageamiu ca finanţist, cum era, Carada îl cunoştea bine pe omul politic din faţă şi-l ştia în stare de orice, chiar şi să dea foc unei ţări întregi. Nu

**fusese domnul Brătianu, în tinereţea sa, vîrf de lance în partida insurgenţilor şi torţionarilor ? Carada a îndrăznit totuşi să-şi formuleze nedumerirea :**

**— Totuşi nu-nţeleg, a spus el, ce fel de comerţ trebuie să facem noi ?**

**— Nu prin delegaţie, cum îţi imaginezi !**

**Carada nu-şi imaginase nimic. Şi premierul era cu atît mai furios :**

**— Căci dacă boierul deleagă arendaşului producţiunea, iar dacă dumneata delegi comerţul naţiei arendaşilor de comerţ, ajungem unde şi sîntem acum, la faliment.**

**— Atunci ?**

**Brătianu nu l-a mai pus la punct pentru acest „atunci", dar a încercat să-l ridice pe Carada mai sus, în planul în care el însuşi se afla.**

**— Atunci trebuie să dezvolt un comerţ propriu, pe care să-l am în mîini. Să-i pun pe cei care dispun de capital, oricît de puţin ar fi, să se asocieze...**

**— Dar sîntem în plină criză agricolă, a îndrăznit Carada. Arendaşii nu vor să mai prelungească contractele şi refuză să încheie contracte noi...**

**— Lasă-mă cu criza agricolă ! a strigat Brătianu. Le-am spus arendaşilor să se asocieze. Puneţi mînă de la mînă, le-am zis, şi faceţi o antrepriză de arendăşie. Ce nu poate unul, pot mai mulţi. Dac-am dat în antrepriză îngroparea morţilor, îi dăm în antrepriză şi pe vii. N-avem încotro, asta-i situaţia.**

**— O să urmeze o prăbuşire a marilor proprietari ! Pă- mîntul va trece-n alte mîini.**

**— Asta-i situaţia. Să apărăm deocamdată moşiile statului. Să existe un stat.**

**— Cum ?**

**—- Cum o da Dumnezeu, dar să existe. Le-am spus arendaşilor : Dacă n-au bani de avansuri, să împrumute. Să ia de unde pot şi să înceapă muncile. Să facem faţă cum putem crizei de credit. Chiar şi cu cîrpeli. Căci aici e nodul, la credit. Şi nodul ăsta ne va sta în gît şi ne va**

**sufoca, dacă nu ne gîndim cum să ieşim din criza financiară.**

**— Şi cum să rezolvăm criza financiară ?**

**— Păi la asta ar trebui să te fi gîndit dumneata ! l-a fulgerat încă o dată Brătianu. Căci o criză nu se rezolvă din perspectiva zilei de azi, ci dinspre mîine spre azi. Pricepi ?**

**Brătianu fugea spre mîine, părînd că ignoră ziua de azi. Probabil că groapa în care ţara se afla i se părea şi mai adîncă din perspectiva zilei de mîine. în imediat, premierul dădea soluţii pripite, uneori brutale, ars de somaţiu- nile clipei. Cu o zi înainte, în aceeaşi odăiţă, Brătianu uriaşe la un secretar de la finanţe, răspunzător de impozite, care părea sau chiar şi era neputincios :**

**— Scoate tot ce poţi !**

**— De unde ?**

**— De unde poţi.**

**— N-am de unde.**

**— Cum n-ai de unde ? Şi-n aceeaşi clipă, albit la faţă, Brătianu a aruncat soluţia : Dă-n gloabă !**

**— în ce ? (cu sughiţ).**

**— Dă-n gloabă, a reluat el. Gloaba, adică marea gloată, rezistă. Calul de rasă, nu. Ăluia trebuie doar să-i arăţi biciul, că înţelege. O şi rupe din loc. Deşi e fără folos, nu duce la greu. Dă cu paru-n gloabă, că duce. Şi ameninţător : Să nu-mi spui că n-ai executat datornicii la stat pînă la finele lunii curente, că te împuşc !**

**— Domnule Brătianu, dar nu se poate ! a strigat Carada, îngrozit.**

**— Cum nu se poate ! a replicat premierul. Şi către toţi cei prezenţi : Vreţi să crăpăm ? ! Apoi spre Carada, cel care rostise absurditatea : Carada, gîndeşti ca cei din opoziţie !**

**La discuţie era de faţă, în afară de Carada, şi Ionel, fiul premierului, care urma să înveţe — asistînd la scenă**

**— cum se conduce un stat. Acum, Ionel lipsea. Carada, fiind singur cu şeful, putea să formuleze cea mai gingaşă întrebare, care refuza — în răspuns — orice idee de cinism. A întrebat timid :**

**— Şi Basarabia ?**

**— Ce-i cu Basarabia ? !**

**— Ce faceţi, o cedaţi ?**

**întrebarea l-a surprins pe Brătianu încordat**

arc, iar arcul a pleznit, ca şi-n ziua precedentă. Premierul a răspuns stupefiant :

— Domnule, dumneata nu-nţelegi că-n această clipă nu mă pot gîndi la Basarabia ?

Carada părea interzis, a încercat o ripostă, dar Brătianu şi-a continuat dezlănţuirea :

— Pentru mine, Basarabia este, ca şi pentru ruşi, ceva ce nu-mi stă acum pe cap, pe minută. Dacă un imperiu are nevoie arzătoare de acest nasture, să se încheie la şubă, ca să nu-1 sufle uraganul istoriei, eu mă pot dispensa de el, pe minută. Or la noi, cu sau fără cele trei judeţe, se vede că sîntem ajunşi la piele. Şi asta de ce ?

Carada n-avea răspuns, nu putea bănui gîndul premierului, care din nou s-a întors la obsesia lui de durată :

— Fiindcă n-avem comerţ. Am intrat în era comerţului, nu a pămîntului, ca-n feudalitate. Azi o bancă mă dărîmă, dacă-şi pune mintea cu mine, nu un imperiu.

— Şi-atunci cum veţi face, a întrebat Carada îngrozit, cedaţi pămîntul ?

— Cine a spus că-1 cedez !... Am spus altceva, ţi-am arătat un alt pericol. Cu ruşii mă voi putea înţelege pînă la urmă. Sînt un stat. Ce le dau azi o să iau mîine înapoi, pămîntul tot acolo rămîne. Fac ce fac şi-mi iau pămîntul acasă. Sau accept Dobrogea. Dar cu pegra internaţională a capitaliştilor de azi nu mă pot înţelege. Pierd azi, pierd mîine, pierd continuu şi catastrofal. Domnule, eu nu pot jertfi unui imperiu internaţional al comerţului decît dacă iau parte la el. Altfel ăştia-mi surpă ţara pe dedesubt.

— Acceptaţi deci Dobrogea ?

— Accept orice, dar nu dau nimic. N-am nimic de dat. N-am.

Carada s-a tras înapoi. Auzise un ham ! La sfîrşitul discuţiei, Brătianu şi-a reluat refrenul, dar cu un accent nou :

— Cu oricine mă mai pot înţelege, chiar şi cu capitalul, pricepi ? Dar cu opoziţia nu.

**Atunci, în ’70, Brătianu i-a mai trimis vorbă prinţului — dacă pe asemenea vorbe se putea pune temei ! — că-1 va aduce înapoi pe Cuza, care încă mai trăia. Prinţul ştia însă că Brătianu nu-1 suportase pe Cuza — că chiar mai tîrziu, cînd i se pomenea numele, liderului roşu îi venea rău ! — şi atunci cum era cu putinţă ca un om politic, care lucrase pentru detronarea lui Cuza, să se gîndească tocmai la acesta, la marele exilat, cum era numit fostul prinţ ! Era probabil că Brătianu voia să-i pună prinţului jăratec pe rană : el, prinţul, nu era asemeni marelui dom- nitor al Unirii, drept care poporul — acelaşi popor în numele căruia se făcuse răsturnarea — ar fi dorit acum să-l readucă pe Cuza în ţară. Din nou acelaşi şantaj cu poporul — pe care Cuza îl reprezenta strălucit şi atunci cînd devenise exponentul Unirii, şi atunci cînd făptuise lovitura de stat, ca să dea pămînt ţăranilor. Amîndouă aceste acte erau admirate de prinţ, pentru fiecare în parte recunoscîn- du-şi infirmitatea de a nu le fi putut făptui el însuşi : pe primul, ca străin ; pe al doilea, fiindcă n-ar fi fost în stare să pună în act o lovitură de stat, odată jurînd pe o lege.**

**Atunci însă, în ’70, prinţul a avut surpriza să constate că şi Cuza avea o lege — el a refuzat întoarcerea în ţară, cu mandatul de deputat în Parlament, oferit de roşii, în urma alegerilor din Mehedinţi —, o lege o loialităţii pe care Brătianu n-o avea. Sau n-o afişa public, legea lui în afara casei fiind politica. Dacă Brătianu va fi manevrat sau nu pentru alegerea lui Cuza în Parlament şi pentru readucerea lui în ţară era totuşi puţin important, scopul principal fusese atins : în ţară reînviase amintirea lui Cuza, iar fantoma fostului domn îl bîntuia pe prinţ. Cînd Camera i-a validat lui Cuza mandatul, prinţul, acceptînd zarul soartei — a fost silit să intre direct în contact cu exilatul şi**

**să-i scrie. A făcut-o la rîndu-i loial, evocînd mai întîi, în scrisoare, clipa cînd o cunoscuse pe doamna Elena Cuza:**

> ***„Mi-amintesc cu plăcere graţioasa primire ce mi-a făcut-o principesa, soţia Dvs., cu ocazia vizitei Mele la Ruginoasa. „— Îmi pare nespus de rău că vă primesc singură !“ mi-a spus doamna. I-am răspuns : „— Regretul meu nu-i mai mic, dar cred că în împrejurările de acum e mai bine ca prinţul să nu se întoarcă încă ; sper totuşi că nu-i departe ziua cînd voi putea avea plăcerea să-l salut în România***

**Ziua sosise. A lăsat tocul pe buza călimării, apoi l-a reluat şi a scris exact ceea ce se cuvenea :**

> ***„Acum, din clipa cînd alegerea Dvs. ca deputat a fosl validată de Cameră, s-au înlăturat greutăţile constituţionale, şi nu pot decît să mă asociez din inimă la hotărîrea adunării***

**Prinţul „nu putea” să nu se asocieze la o hotărîre care ţintea să-l lezeze, dar a făcut-o „din inimă“.**

> ***„Nu-mi rămîne decît să vă exprim dorinţa de a vă vedea înapoindu-vă în România, chiar în cazul cînd nu v-ar conveni să primiţi mandatul de reprezentant ce vi se oferă...“***

**Era o sugestie ? Evident, Cuza nu putea primi un asemenea mandat, era deasupra lumii din carş făcuse parte, o lume pe care prinţul o moştenea. A scris în încheiere :**

> ***„Fiţi încredinţat, principe, că veţi găsi întotdeauna o primire bună la prinţul domnitor***

**Lipind plicul, prinţul dorea din inimă ca fostul domn să nu revină, nu numai fiindcă întoarcerea lui Cuza ar fi provocat fantastice manifestaţiuni populare, cu care deja „roşii" ameninţau, dar fiindcă n-ar fi vrut ca exilatul să-] vadă în cea mai umilitoare situaţie cu putinţă : nedorit de nimeni, respins de toată lumea.**

**Ameninţarea lui Brătianu n-a fost vană. Intr-adevăr, opoziţia n-a fost lăsată de capul ei. Generalul Cernat avea s-o constate chiar a doua zi, într-un mod foarte neplăcut, la Cameră, unde guvernamentalii au pus pe tapet chestiunea administraţiei armatei. Nu sub administrarea actuală, de care răspundea generalul, ci sub cea precedentă, a guvernului conservator, dar Cernat era indignat, nu-şi putea imagina că cineva oricine ar fi — nişte civili ! — îndrăznesc să pună în discuţiune Armata.**

**Se vedea de la o poştă mîna lui Brătianu. Pe masa Camerei fuseseră aduse conturile fostului Minister de Război, nu cele privind înarmarea, care erau corecte, ci cele privind îmbrăcămintea şi hrana trupei, ca să se vadă cum fusese nutrit şi îmbrăcat soldatul român, de guvernarea precedentă, mai înainte de a fi trimis pe cîmpul de onoare. Brătianu voia astfel să smulgă orice merit al guvernării albe în pregătirea actului eroic pe care armata îl săvîrşise, şi în acelaşi timp să justifice indignarea domnului de la „Timpul" care scrisese : *„Nu sînt în toate limbile omeneşti la un loc epitete îndestul de tari pentru a înfiera uşurinţa şi nelegiuirea cu care stîrpiturile ce stăpînesc această ţară tratează... pe acel ţăran care...“,* dar premierul voia să dea acestei fraze cu care probabil era de acord adresa corespunzătoare. *Pour la bonne bouche,* pe masa Camerei a fost depus un dosar cuprinzînd debitul departamentului militar, din anii precedenţi, faţă de Spălătoriile Lemaître, o datorie ce se ridica la mai multe milioane, plus dobîn- zile, pentru ce ?, pentru „spălarea rufelor armatei". Afacerea Lemaître a devenit astfel „afacerea cu rufe murdare", „afacerea rufelor", „afacerile cu murdăriile albe", „afacerea de la Parlament."**

**Replicile acuzatoare au curs gîrlă, s-au desfundat toate gîrlele, gîrliţele şi canalele, dezbaterea a sucombat de la primele minute în aluviuni de invective, pierzînd orişice aspect**

urban. Nu s-au evitat cuvintele spuse pe şleau. „— Cîte izmene putea să spele Lemaître, cînd soldatul român n-are izmene pe el ? !" ,,— Ba are, domnule, l-ai dezbrăcat dumneata ca să vezi că-i cu curul gol ? !" „— Ai dumneata izmene, n-are el !" „— Ba el are dacă-1 cauţi unde trebuie, dar acolo n-ai dumneata !" Cernat ar fi vrut să intervină şi să spună că măcar chestiunea izmenelor ar fi trebuit să rămînă sub sigiliul secretului militar, că românul luptă chiar şi fără izmene, că istoria viitoare o va dovedi, dar discuţia a trecut imediat la echipamentul exterior : pantaloni, vestoane, mantale, căciuli.

Cernat era scîrbit, demoralizat, jignit. Se vedea că parlamentarii români erau cu totul în afara chestiunilor de administraţie a armatei, inocenţi şi inconştienţi, de vreme ce unul a putut să strige : „— Dar cum să trăiască soldatul român cu treizeci de bani alocaţiune de hrană pe zi, cînd e ştiut că un prînz cu amici, într-o seară, l-a costat pe un bun amic al meu aproape o mie de franci aur ? ! Cînd chiar la noi în ţară, unde totu-i ieftin, un miel la frigare sau un purcel la tavă costă totuşi cam cît solda unui soldat pe două decade de zile, şi atunci cum trăieşte acel soldat, cu ce ?“ „— Uite că trăieşte", voia să răspundă Cernat. „— Dar de ce nu s-a dublat solda măcar după trecerea Dunării, cînd e ştiut că parlamentarii români care pleacă-n misie peste fruntarie primesc diurna dublă ?“ „— Dar soldatul nu-i parlamentar, domnule, cum îţi închipuieşti dumneata ! ar fi vrut să răspundă Cernat ; el nu-i trimis acolo să parlamenteze sau să tragă chiolhanuri, ci să tragă cu arma. Dar cînd statul n-are, cum n-are nici azi, cum n-a avut nici ieri, cum n-o să aibă niciodată cu indivizi la cîrma statului ca cei de azi, atunci soldatul pleacă la război, peste fruntarie, cu ce-i pune Dumnezeu în raniţă."

Dar Cernat a răbdat scrîşnind din dinţi şi n-a scos un cuvînt, din silă. Militarul din el — şi

**ofiţerul — ştia că n-are ce vorbi cu nişte inşi care nu trecuseră pragul cazar- mei, care nu ştiau cum se încarcă puşca — pînă şi puştile de vînătoare le erau încărcate de slugi !, care-şi închipuiau că un stat se sprijină pe vorbe, nu pe plug şi puşcă. Cernat era hotărît să tacă, pînă la capăt, răspunzînd supliciului la care era supus —- insultarea armatei !, prin tăcere.**

**Tăcea şi cel căruia îi erau direct destinate insultele, generalul Florescu, predecesorul său de la Război, care stătea nu departe de tribună, în colţul drept al aulei, strivit sub torentele de acuzaţii. Cernat care îi ocupase locul pe banca miniştrilor, îl privea din cînd în cînd cu compasiune, ar fi vrut să-i înulnească ochii şi să-l îmbărbăteze, ba chiar să-i strige : „— Domnule general, nu vedeţi că ăştia nu pricep nimic ? Ce ştiu ei ce este o armată !“**

Cît priveşte efectele de îmbrăcăminte ale soldaţilor, parlamentarii se aflau în Lună. „— Păi un soldat, replica mut generalul, unui alt vorbitor de la tribună, nu-şi schimbă, domnule, efectele ca damele la bal. Soldatul nu e damă, să schimbe toalete, soldatul e soldat, adică militar, adică sobru, adică îmbrăcat îngrijit, dar sobru. El are o tunică de vară şi o tunică de iarnă ; pantalonii merg şi vara şi iarna ; el îşi schimbă mantaua o dată la trei ani, nu ca dumneata, care schimbi cincizeci pe an !, el are o capelă de vară şi o căciulă de iarnă ; el are cizme sau bocanci, după caz, dar uneori şi opinci, căci opinca-i încălţămintea de bază a naţiei române, ca să ştii dumneata ! Aceasta-i uniforma soldatului, de la Cuza şi pînă azi, şi nimeni n-a avut nimic de zis. Desigur, în campanie sau la timp de război, efectele se mai şi rup, mai ales în luptă. Poţi să-i strigi dumneata cît pofteşti : aibi grijă să nu rupi haina statului cînd te lupţi, că ea tot se rupe ! Oricum, la noi soldatul e instruit să păstreze uniforma cu toată atenţiunea, ca pe ochii din cap. Uniforma e sacră !“

Gîndul lui Cernat s-a transmis totuşi în aulă, fiindcă cineva a invocat sacralitatea uniformei, dar ca o acuză la iresponsabilitatea guvernului, care trimisese soldaţii să se bată prost îmbrăcaţi. Replica aruncată de la tribună era ironică, chiar generalul a priceput-o, după contrareplica imediată : ,,— Bine-a făcut guvernul că n-a trimis armata mai departe, spre Constantinopole, căci din spate s-ar fi văzut cît sîntem de fuduli !“ „Gura bate curul !“ a strigat cineva din tribuna publicului. Apoi şi mai tare : „— Domnilor, nu vă gîndiţi că vă vede şi vă aude Europa ?“

Sosise şi Garussi. Levantinul simţise că la Cameră miroase urît şi se grăbise să vină. Intr-adevăr mirosea urît, se ajunsese şi la rufele murdare, se spălau rufele — între ciocoi şi boieri — nu se putea ca Garussi să absenteze şi să nu-şi frece palmele cu satisfacţie. Răşcanu l-

a văzut, a consemnat cum îi sticlesc ochii, şi-a promis să lichideze cu Garussi, să-l arunce în stradă, să angajeze un alt colaborator, fie şi-un prost, dar cinstit, echipat la minimum cu sentimente naţionale. Culmea culmilor, cineva, un pigmeu, a ridicat şi chestiunea unui plagiat — un plagiat de uniforme !, pretinzînd că uniformele armatei naţionale ar fi fost copiate după cele ale armatei franceze, ba nu — prusiene, ba prusiene şi franceze, ba chiar turceşti, dacă nu cumva şi ruseşti, că deci nimeni nu s-ar fi găsit şi n-ar fi fost va să zică în stare să ofere armatei naţionale o uniformă adecvată, naţională, cu motive naţionale şi cu brîu tricolor, şi-atunci cum să se bată bine armata română ? ! Intervenţia unui domn, Papulidis, care a vrut să lanseze â propos de izmene un neologism — indispensabili ! — s-a lovit de împotrivirea Camerei : cuvîntul era greu de acceptat atîta vreme cît indispensabilii se dovedeau dispensabili. „— Decît cu indispensabili, mai bine este fără !“ Garussi din nou îşi freca mîinile, dar aula l-a tratat pe cel ce propusese neologismul cu fluierături, pentru ca imediat, după scurta punere la unison, parlamentarii să se arunce din nou, cu forţe unite, în groapa comună a rufelor murdare.

Ceea ce-1 scîrbea pe Răşcanu, mai mult decît pe general — un neştiutor în politică ! — era aspectul de complicitate în oroare pe care-1 oferea dezbaterea. Cum se puteau separa responsabilităţile, într-un răstimp atît de scurt ? Conservatorii guvernaseră pînă în pragul intrării României în război, liberalii încă nu împliniseră anul de cînd guvernau. Şi atunci ? Moştenirea conservatoare, dac-ar fi fost negativă, era agravată de erorile liberale, iar dac-ar fi fost pozitivă — cum şi era !, atunci meritele liberale, fie şi iluzorii, se cuveneau diminuate şi restituite celor în drept. Dar oare nu aceiaşi oameni — ieri şi azi ! — ocupau băncile Parlamentului Român ? Ieri în opoziţie, azi la guvern sau viceversa, erau tot ei, aceiaşi

domni : Holban, Docan, Buescu, Ionescu, Roznovanu, Bosianu, Brătianu, da, chiar şi onor dl. Brătianu, care, orice-ar fi spus acum, fusese prezent, fie şi în opoziţie, dar sub aceeaşi cupolă a responsabilităţilor de stat. Şi atunci ? Cernat era scos din cauză, el era ceea ce fusese predecesorul său, — fostul ministru de Război, generalul Florescu, — un militar, dar factorii politici prezenţi cum de se degajau, cum de-şi spălau mîinile ? Era momentul cînd nimeni nu-şi mai putea spăla mîinile, nimeni nu se mai putea retrage din rîul de murdării revărsat în incintă prin imprudenţa sau voinţa cinică a cuiva, care atunci pe loc era absent, din nou absent. Răşcanu îl căuta pe Brătianu cu ochii, ca să-l vadă cum arată ; Răşcanu însuşi se simţea murdar. „— Dar să se curăţe o dată aceste grajduri ale lui Augias !" a urlat cineva, din nou din tribuna publicului.

Generalul Cernat s-a ridicat demn şi a trecut la tribună. Tremura de mînie, de ruşine, pentru ceea ce auzise, de ruşine pentru calitatea lui de ministru şi de senator — îşi şi trimisese de pe front demisia, pe care Senatul o respinsese ! — el prefera, a spus, să se întoarcă oricînd pe front, pe orice front, decît să mai calce în parlament, la Cameră şi la Senat, unde bătăliile de vorbe murdăreau tot, pînă şi onoarea armatei. „— Căci armata, a spus Cernat, şi-a făcut onest datoria, indiferent cum a fost echipată, bine sau rău, iar răul cît a fost şi dacă a fost, din partea noastră, a comandei, îl cunoaştem doar noi, nu dumneavoastră, cei ce staţi comod în aceste bănci, răul cît a fost îl cunoaştem noi şi capul suprem al armatei, Măria-Sa Domnitorul." Cernat n-a mai spus că nici unul dintre parlamentari nu îndurase frigul, noroiul şi viscolul, precum Carol al României în bordeiul de la Poradim, dar aluzia a răzbit în aulă, şi parlamentarii l-au ascultat mai

**departe pe general cu toată atenţia. Căci cine, a mai tunat generalul, a ţinut în mîini puşca, a mînuit baioneta, lancea şi tunul, el, parlamentarul sau dorobanţul român ? Apoi, cu o retorică pe care Răşcanu n-o putea bănui : „— Eu nu sînt aici nici pentru a disculpa, nici pentru a acuza. Dacă faptele rele acuză, fie. Dacă faptele bune, vitejia armatei disculpă, fie. Dar despre acestea, domnilor, putem discuta nu acum, ci în clipa cînd armele vor fi strînse în piramide. Cînd sîngele curge încă din răni, nu aruncaţi în răni cu noroi !“**

Au urmat aplauze, vorbitorul era năduşit. Era probabil că nici el, generalul, nu se crezuse în stare de o asemenea faptă ce-i depăşea competenţa, el vorbea cu uimirea cu care cineva ar zbura, cu spaima, dar şi cu bucuria de a simţi că-1 poartă aripile, din înălţime în înălţime, acum aflîndu-se într-un zenit de unde se vedea şi mai adîncă prăpastia de jos. „— Da, a mai spus el, tuşind, făcînd pauze, ştergîndu-şi sudoarea, ca şi cînd ar fi fost singur. Da, a repetat, bilanţul suferinţei a fost mare, degerături, boli, oameni îngheţaţi. Nu ne-au cruţat nenorocirile nici pe noi, nici pe ruşi, nici pe turci. Acu în iarnă ne-au secerat şi molimile. Nici animalele n-au fost cruţate, caii de ham şi boii din juguri, mii de animale care-au căzut laolaltă cu oamenii. Şi-atunci ce vreţi ?“ Şi cu un ultim efort de om istovit : „— Daţi povaţă timpilor viitori cum să se facă războaiele !“N-a mai aplaudat nimeni, s-a dat pauză. Răşcanu n-a avut puterea să-i iasă generalului în cale şi să-i strîngă mîna, a consemnat în schimb cu satisfacţie că Cernat, după discurs, s-a îndreptat spre colţul unde se afla generalul Florescu. Cei doi militari s-au salutat bărbăteşte, şi s-au retras dintre civili. „— Bine că există măcar armata, şi-a spus Răşcanu, bine că armata-i deasupra politicii, bine că există măcar acest punct stabil. Oare cel mai oribil lucru din lume era politica ?“ s-a întrebat. Nu-şi putea reveni uşor după discursul lui Cernat, care, bun ţintaş, lovise în creştet politica. In timpul discursului, Cernat povestise cum în vara anului trecut, dl. D. A. Sturza, ca ad-interim la Finanţe, aplicînd un regim atroce de economii, dăduse dispoziţie să se vîndă căciulile dorobanţilor, aflate în depozite, cu speranţa că războiul se va isprăvi pînă în toamnă. Apoi acelaşi D. A. Sturza a demisionat din cabinet, iar războiul a continuat. Ce-a urmat s-a aflat abia acum : dorobanţii, parte din ei, au fost lipsiţi de căciuli. Au luptat prin ger cu capelele pe ceafă, încălzindu-se în lupte, după cum

**povestea generalul, chiar comandantul lor.**

**Dac-ar mai fi trăit, dac-ar mai fi fost să se întoarcă în ţară, Cuza ar fi trebuit să vadă un asemenea moment, pe care prinţul, atunci la Griviţa, sau mai tîrziu, la Plevna, ar fi fost dispus să i-1 ofere. Din păcate, fostul domn se stinsese în exil, iar istoria ulterioară, cea prezentă mai ales, nu l-ar fi încîntat. Prinţul nu putea să-şi ofere nici sieşi şi nici altora numai şi numai momentele de vîrf. Acestea erau bune, probabil, pentru cărţile de istorie, nu şi pentru oameni. Fiindcă, iată, din nou i se rezerva, la Parlament — prin afacerea rufelor murdare, dar şi-n exterior — prin tăcerea Petersburgului, nişte clipe dificile, pe care nu le putea împărţi cu nimeni. Nici măcar cu bunul lui sfetnic, Brătianu, care, în această clipă de cumpănă, jertfea din nou politicii de grupare, preocupat să înfunde opoziţia care-şi făcea de cap în parlament. Sugestia prinţului de a ee scoate de pe rol procesul împotriva foştilor miniştri conservatori nu fusese ascultată. Orgolios, Brătianu ripostase : „— Dacă victoria, o asemenea victorie nu ne-a putut pune la unison, o să ne pună la unison o nenorocire." „— Să aşteptăm nenorocirea ?“ a întrebat prinţul. „— Poate că numai o nenorocire o să-i înveţe minte. “**

Armata nu mai putea înainta, ca şi un om ajuns la capătul puterilor. Omul acesta trudit şi bolnav, alcătuit din mii de trupuri, se tîra, se împleticea, desfăcîndu-se în bucăţi care nu mai erau unităţi militare — regimente, companii, plutoane, ci gloate, puhoaie care se împotmoleau unele într-altele pe drumurile desfundate din Oltenia de sud. Ordinea de marş, iniţial bine întocmită, nu s-a mai putut menţine. Intr-un marş normal, la început de zi, pornesc întîi căruţele cu răniţi şi bolnavi, apoi coloane cu oameni şchiopătaţi — care merg şontîc-şontîc, fără raniţe şi arme —, apoi coloanele reglementare, încărcate cu tot echipamentul, înaintînd în rînduri strînse şi ţinînd bine pasul, în sfîrşit, la urmă de tot vin trenurile regimentare şi animalele slobode. Acum, deşi între aceste secţiuni ale coloanelor se intercalau mari spaţii, deşi orarele de pornire şi de ajuns erau diferite, unităţile se amestecau, înaintînd agale, cu popasuri multe şi lungi. Oameni valizi se rezemau de loitrele de la căruţele cu răniţi sau îşi depuneau acolo armele, alţii se aşezau în drum, pe pămînt. Ofiţerii, călări, încercau să ţină sub supraveghere trupa, s-o facă să păstreze ordinea, iar dacă nu, măcar să-i impună mişcarea, îndemnul „Hai, băieţi, hai că mai e puţin, hai acasă !“ se repeta tot mai des, punea umărul, aşa cum se punea umărul şi la căruţele împotmolite, cînd animalele cădeau în jug sau în ham.

îndemnul nu mai avea ecou. Băieţii erau vlăguiţi nu doar de truda marşului ci din lipsa de speranţă. După trecerea Dunării înapoi spre ţară, elanul a pierit, imediat ce trupa a observat direcţia de marş. Din om în om, s-a aflat că regimentele nu vor merge acasă, în garnizoanele lor, ci în Oltenia, poate la Craiova, unde vor mai sta o vreme cu arma la picior. De ce ? Ofiţerii n-au dezminţit zvonul şi domnii ofiţeri păreau opăriţi ; ei au renunţat la formula

**: „— Hai, băieţi, acasă !“, care suna ispititor, reducînd-o la un simplu refren monoton : „— Hai, băieţi, hai.“ Odată zvonul confirmat, prin înseşi chipurile posomorite ale ofiţerilor, pasul înaintării s-a muiat, coeziunea coloanelor s-a destrămat, pînă la stagnare, s-a văzut ce conţin de fapt aceste coloane : mii de bolnavi şi răniţi.**

**Dintre toţi cei care se întorceau, mai vioi păreau oltenii, care chiar ajunseseră acasă, în schimb soldaţii din Muntenia, din Moldova, din Basarabia de sud, voluntarii ardeleni şi bucovineni simţeau plumb în picioare, se lăsau tot mai greu urniţi din loc, îşi prelungeau popasurile. Pe ţărmul Jiului, în faţa unui pod clătinat de valuri, trupa a stat.**

**— Ce se întîmplă, ce-i în faţă ? s-au auzit voci de pe la mijlocul şi dinspre coada coloanei.**

**Sublocotenentul Micu Georgescu era zorit. Fiind oltean din Gorj, tînărul ofiţer voia să ajungă cît mai iute la Craiova. Făcuse întreaga campanie şi-şi amînase mereu logodna, după fiecare luptă. N-o mai putea amîna acum, la pace. Jiul nu-1 putea ţine în loc, sublocotenentul era dispus să zboare, numai s-ajungă o dată în oraşul unde îl aştepta logodnica. Nu oricum, ci în cea mai bună formă, pe care nu i-o putea oferi masa de oameni istoviţi şi murdari, oprită acum la malul Jiului. La primul popas, sublocotenentul voia să iasă la raport şi să-i ceară comandantului, pe puncte, după cum urmează : 1) separarea unităţii de care răspundea, de restul coloanei ; 2) tunderea, spălarea, despăducherea oamenilor ; 3) cîrpirea rufelor — izmene, cămăşi, cum şi a echipamentului exterior — căciuli, mundire, mantale, pantaloni. Ferchezuiţi şi puşi la punct pînă la nasture, dorobanţii lui Micu Georgescu ar fi trebuit să intre în Craiova, pe Calea Severinului, în pas de paradă. Acum însă, iată, se opunea şi Jiul, care-şi ieşise din minţi.**

**Sublocotenentul a ieşit în faţa coloanei şi a examinat podul, care tremura. Tremura şi calul,**

sub el, cînd ofiţerul i-a dat pinteni, împingîndu-1 spre apă. Animalul a stat în loc, prudent, frămîntînd din copite. Micu Georgescu şi-a muşcat mustaţa, a întors calul şi l-a pornit în galop spre coada coloanei, să raporteze despre accident superiorului. Ghinionul a fost să-l întîlnească chiar pe general. Acesta a ascultat raportul şi a răspuns apatic :

— Şi ce-mi spui mie ?!

Sublocotenentul a rămas fîstîcit în loc, generalul a trecut mai departe. Tînărul ar fi vrut să repete că trupa nu poate să treacă dincolo, că podul e nesigur, dar superiorul i-a făcut semn cu cravaşa, adică „— Descurcă-te!“, un semn al cărui sens Micu Georgescu îl cunoştea prea bine: „— Cum nu poate?! în armată nu există nu se poate !“ „— Dar, domnule general, ar fi vrut să spună, permiteţi-mi să raportez, nu mai există armată ! Pînă şi faptul că dumneavoastră vorbiţi cu mine, un simplu sublocotenent, cînd ar fi trebuit să aveţi în faţă, la raport, un colonel-maior- căpitan-locotenent, în sfîrşit şi eu, dar în ordinea ierarhică, e dovada că nu mai avem armată." „— Aiurea ! Fii amice serios !“ Gestul cu cravaşa a încheiat dialogul mut şi Micu Georgescu s-a îndreptat din nou, în galop, spre capul coloanei. „— Las’ că-i învăţ eu minte !“ şi-a promis el. Apoi către soldaţi, cu duşmănie : „— Scot eu dracul din voi !“ A făcut cîteva opriri, a ales din front cîţiva oameni, i-a scos la margine :

— Unde-s, mă, restul căluşarilor ? Căluşarii din Stoi- căneşti ! Ăi care-o făceaţi pe nebunii acu un an !

— Păi să vedeţi că...

— Că ce ?

— Cîţiva au dat ortul popii pe front...

— Veniţi în faţă, după mine !

Dorobanţii, foşti căluşari în urmă cu un an, cei care dezertaseră de la oaste, ca să joace Căluşul de Rusalii, l-au urmat pe sublocotenent pînă-n faţă, în dreptul podului, unde acesta se

**oprise.**

**— Şi Mutul unde-i ? Mutul din Căluş ! Păi se poate, mă, Căluş fără Mut ?**

**— Păi Mutu a murit.**

**— Faceţi rost de-un mut, fir-aţi ai dracului, că muţi vă fac !**

**Dorobanţii au făcut rost de-un Mut, un soldat pe care l-au spoit cu noroi pe faţă, iar căciula i-au întors-o pe dos, ca să-l facă şi mai pocit. Dintr-o cracă de salcie au tăiat un drug, pe care i l-au pus Mutului în mîini. A sosit şi fanfara. De pe cal, Micu Georgescu i-a întrebat pe instrumentişti :**

**— Mă, voi ştiţi marşul din Căluş, adică porneala Căluşului ?**

**— Da, să trăiţi.**

**— Atunci daţi-i drumul !**

**Odată cu primul acord al fanfarei, vătaful căluşarilor a chiuit :**

***„l-auzi una !***

**Apoi toţi în cor :**

***„I-auzi două...***
***...i-auzi nouă."***

**Trupa s-a trezit. Se pornise nebunia aeriană a Căluşului, care mai întîi săltă dansatorii în loc. Mutul din Căluş a început a face urît, învîrtea drugul deasupra capului şi ameninţa trupa. El a despărţit căluşarii de coloană, trăgînd în jurul lor un cerc, pe care l-a arat cu vîrful drugului, în pămînt. Căluşarii încă săltau în loc, nebuni ca nişte armăsari, fără să iasă din cerc. Mutul se crăcăna, se strîmba, mima măscări cu drugul, tot arătîn- du-1 soldaţilor, repezindu-se la ei să le spargă capetele, să-i înfurie, să-i bage-n draci. Dar cînd fanfara a înteţit ritmul şi cînd căluşarii, în monom, erau gata să ţîşnească-n sus în direcţia podului, sublocotenentul i-a oprit din avînt :**

**— Staţi !... Aţi uitat steagul regimentului.**

**Aduceţi steagul.**

**A fost adus steagul, care era purtat de stegar. Stegarul, cu pas sprinten, şi-a luat locul în frunte, lîngă vătaf. Fanfara a reluat melodia, căluşarii au pornit în ritm de diavoli spre pod. Mutul înainta cu spatele la căluşari, în salturi de broască, scoţînd limba spre coloana rămasă în urmă. Mii şi mii de oameni au început să rîdă.**

**Apoi fanfara a tăcut şi a urmat o linişte. Se auzea doar Jiul. Trupa stătea nemişcată şi asculta valurile, necute- zînd încă să treacă dincolo. A ieşit atunci din coloană, în faţă, un voluntar ardelean. Ardelenii se cunoşteau după tricolorul de la căciuli, o panglică tricoloră legată la pana de curcan. Acest ardelean, un sergent, i-a fluierat pe-ai lui, şi toţi s-au şuierat între ei, L3 mocanii pe munţi. Se adunase o ceată de vreo cincisprezece inşi, toţi mîndri de ei, toţi arşi de gelozie pe căluşarii care trecuseră dincolo. Aveau şi ei un căluş al lor, căci ceata s-a aliniat ca pentru joc. Sergentul a chiuit sălbatec, toţi au reluat chiui- tura, apoi acelaşi vătaf cu grad de sergent a făcut semn fanfarei, care se afla pe celălalt mal, să tacă. A strigat peste Jii, cu palmele pîlnie la gură :**

**— Tăceţi, mă, că nu se mai aude nimica ! Apoi şi mai aprig : Cînd oi face io sămn cu mîna, atunci să porniţi someşana !...**

**Fanfara a tăcut. Cetaşii şi-au umflat piepturile, şi-au plesnit căciulile pe ceafă, au început să-şi strige sălbatec strigătura lor într-un cor vorbit în care cuvintele se auzeau, rar, tunător :**

***„Ies ficiorii dintre brazi,***
***Toţi sînt rumeni la obraz,***
***Cu căciulile pe spate,***
***Şi cu ... sculate...*"**

**Abia atunci a izbucnit fanfara. Trupa trecea peste pod, în pas sprinten, urmîndu-i pe cetaşi. Generalul fuma şi rîdea. îl căuta din ochi pe Micu Georgescu să-i spună o vorbă, cum i-a şi spus :**

**— Amice, chiuitura asta cu căciulile n-am mai auzit-o. Te rog, noteaz-o pe-o foiţă de hîrtie şi nu uita să mi-o aduci la Craiova.**

**Armata. Singura speranţă a prinţului, atunci în ’7G, după Dumnezeu, a fost armata : principiul ordinei încorporat în uman, întrupat. Timp întrupat, socialul într-un corp. Nu gloata, cu deşirarea ei haotică, ci trupa, înşiruită orizontal. Dar şi vertical, într-o desăvîrşită ierarhie, urcînd de la masa în uniformă, prin scara gradelor, pînă la principiul ordonator. O fuzionare cu principiul ordonator, pe verticală şi orizontală, din care rezultă mişcarea într-o desfăşurare de sistem astral. în armată timpul devine ordine, succesiunea este ireversibilă, în direcţia în- vîrtirii acelor de ceasornic sau a mişcării aştrilor pe cer. Nu sînt îngăduite abateri, cum nu sînt îngăduite în astronomie. Un ceasornic, uitat de comandant pe masă, alături de busolă, indică trupei timpul şi direcţia de marş în lipsa comandantului. Periodicitatea mişcărilor e strictă, după legea sezoanelor : încorporări, lăsări la vatră, concentrări de toamnă, concentrări de primăvară, prefacerea continuă a efectivelor, întinerirea efectivelor — şcolile de ofiţeri, retragerea efectivelor uzate, într-o perfectă stimă faţă de cei ce intră în corpul veteranilor, ieşind din armata activă. Aceştia au o situaţie aparte în societatea civilă, ca şi rezerviştii. Sînt armata la pasiv ; aşa cum copiii, adolescenţii, tinerii sînt armata virtuală. Dar morţii ? Aceştia fac oare parte din pasivul armatei sau din armata virtuală ? Ei ies din regimul morţii civile şi trec în etern, pe tabelele eroilor. Ei tutelează armata prezentă şi îşi sporesc faima în ochii armatei viitorului, lă-**

**sînd în urmă o aură ca a cometelor. O naţie poate fi lipsită de sfinţi, nu şi de eroi. Eroi pe care armata îi dăruieşte, la clipe de cumpănă, cînd e chemată să răspundă. prezent, cum şi răspunsese în acest război. în rest, societatea civilă, lumea poliformă, care însă îşi iese din formă şi dă peste margini, dacă în inima ei nu bate ornicul armatei.**

Prinţul se străduise să reaşeze în inima societăţii româneşti ornicul armatei şi nădejdea lui era, atunci în ’70, că izbutise. Românii nu erau lipsiţi de însuşiri militare. Nici oamenii lor mari nu fuseseră lipsiţi de aceste însuşiri, revelate manifest şi-n timp de pace şi-n război. Tot ce fusese mai bun în Cuza răsădise armata. Acest prindpe fusese în primul rînd colonelul Cuza. Tot ceea ce era mai bun în Brătianu se datora armatei, scurtei lui cariere de ofiţer. Kogălniceanu nu-i apărea altfel prinţului decît tot ca un militar, stăpîn pe arta tacticei şi strategiei politice şi pe corpul diplomaţilor, care era totuşi un corp strălucit. Virtuţile vechii boierimi de arme, dezarmată în timpul nopţii otomane, se refugiaseră în spaţiul de primejdie al diplomaţiei, un spaţiu în care diplomatul român săvîrşea practic fapte de arme. Tot ceea ce lipsise ţării, înainte de reintrarea glorioasă în lume, fusese armata, armata prin care prinţul exista.

Atunci, în ’70, cînd primul şoc al iminentei răsturnări l-a făcut să se clatine, primul gînd l-a întors spre armată, întîi cu speranţă, apoi cu spaimă. Imediat după scrisoarea către Cuza, retrăind detronarea acestuia, pe prinţ l-a cuprins tracul faţă de zidurile palatului — acelaşi palat ! — dar şi tracul faţă de cazarmă. In palat nu mai putea rămîne — îl speria —, a hotărît să iasă de aici şi să se îndrepte spre o cazarmă. A ieşit singur. Nu-i mai rămînea decît loialitatea calului de care dispunea şi loialitatea soldatului de lîngă cal, un necunoscut.

Şi-a scos singur calul din grajd, spre uimirea soldatului „ţine cal", care a încălecat şi a pornit după măria sa în goană. Dar pe prinţ l-a speriat ropotul galopului care creştea din urmă, l-a silit să-şi cravaşeze calul. L-a ajuns apoi în goană şi Grădişteanu, care l-a flancat pe dreapta. Soldatul a strîns pasul şi a venit mai aproape de prinţ, flancîndu-1 pe stînga. Calul princiar trăgea după el ceilalţi doi cai, în triunghi, sfîşiind împreună cu ei aerul de iarnă. Au galopat în trei, prin zăpadă, afară din oraş, spre cazarma unui regiment de gardă. Dar ajuns aproape, prinţul a cotit brusc, a evitat cazarma, s-a angajat în galop mai departe, prin troiene, spre o pădure. Peste puţin, au intrat în codrul metalic, iar prinţul a descălecat. A mers singur pe jos, prin zăpada geroasă, răscolind cu cizma frunze de fier şi de sticlă. Soldatul „ţine cal" a preluat animalul stăpînului şi a început să-l maseze cu un şomoiog moale de fîn, după care a făcut aceeaşi operaţie cu propriul său cal. Caii abureau. Era ger, se spunea căDunărea e bocnă, de mult nu mai fusese o asemenea iarnă în cîmpia valahă. Un alb de moarte, un aer pe care totuşi cei trei cai îl respirau cuminţi, după fugă, în liniştea pădurii. Grădişteanu fuma, rezemat de un copac. Soldatul a trecut şomoiogul şi la calul căpitanului, apucîndu-se să-l frece pe gît, pe piept, sub burta umedă. Soldatul a întîrziat mult cu masajul, oprindu-se din cînd în cînd, ca să asculte inima animalului, cu urechea lipită de coaste. Examenul acesta l-a făcut pe Grădişteanu atent ; totuşi căpitanul nu s-a desprins de copac, ştia că animalul lui e teafăr, a fumat mai departe, ascultînd liniştea, simţind de la distanţă cît de bine bate inima calului. O asculta şi prinţul, care se întorsese din preumblarea solitară, reze- mîndu-se şi el de un alt copac, lipit de inima copacului. Nemişcarea celor doi bărbaţi, nemişcarea copacilor, era firească. Soldatul îşi vedea de treaba lui, acum netezea ■cu palma părul lucios al calului, care

respira cuminte. Grădişteanu a scos din buzunar un flacon plat de coniac, deşurubînd dopul-pahar. A făcut gestul de a-i oferi băutura celuilalt bărbat, dar prinţul l-a indicat pe cel de al treilea, omul de la cal. Acesta, derutat, a privit de la unul la celălalt, apoi sub îndemnul mut al măriei-sale, a luat flaconul de argint, l-a şters la gură cu palma, a spus „— Sănătate la toţi“, a tras o duşcă, i-a privit pe cei doi cu ochi umezi de plăcere. N-a mai ştiut apoi ce să facă cu flaconul şi nici cu păhăruţul acela cît un degetar. Le-a dat pe amîndouă măriei sale, înţelegînd să facă ulciorul roată, ca la ţară, după care s-a retras, cuviincios, lîngă calul lui. Bărbatul în negru n-a astupat flaconul. L-a şters la gură cu palma şi a băut. L-a trecut apoi ofiţerului garde-corp, care la rîndu-i a băut, l-a astupat, l-a introdus în buzunar, s-a încheiat la manta.

Unul dintre cei trei cai fornăia a plecare, scormonind în omăt cu copita. Prinţul a pus piciorul în scară, fără ajutorul soldatului, a încălecat, au încălecat şi ceilalţi doi, urmîndu-1 liniştiţi pe colonelul în negru. Au ieşit împreună din pădure şi s-au îndreptat la pas spre oraş. Prinţul a avut atunci încredinţarea că armata nu-1 putea părăsi.

Răşcanu descoperise la club, răsfoind gazetele mal «ţreehi, un articol semnat de un publicist puţin cunoscut, Lucreţiu Parva, care i-a reţinut atenţia prin nişte formulări pătrunzătoare, foarte potrivite clipei. Articolul era intitulat : „Limbă-schimbare-politică“ şi noutatea consta în modul paradoxal în care autorul asocia cei trei termeni atît de disjuncţi : *limba* — care ţinea de fiinţa unui neam, *schimbarea* — care ţinea de mişcare, de legile fizice, *politica* — fenomen ţinînd de istorie, de frămîntul clipei. Curios, deşi fusese scris în urmă cu un an, articolul îşi păstra intactă valoarea, ca şi cum ar fi fost inspirat din prezent. Parva scria :

***„Limba nu este de conceput nici în afara schimbării, nici în afara stării pe loc. Antinomia moment sta- tic-moment dinamic defineşte limba. Staticul asigură durata limbii şi o face recognoscibilă de către vorbitori, dinamicul o face aplicată existenţei, aptă să exprime forma acesteia. Limba e aceeaşi, ca glosar şi sintaxă, văzută dintr-un punct ideal, dar perpetuu alta din perspectiva schimbării. Ea se face pe sine cu ajutorul schimbării şi moare cînd schimbarea nu mai are loc.“***

# VII

**Răşcanu n-a rezistat şi a dat replică ultimei formule, iprotestînd mental : „— Dar, domnule, limba se face în-tr-adevăr, dar această facere e istorică, nu cotidiană î Văzută în două momente diferite din istoria ei, limba nu-i nici aceeaşi, dar nici alta. Dumneata ar trebui s-o ştii ! Ce schimbare ? Dacă limba s-ar schimba perpetuu ar ajunge la antipodul ei. S-ar întoarce pe dos ca o mănuşă.“ Parva însă vorbea mai departe despre felul cum schimbarea se încorporează într-o tradiţie — aşa da !, fără a ataca fondul — desigur !, astfel încît limba să se menţină şi parţial veche dar şi perpetuu nouă — cum asta ?!,. pînă acolo încît şi în fixitate şi în flexibilitate să rămînă aceeaşi, egală cu ea însăşi. Extinzînd observaţia, Parva se întreba : „Dar oare nu astfel se comportă şi un neam ?“**

**Desigur ! Ideea de a lega un popor de destinul limbii, de a-i explica fiinţa prin limbă — a fi şi a deveni — era o noutate, poate nu pentru lingvistică — Răşcanu nu se hazarda să facă aprecieri, dar era sigur o noutate pentru politică. Căci cum altfel să înainteze o naţie, şi-a spus el, decît împreună cu toată istoria ei, nu pe fragmente, pe bucăţi, nu în salturi, nu numai la vîrf, şi mai ales nu numai la nivelul superficiei turbulente, care o poate denatura şi deturna de la traseul ideal. In acest sens era demn de aflat cum vedea domnul Parva locul personalităţii politice în ansamblul unei istorii. Avocatul a vrut să continue, dar n-a mai putut. A fost smuls brutal din lectură de un amic :**

**— Brătianu pleacă la Viena, ştiai ? Şi la Berlin !**

**El a făcut semn că doreşte să fie lăsat în pace, dar noul venit a continuat :**

**— Corabia liberală a luat apă. Acum domnul Brătianu caută scafandri în afară, să-i scoată epava ajunsă la fund.**

**Răşcanu i-a strigat amicului, violent, ca şi cum acesta ar fi fost de vină :**

— Dar nu ştia că ajunge aici ?... Aceşti domni sînt incapabili de orice previziune ? !

Amicul a dispărut, lăsîndu-1 singur, Răşcanu a părăsit lectura, avîntîndu-se pe noul fir — previziunea —, cu tot clocotul de care era în stare. Căci domnul Brătianu
— şi-a spus — dacă era într-adevăr om politic, „gerant responsabil al naţiunii", ar fi trebuit să facă în urmă cu un an ceea ce întreprindea în pripă acum, ca la foc. Atunci să se fi dus la Viena şi la Berlin, şi la Paris şi la Londra, şi chiar la Constantinopole, nu acum, cînd tîrgul se încheiase ! Nici măcar la spartul tîrgului nu fusese prezent, el fusese în afara tîrgului, doar cu paguba. Căci, şi-a mai spus, dacă în planul vieţii indivizilor, nimic previzibil, aceştia, iată, deraiază — precum Anisia —, pradă unor forţe iraţionale, ininteligibile, care-i iau în posesie, nu-i de admis imprevizibilul în planul vieţii publice. Aici previziunea era obligatorie, ba şi prudenţa. Din nenorocire însă, domnii de la putere erau incapabili de orişice previziune, şi de orice prudenţă. Ei stăteau pe un vulcan, într-o inconştienţă absolută, fără să ştie ce se petrece deasupra şi dedesubtul lor, fără să presimtă catastrofa iminentă, obsedaţi cum erau de plutirea pe superficie, înhămaţi la palpitul clipei. Or, politica, aşa cum avertiza domnul Parva, nu era altceva decît „o justă interferenţă între clipă şi durată, între mişcarea imediată a clipei şi mişcarea anterioară care o transcende, care vine din trecut, răzbate către viitor, peste prezent."

Nu s-a întors la articol, încă nu-şi descărcase mînia. De fapt nici nu voia să şi-o descarce, Răşcanu ţinea să şi-o administreze bine pentru clipa răfuielii din parlament, cînd ar fi trebuit să le arunce guvernamentalilor întregul adevăr în obraz. Nu trivial, ca în afacerea rufelor

**murdare, ci superior, detaşat, de sus, aşa cum se şi cuvenea cu nişte pigmei. Fiindcă la drept vorbind, şi-a mai spus Răşcanu, .cum să pretinzi instinctul previziunii unor pigmei ! Nişte pigmei miopi. Fiind miopi, domnii de la putere nu vedeau, nu puteau vedea, darmite prevedea. Ei jucaseră cu riscul şi acum culegeau roadele. La o politică a imprudenţei, primiseră un răspuns catastrofal. Ce mai făceau în plus ? Erau robiţi cercului lor îngust, sclavi ai clipei, pitici ai provizoriului, călători de la o zi la alta, cărăuşi de poveri mici, inşi cu respiraţie scurtă, cu minte scurtă, care sucombă după un pas, în drumul de la Cameră la Senat şi viceversa, între două guvernări, între o remaniere de cabinet şi alta, schimbîndu-şi culoarea după aceea a obiectului pe care parazitează, schimbîndu-şi ere» dinţele precum batistele, suferind acut de schimbaritâ,. boală a sibaritismului frivol din epoca fanariotă, care nu produsese altceva decît sibariţi schimbăreţi, îndreptăţind! întrebarea vehementă a domnului Eminescu : „Au la Sibaris nu sîntem ?“**

**Abia ajuns aici, cu schema discursului pregătită, Răşcanu a revenit la articolul lui Parva, avid să găsească încă un punct de sprijin. A şi găsit, cu mare satisfacţie, imediat :**

> ***„Practicînd o guvernare sectară, omul politic riscă să devină de neînţeles de către cei din naţia lui,*** **c©** ***şi un beletrist care ar cultiva hermetismul sau extravaganţa în materie de limbă. Invenţiunile lui,*** **contrare** ***spiritului limbii, nu se pot impune şi nici generaliza, ele reprezintă accidente, situaţiuni ocazionale, care îl pot împinge pe cel în cauză în afara comunicării, într-o speţă de solipsism.“***

**Acesta şi era cazul ! a aprobat Răşcanu. Cu**

**retorica lui vană, domnul C. A. Rosetti — dacă pe el îl ţintea articolul ! — era un solipsist. Şi chiar onor domnul Brătianu, care nu spunea lucrurilor pe nume decît atunci cînd se afla în opoziţie, era azi şi acum un solipsisi. A. citit mai departe :**

> ***„Norocul e că naţia, fiind neştiutoare, respinge improvizaţiunile la margine, din purul motiv că*** **nu.** ***le înţelege. Pe de altă parte, omului politic de azi, naţia i se pare ermetică. Pornind însă de la acest viciu de comunicare, n-ar fi mai nimerit oare ca cele două părţi să-şi ia adio una de la cealaltă ?"***

Ideea politicii văzută ca „viciu de comunicare" i s-a părut avocatului grozavă. Fanfaronada roşie eşuase decis prin acest „viciu de comunicare" : poporul nu înţelegea ce vrea guvernul, guvernul nu înţelegea ce vrea poporul, Răşcanu a plecat acasă entuziasmat.La puţin timp după golirea de lucruri a casei, Păuna *f*&-a trezit — pe neanunţate — cu vizita lui Radu Mihail. Prefectul poliţiei, bun amic, s-a purtat afabil, plin de atenţii cu gazda, deşi Păuna n-a putut să nu observe mina îngrijorată a musafirului nepoftit. Din cînd în cînd, Radu Mihail trăgea cu coada ochiului în jur, consemnînd schimbările intervenite în decor.

— Observ în casa ta nişte mari prefaceri ! a notat el.

— Ce te miră ? i-a răspuns Păuna. E dreptul meu să mâ aranjez cum îmi convine.

— Te aranjează această pauperitate ?

— Nu mă mai aranjează luxul.

Salonul în care se aflau era aproape gol : un paravan japonez, un vas de tuci cu o plantă ţepoasă, abia înmugurită — spinele adus în dar de prinţul Nigata —, o ladă neagră, severă, care slujea drept masă, două scaune, cu spătar drept, pe perete o gravură. Nici o carpetă pe jos — ■şi acestea deci fuseseră dăruite !

— E un mediu potrivit pentru un anahoret ! a constatat prefectul. Şi zîmbind, cu o facilă admiraţie : Nici măcar o scamă nu împiedică gîndul să urce la. cer ! Apoi coloc- vial, cu o la fel de factice seriozitate : Ţie nu-ţi stă bine într-o asemenea ambianţă de sărăcie lucie. Peste toate, -dai şi-un prost exemplu social. Ce ne-am face dacă toţi am proceda aşa ? ! Lumea e îngrijorată de ceea ce se petrece in casa aceasta.

Păuna n-a lut în seamă această manifestare teatrală. L-a întrebat totuşi pe oaspete :

— Lumea ar fi fost liniştită dacă în casa mea se petreceau orgii ?

— Păuna ! şi Radu Mihail a devenit patern :

Lumea înţelege orice capriciu, toată lumea mare trăieşte în fond după impulsul capriciilor, totuşi nu crezi că-i prea mult 7

— Ce ?

— Modul în care ai risipit tot.

— Era mai înţelept să fi pierdut totul la cărţi ?

— Ce are a face una cu alta ? Jocul de cărţi e un joc. Lumea consimte ca cineva să se ruineze jucînd la cărţi ! Cel care pierde sacrifică unui viciu !

— Eu n-am pierdut, am dăruit.

— Şi cărui viciu i-ai dat satisfacţie ? a întrebat el, pozînd uimirea.

— Nevoii de a mă debarasa. Căci există, dacă vrei să ştii, şi o nevoie de gol. Ce-am făcut nu-i măcar o faptă caritabilă.

— Tocmai ! a aprobat-o el. Lumea ar fi admis gestul tău dacă făceai o faptă caritabilă, o danie cu acte ! Dar aşa ? Ai aruncat pur si simplu totul în vînt.

— Şi ?

El a convenit, amabil, dînd din umeri, cum şi era cazul, în faţa unei doamne pe care n-o putea supune vreunei constrîngeri :

— Nimic de zis, e dreptul tău. Averea îţi aparţine. Nu s-ar putea spune că pe această cale, a ta, s-au dus pe gîrlă marile noastre averi !... De obicei la noi s-au risipit averi fără vreo motivaţie profundă.

— Nici eu n-am vreo motivaţie profundă. Nu-mi mai place să trăiesc aşa !

Ar fi trebuit ca discuţia să se isprăvească, dar Radu Mihail insista. Acum părea încurcat, probabil îşi epuizase chestionarul şi trebuia să apuce pe un alt drum ca să-şi justifice prezenţa.

— Sînt dator să-ţi spun că lumea e uşor alarmată de comportarea ta ! i-a mărturisit el, după o lungă pauză. Se risipeşte totuşi o mare avere...

Ea a simţit direcţia în care merge şi i-a luat-o

**înainte :**

**— Da. Se pune deci în cauză integritatea mea mintală.**

— O !

**— Sigur. După Rudi, mi-am luat probabil cîmpii şi eu !**

**— Păuna ! dar protestul lui era facil şi ea nu l-a reţinut.**

**— Cînd Rudi şi-a luat cîmpii, a continuat ea, lumea bună a intervenit, îţi aminteşti. S-a pus chestiunea dacă nu e cazul să se instituie un consiliu de tutelă. Am refuzat însă. M-am ocupat eu de administrarea averii lui Rudi.**
**Am sentimentul că iar se coace ceva în genul ăsta. E adevărat ?**

**Era vizibil că amicul scăpase cu faţa curată. Ceea ce era important spusese chiar Păuna. Lui nu-i rămînea decît să continue. A făcut-o, minimalizînd.**

**— Am primit o plîngere împotriva slugilor care te fură.**

**— Eu n-am făcut nici o plîngere ! s-a apărat ea.**

**— Nu tu, sînt convins, dar nişte oameni de bine.**

**— înţeleg, e probabil Georges. îl voi da afară.**

**Amicul părea satisfăcut. Păuna îi uşurase mult misiunea ingrată. Nu urma de aici înainte decît s-o modereze şi s-o îndrepte pe drumul înţelept.**

**— De ce să-l dai afară ? Georges e unul dintre cei mai buni administratori pe care-i cunosc. Şi ca s-o convingă : Dacă te dispensezi de el, îl iau eu.**

**— Ţi-1 ofer.**

**— O, Păuna, nu despre asta e vorba. Ţi-am spus, plîn- gerea nu-i împotriva ta, ci împotriva slugilor care te fură, împotriva unor făcători de rele. Şi destul de încurcat : Iată, pot să-ţi dau şi un nume : ai oploşit de la un timp la tine în casă un fost călugăr, un individ cu numele**

**Haralambie.**

**Ea a sărit indignată. S-a ridicat şi Radu Mihail, care simţea că făcuse o gafă.**

**— Dar cum vă permiteţi, i-a strigat Păuna. îţi atrag atenţia : oricine intră la mine în casă e apărat de orice suspiciuni. Chiar şi tu, ca prefect. Căci şi împotriva ta există o groază de suspiciuni. Şi eu pot să te suspectez că faci jocul unor ticăloşi. Şi răspicat : Nu înţelegi că am dreptul să dispun cum vreau şi de mine, şi de slugile mele, şi de Haralambie ?**

**— Desigur, Păuna.**

**Şi cei doi s-au aşezat, prefectul cu speranţa că gazda îşi consumase mînia. El a şi încercat să readucă tonul de conversaţie banală, obişnuită vizitelor :**

**— Nu-mi oferi ceva de băut ?**

**— Nu ! a refuzat doamna. Nu mai ţin în casă băuturi. Am dispus să se împartă toate.**

**— Ce păcat că nu m-ai prevenit ! a glumit el. La coniacurile franţuzeşti mă înscriam şi eu. Apoi mirîndu-se, dar cu galanterie : Nu-i totuşi extravagant, Păuna ? Con- simt să faci bine oamenilor, dar nu la modul absurd. Ce nevoie aveau sărmanii de băuturile din pivniţa ta !... Coniacurile franţuzeşti m-ar fi interesat. Măcar în acest punct, Georges e îndreptăţit.**

**Ea nici nu-1 mai asculta. Totuşi, a consemnat, vizîn- du-1 :**

**— înţeleg c-ai trecut de partea lui Georges ! Apoi mînioasă : Rudi a avut dreptate, individul ăsta e un pericol. Nu mi-am închipuit că e şi delator !...**

**— Delaţiunea, dacă aşa o numeşti, n-a provenit de 1» el, a asigurat-o prefectul. în schimb, Georges şi-a arătat îngrijorarea faţă de cîteva persoane influente, pentru soarta averii lui Rudi.**

**— Rudi a întors spatele averii. Ce mai vreţi de la el ?**

**— Dar are o avere pe care Georges o**

administrează !... Cum de altfel administrează şi averea ta !

— Ţi-am spus c-am isprăvit cu el ! a repetat Păuna, încă şi mai decisă. Apoi zîmbind : Voi toţi nu mă puteţ» obliga să fiu nici bogată, dacă nu vreau, şi nici săracă, dacă-mi convine să fiu aşa.

— Nici vorbă, Păuna ! a aprobat Radu Mihail, pocăit, dar cu un vizibil fior de îngrijorare, de care doamna n-a ţinut seama.

Ea părea transportată într-un alt plan, la care oaspetele n-avea acces. Acum vorbea într-o doară, fără să-i pese c-o ascultă cineva :

— Sînteţi atît de urîţi şi atît de răi. Şi atît de incomozi...

— Incomozi ! ? !

— Da, fiindcă nu mă lăsaţi în pace. Căci am dreptul s& fiu cum vreau şi să trăiesc cum îmi place.

— Ce mai pot să-ţi spun ? Ţi-ai cucerit dreptul de » da curs oricărui capriciu ! a aprobat-o el, ca s-o liniştească.

— Sînteţi şi superficiali ! i-a mai aruncat ea. Fiindcă de aici încolo nu va mai fi vorba despre nici un capriciu.

Gravitatea cu care Păuna vorbise l-a făcut pe prefect s-o privească şi mai atent :

— Iubeşti pe cineva ?

Ea a ridicat din umeri cu oboseală :

— Cred că nu mai sînt în stare... Haralambie mi-® spus într-o zi că-i preferabil să-l iubesc pe Isus decît pe Parva. Mă îndeamnă adică să mă consacru unui alt bărbat. Iată şi textul : „Cei ce mă iubesc pe mine...“ Mai departe nu ştiu. Apoi reamintindu-şi de bănuiala prefectului : Ce-aveţi cu acest om ?

— Se spune c-ar fi fost cîndva hoţ. Am chiar şi un cazier al lui. O poveste destul de încurcată. Acest Haralambie pare a fi frate geamăn cu stareţul unui schit de pe Ceahlău, care a luat după călugărie acelaşi nume. Unul dintre fraţi a devenit bandit, hoţ de drumul

**mare. Şi nu ştim care din doi.**

**Mărturisirea n-a avut nici un efect asupra Păunei,,, care părea doar uşor amuzată.**

**— Şi vreţi să vi-1 cedez pe Haralambie ? Nici nu-mi trece prin cap. E tot ce mi-a lăsat Parva mai bun.**

**— Şi dacă e totuşi un brigand ?**

**— Arestează-mă atunci şi pe mine !**

**Prefectul a fost interzis de reacţia Păunei, care i-a mal spus :**

**— Haralambie mi-e necesar. Şi cu regret : Din păcate nu pot urma îndemnurile lui. Trăiesc încă, aşa cum chiar el m-a acuzat, sub zodia capriciului. Superficial, improvizat, fără nici o normă...**

**—Nu te mai recunosc ! i-a spus el cu teamă.**

**— Eu încă mă mai recunosc, i-a răspuns Păuna, cu părere de rău. Şi pentru sine, ignorîndu-1 pe vizitator : Mi-e că nu voi izbuti să fac tot ce trebuie, pînă la capăt.**

**— Ce ?**

**— Să trăiesc fără voi. Liber.**

**Păuna suspendase întrevederea şi prefectul a înţeles* să se ridice. Era depăşit de situaţie, încurcat de tot comportamentul ei. Nu ajunsese la vreun rezultat nici în privinţa lui Haralambie şi nici a averii care se risipea. N-a putut totuşi să nu-şi exprime încă o dată nedumerirea :**

**— înţeleg să fi procedat ca anul trecut, în vară, cînd casa ta ajunsese azilul Crucii Roşii. Ar fi un nonsens să exclud binefacerea, acţiunea filantropică... Dar de ce risipirea aceasta ? !**

**Păuna l-a condus pînă în prag, concediindu-1 rece :**

**— înţeleg că vă preocupă averea mea, nu fiinţa mea. Pe scări, o altă vizitatoare, la fel de alarmată : maica Ana Ghica. Spre deosebire de prefect, misionara în alb, care venea însoţită de Anuţa, era preocupată şi de averea, şi de fiinţa Păunei.**

Cînd presimţea criza, Nae şoptea, scăldat în sudori : „— Acu iar plec pe mare.“ O clipă lucid, simţea cum i se rup ancorele, îşi spunea sieşi : „— Acu plec...“ ; se ţinea îngrozit de stinghiile patului, de ţărm, dar puterile îl părăseau, nu mai rezista, se lăsa aspirat de hulă. Pe ţărm rămînea un ăuit mare, care se stingea cu valurile în retragere pînă nu se mai auzea nimic. Nae dispărea sub un val mare. Apoi brusc, se simţea fericit, în adîncul cald, somnoros.

Mare, multă, lăptoasă, legănătoare, ceţoasă, molatecă, bună, beată, bezmetică, nebună, calmă, tandră, linguşitoare, lingavă, jilavă, jucăuşă, somnoroasă, şireată, sărată, senină, sucită, şovăitoare, sălcie, stupidă, statică, lată, lătrătoare, tunătoare, turbată, torenţială, îngrozitoare...

Cînd ieşea cîte o clipă deasupra simţea dureros izbirea de ceva dur ; durerea îi tăia răsuflarea şi cădea iar. Tot aşa căzuse din cer, pe punte, sub ochii lui, un goeland ; el şi-a dat seama atunci cît de grea e pasărea. „— Asta dacă mai cade o dată, fărîmă nava !“ — dar uriaşa pasăre şi-a revenit, şi-a deschis aripile mari, s-a smuls în sus, pierzîndu-şi greutatea în nişte fîlfîiri moi, care l-au acoperit o clipă cu umbra lor şi pe el. A rămas el cu ea. Iar.

Acum rîdea, răsfăţat, împieliţat, poznaş, pueril, puf- nitor, pieziş, parşiv, primejdios, pierzător, prădalnic, incit el, prevenit, pustiu, pusnicit, s-a retras cu spatele pînă cînd a atins uşa cabinei, care s-a deschis singură. Voia să respire. Să doarmă. Nu-i mai trebuia nimic. Să fie singur.

— De n-ar începe iar...

S-a rezemat apoi cu spatele în uşa închisă, ca să nu intre. Alizeea însă era în faţa lui. S-a ridicat în coate s-o vadă. Dar din nou au dat

buzna în încăpere cele trei călugăriţe şi Alizeea s-a topit.

Nici Adela nu avusese noroc. Veghea ei de noapte n-a dus-o la nici un liman. Vizitatorul nocturn din urmă cu o săptămînă n-a mai revenit. Lucrurile erau toate la locul lor, nemişcate, şi, pentru a nu stînjeni această ordine — în care totuşi intervenise ceva ■— Adela i-a interzis slujnicei să mai deretice prin odăi şi chiar să şteargă praful. Slujnica intra de puţine ori pe zi în „casa mare“, cît să aprindă focurile în sobe şi să aducă lemne din cînd în cînd. Sau să scoată cenuşa şi tăciunii stinşi. Această auxiliară nu o deranja pe doamnă, se strecura pe nesimţite pe uşi, cotea cu paşi moi, dispărea pe nesimţite, în urma ei nu rămî- nea decît căldura.

într-o dimineaţă pe Adela a trezit-o însă o aromă de mere coapte în sobă. S-a deşteptat cu plăcere în aerul parfumat, iar cînd fata a intrat din nou să înteţească focurile, doamna a întrebat-o :

— Ai pus tu mere la copt ?

— Da, a recunoscut fata foarte tulburată. Mi-a poruncit domnul. L-am visat az-noapte. Mi-a zis aşa : Tinco, să-mi pregăteşti nişte mere coapte în soba din dormitor. Mi-e dor de mere.

De la mătuşa lui Sabin, unde n-a stat decît o noapte, Theo s-a mutat împreună cu Esthera la un al coleg, Beu- ran. Acesta era un ardelean, care trecuse munţii în urmă cu un an, să lupte în războiul naţiei, apoi renunţase la proiect, se stabilise la Bucureşti, făcuse un rond pe la li-berali şi pe la conservatori, ca să ajungă pînă la urmă socialist. Socialistul locuia la un unchi

avut, Tiberiu Beu- ran, avocat al statului, autorizat în afaceri imobiliare. In imensul imobil al expertului, lui Theo i s-a oferit un dormitor, un salon, accesul în sufragerie, la pivniţa cu băuturi şi la bibliotecă. Beuran senior îl trata pe Theo cu toată onoarea, ca pe purtătorul unui nume ilustru, presu- punînd că tînărul parcurge o trecătoare criză de familie din care urmăreşte să tragă un profit important. Nu-1 deranja situaţia Estherei. Şi din această situaţie socotea că se poate trage un profit. Expertul aflase că Arnold Weiss face parte dintr-un clan de mari anticari cu rubedenii în tot Occidentul. Un Weiss-Schnitzler îşi cumpărase în Austria un titlu de baron, un alt Weiss, Weiss- Welington din Anglia, avea şanse să pătrundă în Camera Lorzilor. O alianţă între cele două familii, Răşcanu-Weiss, ar fi fost cît se poate de inspirată, chit că Weiss din România era un calic. Expertul n-avea însă prejudecăţi sociale, confesionale, etnice, cum n-avea nici prejudecăţi politice. El socotea că nepotul Petre, pe care îl alinta Petronius, făcuse bine trecînd la socialişti. Nu se ştie ce surpriză electorală putea oferi cîndva această minusculă grupare, şi atunci de ce un membru al clanului Beuran, căci şi aceştia formau un clan, să nu se plaseze din timp la socialişti ?

Mult timp după instalarea în casă, gazda n-a ridicat problema viitorului persoanelor pe care le găzduia. In în- tîlnirile cu Theo, la dejun şi seara, Beuran senior îl înconjura pe oaspete cu toate atenţiile, îi asculta opiniile cu religie, scotea exclamaţii, punea cuviincioase întrebări. Domnul Theo Răşcanu părea să fie confundat cu domnul Alee Răşcanu. Beuran nu-1 putea altfel privi decît ca pe un viitor om politic, stăpîn pe o uriaşă avere, care ar fi urmat să-i revină într-o zi sau două, azi sau mîine. Siguranţa de sine a tînărului, grozăviile pe care le debita
— despre răsturnarea lumii, despre o nouă dreptate socială, despre inexistenţa lui Dumnezeu — nu lăsau nici un dubiu. Probabil

**că domnul Theo Răşcanu nu socotea că sosise momentul să atace, încă mai aştepta, a aşteptat şi gazda pînă într-o seară cînd totuşi a sondat :**

**— Şi pe cînd procesul ?**

**— Ce proces ?**

**— Procesul de moştenire. Sînteţi în drept să vă revendicaţi averea !**

**— Ce avere ?!**

**Beuran senior nu ştia dacă să avanseze sau să rămînă rezervat. A zîmbit respectuos, a avansat totuşi :**

**— Sînteţi moştenitor legitim. Legea vă apără. Eu unul sînt de partea legii şi vă stau la dispoziţie.**

**— Ce lege ? a tunat Theo, cu mintea prinsă de proiectul lui social. Astea nu-s legi... în privinţa moştenirii, care ne revine, noi nu ne vom opri la firimituri. Revendicăm tot. Petre o ştie.**

**Petronius era de faţă şi a aprobat. El se iniţiase deja în unele chestiuni ale proiectului socialist, divulgat de Theo prin broşuri. Totuşi tînărul Beuran, deşi ştia nemţeşte, nu înţelegea „Capitalul". Urmărea prelegerile lui Theo cu o simulată bunăcredinţă, aprobîndu-1 necontenit, cum o făcuse şi acum. Beuran senior a aplaudat discret. I se părea că Theo ascunde o enigmă de mari proporţii. L-a asigurat încă o dată că-i stă la dispoziţie, juridic şi că e gata să intervină atunci cînd va fi cazul.**

**— Nu va fi cazul curînd ! l-a liniştit Theo. Abia poate în generaţia viitoare.**

**— Atît de tîrziu ? şi domnul Beuran a surîs incredul. Apoi amintindu-şi de sarcina Estherei, şi-a îngăduit să observe : Generaţia viitoare bate totuşi la uşă. Trebuie s-o asigurăm din timp !**

**Discuţia a rămas în acest punct nesigur pentru ambii. A doua zi, Beuran senior a revenit asupra chestiunii, dintr-un alt unghi :**

**— Rămîne totuşi chestiunea căsătoriei, a început el cu ezitare. Copilului trebuie să i se dea totuşi un statut social. Altfel nu se poate,**

**va fi socotit un bastard.**

**— Dar e copilul meu ! a strigat Theo. îmi va purta numele.**

**— Asta e cert ! a notat domnul Beuran. Totuşi şi doamna trebuie să aibă un statut social...**

**— Ce statut social ? s-a revoltat tînărul. Nu v-am spus că sîntem nişte oameni liberi ? Esthera e de acord cu mine, nici ea nu vrea să ne căsătorim.**

**Ideea de comuniune liberă l-a intrigat chiar şi pe expert, care era totuşi dispus să accepte orice în materie de afaceri. „— Bine-bine, o uniune liberă, ar fi vrut să spună, dar pînă unde — pînă dincolo de avere ?“ Probabil însă că domnul Theo Răşcanu avea în vedere un atac pieziş, tocmai în această chestiune. Deţinea, se vede, un atu ce-i scăpa expertului.**

Spre deruta domnului Beuran, Theo a ţinut un lung discurs despre statutul proprietăţii private, al familiei şi al statului, în stadiul contemporan al societăţii, la care el nu voia să subscrie. Şi nici Esthera. Domnul Beuran a-n-tors o privire spre Petronius, căutînd o confirmare, acesta lipsea. Oricum, junele Beuran l-ar fi aprobat pe Theo, dac-ar fi fost prezent. în absenţă, Beuran senior a socotit că Theo exagerează totuşi în strategia lui. Moştenirea se putea obţine şi printr-un acord cu cealaltă parte, fără a se risca un scandal public legat de naşterea unui copil din flori. Tînărul avea stofă politică, chiar anvergură, dar forţa prea mult. L-a lăsat într-ale lui, propunîndu-şi să intervină totuşi în afacere, să încerce un început de mediere între cele nu două ci trei părţi : casa Răşcanu pe de o parte, casa Weiss pe de alta, şi tinerii rebeli. Dacă domnul Alee Răşcanu consimţise la plecarea lui Theo din casă, nu mai putea accepta şi un scandal public legat de averea lui Theo, un copil rămas pe drumuri, acum tată al unui copil. Domnul Răşcanu se afla de altfel într-o situaţie destul de proastă şi dintr-o altă pricină : sora lui Anisia fugise din aşezămîntul monahal în care slujea, pu- nîndu-şi familia într-o situaţie groaznică. Mai dorea acest domn încă un scandal ? El trebuie prevenit loial — aşa era corect —, ca să cadă la tranzacţie. Dacă refuza, Beuran era dispus să accepte scandalul, să intre în foc împreună cu Theo, depăşindu-1 de la distanţă. Operaţiunea era gingaşă totuşi. Expertul trebuia să procedeze cu tact, nu direct, ci prin interpuşi. Cele mai iscusite în asemenea chestiuni erau doamnele. Beuran, care se instruise asupra familiei Răşcanu, ştia că doamna Alice e consiliera de inimă a deputatului. O vizită a doamnei Beuran la Doamna Alice a fost primul pas. Doamna Alice a vizitat-o apoi pe doamna Răşcanu. Doamna

**Răşcanu, care ţinea la Theo, n-a ezitat să intre în casa Beuran pentru o scurtă vizită.**

**Theo se afla la facultate. Erau acasă numai soţii Beuran şi Esthera. Domnul Beuran n-a rămas decît timpul strict cît să-şi depună omagiile, apoi s-a retras pentru a nu stînjeni prin prezenţa-i conversaţia doamnelor. S-a întors peste un ceas — era exclus ca doamna Răşcanu să prelungească vizita ! — iar ceea ce-a aflat îi dădea speranţe. Doamna Răşcanu fusese impresionată de Esthera şi de sarcina ei proeminentă. S-a interesat îndeaproape de fată, a chestionat-o asupra unor amănunte fiziologice pe care doamna Beuran nu le-a divulgat soţului — probabil dacă are greţuri, dacă nu i s-au umflat picioarele etc. —, dar a fost surprinsă cînd a aflat că Esthera refuza ideea căsătoriei. „— Vreţi să vă despărţiţi ?“ a întrebat doamna Răşcanu. „— Niciodată !“ a asigurat-o fata. Nu ne vom despărţi pînă la moarte." „— Atunci de ce nu vreţi să vă uniţi ?“ „— Dar sîntem uniţi, pe vecie !“ „— Mă refer la uniunea legală !“ a precizat doamna Răşcanu. „— Aceasta se exclude !“ a respins Esthera. Nici Theo şi nici eu nu credem în această minciună matrimonială, întemeiată pe religie, proprietate şi stat.“ „— înţeleg că refuzaţi în primul rînd căsătoria religioasă !“ a presupus doamna Răşcanu. Refuzăm orice fel de convenţie în materie de iubire ! a răspicat Esthera. Noi ne iubim, iar aceasta ajunge. Ne iubim liber de orice constrîngeri." Doamna Răşcanu ar fi plecat foarte contrariată. A pus reacţiile fetei pe seama unui zdruncin nervos, legat de evoluţia sarcinii. Deşi Theo, care nu era gravid, manifesta aceleaşi simptome. Doamna Răşcanu i-a spus doamnei Beuran, la despărţire : „— Mă tem pentru copil. Ce-o să iasă din aceşti doi nebuni ?“ Dar Beuran senior a dedus că lucrurile aveau o bună perspectivă. Se făcuse un pas în direcţiai casei Răşcanu, mai rămînea de făcut un pas în direcţia casei Weiss, iar apoi, cu forţe unite, încă unul, foarte**

**decis, în direcţia nebunilor.**

**într-o pauză, la facultate văzîndu-1 împreună cu Petre Beuran, Sabin i-a spus lui Theo :**

**— Bine, amice, cum poţi intra în relaţie cu şobolanul ăsta ?**

**— Care şobolan ?**

**— Acest Petre, care umbla ast-vară înfăşurat în tricolor, ca azi să-şi lege la gît lavaliera roşie.**

**Theo s-a simţit dator să-l apere pe noul amic şi i-a opus lui Sabin argumente :**

**— Nu-1 cunoşti şi-n consecinţă spui prostii. Dar a venit spontan spre noi, iar acu citeşte pe rupte. Rar am văzut atîta silinţă şi atîta bună credinţă.**

**— Silinţă, poate. Dar bună credinţă ? E un şobolan, te asigur !**

**Theo ştia că Sabin e un intransigent. Fiecare nou venit în rîndurile mişcării era tratat de el cu suspiciune şi etichetat şobolan. ,,— De pe acum, tuna amicul, şobolanii se înghesuie la caşcavalul viitorului !“ Theo îi ţinuse piept în cîteva ocazii : „— Ce caşcaval ? Cine le oferă vreun profit socialiştilor ?“ ,,— Azi nu, dar mîine ? Sau nu crezi în viitor ?“ „— Ba cred cu toată convingerea.1' „— Atunci apără-te de şobolani !“ Sabin, înflăcărat cum era, identificase un nou şobolan în persoana tînărului Beuran, ba chiar doi.**

**— Şi unchiul său Tiberiu e tot un şobolan. Cel mai mare !... E un îmbogăţit de război. Casa în care eşti găzduit a fost cumpărată în toamnă. Cum îţi imaginezi că un prăpădit de avocat al statului putea să cumpere din leafă o asemenea casă ?**

**— De unde ştii ?**

**— Dar ştie toată lumea. Nimeni nu se mai**

miră de şobolanii apăruţi după război. Au invadat Bucureştii, au ocupat instituţiile, o să-i vezi acuşi pe uliţi şi pe acoperişuri de case. Numai noi, proştii, ne mirăm.

Theo încă ezita dacă să accepte sau nu viziunea sumbră a lui Sabin. Deocamdată refuza s-o extindă asupra lui Petre.

— Bine, dar Petre e sărac ca şi noi.

— Petronius ? E sărac azi. Anul viitor n-o să mai fie. Peste cinci, zece ani, cînd unchiul Tiberiu va ajunge la Senat, cu liberalii sau contra lor, socialistul nostru va ajunge la Cameră, cu noi sau împotriva noastră.

— Nu pot renunţa la prietenia lui, a hotărît Theo. Sîntem puţini.

— Prefer să fim puţini, sau să pierim pînă la unul, decît să ne îngroşăm rîndurile cu indivizi ca ăştia. Şi ca să-l dea gata : Petronius al tău nu va şti să-şi apere sărăcia, ca să rămînă liber.

Ultimul argument l-a descumpănit pe Theo, el făcuse pînă atunci tot ce putea ca să-şi conserve sărăcia şi să rămînă incoruptibil. Exact cu sine, tînărul recunoştea totuşi că-1 ajutaseră şi circumstanţele : un an încheiat, după părăsirea casei Răşcanu, îl îmbrăcase şi-l hrănise armata. Acum trăia, el şi Esthera, prin asistenţa casei Beuran. Dar mîine ? L-a chestionat pe Sabin :

— Tu cum te descurci ?

— Eu ? La mătuşă-mea n-am mai putut locui. Era un infern, din cauza copilului. Noroc cu şeful nostru, care m-a adăpostit la Spitalul Brâncovenesc.

Graţie lui Davila, Sabin primise o cămăruţă la Spitalul Brâncovenesc şi un post de laborant, cu jumătate de leafă. Cealaltă jumătate revenea laborantului şef, un domn Taşcă, sub îndrumarea căruia Sabin învăţa să lucreze cu microscopul, primul aparat de acest fel adus după război la Bucureşti, în dotarea celui mai important spital al ţării.

**— Nea Taşcă e un om de aur, i-a mai spus Sabin, în- cîntat. Mă învaţă să identific microbi şi-şi împarte leafa cu mine. Să nu crezi c-a protestat că-i revine mai puţin ! Mi-a spus din prima clipă : Domnule Sabin, în fond noi, de azi înainte, vom trăi pe seama microbilor. Sîntem martorii existenţei lor. Le scriem cronica. Gata cu oamenii. Ne ocupăm de aceste fiinţe mici, pînă acum invizibile.**

**— Şi te înţelegi cu microbii ?**

**— Cu mult mai bine decît cu şobolanii cu care ai de-a face tu. Hai, renunţă la ăia ! l-a îndemnat Sabin. Conser- vă-ţi libertatea ! Dacă n-ai altă soluţie, vino la mine. Vorbesc cu Davila. împărţim leafa pe din trei şi ne ocupăm de microbi.**

**Răşcanu n-apucase să se schimbe pentru cină şi să treacă în sufragerie, cînd Anne, bătîndu-i la uşă, l-a prevenit că în birou îl aşteaptă un domn.**

**— Mi-a adus flori.**

**— Flori ?!**

**Nimic anormal ca un client să aducă doamnei flori, totuşi gestul îi displăcea, presupunea o intimitate cu casa, pe care Răşcanu o refuza necunoscuţilor, inşi care forţau atenţia asupra lor de la prima vizită. Cu acest rău presentiment, avocatul a intrat în birou, unde vizitatorul îl aştepta în picioare. L-a poftit să se aşeze, cetăţeanul s-a aşezat, ca apoi să se ridice din nou :**

**— Ştiaţi, a început aducătorul de flori, că Esthera aşteaptă un copil ?**

**Avocatul şi-a compus o mină reculeasă, cum făcea întotdeauna cînd asculta clienţii şi a**

aşteptat continuarea. A întrebat mecanic, pentru a preciza termenii cazului pe care urma să-l înregistreze :

— Cine este Esthera ?

— Fiica mea.

— Şi dumneavoastră cine sînteţi ?

— Dar m-am prezentat mai întîi doamnei. Sînt Arnold Weiss. Mi-am depus cartea de vizită.

Răşcanu a reluat cartonaşul depus pe birou, pe care nu-1 tratase cu atenţie şi a citit : *Arnold Samuel Weiss, Casă de Anticariat şi Antichităţi.* A întors privirea spre oaspete, confirmînd :

— Da, domnule Weiss, vă ascult.

Domnul Weiss a deschis braţele, zîmbind stînjenit, nesigur pe sine, ezitînd între acceptarea unui fapt deja consumat şi între speranţă :

— V-am spus că Esthera aşteaptă un copil, a repetat el. Apoi din nou zîmbetul, dar cu panică : Bănuiţi, deci, că vom fi rude...

Răşcanu s-a lăsat în scaun, l-a privit nedumerit pe omul din faţa biroului, a încercat să-i examineze chipul, dar nu-1 mai vedea. A bîlbîit :

— Nu înţeleg... Ce vreţi să spuneţi ? Apoi revenin- du-şi: De fapt cine sînteţi, domnule ?

Panica împurpurase faţa domnului Weiss. Şi el a încercat să-şi revină. A găsit puterea să pună o întrebare :

— Nu mă aflu oare în casa domnului deputat Alexandru Răşcanu ?

— Ba da.

— Nu aveţi dumneavoastră un nepot, student în medicină, pe domnul Theo ?

— Nu ! a răspuns hotărît Răşcanu. Apoi tot el, în panică, a rectificat juridic : ba da.

Domnul Weiss a luat o gură de aer, deşi transpiraţia îl invada :

— Theo a recunoscut paternitatea copilului.

Iertaţi-mă că-i spun pe nume. Copilul e al lui.

- Ş i ?

— Sîntem, involuntar, rude.

— Cum ?!

Acest „cum“, înghiţit, i-a dat avocatului o stare de înec. Domnul Weiss a schiţat un gest spre carafa cu apă de pe birou, dar şi-a retras mîna. Acelaşi gest, aproape simultan, îl făcuse Răşcanu. Care totuşi n-a băut apă. N-a recurs nici la batistă, deşi simţea c-a transpirat. A făcut efortul să respire, să-şi regăsească respiraţia normală, nu l-a mai privit pe omul din faţă, a spus cu răceală forţată :

— Domnule Weiss, cred c-aţi greşit adresa. Nepotul meu Theo Răşcanu s-a autodezmoştenit.

— Asta nu se poate, conform dreptului de azi ! a strigat vizitatorul. M-am interesat şi vă spun că nu se poate.

— Ba eu vă spun că se poate, sînt om de lege.

— ...Şi-atunci cum rămîne cu copilul ?... Se poate o asemenea bătaie de joc ? Esthera este în a cin cea lună. încă se mai poate evita ireparabilul, dezonoarea. M-am gîndit dacă n-am putea să-i trimitem în străinătate. Deocamdată logodiţi.

— Pe cine ?

— Pe Theo şi Esthera.

— Dumneavoastră nu pricepeţi că nu întreţin nici un fel de raporturi cu acest domn ?

— Dar e nepotul dumneavoastră !

— Theo e fiul fratelui meu. Juridic nu pot contesta această legătură, pe care el însă o contestă. îmi refuză calitatea de unchi. Theo s-a autodezmoştenit. Trăieşte ca un om liber. E socialist. în sfîrşit, privindu-1 pe Weiss : Nici o speranţă, domnule.

— Cum ? !

Omul a sărit de pe scaun. îşi biruise tracul. Alarma care-i colorase faţa s-a transformat în revoltă. S-a repezit spre birou, s-a oprit, a luat-o spre uşă, nu mai ştia ce face, nu răspundea de

sine :

— Şi-atunci cum ? !... Va să zică nu recunoaşteţi, deşi el recunoaşte... El recunoaşte, copilul e al lui, dar dumneavoastră nu-1 recunoaşteţi pe el, îl lepădaţi. îi lepădaţi pe amîndoi. De ce ?!

— Domnule Weiss !...

— Din cauza Estherei poate. Sau din cauza mea ?

— Domnule...

— Poate profesia. Anticar... Dar sînt om cinstit. Un om... Sau atunci e vorba de altceva ?...

— Stimate domnule Weiss...

— Nu, nu, am înţeles. Orice legătură cu dumneavoastră e întreruptă. Nu e posibilă.

— Domnule, dar n-avem unul cu altul nici o legătură.

— Exact. Asta am vrut şi eu să aflu. Nici una. Şi de ce ? Puteţi să-mi spuneţi de ce ?... Fiindcă sînt evreu ?...

Răşcanu s-a ridicat în picioare şi a bătut cu pumnul în birou, făcînd călimara să se răstoarne :

— Domnule, nu-ţi permit. Nu-ţi primesc insulta.

— Insulta cui ? Contra cui insulta ?... Aha, acum e clar !... Boierul îşi bate din nou joc de iudeu.

Weiss a rîs fals, Răşcanu l-a privit ca pe un nebun, apoi a simţit că nu se va putea stăpîni, că-şi va pierde la rîndu-i mintea, contaminat de rîsul acela fals. Şi-a crispat pumnii, i-a poruncit cu ton încet, implorator :

— Domnule, vreţi să poftiţi afară ?

A recăzut apoi în scaun, fără a mai şti dacă Weiss plecase. Şi-a turnat apă, n-a izbutit să bea. Anne l-a găsit răvăşit, răsucind între degete o carte de vizită.

— S-a întîmplat ceva ? l-a întrebat ea din uşă.

— Nimic, draga mea ! a liniştit-o el.

— Atunci mergi şi te schimbă, şi vino la

**masă. Vezi că ai pe birou încă o scrisoare de la Cairo.**

**Dintre toate doamnele Capitalei, cea mai aplicată vieţii cotidiene părea a fi prinţesa. Doamna Elisabeta cerceta cu osîrdie spitalele. însoţită de o doamnă de onoare sau singură, urmată doar de o secretară şi de un ofiţer, doamna Elisabeta bătea zilnic aşezămintele spitaliceşti, întîr- ziind mult în saloanele cu răniţi şi bolnavi, oprindu-se la fiecare pat, unde lăsa cîte un nimic tulburător — bomboane, hîrtie de scris, ţigări — şi cîte o vorbă bună. Prezenţa ei încurca foarte adesea lumea medicală, care n-avea timp de oficii protocolare, care trebuia să fie la post prin directori, prin cortegii de medici, pentru a o conduce pe prinţesă şi pentru a-i oferi lămuriri. In cazul turcilor şi al ruşilor internaţi în spitalele bucureştene, cînd aceştia erau oameni din popor, neştiutori de limbi nobile, era necesară şi prezenţa unor tălmaci. Vizitatoarea voia să afle numele bolnavilor, unitatea de care aparţinuseră, dacă se simţeau bine sau nu, dacă voiau să scrie acasă, şi chiar cînd răspunsurile erau monosilabice, ele trebuiau traduse, întîrzierile în spitale se datorau şi faptului că prinţesa nu numai că întreba bolnavii dacă vor să scrie acasă, oferin- du-le hîrtie şi plicuri, dar uneori scria epistole scurte la dictarea lor. în toamnă, un dorobanţ rănit, internat în spitalul de la Cotroceni îi dictase astfel Alteţei-Sale o „epistolie" în versuri : „— Pe-o foiţă de mohor / îţi trimet măicuţă dor.“ Un altul îşi trimisese aleanul „pe-o foaie de fag“, un altul pe-o „frunză de cer“ — i s-a explicat că ceriul e un soi de stejar, ca şi gîrniţa, că deci soldatul nu**

**voia să scrie de-a dreptul pe cer, ci pe o frunză, ea a reţinut că soldaţii români scriu pe frunze, ideea a încîntat-o, dar a şi cutremurat-o şi de-atunci înainte le-a adus regulat soldaţilor hîrtie de scris, hîrtie fină cu filigranul princiar. în satele îndepărtate ale ţării aveau să ajungă scrisori cu filigranul princiar, scrise de mîna doamnei Elisa- beta, aşa cum peste hotare, în Rusia, în Turcia ori în Germania aveau să sosească scrisori în nemţeşte sau franţuzeşte, scrise tot de ea, la dictarea unor străini.**

**în zelul ei umanitar, prinţesa n-a ezitat a dori să pătrundă şi în saloanele pentru contagioşi, mai ales tifici. La obiecţiunea medicilor că „boala se ia“, Alteţa-Sa a răspuns derutant : „— Dar la voi cum nu se ia ?“ şi a dat să treacă mai departe, spunîndu-le că bolnavii nu pot fi lăsaţi singuri. I s-a vorbit atunci despre păduchi şi despre rolul acestui agent natural în diseminarea bolilor.**

**I s-a mai spus că armatele au păduchi, popoarele au păduchi, că la Plevna a fost un foarte intens schimb de păduchi. „— Şi voi cum vă apăraţi de păduchi ?“ a întrebat Alteţa-Sa. „— Prin dezinfecţiuni şi prin remedii populare “, i s-a răspuns. Eficient părea să fie doar remediul popular — spălarea cu leşie şi ungerea corpului cu o soluţie în care intra usturoi, camfor şi petroleu. Alteţa-Sa a aplicat începînd de a doua zi acest remediu, pe care l-a prescris şi doamnelor de onoare. Cortegiul princiar era astfel precedat de un pătrunzător miros popular mai tare decît al parfumurilor. Medicii nu s-au mai putut opune ca înalta doamnă să intre în saloanele de contagioşi, ea le-a şi vizitat, rînd pe rînd, pe toate, fiind oprită doar la uşa rezervei lui Nae Maican. „— Aici avem un caz curios ! a informat-o medicul de gardă. Bolnavul pretinde că şi visele se iau !“ „— Şi se iau ? !“ s-a interesat**

**doamna. „— Greu de spus, dar vă prevenim !“ „— Un- geţi-1 atunci pe bolnav cu aceeaşi soluţie !“ a recomandat Alteţa-Sa.**

**Dar noutatea olfactivă pătrunsese şi în palat. Intr-o dimineaţă, la ceai, prinţul a identificat aerul aparte pe care doamna îl aducea în sufragerie. Era la puţin timp după ce unitatea familială se restabilise şi cînd totul părea să reintre în normal. Cum prinţul nu izbutea sau nu voia să indice sursa mirosului, a consemnat la modul impersonal :**

**— In palat miroase a ceva bizar.**

**— E mirosul meu.**

**— Cu neputinţă.**

**— Aţi fi putut s-o constataţi mai de mult, dar aţi lipsit. îmi dau cu usturoi în păr.**

**— Pentru ce ? ! !**

**— împotriva păduchilor. O rog şi pe Alteţa-Voastră să procedeze la fel.**

**— Să-mi dau cu usturoi ?**

**— Da.**

**— Pentru ce ?**

**— împotriva păduchilor.**

**— Au pătruns păduchi în palat ? !**

**— Da. I-aţi adus voi, de la Plevna.**

**Prinţesa avea să-i facă Alteţei-Sale încă vreo cîteva reproşuri — în primul rînd acela de a nu fi luat act decît atît de tîrziu de „mirosul bizar" !, apoi reproşul de a nu vrea să-şi ocrotească sănătatea, acceptînd să-şi aplice acelaşi remediu, în sfîrşit un reproş în legătură cu scepticismul lui : da, în case importante din Bucureşti pătrunseseră păduchii, de ce n-ar fi pătruns şi în palat ! Acestea toate însemnau că prinţul nu este încă prezent, că Alteţa-Sa, deşi revenise acasă şi reluase dialogul cu doamna, cutreiera cu gîndurile aiurea, absenta. Absenţa căpătase forma unei preocupări străine, neînţelese de doamnă, deşi de la un timp această preocupare a lui avea un nume bine definit : politica. După întoarcerea bărbatului**

**acasă, prinţesa simţea prezenţa stridentă a politicii în spaţiul conjugal, aşa cum el simţea mirosul de camfor în amestec cu usturoi şi petroleu. Prinţesa avea repulsie faţă de politică, la fel ca şi de acele minuscule insecte care cauzau tifosul, o boală care se putea combate, iată, printr-un remediu popular. Cum se putea combate însă politica ? Ce trebuie făcut pentru ca soţii întorşi acasă să-şi reia viaţa normală ? Doamna nu putea înţelege cum bărbaţii, chiar cei de supremă condiţie, pot jertfi atît de nefast acestei pasiuni minore — politica — pînă acolo încît să compromită armonia conjugală şi chiar bunele raporturi dintre ei. Fiindcă el tăcea, amestecînd absent cu linguriţa în ceaşca de ceai, l-a întrebat :**

**— A intervenit ceva între Alteţa-Voastră şi ţar ?**

**El parcă n-ar fi auzit întrebarea.**

**— Atunci între tine şi Alioşa !**

**A spus „între tine şi Alioşa“ fiindcă ea şi ţareviciul îşi spuneau pe nume. Farmecul şi prestanţa lui Alioşa îi lăsaseră prinţesei o amintire bună, după prînzul de la palat în care marii duci se desfăşuraseră grandios. Curios, deşi doamna Elisabeta îi scrisese prinţesei Dagmar despre scurta vizită a ţareviciului la Bucureşti, aceasta nu-i răspunsese un rînd. Intervenise deci din nou ceva între bărbaţi, lucru confirmat de replica morocănoasă a prinţului :**

**— Te rog să nu-i mai spui Alioşa ! Apelativul acesta e prea intim. E normal să i te adresezi cu Alexandr Alexandrovici, care e tot intim, dar uzual !**

**Ea s-a arătat surprinsă de această recomandare şi a rîs amuzată :**

**— O să-mi ceri acum ca nici lui Nicolas să nu-i mai spun Nicolas. Apoi cu nelinişte : Spune-mi, e ceva între voi ?**

**— Deocamdată nimic important, a răspuns el, încer- cînd să curme discuţia.**

— Cum nimic ? Observ o răceală !

Prinţul a evitat explicaţiile, căutînd s-o ridice pe doamna sa la principiu :

— Pe orice plan, relaţiunile trebuie să fie echitabile. Şi a pus punct dialogului, lăsînd-o pe prinţesă perplexă.

Printr-un nou mesaj, cel de al treilea, Nicolas îi cerea prinţului în termeni somativi ca armata română aflată la nord de Dunăre să treacă sub comanda generalului Drenteln. Somaţia l-a iritat pe prinţ. Tonul ieşea cu totul din uzanţe, mai ales într-o adresare scrisă. Ceea ce se putea îngădui într-o discuţie, unde ieşirile de temperament puteau fi îngăduite, nu se putea accepta într-un document, decît în cazul cînd se aşteaptă de la adresant, cînd acela era demn, o reacţie contrară. Prinţul nu dorea să dea curs acestui prim impuls, pe care textul de la Nicolas îl şi stimulase. A lăsat pe pupitru telegrama şi s-a întors spre lunga masă pe care se afla desfăşurată harta mişcării trupelor sale. O parte din mişcările de retragere în ţară şi de regrupare în Oltenia se şi desfăşu- raseră. Mai urma ca restul de trupe aflate dincolo să execute exact itinerarul prescris, fără abatere şi cît se poate de rapid. Important era ca trupele sale să nu intre în atingere cu trupele ruse, evitîndu-se orice fel de incidente, fireşti la timp de război, dar nu acum într-o vreme de nervozitate.

Recitind apoi telegrama, la linişte, şi-a dat seama că pe Nicolas nu-1 putea calma nici un fel de răspuns. A socotit că e mai înţelept să nu răspundă. Dar şi tăcerea era un răspuns. Tăcerea oamenilor de stat poate conduce — şi conducea foarte adesea — la un rezultat in-

**cendiar. Trebuia să evite rezultatul incendiar sau să-l primească, dar în cea mai bună formă. L-a chemat la sine pe Cernat, noul ministru de război, care se afla la Cameră, şi i-a cerut să grăbească regruparea trupelor. Apoi a dictat o telegramă către trimisul său la San Stefano, colonelul Arion, indicîndu-i să prezinte verbal o explicaţie marelui duce, în numele şefului armatei române. Explicaţia ar fi urmat să sune aşa : războiul s-a isprăvit, nici un motiv nu există ca trupele române, fie şi cîteva unităţi, să iasă de sub comanda lor legiuită şi să treacă sub comanda străină. E pace.**

**Arion a confirmat primirea mesajului, a raportat apoi că l-a transmis exact, a adăugat în încheierea telegramei, că marele duce Nikolai Nikolaevici n-a răspuns nimic.**

**Pe marginea ultimelor evenimente, colonelul Nigata a scris la Tokio :**

> ***„Se pare că Brătianu n-ar fi dispărut întîmplător ; el ar fi întreprins un turneu secret la Viena şi Berlin, ca şi Kogălniceanu, în urmă cu un an. Pe atunci, ministrul de externe căutase garanţii privind participarea României la război. Acum primul-ministru e în căutare de garanţii, la ieşirea din război. Totdeauna românii caută sprijin în afară, în puncte cardinale contrare, jucînd cu alte spaţii, ca să-şi salveze propriul spaţiu. Practic, este cu neputinţă ca această ţară să ducă o politică închisă, spaţiul românilor nefiind indiferent puterilor din jurul lor. Ei şi spun că sînt rău aşezaţi. Din această cauză românii apar ca foarte antipatici vecinilor,***

prin simplu fapt că le stau în cale. Cine vrea să ajungă, din Vest sau din Est, la Strîmtori$_t$ trebuie să treacă peste români. Şi invers, cine vrea să-şi rupă drum din Sud către Nord, — cazul clasic al romanilor, bizantinilor, otomanilor — trebuie să treacă peste români.

O situaţie asemănătoare, de răspîntie între continente, o are Caucazul; o altă răspîntie între continente este Egiptul. Cele trei puncte compun de altfel un triunghi care decide asupra stăpînirii Meditera-
nei, ca nucleu al lumii, după geografia lui Ptolemeu. Pe front, un tînăr filolog român, Lucreţiu Parva, mi-a prezentat chestiunea sub forma unei teoreme :

— Cine vrea să ocupe lumea veche, cuprinsă în elipsa Mediteranei, trebuie să stăpînească simultan Carpaţii, Caucazul şi Egiptul;

— Cine nu stăpîneşte simultan Caucazul, Carpaţii şi Egiptul e un candidat întîmplător la dominaţia lumii, un aventurier, cazul lui Alexandru cel Mare sau al lui Napoleon.

— Cele trei vîrfuri ale triunghiului joacă pe rînd sau simultan rolul de a-i descuraja sau de a-i împinge în impas pe candidaţii la stăpînirea lumii.

Mi s-a părut excesivă această teză. O ţară mică s un punct în spaţiu şi nu văd cum ar juca cu spaţiile. Totuşi lista marilor cuceritori ajunşi la Dunăre e grandioasă. O redau aşa cum mi-a fost dictată, ori- cît de obsesiv s-ar repeta cuvîntul Dunăre : Darius la Dunăre, Alexandru cel Mare la Dunăre, Baiazid Fulgerul la Dunăre, Soliman Magnificul la Dunăre, iar acum, dinspre nord, Alexandru al doilea al Rusiei.

Curios, verificînd ulterior teoria, am constatat că localnicii — autohtonii din Dacia — nu văd o glorie în norocul de a-i fi înfruntat pe cei mai mari militari ui lumii, ci o nenorocire. Domnul Parva mi-a mai spus că strămoşii lui s-au bătut adesea cu cei mai mari ai lumii, fără a

***şti cine sînt. Au aflat mai tîrziu, din anale, şi le-a părut rău că le-au cauza,t acestor intruşi atîtea necazuri. „-Dacă ştiam cine sînt (cît sînt de mari) zău că nu-i mai băteam !“ E motivul pentru care cei mai mulţi dintre marii năvălitori nici nu figurează cu numele în legendele românilor, probabil fiindcă au fost daţi uitării.***

*Revenind la chestiunea în dispută azi — din nou spaţiul românesc ! — e de văzut dacă teorema triunghiului se va verifica. Aceasta s-a verificat totuşi în cursul timpului. Romanii au pierdut dominaţia lumii cînd au părăsit Dacia, la anul 276 (fiindcă peste puţin timp s-a prăbuşit imperiul lor), bizantinii la fel, din clipa cînd au cedat barbarilor Dacia; la fel şi otomanii, cînd au pierdut controlul cununei carpatice, tot retrăgîndu-se pînă unde se află azi, într-un dezastru.*

*Acum, acelaşi spaţiu e disputat de Rusia. Aceasta stăpîneşte deocamdată numai Caucazul. Vrea Egiptul, dar mai întîi trebuie să pună mîna pe Strîmtori. Ca să stăpînească Strîmtorile, trebuie însă obligatoriu să-şi asigure Dacia. Articolul VIII din tratatul de pace de la San Stefano prevede dreptul de liber tranzit al trupelor ruse prin România, adică dreptul de control. Românii se opun. Cît se vor putea opune şi cu ce mijloace ? E de văzut dacă teorema triunghiului va juca din nou avantajos pentru ei.“*Ideea de impas, de impas al unui om şi al unei naţii, victime ale unei istorii înfundate, i s-a clarificat prinţului abia după victorie, cînd, b.'usc, Alteţa-Sa a căpătat o altă perspectivă asupra faptelor trăite precedent. Dacă acea istorie ar fi continuat, urmîndu-şi cursul orb, era probabil că victimele — om şi ţară — n-ar fi izbutit să desluşească sensul curgerii nefaste, aruncîndu-şi reciproc vina, cum s-a şi întîmplat în 1870.

Desigur, istoria fusese pe aici blestemată. Neamul fusese tras şi sfîşiat între forţe contrare, precum Ion Vodă cel Cumplit al cărui trup legat cu frînghii fusese rupt de cămile. Acel Ion Vodă era un armean — deci un străin ! — care jertfise pentru români, pe dealul de la Răşcani, într-o bătălie fără nici o şansă. Se aştepta o asemenea jertfă şi de la Măria-Sa ?

Măria-Sa nu accepta să fie sfîşiat de cămile, dimpotrivă, dorea să fie victorios împotriva tuturor neşanselor. Prinţul nu concepea înfrîngerea, fie şi eroică. El s-a încăpăţînat să rămînă pe tronul românilor, sfruntînd împotrivirea internă şi externă, pentru a dovedi timpului şi istoriei că împotrivirea tenace e singura soluţie. Cum credeau de altfel, după o aceeaşi morală, şi ţăranii români. Deşi impasurile l-au covîrşit pe prinţ la un anume moment. Impasurile externe ? Acestea erau ştiute. Românii nu-şi puteau schimba locul pe scoarţa planetei, fiind un neam sedentar. Prinţul ar fi trebuit să fie totuşi prevenit asupra situaţiei externe — acesta era locul, c >răscruce a răutăţilor ! — în schimb nu-1 prevenise nimeni nici asupra situaţiei interne, nu-i spusese nimeni un cuvînt despre faptul că un neam, prizonier locului, capătă firea locului, o fire de răscruce, egal deschisă contrariilor, pînă cînd aceste contrarii îşi găsesc în sfîrşit un punct de convergenţă, pe care nici în 1870 şi nici după aceea, pînă la război, naţia nu şi-l găsise încă. La doar cîţiva ani de domnie, prinţul nu putea decît să acuze naţia şi naţia să-l acuze pe el, cu o egală vehemenţă.

## VIII

Criza intervenită între prinţ şi popor, în 1870, a fost atît de bruscă şi cu o dezvoltare atît de frenetică, încît Alteţa-Sa s-a trezit dintr-o dată aruncat din şaua puterii, zvîrlit la o parte, izbit cu trupul de pămînt. Calul docil pe care-1 călărise pînă atunci necheza sălbatec, fără călăreţ, nu prea departe totuşi de locul trîntirii, căci patrupedul a întors capul înapoi,

spre cel căzut, rînjindu-i în obraz : „— încearcă să pui piciorul în scară, dacă mai poţi !“ Totul se făcuse ţăndări în juru-i, ca după o explozie — stat, societate civilă, armată — sau şi mai groaznic, totul arăta ca după un cutremur. Era cutremurul care dusese la prăbuşirea Franţei, a imperiului ei, iar o undă a mişcării de la Atlantic răzbise tocmai la gurile Dunării, gata să facă praf dinastia Hohenzollern abia întronată la Bucureşti. Românii, urla presa împreună cu mulţimile de manifestanţi de pe uliţi, nu mai voiau un neamţ pe tronul lor. De-ajuns !...

Retrospectiv, prinţul nu-şi dădea seama cum se ajunsese aici. El nu ieşise din norma ţării — dacă aceasta avea vreuna ! — decît într-un singur punct : în conflictul franco-german, prinţul luase partea primei lui patrii, Germania. Românii, ca neam, se plasaseră în partida contrară, ţineau cu Franţa. Nervozitatea precedentă izbucnise acum : domnul era făcut vinovat şi tras la răspundere pentru toate relele pe care, pînă atunci, le acumulase politica guvernelor roşii sau albe. Trebuia găsit „le bouc emisaire" şi acest „ţap ispăşitor" a fost prinţul. De ce el, ca răspunzător de impas, de ce nu un alt prinţ domnitor, mai dinainte ? Dar de cît timp era un german, un neamţ ! cum spunea uliţa, pe tronul românilor ? De nici patru ani împliniţi. Din 1866 pînă în clipa cînd izbucnise criza franco-germană, care dăduse pretext anarhiei, readucînd la ordinea zilei toate nenorocirile anterioare. De ce acum, cu acest prilej, şi nu ieri, cînd prinţul încă nu-şi asumase răspunderea ! De ce ieri şi nu alaltăieri, cînd nici premergătorul — premergătorii săi ! — n-ar fi putut răspunde de acest impas ! De ce el ? El se afla pe tronul românilor de nici patru ani împliniţi ! Lucrul era cu atît mai scandalos cu cît aceiaşi români acceptaseră pînă atunci pe tronul lor, ca purtători de coroană, domni aduşi de toate vînturile — greci, albanezi, armeni,

chiar şi-un sas, deci un german !, ba chiar şi un evreu, pe Aron-Vodă. Occidentul în schimb nu izbutise să pună pe tronul lor decît un singur principe, pe el. Pe el, dar nu pentru ei, ci în folosul lor ! Ca sol al unei ere noi, ca garant al Unirii — după Cuza ! —, ca dinast învestit cu voinţa de a scoate ţara din umbra otomană şi de a-i reda demnitatea, de a o pune pe şine de fier, de a o face să fie la unison cu lumea. Atunci ?

VII
I

Printr-un servitor credincios, prinţul a aflat că românii — după refuzul lui Cuza de a reveni în ţară ! — ar fi voit să reintroducă „domniile pămîntene", aducînd la tron un personaj obscur, pe un anume colonel Dabija, un urmaş, pe cîte se zicea, al unui voievod obscur, Dabija-Vodă. Dintre ultimii fideli rămaşi la palat, nimeni nu l-a putut atunci lămuri cine fusese Dabija-Vodă, ce fapte de arme săvîrşise. Era desigur o batjocură, unui Hohenzollern i se opunea un ins din saloanele de mina a doua, un ofiţer atît de obscur încît nici chiar prinţul, care-şi cunoştea bine armata, nu-1 ştia ca nume. Stupoarea s-a amestecat atunci cu revolta, revolta cu sila faţă de sine însuşi — cum de ajunsese pînă aici, cum se putea el însuşi accepta astfel !, o silă ca faţă de murdăria pătrunsă în interstiţiile corporale. Dar acelaşi Grădişteanu, devenit în timpul crizei ofiţer garde-corp, i-a spus şoptit într-o noapte : „— Mă- ria-Ta, aceasta este proba umilinţei. Trebuie s-o treci cu bine.“

O explicaţie a crizei se impunea totuşi, şi aceasta devenea evidentă retrospectiv : românii nu mai voiau să trăiască la fel ca odinioară, legaţi de mîini şi de picioare. Nici prinţul însă nu accepta să domnească legat de mîini şi de picioare, oprit de la orice iniţiativă de reformă, oricît de măruntă, fie chiar şi una care n-ar fi lezat pe nimeni din afară : introducerea sistemului zecimal sau reforma calendarului.

In privinţa sistemului de măsuri şi greutăţi, românii măsurau şi cîntăreau tradiţional : cu

cotul şi ocaua. Cuza însuşi, oricît de îndrăzneţ fusese, nu izbutise să rupă tradiţia, doar s-o amelioreze printr-un sistem personal, la fel de arbitrar ca şi cel vechi : *cotul lui Cuza, ocaua lui Cuza.* Prinţul nu voia să introducă „cotul său“, „ocaua sa“, voia ca românii să măsoare şi să cîntărească la fel cu toată lumea. „— Dar ce, englezii cîntăresc ca toată lumea ?“ i s-a răspuns. „— Ei sînt nişte insulari !“ a replicat prinţul. „— Şi noi sîntem nişte insulari, în această parte a lumii !“ i s-a spus măriei-sale, cu toată fermitatea.

în privinţa timpului, românii ţineau de calendarul julian, datora lui Julius Caesar, alcătuit pe baza calendarului antic egiptean. Prinţul ţinea de calendarul nou, gregorian, adoptat în Renaştere. în optica Alteţei-Sale chestiunea timpului era deosebit de acută, o reformă a calendarului ar fi fost mai importantă decît o nouă reformă agrară, care ar fi trebuit să-l apropie pe prinţ de noua sa patrie. Lumea bizantină rămăsese în urma Europei apusene cu 12 zile la care se adăuga şi decalajul otoman. Acest decalaj reprezenta o sincopă sau o noapte, introdusă de cronologia Hegirei. Prinţul sosise în România în anul 1283, după cronologia Hegirei, iar această dată, 1283, i se gravase din prima clipă în minte : „— Ştiţi după cronologia Hegirei, anul 1866 e de fapt anul 1283 !“ Data cronologică l-a aruncat brusc pe viitorul domn cu cinci secole înapoi, într-un sediu sumbru al timpului. întregul drum spre ţara nouă fusese şi o cădere în timp, o întoarcere spre anul european 1200, deşi peisajele de civilizaţie pe care le .străbătea îl contraziceau. Diferenţa dintre cele două timpuri era cu mult mai mică în fond. O diferenţă totuşi, fie şi numai de 12 zile. Trebuia mai întîi suprimat contratimpul care îl separa pe prinţ de supuşii săi, dar suprimat şi contratimpul dintre ţara lor şi lumea din care prinţul venea, pentru a se stabili, în acest fel măcar, un acord calendaristic.

Era curios să afle cum soluţionase Cuza chestiunea timpului, şi, imediat după sosire, l-a întrebat pe un occidental, monseniorul Antoine Pluym, episcopul romano- catolic al locului. Acesta i-a povestit o întîmplare de tot hazul : cu cinci zile înainte de abdicare, Cuza îl invitase pe înaltul prelat la un VII bal. Părintele Pluym refuzase : „— Am mulţumit graţios, dar am declinat invitaţia, spu- nîndu-i Măriei-Sale că eram în post. Apoi, lămurindu-1 pe succesor : Din cauza calendarului julian, ortodocşii se aflau încă în carnaval şi petreceau pe rupte.“ Decalajul de timp funcţiona deci grotesc, pînă şi-n acest plan : cînd catolicii posteau, ortodocşii petreceau. Aceasta însemna că prinţul avea să se afle într-un perpetuu contratimp cu supuşii săi : el în post, ei în petrecere, ei în petrecere de la mic la mare, el în post negru, urmîndu-şi postul de unul singur, ca un anahoret. Această situaţie absurdă se datora diferenţei dintre cele două calendare, dar pe Cuza chestiunea nu-1 stînjenea, el petrecea exuberant şi cu unii şi cu alţii, în ciuda decalajului dintre post şi petrecere la cele două lumi creştine. Abatelui Pluym, care refuzase să vină la petrecere, fiindcă era în post, Cuza i-a propus prompt să treacă peste interdicţie şi să apară la bal incognito, într-un costum de carnaval sau în frac. Prinţul nu-şi credea urechilor şi a mai întrebat o dată : ,,— Cum, n-a propus o reformă a calendarului, v-a poftit să veniţi în frac ? !“ „— Aşa cum auziţi ! i-a reconfirmat prelatul. Cuza avea o mobilitate teribilă."

Ascultînd istorioara părintelui Pluym, prinţul a devenit şi mai decis în chestiunea acestei reforme. Opinia publică locală i-a răspuns printr-o vorbă de haz a domnului Hasdeu : „— Lumea piere de necaz şi prinţul se piaptănă." Mobilitate, imobilism ? Greu de spus, dar

timpul stătea, iar lumea de la Dunărea de Jos clocotea.

Atunci, în timpul crizei din ’70, prinţesa nu înţelegea nimic din cele ce se petreceau în jur, ce lucruri oribile puneau la cale bărbaţii, guvernele, puterile, elemente ostile femininului şi casei, toate amestecate în politică. Politica i se părea doamnei Elisabeta un viciu la fel de regretabil ca jocul de cărţi, de cai, de ogari, la fel ca beţia sau nebunia sexului — adică infidelitatea conjugală ! —, la fel ca necredinţa. Capetele încoronate, în viziunea Alteţei-Sale, erau în chip firesc sustrase acestor vicii — sau ar fi trebuit să fie ! — prin însuşi privilegiul lor înnăscut de a fi deasupra lumii. Şi atunci ? ! Cum putea politica să dezbine uniunile de familie ale marilor familii — princiare, regale, imperiale —, chiar dacă nu toate înrudite între ele ? O situaţie aparte avea doar sultanul — pe atunci Abdul Aziz —, chiar şi acest stimabil în calitatea sa de stăpîn de popoare, de cap încoronat, condamnabil însă prin infidelitate religioasă, ca islamic ce era, cum şi printr-o condiţie particulară : era un asiatic, nu un european ! Şi prin încă ceva : trăia cu mai multe femei deodată, avea harem. Asupra haremului, prinţesa era în consens cu doamnele române — şi acestea detestau instituţia, fiind dispuse să rabde oricîte infidelităţi ale soţilor lor. Nici aceştia, se subînţelegea, n-ar fi admis haremul decît ca o instituţie pe care ar fi fost poftiţi s-o administreze, dar fără nici o obligaţie din partele, decît una singură, faţă de titulara legiuită.

## VII

Păuna era trasă între mai multe forţe, care-i ignorau fiinţa, dar voiau s-o salveze cu orice preţ. Era pe de-o parte un grup format din

Georges, Radu Mihail şi lumea bună care ţinea să-i prezerve averea. Era pe de alta Haralambie, care, retras la mansardă, ca un schivnic ce se afla, voia s-o elibereze pe doamnă de avere şi de tot ce era pămîntesc. Era şi maica Ana Ghica, misionara în alb, care voia s-o desprindă din pămîntul bucureştean atît de provizoriu şi s-o ducă în alt pămînt — etern — la Roma, sau, în cazul cînd Păuna n-ar fi acceptat, la Ierusalim. Ideea că slujitorul lui Parva fusese un brigand făcuse carieră, iar la răspunsul Păunei că Haralambie era un inocent, funciarmente un suflet pur, maica Ana a replicat :

— Este de văzut dacă bunătatea se dobîndeşte după trecerea prin infern sau este un dat prim. Eu nu cred decît în bunătatea nativă, cea care ţine de har.

— Eu nu ştiu ce har are Haralambie, s-a apărat Păuna. Eu ştiu că el nu concepe răul.

— S-a izbăvit adică de rău, după ce l-a cunoscut !

— Nu-i adevărat, nu-1 concepe. E în afară de rău. Haralambie mi-a spus că e străin pe aici. Şi eu mă simt străină.

— Totuşi, a insistat maica în alb, trebuie să-ţi găseşti un rost.

Maica Ana i-a lăsat cărţi, tipărituri religioase şi romane morale, franţuzeşti şi nemţeşti. I-a lăsat-o şi pe sora Anuţa, o fetiţă de la Mînăstirea, convertită în urmă cu un an, utilizată ca secretară în timpul campaniei. De cel mai mare folos i-a fost Păunei această fetiţă, care, printre doamnele de la Crucea Roşie, nu mai vorbise de un an româneşte, dar care acum vorbea din nou, cu Haralambie şi doamna. Fetiţa învăţase *Crezul* în limba latină şi seara, înainte de culcare, îl rostea audibil — şi pentru Păuna. Păunei, care nu se închinase din copilărie, i-a plăcut sonoritatea rugăciunii şi i-a mărturisit lui Haralambie c-o încîntă acest text. Haralambie i-a debitat textul în româneşte, apoi i-a citit o poveste din Faptele Apostolilor despre limbile care primesc harul, despre limbile care

se sfinţesc prin Crez. Credinţa lui naivă o bucura. Era în aceasta ceva natural, de izvor sau de cîntec de pasăre.

— Tu ai suferit vreodată ? l-a întrebat. Ai pătimit ceva ?

— Am pătimit multe, a mărturisit el. Şi a început să-şi decline pătimirile. Am fost mînios. Am fost tulbure la minte. N-am răbdat...

VII

I

Ce n-ai răbdat ? s-a interesat ea, uimită

**— .N-am răbdat să mă calce cineva.**
**— Mi se pare imposibil.**
**Haralambie nu putea fi răzvrătitul sau hoţul, despre care îi vorbise Radu-Mihail. Dînd curs pînă la urmă cererii prefectului de a i-1 prezenta pe protejat, Haralambie isprăvise prin a-i face acestuia o bună impresie. Păuna a fost atunci, pe moment, încîntată de întîlnire :**
**— Ei, te-ai edificat ? Cred că nu mai poţi concepe că Haralambie ar fi fost sau ar fi un brigand.**
**— Cine mă asigură ?**
**— Evidenţa, căci dacă Haralambie e călugăr într-ade- văr, cum şi este, el nu va recunoaşte că celălalt e hoţul. Va primi senin acuza şi se va duce în locul celuilalt, la, ocnă. Haralambie nu se teme de moarte, el se oferă morţii,, dacă e cazul. Mi-a şi spus o dată, de fapt l-am auzit şoptind : „Poate se milostiveşte cineva şi-mi dă-n cap." Apoi tot el : ,,— Doamne, de nu mi-ar da, ca să nu-1 încarc cu un păcat..." Vezi deci că nu-1 puteţi speria pe Haralambie. El ar primi bucuros orice osîndă, oricît de nedreaptă, şi dac-ar şti că aceasta îţi este dorinţa, să-l osîndeşti, te-ar urma imediat. Nu ţi-1 dau însă, fiindcă ăsta e capriciul meu.**
**Păuna o avea acum alături şi pe Anuţa, o altă pribeagă. Şi această fetiţă, în strai de monahie, a trezit mirarea lui Radu Mihail.**
**— Spune-mi, Păuna, a întrebat-o el rîzînd, de unde tot aduni păsările astea ciudate ?**
**— Toate sînt păsările lui Dumnezeu, i-a răspuns. Şi-n acest caz sper să nu mă părăsească. Apoi urlînd la oaspete : Dar lăsaţi-mă-n pace toţi, să trăiesc cum vreau f**
**Cazanul cu vapori a făcut explozie în clipa izbucnirii conflictului franco-german, cînd „neamţul" s-a trezit singur, deoparte, iar naţia de cealaltă, deşi apele se aleseseră încă din anul precedent, imediat după aducerea prin- ţesei în ţară. După primire, care a fost feerică, a urmat reversul, campania antidinastică,**

revărsarea apelor reziduale, un fluviu debordînd peste orice margini. Oamenii ■care ieri îi prestaseră omagiul, azi îl înjurau. Alaiuri de domni care-1 salutaseră cu pălăria în mînă cu o clipă înainte, acum îi arătau cotul („cotul lui Cuza ?“).

Cum se putea trece cu bine prin acest fluviu de noroi ? Acelaşi ofiţer garde-corp l-a prevenit : „— Măria 'ta, i-a spus Grădişteanu, aici la noi nu poţi deosebi care-i noroiul lichelismului, care mocirla urii.“ Şi mai apoi : „— Ura e nobilă, lichelismul abject.“ Fără ca prinţul s-o ştie, la începutul anului, un grup de deputaţi iniţiase propunerea ca parlamentul să voteze, în onoarea prinţesei abia sosite în ţară, un apanagiu, un fel de zestre acordată de stat, de trei sute de mii de franci, propunere pe care Alteţa-Sa a respins-o, din clipa chiar cînd a aflat, nu din motivul indicat de Grădişteanu — lichelismul !, ci din- tr-un altul, cu mult mai pozitiv : ţara, în condiţiile date, a spus Alteţa-Sa, nu putea face faţă unor asemenea sa-crificii ! Prea tîrziu însă, fiindcă imediat ce şi-a smuls un •picior din noroi, a căzut cu celălalt în mocirlă. Intrată pe mîna opoziţiei — e greu de spus dacă propunerea însăşi nu fusese ticluită de radicali ! — aceeaşi idee a zestrei pentru prinţesă a devenit acuză împotriva perechii princiare. Toată presa radicală a deschis tirul : „Nemţii fură !“, „Hohenzollernii au venit să se îngraşe pe spinarea nenorocitului popor român“. Au urmat în cascadă cele mai in-famante insulte : „Lipitorile", „Căpuşile“, „Tenia nemţească", „Rîia“. Nu s-a scris, e drept, „Regele iudeilor", ■ca pe crucea Nazarineanului, dar sugestia era cuprinsă, mai lipsea doar crucea.

Inadmisibil era că noroiul nu-1 izbea doar pe el, dar macula şi faţa unei fiinţe sensibile, care nu pricepea nimic : doamna Elisabeta. Prinţesa începuse a primi plicuri recomandate conţinînd caricaturi şi injurii, lucru care l-a indignat pe

prinţ. Pentru a potoli furtuna stîrnită de chestiunea donaţiei — neacceptată de prinţ !, Boerescu demisionează din guvern, îşi dă demisia şi Kogălniceanu, dar parlamentul clocoteşte. Ca să se facă auzit, primul ministru, prinţul Dimitrie Ghica, jignit de o întrerupere „ţigănească", ia clopoţelul din mîna preşedintelui şedinţei, îl sună peste hărmălaie, şi atunci adunarea, declarîn- du-se atinsă în prerogativele ei sacre, părăseşte sala revărsîndu-se afară ca o lavă. Prinţul îl primeşte încă o dată pe Brătianu, acesta de fapt dă buzna peste Alteţa-Sa, ca să-i declare că nu-şi mai poate ţine în frîu aderenţii, că nu răspunde de ce va urma, atîta timp cît prinţul s-a rupt de naţiune. Fostul sfetnic al lui Cuza, Kogălniceanu, declară ritos, după demisie, că a fost „ultimul ministru al prinţului Carol“. Prinţul nu mai poate nervos rezista, vrea să semneze abdicarea, dar ofiţerul credincios îl reţine, aducîndu-i aminte că n-a băut paharul pînă la capăt. Dar ce mai putea urma ? „— Staţi, n-au ieşit încă toate fiarele mari la bătaie. Aceasta a fost doar plevuşcă. Aşteptaţi să vedeţi !“

Primele greţuri, semn al contactului cu locul, dar şi al maternităţii, le-a resimţit prinţesa în clipa cînd, întâmplător, a văzut pe masa de lucru a prinţului, într-o gazetă, o caricatură înfăţişîndu-1 pe el. Nu-i venea să-şi creadă ochilor. L-a recunoscut totuşi pe prinţ, era foarte exact desenat. Dar ameţeala a cuprins-o cînd a văzut cui aparţinea acea gazetă, de la cine pornise atacul : de la cel mai mare istoric al locului, domnul Bogdan Petriceicu Hasdeu.

Atacul furibund dezlănţuit de Hasdeu în 1870, împotriva prinţului, venea nu dintr-o direcţie neaşteptată — savantul era un faimos antidinastic !, ci într-un mod cu totul neaşteptat, năucitor. Faţă de ceilalţi duşmani ai coroanei care procedau tradiţional, domnul Hasdeu introducea un element inedit. El denunţa prezenţa prinţului Carol pe tronul românilor, ca „agent al pangermanismu- lui.“ în furia lui profetică, domnul Hasdeu identificase încă un duşman al poporului român şi al popoarelor europene în genere, la care nimeni nu se gîndise pînă atunci : pangermanismul. După panslavism, un monstru faţă de care latinii de la Dunăre trebuiau să fie cu veghe, după panislamism, celălalt monstru cu care aceiaşi latini luptaseră secol după secol, venea la rînd cel mai proaspăt şi cel mai neaşteptat monstru : pangermanismul. în conferinţe publice şi în articole de gazetă, domnul Hasdeu tuna şi fulgera împotriva acestui „groaznic pericol“, lup- tîndu-se pe toate căile şi la toate tribunele, încercînd să provoace în mintea românilor „revelaţia” privind această „noua fiară[1]', apărută la orizontul istoriei universale, despre care concetăţenii săi nu ştiau nimic. Ei pînă atunci se luptaseră cu turcii, avuseseră de furcă cu polonii, cu maghiarii, cu austriecii, chiar şi cu germanii, nu însă şi cu pangermanismul ! Domnul Hasdeu încerca să resuscite în mintea românilor amintirile lor ancestrale despre „goţi, ostrogoţi, vizigoţi, gepizi, vandali", neamuri germanice năvălite din nordul sălbatec al Europei, spre sudul şi vestul civilizat, dar, la invaziile din era creştină, savantul a adăugat şi invaziile germanice din era antică, citîndu-i pe „roxolani, bastarni, boiii, taurisci" şi alte neamuri care răscoliseră pămîntul Daciei, de care pomeneau analele ro- mane şi greceşti, iar acum el, din nou. în plină

eră modernă, spunea savantul, iată o „nouă invaziune[11], din acelaşi nord-vest sălbatec, „o invaziune colosală[11], mai bine înarmată decît odinioară, în antichitate şi în evul de mijloc, „căci dispune de mijloacele civilizaţiunii contimporane[11], „o civilizaţiune vandalistă“, venind peste lumea tradiţională „cu viteza telegrafului şi a drumurilor de fier[11]. Domnul Hasdeu mai vorbea despre „o nouă eră a fierului, stînd sub semnul germanic[11], iar în încheierea unei conferinţe pe această temă profetul strigase : „Popoare, deşteptaţi-vă, peste voi vin nemţii. Românii au deja unul şi le-ajunge !“ Şi Hasdeu a indicat cu mîna locul unde se află „neamţul blestemat[11] : palatul din centru.

La colecţia de porecle infamante pe care prinţul o achiziţionase, încă de la sosire, mai înainte de a achiziţiona tablouri de El Greco, Rubens, Rembrandt — s-au adăugat noile porecle emanate din direcţia Hasdeu : „Gotul[11], „Ostrogotul[1'], „Gepidul" şi mai ales „Vandalul". Vandalul era desigur acela ce contractase „afacerea drumurilor de fier“, care, după opinia savantului, ducea ţara la sărăcie şi nimicnicire absolută. A fost un iad al poreclelor, inventivitatea românilor pe acest plan era intr-adevăr colosală ; prinţul nu putea în nici un fel riposta, Hasdeu o ştia, o şi declarase la un miting : „— Eu pot, vodă nu poate !“ Atîta lucru doar a putut şi vodă : să-l numească pe Hasdeu, într-o bună zi, „Satyrul“, după numele unei publicaţii de umor pe care acesta o dirijase. Satyrul nu era însă acelaşi lucru cu Gotul, Ostrogotul, Vandalul.

Pînă la un punct, prinţul putea înţelege această furie antigermanică : era în joc simpatia românilor faţă de Franţa, pe care românii o adorau ca pe o vatră a renaşterii lor. Nu era totuşi admisibil ca un domn din societatea românească, un savant, profitînd de o

antipatie de' moment, să pună la bătaie întreaga sa erudiţie, copleşitoare, pentru a extrage un peisaj apocaliptic despre rolul germanilor în istorie. Nu l-a consolat ideea, avansată de un intim, că savantul e nebun, că aşa vorbeşte el „în dodii“, că într-o ţară fără sfinţi şi profeţi Hasdeu vrea să fie profet. Poftim, dar de ce pe seama unui alt popor,, şi de ce aruncînd spre viitor „viziuni infernale" cu privire la locul şi rostul germanilor în istorie ? !

într-o altă conferinţă, Hasdeu ar fi desfăşurat în faţa auditoriului o hartă a Europei, pentru a arăta cu degetul toate intruziunile germane obţinute fie prin cucerire, fie prin colonizare, ca să se oprească apoi asupra României. „— Poftim, a strigat, doriţi ca România, aşa de mică cum este azi, să ajungă o colonie nemţească ? !“ Dar pentru ca prinţul să nu rămînă singur în această colonie, un fel de Robinson Crusoe, domnul Hasdeu i-a adus cu de-a sila lîngă el şi pe alţi „colonişti", personalităţi stimabile ale ştiinţei şi culturii locale, precum „junimiştii" de la Iaşi, în frunte cu P. P. Carp şi Titu Maiorescu, toţi decretaţi in corpore filogermani, deci „colonişti". Apoi apreciind cît sînt aceştia de puţini faţă de restul tării, tot el a rîs în hohote : „— Numai că nemţii de azi se înşeală. Ei au uitat ce-au păţit strămoşii lor teutoni cu românii, în lupta de la Marienburg. Vor oare ei să încingem iarăşi spada ? Căci se va găsi printre noi un Toma Spătaru !“ Hasdeu se şi vedea probabil pe post de Toma Spătaru, comandantul corpului expediţionar român care se bătuse cu teutonii la Marienburg în 1410, rolul de comandant al corpului advers revenindu-i nici vorbă lui Titu Maiorescu. Era o directă incitare, dacă nu împotriva Germaniei, care era departe, atunci împotriva filogermanilor din Bucureşti, o chemare la linşaj, iar prinţul s-a cutremurat. Cineva^
—un guvern responsabil ! — ar fi trebuit să

ceară arestarea domnului Hasdeu. Deşi domnul Hasdeu era mai perfid decît prinţul o presupunea. El nu se gîndea la un linşaje în genul progromurilor antievreieşti din Rusia, unde el învăţase cartea exclusivismului, ci la altceva, la o strategie mai înaltă, la un program internaţional de ridicare împotriva neamurilor germane, botezat cu numele de *„Alianţa latină“.* Neamurile latine din întreaga lume ar fi trebuit să intre în această alianţă.

In Bucureşti au apărut afişe colorate, înfăţişînd lupta de' la Marienburg cu cavalerii teutoni, sub care se scria cu litere groase : „Trăiască Alianţa latină", o aberaţie, fiindcă în bătălia de la Marienburg, de pe vremea lui Alexandru cel Bun, românii nu luptaseră contra Ordinului teuton,, împreună cu francezii, italienii sau spaniolii, ci în cadrul unei alianţe locale polono-lituane, pentru nişte interese la care erau provizoriu aliniaţi. Ce importanţă mai avea,, domnul Hasdeu modifica istoria aşa cum îi convenea, pentru a-i scoate pe germani vinovaţi de toate relele, uitînd cu totul de otomani, aşa cum uită copiii cînd li se arată
o altă jucărie. Atîta patimă nu era de imaginat.

Un amănunt de familie, aflat prin Grădişteanu, explica revărsarea vulcanică a lui Hasdeu : în urmă cu cîteva luni, Brătianu îi botezase savantului copila nou născută,, pe Iulia, iar cei doi deveniseră cuscri, mai liberali şi mai antidinastici decît oricînd înainte. Fonduri liberale stimulau propaganda pentru „Alianţa latină", care deocamdată aliase doar doi mari clopotari : Brătianu şi Hasdeu.

Aducîndu-i afişul cu lupta de la Marienburg, Grădişteanu i-a spus prinţului : „— Măria ta, dacă trecem: şi hopul ăsta, trebuie să faceţi totul, dar totul, ca domnul Hasdeu să devină un slujitor al tronului. Cum a fost şi cum va fi

**Brătianu."**

**Acasă, Theo a avut o primă discuţie violentă cu Esthera, în clipa cînd a aflat că primise vizita doamnei Răşcanu.**

**— Nu ne-am legat noi doi să rupem cu aceste clanuri ? i-a reproşat el.**

**— Da, s-a apărat fata, dar ea e atît de bună, de atentă, de gingaşă...**

**— Cine, harpia de mătuşă-mea ? !**

**— Cum poţi s-o numeşti aşa ? E o doamnă !**

**— Vom lichida şi cu domnii şi cu doamnele, ca să fim liberi. Dezastrul societăţii de azi se sprijină pe bună- cuviinţa lor, pe graţiile lor, pe filantropiile lor.**

**Ultimul argument al fetei în favoarea doamnei Răşcanu, evident absurd, era că aceasta mirosea frumos.**

**— Cum mirosea frumos ? a strigat Theo, turbînd.**

**— Adică foloseşte un parfum bun. Tu pînă azi nu mi-ai oferit nici un parfum.**

**— Eu ? !**

**Reproşul era atît de neaşteptat încît Theo a rămas paralizat o clipă. Părea incredibil ca ea să-i ceară un asemenea nimic.**

**— Pentru ce-ţi trebuie parfum ? a întrebat el, în culmea stupefacţiei. Apoi intuind urmarea : Mai încolo o să vrei şi o blană, — ea înclina să-l aprobe —, apoi o bijuterie — era tulburată —, apoi o casă, ca a domnului Beuran. Şi uite-aşa, pas cu pas, revenim de unde am pornit. Atunci de ce a trebuit să părăsesc eu casa Răşcanu şi tu casa Weiss ?**

**— Undeva trebuie să stăm şi noi ! i-a răspuns ea, nesigur. Theo, tu uiţi că noi aşteptăm un copil.**

**— Şi?**

**— Şi asta ne obligă.**

**— Adică să cedăm, să facem toate concesiile, să reco- piem modul de a fi al celorlalţi, pentru el ? Atunci unde ajungem, nu exact în punctul de unde am pornit ?**

**Singurul răspuns al Estherei a fost plînsul, un plîns în spasme, care pe Theo l-a dezarmat. N-o văzuse plîngînd şi nu ştia ce să facă. Intre timp, la uşă ciocănea cineva r erau poftiţi la cină.**

**— Du-te tu ! l-a îndemnat Esthera. O să simtă că ne-am certat.**

**Somaţia de la uşă s-a repetat, Esthera a strigat că vor veni curînd. Apoi către Theo :**

**— Spune şi din ce-o să trăim ?**

**— Din ce trăiesc toţi nenorociţii ! a urlat el.**

**— Dar avem un copil.**

**Repetarea aceasta automatică i s-a părut lui Theo monstruoasă. Mereu şi mereu era împins în acest unghi absurd. Chiar de ea.**

**— Esthera, a început el, tu nu pricepi că nu putem repeta orb ceea ce fac toţi ceilalţi, numai fiindcă avem urc. copil ?**

**— Dar avem un copil !**

**— ...ar însemna, recunoscînd asta, să jertfim tot, să consimţim la tot ce se întîmplă în jur, să nu mai aşteptăm nimic, să nu mai vrem nimic, să ne complăcem într-o existenţă care, dacă se repetă...**

**— Dar avem un copil, înţelege !**

**Bătăile s-au reluat, la uşă era doamna Beuran, care insista. Esthera a asigurat-o că vor apare în sufragerie imediat. Au şi apărut după o vreme, imediat ce Esthera a izbutit să se aranjeze, punînd la lucru fardurile. Erau însă vizibil modificaţi, ca după o ceartă. Era modificat şi domnul Beuran, care aflase că demersul lui Weiss în casa Răşcanu ratase. Petronius lipsea din nou. Domnul Beuran a socotit că era momentul să abordeze chestiunea direct :**

**— Va trebui să începem lupta ! a spus el, foarte decis, lăsînd furculiţa şi cuţitul. Cînd mijloacele normale se epuizează, e cazul să se treacă la remedii radicale. Şi către tînăr : Acum, în sfîrşit, vă aprob.**

**Theo aştepta, Esthera era tulburată. Domnul Beuran a abordat chestiunea de sus :**

**— Nu poate fi lăsat pe drumuri un copil.**

**— E o fiinţă ! a intervenit şi doamna Beuran, asociin- du-se imediat. O fiinţă nevinovată...**

**— ... care ne acuză, a preluat imediat domnul Beuran, dacă-1 lăsăm în voia soartei, dacă nu-1 asigurăm încă înainte de a-şi face apariţia.**

**Theo a început să mănînce, ostentativ, simţind ce va urma. Esthera îl privea întrebător, aşteptîndu-i replica. Doamna Beuran a lăsat la rîndu-i tacîmurile din mîini şi i s-a adresat ţintindu-1 :**

**— Chiar, domnule Theo, ce se va întîmplă cu copilul ?**

**— Se va naşte ! a răspuns el sec. Cum m-am născut şi eu, împotriva voinţei familiei Răşcanu. Acum se va naşte un alt copil, împotriva voinţei a două familii. Unii copii sînt nedoriţi, apar pieziş, forţează istoria. Asta e.**

**— Şi nu e cazul să le facem dreptate ? a întrebat domnul Beuran, prinzînd prompt acest fir.**

**— Ba da.**

**— Asta voiam să aflu ! a punctat seniorul. In acest caz nu mai e o clipă de pierdut. Va trebui să deschideţi acţiunea. Apoi prevenitor : Nu pentru dumneavoastră ! Ştiu că vă opreşte un scrupul de morală. Dar pentru el ! şi Beuran a indicat cu mîna în direcţia Estherei.**

**— Nu faceţi decît ceea ce e legitim ! a adăugat şi doamna.**

**— Vă revendicaţi, adică, ceea ce dreptul de azi vă oferă ! a continuat Beuran. Iar în această privinţă, dacă aveţi cîştig de cauză, şi veţi avea ! nu datoraţi nici un mersi nimănui !**

**— In schimb v-aţi asigurat copilul ! a preluat doamna.**

**— Adică nu-1 lăsaţi la cheremul acestei societăţi nedrepte ! a suprasolicitat domnul ca să fie în ton cu limbajul lui Theo.**

**Domnul Beuran şi-a turnat vin, i-a turnat şi lui Theo, acesta a băut fără a spune un cuvînt. Tăcerea l-a îndrituit pe senior să-şi urmeze discursul :**

**— Căci subscriu la critica dumneavoastră : societatea de azi e nedreaptă. Ea loveşte în indivizii prost aşezaţi, iar aceştia sînt în dreptul lor să riposteze, aşezîndu-se mai bine.**

**— Şi ce rezultă ? a întrebat Theo.**

**— Rezultă ceea ce se vede, a răspuns seniorul. O luptă pentru drept.**

**— Ba o luptă a indivizilor, unii împotriva altora, care maschează lupta claselor ! Şi Theo a ripostat, din nou programatic : Dreptatea nu e cu putinţă decît prin răsturnarea dreptului de azi.**

**— Şi ce veţi face cu copilul ? a întrebat doamna Beuran, surdă la discursul lui Theo.**

**— Copilul ?!**

**— Da, copilul ! a repetat doamna.**

**Amîndoi soţii s-au întors spre Esthera, care simţindu-se privită şi-a lăsat mîinile pe lîngă pîntece. Ea l-a privit pe Theo ; gazdele s-au întors spre el.**

**— Ce vreţi, ce mă priviţi aşa ? a ripostat el, ca şi în casa Răşcanu.**

**— Vreau să nu vă derobaţi de răspunderile care vă revin ! i-a răspuns doamna. Mi se pare că trataţi cu totul copilăreşte chestiunea copilului !...**

**— De ce copilăreşte ? s-a apărat Theo. Copilul va împărtăşi viaţa părinţilor lui. De ce-ar urma tiparul de viaţă al unor alţi indivizi care nu-i sînt părinţi ?**

**— Vreţi să-l scoateţi din societatea de azi ? a întrebat domnul Beuran.**

**— Obiectiv, el va şi aparţine unei alte societăţi, a spus**
**Theo. Societatea de mîine !     ***

**S-a lăsat o tăcere stînjenită. Gazdele nu socoteau oportun să mai stimuleze, prin întrebări, delirul vizionar al tînărului. După un**

timp, doamna Beuran nu s-a putut abţine şi şi-a exprimat nedumerirea.
— Totuşi cum vă veţi aranja ? Nu văd cum veţi trăi şi cu ce !
— Vom trăi cum trăieşte majoritatea omenirii. Voi munci. Voi fi medic. Profesiunea intelectuală pe care am ales-o nu e compatibilă cu exploatarea. Voi fi doctor, dar fără de arginţi.
— Şi cine vă va asigura arginţii ? a insistat doamna.
■— Voi primi probabil o circumscripţie în mediul sătesc sau voi lucra într-un spital. Esthera mă va urma.
A spus-o hotărît, fără a-i mai cere fetei consimţămîntul, iar gazdele s-au întors din nou către Esthera.
— Va fi foarte frumos ! a şoptit ea.
— Nu va fi defel frumos, a contrazis-o el, brutal. Viaţa la ţară e de o sărăcie lucie şi de un idiotism absolut.
— Şi atunci de ce vreţi s-o duceţi pe domnişoară acolo ?! s-a mirat doamna Beuran.
— N-avem încotro ! a mărturisit franc tînărul. Dacă nu-i place acolo, ne vom instala probabil într-un spital pentru săraci. E ceva în genul puşcăriei.
Esthera era deja îngrijorată. Nu putea înţelege pînă unde va împinge Theo acest joc. Doamna Beuran, de-a dreptul consternată, l-a întrebat pe tînăr :
— Şi de ce chinul ăsta, domnul meu ?!
N-a mai putut răbda nici Esthera, avea în ochi lacrimi :
— Chiar, Theo, de ce ?
— Fiindcă, doamnele mele, eu nu înţeleg să mă joc cu vorbele. Am pornit pe un drum. Acesta este. Aceasta e raţiunea mea de a fi. Esthera mă urmează. în sfîrşit tînărul a întrebat-o : Nu-i aşa, Esthera 7
— Da, iubitul meu.
Domnul a tuşit, se înecase cu vinul, apoi şi-a dres vocea şi i-a spus lui Theo :

**— Domnul meu, experienţa pe care doriţi s-o faceţi sper să fie pentru scurtă durată şi să nu depăşească o singură pereche umană. E de ajuns !... Am auzit cîte ceva despre ce doreşte să realizeze, în viitorul apropiat, un anume domn Marx. N-am nimic împotrivă, orice experienţă se poate face pentru ameliorarea rasei umane. Dacă se ameliorează animalele domestice în anume ţări civilizate., de ce n-am ameliora şi omul ?... A tuşit din nou, apoi a continuat : Cred totuşi că se vor isca împotriviri. Individul uman nu va consimţi atît de lesne să intre pe calapodul pe care l-a inventat acest domn. Nici chiar masele nu vor consimţi. Căci este lesne să le momeşti cu fantasma unei fericiri unanime, egală pentru toţi, dar e imposibil să realizezi aşa ceva. în sfîrşit, eu nu cred în fantasme. Nu mă constrînge nimic pentru ca să cred. Nici măcar sărăcia.**

**— Sărăcia îi va sili pe oameni să adere la fantasma pe care o respingeţi dumneavoastră ! a strigat Theo.**

**— Vorbiţi deci despre silă, despre silnicie. înţeleg.. Sărăcia i-a făcut pe oameni să devină creştini. Credeţi că sărăcia îi va sili să adopte acest creştinism invers ?**

Domnul Beuran nu era atît de idiot pe cît Theo îl taxase.. Nici un şobolan elementar, cum îl categorisise Sabin. Tî~ nărui l-a ascultat cu atenţia încordată, ca să poată apoi riposta.

— Socialismul n-are nici în clin, nici în mînecă cu creştinismul, domnul meu ! l-a avertizat Theo. Noi nu sîntem nişte creştini renegaţi, ci nişte anticreştini patentaţi. Socialismul e inversul creştinismului numai în măsura în care îşi propune să aducă fericirea pe pămînt.

Domnul Beuran a zîmbit superior. I-a spus tînărului cu ton de rugăminte amicală :

— Domnul meu, nu vă luptaţi pentru un rai al tuturor, căci ăsta nu-i cu putinţă. Lăsaţi indivizii să-şi achiziţioneze, fiecare după puterea lui, bucăţica de rai care le convine, care li se cuvine. începeţi cu voi doi. Ce facem cu procesul?

Theo s-a ridicat, roşu de mînie, şi odată cu el s-a ridicat şi Esthera, care bănuia că va urma o explozie. A vrut să-l calmeze şi l-a întrebat rugător :

— Vrei să plecăm ?

— Nici vorbă că plecăm.

Peste puţin timp se şi aflau în stradă, el cu geamantanul, ea cu bocceaua. Fata s-a strîns lîngă el şi o vreme au mers înlănţuiţi, fără a-şi vorbi. S-au oprit simultan, în dreptul unui birt ieftin.

— Mi-e sete, i-a spus fata, sleită de emoţii.

— Mi-e foame, a recunoscut Theo.

Au intrat şi au gustat ceva în grabă.

— Şi-acu încotro ?

— La un spital, după cum ţi-am spus. Avem asigurată masă şi casă. Putem fi liberi.

A doua zi chiar, Dissescu avea să lanseze în oraş că la Spitalul Brâncovenesc nişte tineri utopişti, în frunte cu domnul Theo Răşcanu, trăiesc pe seama microbilor.

Nu se putea răbda versatilitatea locală şi lipsa de principii, care uzau ţara mai rău decît uzura sau camăta internă şi externă. într-un moment de acalmie a conflictului politic intern prinţul a socotit oportun să pună chestiunea asanării, dacă nu a moravurilor, atunci măcar a murdăriilor oraşului în care era silit a vieţui. După eşecul în privinţa reformei calendarului, după neizbînda în chestiunea introducerii unui nou sistem de măsuri şi greutăţi, măcar atît : o reformă în moravuri. Reforma, care n-ar fi comportat sacrificii materiale, nici aprobarea marilor puteri. Reforma n-ar fi presupus în ultimă instanţă altceva decît acceptarea unei minime moderaţii, liber consimţite. O moderaţie pe măsura unui neam răbdător, care-şi refuza excesele, care nu îndurase pînă atunci decît excesele climatice şi excesele istorice. Şi atunci de ce un exces suplimentar, emanat din interior ? Excesul abuzului, excesul frivolităţii, excesul ironiei paralizante transpusă în zeflemea, excesul luxului disproporţionat condiţiei, pînă la urmă excesul în a abandona, în a consimţi unor situaţii excesive prin abandon.

Aflînd de acest proiect, Grădişteanca n-a ezitat să-l desumfle pe autor, spunîndu-i-o deschis : „— Păi cu asta vrei să-ncepi măria ta ? Că dacă-i vorba de asanare, ar trebui să-ncepi cu Dîmboviţa şi cu oraşul. Cînd vezi Dîmboviţa, îţi iei cîmpii. Cînd vezi oraşul, îţi cîrneşti nasul, căci pute. Acest oraş a ajuns mai rău decît o hazna turcească."

Era adevărat. în consecinţă, ar fi trebuit ca prinţul să pună mai întîi pe tapet o asanare fizică şi abia după, dac-ar mai avut putere, să treacă la o asanare metafizică. „— Păi nu vezi, i-a mai spus doamna de la Cotul Argeşului, că şi pămîntul pe care stă oraşul e putred şi smîrcos ? Cine a aşezat capitala aci n-a făcut-o ca să ridice ţara, ci ca s-o scoboare, Măria-ta ar fi trebuit să mute mai întîi capitala la deal, la Curtea de Argeş, sau la Cîmpulung sau chiar la

**Tîrgovişte, în locurile vechilor cetăţi de scaun, blagoslovite de domnii cei vechi şi mari. Să ne scoţi adică din Tur- chie şi să ne înalţi !“**

**Cînd, la puţin timp, după primirea prinţesei, cu alaiuri şi focuri bengale, s-a pus chestiunea unei vizite de acomodare a înaltei doamne cu oraşul, Grădişteanca s-a răstit la mareşalul curţii şi la doamnele de onoare : „— Păi unde s-o duceţi, oameni buni, ce ăsta-i oraş ? Haideţi mai bine s-o plimbăm p-afară, la şes, la deal sau la munte, că p-aco- lo-i ţara frumoasă !“ Dar prinţesei nu i-a displăcut oraşul, chiar de la prima vizită. Pe doamna Elisabeta o incinta mulţimea veselă de pe uliţele strîmbe, noroioase sau prăfoase ale Bucureştilor, o mulţime zîmbitoare, gureşă, deschisă, posedată de o perpetuă euforie, traductibilă în expresia : „Ce-am avut şi ce-am pierdut.[11] Unul dintre ghizi i-a şi tălmăcit doamnei expresia, în franţuzeşte şi-n nemţeşte, despărţind-o în două părţi egale — „Ce-am avut *?!“* şi „Ce-am pierdut ?!“ — ambele urmate de nişte întrebări şi exclamări derutante şi minunate în acelaşi timp : „Ce-am avut ? !“ apoi : „Ce-am pierdut ? !“ „— Dragă doamnă, a intervenit Grădişteanca, aceştia pe care-i vezi în faţa ochilor au pierdut secoli. Dar merg inconştienţi înainte, cu zîmbetul pe obrazuri şi nu le pasă de nimic. “ Şi această lămurire a încîntat-o pe doamna Elisabeta. Pe augustul soţ veselia mulţimii îl stînjenea — era dovada unei instabilităţi funciare !, pe doamnă în schimb o vrăjea, fie şi pentru faptul că aşa ceva nu întîlnise în prima patrie.**

**Sub exaltările prinţesei, pînă şi severa Grădişteancă a aruncat o privire ceva mai concesivă spre pestriţele mulţimi bucureştene, în care se îmbulzeau şi se ţeseau inşi din toate naţiile Orientului : turci, armeni, greci, evrei,**

**albanezi, bulgari, aromâni, pînă şi un chinez, domnul Ming, personaj bizar : „— Avem şi-un chinez, de sămînţă !“ — care i-a oferit înaltei doamne un balon de cauciuc şi o crizantemă de hîrtie.**

**Dar cine nu i-a oferit daruri, pe uliţi, prinţesei ? Susan, sugiuc, zahăr candel, dovleac fiert şi copt, floricele, seminţe prăjite, mere murate, mături, perii, pîrjoale, şuierători de tablă, morişte de vînt, turtă dulce, şorice crud, frigărui, corcoduşe, colivă, coilici, covrigi calzi, ba o ţaţă, care avea în poală cireşe trufanda, a îndemnat-o pe stăpîna ţării : „— Ia, soro, şi de la mine !“ în afară de cireşe, ţaţa mai avea atîrnaţi de fustă şi trei plozi, plus cel din braţe şi cel din pîntece, şi, văzînd-o pe străină cam plină la mijloc, s-a bucurat şi i-a menit de bine : ,,— Ptiu, căzuşi grea ! Să-ţi fie cu noroc !“ Apoi către Grădişteancă, dîndu-i străinei sfat ca de la muiere la muiere : „— Spune-i, coană mare, că ce rîmneşte, aia să mănînce. Că nu ea rîmneşte, rîmneşte copilul din ea.“ Prinţesa a mîncat cireşe în priveliştea mulţimii din piaţă, o mulţime care o urmărea inocent şi cu bucurie. încă un pas, şi, dacă n-ar fi intervenit prinţul, doamna s-ar fi pierdut în popor. In aceste excursii bucu- reştene, prinţesa l-a întîlnit şi pe Cilibi Moise. înţeleptul ambulant, vînzător de cărţulii, i-a spus doamnei întîi în română, apoi în germana lui aproximativă : „— Românii au nevoie, stimată doamnă, de un om bun şi de o clipă de noroc. Cînd e una, nu-i cealaltă."**

**După mulţimi, atît de policrome, atît de mişcătoare în perindarea lor frenetică, prinţesa a fost frapată şi de nişte lucruri stabile din Bucureşti. Nu marile case nobiliare, identice cu cele din Occident, ci hanurile orientale, cu ogrăzi largi pentru chervane şi care, cu prăvălii**

**pe toate cele patru laturi, apoi bisericile, diferite ca stil de tot ce eunoşfea, unele monumentale, încărcate de marmoră, bronz şi aur, în sfîrşit casele poporului, case cu pridvor, cu cerdac şi foarte ades cu geamlîc, cu căciuli de şiţă trasă pe ochi şi cu stîlpi de lemn înfloriţi cu barda. După un ,,— Comme c'est joii !“, prinţesa a intrat prin case.**

**în mahalale, printre muşcate şi trandafiri, s-au stabilit simpatii fulgerătoare. „— E lipicioasă tare, îţi vine s-o pupi !“ Urma şi cîte un ţoc-ţoc, de la care doamna Eli- sabeta nu se eschiva. Graviditatea ei incipientă preocupa leliţele, trezind revolta împotriva prinţului care nu vestea naţia despre acest eveniment : ,,— Păi să pună vodă să se tragă cu tunul. Avem d-aci înainte cocon !“ Prinţesa se simţea fericită în această ordine naturală, ca în stup, în care după Dumnezeu — aflat în afară, în cer ! — urma prinţul, apoi coconul domnesc, apoi maica ce trebuia să-l nască şi să-l alăpteze.**

**Martoră la aceste desfătări, Grădişteanca a fost silită să conceadă că Bucureştii şi bucureştenii nu sînt de lepădat, că nu numai la sate există naţia, dar şi-n oraşe, cu precădere în cetatea de scaun, unde o lume teafără se întemeiase într-un rost. Cel mai surprins a fost prinţul, în clipa în care doamna, fără nici o legătură cu chestiunile familiale, discutate între cei doi, i-a spus într-o dimineaţă la ceai :**

**— Rog pe Alteţa-Voastră să nu mute capitala. E bine aici.**

**De la Petersburg nici o veste, în schimb, în**

parlament, „albii" trecuseră la contraatac. înainte ca afacerea cu rufe murdare să fi ieşit de pe rol, opoziţia şi-a organizat riposta, alegîndu-şi-1 ca ţintă pe unul dintre stîlpii cabinetului, cel mai important după premier : Kogălniceanu. Cum foştii miniştri conservatori nu fuseseră pe deplin disculpaţi, se încerca cu orice preţ compromiterea actualilor miniştri, pentru a se restabili astfel un echilibru între cele două tabere : şi noi, dar şi voi !

Legat de criza agricolă, de refuzul arendaşilor de a participa la licitaţiile pentru contracte noi, în senat — reduta opoziţiei — s-a pus chestiunea unor nereguli mai vechi în tranzacţiile încheiate între Ministerul Domeniilor, ca titular al moşiilor statului, şi unii arendaşi, din păcate chiar funcţionari publici, chiar foarte înalţi, chiar miniştri 5 „— Dar domnul Kogălniceanu nu era ministru, cînd a arendat moşia Văcăreşti !" a replicat un prieten. „— E o afacere veche !" a sărit şi altcineva. Rumoarea şi fluier ă- rile au acoperit aceste timide încercări de apărare.

Se profita de răceala intervenită între premier — care îşi amînase cu o zi plecarea la Berlin, era deci prezent, dar tăcea ! — şi ministrul de externe, care era absent, se afla la minister, unde lupta de unul singur pe baricada crizei internaţionale. Lui Brătianu, după cîte se părea, îi convenea această acţiune pe cont propriu a ministrului de externe, căruia îi şi dăduse mînă liberă în tot timpul războiului, îl stimulase chiar în angajarea solitară, pentru ca acum, în plinul crizei, solitarul de mari dimensiuni să devină ţinta haitei conservatoare, iar premierul să stea la margine, cu un aer uimit. Presiunea externă, covîrşitoare, dilatase fisurile din echipa

**guvernamentală, se aştepta ca miniştrii să se încaiere între ei, să-şi verse unul altuia răspunderea în cap, să producă marele scandal de care opoziţia, nu numai cea internă !, să beneficieze prompt. Presiunea exterioară încerca să dibuie şi o spărtură între prinţ şi guvern, prinţul să fie opus guvernului, apoi împreună, guvern şi prinţ, să fie opuşi ţării. Brătianu intuise pericolul şi meditase la un sacrificiu tactic : o victimă, cît mai mare, care să astupe gura gheenei. Din acest punct de vederş, Kogălniceanu se oferea ca şi singur, fiindcă lucrase şi lucra de unul singur.**

**Dar opoziţia era prea lacomă şi prea grăbită. Deşi ar fi consimţit să-l sacrifice, Brătianu nu accepta ca jertfa să fie oferită pentru un preţ atît de mic. Cu o piesă atît de grea se putea stinge, la nevoie, criza externă, dar nu se putea atenua criza agricolă care era invocată pe moment, împotriva conului Mihalache, de un oarecare Vioreanu. Brătianu s-a enervat, s-a înfuriat chiar — opozanţii erau nişte proşti ; cel ce deschisese chestiunea, acel Vioreanu, ataca aiurea, nici măcar la lecţia despre atac nu asistase, darmite să dea atacuri eficace împotriva guvernului. Premierul a intervenit : „— Onor dl. Vioreanu a venit în faţa domniilor voastre şi a luat viaţa dl. Kogălniceanu, ca arendaş al unor moşii ale statului, ba a mai spus, după aprecierea dumisale, ce-a făcut dl. Kogălniceanu de cîte ori a fost arendaş. Apoi, dumneata domnule Viorene, care adineaori făceai apel şi te arătai aşa de gelos de demnitatea Senatului, la acest rol reduci acest onorabil senat ? Păi noi sîntem chemaţi aici să facem biografia fiecăruia ? Să vedem adicătelea ce-a făcut cutare ca arendaş, ce-a făcut cutare ca întreprinzător de industrie, ce-a făcut**

**cutare, chiar ca funcţionar ? Este în drept, este bine aceasta ? Dar ce-a făcut onor dl. Kogălniceanu, pentru această ţară, s-a întrebat cel care interpelează acum ? Şi sever : ,,— Domnule Viorene, stai la locul dumitale, căci la locul pe care stă azi domnul Kogălniceanu dumneata n-ai cum să ajungi." Numai vodă Brîncoveanu mai vorbise aşa, cînd mustrase un boier ticălos, pus în fiare pentru furtişaguri de dări. Şi Brătianu a continuat pe acelaşi ton : „— Şi oare cînd onor dl. Vioreanu a venit să facă asemenea imputări meschine, şi să tîrască viaţa unui om în noroi, în faţa Parlamentului, în faţa Europei chiar, era oare el preocupat de-acinstitelea, cum pretinde, de afacerile adevărate ale ţării ? La soarta şi la nevoile cele mari ale ţării se gîndea oare el ? Apoi cu acestea, domnilor, slujiţi dumneavoastră nevoile cele cumplite ale naţiei ?..."**

**A continuat mustrător şi amarnic, spunînd că şi el — şi ei, roşii, ar fi putut face la fel : „... pentru că un partid', cît este la putere, dă loc la multe critici, precum şi partidul conservator a dat, iar noi am avut multe ocazii să-l hăr- ţuim, dar nu ne-am coborît niciodată atît de jos, pe un asemenea tărîm !" Şi premierul i-a arătat lui Vioreanu, şi-n vorbe, şi cu degetul, obrazul. „— Adică să stăm cu capul plecat ?" a ripostat cineva. Vin la chestiune, a replicat premierul, mă ocup neîntîrziat şi de cazul domnului Kogălniceanu, care se hrăneşte din munca sa şi nu împilează pe nimeni. Adică ce, un om n-are voie să fie antreprenor de industrie, avocat, chiar şi arendaş, trebuie obligator să fie un bugetivor, să trăiască adicătelea în contul statului, ca prea mulţi din această ţară ? Oare toţi Vreţi să ajungem impiegaţi ai statului,**

postulanţi? Nu e destul pînă unde>am ajuns ?“ Premierul şi-a[1] luat o gură de aer, apoi s-a avîntat mai departe, după ce-a tuşit : „— E drept, domnul Kogălniceanu a dat faliment ca antreprenor de industrie. A dat faliment şi ca arendaş, căci n-a izbutit să scoată mai nici o para din afacerea în care s-a băgat. Să-i urăm să nu dea faliment ca ministru !“

Brătianu l-a apărat pe ministrul său de externe ca funia pe spînzurat. Generalizind, premierul a revenit la necesitatea de a se elabora o nouă lege a arendăşiei, care să nu-i ducă la faliment nici pe proprietari, nici pe arendaşi : „— Dar să n-o amînăm la calendele greceşti, căci vine iar dl. Vioreanu, care se agaţă de orice, numai ca să facă scandal." Şi direct, inculpatului : „— Domnule Viorene, chestiunea pe care ai pus-o, aşa cum ai pus-o dumneata, apasă mai mult administraţia trecută !“ „— Ba pe cea prezentă !“ Brătianu a ripostat, adresîndu-se tuturor : „—■ Nu puteţi să loviţi în administraţia prezentă, fără a lovi în cea trecută. Sîntem legaţi unii de alţii." Şi ca să pună capac, a trimis în direcţia lui Vioreanu un ,,— Hai sictir !“, prins prompt în caietul şedinţei de un stenograf aflat la pîndă.

La pauză, Pişculescu, şeful stenografilor de la senat, s-a apropiat de premier cu caietul de note în mînă.

— Domnule ministru, l-a rugat el, nu vreţi să ştergeţi ultima replică ?

— De ce s-o şterg ?

Pişculescu se codea s-o spună, dar a zis-o totuşi :

— Ştiţi, sînt în tribuna presei fel de fel de căcănari. L-am văzut şi pe Nicolache Grădişteanu...

— Şi ?

**— Duc căcatul prin oraş...**

**— Şi ce dacă ?... Lasă, dragă, căcănarii sînt utili ! Apoi cu gîndul la utilitatea acestora : Acum mi-ar trebui Rob- cănescu...**

**Intervenţia prinţesei în favoarea Bucureştilor i s-a părut emanată dintr-o imensă candoare, probă că doamna era cu totul deasupra locului şi timpului în care se afla.**

**Sau poate că acolo unde prinţul vedea şubrezenia, nesiguranţa, făgăduinţa răului, doamna vedea exuberanţa florală şi pitorescul, de care oraşul nu ducea lipsă. Plimbîn- du-se odată în doi, pe malurile întortocheate ale Dîmboviţei, prinţul a fost indispus de vasta gală a gunoaielor etalate pe ambele maluri, prinţesa în schimb părea vrăjită de sălciile plîngătoare, de podurile în arcuri de curcubeu şi de morile de apă. Cum să-i atragă el atenţia că asemenea imagini ar fi trebuit să dispară ? Altădată, doamna i-a spus că descoperise în curtea unui han părăsit, Hanul de Turtă Dulce, o pădure de oleandri. El s-a speriat : „—Cum aţi ajuns acolo ? !“ „—Dar nu mă tem de briganzi !“ a bravat ea. „—Nu de briganzi e vorba, i-a spus el, ci de şobolani." Şi explicîndu-i calm, cu mult tact pedagogic : ,,—Datorită inundaţiilor din acest an — era blestematul an ’70 ! — şobolanii fug din hrube şi ies la lumină." „—Ce hrube ? !“ s-a mirat doamna. „— Hrubele oraşului !“ i-a răspuns el, apoi s-a căit. în inocenţa ei, doamna ar fi fost în stare să pătrundă şi în aceste hrube, pe atunci inundate de ape, găsindu-le probabil feerice.**

**Ar fi trebuit să-i mai spună poate că**

**pămîntul plat pe care stătea oraşul era străbătut de hrube, care se desfăceau şi se încolăceau în labirinturi, răsuflînd prin sumedenii de guri, unele în Dîmboviţa, altele-n Tei, altele-n Cocioc, al- tele-n Pantelimon, altele-n gîrla Mogoşoaiei, unele hăt departe spre Cernica, dacă nu cumva şi această poveste cu hrubele nu ţinea de legendă. Oricum, oraşul era inundat. Prin aceste hrube cu pereţi putreziţi curgeau lăturile oraşului mizer şi turcit. Zemurile de la zahanale şi tăbăcării, grăsimile de la morile de oloi, zoile de la spălătorii, lazarete, hoteluri, bordeluri, uneori şi rîurile de fecale, deşi acestea dădeau pe-afară, duse în afara urbei cu haznalele pe roţi, minate de haznagii sau căcănari, care strigau : „—Cărăm căăcat, un ban Ocaua, doi bani haznaua !“**

**Prinţul se văzuse silit să restrîngă anvergura proiectului său de asanare, de la idealul etic cel mai înalt la realul unei societăţi, de la societate în întregimea ei la suprafaţa unui oraş — măcar atît, capitala ! Dar şi acest proiect fusese luat în zeflemea, o constata cu tristeţe. Aşa cum tot cu tristeţe constata că zeflemeaua e altceva decît ironia. Trebuia s-o afle. Cuvintele româneşti aveau cîte trei etaje de sens, ba uneori şi un subsol, o hrubă, care ducea în abis. Cuvîntul zeflemea şi-a lămurit sensul pentru prinţ, cînd cineva — â propos de proiectul de asanare a moravurilor — i-a transmis o întrebare de cafenea : „—Şi ce-o să facă vodă cu căcănarii ?“ Apele se limpeziseră deci : la un pol era vodă, la celălalt căcănarii. în rest, o societate indiferentă, adică zeflemistă. Acest fapt măsura încă o dată prăpastia neputinţei publice, unghiul mort sau puţul orb în care lumea românească se afla. în**

**acest context penibil, prinţului nu-i mai rămînea decît să se confrunte direct cu căcănarii, adică să cadă — dacă perseverează ! — în hazna, în hazna ? Da, în hazna.**

**După sărăcirea, mişelirea, sleirea ţării sub turci, vocabula *hazna,* desemnînd înainte trezorerie sau tezaur, s-a golit de noimă rămînînd vorbă goală, umplută ulterior cu alt aur, cel rău mirositor şi devenind haznaua pe roţi, dusă de căcănari prin tîrg. Din aurul *căcălău* al ţării, a rămas — după cîte i se spusese — doar *câcălăul,* iar *haznaua lui vodă* ajunsese să indice punctul unde boierimea îşi lepăda „toate alea“ la sindrofii, sub ochii curioşi ai calicilor golani, care priveau de-afară, printre zăbrele. Logofătul Costache Conachi, mare crai, tălmăcitor şi făcător de stihuri la curtea din Iaşi, a surprins într-o epigramă, care a trecut din gură-n gură, umblătoarea lui vodă Alexandru Moruzi, iar compunerea cu pricina a trecut şi la Bucureşti, ajungînd peste veac pînă la urechile lui vodă Carol :**

***„La Vodă la umblătoare de nu ştii călca pi note,***
***Ieşi de-acolo din putoare, cu că'catul pi ciubote***

**Chiar şi fără epigramă, vodă Carol fusese oripilat, din clipa sosirii, de umblătoarea de la Palat, deşi această instituţie, rămasă în stadiul arhaic, era în floare nu numai în Orient, ci la mai toate curţile europene, imperiale şi regale. Nimeni, din pudoare, nu punea însă punctul pe i, nu numea locul delicat, deşi ar fi trebuit să apară un-om de curaj, un cap încoronat care să spună lucrurilor pe nume şi să propună o**

reformă. Ideea de asanare a moravurilor a fost ca atare dezumflată prin relansarea epigramei lui Conachi, apoi prin tot soiul de zeflemiseli bufone ori savante.

Iată, se spunea prin Bucureşti, Napoleon, cu tot geniul lui, nu abordase acest subiect. Şi era explicabil : reforma, aici sau oriunde, s-ar fi izbit de rezistenţa tradiţiei şi de instituţia teroristă, cu statut de mafie, a căcănarilor. în consecinţă, problema nu se putuse rezolva nici în Franţa, sub mîna Corsicanului, şi nici în Orient. Şi-atunci ce să facă vodă Carol ? O lovitură de stat ar fi avut grave implicaţii sociale şi politice, la scară europeană. Şi atunci nu-i rămînea decît o rezolvare indirectă, printr-un ocol tehnic, adică pe o cale ştiinţifică. Se şi vorbea, şoptit, despre un mijloc de evacuare mecanică — pneumatică ! — a rezidiilor organice, despre o circulaţie prin tuburi metalice, asemenea intestinelor, nişte intestine care să conducă materiile fetide departe de nasul prinţului şi de pîntecele umflat al oraşului, pe sub acest pîntece, pînă la deplina expulzare, printr-un orificiu rectal din porţelan şi cauciuc, care să se închidă şi deschidă singur, ca şi instinctiv. Sau nu mai credea nimeni în ştiinţă ? Se spunea că deja nişte excroci sau nişte obsedaţi, din ţară şi din străinătate, luaseră în studiu chestiunea şi sub acest aspect. Ei cereau fonduri de la bugetul statului pentru a putea observa mai întîi ,.cum se cacă poporul“, ştiut fiind că la elite chestiunea se punea altfel, cele două probleme urmînd a fi tratate separat, una la Academie, cealaltă la Primărie, inclusiv materiile urmînd a fi expulzate prin orificii diferite : spre munţi — aristocraţia, spre şes — poporul, pentru ca aristocraţia să aibă un avantaj şi pe acest plan. Şi

**şarja a continuat pe acelaşi ton. Nimeni, a zis cineva, nu s-a întrebat — pentru a rezolva adecvat chestiunea ! — cum se căcau romanii, din care românii se trăgeau, dar dacii ?, deşi era limpede că cele două neamuri antice rezolvaseră în chip diferit problema delicată. Spaima era ca afacerea haznalelor să nu intre în gura presei, care s-o întindă prin tîrg, căci atît aşteptau căcănarii, jurnaliştii adică — alt cuvînt degradat. Peste caricatură, era somativă totuşi o reformă, oricît de modice, dar din nou nu erau bani. ,,—Dincolo de orice pudoare, declarase un demnitar, cu puţin timp înainte de izbucnirea războiului franco-ger- man, trebuie să recunoaştem că oraşul pute. Nu pute alb sau roşu, pute !“ Dar lucrurile au rămas aici, în acest punct retoric, care marca eşecul unui proiect întors pe dos, pulverizat în zeflemea.**

**Cum să-i fi vorbit prinţul doamnei sale despre aceste lucruri, cînd ea se afla mai sus de nori, în cea mai senină lume cu putinţă ? S-o fi tras pe pămînt ar fi fost brutal, dureros, strivitor. Ca pată de lumină, printre zile sumbre, doamna Elisabeta rămînea neînţeleasă de toţi, inclusiv de augustul ei soţ, prinţul. (Pe doamnă ar fi putut-o probabil înţelege doar Pictorul, domnul Nicolae Grigorescu, sau şi mai bine Rufino, astronomul).**

**Cernat nu s-a oprit la apărarea publică, de la tribuna Camerei, a fostului ministru, el i-a făcut şi o vizită la domiciliu. Se simţea dator să-i exprime direct mulţumiri generalului Florescu**

**pentru felul cum pregătise tehnic şi moral armata, o armată care nu-i dăduse bătaie de cap pe front, indiferent cît de sever ar fi judecat-o. Fiindcă din nou Cernat judeca armata sever, în lumina ultimelor evenimente. Armata era alcătuită majoritar din ţărani, toţi aflîndu-se în acea clipă sub presiunea primăverii, ţăranii care voiau să lepede uniformele şi să redevină ţărani. Ţăranul era bun ca soldat, Cernat o ştia, doar pe durata luptelor, dar cum încetau luptele cum zbura cu gîndul .acasă, de unde necazul comandantului, datoria lui de a veghea necontenit la coeziunea trupei, care altfel se dizolva în indivizi, fugind care încotro, ca iepurii. Cînd să zici că ai sub mînă o trupă bună, după ani de instrucţie, venea demobilizarea, lăsarea la vatră, iar pe poarta cazărmilor năvăleau alţi indivizi, din nou ţărani, satele anarhice, cu care trebuia s-o iei din nou de la capăt. Ideal ar fi fost, în viziunea lui Cernat, ca armata să se separe cu totul de societatea civilă, de lumea rurală mai ales, dar şi de lumea urbană, cazărmile aflîndu-se undeva deasupra lumii, ca mănăstirile, de unde să patroneze societatea impură, coruptă de politicianism, mai cu seamă în ultimul timp. Ajuns acasă, Cernat căzuse şi el în „mlaştina politiciană“, iar acum se afla în faţă cu o victimă a mlaştinii : predecesorul său de la Război.**

**Minute în şir, încă sub şocul dezbaterii de la Cameră, Cernat n-a ştiut ce să-i spună fostului ministru, cum să-l consoleze, iar bătrînul n-a ştiut la rîndu-i^ cum să iasă din situaţia care încă-1 paraliza ; avea mina unui om cu desăvîrşire strivit. Nici nu era, în fond, ceva de discutat în urma afacerii cu „rufe murdare" —**

**era din nou un joc de politicieni, o murdărie politiciană — singura chestiune care-1 nedumerea pe Cernat era totuşi cum se ajunsese aici, cum fusese cu putinţă. Căci dacă era ceva real, Florescu ar fi trebuit să-şi asume răspunderea şi să se împuşte, iar dacă nu, atunci ar fi trebuit să-i împuşte pe ceilalţi, să-i tîrască la tribunal, să le facă proces, să înfunde ocna cu ei. Ceva real era totuşi, bătrînul nu ţinuse bine în mînă administraţia oştirii, se dezinteresase de unele fleacuri — Florescu era mai mult un om de salon —, fapt inadmisibil în lumea de politicieni în care militarii totuşi se aflau.**

**— Dar cum de nu v-aţi putut feri, domnule general, de monştrii ăştia ? a întrebat pînă la urmă oaspetele.**

**— Cum să te fereşti, dragă ? Asta-i lumea la noi.**

**Răspunsul l-a alarmat pe succesorul de la Război, în**
**fond aşa ceva, o nenorocire asemănătoare, putea păţi şi" el. Ce-1 asigura că nu, şi cine ? Faptul că ţinuse tot timpul un ochi deschis pe scriptele armatei ? Ei şi ! Pe Cernat l-au trecut brusc năduşelile. N-ar fi fost oare mai înţelept să se împuşte de pe acum ? Tot isprăvise războiul, îşi încheiase misia. După război, mulţi ofiţeri bravi, inclusiv prietenul său Mihai Cristodulo Cerchez, voiau să se retragă din armată, unii îşi şi prezentaseră demisiile. N-ar fi fost oare prevăzător să demisioneze şi el, imediat ? Cînd lumea e a politicienilor, cum se dovedea, oamenii de onoare se retrag, nu consimt să fie puşi pe picior de retragere într-un *mod impardonabil, ca fostul ministru pe care Cernat îl avea în faţă.**

**— Şi totuşi, cum s-a putut întîmpla una ca asta, domnule general ?**

**Bătrînul a întors spre Cernat nişte ochi surprinşi, chiar la Cameră privise luniea cu ochi surprinşi — nu înţelegea ce se întîmplă ! —, a schiţat şi cu umerii un gest de nedumerire şi neputinţă :**

**— Dragă, a spus el, eu nu fac administraţie, eu sînt militar.**

**Răspunsul era dezarmant şi Cernat s-a simţit fără arme. Florescu fusese un excelent militar, pusese armata pe picior de război — aşa o moştenise Cernat !, iar în acest caz ce i se putea cere mai mult ? Să se fi ocupat el, ca ministru, de potcoave de cai morţi, de nasturii de la tunici, de pete- cile de la mantalele soldaţilor ? Să fi inspectat chiar el Spălătoriile Lemaître, ca să controleze cîte izmene intră la fiert şi dacă patronul nu încarcă la săpun ? în privinţa săpunului, Cernat introdusese o reformă. Suspicios cum era, bănuind că săpunul se fură, dacă e încredinţat unei antreprize de spălare a rufelor, el a dat ordin ca săpunul să ' fie distribuit direct soldaţilor care să-şi spele singuri rufele. ,,— în caz de război, a spus el, n-o să car spălătoriile după trupă, pe front. Nici n-o să trimit rufele soldaţilor în ţară, la spălat, cum îşi trimit boierii lenjeria la Viena sau la Paris.“ A ordonat deci ca soldaţii să-şi spele rufele cu mîna lor, dar cu grijă, ba chiar cu maximă atenţiune : „— Spălaţi-le şi voi mai cu milă ! le-a spus el soldaţilor care zoleau la rufe, pe malul unui rîu de sub Balcani. Ţine şi săpunul, ţin şi rufele mai mult !“ Re- amintindu-şi de această salutară prevedere, Cernat s-a mai liniştit, era asigurat dinspre partea săpunului, armata arăta curat, politicienii ar fi urmat să-i pună în cîrcă altceva, să caute o altă pată-n soare. Se liniştise**

niţel şi bătrînul, simţea nevoia să iasă din oroare, să se însenineze.

— Şi cum a fost, dragă, la război ? l-a întrebat fo.stul ministru pe succesor.

întrebarea era derutantă, ar fi fost normal ca fostul ministru să urmărească pas cu pas mersul luptelor şi situaţia frontului. Un război se vede mai bine de la distantă, de sus, pe hartă, şansă pe care Cernat n-o avusese. Cel ce urmăreşte de sus lupta, chiar cînd n-o comandă, se află în centru, cel ce-o duce efectiv se află la margine, deşi Cernat n-o regreta. Era oare bătrînul atît de în afară, într-o asemenea poziţie marginală — fie şi silnică !, încît să-l întrebe o enormitate : cum a fost războiul ? ! Cernat a presupus totuşi că fostul ministru s-a referit la altceva, din nou la tema lor, la amestecul politicienilor, al factorului politic în afacerile armatei. Cernat a tras aer în piept şi a spus necăjit :

— Domnule general, ăştia nu sînt oameni de arme. Ăştia n-au ştiut ce se poate şi ce nu se poate în chestiunea militară. Ăştia, practic, ne-au stricat războiul.

Un „Cum, dragă ? !“, de înmărmurire, s-a văzut pe faţa bătrînului. Cernat şi-a dat seamş că Florescu suferea pentru ceea ce se întîmplase, deşi încă nu credea, nu putea crede, nu-1 ducea mintea pînă acolo, aştepta zăpăcit explicaţii. Fostul ministru şi-a reluat uimirea :

— Cum, dragă ? !

— Cum s-a şi văzut ! Apoi dintr-o suflare, cu tot năduful : în primul rînd războiul ar fi putut să fie cu mult mai scurt, dacă nu se amestecau civilii !...

— Păi s-au amestecat şi aici ? !

— Păi cum !

Spusese acest „Păi cum“ cu revoltă, ca şi

cum civilii, societatea civilă, statele şi guvernele n-ar fi trebuit să aibă nici un amestec în război. După Cernat nici nu aveau. Ca să spulbere orice dubiu de principiu, Cernat a spus-o răspicat :

— Chiar cu inamicul poţi să convii mutual asupra unei bătălii. El, ca şi tine, urmează o regulă tactică şi strategică predată la şcoala militară, chiar dacă unul din cei doi o calcă, aşa cum e firesc. Pe cînd civilii n-au nici una !...

— Păi cum de s-au amestecat ? !

— Păi s-au amestecat !

Pentru a-şi susţine afirmaţia, Cernat i-a oferit fostului ministru o demonstraţie ca la Şcoala de Război. Florescu convenise la rîndu-i asupra principiului : războiul era, după toate teoriile în uz, pentru marii comandanţi, o afacere de militari. Guvernul trebuie numai să definească inamicul, să-l indice doar, apoi să-i lase pe militari în pace, să se bată cum ştiu ei. Să nu-i tragă de mînecă, să nu chi- biţeze în timpul partidei, să nu introducă factori străini de ecuaţie, care riscă să răstoarne un rezultat ca şi obţinut. Lui Florescu nu-i intra însă în cap — nu convenea să creadă ! — că şi-n cursul acestui război factorii străini se amestecaseră, tulburînd puritatea ecuaţiei, care, din perspectiva rezultatului militar, apărea totuşi bine.

— Cum bine ? a strigat Cernat, cînd războiul s-ar fi putut isprăvi încă de anul trecut !

**— Ca dovadă, Cernat i-a desfăşurat bătrînului planul strategic român, lansat de Statul Major al armatei, de fapt de Slăniceanu. Atît planul cît şi autorul acestuia fuseseră însă puse la dosar datorită civililor.Pe Slăniceanu ştiţi că nu-1 înghit, a mai spus Cernat. Nu-1 înghit ca ofiţer, fiindcă eu nu suport militarii de cabinet !... Dar planul lui a fost excelent. Dacă tăiam cu armata pe valea Iskerului, pînă-n Balcani, izolîndu-1 pe Osman-Paşa la Vidin, dacă ruşii făceau aceeaşi operaţie pe celelalte rîuri, izolînd şi lichidînd cetăţile de la Dunăre, episodul Plevna nu mai avea loc. Aveam finalul, încă din vară.**

**Bătrînul se înviorase, acum fierbea de neastîmpăr :**

**— Dar cine s-a putut opune ?** *

**— Cum cine ? Factorul civil. Nu militarii ruşi, nu Mi- liutin, ministrul lor de război, căci cu el ne-am înţeles, ci camarila politică, experţii de paie, care n-au consimţit să ne acorde o acţiune separată, factori pe care noi n-am izbutit să-i convingem. Chestiunea nici nu s-a discutat între militari, ci între civili.**

**Părea stupefiant, bătrînul n-a îndrăznit să-l contrazică pe oaspete, Cernat şi-a urmat ideea :**

**— Dar planul lui Abdul Kerim-Paşa, ca să trec şi la inamic ? ! Acest Abdul Kerim-Paşa, comandantul din vară al întregului front din Balcani, n-a fost un nebun cum s-a insinuat la Istanbul. El a vrut să atragă întreaga armată rusească dincolo de Balcani, momind-o cu victorii uşoare, pentru ca apoi să închidă prompt trecătorile munţilor şi s-o lichideze. Războiul ar fi fost isprăvit din iulie, ruşii îndurau o catastrofă de zile mari. De pomană treceam noi Dunărea ca să le venim în ajutor. I-**

a ajutat însă Istanbu- lul, din nou factorul politic, civilii din Marele Divan al sultanului, pigmeii, care l-au scos pe Abdul Kerim-Paşa, i-au luat comanda. Astăzi, obiectiv vorbind, rezultatul ne avantajează, dar discut din punct de vedere pur militar. Mîncau ruşii papara ? Cum încă ! Şi noi, împreună cu ei. Dacă varianta Abdul Kerim stătea în picioare, azi precis eu eram prizonier la Istanbul, împreună cu prinţul, cu ţarul şi cu marele duce Nikolai. Şi zîmbind, satisfăcut : Acum sîn+ otomanii prizonieri la noi, dar printr-o eroare a lor. Da, şi azi eram sub otomani, poate pentru încă un veac.

Bătrînul general era interzis, nu putea concepe ce auzea :

— Şi ce te bucuri aşa ? i-a spus lui Cernat.

— Nu mă bucur, dar trag o încheiere. Şi încheierea este că, dintr-un nimic, civilii pot răsturna o ecuaţie.

Bătrînul îl cunoştea bine pe Cernat, îi fusese cîndva subaltern — locotenent, căpitan, colonel, dar chipul lui de acum îl speria : încă tînăr generalul căpătase în urma războiului o mobilitate extraordinară, pe care nu i-o pre-supunea, pe care probabil nici prinţul, ca şef al armatei, n-o avea. Pentru prinţ, rezultatul războiului, victoria sau înfrîngerea, ar fi fost un dat. După un respiro, Cernat a trecut, cu patos, pe celălalt front, în Asia, unde se petrecuseră nişte întîmplări asemănătoare :

— Dar în Caucaz ?...

Bătrînul însă părea epuizat ; fusese supus la o prea. dificilă probă. Din perspectiva lui Cernat războiul putea să fie altfel, să se desfăşoare altfel, dacă militarii din toate taberele şi de pe toate fronturile ar fi fost lăsaţi în pace, cum ar

fi vrut-o ei. Ce-ar fi ieşit ? Probabil ceva inimaginabil din punctul de vedere al civililor şi chiar din punct de vedere pur militar. Bătrînul general l-a oprit însă pe Cernat să continue, i-a cerut-o imperios, ridicînd indexul :

— Să nu mai spui nimănui ce mi-ai spus mie. Ai sminti istoria viitoare. Milităreşte privind lucrurile, războiul a fost bun.

— Cum bun ? ! a sărit Cernat. A fost o competiţie a erorilor, o catastrofă. Şi v-am spus de ce !

O spusese clar, dar bătrînul trebuia să-şi înghită medicamentele, aduse de un fecior pe o tavă. Cernat a asistat la acest ceremonial, apoi s-a ridicat. Era urgent să se ridice : el nu trebuia să ajungă în halul în care ajunsese bătrînul Florescu.

întors la minister, Cernat a dictat aghiotantului de serviciu un ordin care a şi fost transmis administraţiei, în cursul aceleiaşi nopţi : pe cîmpurile de luptă nu trebuia să rămînă nici măcar un pai din inventarul armatei.

Acum Nae se dumirise, ştia unde se află : la spital, în odaia muribunzilor. Apăruseră din nou cele trei femei, pe care marinarul nu le suporta, fiindcă nu-1 scăpau din ochi : o maică-n negru din Carpaţi, o maică-n alb, adică o soră albertină din Italia ; o maică în portocaliu, adică o soră budistă din Calcuta sau din sudul Chinei. I se părea că are vedenii, dar ochii nu-1 înşelau. Apăreau cînd toate trei, cînd pe rînd ; şuşoteau între ele, îl arătau prin semne. Sora


4

**budistă avea palmele umede şi ochii măriţi de febră. Sora albă era mai mult o umbră albă, un voal de mireasă. Sora neagră era cea mai harnică, îl urmărea cu o încăpă- ţînare de furnică, tot încercînd să-i atîrne o cruciuliţă la gît. Nae le urmărea la rîndul său. Ele se temeau de maior.**

**Apoi Nae a simţit deodată în nări un fum de tămîie. Apoi de smirnă. Apoi şi fumul dulceag de santal. Trecuse prin odaie budista şi parfumase aerul. „—Deschideţi fereastra !" a vrut să strige, dar n-a avut puterea. Călugăriţa neagră şi călugăriţa galbenă au dispărut. Călugăriţa albă i-a dat să mănînce zăpadă. El s-a simţit răcorit şi înviorat. Era din nou stăpîn pe mintea lui. „— Iar o fac pe mironosiţele, pe sfintele femei ! şi-a spus, cu silă. Din nou o să ne cădelniţeze şi o să ne îndemne să apucăm pe drumul cel bun." Se referea la cele trei călugăriţe. Se gîndea la el şi la asiaticul de alături, care de mult nu se mai afla în pat. Cele trei, cea în alb, — o catolică, cea în negru — o dreaptă ortodoxă, şi cea în portocaliu, rasă în cap — o budistă, fuseseră aduse special pentru ei, budista pentru japonez. Ce bine că Alizeea hălăduia singură pe mări, fără să se amestece cu această plebe. Purificările la care ar**
**ii urmat să fie supus marinarul, pe ea n-o atingeau. Ea rămînea în neprihănirea ei marină, năzărindu-i lui Nae în minte doar în clipele cînd se simţea cel mai rău.**

**„— Nu aveţi nimic de regretat ! le spusese una dintre călugăriţe surorilor ei. Aceşti bărbaţi sînt buni să fie cădelniţaţi şi oblojiţi pe răni." Lui Nae îi revenise umorul. Bărbaţilor răniţi şi muribunzi li se spusese probabil ceva asemănător, de către un călugăr : „— Nu aveţi nimic de regretat. Aceste sfinte femei nu-s femei." într-adevăr, cele trei, ignorînd**

muribunzii, lucrau harnic şi într-o deplină concordie : cărau rufele murdare, pansamentele, oalele de noapte. După evacuarea dejecţiilor, aeriseau şi plimbau prin saloane cădelniţele. Puneau şi ulei în candele. Schimbau feştila. Cînd unuia i se isprăvea feştila, atunci puneau feştilă nouă. în patul rămas gol era adus altcineva. Bolnavul nou era cărat cu mari precauţii, purtat pe mîini de doi, trei, patru, cinci inşi, ca să nu se spargă. Ca şi cum ar fi fost de două, de trei, de cinci ori mai greu decît era, ca şi cum bucăţile din care era făcut nu s-ar mai fi legat unele de altele. Cineva a întrebat : „—N-ar fi mai bine să-i aducem bucată cu bucată ? Vedeţi că ăstuia i-aţi uitat afară piciorul !“ Piciorul acelui muribund fusese uitat nu în sala de’ operaţie, ci pe front. în spital, graţie ştiinţei medicale, rănitul pierduse şi al doilea picior. I s-a adus în schimb un picior de lemn, apoi două cîrje, cu care nu mai avea ce face, căci fusese uitată şi o mînă — dreapta, stînga ? nu se mai ştia. Nae era de părere că rănitului în cauză i-ar fi fost mai de folos două aripi.

Scoaterea din odaie, la morgă, era însă mai uşoară. Cel trecut dincolo era moale ca ceara ; îl scoteau pînă nu înţepenea. Luminarea de ceară din mîna lui se muia, ţinută cu de-a sila de o altă mînă — pînă cînd căldura mîinii vii, căldura amurgită a mîinii moarte, muiau ceara, care se topea la sfert, la jumătate, dar nu toată, mai rămînea un rest şi pentru altul, căci se făcea economie la luminări.

în odaie rămînea doar fumul, fumul de luminare, fumul gros de ulei de candelă, fumul de tămîie, plus un fum dulceag, extrem de aromat. „— De unde-or fi adus santal ?
*s-a mirat Nae. Şi tot el : Probabil din Asia.

**Pentru japonez." Nu-şi amintea dacă japonezul fusese amator de tabac. Ar fi trebuit totuşi să-l roage, cînd pleacă, să aducă şi nişte tabac de China, de Jawa, n-avea importanţă, tabac să fie. „— Tămîia se combate numai cu tabac !" şi-a spus Nae. Cea mai fericită ispravă de amor a lui — una dintre ! — fusese cu o ţigancă, amatoare de tutun, care i s-a dat „pe-un fum". Nu era sigur însă dacă povestea nu fusese cumva inventată de el, ca să-şi distreze camarazii, îşi amintea doar ce le spusese camarazilor, la popotă : „— Sînt bune ţigăncile, domnilor, fac amor pe-un fum de ţigară, ţigară din care tragi tu-; Dă-mi un fum şi mă dau ţie ! mi-a zis una, posedată de viciul tutunului. Apoi a tras din ţigarea mea numai un fum. Sublim, nu-i aşa ?" Apoi altă voce necunoscută, una de care Nae se îndrăgostise — scurt ! — numai după voce :**

**,,— Domnule, maior, eu dacă consimt, vreau să ne prindă el asupra faptului şi să ne omoare. Aş fi răzbunată '!"**

**„— Doamnă, dar eu nu vreau să mor."**

**„— Sînteţi un laş !"**

**Pe Nae l-au chinuit şi alte voci, care mai de care. II chemau, îl atrăgeau, îl certau, îl respingeau, se încăierau între ele. Era un noroc cînd apăreau cele trei călugăriţe, cu cădelniţele lor, ca să le readucă la tăcere. Vocile se potoleau o clipă, cît în aer stăruia fumul. Cînd fumul se risipea, se auzeau din nou. Nu se putea înţelege nimic, era o gîlceavă ca de valuri. El îşi încorda auzul s-o distingă pe ea. Nimic. Alizeea tăcea. în schimb se auzea Didina, care-1 mustra :**

**,,— Ai văzut unde-ajunseşi, Nae ? Te-au adus aici muierile şi tutunul, şi chefurile..."**

**„— Şi ţie ce-ţi pasă ?"**

**Apoi nişte voci de bărbaţi — vizita de dimineaţă :**

**— întoarceţi-1 pe partea ailaltă !**

**— Mai are vreun sens ?Totuşi.**

**Nae se simţea moale ca ceara. N-avea puterea să mai riposteze şi să le spună că mai are sens de vreme ce-i auzea cuvînt cu cuvînt.**

**— Maiorul e coşcovit de fel de fel de febre, o lămurea unul dintre doctori pe o doamnă.**

**— Ce înseamnă coşcovit ? a întrebat doamna interesată de acel cuvînt.**

**— Coşcovit, adică surpat, răscopt, aproape isprăvit, i-a răspuns medicul.**

**— Poate se războieşte ! a spuş cineva într-o doară.**

**— Războlit şi răspopit e acelaşi lucru ? a mai întrebat doamna, care profita de orice prilej ca să înveţe cîte un cuvînt nou.**

**Nae n-a mai auzit răspunsurile, toţi cei din jur se grăbeau să-i ofere vizitatoarei lămuriri de vocabular, el i-a trimis la dracu pe toţi, inclusiv pe medic şi pe doamnă. „— Cînd mă voi scula, le-a promis el, în gînd, repetînd o vorbă mare, pre mulţi vă voi popi io !“ Voia să-l popească mai ales pe acel medic care pretindea că marinarul e coşcovit, hîrbuit, isprăvit, făcîndu-se gazda tuturor febrelor de pe Terra. Individul era precis un „terrian“, habar n-avea de ce boală suferea Nae, o boală care nu era de nasul unuia ca el. Şi nici a doamnei, pe care a auzit-o din nou :**

**•— Dar a fost şi rănit, mi s-a spus ! E propus la decoraţie...**

**— I se va da probabil post-mortem ! a explicat cineva, un militar din comisia pentru decorări.**

**— Da, a fost şi rănit astă vară, a mai adăugat „terria- nul“. Fără răni vizibile însă. Acestea se vor putea determina precis, la autopsie.**

**— Autopsie ? 1**

**Nae a priceput că reprezenta un caz clasat şi a decis, atunci pe loc, să fugă din spital.**

**Lui Cernat i s-a raportat telegrafic că din inventarul armatei nu lipsea un pai. Movila de paie de lîngă Calafat era întreagă volumetric, ca şi la începutul războiului. Prăvălită niţel pe-o coastă, „cum se vede din crochiul ce urmează a se trimite prin curier", dar în rest intactă şi sub pază bună.Punct suprem al crizei din ’70 : intrase în disoluţie armata. Examinînd atunci lista ofiţerilor demisionaţi, care trecuseră de partea francezilor, pe prinţ l-a cuprins ameţeala. Grade mari, nume mari, aproape numai nume mari. Armatei sale, pe care el o ridicase în picioare, i se furase într-o singură noapte scheletul. Armata arăta acum ca o fantdmă. Prinţul nu mai avea armată. Demisiile fuseseră demonstrative, căpătînd aspectul unui protest global faţă de şeful suprem. Prinţul era respins în calitatea sa de şef suprem. Nu sub forma rebeliunii — ofiţerii nu răsculaseră armata, ca-n America de Sud — ci sub forma retragerii individuale şi apoi a înrolării în armata ostilă familiei prinţului Carol de Hohenzollern. Primul o făcuse căpitanul Costi Aldea, care a dat semnalul acţiunii. Toţi spuneau : „— Nu sîntem cu Prusia, sîntem cu Franţa".**

**Aparent, schema armatei rămăsese aceeaşi, pe corpuri, divizii, regimente, rămăsese aceeaşi şi structura ierarhică, avîndu-1 pe prinţ în vîrf, dar se rupsese coerenţa interioară, armata arăta ca un lanţ din care zalele se rupeau una cîte una sau mai multe deodată, în bloc, cu un zăngănit infernal, zăngănitul anului 1870. Şi zăngănitul infernal creştea. Lîngă numele unor**

familii istorice, apăruseră şi nume mai mici, grade mici. Un nume l-a intrigat la culme : locotenent Leonid Căpăţînă. Ce căuta un Căpăţîn
ăîn afacerile aristocraţiei ? Dar Căpăţînă era probabil un căpăţînos. Apoi un căpitan Anghel, un bun călăreţ. Chiar şi Anghel ? ! Scandalos era şi cazul unui ofiţer de marină, Maican, care lupta pe o fregată franceză, în apărarea apelor franceze. Ba pînă şi un sergent-major, armurier la Arsenal, unul Iftode, pornise spre Sedan. Ce hram avea pe frontul franco-german acest Iftode ? ! Despre cei care plecau voluntari scriau şi gazetele din Bucureşti, procla- mîndu-i eroi : „încă un demn ofiţer român plecat să moară pentru Franţa“ sau „M-am decis să mor odată cu Franţa.[1]*

Culmea culmilor, s-a decis să moară odată cu Franţa şi Carol Davila, omul care, împreună cu Brătianu, îl adusese pe prinţ în ţară. Davila era cel care-i spusese prinţului — pentru a-1 decide să vină în România — că va muri român : *„Moi-meme, je sais que je mourrai roumain“.* Ce se petrecuse cu acest domn care participase direct la întemeierea dinastiei române ? Cum uitase cu totul ■coarda română care vibra în pieptu-i ? Nu-i spusese el, atunci, la Diisseldorf, că deşi este francez prin origine, a devenit incapabil să se separe de România ? Cuvintele lui Davila îl mişcaseră atunci pe prinţ, pînă la fibră : *Celui qui connait bien ce pays devient incapable de s’en separer* Atunci cum de se separase atît de brusc, făcînd să răsune din nou în el struna obîrşiei uitate ? De ce el, prinţul, ca german, ar fi reprimat aceeaşi strună ? „Mo, eu sînt romin, declara pompos româno-francezul în româna lui pocită. *Kit timp eu romin voi fi, nu mă tem ke voi* peri."

**Autorul acestei declaraţii sforăitoare răspunsese prezent la primul •cucurigit al cocoşului galic, zburînd imediat către Franţa, unde a şi devenit şef al unei ambulanţe de Cruce Roşie de pe lîngă armata mareşalului Bazaine.**

**Zile întregi prinţul nu şi-a putut reveni : Davila şi Franţa, Davila de partea francezilor, deci împotriva lui ! Ceea ce-şi admitea sieşi, chemarea sîngelui, nu-i admitea lui Davila, în care gîlgîia din nou sîngele francez. Apoi o satisfacţie : Davila căzuse prizonier, cu tot cu ambulanţă. Prinţul urmărise itinerarul pe hartă, interesat să afle nu ce va păţi Bazaine.— îl aştepta la cîţiva paşi catastrofa ! — ci exclusiv ce vă păţi Davila, care a şi păţit-o : armata lui Bazaine a fost distrusă între Sedan şi Metz, iar bravul voluntar franco-român a fost prins şi internat la Saint- Privat.**

**Dar tot prinţul a intervenit la Berlin, pentru ca prizonierul să fie tratat omeneşte. A şi fost tratat omeneşte de colegii săi, medicii germani, de la care prizonierul a şi învăţat cum se conduce, cum se organizează, cum se înzestrează o ambulanţă la timp de război. Mulţumirea prinţului a fost deplină în clipa în care Alteţa-Sa a aflat că toţi francezii, prizonieri şi medici prizonieri, au putut constata pe propria lor piele — inclusiv ingratul Davila ! — cît de loiali sînt învingătorii, germanii adică, în respectarea Convenţiei de la Geneva. Fiindcă toţi medicii francezi, căzuţi prizonieri, au fost lăsaţi liberi să-şi îngrijească răniţii. Inclusiv ambulanţa lui Davila a fost ajutată să funcţioneze ca ambulanţă, fiind dotată cu instrumente şi medicamente germane. O palmă pe obrazul ingratului ? Palma a răsunat în gol, căci, la**

întoarcerea de pe frontul francez, Davila a declarat : „Mo, acesta a fost un moment romantic, absolut irepetabil. în fond, nemţii rămîn nemţi, veţi vedea !“

Prinţul avea să afle mai tîrziu de această declaraţie, care desigur l-a indispus. Atunci, pe moment, avea să i se ofere însă încă o satisfacţie : Davila, prizonier fiind, a avut cuvinte de laudă pentru artileria germană, care izbutise să provoace în rîndul armatei franceze un adevărat dezastru, mii de morţi şi răniţi. Medicul franco-român declarase unui corespondent german de front : „— Obuzul francez eclatează în aer, la o distanţă neprecisă şi neputincioasă, pe cîtă vreme obuzul german eclatează în carne vie, cu cea mai mare preciziune.“- „— Foarte bine, şi-a spus Alteţa-Sa, bine că a constatat-o direct.” Tot direct, Davila a putut lua cunoştinţă de felul perfect de organizare a serviciului sanitar german, fără, a mai vorbi de Crucea Roşie germană sau de ambulanţele trimise pe front de Ordinul Cavalerilor de Malta. Şeful acestui ordin, contele Stolberg, i-a arătat „românului" toată bunăvoinţa, astfel încît Davila s-a văzut obligat să-l admire şi să-l salute cu mîna la chipiu, declarîndu-1 „un gigante". De altfel, acest „gigante" îşi extinsese benefic protecţia asupra întregului front. Davila însuşi a povestit presei, prizonier fiind, cum contele Stolberg a intervenit în favoarea unei femei franceze din zona ocupată, pentru ca bunurile acesteia să-i fie restituite, iar soldatul care o jefuise să fie deferit justiţiei militare.

Apoi deziluzia : Davila a fugit de sub loiala protecţie germană pe care atîta o admirase, retrăgîndu-se în liniile franceze înfrînte, cu ambulanţă cu tot. Şi încă una : întors la

**Bucureşti, acelaşi Davila avea să declare amicilor despre contele Stolberg, despre cavalerii de Malta, despre justiţia de front germană : „— Mo, acesta a fost un moment romantic, absolut irepetabil. Veţi vedea mai departe ce-o să păţească lumea cu bestia !" Cine era bestia ? !**

**Morala fabulei anului 1870 fusese groaznică : Armata Română nu era armata sa, deşi prinţul îi era şef, era armata naţiei.**

**— Poftim, priviţi ce-i în om ! a strigat clocotind de mînie nea Taşcă, spre cei doi tineri, arătîndu-le demonstrativ lamela de sticlă, smulsă de sub ochiul microscopului. Apoi şi mai revoltat : In om este un iad !**

**Lamela a trecut din mînă în mînă, dar cu ochiul liber „iadul" nu se vedea. După Sabin, s-a aşezat la microscop Theo. Ce-a văzut l-a vrăjit. I s-a părut întîi că are sub ochi un nor galactic în care fierbe ceva indistinct. Apoi imaginea s-a clarificat. Nea Taşcă a mărit-o. Tînărul s-a tras la o parte şi a şoptit speriat :**

**— Nu e cu putinţă.**

**— Ba e cu putinţă ! a decretat nea Taşcă. E subviaţa. E subviaţa populată cu fiinţe, căci ceea ce vezi sînt fiinţe.' Domnul Pasteur le-a legitimat. Domnul Zeiss ne-a făcut să le vedem. Poftim ! De azi înainte, noi trei vom trăi pe seama microbilor.**

**— Şi nici nu ştiu dacă sînt buni sau răi ! şi-a clamat deruta Sabin.**

**— Oricum, n-or fi îngeri ! a presupus**

**bătrînul.**

**Tehnicianul noului aparat, instalat într-un mic laborator la Spitalul Brâncovenesc, credea în îngeri. Datorită microscopului, nea Taşcă edificase într-un foarte scurt timp, nici cîteva luni, o nouă viziune asupra vieţii. Aceasta s-ar fi înfăţişat, în urma descoperirilor domnului. Pasteur, nu cu două etaje, ca-n Biblie, ci cu trei : subviaţa — în care intrau microbii, viaţa — în care se aflau fiinţele vizibile, inclusiv omul, şi supraviaţa — sediul îngerilor, aceştia invizibili, deocamdată, şi al principiului divin, invizibil în absolut.**

**Zilnic, pe lîngă microscop defilau şiruri de curioşi, nu numai din personalul spitalului, dar şi din oraş. Cu acest prilej trecuse prin laborator şi bătrînul Dissescu, care culesese prompt replica lui nea Taşcă, răspîndind-o prin Bucureşti. Tot el lansase zeflemeaua că la Brâncovenesc**
**— la cererea domnului Brătianu — se căuta un procedeu care să facă îngerii vizibili. Doar aşa guvernul să se aleagă cu ceva după pace, microbi avînd har Domnului berechet, adunaţi în timpul campaniei de pe toate fronturile. Cum boliştile din oraş nu se domoleau, ideea unei alte cauze a morţii — de care era făcut responsabil guvernul — speria lumea. Naţiile care n-avuseseră în ţările lor trupe străine, precum Franţa, Englitera său Germania, hălăduiau fericite, fără microbi. în România în schimb, mai cu seamă în Bucureşti, se adunaseră toate relele lumii. La lista de boli cunoscute, identificate din secoli de popor, se adăugau boli noi, fără nume, aduse la cunoştinţa opiniei publice gratie ştiinţei moderne. Puteai muri, după cum afirmase**

cineva, în totală necunoştinţă de cauză, nu ca odinioară. La Brâncovenesc însă, de cîteva luni, se căuta cauza, o altă cauză, nebănuită pînă atunci şi neţărmurită, fiindcă ceea ce vedeau cei trei cercetători era un fel de infinit astral. Theo, mai tare decît Sabin şi decît nea Taşcă, era uluit de mulţimea îngrozitoare a fiinţelor invizibile, concentrate într-un spaţiu infim — o lacrimă de lichid — şi de viteza cu care proliferau.

— Vin spre noi într-un ritm covîrşitor ! a constatat el. Intr-o invazie continuă.

— Nu vin, l-a corectat nea Taşcă, un mai bun observator. Stau pe loc. Pe cît de iute se înmulţesc, pe atît de iute dispar. Sînt paraleli cu noi.

— Dar vin de undeva !...

— Vin din începutul lumii şi se duc spre sfîrşitul lumiîr a filosofat nea Taşcă. Eu isprăvesc prin a crede că n-au nici o legătură cu oamenii. Nu ca îngerii care ne stau deasupra şi ne veghează. Ăştia ne mănîncă pe dedesubt. Trec prin noi şi ne ucid. Probabil că le stăm în cale. Sînt agenţii sfîrşitului, să ştiţi. I-a adus pe lume dracul. Nu-mi vine să cred că Dumnezeu a putut concepe aşa ceva. Nu scrie nicăieri.

Theo şi Sabin au rîs pe ruptele spre furia lui nea Taşcă. Om fără cultură medicală, acesta era totuşi un iscusit tehnician, mai aproape de optică decît de zoologie şi botanică, deşi nea Taşcă avea o diplomă de botanist, de unde ochiul lui acut de observator. El vedea, mai inspirat decît ceilalţi doi, dar lega observaţiile în chip tradiţional, după nişte calapoade în care faptele mărite sub microscop nu mai intrau. Ca să se dumirească la minim asupra microbilor,

**Sabin l-a întrebat :**

**— Ce sînt, animale sau plante ?**

**Nea Taşcă a dat din umeri cu sensul dracu să-i ia. Apoi el însuşi intrigat :**

**— Unii sînt perfect transparenţi, ca cristalele. Să fie •oare cristale vii ?**

**Asemenea dubii păreau de nesoluţionat. înainte de a se aşeza la microscop, nea Taşcă îşi făcea cruce, spunea „— Doamne-ajută !", apoi frecîndu-şi mîinile „— Ia să vedem ce-a mai pus la cale diavolul !" Slujea însă cu sinceritate ştiinţa, socotind că domnii Zeiss şi Pasteur sînt, ca şi el, auxiliarii lui Dumnezeu.**

**— Totuşi o ordine va trebui să punem şi-n haosul ăsta ! a hotărît nea Taşcă într-o bună zi. întîi să-i identificăm şi apoi să-i numim. Nu pot exista fără nume, trebuie botezaţi. Le dăm adică certificat de botez şi-i lăsăm să circule mai departe prin lume, pînă cînd i-o şterge Dumnezeu din catastif. Ce să le facem ?**

**Cu chestiunea numelor lucrurile s-au încurcat. Nu era de admis ca microbii să poarte nume creştineşti, nume de oameni, trebuia recurs, ca şi pentru celelalte necuvîntă- toare, animale sau plante, la glosarul ştiinţific latin, tradiţional de veacuri. Nea Taşcă ar fi fost fericit să poată identifica un microb local — răul locului — pe care să-l boteze cu sintagma ,,Carpathicus" sau „Carpathica", ceva în genul „Febris Carpathica", numind şi boale — o febră anume ! dar şi agentul provocator de moarte. Ar fi vrut ca la sfîrşitul descrierii să adauge şi o zicală avertisment : *Scio hoc tibi febrim esse,* adică : *Ştiu că asta e spaima ta !***

**— Ce spaimă ? ! a protestat Theo. Bolile sînt generice. Agenţii care le provoacă sînt universali. Moartea, ca şi viaţa, e universală.**

— Te înşeli, l-a corectat bătrînul. Murim din cauze diferite şi nu se poate ca noi românii să nu murim dintr-o cauză cu totul diferită de celelalte. Precis avem microbul nostru. Eu îl simt în aer.

Sminteala lui nea Taşcă era în fond sublimă. Datorită lui şi microscopului, Theo a uitat un timp de el, de Esthera, de cel de al treilea, care venea implacabil din urmă.

Norocul făcea ca numai secretara prinţesei — şi nu doamna ! — să deschidă corespondenţa sosită de la necunoscuţi. Prinţul a luat astfel cunoştinţă de ameninţările la adresa doamnei sale, texte pe care nu le-a rupt, le-a lăsat pentru arhiva dinastiei române, dar nu i le-a arătat, cru- ţînd-o, relegînd-o unei dulci beatitudini, din care prinţesa nu se mai trezea. Tot ceea ce vedea ea în jur, tot ceea ce ţinea de români, i se părea miraculos.

Astfel, la o lună după sosire, o recepţie de opt sute de tacîmuri la palatul din centru, feeric de bogată prin etalarea de toalete şi bijuterii, i-a dat Alteţei-sale măsura aristocraţiei locale, a graţiei doamnelor şi a gentileţei domnilor, care s-au întrecut în galanterie şi cuvinte de spirit. Gesturile delicate faţă de prinţesă au abundat, era la mijloc nu numai fineţea franceză, dar şi căldura orientală şi chiar o măreţie persană. Aceşti latini ai orientului, i s-a părut Doamnei Elisabeta, absorbiseră tot ceea ce Asia avea mai de preţ, o Asie de basm, aşa cum prinţesa o ştia din memorialele de călătorie şi din gravurile artiştilor germani şi francezi. Incîntător era să poţi discuta despre „Lettres persanes“ de Montesquieu sau despre „Itineraire de Paris *k* Jerusalem“, de Chateaubriand nu la Constantinopole, ci la Bucureşti, la trei zile

distanţă de Viena, dar în cunoş- ţintă de cauză de tot ceea ce se petrece mai distins şi-n Occident şi-n Orient. Prinţesa n-avea cum să nu se simtă o zeitate de hotar între cele două lumi, ea a şi fost proclamată ca atari de un tînăr domn care i-a dedicat un rondel, improvizat ad-hoc, în trei limbi — franceză, germană şi română, dar într-o manieră absolut persană, proprie unui bal în Orient.

Apoi o serbare la Cotroceni, cu o mie cje copii, îmbrăcaţi în costume de ciobănaşi şi ciobăniţe, un alt spectacol de vis. Cum prinţesa era însărcinată, prezenţa copiilor a vrăjit-o dîndu-i o stare copilărească, cu mult peste fondul ei infantil. Nu-şi putea închipui cît de dulci puteau fi copiii românilor, după ce recunoscuse cît de afectuoşi, dulci, dinastici erau părinţii lor. S-au distribuit copiilor dulciuri aduse în mari coşuri de răchită de la principalele cofetării din centru, dar pregătite şi la palat — bomboane fondante, zahăr candel, triunghiuri de susan, baclavale şi sarailii, fructe zaharisite, iar ca băuturi limonade, siropuri şi chiar bragă, cărată în spate de bragagii turci din oraş. Au dat buzna, printr-o spărtură a gardului, şi copiii ţiganilor din preajmă, care s-au şi amestecat cu ciobănaşii şi ciobăniţele, iar doamnele de onoare, ultragiate, au poruncit imediat personalului de ordine să-i evacueze din parc. Prinţesa s-a opus, erau copii şi ei, chiar dacă flenduroşi, iar mamele lor — admise şi ele ! — au adus printre doamnele de onoare un foarte şic accent oriental prin costumele lor în culori aprinse. Prinţesa a aflat atunci şi o poveste romantică, pe care dorea s-o scrie : una dintre doamnele prezente la serbare avusese ca

**rivală o asemenea ţigancă. Rezultase din acea legătură sălbatecă un tînăr frumos,, chiar domnul care-i oferise prinţesei acel rondel franco- germano-român în stil persan. Seara, după serbare, prinţesa l-a întrebat pe tînărul soţ, deja muşcată de un spasm de gelozie : „— Ştiaţi că printre supuşii Alteţei-Voastre se află şi ţigani ?“ ,,— Da, a recunoscut prinţul, cu un ton sumbru. Am şi constatat-o. Ţiganii sînt foarte activi în, această înaltă societate românească !“**

**Prinţesa nu-şi dădea seama că răsădeşte flori printre bombe, iar prinţul o lăsa să se mişte în acest inocent exerciţiu, supraveghind-o de la distanţă, fără a o stînjeni. Ea învăţa între timp româneşte, cu fervoare de şcolăriţă care descoperă şi pe acest plan minuni după minuni. Profesorul ei de română, acelaşi cu al prinţului, era un foarte erudit savant şi un mare patriot, domnul August Treboniu Lau- rian, un obsedat de a găsi fiecărui cuvînt românesc originea latină, iar dacă nu măcar italiană. Noua şcolăriţă sosea la masă sau în dormitor, după lecţii, cu mintea înfierbîn- tată de toate cuvintele mari din istoria românilor, debi**

tate de acest dascăl. La rîndu-i. dascălul a fost uimit să constate că şcolăriţa îşi însuşise — nu se ştie pe ce cale — o seamă de cuvinte turceşti sau greceşti, care siluiau puritatea limbii române în viziunea sa. Astfel : acadea, beltea, saltea, lulea şi chiar hazna, cuvînt pe care domnul Laurian l-a tradus prin tezaur. El a moralizat-o pe elevă, atrăgînd atenţiunea şi augustului soţ că doamna, probabil în timpul liber, are „frecventaţiuni proaste", discută nici vorbă cu slugile şi cu poporul ignorant, fapt din care rezultă o corupere a limbii ce decade din dignitatea ei latină. Prinţul a luat act de acest protest, îndemnîndu-1 pe profesor să grăbească alcătuirea unui dicţionar latin al limbii române, pentru uzul general.

O sursă de exaltare era pentru prinţesă şi celălalt profesor, pastorul Neumeister, de la care Alteţa-Sa primea lecţii, paralel, cu ceva mai multă încredere. Ceea ce eleva nu pricepea de la profesorul român, cînd acesta îi citea din Heliade Rădulescu, Boliac sau Bolintineanu, înţelegea lesne din traducerea germană a pastorului. Domnul Neumeister alcătuise chiar o mică antologie de literatură româna, „Dahaim Deutschland und Romänien", imprimată la Quellinburg, în chiar anul sosirii prinţesei, volum care a fost de un nepreţuit ajutor Alteţei-Sale şi celor din jur. Profesor de germană la Sf. Sava, Neumeister era în acelaşi timp profesor de română, geografie şi istorie locală al tineretului luteran din Bucureşti, îndrumător al micii comunităţi germane care se afla în bune relaţii cu ţara de adopţiune. Neumeister era un organist desăvîrşit şi un poet ales, adept al poeticei romantice, deci un romantic, dar un romantic german, care vedea Roma mai exaltat decît oricare filoromân, fie german, fie italian,

**fie francez. Pastorul scrisese şi un imn închinat României, pe care un alt german, Gaskstater, îl pusese pe muzică, prinţesa propunîndu-şi să transpună partitura în broderie, notă cu notă şi cuvînt cu cuvînt. Alteţa-S^ tocmai brodase strofa principală :**

**„Romania !** ***Wer solite sie nicht lieben Von denen die in dieser Runde sind ?***
***Gar mancher Fremdling ist ihr treu geblieben,***

***Dar Gast erst war, mit Weib, Kind, Kindeskind."***

*7*

**Brodase şi strofa următoare :**

**„Romania !** ***Wer solite sie nicht lieben***
***Sie iibt die Gastfreundschaft so reich und gross !***
***Drum hat sie Gott auch in sein Buch gescrieben Und Segen ruth in ihrem Mutterschoss."*** [8]

**Voia să treacă la a treia strofă, abordase chiar prima silabă din primul vers : „Ro...", pusese în ac aţă colorată, cînd a intervenit criza. Ce criză intervenise, prinţesa nu ştia, dar ea a năvălit într-o noapte în dormitorul soţului — aşa cum se aflâ îmbrăcată ! —, tremurînd de spaimă, cu ochii măriţi de o panică neagră.**

7 „O, România ! Cine n-o îndrăgeşte
Din cei ai noştri strînşi pe al ei ram ?
Oaspete-ntîi, străinul isprăveşte
Fidel a~i fi cu-ai lui din neam în neam.
8 O, România ! Cine n-o îndrăgeşte,
Cu ospeţia ei fără de seamă !
De asta Domnu-şi lasă semnu-i Pe pîntecele ei de mamă."

**Ţinea în mîini o scrisoare, pe care a lăsat-o să cadă pe patul lui, după ce-a şoptit cu glas sugrumat : „— Vor să ne omoare."**

**Prinţul s-a repezit s-o ridice, Grădişteanu care se afla pe aproape, a sărit să-l ajute şi amîndoi au încercat s-o readucă pe doamnă în simţiri. Doamna era însărcinată, spaima celor doi era că femeia va pierde sarcina, darul ei — singurul — pentru fondarea unei dinastii române. Cînd au sosit şi o doamnă de onoare şi medicul palatului, prinţesa deschisese ochii şi privea deja inocent în jur. Prezenţa augustului soţ a liniştit-o, grija celorlalţi faţă de ea a făcut să-şi recapete respiraţia. Pruncul pe care-1 purta în pîntece era viu, urma să-l nască, pentru fericirea românilor, oricît de răi ar fi fost aceştia ! A fost dusă cu toată grija în dormitorul ei, dar la întoarcere, prinţul şi-a exprimat consternarea faţă de Grădişteanu : Cum era cu putinţă ! Ajunseseră românii atît de jos încît să declare război inocenţilor — mamă şi prunc ? !**

**Grădişteanu a încercat să-l liniştească şi pe măria sa, rugîndu-1 să nu se lase impresionat de ameninţări. „— Măria ta, i-a spus ofiţerul, românii nu-şi lichidează capetele încoronate, fiindcă nu sînt în stare. N-au făcut-o niciodată în decursul istoriei lor. De ce ? Ţin prea mult la stat, la ideea de stat.“ Prinţul n-a fost în stare să răspundă altfel decît să indice, cu vîrful cizmei, scrisoarea de ameninţare căzută lîngă pat. „— Da, a recunoscut Grădişteanu, ca popor ei sînt în stare de toate relele. Dar pînă aici, pînă la ideea de stat.“**

**Pe prinţesă, care se afla dincolo, n-o putea consola dăinuirea ideii de stat la români, era o biată femeie, avea de salvat un copil, primise o**

**ameninţare cu moartea, ajunsă la ea prin imprudenţa nu se ştie cui. Obiectul acela material — ameninţarea — rămăsese pe covor, între Grădişteanu şi prinţ, şi nici unul nu s-a aplecat să-l ridice. „— Glume proaste !“ a mormăit Grădişteanu. Apoi s-a îndreptat şi a trecut dincolo. S-a anunţat la principesă, prin doamna de onoare, iar Alteţa-Sa, încă lividă, l-a primit întinsă în pat, cu capul rezemat de perne. „— Glume proaste ! a repetat ofiţerul garde-corp. Ameninţări neputincioase, trimise de femei. Sînteţi tînără şi frumoasă. Augustul vostru soţ de asemeni. Treziţi legitime invidii.[1'] Ea a zîmbit, s-a luminat la chip. Nu-şi putea imagina că stîrneşte gelozii în societatea doamnelor valahe, dar aceasta a înviorat-o şi i-a redat pentru o clipă vioiciunea. Doamna de onoare care o veghea, l-a secondat pe ofiţer, dar cu furie : „— Criminalele ! Aşteptăm un copil. Il aşteptăm doar pe moştenitorul tronului." — „— Tocmai, a spus Grădişteanu, vreau să propun Alteţei-Voastre să se instaleze pentru o vreme la conacul meu. E mai multă linişte la Cotul Argeşului."**

**Cînd Grădişteanu s-a întors la prinţ, acesta deja ridicase biletul de jos şi-l citise*. L-a citit şi ofiţerul, care n-a mai găsit nici un cuvînt de răspuns :**

> ***„înainte ca Franţa să dispară, vor dispărea şi Hohen- zollernii din Romănia“.***

**Războiul franco-german era în plină erupţie, cutremurul de la Atlantic făcea ravagii : românii erau cu mic cu mare de partea Franţei.**

Pe prinţesă a primit-o la conac Qrădişteanca, iar aici a fost tratată cu toate onorurile ca o vacă sacră. între .timp stăpîna locului ieşea la vînătoare, bătea slugile, deşerta butoaie de vin trăgînd lichidul cu furtunul dintr-un vas, într-altul, clădea clăi de fîn cu furca, moşea mîţe şi iepe, punea ouă sub cloşti, rîdea tot timpul feeric.

Prinţesei i se adresa cu „Drăguţo“ : „— Ce mai faci, drăguţo ?“ sau „— Mîndro !“ sau ,,— Drago !“, vorbin- du-i numai româneşte, deşi coana Leanţa mînuia înde- mănatec şi limbile Levantului şi limbile Occidentului european, vorbind englezeşte cu consulul englez şi nemţeşte cu consulul Prusiei, cînd aceştia veneau la Cotul Argeşului să se intereseze de starea principesei, de evoluţia sarcinii, în numele caselor pe care le reprezentau. Coana Leanţa, dicta şi comunicatele pe care medicul palatului era obligat să le divulge cu regularitate presei şi opiniei publice : „— Azi are greţuri.“ „— Ieri a avut migrenă, dar şi greaţă, căci i s-a aplecat din ceva.“ „— Acu e bine, dar a avut as-noapte un vis rău, din cauză că a întîlnit ieşind să se preumble prin parc, un porc de om.“ Coana Leanţa nu divulga cine fusese „Porcul de om“, nici „Cîinele negru”, nici „Căpcăunul”, nici „Ceacîrul”, nici „Statu-Palmă- Barbă-Cot“, toţi nişte notorii oameni politici, care-i dădeau greţuri şi ei, nu numai prinţesei, aceasta o senină în afacerile româneşti. Grădişteanca a fost însă revoltată pe prinţ, cînd acesta a dat un comunicat confuz privind sarcina prinţesei, comunicat pe care ea, coana Leanţa, îl socotea o aberaţie : „Alteţa-Sa Doamna Elisabeta se află într-o poziţiune

**specială”, fapt de limbă care a revoltat-o nu numai pe Grădişteancă, dar şi naţia, din cu totul alt motiv : „— Dar oare noi în ce poziţiune ne aflăm ? — replicaseră pe loc mîrlanii. Ce, adicătelea noi nu sîntem în poziţiune ca naţie ? !“ Reacţiune de mîrlani, în care Grădişteanca, dacă s-ar fi aflat „în poziţiunea măriei-sale“, punea să se tragă cu tunul.**

**Criza internaţională care s-a desfăşurat a avut loc în timpul gravidităţii principesei, deci într-un moment de „poziţiune specială”, în care din clipă în clipă putea să se tragă cu tunul în naţie şi la Bucureşti. Pentru a nu se influenţa bunul mers al sarcinii — eveniment deasupra tuturor evenimentelor ! — prinţesa a fost ca şi claustrată, scutită de orice contrarietăţi, inclusiv de ştirile de presă, care i-au parvenit totuşi prin răuvoitori. „— A izbucnit un război franco-german ? !“ a întrebat ea odată. „Dar pentru ce ? !“ „— Deh !“ au răspuns slugile de la căpătîi, adică Toanta şi Matei, un bărbat şi o femeie cu nume inversate, cele două auxiliare ale Grădiştencei. „— Dar, drăguţo, a confirmat şi coana Leanţa, închipuieşteţi că smintitul de rege al Prusiei, Wilhelm, care e şeful casei voastre, vrea să se proclame kaiser în contul franţuzilor, iar Napoleon al III-lea nu vrea să-l lase.” Afacerea militară franco-prusiană era prezentată ca un turnir cu două personaje, regele Prusiei şi împăratul Franţei, cînd unul şi cînd celălalt fiind în avantaj. Prinţesa se zbuciuma, plîngea, Alteţa-Sa ţinea în fond cu ambele personaje şi nu-şi putea imagina cum se ajunsese aici. „— Spuneţi-mi şi mie, ce se întîmplă la Metz ? !“ „— La Metz ? Ce să se întîmple, drăguţo, decît o bătălie !“ „— Dar la Worth ?“**

**La Worth, armata lui Mac-Mahon fugise lăsîndu-şi bagajele în mîinile germanilor, plus şase mii de prizonieri. Acolo luptase eroic şi fratele doamnei Elisabeta, dar coana Leanţa i-a ascuns ştirea de spaima ca prinţesa să nu lepede. „— Şi la Sedan ?“ La Sedan se aflau intr-adevăr faţă în faţă împăratul şi regele. Doamna Elisabeta se ruga în gînd pentru amîndoi, şi pentru împăratul francez şi pentru regele prusian, lăsîndu-i lui Dumnezeu grija de a-i împăca, pentru ca lumea să intre în ordine. Dar începuseră spasmele. Augustul soţ a venit la căpătîiul ei, foarte emoţionat, dar nu i-a spus că împăratul Franţei căzuse prizonier. Se apropia clipa naşterii. A decis s-o aducă pe doamnă la Bucureşti, fie ce-o fi. Trupele germane înaintau vijelios spre Paris. „— Nu uitaţi, l-a prevenit Grădişteanca pe prinţ, dacă n-aţi tras cu tunul cînd a căzut grea puneţi să se tragă barim acu !“ Peste puţin timp s-au şi tras salve de tun, Franţa căzuse, prinţesa născuse, prinţul a notat în jurnal sub data de 27 august (8 septembrie) 1870 :**

***„Azi dimineaţă, la orele 9, prinţul Carol a devenit tatăl fericit al unei fetiţe, care a primit numele Maria.“***

**Era prin decembrie, prinţul făcuse toate pregătirile pentru abdicare. Nimic nu se mai putea opune acestei ho- tărîri rămasă de**

**nestrămutat. Trimisese deja o adresă către marile puteri garante, minus Turcia, în care declara că lasă vacant tronul, socotindu-şi singur misia neîmplinită, încredinţînd adică nava rămasă fără cîrmaci valurilor şi bunului Dumnezeu. Nici una dintre cele trei ţinte pe care şi le propusese la sosire — să facă o armată, să înzestreze ţara cu drumuri de fier, s-o scoată din umbra otomană — nu fusese atinsă, în plus prezenţa sa dădea pretext la grave tulburări, find chiar şi numită astfel : „factorul decisiv al instabilităţii interne". Rupsese moralmente legăturile cu ţara, nu se mai putea bizui pe nimeni în interior — pînă şi personalul casei i se părea ostil ! —, îl accepta pe lîngă sine, cu prudenţă, doar pe ofiţerul garde- corp, care într-o dimineaţă a spart muţenia şi i-a spus brutal : „— Sînteţi într-o situaţie fără ieşire. Dar ce, puterile garante v-au ales să le fiţi românilor domn ? Alteţă, această afacere de demnitate n-o puteţi soluţiona decît cu românii. Altfel se deschide aici, cu mîna voastră, cazanul iadului."**

**Prevestire confirmată. La puţin timp, prin ambasadorul german la Constantinopole, contele Keyserling, prinţul primeşte reacţia Porţii la propunerea de abdicare. Contele îi transmite telegrafic, chiar cuvintele marelui vizir Aali- Paşa :**

***„Dacă românii nu vor fi destul de cuminţi şi recunoscători Alteţei-Voastre care a primit coroana de spini a Moldo-Valahiei şi dacă ar face imposibilă urmarea îndeplinirii sarcinei Voastre atît de grele, Poarta se va sili în eurînd să prevină orice***

***tulburări în principate, despăgubindu-se iute de daunele pricinuite de retragerea A.V., desfiinţînd unirea, re- aducînd principatele la statutul de două provincii turceşti, relativ destul de prospere, mulţumită considerabilei reţele de căi ferate cu care le-aţi şi înzestrat***

**Comentariul contelui Keyserling la acest mesaj nu lăsa dubii :**

***„Separarea principatelor ar fi salutată cu bucurie de Austria ca şi de Rusia şi fiecare va căuta să intri- gheze, după nevoile sale, atît în Moldova, cît şi în Valahia."***

**Dispăruse deci România, ţara era întoarsă cu mult înapoi, dincolo de Cuza, în timpul protectoratelor. O nouă epocă fanariotă, un nou val de incursiuni, răzmeriţe şi războaie în care austrieci, ruşi şi turci să-şi adjudece bucăţile unui trunchi risipit ? O ştire din Viena îi confirma prinţului că deja „Austria şi Rusia doresc separaţia principatelor", se discuta deci din nou despre două principate, şi nu despre o ţară, tot din Viena i se anunţă că reprezentanţii casei de Habsburg socotesc încheiate cariera casei Hohenzollern la Dunărea de Jos. La Constantinopole, Aali-Paşa, profund dezamăgit, se şi întrebase :**

***„Credeţi că după experienţa prinţului Carol cu oamenii ăştia, se va mai găsi un prinţ dintr-o casă domnitoare pentru România ?"***

**în chip absurd, doar otomanii, aşa slabi cum**

**erau, mai aveau în vedere chipul întreg al ţării, pe care ceilalţi o şi împărţiseră. Prinţul avea în faţă numai pilda eşecurilor : Cuza prin detronare, Maximilian al Mexicului prin război civil, Napoleon al III-lea prin invazie militară. Scrisoarea împăratului învins, expediată nu din Paris ci din Wilhelm- shoehe, unde-şi petrecea prizonieratul, reprezenta pentru prinţ o consolare amară, la care recurgea din cînd în cînd:**

> ***„Scumpul meu prinţ,***
> ***Mulţumesc Alteţei-Voastre pentru scrisoarea ce a binevoit a-Mi scrie spre a-Mi vesti naşterea principesei Maria,***
> ***Mă voi interesa pururea din aproape de tot ce va putea contribui la fericirea Sa, şi fac urări ca bucuria familiei să îndulcească amărăciunea de neînlăturat a puterii***

**Dar nu sorbise pînă atunci decît din „amărăciunea de neînlăturat a puterii.[11] Şi-atunci de ce „de neînlăturat", cînd singur, cu de la sine putere, se putea elibera ! Nu mai avea nimic de sperat şi nimic de temut pentru sine însuşi, era „cu mult deasupra momentului", cum singur notase în jurnal. Chiar prinţul tată se consolase cu ideea abdicării, şi chiar unchiul Wilhelm, care se instalase victorios, la Ver- sailles, îi lăsase libertatea de a decide singur asupra pasului ultim :**

> ***„...Alteţa Voastră va şti mai bine decît oricine să judece această situaţie şi să ia hotărîrile ce-i vor fi dictate de consideraţii privind demnitatea persoanei sale."***

**Mai loial era otomanul Aali-Paşa, care-i vorbise prinţului din prea-plinul amărăciunii puterii, din însuşi sediul unei puteri prea ostenite de atîta putere. Dintre toţi cei direct interesaţi, doar Aali-Paşa surprinsese cel mai bine dilema prinţului şi lipsa lui de alternativă :**

> ***„...Aşa că nu rămîne decît alegerea între prelungirea actualei stări de lucruri, ceea ce nu poate sfătui nici cel mai crud vrăjmaş al Alteţei-Voastre, sau părăsirea unei ţări, a unui popor care de mii de ori nu şi-a respectat prinţul ales de el însuşi, căruia el însuşi i-a jurat credinţă.“***

**înaltul demnitar otoman avea în sîn şi o altă soluţie, soluţia tradiţională a sultanilor — „Să facă bine Măria- Sa şi să taie o mie de capete, âducînd raiaua la ascultare!" —, dar n-o putea mărturisi, era improprie pentru lumea modernă, peste toate legată de mari buclucuri, tot acolo la Dunărea de Jos, unde Alah plasase cazanul gheenei. în termeni moderni soluţia se numea „lovitură de stat", rămînerea în fruntea naţiunii peste voinţa naţiunii, soluţie pe care o avusese în vedere kronprinţul, nu însă şi prinţul.**

**Din nou Grădişteanu i-a ieşit înainte. Fiind tot timpul lîngă prinţ, veghindu-1 ca o umbră, ofiţerul garde-corp foarte rar ieşea totuşi înaintea Alteţei-Sale, dînd semn că doreşte să-i vorbească. Acum dorea în chip expres şi ţinea să-l prevină, cum a şi făcut-o : ,,— Rog pe Alteţa-Voas- tră să nu pună ireparabilul între sine şi ţară. Şi ferm : Abţine-te, Măria Ta. N-ai voie să cazi de unde eşti, nu poţi deveni o persoană particulară căreia îi sînt rezervate bucuriile comune. N-ai ce face cu plăcerile familiei sau ale meditaţiei. Nu eşti domnul Karl Hettingen.” El l-a ascultat fără să-l audă. în acea clipă, desprins cu totul de sine, chiar şi era domnul Karl Hettingen, un simplu particular care deja pusese între sine şi ţară o scrisoare de adio, nici măcar adresată ţării, ci unui amic fictiv din Germania sau din lume, amic obligat să ia act de o poveste ciudată, o aventură princiară care se şi isprăvise, undeva departe de Europa civilizată, la Dunărea de Jos. Scrisoarea urma să apară a doua zi în *Augsburger Allgemeine Zeitung,* prinţul tată**

cunoştea deja textul, îl încuviinţase, îi şi răspunsese fiului, punînd la rîndu-i punct unui „viitor pierdut". Tatăl îi scrisese : *„Consideraţia ta nu va putea să sufere niciodată din cauză că ai renunţat la o sarcină imposibilă* „Coroana de spini" la care se referise Aali-Paşa revenea şi în textul tatălui, dar altfel, opusă unei suferinţe cu mult mai mari, cea a înfrîngerii nefolositoare : *„...nu strălucirea închipuită a unei adevărate coroane de spini ce te-a orbit mai întîi spre a te dezamăgi mai apoi, ci naufragiul gîn- durilor tale leale..."* Leal fiind, domnul Karl Hettingen nu mai avea nimic să-i comunice persoanei aflate lîngă sine, căpitanul român Grădişteanu, dar fiindcă totuşi un răspuns trebuia dat întîmpinării ofiţerului, prinţul i-a indicat cu mîna, demonstrativ, o gazetă aflată pe pupitru. Ofiţerul cunoştea probabil gazeta, în ştirea de pe prima pagină se anunţa că Mitropolitul Moldovei, Calinic Miclescu, fusese victima unui atentat — un arhimandrit, deci un subaltern, trăsese patru gloanţe de revolver în înaltul prelat —, dar această ştire nu l-a impresionat pe Grădişteanu, care i-a spus măriei sale : „— Poate fi intimidat un prinţ de nişte focuri de revolver ? !“

Prinţul îl ascultase fără să-l audă, acum îl privea fără să-l vadă. „— De ce aceşti oameni, s-a întrebat, plasează răul întotdeauna în afară de ei înşişi, la turci, la ruşi, la nemţi, încercînd să-şi explice condiţia lor precară mereu prin alţii ? De ce nu luptă cu răul din ei ?“ întrebarea nu-i era adresată lui Grădişteanu, care s-a şi retras, nici sieşi, poate destinului.

A doua zi a apărut scrisoarea în *Augsburger Allge- meine Zeitung.* Prinţul a retrăit-o,

recitind-o, deşi cu sînge rece. Textul i s-a părut străin de sine, prea tumultuos şi prea aprins, contrar firii sale, deşi constrîns unei riguroase ordini de expunere, căreia nimic nu avea a-i reproşa decît într-un loc o virgulă în plus, iar în altul un nedorit semn de exclamare. Scrisoarea debuta prin încercarea de recapitulare a celor cinci ani de domnie, încă neîmpliniţi, de unde un patos al neîmplinirii, care, peste timp, i-a displăcut Alteţei-Sale :

> *„Se vor împlini în curînd cinci ani de cînd am îndrăznit să mă hotărăsc a veni în capul acestei ţări, atît de bogat înzestrată de natură pe de o parte, şi totuşi atît de săracă pe de alta. Dacă arunc o privire asupra acestui răstimp, neînsemnat în viaţa unui popor, dar lung în viaţa unui om care luptă pururea, trebuie să mărturisesc că n-am putut aduce decît puţine servicii acestei frumoase ţări !"*

Aici intervenea acel semn de exclamare de prisos, pe care prinţul l-ar fi vrut şters, dar nu se mai putea, încremenise în fila de ziar. Ceea ce urma îl tulbura de fiecare dată cînd recitea scrisoarea, ca şi atunci cînd întîi şi-a revăzut gîndul fixat în plumb :

> *„Mă întreb a cui e vina ? A mea oare, care n-am cunoscut firea acestui popor ce nu vrea să se lase condus şi nu ştie să se călăuzească el însuşi ?"* [1]

întrebarea speria, dar răspunsul modera grozăvia imputării, prinţul recapitula în fraza

**următoare călătoriile lui de geograf, în care poporul şi apăruse altfel, scos din cauză, una cu natura din care emanase — şi aceasta genuină. Scria :**

> ***„Prin numeroasele mele călătorii în toate păturile sociale, cred că am ajuns la neclintita convingere că imputarea nu mă poate atinge în chip deosebit nici pe mine, nici întregul popor...***

**Deja auzea vîjîind uraganul :**

> ***„...ci mai curînd pe acei care s-au erijat ei înşişi în diriguitorii acestei ţări în care s-au născut !“***

**Alt semn de exclamare agrava sentinţa, dar pe acesta prinţul nu-1 dorea eliminat. Fiindcă imediat urma filipica:** ***„Intr-adevăr, aceşti oameni care cei mai mulţi s-au. dus să-şi caute întreaga lor cultură intelectuală şi politică în străinătate, au uitat apoi prea mult lucrurile ţării şi n-au altă ţintă decît a transplanta în patria lor, prezentate într-o formă utopică şi fără experienţă, ideile ce domnesc acolo şi de care sînt înflăcăraţi. Astfel, această nenorocită ţară, care a fost întotdeauna sub jugul cel mai aspru, se pomeneşte trecînd fără tranziţie de la un regim despotic la o constituţie atît de liberală încît nici un popor din. Europa n-are alta la fel.“*****Această recunoaştere expresă a Alteţei-Sale, că România dispune de o constituţie atît de liberală „încît nici un popor din Europa n-are alta la fel“, explica multe. Aceeaşi recunoaştere trezise legitime indispoziţii la Petersburg, iar ţarul, într-o epistolă către prinţ, se simţise dator să-l prevină de pericolul unor revoluţii în vecinătatea Rusiei. Alexandru al II-lea îi scria prinţului Carol, indiferent, posac, bonom totuşi, de undeva din preajma astrului nopţii:**

> ***„Pretutindeni, nepăsarea oamenilor de bine duce la izbînda revoluţiilor***

**Mai departe, ţarul îl şi întreba pe prinţ : „Doriţi aceasta ?“ Ca să-i ofere apoi imediat răspunsul :**

> ***„Dar în România există suficiente elemente conservatoare, ca să vă bizuiţi pe ele."***

**îndemnul mut al lui Aali-Paşa „Să facă bine Măria-Sa şi să taie o mie de capete !“ — nu**

**venise totuşi şi de la Petersburg. Ţarul avea mult tact şi mult sînge rece, atît de mult încît putea să şi împrumute, dacă era cazul, răcind oriunde lucrurile şi aducîndu-le la normal, mai cu seamă în vecinătăţi. Era oare cazul ? De cîte ori recitea scrisoarea ţarului, pe prinţ îl cuprindea un fior de frig : omul cu sînge rece care era devenea şi mai rece, atît de rece încît aştepta ca un eveniment oarecare să-i readucă în vine sîngele cald. Poate că de aici, din presimţirea acestui frison, tonul cald al propoziţiei următoare din scrisoarea de adio :**

> ***„Dacă n-aş fi ţinut atît de mult la această măreaţă ţară, căreia în alte împrejurări i s-ar putea prooroci cel mai glorios viitor, mi-aş fi pierdut răbdarea, dar..."***

**Acest „dar“ îl făcuse să se poticnească şi la redactare :**

> ***„Dar am făcut acum o ultimă încercare..."***

**Prinţul voise să-şi facă bineînţeles gestul. El nu pleca dezertînd, pleca renunţînd „la o sarcină imposibilă", însuşi faptul de a lăsa liber tronul voia să-l transforme într-un prilej de a-şi face datoria, spunînd celor rămaşi în urmă tot adevărul despre ei, chiar cu riscul de a fi greşit înţeles. El prevenea :**

> ***„în tot cazul, aceluia care într-o situaţie dată are curajul să respice adevărul şi să spună lucrurilor pe nume, cel mai ades nu i se dă dreptate, fapt care se va întîmplă şi cu mine.“***

**îşi lua deci şi acest risc, demarcîndu-se definitiv, trecînd de la condiţia înaltă a unui om**

**cu destin, la condiţia comună a muritorilor care au doar o soartă :**

> ***„Regret doar din tot sufletul că buna mea voinţă a fost atît de mult neluată în seamă şi răsplătită cu nerecunoştinţă. Dar fiindcă această soartă o are cea mai mare parte a muritorilor...*"**

**S-a oprit aici, fără a mai putea continua lectura textului tipărit. Obosise, abandonase, isprăvise. Ceea ce-1 aştepta de aici înainte erau bucuriile minore ale casei, ale familiei, ale meditaţiei, bucurii care-i şi susurau în gînd, cu surdină :**

> ***„...mi-e îngăduit să mă întorc ca să trăiesc liber de griji, independent, în mijlocul celei mai desăvîrşite fericiri casnice..."***

**L-a smuls din toropeala istovirii Grădişteanu, care ţinea în mînă gazeta nemţească. Intrarea ofiţerului l-a izbit ca un vînt ostil. „— Am citit, i-a spus Grădişteanu, aruncînd pe covor gazeta. Misia mea pe lîngă Alteţa-Voastră s-a isprăvit. Aţi pus între noi ireparabilul."**

**Grădişteanu s-a şi retras, ducindu-se de la palat direct la Cotul Argeşului, unde avea să se stingă în urma unei congestii, peste cîteva zile.**

**Un verset din Evanghelia lui Ioan i-a lămurit prinţului relaţia sa ciudată cu ţara peste care domnea. Alteţa-Sa crezuse instinctiv pînă atunci că trebuie să se însoţească cu ţara,**

**precum în vechile legende nordice, germane şi celtice, în care regele, prin nupţiu, devenea stăpînul ţării, precum bărbatul stăpînul femeii sale. Nu se însoţeau oare vechii regi ai Irlandei cu sălbateca zeiţă Medb ? Ba chiar în sud, dogele Veneţiei, devenind stăpîn al lagunei, se însoţea cu Marea ! Un an întreg, în nopţi de jăratec, Adela Balş îi apăruse prinţului precum zeiţa Medb şi precum Marea. Căci ce-ar fi trebuit să fie în fond o încoronare decît şi o căsătorie carnală, în care cei doi termeni străini, unul de altul, prinţ-ţară, să fuzioneze desăvîrşit. O căsătorie care lui i se refuzase, prin interdicţia de a-şi lua o soţie din rîndul femeilor aristocraţiei locale şi de a se contopi astfel — şi sangvin — cu noua lui patrie. Era monarhul pentru români un văduv etern, tocmit anume spre a le fi slujitor ? Sau, mai rău, luîndu-şi femeie de alt neam, neamul dinastic şi neamul băştinaş urmau a nu se mai întîlni sangvin niciodată, pînă la capătul vremii, fugind unul pe lîngă celălalt ca două linii paralele ? Căsătoria cu o femeie a pămîntului legitima în fond legătura cu pă- mîntul, un pămînt pe care prinţul ar fi trebuit altfel să-l cumpere — cum l-a şi cumpărat ! —, dacă nu-1 dobîndea matrimonial. Cum să-şi facă din pămînt patrimoniu, fără un matrimoniu ?**

**Prinţul nu putea soluţiona singur această chestiune, dar nici cu ajutorul confesorului său, părintele Antoine**
**Puym, care, fiind catolic, nu era autorizat în doctrinele şi credinţele locale. Nici celălalt prelat creştin, de confesiune occidentală, pastorul Rudolf Neumeister, nu se pricepea la cele ce gîndeau românii în asemenea curioase chestiuni. Prinţul dorea să discute problema nu**

în termenii constituţionali — pentru aceasta existau la Bucureşti specialişti cu duiumul ! — ci în termeni de credinţă. Şi atunci a făcut apel la opinia unui prelat ortodox în retragere, certat şi cu •clerul şi cu autoritatea civilă, încă de pe vremea lui Cuza : părintele Teofil de la Căldăruşani.

A sosit aici singur, într-o seară. I-a convenit liniştea, o linişte nestînjenitoare în care se putea mişca sustras ochilor indiscreţi, acei ochi iscoditori ai ţării care-i vînau prezenţa, urmărindu-1 pretutindeni. Intrînd aici, în satul călugărilor, nici măcar n-a fost observat. Vizita la părintele Teofil îi împăca Alteţei-Sale orgoliul — nu consulta un membru al clerului oficial, dar nici pe cineva din afară. Pe de altă parte, numitul Teofil întreţinea raporturi bune cu credincioşi de toate confesiunile, fără nici un sectarism. Părintele Teofil era un izolat şi în cadrul credinţei şi în cadrul ţării, ca şi prinţul în primul său an. Şi fostul episcop l-a primit bine, ca pe oricare pelerin, ignorîndu-i rangul.

— Dar unde vedeţi contradicţia ? l-a mustrat prelatul. Relaţia voastră cu ţara n-a fost şi nu poate fi matrimonială. Mergeţi să vă luaţi femeie de orice alt neam doriţi. O elamită, o moabită, o egipteană sau o romană. Apoi întorceţi-vă şi slujiţi pămîntului acesta împreună.

— Dar ce va reprezenta acest pămînt pentru un astfel de slujitor ? Chestiunea e ciudată, şi n-am în faţă nici o pildă.

— Ba aveţi pilda. Şi prelatul i-a recitat din Ioan un verset în care Crist pe cruce vorbea mamei sale : „Deci Iisus, văzînd pe mama Sa şi pe ucenicul pe care îl iubea stînd alături, a zis mamei Sale : Femeie, iată fiul tău !“

A aşteptat ca prinţul să-şi rememoreze textul uitat, a aşteptat mult, i-a plăcut că

**oaspetele întîrzie în cugetare ; l-a îndemnat cu glas potolit :**

**— Fii ucenicul pe care Cel răstignit îl iubea !**

**N-a mai aşteptat răspuns, a trecut la versetul următor., pe care prinţul îl ştia prea bine :**

**—„Apoi a zis ucenicului : Iată mama ta !“**

**Fostul prelat a tăcut, părea covîrşit de povara textului, nici măcar n-a mai spus restul versetului, care suna aşa : „Şi din ceasul acela ucenicul a luat-o (pe mamă) la sine.“ în această perspectivă, mamă şi ucenic, apăreau ca două singurătăţi deasupra cărora plana singularitatea divinului.**

**Prinţul a dat să se ridice, întrevederea se încheiase de fapt, dar părintele Teofil l-a mai reţinut cu un „O !“**

**— O, vă rog să excludeţi definitiv ideea de jertfă ! Jertfa nu e nici a ucenicului şi nici a mamei. E a Celuilalt.**

**A ieşit, simţindu-se încă şi mai stingher, mai nedumerit şi mai uimit decît atunci cînd intrase. Ce voia în fond să spună fostul prelat ? I se refuza deci şi ideea jertfirii de sine, atît de consolatoare, şi atît de orgolioasă în acelaşi timp ! Atunci ce-i mai revenea ?**

**— Dar atunci, şi-a spus prinţul, acest neam ar fi trebuit să-l aleagă drept voievod, din capul timpului, pe Iisus Hristos.**

**Atunci n-a înţeles pilda. Şi s-a simţit inutil.**

*

■V

**Tîrziu i-a revenit în minte, tot brusc, un alt text, textul legămîntului pe care „luminătorii" trupelor jurau, un text despre care prinţul, ca şef al Armatei Române, nu ştia nimic, deşi formula de jurămînt circula în armată. Acest text i-a fost adus la cunoştinţă în timpul asediului Plevnei, cu precizarea că au jurat pe litera lui nu numai „Vedetele de noapte", ci şi voluntarii transilvăneni, care părăsiseră patria lor oficială pentru a sluji patria lor adevărată. Textul ardelenilor era în latineşte, pentru ca astfel să se ştie că ei, urmaşi ai Romei, sînt români :**

***„Juniores fratres !***

***Vos bellum ipsum estis, quod nune incipitur...“***

**Suna puternic o frază, pe care prinţul a reţinut-o :**

***„Patria in altissimo animae vestrae vivit,***
***tanto aliissimo magis soli magisque seiuncti***
***ab ea estis."***

**Verificase el însuşi tăria acestui text în 1870 şi îl verificase din nou, dar altfel, la Plevna :**

***„Patria în adîneul fiinţei voastre trăieşte, un adînc cu atîţ mai adînc cu cît sînteţi mai singuri şi mai departe de ea.“***

**Germanii erau stăpîni la Paris, regele Wilhelm — proclamat împărat la Versailles — îşi serba triumfător aniversarea naşterii, într-o**

**Europă îngheţată, cînd, la Bucureşti, drept răspuns, sar în ţăndări ferestrele de la Sala Slăti- neanu. E ultimul şoc al cutremurului din ’70, care se prelungeşte în iarnă, apoi şi-n primăvară, într-un martie de alarmă. La Slătineanu se adunaseră «nembrii coloniei germane, ca să-l aclame pe împăratul întors victorios la Berlin, dar afară, în stradă, se adunaseră mii de bucureşteni, într-o contramanifestaţie, ca să-l huiduiască şi pe împărat şi pe prinţ. Poliţia nu intervine, din interior se aud strigăte de ajutor, afară se cîntă Marseillesa şi se urlă : ,,— Trăiască Republica !“, „— La Palat !“ Palatul urmează la rînd, e singurul bastion al nemţilor din România, care trebuie şi acesta dărîmat.**

**Intervine generalul Solomon, comandantul diviziei Bucureşti, scoate trupele în stradă, îl dă la o parte pe pri- mul-ministru, perfidul Ion Ghica, beiul de Samos care „nu vrea să se verse sînge sînt blocate cu dorobanţi toate căile de acces spre Palat, se aduc demonstrativ tunurile şi se pun în poziţiune de tragere. Dar pe peronul Teatrului Naţional şi în balcoanele clădirilor din preajmă, lumea bună asistă ca la teatru, e o răfuială între mulţime şi prinţ, •o mulţime incitată de radicali, garibaldieni, mazzinişti, socialişti, roşii, lumea bună are dispreţ şi faţă de prinţ şi faţă de roşii, lumea bună e cu Franţa şi vrea ca măcar astfel, în această încăierare gregară, spiritul liber francez şi latin să-şi ia revanşa şi să triumfe. Cineva de sus, dintr-un balcon, glosează peste urletele hoardei : „— N-au făcut nici o afacere românii, aducînd un Hohenzollern. Acu ne-am stricat şi cu nemţii şi cu toate casele mari ale**

**Europei. Aşa sîntem de cînd ne ştim, nişte păguboşi.”**

**Dar „păguboşii” asaltează uşile sălii Slătineanu, unde se află captiv şi consulul Germaniei la Bucureşti, domnul von Radovitz. Acesta mai de mult timp se arăta ţîfnos şi obraznic faţă de naţia română. Nimic mai nimerit decît să fie adus la ordinea latină cu un pietroi în cap. Mulţimea vrea să răzbească pe scări, la primul etaj, acolo se desfăşoară banchetul, de acolo se auziseră mai întîi strigătele de triumf care-au dezlănţuit scînteia ripostei, apoi strigătele de groază, ambele provocînd turbarea bucureştenilor. Brătianu prevenise că nu se vor putea evita tulburările, că prinţul va avea de dat seamă poporului, că domneşte pe un vulcan, că-i revine în întregime răspunderea pentru lavele care se vor revărsa peste ţară. Se şi revărsau : felinarele sînt stinse, clopotele bisericilor din preajma Sălii Slătineanu bat într-o dungă, intervine o pană de gaz aerian şi la palat, prinţesa iese prin întuneric cu fetiţa în braţe, vede soldaţi pe culoare, la lumina făcliilor, leşină.**

**Prinţul se împarte între doamna lui şi dezastrul de afară : primul-ministru s-a ascuns, s-a refugiat la prefectura poliţiei, ocrotit de prefect, care prezidează complotul, mulţimea nu se potoleşte, trebuie numit un nou prim-ministru, se recurge la un alt Ghica, prinţul Dimitrie Ghica,. dar acesta refuză mandatul. In stradă, la a treia somaţie, cînd mulţimea bravă aştepta în piept gloanţele, Solomort o deziluzionează trimiţîndu-i în cap un torent de apă rece, expulzat de tulumbele pompierilor. Sînt stropite şi cîteva persoane din asistenţă, aflate în trăsuri şi chiar cîteva nume alese din**

lojele superioare. Se trezeşte prinţesa : ,,— A fost cutremur ?“, dar recade pe pernă, în jurul ei e lume, calmantul administrat de medic şi-a prelungit benefic efectul, apare şi beiul de Samos, ud leoarcă de emoţii, se văicăreşte : ,,— Vai ce mare nenorocire !“, prinţul îi cere demisia, apoi somează pe ceilalţi miniştri prezenţi să-i convoace pe membrii locotenenţei princiare pentru a le preda puterea.

Dar pe străzi fierberea ţine toată noaptea, se desfundă, mahalalele, mulţimea revine la locul „sinistrului", înarmată cu corteluri, încep procesiunile cu torţe, palatul e luminat a giorno de flăcările masalalelor de afară care fac să joace pe ziduri umbrele cordoanelor de dorobanţi. La miezul nopţii, prinţesa se redeşteaptă, dar leşină din nou, în timp ce prinţul îi aşteaptă pe cei trei locotenenţi domneşti, de la care primise puterea, în anul 1866, pentru a le-o restitui definitiv. Se prezintă doar Lascăr Ca- targi şi generalul Golescu, cel ce fusese arestat din imprudenţă în urma „copilăriei de la Ploieşti." Colonelul Haralamb lipseşte, dar locotenenţii îl conjură pe prinţ să rămînă la cîrma statului. Cum, cînd statul nu mai are cîrmă ? Statul nu mai are cîrmă, se recunoaşte de către cei doi locotenenţi, dar doreşte Alteţa-Sa ca statul român să se sfărîme ca stat ? întrebarea i-o adresase Lascăr Catargi, un conservator ferm şi loial, care doar atît îşi mar dorea : conservarea statului. Fiindcă, în timpul tratativelor cu prinţul, o telegramă din Stambul prevenea că, în cazul în care criza se prelungeşte, Imperiul va trimite trupele sale peste Dunăre, pentru restabilirea ordinei. Dar nici Rusia, afişînd pînă atunci o nepăsare sumbră, nu stătea cu mîinile în sîn. Şi nici Austro-Ungaria nu consimţea ca Rusia şi Turcia să arbitreze singure. „— Vreţi

dezmem- ’brarea ţării ?“ i-a strigat Lascăr Catargi prinţului. „— Voi •o vreţi !“ — a răspuns Alteţa-Sa, indicind ferestrele prin ■care răzbăteau rumorile iadului. „— Iată, aveţi falimentul statului şi anarhia generală !“

Se aflau totuşi acolo trei bărbaţi de răspundere, doi români şi un german, şi românii i-au cerut germanului să nu lase să se scufunde nava pe care acesta se afla, fie şi întîmplător. Prinţul consimte să renunţe la „funestul său plan", deşi gazetele din zorii zilei tratativelor dau abdicarea ca şi săvîrşită. Golănimea stătea la pîndă, căţărată pe garduri şi pe acoperişuri, ca şi-n timpul abdicării lui Cuza, .gata să intre pe uşi şi ferestre şi să se pună pe jaf. -Pe jaf în contul ţării — deocamdată moral — e pusă şi opoziţia, care-i întîmpină, la Cameră, pe locotenenţii domneşti, într-un adevărat vacarm. Se proferează cele mai crunte insulte contra prinţului, intenţia lui de abdicare este taxată de Fleva drept „voinţa catastrofei", dar revizuirea intenţiei, renunţarea la abdicare este calificată de altcineva drept „şantaj" : „— Să înceteze o dată a ne mai şantaja şi cu rămînerea şi cu plecarea izbucnire care-1 întărită pe prinţ, înverşunîndu-1 să rămînă pe loc, deşi alte mul-ţimi, adunate pe Dealul Mitropoliei, în jurul Parlamentului, pornesc în marş spre palatul din Centru. Din nou spaima prinţesei de a rămîne în Palat, cînd de abia i se dăduseră asigurări că lucrurile se liniştiseră, din nou un calmant administrat de medic. Consulii puterilor garante sosesc in corpore la Alteţa-Sa, ca să-l susţină în hotărîrea de a rămîne pe loc. Nimeni nu vrea, i se spune, ca dintr-o dată să sară capacul „chestiunii orientale" şi toţi îl secondează în voinţa de a împiedica să se dezlănţuiască nebunia, chiar şi consulii Germaniei şi Franţei, puteri aflate în belige-

ranţă. Prinţul îl demite pe şeful poliţiei şi masează în jurul Palatului trupe proaspete, prinţesei i se arată pe fereastră trupele ca pildă infailibilă de devotament. „— Puteţi fi liniştită, doamnă." Şi doamna a reluat lucrul la gherghef, de la silaba rămasă în suspensie, un „Ro“, la care lucrase cu roşu, după care urmau încă trei silabe : „ma-ni-a (Roma- nia), adică „Romania ! Wer soite sie nicht lieben...", deşi pastorul autor al versurilor, deşi Gakstater, autorul muzicii, primiseră în noaptea de pomină, ca şi domnul von Radovitz, bolovani sau cărămizi în cap. Germania urma a pretinde scuze României, le impunea oficial cancelarul Bismarck, celelalte puteri garante erau încîntate de această situaţie paradoxală — guvernul român, cu un Hohenzollern pe tron, prezenta scuze Germaniei ! —, dar pînă una alta trebuia alcătuit un guvern, şi prinţul a optat pentru un guvern tare, compus din bărbaţi hotărîţi, în frunte cu Lascăr Catargi. Acest om osos şi dur, semănînd în neînduplecare cu Bismarck, ştia bine ce înseamnă a fi un sfetnic. El a şi dovedit-o imediat : într-o primă şedinţă a noului cabinet de miniştri, Lascăr Catargi a propus instaurarea stării de asediu. Prinţul n-a consimţit, nu socotea că ţara era vinovată de tulburările care se petrecuseră ci doar cîteva grupări politice radicale, localizate sus, la Cameră. Complotiştii de la Ploieşti şi Piteşti fuseseră achitaţi de tribunale şi urmau să-şi reia locurile de deputaţi în Cameră. Catargi i-a cerut atunci prinţului un decret în alb pentru dizolvarea Camerei, pe care să-l aibă oricînd asupra-i, în buzunar. Prinţul semnează decretul, ştiind Dine că din acea clipă s-a zis cu serenada liberală, cu spargerea ferestrelor, cu ameninţările teroriste la adresa familiei princiare. Decretul funcţionează ca o bombă, atunci cînd tulburenţii din Cameră se aşteptau

**cel mai puţin : „— Gata, măria-ta, i-a raportat Catargi, s-a zis cu zarva !“**

**Prin contrast, la Paris biruise Comuna. Anarhia se le- giuise pe Sena din nou, ca şi-n 1789, acum „anarhia pro- letară“. Franţa ajunsese republică, o republică proletară, sprijinită direct — pe baricade ! — şi de români, de numeroşii români aflaţi acolo, la studii, studenţi dar şi gimna- zieni. Un asemenea gimnazian, adolescentul Paciurea, devenise un Gavroche al Parisului roşu, făcînd parte, se spunea, din formaţiunile cele mai războinice, apoi din ultimele rămăşiţe care aveau să depună armele, după represiune, la Vincennes. Familia îl şi dăduse mort la Vincerines. Deşi Paciurea n-a murit atunci, cînd i s-au şi aprins luminări, avea să cadă mai tîrziu, după întoarcerea în ţară, peste şapte ani, la Griviţa, în uniformă de sublocotenent.„Tulburările de la Paris" au coincis, Ia Bucureşti, cu Săptămîna Patimilor. Oraşul de pe Dîmboviţa revenise la calm, un calm enigmatic, în care noaptea se aprindeau luminări. Fluvii de lumini se puneau în mişcare după asfinţit, curgînd către oazele bisericilor unde se desfăşurau deniile. Prinţul urma să îmbrace ţinuta de mare doliu, pre- scrisă tuturora în Săptămîna Sfîntă. A şi îmbrăcat ţinuta de mare doliu, incluzîndu-se cortegiilor negre de pelerini, pierzîndu-şi identitatea printre martorii anuali ai marti- riului lui Iisus. Renunţase la vanitatea de a purta el însuşi cununa de spini, poate fiindcă biruise.**

**în Vinerea Mare, catedrala metropolitană era un sanctuar al durerii. După un vechi**

**obicei, la care mai tîrziu biserica răsăriteană a renunţat, mari draperii negre astupau pereţii interiori, ca să nu se vadă chipurile colorate ale sfinţilor şi plînsul lor hieratic. Incinta arăta ca o criptă, în care sticleau speriaţi doar ochii luminărilor. Pelerinii în negru se confundau cu pereţii şi cu coaja de dincolo de negru a sfinţilor dizolvaţi în piatră. Nu plîngea nimeni, plîngeau doar cîntările rituale, monodia bizantină a prohodului care a avut în acel an un suspin aparte, pe care nici Bach, cel atît de cucernic, nu l-a atins. Pelerinii urmau a retrăi misterul crucii, al răstignirii trupului omenesc pe trunchiul de lemn, trăire precedată, în trepte, de calvarul îndelung al Golgotei.**

**Prinţul retrăia, de fiecare dată cucernic, momentele prohodului, pregătindu-se intens pentru clipa sublimă şi groaznică a întîlnirii trupului cu piroanele eliberatoare. în cursul dimineţii, venind într-un suflet la Palat, primul ministru îl prevenise însă că pe măria-sa îl aşteaptă Ia Mitropolie, în timpul slujbei, un atentat. Piroanele vor fi gloanţe. Prinţul era conjurat de întregul guvern să nu se ducă la slujbă. Risca să se dea peste cap, prin prezenţa sa, întreaga ceremonie ; guvernul ar fi fost silit să introducă în asistenţă poliţia şi armata. „— Dar de ce, cînd nu sînt altceva decît un pelerin ? !"**

**Pelerinul s-a şi inclus umil cortegiului care urma Sfîn- tului Aer. Plîngeau corurile. Băteau clopotele. Cortegiul înainta Ier.' *~n* jurul catedralei, închipuind drumul sacru. Se făceau legiuitele popasuri, se rosteau cuvintele sacre. O clipă doar, pe prinţ l-a indispus ideea că printre pelerini s-ar afla soldaţi în negru sau poliţişti în negru. îl iritase încă de la intrare faptul că în asistenţă se aflau numeroşi liber-cugetători, atei, masoni, deputaţi şi senatori, jurnalişti, veniţi să asiste la atentat ca la teatru. Apoi prinţul a uitat, s-a topit în**

**misteriu. De-a dreapta lui se afla Lascăr Catargi, de-a stînga generalul Florescu, noul ministru de război. Brătianu îşi cucernicea Vinerea Mare departe de oraş, la Florica. Căpitanul Grădişteanu nu-i mai era alături, dar prinţul i-a simţit duhul. Ofiţerul garde-corp lipsea — acesta era omul destinat a primi glontele !, dar, curios, Alteţa-Sa nu simţea nici un fior de spaimă, dimpotrivă, simţea o undă de căldură, despovorătoare. Unda de căldură emana din partea stîngă, prinţul şi-a dus mîna la piept, ofiţerul garde-corp i-a şoptit : „— Nu te teme, nu tu* jertfeşti azi !". Alteţa-Sa a lăsat să-i cadă mîna, care a atins jobenul lui Lascăr Catargi, acesta a şoptit : ,,— Pardon." Cînd s-a încheiat rondul sacru, generalul Florescu era cu zece ani mai bătrîn, iar Lascăr Catargi şi-a şters cu batista chelia udă. Urmau să se revadă la înviere.**

**Sărbătoarea învierii din primăvara anului 1871 i-a dat prilej prinţului să observe, în timpul slujbei de la Mitropolie, un ritual arhaic pe care Alteţa-Sa nu-1 consemnase în anii precedenţi, cînd ceremoniile la care asistase covîr- şiseră cu fastul lor impresionant momentul liturgic.**

**Momentul acesta, de speţă populară i-a apărut doar în clipa cînd s-a insinuat fără formalităţi printre pelerinii care urcau Dealul Mitropoliei, mergînd pe jos, ca un civil. Prinţesa îl urma la oarecare distanţă, in trăsura princiară â la Daumont, trasă de şase perechi de cai. Ofiţeri de roşiori călări flancau echipajul, care era precedat şi succedat şi de cîte un batalion de dorobanţi. Mişcarea acestor unităţi în costume de paradă, plus echipajul,**

atrăgea curiozitatea mulţimii care aplauda sau aclama. Cînd se afla în caretă, Măria-Sa răspundea aclamaţiilor, făcînd semne cu mîna ; prinţesa flutura batista. Acum, în această primăvară, posterioară căderii Franţei, prinţul hotărîse să meargă pe jos, însoţit doar de doi sergenţi, incluzîndu-se mulţimilor. Din această perspectivă, de la sol, echipajul princiar i-a apărut întîia oară altfel, o formă goală, defilînd pe lîngă sine. Sublim era doar faptul că în această formă — o cutie aurită —, înflorea inocenţa prinţesei. Tî- năra doamnă, purtînd fetiţa la piept, era încîntată de tot ceea ce vedea în jur.

în rest, pe lîngă Alteţa-Sa se scurgeau convoaiele de oameni umili, care îl depăşeau, urcînd la deal. Printre bucureşteni se aflau şi mulţi ţărani veniţi din satele din preajma Capitalei, care ocroteau la sîn, sub cojoc ori suman, «nari cocoşi albi cu creste roşii. L-a intrigat prezenţa acestor păsări, duse nu la piaţă ci la biserică, iar unul dintre sergenţi i-a spus măriei-sale că acestea sînt „ceasornicele învierii". Cocoşii erau purtaţi doar de bărbaţi, bătrîni şi tineri, păsările reprezentau, i s-a mai spus, duhul celor căzuţi în războaie. „— Care războaie ?“ s-a întrebat măria-sa. Românii nu mai purtaseră de mult războaie, sîngele celor căzuţi în războaiele de cîndva nu mai avea printre cei vii descendenţi. Spiritul militar al acestora decăzuse. Sau poate dormita în sînul acelor ţărani purtători de cocoşi, care veneau la Sărbătoarea învierii, îmbrăcaţi în straiele lor tradiţionale. „— Şi de cînd datează obiceiul ?“ „— Păi cine mai ştie, Măria-ta !“

Măria-sa n-a zăbovit, s-a aşezat în strana domnească şi a ascultat slujba, urmărind-o după canon. Cînd s-a strigat „Veniţi de luaţi lumină !“ cocoşii albi din catedrală au trîmbiţat, incinta sacră a strălucit în culori de roşu, albastru şi aur. Se făcuse lumină : în

**navă, în pridvor, în curtea Mitropoliei, pînă în Dîmboviţa şi mai departe, din orizont în orizont : ferestrele oraşului străluceau de lumini. Prinţesa asista întîia oară la acest praznic ortodox, era tulburată de muzica necunoscută, spartă la miezul nopţii de trîmbiţatul aspru al cocoşilor şi de dangătele de aramă, ameţită de aromele de smirnă, tămîie, ceară arsă, înfiorată de clericii bărboşi, în odăjdii aurite, încîntată de poporenii umili amestecaţi cu lumea mare. La sfîrşitul ceremoniei, doamna a atins crucea, oferită de prinţ, întîi cu mîna apoi cu fruntea, după obiceiul oriental, lăsînd rînd primului-ministru, marilor demnitari, ofiţerilor, poporului.**

**Stînd lîngă mitropolit, prinţul săvîrşea acest oficiu de datină. Alteţei-Sale îi revenise să fie ceea ce se vedea : slujitor la crucea unui neam. A şi rostit, ca slujitor ce era, către toată obştea bucureşteană, venită cu mic cu mare să-l audă pe străin vestind în limba ţării : „— Hristos a înviat."Armata a intrat în Craiova noaptea ; o ploaie cu lapo- viţă îi udase pe soldaţi pînă la piele. Arcul de triumf, înălţat de orăşeni, nu s-a mai văzut. N-a fost cînd şi nici cum să se organizeze o paradă, deşi intrarea trupelor s-a desfăşurat ordonat, pe la bariera Amaradei, a Caracalului, a Severinului, unităţile de gardă dîndu-şi întîlnire în piaţa, centrală, unde notabilii oraşului i-au aşteptat pe comandanţi, cu umbrelele deschise şi cu felinare în mîini. Grosul trupelor fusese cantonat în afara urbei, în localităţile vecine, la Podari, Balta Verde, Popoveni, comandamentele prin mănăstiri, şcoli, conace şi hanuri, artileria a intrat la-adăpost în cazarma Oata şi la Hanu Roşu, trenurile regimentare au rămas afară, în ploaie. Afară în ploaie au rămas şi gărzile de noapte, ca la vreme de război.**

**Parada militară fusese suspendată nu numai din pricina ploii, ci din cauza unui incident care a întîrziat sosirea trupei la termenul prevăzut.**

**Printr-o telegramă de la Ministerul Domeniilor, comandantul ultimei coloane era rugat să se întoarcă înapoi, ca să ajute la transportarea unei mori cu aburi. Moara fusese adusă pe Dunăre din Austria, în nişte lăzi uriaşe de lemn, la trecerea Jiului podul s-a rupt, patru lăzi căzuseră în apă — o pagubă nu numai pentru proprietar, dar şi pentru stat, pentru industria română. „— Profitaţi de întoarcerea armatei în ţară, poruncise cineva, un ministru, şi aduceţi moara !" Cerchez s-a opus — începeau porcăriile din timp de pace, din nou armata er asupusă la corvezi, peste misia ei !, dar comandantul ultimei coloane a insistat, s-a rugat : „— Domnule general, las' să aducem moara acasă, tot sîntem p-aici !" A fost trimisă înapoi o companie de pontonieri, comandată de căpitanul Sorescu, care a refăcut podul ; lăzile din Jiu au fost trase afară din valuri cu lanţurile, celelalte lăzi au fost îmbarcate în care mari, în afară de una — acolo se afla cazanul de vapori al morii. Acel cazan, cît cazanul iadului, era cît p-aci să fie abandonat, lăsat să ruginească în ploaie, >dar acelaşi comandant silitor şi sagace a venit cu ideea să-l pună pe tălpi de sanie şi să-l tîrască prin noroi, cu vreo douăzeci de perechi de boi puşi la tînjală. Cît de greu a înaintat coloana şi cît timp a întîrziat, e lesne de închipuit. Nimeni n-ar fi mai avut chef de paradă, nici măcar sublocotenentul Micu Georgescu, pe care-1 aştepta logodnica ^i care era cel mai grăbit dintre toţi. încheietor de coloană, Arghir. El, cu detaşamentul lui, conducea din urmă uriaşul cazan metalic pus pe tălpi de sanie. „— Ce-i cu drăcovenia asta ?" a mormăit el, care făcuse escortă la turci refugiaţi, la români inundaţi, acum şi la un cazan de moară.**

**Abia ajuns la cantonament, în oraş, pe Cerchez l-a aşteptat o surpriză : i se**

respinsese, telegrafic, cererea de demisie din armată. A trimis imediat la Ministerul de Război o telegramă prin care a solicitat un scurt concediu la Iaşi. Voia să se spele acasă, nu la Craiova, sub arme. La .ziuă i-a sosit răspunsul : şi cererea de concediu se respingea.

Singura reacţie pe care generalul şi-a permis-o a fost cea de uimire faţă de camarazii de la minister : „— Ce dumnezeu, acolo nu mai doarme nimeni ? !“ Lîngă ciorna telegramei, prin care ceruse concediu, pe masă, se afla. şi loaia de hîrtie lăsată de sublocotenentul Micu Georgescu.

Rece a fost şi atmosfera din casa logodnicei, unde sublocotenentul Georgescu a fost primit nu rău, dar rece. Domnişoara Didona dormea, se retrăsese sus mai devreme, deşi tînărul ofiţer prevenise familia printr-un curier că va sosi cu întîrziere, după orele opt seara. Era nouă, poate nouă jumătate, numai copiii se culcau la ora aceasta. Desigur, trecuse ora mesei, sublocotenentului i s-a oferit o dulceaţă şi un pahar de apă rece. A înghiţit dulceaţa şi a băut paharul pînă la fund. La cafea — i s-a oferit totuşi şi cafea ! — s-a întreţinut cu părinţii logodnicei, domnul şi doamna Zăvoianu, care i-au spus-o pe şleau :

— Dc.nnule Georgescu, sperăm că elanul dumitale juvenil a trecut. V-am înţeles pe amîndoi, sînteţi tineri, anul trecut a fost un mare entuziasm, care ne-a contaminat pe toţi. Dar războiul ne-a dezmeticit. Nu mai poate fi vorba, azi, ca Didona să-ţi acorde mîna.

El credea că aiurează. Rîdea nervos, nu ştia ce să facă cu mîinile, a scos tabachera, a

**deschis-o :**

**— Permiteţi să fumez ?**

**Dar n-a izbutit să-şi răsucească ţigara, a pus tabachera la loc, în buzunar. A întrebat cu glas strivit :**

**— Ea ştie ?**

**— Sigur că ştie. Probă că nici nu coboară. Nu vrea să te mai vadă.**

**— De ce ?**

**Domnul Zăvoianu s-a ridicat în picioare şi-a început să se plimbe, negru de mînie, prin salon. Doamna Zăvoianu, la fel de mînioasă, rămăsese în scaun şi aştepta ca soţul să spună tot ce se cuvenea. Domnul Zăvoianu n-a întîrziat, s-a oprit în faţa sublocotenentului şi i-a spus- mustrător :**

**— Domnule Georgescu, dumneata eşti militar, ofiţer. Poţi înţelege cînd intervine o situaţie imposibilă...**

**— Dar ce-a intervenit ?**

**— Lasă-mă atunci să-i spun eu, dacă dumneata te jenezi ! a intervenit doamna Zăvoianu, care tăcuse pînă atunci : Domnule Georgescu, fata mea nu se poate căsători cu un simplu sublocotenent !**

**Lui încă nu-i venea să creadă ce aude, ce vede. S-a legat de ultimul cuvînt :**

**— Doamnă, dar am făcut războiul, sînt decorat...**

**— O fi, dar fata mea nu poate trăi dintr-o soldă.**

**Această lovitură l-a lăsat pe tînăr fără respiraţie şi fără glas. Abia într-un tîrziu a izbutit să articuleze :**

**— Doamnă, sînt şi eu un om, provin dintr-o familie...**

**— Cunoaştem familia, nici vorbă ! a aruncat domnul Zăvoianu, cu o strîmbătură de dispreţ.**

**— Fata mea-i educată, a continuat doamna Zăvoianu. Educaţia ei, domnule, nu permite...**

**— Doamnă, dar am absolvit Şcoala de**

**Război ! Dacă nici armata...**
**— Să lăsăm asta, domnule ! l-a oprit stăpînul casei. Eu mă refer la situaţia dumitale. Aşa cum eşti n-ai nici o situaţie...**
**— Cum adicătelea ?**
**Domnul Zăvoianu a continuat, peste întrerupere :**
**— Căci ca militar ce eşti, umbli cu cortul, din garnizoană în garnizoană. N-ai o bază, o stabilitate, pe care să -se poată întemeia familia !...**
**— N-ai moşie ! a strigat doamna Zăvoianu, punînd punctul pe i.**
**— Ce ?**
**— Cum auzi ! a confirmat domnul Zăvoianu.**
**Cuvîntul moşie îl plesnise peste obraz. L-a plesnit peste**
**celălalt obraz din nou doamna Zăvoianu :**
**— Dota fetei mele nu se poate alia cu o avere care, ce •să mai vorbim, aproape că nici nu există...**
**Ofiţerul s-a ridicat tremurînd în picioare — de mult trebuia s-o facă, încă de cînd se ridicase domnul Zăvoianu, căci aşa era politicos, — şi a încercat să răspundă acuzaţiilor care-1 striveau peste orice, îl umileau :**
**— Dar am un grad...**
**— Da, dar n-ai nici o educaţie ! a bufnit doamna, ară- tîndu-1. Uită-te cum te porţi, ce ţinută...**
**— Doamnă, sînt încă tînăr...**
**Dar sublocotenentul nu mai ştia ce spune. Voia să •spună probabil că-şi va corija educaţia, că timpul, dragostea conjugală, respectul faţă de părinţi ş.a.m.d., dar domnul Zăvoianu i-a strigat somativ :**
**— Şi-acum te rog să dai inelul !**
**Inelul de logodnă era în degetul mîinii drepte, cum se obişnuia. Tînărul, tremurînd, l-a căutat pe stînga — se şi considera căsătorit. Cei**

**doi îl urmăreau. în sfîrşit, veriga de aur a sunat pe farfurie, lîngă paharul gol. Sublocotenentul Micu Georgescu a ieşit peste puţin timp din casa Zăvoianu, ca un om prădat.**

**Venise Helene. Fiica domnului avocat Răşcanu se întorsese de pe front. Intrarea ei în casă, bruscă, vijelioasă, cu ţipete de bucurie din partea tuturor, a fost ca o explozie. Helene a trecut din mînă în mînă, sărutîndu-i pe toţi, pe maman, pe tante Clotilde, fetele din casă, pe Garussi. Au trecut din mînă în mînă şi cei care o însoţeau pe Helene: doi tineri răniţi, dintre care unul în cîrje, o fată din popor, infirmieră la Crucea Roşie, un tînăr rus cu care doamna Anne s-a trezit în braţe, rusul învîrtind-o de cîteva ori şi apoi pupînd-o pe amîndoi obrajii ! Acelaşi tînăr rus s-a aşezat pe un colţ de masă, a deschis o armonică, a început să cînte. Nimeni n-a mai făcut nimic, nu s-au mai cărat bagajele, casa a rămas în neorînduială, s-au adus în schimb cafele, dulceţuri, prăjituri, vin, coniac, şampanie, personalul casei a început să bea, să rîdă să cînte împreună cu noii veniţi, astfel încît atunci cînd Răşcanu a sosit la peron, cu trăsura, a găsit în casă o atmosferă de tavernă.**

**Bucuria reîntîlnirii cu fiica a fost atenuată de prezenţa acestor martori indiscreţi, care n-au părăsit scena, dar nu şi-au mai îngăduit expansiunile şi ţipetele precedente. Personalul rămăsese pe loc şi plîngea, înduioşat de revederea tatălui cu fiica, ceilalţi păreau uşor stînjeniţi, Helene n-apucase să-i prezinte, uitase s-o facă. Răşcanu a preluat singur acest oficiu, întrebînd :**

**— Domnul ?**

— Ionescu, subchirurg, prieten bun cu mine.
— Şi domnul ?
— Labă.
— Cum ? !
— Costache Labă, a confirmat Helene bufnind în rîs. Rănit grav la ambele picioare. De asta l-am şi poreclit Labă. Şi către cel în cauză : Labă dragă, arată-i lui papa picioarele, ca să ştie şi el ce-a fost pe front.
Labă a dat să se conformeze, Răşcanu l-a oprit cu un gest, a trecut mai departe :
— Şi doamna ?
— E Aurica.
Aurica a dat să-i sărute mîna stăpînului casei, acesta şi-a retras-o, femeia şi-a dus o palmă la gură, rîzînd ca o proastă. Deja Aurica trecuse printre slugi. Helene a observat dezerţiunea şi a repus-o în drepturi.
— Aurica dragă, treci lîngă tante Clotilde. Apoi către cei ai casei : Aurica e confidenta mea.
— Cum ?!!... Şi domnul ?
Domnul era tînărul cu armonica. Purta moţ căzăcesc şi rubaşcă. îl chema Mişa. Helene s-a repezit la Mişa, l-a sărutat, apoi l-a prezentat ca pe un trofeu :
— Mişa mi-a fost dat cadou. Era ordonanţă la o doamnă din Crucea Roşie Rusă. Doamna a murit de tifos astă toamnă. După înmormîntare, Mişa ar fi trebuit să se întoarcă în Rusia, înzestrat cu pomana rituală, aşa cum se obişnuieşte la ei. Dar conducerea spitalului rus mi l-a dăruit mie. Şi către Mişa : Mişa, cîntă-ne ceva.
Mişa a deschis din nou armonica. între timp se aranjase masa : Garussi, pe care avocatul nu-1 observase pînă atunci, era în culmea fericirii. Se şi instalase la masă, nepoftit, între domnu'Labă şi între doamna Aurica, atras magnetic de formele ei durdulii. Cînd Răşcanu l-a văzut, cu stupoare, levantinul apucase să dea pe gît încă un pahar. Nu-i mai păsa unde se

află, ignora prezenţa stăpînului. Şi-a turnat singur, încă o dată, apoi ridicînd paharul spre meseni, a strigat euforic :

— Domnilor, în casa Răşcanu a început o viaţă nouă !...

începuse o viaţă nouă, o confirmau mesenii, cu chiuituri : domnu'Labă şi domnu'Ionescu supranumit Chitic, care-au strigat „Vivat !“, doamna Aurica, înecîndu-se în chicoteli, sub mîna lui Garussi, care o cotrobăia. Armonica lui Mişa gemea de bine, punînd în cutremur ferestrele. Răşcanu nu ştia dacă se află în rai sau în iad. Helene striga ca la şantan : „— Cîntă, Mişa !“ Apoi ruseşte : „— Spoi, Mişa, spoi !“ Mişa cînta nebuneşte. Helene nu s-a mulţumit cu atît, i-a trimis armonistului peste masă o sărutare, cu amîndouă mîinile, rostind încă două vorbe ruseşti : „— Blagadariu-vaş, Mişa !“

Răşcanu a căutat-o din ochi pe Anne, care nu se mai vedea ; nu se vedea nici tante Clotilde, totul era înecat în aburi de alcool, zarvă, larmă, fum. Plimbîndu-şi privirea prin casa necunoscută, peste lumea necunoscută, avocatul a observat ferestrele lăsate deschise — ca să iasă probabil fumul de tutun ! — şi a răcnit spre slugi :

— închideţi măcar ferestrele !

Lui Răşcanu îi repugnase irupţia acestei lumi populare în propria casă : Ionescu-Chitic, fiindcă individul avea şi un cognomen : Labă ; Aurica, fără nici un cognomen ; Mişa, poreclit Chiorul, fiindcă armonistul era semianalfabet şi buchisea greu literele ; Helene însă, în chip graţios, îi suprimase porecla, eliberîndu-1 şi lăsîndu-1 în toată splendoarea lui primară.

**Cum erau şi ceilalţi. Răşcanu le-a repetat mental numele, care compuneau deja un spectacol : Ionescu-Chitic, Labă, Aurica, Mişa Chiorul. Cum se putuse Helene amesteca cu toţi aceşti ipochimeni ? De unde apăruseră, din ce subsol al existenţei umane ?**

**Cu o zi înainte de sosirea fiicei, Anne îi comunicase domnului Răşcanu că la una dintre moşiile familiei se ridicase mai mare peste slugi un anume vătaf nebun, care provocase rebeliunea argaţilor şi chiar a sătenilor din comună. Acel vătaf purta un nume imposibil de rostit şi Anne i l-a dat soţului, însemnat pe o hîrtie. Răşcanu a citit cu surpriză : Al lui Buric. „— Dar cum e cu putinţă acest nume ! s-a revoltat el. Un asemenea nume nu poate exista în nici o limbă, e o aberaţie. Nu pot fi îngăduiţi printre auxiliarii mei decît oameni cu nume normale. Al lui Buric e precis un patologic."**

**Avocatul a clocotit de indignare nu atît pentru situaţia cruntă, de la acea moşie, cît pentru acest delict onomastic. In toamnă, în timpul răscoalei de la Grecuţa — moşie a bunicii Grădişteanu, fusese omorît cu furcile, de femei, un arendaş poreclit Boşimanu. Acum, pe propria lui moşie apăruse un vătaf criminal : Al lui Buric. Lui Răşcanu i se părea de neînchipuit ca oamenii să poarte numele unor părţi anatomice din trupul lor, precum : Buric, Gît, Maţ, Bojoc, Rînză şi chiar Deşt, Labă, Ceafă, Şale, Bucă, Noadă, Dos — la Cameră cuvîntul fusese spus de-a dreptul. In aceeaşi ordine infamantă se aşezase Cîrnu, Chioru, Cîşu,Scurtu, Lungu, Strîmbu, Spînu, Rîncu, Rîmbu, Hîdu, Pocitu, Sfri- jitu, Smucitu, Bîlbîitul, inşi stigmatizaţi, după codul tradiţional, socotiţi ca malefici, fără drept de acces la ordinea publică. Un basm tipărit de domnul Creangă de la Iaşi, la începutul războiului, în „Convorbiri literare[1]', lămurea definitiv chestiunea. Basmul definea chiar din**

**titlul său**
**— „Harap Alb“ — excepţia benefică. Harapul, în accepţiunea populară, e negru, dar eroul basmului era un harap alb, Harap-Alb, el infirma deci media lumii, care era mediocră, rea, el era vrabia albă, rîndunica albă sau renul alb din poveştile nordice. Infirmarea se producea desigur şi-n invers : exista în acel basm şi-un contra-erou, mai rău decît lumea, poreclit Spînu. Acesta era infirmul, hîdul, pocitul, bîlbîitul, care nu trebuia să aibă acces la ierarhia lumii, trebuia interzis socialmente, fiindcă el era uzurpatorul. Revenind la generalitatea problemei, Răşcanu şi-a spus : „— Porecla e o infamie. Cînd societatea îngăduie să iasă la lumină inşi stigmatizaţi prin porecle, începe apo- calipsa.“ Apoi ceva mai calm : ,,— Există rînduieli ierarhice şi în materie de onomastică : sus —- numele, jos — poreclele. Orice răsturnare duce la anarhie." Apoi aproape speriat. „începe oare era marilor răsturnări ?“**

**Din nou Răşcanu s-a întîlnit cu acel necunoscut Lucre- ţiu Parva, care publicase de curînd nişte glose chiar pe această temă. Intr-un studiu de onomastică, editat în fas- cicolă, tînărul savant scria cu îndreptăţire :**

> ***„Porecla numeşte, dar şi stigmatizează. Capacitatea inventivă a unei comunităţi în materie de porecle exprimă nu numai un indice de inteligenţă, dar şi un cod etic. Prin porecle se definesc anume interdicţii, legate uneori de fatalităţi organice sau psihice. Bor- şitu, Bîhlea, Căcărează, Curlat (devenit Curlat sau Corlat, nume foarte onorabile !). XJn repertoriu al poreclelor este o geografie a cusururilor pe care o societate o doreşte scufundată, pentru ca la zi să urce, ca nişte piscuri din ocean, numai numele generice legiuite. Este oare de prevăzut o răsturnare pe acest plan, o ridicare a fundului obscur la lumina socială, o revanşă a***

*poreclelor ? Nu-i de conceput un prim-ministru numit Căcărează, nici un episcop Cur-lat. Deşi evul de mijloc a legitimat poreclele, aceşti copii din flori ai limbii, acoperindu-le adesea cu faimă : Pepin cel Scurt, Pedro cel Crud, Ivan cel Groaznic ş.a.m.d. Şi românii cunosc un Bogdan Chioru, un Petre Pribeagu, un Mihnea Turcitu, trei cazuri care exclud teoretic accesul la demnitatea dinastică : un domn nu poate fi chior (scurt, lung, ciung, pocit, smucit, bîlbîit), nu poate fi pribeag — tron înseamnează stabilitate, nu poate fi turc, adică de o altă lege decît naţia. In materie de putere, poporul nu accepta decît normalitatea excepţională — cel mare, cel bun, cel viteaz, cel pios, cel loial, respingînd restul sau recurgînd la numerotare, Cutare Intîiul, al Doilea, al Treilea etc., cînd nu varsă numele la groapa comună, în neantul uitării*

**Apoi mai departe, dindu-i delicii lui Răşcanu :**

*„In onomastică, impersonalitatea e garanţia identităţii. Sînt legitim Ioneştii, Popeştii, Vasileştii, Maio- reştii, Delenii, Brezenii, Petrenii, Urşenii, Teţcanii, Paşcanii, Răşcanii, care pot fi şi boieri şi ţărani. Oricît de mare ar fi bogăţia onomasticei — şi la români este !, oricît de diferite ar fi modalităţile de compunere a numelor, după anume legi, numele nu trebuie să devină un caz, iar cazul — cînd apare — reprezintă excepţia. (Hasdeu este un caz onomastic). Drept consecinţă, poetul reprezentativ al naţiei române nu se*

*va putea numi Sbîrlea, Pîrlea sau Sfîrlea. Sate se va putea numi astfel, dacă cel damnat să-l poarte va izbuti — printr-un fantastic efort — să proiecteze numele infamant în empireu, purificîndu-l.“*

**Din fericire, şi-a spus Răşcanu, pe acest plan lucrurile stăteau binişor la români : Alecsandri, suna bine, Emi- nescu — nu Eminovici !, la fel. Deşi aici ceva trăgea în sus, spre empireu, ceva în jos, spre pămînt. Mai departe, *m* studiul său, Parva extrăgea porecle din Homer — lliada şi Odiseea, din Vergii iu — Eneida, din Mahabharata şi Ramayana, în sfîrşit din Saga islandeză. Ultima listă i-a reţinut atenţia lui Răşcanu prin pitorescul poreclelor.**

> ***„Om cel Straşnic, Bjorn Picior-de-Taur, Mord Scrip- că, Ragnar Nădragi-de-Piele, Ulf îngălatul, Thord Părosul, Hallgerd Picioare-Lungi, Sighvat cel Roşu, Ketil Cîrnu, Askel Mutu, Oleif cel Lat-în-Spate, Gu- durn-Soarele Nopţii..***

**Cu acest soare al nopţii în cap, Răşcanu s-a gîndit la noaptea istorică ce avea sigur să urmeze, dacă un cataclism social, ca cel pe care îl avea în vedere, ar fi adus sus lumea poreclelor. „— Cum adică, Ionescu-Chitic, Labă, Mişa Chiorul ? Erau de-ajuns Firfirică (Brătianu) şi De- moclanţă (C. A. Rosetti), erau de-ajuns ceilalţi pe care-i trăsnea domnul Eminescu în „Timpul“, nu era nevoie să vină din urmă Gargaragiu, Sacagiu, Sbîrlea, Sfîrlea şi Pîrlea, ca să nu se pornească întreaga gloată medievală, în frunte cu Struţocămila lui Dimitrie Cantemir.“ Răşcanu nu se putea rupe de sub obsesia acestei chestiuni cu totul late- rale, care i se părea însă de un interes capital. Uitase aproape de propria-i moşie, de al lui Buric care-i teroriza argaţii, de intruşii din casă, părăsind solul şi ridicîndu-se mereu mai sus într-un punct din care se vedea generali- tatea. Atît fusese de terorizat acest neam, de-a**

**lungul vremii, de pericolul fiinţelor stigmatizate, care capătă acces la putere — nu doar în basme ci în politică ! — încît un prinţ savant, Dimitrie Cantemir, alcătuise chiar o carte**

a poreclelor, un fel de roman onomastic intitulat „Istoria ieroglifică !“ Lui Răşcanu, se părea că Lucreţiu Parva îl continuă direct, pe acest plan, pe Dimitrie Cantemir.

Avocatul s-a întrebat încă o dată : cine era acest domn ? Ideile lui, de esenţă utopică — în chestiuni de filologie, politică, filosofie — exprimau defensiva, dar şi ofensiva naţiei, în idealitate. Era un bărbat excelent pentru Helene. Fiicei lui i-ar fi stat bine sub noua identitate : Doamna Helene de Parva sau Elena Parva. Numele lui Parva era oricum un caz onomastic.

Exaltarea lui Helene era suspectă. După iureşul de veselie adus în casă, a urmat o prăbuşire. Tante Clotilde, bă- tînd la uşă, a doua zi dimineaţa, şi intrînd fără a mai aştepta răspuns, a surprins-o plîngînd. Mătuşa venise să-i atragă atenţia asupra darului lăsat pe pian de doctorul Duner. Helene şi-a revenit, a trecut la pian, a executat cu brio acel „Menuet pentru şoriceii domnişoarei Helene", apoi a rîs fericită. Părea din nou fericită. I-a spus lui tante Clotilde că vrea să se mărite. ,,— Dar ştii, imediat ! Nu mai aştept o singură zi !“ A rîs din nou, a cîntat la pian, i-a poruncit lui tante Clotilde să comunice vestea în casă, a mai adăugat că l-a şi convocat pe Toma.

Tante Clotilde a ieşit buimăcită. Lîngă uşă, Aurica a oprit-o şi i-a şoptit ceva la ureche. Tante Clotilde a pornit spre sufragerie, în hohote de plîns : Helene scuipa sînge.

Nae avea de astă dată noroc : după fuga din spital, găsise cameră liberă chiar la hotelul lui : chiar camera lui, care parcă îl aştepta. în urmă cu un an, în primăvară, cînd sosise la Bucureşti, camera lui era ocupată. Nae fusese obligat să urle la patron, să-l ameninţp că-1 împuşcă, pînă cînd individul — un terriari infect ! — făcuse ce făcuse şi-i eliberase camera. în toamnă, cînd ieşise din spitalul de la Turnu-Măgurele din nou scandal : ,,— Vreau camera mea !" strigase Nae. Dar din nou camera lui era ocupată. ,,— De cine ?". Camera lui era ocupată de un muribund, un cavaler de industrie sau aşa ceva, unul căruia îi venise chef să moară într-o cameră de hotel la Bucureşti. Patronul i-a mai spus că spălătoreasă hotelului tocmai îi ţinea muribundului luminarea. ,,— Şi cît mai durează ?" s-a interesat atunci maiorul, ceva mai concesiv. „— Păi mult n-ar mai fi. Cîte ore sînt ?" Era trecut de 12, post-meri- dian. ,,— Cred că pînă la 14, post-meridian, se duce, i-a mai spus patronul. Cît beţi alături o cafea, gata, s-a făcut. Dar şi mai bine : dom' Nae, lăsaţi aici ordonanţa. Cum liberez camera, cum trimit să vă cheme. "

Acum camera îl aştepta, dar lui Nae îi murise ordonanţa, şi n-avea cine să-l ajute să urce la odaia lui. Cînd a coborît din trăsură, în cămaşa de noapte, cum se afla, şi cu mantaua între umeri, patronul s-a speriat. S-a repezit, l-a primit în braţe, a strigat la slugi :

— Veniţi repede, sus cu el !

L-au dus pe braţe şi l-au aşezat în pat — patul lui. Camera era aerisită, deşi încă mirosea a tutun de pipă al fostului pasager. Aspirînd aroma, Nae părea că şi-a revenit.

— Domnule maior, ce-i cu dumneavoastră ? l-a chestionat patronul.

— Monşer, a bîiguit el, sînt niţel cam ameţit.

**Apoi zîmbind silnic : Cred c-am făcut-o lată...**

**— Deh ! a spus patronul, care îl cunoştea. Ar fi trebuit să vă mai cruţaţi... Apoi cu un entuziasm special simulat pentru client : Dar nu-i nimic, un vin fiert, o fată tînără la pat şi oboseala trece.**

**Nae tăcea. Pirotea. Patronul a înţeles că trebuie să se retragă :**

**— Dau ordin să nu vă deranjeze nimeni ! a spus el. Mariţa-i p-aproape. Din cînd în cînd vîră capul pe uşă. Dacă doriţi ceva, îi spuneţi ei.**

**Mariţa era spălătoreasă hotelului. Cînd să iasă, Nae l-a oprit însă pe patron, în prag, cu un semn :**

**— Vezi că în buzunarul mantalei mele se află o carte de credit. O iei şi te duci la Casa Kraşmaru. O să-ţi numere, contra ei, treizeci de napoleoni. Nu-i nevoie să semnezi, cartea e la purtător. îţi opreşti banii de hotel, auzi ?**

**Nae vorbea slab, patronul întinsese gîtul să audă mai bine. Mîna bolnavului i-a făcut semn să vină mai aproape, lîngă pat. Nae i-a mai spus cu glas stins :**

**— Apoi trimiţi pe cineva la Iani, să-mi facă o cafea. Cafeaua mea... Să mi-o trimeaţă fierbinte, cu ibricelul împrejmuit cu cărbuni. Ştie el !... în drum să se oprească şi la Suduc tutungiul. Să-i ceară tabacul meu. Nu alt tabac. Şi nici de pipă. Apoi, parcă mai întremat : Ce zi e azi ?**

**— Miercuri, domnule maior ! a răspuns patronul, cu regret.**

**Nae s-a încruntat, părea neplăcut surprins, nu-i convenea se vede această zi de miercuri. Căuta în minte, cu efort, o soluţie. A ezitat mult, în sfîrşit s-a decis :**

**— Atunci să trimiţi un băiat la locanta lui Avtichie. Ştii unde. S-o ia din Sfîntul Gheorghe spre Covaci, de-a- colo s-o ţină înainte pe mîna stingă, pînă simte-n nări un miros plăcut. îl duc**

**nările...**

**— Cunosc locanta, l-a asigurat patronul. Trimet băiatul imediat.**

**— Aş mînca urzici, a spus Nae dintr-o suflare.**

**Patronul a oftat şi a deschis braţele a neputinţă :**

**— De unde urzici, domnule maior ? încă n-au apărut urzicile...**

**Pofta de urzici a lui Nae se dezlănţuise prea devreme, ceea ce era ori semn rău, ori semn bun. în urmă cu un an, acelaşi domn Nae sosise la hotel cu o ţigăncuşă care-i gătise urzici. Patronul a protestat, nu îngăduia ca un ofiţer să intre cu asemenea persoane în stabiliment, să se coboare adicătelea pînă acolo, la ţigănci. Acum, dom' Nae urma să-şi pună pofta-n cui de urzici, căci nu apăruseră încă.**

**— Poate are hribi, hibri uscaţi, a mai spus patronul, încercînd să-l abată pe Nae de la gîndul urzicilor. Avtichie e mare meşter în plachia de hribi.**

**— Nu-mi plac hribii uscaţi, a respins Nae, acum parcă**
**şi mai înviorat.**

**— Ehei, a exclamat patronul, eu ştiu că dumneavoastră vă plac numai trufandalele !... Dar e bun şi-un peşte. Că miercurea-i dezlegare de peşte.**

**Maiorul a consimţit să i se aducă peşte, tot printr-un semn cu mîna.**

**— Şi ca vin ? Ce vin să vă aducem ?**

**— Vinul lui Avtichie.**

**— Da, înţeleg, un vin de miercuri.**

**Toate erau puse la punct, patronul a dat să iasă, dar o grijă ivită brusc în minte l-a făcut să se întoarcă :**

**— Şi dacă vă caută coniţa Didina ?**

**Nae n-a auzit. Parcă nu mai sufla. înfiorat, patronul a întins mîna spre gura bolnavului, aşteptînd să-i simtă răsuflarea în palme.**

Respira. Dormea ? A repetat :

— Ziceam de coniţa Didina...

Nae a făcut un semn de refuz cu mîna, iar patronul a ieşit din odaie în vîrful picioarelor, după care a închis uşa cu grijă. Spălătoreasă, care era pe-aproape — spăla pe jos — îl privea. I-a spus în şoaptă jupînului :

— Lasă uşa deschisă, jupîne. Am eu grijă de el...

Patronul a coborît scările îngîndurat, nu ştia ce să facă
cu cheia camerei lui Nae, pe care o luase la el. A dat s-o atîrne în vitrina cu chei, dar a realizat că nu e bine. Ar fi însemnat că dă liberă camera, oricine s-ar fi agăţat de această cheie, acum în lipsa de camere libere, de la Bucureşti. Trebuia mai bine să încredinţeze spălătoresei cheia, doar ea urma să-l aibă în grijă pe ofiţer. Sau s-o ţină la el, după ce ar fi examinat cu atenţie buzunarele pasagerului. S-ar fi putut ca dom' Nae să aibă asupra lui şi alte hîrtii de valoare — sau giuvaericale, cum avea altădată ! — şi atunci era prudent ca aceste valori să fie puse la adăpost în casa de fier a hotelului.

Cît delibera, cu cheia în mînă, pe scări a apărut spălătoreasă . Femeia părea îngrijorată. Ţinea în mînă un sfert de luminare.

— Dă-mi chibriturile, jupîne ! a cerut ea.

El a tresărit. A pus cheia pe tejghea şi a privit-o pe femeie cu ochi măriţi de surpriză. A deschis apoi sertarul tejghelei, a luat cutia de chibrituri şi i-a întins-o bîiguind :

— Adică...

— încă nu, a spus ea, dar să fiu pregătită.

Femeia a plecat înapoi, pe scară, el a dat să ia cheia şi s-o atîrne în vitrină, dar asupra cheii s-a întins mîna unui nou pasager :

— O vreau eu. Pentru o noapte !

— Domnule, n-avem camere libere...

— Dar camera-i liberă ! şi pasagerul a indicat

**cheia.**

**— ‘Cum să vă spun ?... Aici e cineva care... chiar în clipa asta...**

**— Şi cît mai durează ?**

**— Cîte ore sînt ?**

**Pasagerul i-a arătat patronului ceasornicul, apoi s-a aşezat pe un scaun. Era istovit. A adormit imediat, cu capul rezemat de tejghea.**

**La consultul medical al domnişoarei Helene au fost convocaţi doctori de diferite specialităţi, care au defilat rînd pe rînd pe la patul bolnavei, pentru ca la urmă să se adune în salon, într-un consiliu al somităţilor din care nu lipseau dr. Mawr, dr. Ludovic Fialla, dr. Felix, cîţiva camarazi de pe front, printre care dr. Petrescu, consultul fiind prezidat de inspectorul sanitar general al armatei, dr. Davila, care, deşi era farmacian, ţinuse să fie prezent şi să conducă dezbaterea. Pe afară, prin grădină, se plimba dr. Darsh, om de o reputaţie medicală dubioasă, datorită unor pilule „făcătoare de minuni”, pe care autorităţile ştiinţifice bucureştene nu-1 admiseseră la consult. Ca să iasă din această situaţie jenantă, dr. Darsh se scuzase faţă de colegi, spunîndu-le că e obligat să rămînă afară, în grădină, pentru cazul cînd ar fi chemat la „telefon". Dr. Darsh făcuse senzaţie nu numai datorită pilulelor cu acelaşi nume, dar şi prin faptul că, la începutul anului, după Bobotează, izbutise să introducă prima comunicaţie telefonică din Bucureşti. El îşi cumpărase un aparat vorbitor din Germania, compus dintr-o pîlnie care prelua vocea umană, o conducea printr-un fir de cupru pînă la o altă pîlnie, aflată la distanţă, care se punea la ureche şi făcea audiţia vocii perfectă. Darsh instalase**

acest aparat senzaţional în cabinetul său de consultaţii, iar un alt aparat, identic, se afla montat la colţul străzii, în prăvălia unui apotecar care ţinea şi debit de tutun. Persoanele care doreau consultaţii la Darsh le puteau solicita numai telefonic, prin aparatul de la farmacia-debit. Multe persoane se făcuseră bine numai atingînd acel aparat miraculos, care a trezit gelozia şi chiar ura lumii medicale serioase. La sfîrşitul dezbaterii din casa Răşcanu, dr. Darsh a fost totuşi poftit în salon — la insistenţa gazdei — tocmai în clipa cînd dr. Felix punea concluziile.

Era limpede pentru toţi cei prezenţi, a rezumat dr. Felix, că motivul îmbolnăvirii domnişoarei Helene nu putea fi altul decît „aerul viciat de pe front". La care, a mai spus Davila, s-a adăugat şi o răceală, care a cuprins bronhiile şi pleura. In schimb, aparatul locomotor se află în bună stare, a precizat cineva. Domnişoara Răşcanu încă se mişca, anatomia membrelor inferioare, ca şi a celor superioare, era în funcţiune. La fel aparatul digestiv, deşi apetitul scăzuse : domnişoara nu mai mînca. La fel aparatul circulator, cu precădere inima, care bătea perfect, c-un plus de exaltare, propriu vîrstei. Posesorul aparatului telefonic n-a fost poftit să-şi exprime opinia, aveau cuvîntul specialiştii în celelalte aparate, aparţinînd bolnavei. S-a revenit, în consecinţă, asupra acestora, cu precădere asupra celui respirator, iar unul dintre specialişti a trecut dincolo, la patul bolnavei, pentru un examen suplimentar. Auscultat prin cearşaful în care era învelit, pieptul domnişoarei emitea nişte zgomote nefireşti, suspecte. Specialistul s-a reîntors îngîndurat, reconfirmînd observaţiile precedente :

Da, şi bronhiile au fost prinse !“

La consult fuseseră utilizate mai multe

**termometre, fiecare medic era echipat cu un astfel de instrument, iar minusculele aparate se dovedeau a fi în consens : domnişoara avea temperatură, adică arşiţă, cum se spunea în popor, o arşiţă care-i îmbujora obrajii şi o făcea să transpire continuu. între orele cinci-şase, post meridian, febra creştea, după care se aşeza la un nivel staţionar, fără a reveni la normal. La sosirea de pe front, în primele zile, febra fusese foarte mare, indicînd aprinderea plămînilor. împotriva febrei s-au indicat, prin consens, ceaiuri sudo- rifice şi comprese. Cu acest element morbid, care ţinea de exterior, se putea lupta. „— Febra va ceda pînă la urmă ! a asigurat doctorul Grigoraş. Nu ştiu dacă n-ar fi cazul să se aplice şi tradiţionalele ventuze ! a mai spus el. Con- gestionările locale ale dermei adună febra şi o ajută să se expulzeze." Nu toată lumea a fost de acord cu aplicarea ventuzelor, dar toţi au consimţit asupra faptului că o stimulare a apetitului ar fi binevenită. S-a recomandat un vin aperitiv, de provenienţă italiană, şi nişte picături. S-a opinat chiar pentru un pahar de borş proaspăt înainte de fiecare masă : acesta nu putea să strice. Regimul culinar urma să fie abundent : alimente proaspete şi crude — ficat de pasăre, ouă, pescărie, cărnuri negre, pentru a se îngroşa sîngele „care să lupte cu boala“.**

**Peste toate, s-a pus „chestiunea aerului". Aerul din Bucureşti era certamente viciat. La ftizie era contraindicat un asemenea aer, şi cum în ţară, datorită războiului, aerul nu era propriu unei cure cu efect sigur, s-a recomandat**
**— prin consens — cura de aer în Alpi, în Elveţia, la Davos. în acest punct, doctorul Darsh, care fuma indispus, a intervenit :**

**— Onoraţi colegi, dar spuneţi-mi, rogu-vă, s-a mai întors viu cineva de la Davos ?**

**Reacţia a fost neplăcută, somităţile au întors priviri intrigate către intrus — ce rost avea să se pună o asemenea chestiune !, noroc însă că gazda nu era prezentă. Acelaşi doctor Grigoraş, trecînd peste incident, şi-a continuat ideea :**

**— Davosul este locul de cură cel mai indicat pentru ftizie, din Europa. Nu văd ce s-ar opune ca domnişoara Răşcanu să facă o cură de aer la Davos !... Şi ridicînd braţele : Desigur, aceasta comportă cheltuieli. Prinţesa Elsa de Maklenbourg a instalat acolo, la Davos, pentru fiica ei, o adevărată curte. A construit şi o capelă...**

**Invocarea acestei poveşti cunoscute şi folosirea cu- vîntului capelă l-a făcut pe Darsh să se ridice. El a pretextat că e somat să plece — din nou vreo convocare telefonică ! — dar, înainte de a ieşi, „doctorul excroc" a depus pe masă un flaconaş de sticlă, conţinînd pilulele cu acelaşi nume, pe care le dăruia bolnavei.**

**— Ştiu că sînteţi sceptici, a spus Darsh, dar pînă la ora de faţă medicina n-a produs nimic mai bune pentru asemenea afecţiune !** ***Au revoir,*** **domnii mei !**

**Darsh le răsturnase colegilor cazanul cu savanterii, după care a ieşit, lăsîndu-i într-o stare de confuzie. Toţi cunoşteau boala, ştiau că este incurabilă, şi, din punct de vedere, pur ştiinţific, ar fi trebuie să recunoască faptul că mai mult nu ştiu, că de fapt nu ştiu nimic. Ideea unui alt agent patogen, decît aerul stricat sau frigul, putea fi admisă, dar care putea fi acest agent şi cum arăta ? ! în orice caz, microbii, chiar dacă provocau boli, nu puteau strivi cariere. Tot ceea ce se mai putea în plus recomanda**

**— faţă de lista de prescripţii tradiţionale — era o atitudine comprehensivă faţă de bolnavă, faţă de comportarea şi capriciile ei, o terapie psihologică, şi aceasta subînţe- leasă, în cazul lumii bune. Asupra acestui subiect a insistat dr.**

**Davila, cu precădere, secondat de savanţii săi colegi.**

**în discuţia finală cu titularul familiei, acesta a făcut o mină aiurită. Răşcanu nu putea concepe că ceea ce aude**

**— se vorbea de ftizie, despre faptul că Helene era ftizică — el auzea, dar nu putea accepta că această boală o lovise tocmai pe fata lui.**

**— Dar, domnilor, ftizia este boala sărăciei. E oare de conceput ?**

**— Ftizia se propagă şi-n mediile sociale superioare, a lămurit doctorul Felix. Desigur, nu oricînd, ci în anume condiţiuni, cum a fost la noi, cu războiul. De pe front s-au întors foarte mulţi soldaţi cu afecţiuni pulmonare. Or, e bine ştiut, domnişoara Helene a dus pe front o viaţă de soldat...**

**— Dar nimic nu i-a lipsit ! a intervenit Anne, cu panica pe chip.**

**— Desigur, doamnă ! a aprobat Davila, consolator. Dar boala e boală.**

**Răşcanu nu putea crede ; a întrebat cu spaima în gît :**

**— Şi cum, domnilor, vreţi să spuneţi că nu mai e nimic de făcut ?**

**S-a auzit un o ! de infirmare sau protest, un o ! cîntat în cor de toţi participanţii la înaltul consult, un o ! care-i lăsa şefului familiei latitudinea să înţeleagă ce vrea. Cu o mină gravă, doctorul Grigoraş a invocat cazul unei vindecări perfecte, comunicat într-o revistă medicală.**

**— Da, se cunosc asemenea cazuri, a minţit şi Davila. Aceasta obligă însă la un tratament adecvat, la Davos...**

**— La Davos sau în altă staţiune...**

**— Cel mai bine la Davos !**

**S-a trăncănit apoi în franţuzeşte despre Davos, despre virtuţile acestei staţiuni, despre atracţia muntelui vrăjit. Fervoarea factice cu care participanţii la consult s-au aruncat**

**asupra acestei temei ascundea ceva grav. Răşcanu l-a separat pe Davila de ceilalţi medici, şi s-a retras cu el într-un colţ al salonului, pentru o discuţie în doi. Dar a venit lîngă ei şi Anne.**

**— Tot ce pot să vă cer, le-a spus generalul, sprijinin- du-se cu mîinile pe umerii celor doi, este un calm desă- vîrşit. N-o contrariaţi pe Helene cu nimic, vă implor. E logodită.**

**Vestea i-a uluit pe părinţi ; Răşcanu a întrebat :**

**— De cînd ?**

**— Cu cine ? a întrebat şi Anne.**

**— Cu domnul Toma Nicoară. Eu le-am fost martor.**

**Davila minţea din nou ; medicul şef al armatei nu asistase la logodna celor doi tineri, dar Helene, în timpul consultului, îi ceruse să mintă. Ea era hotărîtă să se căsătorească neîntîrziat, generalul medic consimţise să-i ple- deze cauza, iar acum îşi îndeplinea acest mandat :**

**— Dacă ţine sa se căsătorească şi dacă tînărul logodnic acceptă, vă rog să vă daţi acordul. Davila a mai adăugat : Din punct de vedere medical, nimic nu se opune ca Helene să se mărite.**

Soţii Răşcanu au rămas neputincioşi în faţa ambelor decizii : boala şi căsătoria, venite peste voinţa lor. Apoi medicii s-au retras, unul cîte unul, salutînd cu politeţe şi refuzînd a primi onorariile. Răşcanu a îndurat şi aceste momente, apoi s-a repezit la uşa dormitorului fetei. A bătut, a intrat, tremurînd de încordare :

— Helene, am auzit că vrei să te măriţi !

Tată, a confirmat bolnava, nimic nu se poate opune acestei hotărîri.Senzaţia că nu mai e nimic de făcut o avea, la Peters- burg şi generalul Iancu Ghica. în ultimele zile mesajele primite de la Bucureşti nu mai puteau să fie transmise — nu mai era cui. Anunţîndu-se la cancelaria cneazului Gor- ceakov într-o chestiune curentă, unul dintre secretarii ca- binetului i-a răspuns că cel solicitat va fi mult timp indisponibil „pentru domnul Ghica". Sec, fără explicaţii. Ceasuri în şir, după această scenă, prinţul Ghica a rămas închis în biroul său, fie plimbîndu-se, fie înţepenind în cîte un fotoliu. Noul Oscar îl asalta cu ceşti de ceai, vărul Emil lipsea. A nu face nimic fiind într-un post, a fi într-un post de lîngă o uşă închisă era insuportabil. Era insuportabilă şi distanţa de casă, drumul pînă la Bucureşti ţinea de imposibil, mai aproape era Suedia sau Polul Nord. Dincolo de fereastră, pe coronamentul casei de vis-â-vis, atîrnau deasupra străzii, rînduiţi în linie nişte imenşi ţurţuri de gheaţă, la o mare înălţime. Prinţul Ghica îi privea. Singurul gînd, în golul minţii s-a legat în chip stupid de acei ţurţuri imobili, asociind şi un fior de spaimă pentru lumea inconştientă de jos : „— De n-ar cădea !..."

Izolarea generalului era mai apăsătoare decît la Con- stantinopole, în timpul crizei, unde cunoştea totuşi lumea, o lume care-i era de mult familiară. Cu otomanii, românii se

**învăţaseră, în veacuri, pînă acolo încît orice mutare pe**

## XI

**eşichierul relaţiilor era anticipată de cei doi parteneri cu cel puţin cîteva mişcări înainte. Dintr-un anume punct de vedere, politica n-avea mister între români şi turci. Prinţul Ghica îl cunoştea pe Savfet-Paşa pînă la gesturile mici, pînă la tabieturi, aşa cum otomanul îi cunoştea diplomatului român pînă şi gîndurile. ,,— Eu ştiu ce vreţi, i-a spus o dată Savfet-Paşa, numai că nu se poate. Pentru noi e clar că pe fidelitatea voastră nu putem conta. “ Şi ceva mai tîr- ziu : „— La primul prilej vă veţi declara fie neutri, fie independenţi !“ Apoi oftînd : „Voi faceţi parte dintre copiii de adopţiune ai imperiului."**

**Acolo, în sud, la Constantinopole, în clipa cînd Savfet- Paşa spusese această replică, la fereastra ministerului otoman de externe înflorea o magnolie. Timpul aparţinea imperiului. Nici vorbă ca Ghica să fie grăbit cu răspunsul. L-a oferit lui Savfet-Paşa cu mult mai tîrziu, cînd magnolia se scuturase. „— Este deci vorba, a replicat Ghica, în acest moment, despre o fidelitate contractuală, nu despre una organică !“ „— Da, a aprobat bătrînul, ţinîndu-şi partitura, voi sînteţi de două ori infideli !“**

**Infidelitatea avea în ochii lui Savfet-Paşa un sens dublu : politic şi religios : politic, fiindcă românii urmăreau desprinderea cu orice preţ de imperiu, religios fiindcă aceiaşi români erau ce erau : nişte necredincioşi, ca toţi europenii. Aceşti europeni, de la o vreme, după blestemata Revoluţie Franceză, după Napoleon mai ales, agitau pe toate cărările ideea dreptului şi a egalităţii dintre naţii. Savfet-Paşa, zîmbind faţă de această enormitate, i-a spus odată diplomatului de la Bucureşti, chiar înainte de a se fi pronunţat ruptura : „— Căci ce egalitate poate fi, te rog să-mi spui, între o**

muscă şi un armăsar ?“ Ghica l-a corectat, introducînd expresia românească cea mai adecvată pentru situaţie : „— între un ţînţar şi-un armăsar, adică !“ „— Exact !“ „— Este totuşi una, a răspuns generalul, amîndouă aceste fiinţe au îndreptăţirea lor de a fi.“ Otomanul a rîs fin, aşa cum rîdea el cînd era bine dispus. L-a întrebat apoi pe Ghica :— Aţi recomandat această înţelepciune şi celorlalte imperii ?“ Ce ironie !

Dar cui să fi recomandat asemenea înţelepciuni, cînd partenerii lui Ghica din noul post, din nord, erau asemeni otomanilor eroici şi aspri din vremea lui Mircea cel Bă- trîn. Aici, la Petersburg, ţurţurii de gheaţă atîrnau deasupra caselor ca nişte fierăstraie cîte şase luni pe an. Cînd se topeau, dispăreau brusc, în torente de cascadă : o altă calamitate. Contactul cu Europa, cu Franţa mai ales, rafinase spiritul otoman. Savfet-Paşa — ca şi alţi diplomaţi ai Porţii — avea replici care ieşeau din tipicul vechi, din stilul laconic, posomorît-tulbure, sau violent, stilul sabie, pe care-1 practica acum cneaz Gorceakov. Se domolise şi vocaţia misionară a imperiului de la sud, silit de mai mult timp să bată în retragere şi să cultive dialogul. Otomanii pierdeau, e drept, dar ca nişte nababi. Cu o săptămînă înainte de a părăsi Istanbulul, după ce prinţul Ghica ceruse restituirea paşaportului, la ultima întîlnire, Savfet- Paşa l-a întrebat : „— Ce-şi doreşte, totuşi, mai mult şi mai mult domnul Ghica, din Istanbul ?“ întrebare derutantă, era vorba despre o dorinţă intimă, şi Ghica a spus : „— Un pisoi de Angora pentru copiii mei !“ Otomanul a rîs, fericit, trecînd peste momentul sumbru. A doua zi, în curtea interioară a reşedinţei lui Ghica, printre tufe de trandafiri, leandri şi portocali, servitorii au descoperit nu mai puţin de o sută de pisoi de Angora, care

**fojgăiau, se căţărau şi mieunau printre crengi. Spectacolul era divin. Doamna Ghica a prins de ceafă, ca pe un fruct, un singur pisoi, pe care l-a şi adus în ţară, la Bucureşti.**

**Aşa stînd lucrurile, nu numai românii, dar toţi europenii cunoşteau bine imperiul sultanilor, pînă în măruntaie, pînă acolo încît se pricepeau în a-i folosi mecanismele, mai mult : imperiul devenise necesar în jocul imperiilor. Perplexitatea lui Ghica se lega tocmai de această situaţie : dacă europenilor imperiul sultanilor le era necesar, de ce atunci au admis ca partida războiului, iar acum partida păcii, să se joace exclusiv între ruşi şi otomani ? Pînă la ora prezentă, nici un semn că pacea de la San Stefano ar fi putut constitui un obiect de discuţie între cei doi mari beligeranţi şi celelalte mari puteri. Pînă la ora dată, războiul şi pacea erau încă un obiect bizar aruncat la răspîntia cu obiecte curioase dintre marile imperii. Lucru şi mai ciudat, toţi cei implicaţi în chestiunea păcii din Orient — cazul lui Iancu Ghica — deveneau în ochii diplomaţiei europene nişte suspecţi. Aceasta chiar şi fusese situaţia generalului la o recepţie, în saloanele ambasadorului Franţei — la numai o zi după pace ! —, cînd diplomaţii acreditaţi la Petersburg l-au ocolit pe consulul român, tratîndu-1 ca pe un bolnav. Toţi păreau altminteri constituiţi într-un conclav de medici, siliţi de împrejurări să examineze o maladie bizară. ,,— Şi chiar aţi fost amestecaţi în acest război ?“ „— Dar cine v-a pus, domnule !“ „— O, a fost o mare necugetare, ba chiar o iresponsabilitate, s-ar putea spune. Nu vă imaginaţi că după *pax otho- manica* va urma *pax rossianica ?* „— Bine, domnii mei, a îngăimat Ghica, dar ne aflăm totuşi în Europa !“**

**A fi în Europa însemna pentru Ghica, şi pentru cei ai lui, a afirma şi a te conforma unor**

**principii. Era acum în cauză principiul dreptului, a îndreptăţirii unor popoare de a fi libere şi pe deplin stăpîne pe soarta lor. „— Se pot afirma liber aceste principii ?“ a întrebat el. Desigur, nimeni nu se opunea, într-un salon se putea afirma orice. „— Trebuie totuşi să ne conformăm afirmărilor, de principiu, pentru a putea rămîne cu cuget curat în cîmpul eticei şi al moralei pe care jurăm“ „— Dar cine jură, domnul meu ? !“ a întrebat cineva. Ghica a insistat, căuta un partener pentru a-i pune chestiunea obsesivă : „— Există o forţă a dreptului *?“* S-a plimbat de unul singur prin salon, cu întrebarea rămasă asupra-i, pînă s-a trezit faţă în faţă cu ambasadorul Americii, generalul Pomuţ, român de origine, cu care Iancu Ghica întreţinea raporturi amicale. Pomuţ era un militar încet şi ticăit, pricepea anevoie lucrurile, nu putea ieşi nicicum cu gîndul dincolo de ţarcul faptelor. Era singurul diplomat dintre cei prezenţi, care studiase temeinic, paragraf cu paragraf, tratatul de pace de la San Stefano.**

**— Mie tratatul nu mi se pare catastrofal pentru voi, a început el. Păgubiţi sînt ceilalţi balcanici, în afară de bulgari. O Bulgarie mare înseamnă de fapt o Rusie mică, aşezată chiar la poarta Constantinopolului, lîngă Bosfor. Vor accepta ceilalţi europeni aşa ceva ? Mă îndoiesc.Iată că acceptă !**

**— O, nu ! Nu sînt atît de imbecili cum par, sînt de fapt mai mult şireţi.**

**— Atunci cum pot accepta ceea ce ni se întîmplă nouă ?**

**Americanul părea nedumerit. A întrebat :**

**— Vă referiţi la Basarabia ?**

— Desigur ! Şi nu numai la asta...

Pomuţ însă nu ieşea din pasul lui mocăit şi măsurat. El vedea litigiul în chip pragmatic şi nu pricepea cum bărbatul din faţa sa putea opera cu un alt criteriu, care se numea şi pretenţios : principiu !

— De ce nu treceţi peste incident ? i-a spus în cele din urmă americanul, invitîndu-1 pe Ghica să lepede orice teorie. Rusia vă oferă o compensaţie, în cazul celor trei judeţe basarabene. Vă ia cu o mînă şi vă dă cu alta...

— Dar ne ia ceea ce-i al nostru !

— Ei şi ? Primiţi în schimb altceva, foarte util. Cînd America a cumpărat Alaska, de la Rusia, a ştiut că n-are ce face cu ea, dar şi-a zis : cine ştie cînd ne trebuie !... Voi, la fel. Pierdeţi ceva, Basarabia, dar cîştigaţi altceva, Dobrogea. Mîine, marfa de azi va fi scumpă.

— Domnule, a strigat Ghica, patrimoniul unui stat nu se cumpără şi nu se vinde. E la mijloc o chestiune de principiu...

Pomuţ l-a privit cu ochi uimiţi, iarăşi se invoca acel cuvînt oribil : principiu. Deşi român de obîrşie, dar gîn- dind ca un american, nu pricepea ce vrea în fond românul de la Bucureşti. I-a spus după o vreme :

— Pe voi, pe europeni, vă vor pierde principiile. Şi politica !

— Pe voi, pe americani, i-a replicat Ghica, ceva mai domolit, dacă politica nu vă cîştigă veţi fi pierduţi. Un stat nu se poate construi ca o bancă !

— Dar o bancă poate cumpăra state !

— Va fi acelaşi lucru : state cumpărate şi state vîB- dute. Fără nici un scrupul !

— Va fi totuşi un scrupul : cîştigul.

— Dar sub state se află totuşi popoare. Cel puţin aici, la noi, în Europa !

Pomuţ nu s-a supărat. Nu pricepea însă cum nu înţelege partenerul de conversaţie un lucru atît de simplu : schimbul, mai ales atunci cînd se compară suprafeţe, în cazul dat întinderi de pămînt. Ce aveau a căuta aici sentimentele ! L-a mai întrebat o dată pe Ghica :

— Şi n-aţi primi nici dacă, prin absurd, vi s-ar oferi Australia ?

— Ei bine, nu.

— Dar de ce ? a întrebat Pomuţ, cu suferinţă.

— Fiindcă, domnule, i-a răspuns Ghica, noi nu vrem să ne trezim, acceptînd schimb după schimb, la voia oricui, că ne-am mutat în Australia.

Cei doi au suspendat conversaţia, nu mai aveau ce-şi spune, dar în spaţiul rămas disponibil s-a introdus altcineva, un belgian :

— E adevărat, l-a întrebat pe Ghica noul venit, că veţi permite Rusiei să treacă cu trupe spre Bulgaria de cîte ori pofteşte ?

— întrebaţi Rusia, a răspuns Ghica. Nouă nu ni s-a cerut consimţămîntul. Rusia şi-a rezervat dreptul de tranzit prin ţara mea fără a ne mai întreba.

Generalul Pomuţ s-a burzuluit ; înţelesese faţa practică a chestiunii :

— Fără un contract special între părţi nu se poate f a ţinut să precizeze el, în chip foarte hotărît.

— Ba se poate, domnule ! a arătat Ghica. Nu pricepeţi că înţelegerea s-a făcut peste capul nostru ?

— Dar în acest caz, a intervenit şi belgianul, cele două mari puteri v-au readus la vechiul

**statut.**

**— Acum pricep ! a spus Pomuţ. Şi din nou perplex, privindu-1 pe Ghica : Atunci de ce v-aţi mai vărsat sîngele ?**

**După recepţie, Iancu Ghica s-a dus la Prohorini, unde era aşteptat. Aici toţi erau aşezaţi la masă şi discutau cu însufleţire, dar odată sosind el, lumea a tăcut brusc. S-au auzit doar zgomotul tacîmurilor şi clinchetul discret al paharelor, s-a simţit doar o undă de ger venind dinspre partea grafinei : „— Luaţi, mîncaţi, Ivan Grigorievici !“ l-a îndemnat cineva de-ai casei. Ghica a luat, a mîncat, totuşi ou venise să se îndoape, venise într-o casă, a lăsat tacî- murile pe suporturi şi a aşteptat. ,,— Nu mai mîncaţi ?“ „— Vin tocmai de la o recepţie !“ „— Mă rog, atunci măcar un ceai !“ S-a rezervat să bea un ceai, iar ceilalţi au reluat discret conversaţia, pe o temă domestică, ignorîndu-1 cu totul, dîndu-i senzaţia că nu există.**

**S-a discutat mult timp despre boli, bolile familiei, s-a evitat subiectul Tolea şi boala lui, s-a extins dezbaterea asupra staţiunilor de cură din Occident, toată lumea fiind de acord că la Karlsbad se află cele mai bune ape minerale, deşi grafina pretindea că nu-i de suportat Karsbadul „căci prea pute a nemţi“. Abia spre sfîrşitul acestei dezbateri, o bătrînică din clan, o rudă săracă, s-a milostivit de general şi l-a întrebat :**

**— Ce mai face verişoara Pulheria de la Bucureşti ?**

**Cele două doamne nu se văzuseră niciodată, dar erau**
**rude, de unde interesul ce şi-l purtau reciproc. Tatăl coanei Pulcheria fusese domn gospodar al Valahiei pe timpul protectoratului, cînd**

ţările române făceau parte — în viziunea bătrînelor doamne petersburgheze — din comunitatea imperiului rus. Coana Pulheria reprezenta deci un memento al unor vremi ideale.

— Ce vrei, a tunat Feodosia Petrovna din capul mesei, ca să curme acest subiect. Lumea s-a schimbat. A apărut între timp ingratitudinea.

Ingratitudinea era rostită cu majusculă. Sustragerea românilor de sub protectoratul rusesc era văzută cu o insubordonare familială, o infidelitate ilegitimă, ilustrată chiar de persoana generalului Ghica, prezent la masă —, spre deosebire de viziunea lui Savfet-Paşa, care socotea infidelitatea românilor legitimă, aceştia fiind ceea ce erau : nişte necredincioşi de drept, prin neaderare la Islam. Din tensiunea conversaţiei se simţea că rămînerea generalului în casa Prohorin va fi scurtă. Grafina de altfel a şi încheiat subiectul, s-a ridicat de la masă şi scuturîndu-se de firimituri a spus :

— Tocmai de aceea mă întreb dacă nu trebuie să vă întoarcem spatele definitiv.

Cînd s-a întors acasă, nu cu sania, ci pe jos, Iancu Ghica a trecut din nou pe sub streaşina cu ţurţuri de cristal. Şi-a dat seama de pericol cu întîrziere după ce trecuse pe sub săbiile de gheaţă. S-a oprit şi a privit în sus. încă nu căzuseră.

Adelei îi apăreau mereu alte persoane în vis, nu Din. O dată l-a visat pe prinţ — nu-şi mai

amintea cum, indistinct şi negru, o forţă opresivă —, altă dată l-a întîlnit în vis pe Alee Răşcanu. Era prezent la acea serată a umbrelor şi un personaj bizar, care nu comunica cu nimeni, pe care toată lumea îl ocolea cu grija, numindu-1 Marele Jignit. Marele jignit i-a făcut loc Adelei încă de la intrare, lăsînd-o să-şi depună şalul negru şi pelerina, retrăgîndu-se apoi discret, pentru ca femeia să-şi retuşeze fardul în oglindă, înainte de a trece dincolo. Acolo se mişcau şi conversau foarte multe persoane, fără a se atinge unele cu altele, într-un fel de surdină a mişcării şi a sunetelor. Ea avea o curios de bună dispoziţie, un freamăt de a comunica, aproape o febră care o făcea să-şi mişte permanent evantaiul, să caute, să privească în jur, să converseze. Lui Răşcanu i-a spus, cu umor :

— Ai început să-ţi petreci nopţile aiurea. Bîntui pe coclauri !...

El a tresărit, prins parcă în flagrant delict de prezenţă, în hohotele de rîs ale unor persoane necunoscute, care se aflau de faţă. Ea a continuat a-i vorbi în surdină, fixîndu-1 cu un ochi de medic, ca pe un pacient iresponsabil :

— Ai probabil somnul greu, te doboară ca pe-un butuc, nu mai ştii ce faci ; cînd dormi, dormi fără vise.

— Ş i ?

— Şi cutreieri aiurea ! Ai avut o mătuşă grecoaică ?

Răşcanu s-a speriat de-a binelea :

— N-am văzut-o de nu mai ţin minte, s-a apărat el, ca şi cum ar fi fost vorba despre o fantomă. A murit acum un secol ! a mai spus el, parcă justificîndu-se.

Ea a zîmbit, faţă cu această minciună enormă.

— Nu-i chiar aşa, i-a răspuns, fără să

**precizeze ce anume nu era aşa : n-o văzuse de-un secol pe grecoaică sau grecoaica încă mai trăia ?**

**Răşcanu s-a îndepărtat de ea, zăpăcit, bolborosind pentru sine :**

**— E nebună...**

**El căuta vizibil o confirmare la persoanele din jur, care-1 evitau, care, pînă la urmă, l-au şi lăsat singur ; ea s-a îndepărtat, zîmbind, dar auzindu-i gîndurile :**

**— O fac pe discreţii ! şi-a spus Răşcanu, respingînd ideea că el, aflîndu-se în somn, ar cutreiera pe aiurea. îşi imaginează probabil că la vîrsta mea mă mai ţin de amant- lîcuri !... în chestiunea mătuşei Caliopi ceva e totuşi nesigur... De unde ştie ? Cine naiba se amestecă în afacerile mele de familie ?!**

**A pornit după ea s-o întrebe, împins de o imensă nedumerire :**

**— Doamnă, i-a strigat, de unde ştii de kera Caliopi ?, dar s-a oprit în loc, neştiind bine unde se află.**

**Se vedea deruta lui. Se aflau amîndoi, la o mare distanţă unul de celălalt, într-un salon cu oglinzi. El o căuta**

**— s-o întrebe — într-o imensă oglindă cu rama de porţelan, în ghirlande de trandafiri, iar apa oglinzii îi trimetea chipul în alte oglinzi — de Veneţia, de Saxa, de Sevres — încît el nu mai ştia cui să se adreseze. Ea era dincolo de apa oglinzii în care se privea, dincolo de lumea care evolua pe parchet în grupuri mici, de două, trei persoane, care conversau, rîdeau potolit, ca şi cum ea n-ar fi fost prezentă. De fapt Răşcanu îi simţea de la distanţă pulsaţia plăpîndă a respiraţiei. în rest, ceilalţi parcă nu respirau. El a şi dat să facă un pas spre oglinda cu ghirlande de trandafiri, care o încadra, dar**

s-a oprit cu nelinişte. Ea îşi examina în oglindă o geană. A deschis poşeta de mătase neagră, a scos o pensă, a restabilit poziţia firului rebel, apoi cu puful de struţ şi cu un deget lung şi-a restaurat fardul pe pleoapă.

— Culmea ! l-a auzit strigînd pe el. Se află într-un salon şi se crede într-un buduoar ! Se ocupă de toaleta ei în văzul lumii. E smintită...

Ea părea acum satisfăcută de felul cum arăta — făcuse la coada ochiului stîng un ultim retuş cu vîrful unghiei —, se retrăsese niţel înapoi pentru a se privi mai bine, cînd, peste umărul gol, l-a descoperit în spate pe Marele Jignit. A fost rîndul ei să tresară, în timp ce el, Răşcanu, a rămas cu ochi ficşi, fascinaţi, văzînd cum ea dispare într-un nor de fum.

Prin fumul în care se afla, Adela a distins o altă lume, deşi petrecerea la care lua parte era aceeaşi. Aceeaşi, dar la alt grad. Sub volutele valsului actual se distingea o mazurcă. Acum oglinzile erau mai noi, unele fără patină, altele fără ciobiturile şi fisurile apărute între timp, fără coclelile din apa de argint şi de plumb, mai tinere, mai clare, mai strălucitoare. Şi luminările erau mai multe — intervenise noutatea luminărilor albe, de spermanţet, deşi pădurile de luminări — cele secunde — îşi păstrau gradul secund, umbre luminoase ale primelor, ale celor contemporane. Apăruse şi o servitorime secundă, care aducea pe tăvi mari alte soiuri de băuturi decît cele de azi, cu mult mai parfumate, iar servitorimea secundă, care se îngrijea de luminări, de celelalte luminări, era altfel îmbrăcată. Un serv negru, cu un imens de lung cleşte de argint, stingea mucurile fumegînde, apoi aprindea alte luminări, pe care le trăgea de la brîu ca pe nişte tuburi de orgă. Adela nu izbutea să-şi

**amintească ce familie bucureşteană adusese de la Constantinopole sau poate din Franţa un serv negru, nu ştia cînd s-a petrecut această extravaganţă, probabil pe vremea lui Kisselef. A vrut să întrebe pe cineva, nu recunoştea pe nimeni, deşi o voce cunoscută, de femeie, i-a spus :**

**— Ce ai, scumpa mea, te simţeşti rău ? Apoi aceeaşi voce, în gînd : O impresionează negrul, culoarea neagră, vede totul în negru. Şi tare : Cînd ai de gînd să renunţi la doliu ?**

**— Dar nu sînt în doliu ! i-a răspuns Adela cu ofensă.**

**Ca să scape de acea voce, a trecut într-un alt salon,**
**unde, la nişte mese joase de joc, încrustate cu sidef, nişte boieri în antirie jucau ghiordun şi ghiulbahar.**

**— Ce caraghios ! a murmurat ea, amuzîndu-se. E un joc care nu se mai joacă de mult nicăieri, un joc de copii...**

**Se auzea numai zuruitul zarurilor, de fapt nici măcar nu se auzea, dar se vedeau mutrele preocupate ale jucătorilor aşezaţi cu picioarele sub ei, pe perne, într-o poziţie nefirească, suportabilă în măsura în care trupurile lor erau uşoare.**

**— Cum îşi pierd moşiile ! şi-a spus Adela, trecînd uşor pe lîngă jucătorii fanatizaţi. Pînă la cumpăna veacului vor ajunge săraci, vor întinde mîna pe la răspîntii, precum vornicul Cristache şi kera Caliopi.**

**Din imprudenţă, a revenit iar în salonul de dans, un dans nou, altul, ameţind lumea cu figurile lui curioase, cu ritmul lui care părea uitat. Dar de ce uitat, cînd perechile erau vrăjite ! A ieşit cu chiu cu vai din învălmăşeală — era să prindă braţul cuiva — din nou Marele**

**Jignit ! — care a evitat-o însă, s-au evitat reciproc, ea s-a redresat, a început iarăşi să caute în jur cu priviri dezolate.**

**— Nici o figură cunoscută ! şi-a spus, cu mîhnire. Deşi, culmea, toţi îmi par cunoscuţi, ca-n portrete... Apoi fericită : O, da, acesta e tînărul cadet Alexandru Ioan Cuza!...**

**I-a făcut o reverenţă, deşi era absurd. Tînărul nu ajunsese colonel şi nici domn al Principatelor Unite. Dar cade**

tul nu i-a răspuns, deşi ea ţinea mult să nu-i respingă privirea, să-i spună ceva, orice. Figurile militarilor care-i făceau anturaj erau limpezi, destinse, fără urmă de mar- ţialitate, bune, camaradereşti, cum sînt figurile militarilor care se simt bine între ei. Cadetul Cuza fuma neîncetat şi bea cafea multă. Două şiruri de slugi, cu aparenţă feminină, îi ofereau cafele. Nimic mai simplu ca printre cei din grupul lui cineva să-l recunoască pe maior, deşi nu era cu putinţă. Cuza murise în 1873, la Heidelberg, Adela îşi amintea bine. Din n-avea ce căuta — la gradul lui! — în compania cadetului. în afară de el, Adela nu mai ştia pe nimeni dintre cei prezenţi.

— Ce încurcătură ! şi-a spus ea, cu mirare. Cum se împuţinează lumea cunoscută...

Aceeaşi voce cunoscută a întrebat-o :

— Pe cine nu recunoşti aici ? Spune-mi mie !

— Nu mai cunosc pe nimeni ! şi s-a trezit, a aprins luminări, luminări reale, aşteptînd să se facă ziuă.

O zi goală. La amiază, cînd golul zilei s-a căscat imens, Adela a decis să se întoarcă la Gîrbovi, unde spera să aibă mai mult noroc, după căderea nopţii. Din n-ajunsese încă în lumea umbrelor.

în lipsa partenerului oficial, Iancu Ghica a fost silit să discute temele în litigiu cu grafina, la cererea acesteia. La proxima întîlnire, generalul era pregătit să reia disputa, derivată acum unor persoane particulare : un invitat la masă, într-o paşnică sufragerie, şi o bătrînă doamnă. Faptul că cei doi nu-şi erau ostili era probat prin însăşi situaţia în care se aflau : prînzul, cina sau ceaiul intermediar. Faptul

**că disputa n-avea soluţie se proba de fiecare dată prin reluarea aceloraşi argumente, în faţa cărora nici unul nu ceda. Era în fond o dezbatere semiamicală, cu numai doi parteneri, Iancu Ghica şi Feodosia Petrovna, rar cu participarea celorlalţi din casă, care interveneau cît să restabilească atmosfera de dialog.**

**— Să recapitulăm, deci, Feodosia Petrovna ! a început generalul, reamintindu-i partenerei punctul la care ajunsese în întîlnirea precedentă : în toamna anului 1806, armatele ţarului au intrat în principatele române, adică în Ţara Românească şi în Moldova, pe care le-au ţinut ocupate pînă în 1812. La plecare, cînd ne-au părăsit, ne-au luat şi Basarabia.**

**Feodosia Petrovna a rămas un pic derutată, apoi şi-a revenit :**

**— Nu se poate să fie aşa, a replicat ea. Nu-mi spui tot. Cu ceva trebuie să fi greşit şi voi, trebuie să fi făcut vreun gest de ostilitate faţă de Rusia.**

**— N-am greşit cu nimic, Feodosia Petrovna, v-o jur. Nici n-aveam cum, Ţările Române n-aveau pe atunci iniţiativă politică, erau sub suzeranitatea turcească.**

**— Păi vezi ! l-a mustrat ea. Eraţi adică sub turci, iar noi am venit să vă scoatem din gheara lor. De ce nu recunoşti ?**

**— Recunosc, vai de mine. Austria, marea noastră vecină de la apus, a vrut acelaşi lucru. Războaiele între ruşi, turci şi austrieci ne-au pus ţara la pămînt vreme de trei secole.**

**— Se poate, dar în folosul vostru !... Fiindcă Rusia n-a cîştigat nimic vărsîndu-şi sîngele la Dunăre şi în Balcani. In schimb, după cît ştiu, v-a ciupit Austria, căci v-a luat în 1718 Oltenia, iar în 1775 v-a luat Bucovina. Cînd însă v-a luat si Rusia ceva, ca să nu plece cu mîna goală, aţi început să urlaţi. Drept e asta ? Şi cu reproş : Ivan Grigo- rîci, ţi-o spun de la obraz, n-am pomenit atîta meschinărie!**

**— Cum meschinărie, Feodosia Petrovna ! a sărit**

el, cînd ne-aţi luat mai mult de jumătate din teritoriul Moldovei. Ştiţi ce înseamnă să iei mai mult de jumătate din- tr-o ţară ?

— Am făcut prost că n-am luat-o toată. Azi nu mai erau vorbe. Pe finlandezi tot aşa i-am scos cu sabia din gheara Suediei şi acum sînt fericiţi. Pe gruzini şi pe armeni, la fel, i-am scos cu sabia din gheara sultanului, cînd au ocupat Caucazul, iar azi sînt ai noştri şi se simţesc ca-n sînul lui Avraam.

Pierre, care era de faţă, a intervenit, moderînd-o :

— Mamă, conform dreptului modern, aceste popoare ar fi trebuit mai întîi întrebate. Era totuşi important de ştiut dacă vor sau nu să intre în componenţa Rusiei !

— De ce să le fi întrebat ? Ceilalţi, care le-au ţinut în robie, le-au întrebat ? Uneori trebuie să-i faci omului binele cu sila. Şi indicîndu-1 pe general : Uită-te la ei, la români, şi azi sînt nerecunoscători !

Generalul nu mai putea răbda, a protestat la modul lui:

— Pentru ce să fim recunoscători, Feodosia Petrovna? Să fim recunoscători pentru faptul că mai mult de jumătate din Moldova ne-a fost luată ? Este vorba de treizeci şi şapte de mii de kilometri pătraţi. Uitaţi-vă pe hartă, ima- ginaţi-vă că aşa ceva s-ar întîmpla Rusiei !

— Asta niciodată ! a proclamat grafina. Aţi vrea voi, dar aşa ceva niciodată nu se va întîmpla. A încercat Napoleon şi i-am venit de hac. Şi brusc circumspectă : Sau eraţi cu Napoleon şi atunci se explică !

Generalul simţea că-1 loveşte apoplexia. Nu-şi credea urechilor, gîlgîia de indignare :

— Noi cu Napoleon ? a protestat el. Feodosia Petrovna, dar pentru noi nu-i altceva decît un tiran. Fiindcă el, Napoleon, a convenit la Tilsit cu ţarul, ca pămîntul nostru să treacă la voi.

— Sînt nedreptăţile pe care totdeauna cei mari le-au comis pe seama celor mici ! a explicat Pierre.

— Atunci spălaţi-vă cu Napoleon pe cap, căci şi ncuă ne-a făcut numai rău.

Pierre a intervenit din nou :

— Mama nu pricepe toate aceste subtilităţi politice. Ea n-a înţeles de ce Napoleon a consimţit la această situaţie, aşa cum nu pricepe şi altceva : în virtutea cărui drept cei mari, împărăţiile de azi, pot decide cum poftesc în contul celor mici, modificînd harta Europei după bunul lor plac.

Cu aceasta discuţia s-a încheiat, generalul s-a retras, avea mari necazuri. Misiunea lui Candiano Popescu, în Caucaz, se împotmolise pe drum : mesagerul îşi epuizase diurna şi cerea o suplimentare de fonduri de la Bucureşti — nu putea ajunge la Tiflis cu mîna goală. De la Bucureşti, Kogălniceanu a răspuns telegrafic. „Destul S[1] Cît i-am dat îi era de ajuns ca să ajungă pînă în China !“ Nici la Petersburg lucrurile nu mergeau mai bine. Un demers către ţarevici, în acelaşi litigiu teritorial, s-a scontat, cu o promisiune ceţoasă : ţareviciul n-avea acces la pîr- ghiile puterii, deci nici o posibilitate de a-1 influenţa pe suveran. Tot ceea ce aveau de făcut românii era să aştepte,, cu speranţa în succesiunea dinastică, aceasta cînd o fi.

Întorcîndu-se la Prohorini, peste cîteva zile, generalul a regăsit atmosfera de dispută la un grad mai ridicat. Gra- fina revenise din oraş victorioasă. Dispunea de argumente noi, cu care să-l înfunde pe general :

— Am aflat acum de ce v-am luat blestematul ăla de' pămînt, a început ea. Nici măcar nu era al vostru. L-am luat de la turci !

— Cum nu era al nostru, Feodosia Petrovna, cînd făcea parte integrantă din trupul Moldovei !

— Se poate, dar voi pe-atunci eraţi sub turci. Nici nu trebuia să vă întrebăm ceva în privinţa Basarabiei, fiindcă n-aveam pe cine. Eraţi pe-atunci decăzuţi juridic, o provincie otomană. Afacerea s-a încheiat între noi şi turci.. Dacă e să ridicaţi pretenţii, adresaţi-vă turcilor. Ei au dat, noi am luat. Azi, la fel.

— Ba azi e altfel, maman ! a intervenit Pierre. Ţara pe care o reprezintă generalul e independentă, ba dispune şi de un tratat prin care ne-am angajat

**să-i respectăm frontierele. Chiar noi l-am subscris.**

**— Mai mult, s-a avîntat generalul, brusc însufleţit, dispunem şi de un tratat mai vechi, subscris între Petru cel Mare şi Dimitrie Cantemir, prin care Moldovei i se recunoştea frontiera pe Nistru.**

**Grafina a părut încurcată, mai curînd plictisită de aceste argumente, dar pentru puţine clipe. A izbucnit pînă la urmă în stilul ei :**

**Şi cine respectă tratatele în lumea de azi ?!... Nici voi, în 1859, cînd aţi făcut Unirea, n-aţi respectat tratatele vechi. Aţi făcut din două ţări una singură. Ţara care ne dă de furcă azi. Şi rezolut : Desfaceţi unirea, redaţi libertatea Moldovei, iar noi îi dăm înapoi Basarabia. Căci acum, dra~ gul meu, Moldova cea veche, despre care tot îmi vorbeşti, nu mai există. Există România.**

**Erau exact argumentele pe care cancelarul Gorceakov i le aruncase lui Ghica. Deci grafina le cunoştea, cum cunoştea probabil şi contraargumentele generalului, fiindcă tot ea a mai spus :**

**— In 1856 v-am cedat trei judeţe din aceeaşi Basarabie, fiindcă aşa a fost situaţia, eram la înghesuială. Ei bine, acum le luăm înapoi.**

**Pierre părea jenat. Marie-Jeanne plîngea. Feodosia Petrovna a sancţionat-o pe această noră în care glăsuia un sînge străin :**

**— Femeile n-au ce căuta în politică. Apoi definitiv : Politica e o treabă de bărbaţi.**

**— Ai dreptate, maman, mă retrag ! a aprobat-o ea, cu ostentaţie, ieşind din salon.**

**— Da, lăsaţi-mă singură cu generalul. Am să lămuresc eu cu el chestiunea pînă la capăt ! şi a izbit cu pumnul în masă, ca şi cancelarul, în urmă cu o zi. Tu rămîi aici ! i-a poruncit lui Pierre. Poate rămîne şi Tolea. El reprezintă Rusia viitorului.**

**Grafina a ieşit apoi să se schimbe pentru cină, lăsîndu-1 pe general să discute cu Rusia viitorului. Tolea tăcea. După o pauză lungă, Pierre a reluat conversaţia cu tonul lui pacient :**

**— Intr-un fel, mama are dreptate. Asemenea chestiuni nu sînt soluţionabile azi. Cine, astăzi, într-o Rusie anacronică, ar consimţi să restituie polonezilor Polonia, finlandezilor Finlanda şi aşa mai departe ! Aceste toate sînt probleme fatal delegate Rusiei viitorului. Şi dînd din umeri, în semn de neputinţă : Discutaţi cu Rusia viitorului !**

**Tolea, care pînă atunci nu se amestecase în asemenea discuţii, a vorbit, în sfîrşit. Generalul i-a auzit glasul şi s-a întors cu surpriză spre tînăr. Tolea**

avea un timbru plăcut şi o franceză fără cusur. Avea şi o maturitate în gîndire care l-a uimit pe oaspete. Gîndurile lui Tolea erau limpezi, riguros ordonate, chiar dacă năucitoare.

— Voi românii, a spus el, trebuie să fiţi cu prevedere. Aţi scăpat de turci, imperiul lor a căzut, dar aţi devenit vecini cu cel mai mare imperiu continental cunoscut în istoria lumii. Nu trebuie să vă temeţi însă. Cine-şi poate pune mintea cu voi ? Ceea ce trebuie să reţineţi însă, de pe acum, este că Rusia nu poate fi oprită.

Şi mai uimit era Pierre, care a exclamat :

— Tolea, nu te recunosc, vorbeşti ca un slavofil !

Tolea nu s-a lăsat întrerupt, vorbea extatic, profeţea :

— Rusia nu poate fi oprită în marşul ei triumfal. Nu există cine s-o oprească, nu există o asemenea forţă, nu există frîne care s-o ţină în loc.

Apoi s-a oprit ca să ia aer şi să bea apă. A devenit concentrat şi grav :

— Problema e alta, problema este de a-i găsi Rusiei centrul de greutate. O problemă de fizică, deci.

— De fizică ? ! a întrebat Iancu Ghica aiurit, fără a înţelege nimic.

— Mai întîi de orice, a continuat Tolea, va trebui să ne mutăm capitala.

— Şi unde vă veţi muta ?

— înapoi la Moscova.

— Un pas în interior ? !

— Un pas în interior, ca să ne regăsim centrul de greutate. Dar şi Moscova e o capitală provizorie...

— Chiar aşa ?

Pierre i-a făcut un semn discret generalului, sugerîn- du-i să nu mai insiste. Dar Tolea îşi vedea de expunerea lui :

— Cea mai avantajoasă capitală a Rusiei va fi probabil dincolo de Urali, undeva la Baikal.

— Pe Tolea l-a marcat experienţa siberiană ! a intervenit Pierre, încercînd să introducă o lămurire plauzibilă la teoria tînărului. Acolo, pe Baikal, unde

**a fost Tolea deportat...**

**— Da, de-acolo se vede mai bine lumea ! a spus tînărul. De la graniţa Poloniei şi pînă pe Baikal, şi de acolo pînă la Pacific sînt distanţe egale. Acolo...**

**— Tolea !**

**— Tolea s-a ridicat în picioare şi a spus cu ochii pierduţi ca în vis :Să se ştie : nu ne vom alipi nici Asiei, nici Europei. Apoi, întinzînd braţele ca două aripi : Rusia va fi un stat cu două aripi : Europa şi Asia.**

**Grafina a coborît la masă tocmai în clipa cînd Tolea se afla cu braţele întinse în cruce. Acest gest i-a dat Feo- dosiei Petrovna o dispoziţie ceva mai bună. Au trecut cu toţii în sufragerie, la tradiţionala zacuscă. Feodosia Petrovna şi-a reluat locul alături de Tolea.**

**— Ei, ai vorbit cu Tolea ? l-a întrebat ea pe general. Cred că Tolea a revenit la gînduri mai bune în privinţa Rusiei. Şi cu o largheţe de vederi puţin obişnuită : Eu înţeleg tineretul ; şi între ei există dihonii : pe ce drum să apuce Rusia, iată întrebarea lor ! în ceea ce-1 priveşte, Tolea apucase pe-un drum greşit, dorea o Rusie fără ţar şi fără imperiu. Dar atunci ce Rusie ar mai fi ? Or, Tolea şi-a dat seama, de la o vreme, şi a rupt cu anticriştii. El va deveni apărătorul de nădejde al Rusiei creştine. Aceasta va fi Rusia viitorului. Şi-atunci să te văd, generale, cu cine vei discuta !**

**Pierre a protestat din nou :**

**— Mamă, te înşeli. Rusia viitorului va arăta cu totul altfel.**

**— Ce ştii tu cum va arăta ! l-a repezit grafina. Dacă va fi eternă, Va arăta ca azi.**

**Ajunsă la Gîrbovi, Adela s-a simţit cu mult mai bine. Oamenii de la conac au primit-o pe stăpînă cu cuviinţă şi căldură, stînd mult în preajma ei, fără a-i spune vreun cuvînt. Nu îndrăzneau să-şi exprime participarea la suferinţa ei, ca să n-o tulbure. Guvernanta i-a prezentat fetiţele şi mandarinele. Cele două patrupede, care semănau cu copilele, au venit la ea exuberant, disputîndu-şi locul în poală. Fetiţele au stat rezervate lîngă guvernantă, privind-o**

pe mamă cu ochi enigmatici. Adela a înţeles că fiicele ei presimţeau că se întîmplă ceva grav cu ele şi cu mama lor, care nu le-a reţinut prea mult, interesîn- du-se doar dacă-şi fac lecţiile şi dacă se poartă aşa cum trebuie. Nu le spusese nimeni că sînt orfane, că ceva, un lucru esenţial, în statutul vieţii lor se schimbase definitiv, iar ele aşteptau. Adela nu le-a prelungit aşteptarea, i-a cerut guvernantei să se retragă.

Administratorul i-a raportat coniţei că la conac sosiseră din nou georgienii din urmă cu un an. Se întorseseră de pe front, erau într-un popas de refacere în drumul către ţara lor. Inţelegînd că doamna îi tratase ca pe nişte oaspeţi, administratorul procedase în consecinţă şi-n lipsa ei : pe ofiţeri îi găzduise la „casa veche", oferindu-le aceleaşi feluri de mîncare ca guvernantei ; pe soldaţi îi în- ghesuise în bordeiele argaţilor şi în podurile de nutreţ, dîndu-le de mîncare cinci oi şi doi' saci de mălai. Georgienii mîncau cu plăcere mămăligă, pe care o numeau *homi.* Administratorul i-a mai spus că şeful georgienilor urma să i se prezinte Adelei, dacă stăpîna binevoia a-1 primi, chiar în acea seară.

Adela l-a primit fără întîrziere pe colonelul Aţhaşvili, care i s-a prezentat ceremonios şi grav. Ştia că Din căzuse în lupta pentru Rahova. S-au aşezat apoi amîndoi faţă în faţă, iar colonelul, ca o rudă apropiată, cum se socotea, s-a interesat dacă Adela poruncise să se facă toate pomenile legiuite, pentru cel dispărut. Adela i-a spus că se săvîrşise o slujbă chiar în ziua cînd îşi luase curajul de a deschide scrisoarea prinţului. Apoi cu disperare :

— Dar nu-1 visez !... Şi nu înţeleg de ce

— Aceasta mai durează, i-a răspuns georgianul. Nici eu nu l-am visat pe Gogla, deşi acuşi se împlineşte anul de cînd a murit.

Adela şi-a amintit de căpitanul Gogla Amaşukeli, care trecuse pe la Gîrbovi, împreună cu sotnia georgiană, în primăvara anului precedent, cînd toţi se grăbeau către Dunăre. Acum Gogla n-avea să se mai întoarcă acasă, se întorcea doar calul lui.

— Şi Andro ? a întrebat Adela.

— Andro trăieşte încă, i-a răspuns colonelul. Bolnav l-am dus pe front, bolnav se întoarce. Poate că se înzdră- venea el, dacă ne întorceam acasă pe dincolo. Apoi of- tînd : Acum am fi fost cu toţii acasă.

Adela nu-1 putea consola pe oaspete pentru ceea ce el socotea a fi un eşec, a încercat să-i abată gîndurile la altceva, la suferinţa lui Andro. Andro ar fi trebuit internat într-un spital la Bucureşti.

— Da, a aprobat colonelul, avem o treabă importantă la Bucureşti.

Adela ştia că mai important decît orice pentru georgieni era să facă un popas la mănăstirea Antim, ca şi-n urmă cu un an. Acolo, în biserica de tipar georgian, înălţată de mitropolitul Antim, ei se închinaseră şi îşi umplu- seră piepturile cu duhul sfînt al ţării lor. Revenind la Bucureşti, urmau să facă acelaşi lucru. Mai apoi urmau să se oprească şi la Iaşi, la mormîntul poetului Besiki, alt georgian celebru, pentru a se despărţi definitiv de această ţară, singura din lume care le amintea Caucazul.

— Şi cînd îl veţi interna pe Andro ? a mai întrebat Adela.

— Deocamdată păzim drumul de fier pe care se întorc trupele. Apoi ridicîndu-se să plece : păzim şi conacul, fiţi fără grijă. Căci s-au cam înmulţit răufăcătorii.

Conacul Adelei era aşezat pe un deal, în singurătate ; la marginea cîmpiei foiau trupe în dezordine. La sosirea ei, administratorul făcuse mutră speriată, rugînd-o să nu mai circule singură, doar cu un vizitiu neînarmat. Acum protecţia pe care i-o oferise Aţhaşvili era binevenită, înainte de a ieşi, georgianul s-a oprit şi a mai întrebat :

— Pe-aici s-a simţit cutremurul ?

— Ce cutremur ? ! a întrebat Adela, uimită.

— Un cutremur de pămînt care a ţinut destul de mult, i-a răspuns el. S-a pornit chiar în ziua cînd s-a semnat armistiţiul.

**Ea a rămas confuză, el a ieşit urîndu-i noapte bună. Peste puţin timp s-a retras şi Adela, în dormitorul ei, aproape de odaia fetiţelor, dar întrebarea lui Aţhaşvili a continuat s-o urmărească. Dar cînd oare se întîmplase cutremurul, cum de nu l-a simţit ? Era oare atît de ruptă de toate cîte se petreceau pe pămînt, în jurul ei ? De foarte mult timp, din toamnă chiar, din preziua bătăliei pentru Rahova, Adela tot cutreiera. Se desprinsese de lucruri, de locuri, de zile. îşi făcuse un spaţiu familiar din noapte, o noapte fără somn. O trezie, un semiamurg în care tot alerga să ajungă din urmă nişte himere. Sau le aştepta, cînd nu veneau. Ca acum.**

**S-a dezbrăcat totuşi şi s-a pregătit să intre în pat. A vrut să se asigure mai întîi dacă fetiţele dorm. A ieşit pe culoar pînă în dreptul uşii de la odaia fetiţelor, a ascultat la uşă. A revenit. A cuprins-o din nou nerăbdarea premergătoare. A refuzat s-o accepte. Nu trebuia să cadă iar în transa visului. Trebuia să pună ordine în visele pe care le deţinea, să le înşire pe un fir. Era greu. Unele mărgele lipseau din colierul negru. Altele erau cu totul enigmatice ca nişte pietre bizare, pe care nu le înţelegea, nu ştia ce să facă cu ele.**

**Nu se înşira astfel pe un sens Marele Jignit. Cînd apăruse ? Acest personaj straniu intrase firesc în ţesătura visurilor, dar Adela nu-şi dădea seama cînd anume se insinuase în scenă. Nici cine e. Nu putea fi legat în nici un caz de dispariţia lui Din. Marele Jignit apăruse cu mult mai tîrziu. Prin ianuarie. Exact în noaptea de 19 ianuarie, la cîteva ore după semnarea armistiţiului, dacă era real că armistiţiul se semnase atunci. Deşi luptele încă mai continuaseră şi după armistiţiu. Adela simţea încă starea de luptă. Auzea bătăliile fără să le vadă. Şi simţea cum creştea cu fiecare oră, deşi era absurd, numărul morţilor, nişte morţi care rămîneau pe loc, în aceeaşi poziţie, stînd absolut vertical. De aici surprinderea ei, mirarea faţă de poziţia cu totul curioasă a unor oameni care cad, rămînînd totuşi în**

**starea anterioară, deşi ceva mai uşori, imobili, transparenţi, astfel încît să nu-i stînjenească pe ceilalţi, rămaşi vii, care continuau atacurile şi acum, după pace. Adela îşi amintea că văzuse o scenă ca aceasta din vis, pictată pe un zid, undeva la o mănăstire din Bucovina. Scena i se imprimase în minte prin statismul ei, deşi era o scenă militară, asediul unei cetăţi sau aşa ceva, cu mulţimi de personaje în costume de epocă, cu soldaţi islamici, cu soldaţi creştini şi cu sfinţi, sfinţii fiind retraşi în fundal, în nişte poziţii hieratice, foarte luminoase, datorită aureolelor. Marele Jignit n-avea însă aureolă. Căzuse inutil, după pace.**

**Acum Adela îşi amintea bine, tînărul căzuse în timpul unei lupte pentru un pod. Poate ultima luptă, dacă era real că armistiţiul se semnase atunci, în 19 ianuarie. Un pod de piatră, boltit în arc, iar lupta se dădea pe mai multe nivele, pe sub pod curgînd nu apă ci trupe în costume napoleoniene. Privea scena de undeva din faţă şi de sus, contemplînd-o ca pe un tablou vivant, fără a fi uimită că nu aude zgomotele, pe care foarte simplu şi le putea imagina, căci bateriile de tunuri, care trăgeau fără încetare, scoteau clăbuci de fum, nişte ghirlande albe care se tot ridicau în aer, fixîndu-se în fundal. Nu se ştia însă de ce neam sînt combatanţii care îşi dispută obiectul acela, podul, unii dintre ei aparţineau cert unei armate napoleoniene, ceilalţi unei armate coloniale, poate britanică, dar lupta se va fi dat totuşi mai de mult, fiindcă soldaţii, mai ales ofiţerii, purtau peruci albe, peruci care le tot cădeau, lăsindu-i cu capul descoperit. La un anume moment, Adela a observat că cei cu capul descoperit curg pe sub pod, venind spre ea în picioare, val după val, înaintînd lent şi imobil, aşa cum curg valurile într-o pictură. Un ofiţer ucis, cu un picior rămas în şa, era tîrît de calul său, rămas viu, care-1 căra harnic înainte, spre ea. Ea s-a speriat, a dat să se tragă înapoi, dar nu era Din, şi a rămas pe loc. în schimb, la spatele ei apăruse figura aceea stranie, iar Adela s-a întors**

spre Marele Jignit. ,,— Dumneata cînd ai apărut aici ?“ l-a întrebat. El părea stingher în lumea aceea, prezenţa lui nu avea nici un sens. Era ca un personaj străin, tăiat dintr-o altă compoziţie, lipit silnic într-un ansamblu care îl respingea. Adela îşi amintea că i-a mai,spus : ,,— îmi pare rău c-ai căzut azi, tocmai azi !...“

A rămas trează, aşteptînd să se facă ziuă. Spre zori a aţipit totuşi, acolo unde se afla, în fotoliu. Scurta sincopă a somnului a înviorat-o. S-a decis să se ridice şi să se ocupe de treburile casei, o casă rămasă de mult timp fără stăpîn. Din pînza fumegă’toare a visurilor, Adela a reţinut totuşi o fîşie. Nu izbutea să înţeleagă de unde provine o anume îngrijorare faţă de prinţ, de soarta lui. S-a întrebat ce-o fi^cu el şi de unde această îngrijorare. Apoi, în cursul zilei, a înţeles : Din dispăruse, prinţul era cu mult mai sigur. Adela trebuia de aici înainte să-l ia sub ocrotire.

Administratorul domeniului princiar, Kalinderu, i-a prezentat prinţului un act de proprietate, rămas nesemnat de Alteţa-Sa din urmă cu un an : actul de cumpărare al moşiei Broşteni care aparţinuse familiei Balş, neamul Adelei. Prinţul a subscris automatic actul, pămîntul apar- ţinîndu-i deja : îl şi plătise. Apoi a tresărit : Adela nu-i aparţinea. Era acum văduva maiorului Ene.

Pentru Adela, pe care o iubise, prinţul renunţase la tronul Spaniei. Românii nu ştiau că în 1869 el respinsese această ofertă, tronul Spaniei, fiind vrăjit de o femeie : Adela. Apoi renunţase şi la ea, ca să se întoarcă în România, o ţară cu mult mai mică şi cu mult mai pu"ţin glorioasă, venind la braţ cu o altă femeie, tot o străină : doamna Elisabeta.

**Din Petersburg, Iancu Ghica a transmis în sfîrşit o comunicare ce suna ultimativ : România trebuia să se supună, fără protest, clauzelor tratatului de pace.**XΠ

**Semnarea capitulării, la 19 ianuarie, a fost marcată şi printr-un puternic cutremur de pămînt. Prima ştire pe care Alteţa-Sa a notat-o, după trezire, în jurnal, a fost**
**aceasta :**

> ***„Dimineaţa, cutremur tare de pămînt. Temperatura a scăzut din nou. Dunărea se umflă. Bombardarea Vidinului continuă..."***

**Apoi a închis caietul şi a ieşit la fereastră ca să privească oraşul sub zăpezi. Nici o schimbare, zăpezile păreau magnifice. Mai tîrziu, spre prînz, a primit şi telegrama prin care i se vestea armistiţiul. La rîndu-i, a trimis o telegramă prin care a ordonat suspendarea bombardamentului de la Vidin. Apoi din nou a privit pe fereastră. Sub zăpezi, lumea părea aceeaşi. Prinţul era totuşi convins că, după ştergerea giulgiului alb, schimbarea la faţă a lumii avea să se vadă.**

**După prînz, totuşi, pe prinţ l-a cuprins o stare de nelinişte. Cutremurul fusese precedat de un zgomot surd, din faţă, din direcţi^ din care se aştepta pacea. Cu un an în urmă, fără vreo mişcare seismică anume, se pornise un vuiet contrar, din direcţia războiului care se apropia, pe care Alteţa-Sa l-a resimţit, de asemeni. Totdeauna, se pare, războaiele vin din spate, din trecut spre prezent, la fel ca şi cutremurele de pămînt, care vin din adînc spre suprafaţă. Şi unele şi altele pot fi presimţite, dar nu evitate. Se presimte întotdeauna apropierea războiului, cu mult înainte de mişcarea trupelor şi de primele lovituri de tun. în privinţa păcii, foarte**

**apropiate, dacă nu iminente, încă nu se presimţea nimic.**

**Ca om al ştiinţelor fizice, prinţul nu-şi dădea seama, în dimineaţa cutremurului, dacă mişcarea seismică îşi avea obîrşia în ţara lui, pe un pămînt controlabil, în Vran- cea, spre exemplu — o zonă în care Carpaţii Orientali se îmbucă cu Carpaţii Meridionali, punînd din cînd în cînd în zdruncin pămînturile româneşti — sau dacă nu cumva unda seismică provenea din afară, dintr-un alt spaţiu, din sudul otoman, o altă zonă a cutremurelor imprevizibile, localizată la îmbucarea Asiei cu Europa, chiar în punctul în care cele două continente se ciocneau la Strîmtori. Dacă era aşa, efectul resimţit la Bucureşti fusese periferic.**

**Prinţul domnea peste nişte munţi tineri. Cît de tineri ? Mai tineri oare decît Alpii, Anzii sau Himalaia ? Iniţiativele tectonice ale Carpaţilor erau redutabile. Din păcate însă, a constatat Alteţa-Sa, asemenea mişcări tectonice, conjugate într-un plan mai vast, continental, dar şi intercontinental, nu constituiau. încă un obiect specializat de studiu, un capitol anume al ştiinţelor geografice. De aici incertitudinile. Totul, în privinţa cutremurelor, ţinea de o mitologie tulbure, adusă din primordii de lavele popoarelor, o mitologie consemnată în anale şi-n cărţile sacre, de care lumea modernă încă nu se dezbăra. Precis, şi-a spus prinţul, în vreo mănăstire, pe marginea unei file dintr-o carte de rugăciuni, un călugăr consemnase deja data, ziua şi ora acestui cutremur, adăugîndu-şi spaima că sfîrşitul lumii se apropie. La fel cum fusese consemnat pe o filă dintr-o carte sacră cutremurul din 1354, care-i adusese pe otomani în Europa. Şi atunci se vestise sfîrşitul lumii. Cărţile sacre anunţau un sfîrşit aproape continuu.**

**în 1354, cu un secol înainte de căderea Bizanţului, un puternic cutremur de pămînt înlesnise otomanilor să pătrundă în oraşul Gallipoli,**

punct nodal al peninsulei cai e controlează trecerea între Asia şi Europa. Era în martie, 1354, ostaşii emirului Orhan, puţini la număr, stăteau masaţi pe înălţimile de la Gallipoli, pîndind o clipă favorabilă, care n-a întîrziat, le fusese hărăzită : cutremurul. Cutremurul a sfărîmat zidul principal al cetăţii, populaţia civilă s-a revărsat cu mic cu mare afară, lăsînd în urmă oraşul gol. în acest gol au intrat otomanii, ordonat, lucid, nici măcar eroic. Aveau la brîu cheia Bizanţului, oferită prompt de un seism. Nu urma decît s-o răsucească. Gallipoli a şi devenit baza strategică a fulgerătoarei lor invazii, care avea să-i conducă, în exact 99 de ani, la asediul şi cucerirea Constantinopolului, sub sultanul Mahomed Cuceritorul. De sus, din cetatea ocupată, Constantinopolul se şi vedea — de pe atunci ! — ca o imensă cuşcă.

Acum, pe înălţimile de la Gallipoli, în locul emirului Orhan, ajunseseră ruşii. Otomanii se aflau înghesuiţi, ca şi bizantinii de odinioară, chiar pe locul acelora !, în Constantinopolul care arăta din nou ca o imensă cuşcă. Unele mişcări erau asemănătoare, dacă nu identice, după trecerea a peste cinci secole. Cel ce pierduse cetatea Gallipoli, în urma cutremurului, nu era altul decît un biet Paleolog, Ioan al Vl-lea, împăratul care-i poftise pe otomani din Asia Mică în Europa, în calitate de aliaţi ai Bizanţului. Otomanii, care erau islamici, fuseseră chemaţi de Ioan al Vl-lea, un împărat debil, să apere Constantinopolul de presiunea strivitoare a slavilor balcanici, care erau creştini. Acum, Abdul-Hamid, un sultan debil, sub presiunea strivitoare a ruşilor, se pregătea să-i poftească în Con- stantinopole pe englezi. Care aveau să intre primii ?

Răşcanu n-a aflat de cutremur decît peste o zi, din- tr-o ştire prizărită într-o gazetă găsită în tren, în drumul spre Piteşti, dar ştirea părea incredibilă. Mişcarea seismică, destul de dură în adîncime, fusese probabil -îndulcită şi stîmpărată de uriaşele zăpezi întinse peste oraş şi peste toată Cîmpia Română, omături care ţineau tîrgurile şi satele ca între perne. Nu s-au văzut atunci, ci mai tîrziu, turlele crăpate de la biserici, pilonii răsuciţi ai podurilor, nimeni n-a simţit căzînd pe acoperişuri coşurile de fum. Nu s-a putut lămuri nici dispariţia bruscă a apei din unele fîntîni, oamenii au presupus că izvoarele fie îngheţaseră, fie îşi schimbaseră cursul.

Avocatul călătorea spre Mînăstirea, voia să se convingă cu ochii lui că Anisia fugise, să verifice direct ştirea năucitoare. El a aruncat gazeta aceea, a continuat a se gîndi la ale lui, dar vestea despre cutremur l-a prins din urmă din nou şi l-a paralizat. Dacă se relua ? Lumea din tren nu ştia nimic, pasagerii călătoreau inconştient, doar el ştia şi ar fi fost dator să strige : opriţi !

A vrut să strige, dar i s-a pus un nod în gît. Trenul fugea orb înainte.

Ce stranie senzaţie de linişte. In 1870, căderea Imperiului Francez şi ridicarea Imperiului German îi dăduse prinţului un palpit sufocant, o torsiune cumplită, care erau gata-gata să-l rupă. Acum, prăbuşirea Imperiului Otoman şi uruitul de cutremur care o însoţise păreau izbăvitoare. Nimic decît calmul, o fantastic de vastă destindere. Nici o nenorocire de la sud nu mai putea veni după liniştirea scoarţei pămîntene. Ar fi trebuit să se

**culce, el şi armata, să doarmă o noapte în pace. Poate un somn în zăpezi, sub stele, un somn purificator.**

**Ce mai putea urma ? Accidente minore. Ca atunci cînd ies din scenă protagoniştii, dar încă nu s-a retras figuraţia. Sau ca după un bombardament, cînd, în golul ce se cască, prin spărtura unui zid, ţîşneşte un stol de păsări ale nopţii care se zbuciumă orb în aer.**

**Aşa i s-a părut, pasăre oarbă, Abdul-Hamid. Prinţul nu-1 cunoştea direct pe ultimul sultan. Cel care-i oferise firmanul de domnie fusese altul, Abdul-Azis, răsturnat în vara premergătoare războiului, printr-o lovitură de palat. înlocuit apoi cu un altul, Murad al V-lea, răsturnat şi acesta, după doar două luni de domnie, înlocuit cu Abdul-Hamid, actualul sultan, despre care prinţul deţinea informaţii vagi.**

**Era probabil că Abdul-Hamid nu ştia nimic despre prinţ, cum nu ştiuseră nici predecesorii săi detronaţi, cum nu ştia poate nici Abdul-Azis, cel care-i înmînase firmanul, acest sultan fiind preocupat, chiar în timpul audienţei acordate prinţului, de canarii săi. Imperiul, în ultimul său stadiu, nu mai ştia despre lume nimic, iar despre sine însuşi absolut nimic. Loviturile primite în ultimii ani, inclusiv ultima lovitură militară, căzuseră ca-n vid ; imperiul nu mai avea puterea de a reacţiona nici măcar la catastrofe. Războiul fusese purtat dezastruos de către otomani — admirabil echipaţi şi înarmaţi ! ca şi cum ei, cu mîna lor, ar fi vrut să se sinucidă. Un singur militar brav : Osman-Paşa, un alt militar bun, Abdul-Kerim-Paşa, înlocuit înainte de a da marea lovitură proiectată, în rest nimeni. Cu mult înainte de război, prin imperiu bîntuia persoana acestui fabulos Nimeni, care ocupa demnităţi, făcea politică, diplomaţie, administraţie, răspundea de**

**armată, acest Nimeni a şi condus marea armată otomană pe front.**

**De aici, poate, uluirea otomanilor în faţa nenorocirilor care-i loveau, în grindeni, de peste tot. ,,— Cum adică, s-au răsculat bulgarii ? Dar de ce ? !... Egiptenii vor să fie neastîmpăraţi ? De ce ? !" Un de ce dureros. în sfîrşit, toţi voiau să fie independenţi ! „— De ce ?" Un de ce suferind, neputincios, care solicita asistenţa, tutela internaţională. Imperiul nu-şi mai putea vedea de suferinţă singur, nici nu ştia ce-1 doare, nu mai ştia nici ce spune, bîiguia în turceşte, o limbă pe care nimeni n-o înţelegea. Contemplînd catastrofa, prinţul a înţeles că atunci cînd pierzi limba universală a puterii ai pierdut tot. Vorbeşti turceşte. Te exprimi într-un idiom pe care nu-1 pricepe nimeni.**

**Ca şi Franţa, după dezastrul din 1870. O Franţă care a continuat a vorbi franţuzeşte — dăruise lumii o limbă universală, care continua să fie o limbă universală ! — dar fără Franţa, fără puterea franceză. Franţa ieşise din istorie lăsînd măcar ceva, o limbă, otomanii părăseau istoria fără a lăsa nimic. Dacă prinţul se simţea vinovat, chiar dacă nu se socotea direct răspunzător de căderea Imperiului Francez — deşi Hohenzollernii provocaseră criza ! — pentru căderea Imperiului Otoman el unul nu resimţea nici o vinovăţie. Acest imperiu căzuse ca şi de la sine, ar fi urmat să cadă oricum, azi sau peste un veac. Acelaşi sentiment îl aveau şi românii care nu purtau otomanilor absolut nici o ranchiună, îi priveau de mult timp cu compasiune, chiar din timpul cînd se aflau sub umbra lor. Ciudat, acest sentiment nu implica mila, nici etalarea unei vanităţi anume, doar înţelegerea pentru spectacolul în sine al căderii finale, care era amar, simplă dezagregare.**

**Prinţul se afla în bibliotecă şi răsfoia gazetele,**

**Domnul Basset făcuse mici semne cu creionul pe marginea unor ştiri transmise din Constantinopole şi de pe fostul cîmp de luptă. Prinţul triase atent această materie provenind din surse diferite, pusese deoparte datele care-1 interesau, de la un timp preocupîndu-1 în chip special soarta lui Abdul Hamid, pe zile şi pe ore :**

***„Din Constantinopole se dă ca sigur faptul că suveranul otoman ar fi suferit o criză nervoasă în urma dezastrului militar."***

**Altă ştire :**

***„Abdul Hamid a dublat gărzile palatului, iar singura persoană pe care o primeşte e şeful poliţiei pe care l-a şi ridicat la rangul de consilier intim. "***

**Alta :**

***„Abdul Hamid n-a mai ieşit din Ydil Kiosk şi n-a mai oferit spectacolul trecerii fastuoase prin piaţa Beşiktaf, spre moscheia imperială, unde venea să se roage o dată pe săptămînă."***

**Apoi un comentariu :**

***„Teroarea cea mai mare a lui Abdul Hamid o reprezintă iminenţa unei lovituri de palat care ar putea să-l răstoarne."***

**Şi prinţul trăise o criză asemănătoare, boală a capetelor încoronate, de care se vindecase în timpul „cutremurului din '70", prin voinţa de a renunţa la tron. Sultanul, ca şi răsturnat, nu voia sau nu mai putea sâ renunţe. Il răvăşise boala puterii :**

***„Abdul Hamid îşi schimbă în fiecare noapte dormitorul, dar nu la întîmplare, ci jucînd o partidă de şah cu moartea, camerele în care se ascunde fiind pătrăţelele eşichierului, nopţile***

*fiind piesele pe care le elimină rînd pe rînd. In fiecare zi, în zori, sultanul ştie că a mai cucerit o zi.“*

**Prinţul urmărea acest caz, de la distanţă, cu înţelegere şi chiar cu tristeţe. Abdul Hamid era încă tînăr. El trăia răul puterii ca un animal tînăr terorizat de spaima de a fi devorat de congenerii săi. Spaima îl făcuse să sară de pe orbita imperială într-un fel de nebunie. Dar un cap încoronat, un împărat, un sultan, un prinţ ar fi trebuit să reprezinte, în optica Alteţei-Sale, fixitatea însăşi, nemişcarea absolută — sau şi mişcarea, dar după legea traiectoriilor mari, cea care poartă lumile de aştri pe cer, în nişte deplasări fantastice. Astfel fuseseră strămoşii lui Abdul**

**Hamid, mari sultani care îngroziseră lumea : Baiazid Ilderim, Mehmet Fatih, Soliman Magnificul, care provo- caseră nişte grozave prăbuşiri sau se prăbuşiseră ei înşişi fantastic. Abdul Hamid cădea însă de la sine, dincolo de dezastrul statului, cădea ca persoană, cădea în persoană. Căci ce reprezentau acele dispariţii nemotivate în harem, de care prinţul auzise, şi care îi repugnau ? ! Pe parcursul războiului, în timpul fiecărei bătălii pierdute, sultanul dispărea în harem, ca să-şi descarce o spaimă. Dar el oare nu cunoştea rugăciunea, nu cunoştea impulsul spre asceză, pe care puterea îl implică ? Sultanul era însă ultimul suveran antic, devorat de lăcomie şi de voinţa de a trăi, iar prinţul — om al erei următoare — nu putea concepe specia şi nici exemplarul. Abdul Hamid, i se şoptise, posedase după ultima înfrîngere o micuţă caucaziană — o creştină ! — pe care o strivise ca pe un pui. întors în pat, ceva mai liniştit, sultanul se întrebase dacă acel pui mai reînvie. Un sultan care nu mai putea dărui neamului său mari cuceriri oferea lumii nişte’ minore anecdote erotice. Drama imperiului se mutase de pe harta planetei în interiorul palatului**

**Ydil Kiosk şi se juca noaptea.**

**Dintr-o altă sursă, germană, prinţul a aflat că mai rău decît de ameninţarea externă, pe Abdul Hamid îl teroriza spaima de propria sa familie. Pe fratele său, Mehmet Reşad-Han, l-ar fi ţinut sub strictă supraveghere poliţienească, cu domiciliu forţat, ezitînd — încă ! — dacă să-l suprime sau nu. Acesta, mort de frică, poza în idiot. îi dădea nelinişti şi sora, sultana Damad Nedjib, care cică ar fi agitat în Istanbulul bigot, aflat în mare doliu, idei de reformă. Ar fi fost oare cu putinţă ca o reformare a imperiului — atît cît mai rămăsese din el — să pornească de la femei ? Ar fi fost o culme a decadenţei, pe care statul otoman n-o merita.**

**Prinţul ar fi vrut să aibă în colecţie măcar un portret al lui Abdul-Hamid, ca să-i poată examina figura. *Almanahul de Gotha* pe anul în curs nu-i publicase noului sultan fotografia, nici n-avusese cînd. Abdul Hamid urcase pe "tron de abia un an şi cîteva luni. Acum, după pace,**
**Abdul Hamid risca să intre în neant, fără să lase măcar o urmă. „— E admisibil oare, s-a întrebat prinţul, să participi la căderea cuiva, să-ţi dai concursul la o prăbuşire, fără ca măcar să-ţi cunoşti victima ?“**

**Pentru baciul Şiclovan, cutremurul a însemnat spaima că pierde aurul. în zorii zilei de 19 ianuarie, negustorul se afla în încăperea depozit dintre odaia de dormit şi prăvălie, cînd s-a trezit prăvălit la pămînt, cu baloturile şi cu sulurile de lînă peste el. Prima senzaţie a baciului a fost de sufocare. Şi-a venit însă iute în fire, pipăindu-se la cap şi vintre, găsindu-se întreg, dar prins sub baloturile şi**

sulurile grele care îl apăsau moale, strivitor. Al doilea gînd, cu spaimă, a fost acela că în prăvălie intraseră hoţii. Năruirea baloturilor nu putea veni de la sine, fusese provocată de cineva, de nişte inşi ascunşi, cîţiva dintre ei aflîndu-se
— sigur ! — sub duşumea, unde bufneau cu scule de săpat în pămînt. Pe loc l-a şi împuns groaza că hoţii sapă la ascunzătoarea lui cu drugi de aur, pe care numai el o ştia. Nu putea fi altminteri. Precis, hoţii se strecuraseră în casă în cursul nopţii, după ce zile întregi îl vor fi urmărit prin prăvălie, travestiţi în clienţi, după ce vor fi cutreierat mai întîi băncile, casele de depuneri, dîndu-şi seama — cu agerimea lor de hoţi — că rublele ruseşti de aur, transformate în lingouri, trecînd pragul gospodăriei lui, n-au mai ieşit afară, au rămas ascunse sub baloturi sau sub duşumea, în' pămînt, de unde se auziseră bufnituri.

Brînzarul a aşteptat, cu frică, să se termine mai întîi zgomotul de jos, de sub pămînt, a aşteptat să mai audă o dată bătaia sculelor, pînă n-a mai perceput nimic cu urechea, a simţit doar cum îi sună inima. S-a liniştit. S-a mişcat anevoie, opintindu-se să iasă dintre baloturi, printre caerele şi fuioarele de lînă. în semiîntuneric, depozitul arăta ca un munte năruit, dar baciul nu vedea bine, îl încurca lîna. S-a descotorosit cu furie de scutecele miţoase, de smocuri, de scame, lîna i se prinsese pe faţă, a dat s-o înlăture cu palmele, să respire, a strigat-o pe boreasă, dar clăile moi din jur îi făceau glasul surd. Năduşise.

Baciul şi-a adunat mintea zdruncinată, apoi şi puterea, izbutind singur să iasă deasupra, să vadă risipirea, să decidă că-i musai să pună totul la loc, în bună rînduială, mai întîi averea lăţoasă şi mirositoare. „— Unde calci pui mai întîi rînduială, apoi meri mai departe !“ era vorba lui. După vreun ceas a ajuns jos, sub prăvălie, la locul ascunzătorii, şi din nou a răsuflat liniştit. Nu se atinsese nimeni de hîrdaiele care acopereau locul aurului, nici de

**semnele pe care le pusese deasupra. A dat hîrdaiele la o parte, apoi şi semnele. A pus mîna pe hîrleţ. Dacă tot ajunsese pînă aici, era musai să vadă cum mai arată averea galbenă, sacul de iută plin cu bare de metal. Ţăruşul de fier cu lanţul care ţinea priponit sacul era neatins. De la ţăruş a şi pornit să sape, urmărind drumul lanţului, în adînc. Săpînd lacom, din cîteva lovituri a şi ajuns la sac, i-a venit inima la loc — sacul era ! — a lăsat hîrleţul şi s-a aplecat să-l apuce. L-a apucat cu nădejde, a dat să tragă încărcătura grea, dar sacul a ieşit uşor din pămînt, o fleandură. Pe baci l-a răzbit o sudoare rece, cu ameţeală. S-a lăsat moale pe marginea gropii, slobozindu-şi picioarele înăuntru. A stat aşa mult. Apoi a cercetat cîrpa sacului, care era legat cu lanţ, dar rupt la fund. Aurul lipsea, baciului îi era sete. N-a avut puterea să se ridice, să urce sus după apă. Ca să-şi vină în fire trebuia să bea, sus era apă. Numai pe sus, prin prăvălie, puteau hoţii să pătrundă aici, la ascunzătoare. Şiclovan a sărit în picioare şi-a urcat scara pînă în prăvălie, ca să controleze încuietorile. Le-a pipăit rînd pe rînd, erau tefere. Deci hoţii nu intraseră prin stradă. Constatarea aceasta l-a pus pe un alt drum al bănuielii, de care s-a îngrozit. A băut apă. Hoţii erau deci deai casei. în casă nu se aflau decît boreasa şi nepotul Toma. Argatul ungur, prostul de Şoni, nu dormea cu ei sub acelaşi acoperiş. Şoni ieşea din bănuieli. Boreasa şi Toma dormeau.**
**Ca cineva să scoată aurul şi să-l ducă din casă, fără ştirea lui, ar fi trebuit mai întîi să-l taie cu fierăstrăul, în bucăţi. Dar mai întîi să umble la ascunzătoare, să spargă lacătul de la chepeng, să fure cheia, care se afla totdeauna la el, chiar cînd dormea. A mai băut apă. Nu, aurul se află acolo, jos !“**

**A coborît, a intrat în groapă, a scos deasupra toată ţărîna. Apoi a înşfăcat hîrleţul şi s-a pornit să sape mai adine. Voia să dibuie o crăpătură, un cot, un cotlon în care se pitise aurul, dar nu-1 găsea. Tot**

**ridicînd ţărîna cu căldarea, ca s-o arunce sus, a văzut însă peste vreun ceas că nu mai ajunge la marginea gropii decît cu greu, din ce în ce mai greu, lungindu-se şi opintindu-se. Intrase în groapă pînă-n gît. încă un pas în adînc şi ar fi trebuit să introducă scara. S-a gîndit că-i cu mult mai bine să lase ţărîna pe loc, măcar un timp, şi să lărgească fundul gropii, scobindu-1 în boltă. A lărgit bolta cît a putut, dar acum îl împiedica ţărîna, care-i ajunsese pînă la genunchi. Dînd să se întoarcă, să-şi facă loc, i s-a stins şi luminarea.**

**Cu luminarea l-a căutat prin toată casa şi bătrînă, care găsindu-1 acolo jos s-a crucit :**

**— Feri, Doamne, da' unde eşti ?**

**— No, ce vrei ? ! a răcnit el din întuneric. '**

**— Iisuse, că doar nu te-i fi îngropat singurel cu mîna ta ! Ai bolunzit ?**

**— Dă scara ! a cerut el.**

**Bătrînă a împins scara în groapă, iar baciul a revenit la suprafaţă asudat, şiroind de apă, mînjit cu ţărînă pe straie.**

**— No, ce-i găsit acolo ? a mai întrebat ea în batjocură. Că doar n-o fi vreo comoară.**

**— Apoi că nici nu mai e ! a răspuns el, tîrîndu-se pînă la pat.**

**Boreasa l-a dezbrăcat ca pe-un neputincios — cum şi era —, l-a spălat şi l-a ajutat să intre în aşternut. El a şi adormit, lucru foarte curios. Bătrînă a rămas mult timp în preajma lui, neliniştită. A bătut-o gîndul să cheme un doctor, şi-a zis apoi că-i fără de folos. Ce să-i spună doctorului : că omul ei doarme ziua sau că sapă noaptea gropi sub casă ? Bătrîna a ajuns la încheierea că pricina acestei bolunziri nu era alta decît moartea lui Liviu. S-a ţinut omul cît s-a ţinut, apoi or căzut, că omul nu-i de fier. Fiind aşa, bătrîna s-a gîndit că-i ceasul — venise ceasul greu — cînd singură trebuia să se înhame la grija averii. Pe baci nu se mai putea bizui.**

**Dar baciul a tresărit din somn, îl tulburase pasămite vreun vis, a privit-o chiorîş şi i-a spus :**

**— Lasă groapa aşa !**

**N-a stat bine zgîlţîiala pămîntului, cînd la Bucureşti, după o scurtă sincopă, la Hanul de Turtă-Dulce, s-a pornit bătălia şobolanilor. Mahalagiii care se deşteptaseră din somn, în timpul zguduiturii, au privit pe ferestre, au văzut zăpezile intacte, dar, imediat după această amăgitoare linişte, au început tumbele de sub pămînt, tropotele, hoho- telile, chicotelile, ţipetele, isteria. Nu erau glasuri de fiinţe omeneşti, ci de draci, porci, ţapi, motani şi alte jigănii infernale, care scurmau cu ghearele ca să iasă deasupra. Cîţiva dintre vecinii hanului şi-au închipuit că iar intraseră mîţele-n călduri, au dat să-nchidă ferestrele şi să se culce, dar nu se măi putea, cîţiva chiţeani ţîşniseră prin- tr-un horn pe acoperiş, urmaţi de o hoardă. Au sărit mahalagiii cu toroipanele-n mîini, dar de frică nimeni n-a intrat în han. Prin cuhnii, prin sălile de ospăţ, prin chiliile de plăcere, prin ungherele de zaiafet pe unde hălăduiau cîndva muşterii, era-n toi petrecerea neagră care sălta-n sus pereţii hanului, cu bagdadii cu tot. Pînă la ziuă, bătălia nu s-a curmat ; a doua zi mahalagiii umblau chiori de somn pe uliţi, dar după căderea întunericului, desfrîul sîngeros s-a reluat, nu numai aici, ci şi la alte hanuri pustii, prin hambare părăginite, prin poduri, prin biserici goale, prin subsolurile marilor clădiri publice, prin subte-rana de la Curtea Veche, prin Lipscani, prin Şelari, prin Gabroveni, pe cursul Dîmboviţei, mutîndu-se cînd ici, cînd colo, deasupra şi dedesubt, înnebunind nopţile oraşului. „— Ce i-a apucat, domnule, de unde pînă unde această streche ? Din**

**1870, cînd cu revărsările din primăvară, nu mai fusese aşa ceva. Şi doar n-are nimeni nimic cu ei !“**

**Nimeni n-avea ceva anume cu ei, deşi societatea oamenilor nu ignora societatea subpămînteană, de care se izbea adesea, ca şi acum. Doar că lumea nu ştia mare lucru despre aceste rozătoare, care îi însoţiseră pe oameni în timp, urmîndu-şi propria lor poveste. Nu făcuse nimeni pînă atunci o hartă a migraţiei şobolanilor, a marilor drumuri transcontinentale pe care le străbătuseră, nu se alcătuiseră nişte anale, în care să se consemneze luptele, cuceririle, momentele lor de răscruce şi de apogeu. Preocupaţi să găsească în lumea naturală modelul societăţii umane, cu deosebire în lumea vieţuitoarelor cu populaţii numeroase, vieţuind în colonii, naturaliştii se ocupaseră pînă atunci de mereu alte specii, ocolind şobolanii. Un englez studiase astfel societatea furnicilor, strămutînd în castelul său mai multe muşuroaie, identificînd la nivelul furnicilor un tipar de stat colonial perfect, un german se ocupase de castori şi de construcţiile lor „ştiinţifice" ; domnul Fabre se preocupa tot de furnici, de elitele şi ierarhiile lor, dar şi de albine, uimit de geometria fagurilor. Asupra şobolanilor, a istoriei lor grandioase, nu aruncase cineva o privire, deşi ei, ca şi unele specii umane, construiseră în aventura lor subpămînteană state, regate, imperii, oricît de instabile, interferîndu-se prea ades cu istoria umană, ba şi intrînd în ea triumfător.**

**Cronologia şobolanilor era fantastică şi oamenii greşeau neluînd-o în seamă : pe la anul 900, era creştină, cîteva valuri de şobolani încercaseră să escaladeze marele zid chinezesc, pe urma unor năvăliri antice de rozătoare, pre- cedînd cu puţin invazia mongolă şi instalarea dinastiei Yuan pe tronul Imperiului Ceresc. Respinşi aici sau strecurîndu-se dincolo de zid, în formaţii mai mici, şobolanii au cotit-o spre Marea Japoniei, încercînd**

s-o treacă înot, in timpul erei Heian. Apoi au luat-o spre Europa, ajungînd la Urali, în timpul ultimelor sinoade de conciliere între Bizanţ şi Roma, şi a primelor cruciade, care desfăşurau o anişcare contrară de mase. Şobolanii negri au apărut în valuri, val după val, în pauza de după diferite invazii, luînd în stăpînire, pe dedesubt, cetăţile deja ocupate şi ■statele distruse rînd pe rînd de şobolonii roşii din era precedentă. Fără ştirea oamenilor şi peste voinţa lor, ei au întemeiat în subsolurile societăţilor umane o altă putere, numită puterea gangului sau puterea şobolanilor, chiar >cînd aceasta se referea la oameni. Ca şi oamenii, şobolanii
— deşi congeneri — se sfîşiau între ei şi se lichidau reciproc. Se lichidau pînă la dispariţie, mai ales atunci cînd •erau de soiuri diferite. După şobolanii roşii, din era antică, de care s-ar fi ocupat şi Pliniu cel Tînăr, veniseră la rînd şobolanii întunecoşi din epoca migraţiilor, apoi şobolanii suri din era luminilor, ultimii sosind la Bucureşti odată cu fanarioţii, ca ultimi ocupanţi ai hrubelor oraşului.

Aşa stînd lucrurile, apariţia şobolanilor la lumina zilei pe uliţi şi pe acoperişuri de case a provocat stupoare, •oroare, cutremurare în conştiinţe, ca totdeauna' cînd omul se ciocneşte involuntar de ceva necunoscut. Necunoscutul se vedea, mulţi văzuseră şobolanii şi totuşi nimeni nu s-a întrebat : „— Ce caută, domnule, pe-aici ? De unde vin ? De cîte soiuri sînt ?“ O exclamare s-a auzit totuşi în nopţile de pomină ale bătăliei. ,,— Domnilor, ne aflăm oare la o răspîntie a şobolanilor ?“

Da, oraşul era prost aşezat şi din acest punct de vedere, îl luau pe sus vînturile asiatice, îl călcau pe deasupra •oştiri străine, îl rodeau pe dedesubt şi aceste armii negre şi sure care veneau în valuri tot dintr-acolo. Mai întîi veniseră guzganii negri, pe drumul tătarilor ; tătarii au trecut, guzganii au


4

**rămas, apoi, în armii şi mai lacome, au năvălit şobolanii suri, prin răsărit, dar şi pe la sud, ca să se izbească unii cu alţii la Bucureşti. Bătălia dintre sedentari şi intruşi, provocată de surparea unor galerii, s-a isprăvit nefericit pentru sedentari, care au fost siliţi tot atunci să-şi reia migraţia, să pornească în necunoscut* spre o altă patrie, undeva mai spre apus, peste Europa. Cîteva familii au izbutit, după un timp, să se îmbarce pe vapoare la Hamburg, la Amsterdam, la Havre, la Marsilia, şi să treacă în Lumea Nouă.**

**Din palatul Ydil Kiosk soseau ştiri proaste, învinsul se afla într-o situaţie de neinvidiat. închis între gratii de aur, el îşi continua de unul singur partida, eliminînd în fiecare noapte cîte o piesă neagră şi izbutind să mai cîştige o zi, înspăimîntătoare. Dar într-o situaţie de neinvidiat se afla şi Nicolas. Victoriosul turba de furii pe ţărmul european, neizbutind să treacă dincolo şi să pună laba pe cuşcă. Lui Nicolas nu-i rămînea decît să trimită ameninţări. Zilnic marele duce ameninţa că va intra cu trupele sale în Constantinopole, ca să-l apere pe sultan de englezii care intraseră cu o escadră în Dardanele. Micul litigiu dintre învins şi învingător amuza lumea. în mod sigur Nicolas avea pregătită o echipă de cazaci care să urce pe cupola Sfintei Sofia şi să pună crucea, dar ascensiunea spre ţinta supremă îi era interzisă. Flota engleză înainta imperturbabil în Dardanele, iar parlamentul britanic votase un credit pentru înarmare. Istanbulul respirase uşurat, Abdul Hamid mai cîştigase o zi. Nicolas ar fi urmat să se răfuiască cu englezii, dacă putea. Nu putea şi atunci îşi descărca telegrafic**

**mînia la Petersburg, acuzîndu-i pe cei de acolo că nu fac demersurile diplomatice imperios necesare ca englezii să dispară. Englezii n-aveau drept de protecţie asupra sultanului, acest drept îi revenea lui. Dacă sultanul nu era dispus să se apere singur de britanici, atunci era hotărît să-l apere el. Sultanul protestase formal împotriva prezenţei escadrei britanice, trimiţînd nu lui Nicolas, ci „ocrotitorului" de la Petersburg, o copie după acest protest. Am făcut tot ce-am putut, părea să spună sultanul, mai mult nu pot ; cînd se vor retrage vă voi comunica. Depeşa către ţar se încheia astfel :**

> ***„îmi voi face o datorie din a ţine regulat la curent pe Majestatea Voastră despre toate demersurile mele, spre a preveni orice neînţelegere de natură a atrage după sine consecinţe păgubitoare intereselor umanităţii şi intereselor imperiului meu.“***

**Răspuns nemulţumitor, Nikolai Nikolaevici vedea roşu cînd privea spre Bosfor, unde escadra engleză patrula nestînjenită de nimeni, despărţindu-1 de Constantinopole şi de protejatul său, rămas fără apărare. Nicolas nu putea face nimic altceva decît să trimită somaţii la Petersburg, prin fir telegrafic : luaţi măsuri, Abdul Hamid e viclean, de fapt chiar el i-a chemat pe englezi. De sub pana ţarului a ieşit o scrisoare de mustrare pentru sultan, care nu-şi înţelegea interesele. Abdul Hamid era acuzat ca recurge la „protestări teoretice", iar dacă o astfel de protestare nu putuse opri escadra britanică să pătrundă în Dardanele, o scrisoare directă către regina Angliei — pe care sultanul o tot promitea — ar fi avut o şi mai puţină izbîndă. Ţarul încheia ultimativ :**

> ***„îmi pun speranţa în simţămîntul Vostru de dreptate, spre a aprecia dacă Mi-e cu putinţă să mai amîn intrarea trupelor Mele în***

***Constantinopole. Ele nu vor face altceva acolo decît să înlesnească guvenului Vostru menţinerea ordinei publice."***

**Abdul Hamid îşi venise cît de cît în fire, deja se juca cu escadra. Cuirasatele otomane, în perfectă stare, patrulau prevenitor între ţărmul ocupat de ruşi şi între navele militare engleze. Pe ţărm, Nikolai Nikolaevici clocotea : a trimis direct sultanului — de care-1 despărţea doar apa ! — o scrisoare prin care i-a cerut să accepte în Constantinopole măcar o divizie a gardei, aptă să apere Capitala de pericolul englez. Sultanul a declinat oferta. Luis Nicolas nu-i mai rămînea decît să-şi descarce nervii pe subalterni. Ar fi şi răcnit la membrii echipei de ascensiune : „— Plecaţi cu crucea asta d-aici !“**

**Mănăstirea, la care Răşcanu a ajuns noaptea, era tixită de prizonieri otomani bolnavi, slujiţi de maicile în negru, cu figuri cernite. Cei sănătoşi şi teferi fuseseră retraşi, după fuga Anisiei, internaţi la o mănăstire de călugări» aflată undeva mai sus, pe munte. Aşezămîntul căpătase aer de lazaret şi de lagăr ; prin curte patrulau dorobanţi cu puşcă, şef peste prizonieri era un căpitan, care îşi aroga drepturi de stareţ, în dispută cu superioara mănăstirii, maica Evlampia, mai energică şi mai severă decît un căpitan. Profitînd de prezenţa lui Răşcanu, care era şi deputat, maica Evlampia i-a pus chestiunea unor despăgubiri pe care statul otoman învins ar fi trebuit să le plătească acestui modest aşezămînt monastic din Carpaţi,, jefuit în cîteva rînduri de armiile turceşti sau tătare, iar acum, colac peste pupăză, lăsîndu-şi şi restul de trupe tot aici, la Mînăstirea.**

**— Ştiţi, ce, i-a spus Cernătească, foarte hotărîtă, noi nu dăm prizonierii pînă ce nu se plăteşte tot.**

**Stareţa alcătuise şi un inventar al pagubelor, pe**

secole,, în care figurau turme de vite prădate, odoare jefuite, măicuţe furate, la loc de cinste figurînd un potir de aur, dispărut la începutul veacului. Anisia nu figura în inventar,, asupra acestui obiect stareţa nu spunea încă nimic. Răşcanu a încercat s-o lămurească spunîndu-i că afacerea e complicată, de chestiunea daunelor de război trebuia să se ocupe statul, într-un cadru internaţional, probabil la vreun congres de pace. Maica nu ceda, n-avea încredere în stat — şi cu statul român mănăstirea avea angarale !, n-avea încredere nici în congres — hoţii între ei !, ea era
Shotărîtă să se judece singură cu puterea otomană, iar la •nevoie, să meargă chiar la Stambul, la proces. Deocamdată jnu dădea prizonierii. A mai spus :

— Maica Raida de asta i-a adus aici, ca să-i ţinem zălog.

Dar prizonierii se împuţinaseră, valoarea zălogului slăbea. Iniţial fuseseră peste trei sute de bolnavi de tifos, ■•dintre care vreo optzeci se mutaseră în groapa comună de lîngă zidul exterior al mănăstirii.

— Pînă n-aduc potirul înapoi, nu mă las ! şi-a jurat ea.

Despre Anisia au discutat după masă, la cafea — deşi
:gazda n-a băut cafea. Maica stareţă nu-i rostea numele Anisiei, ca şi cum n-ar fi existat onomastic, o numea Dînsa sau Ea, cum sînt numite de obicei duhurile rele sau stafiile. Anais era tratată deci mai rău decît o sinucigaşă, era pur şi simplu ştearsă din istoria mănăstirii.

—• Ce pot să vă spun despre Dînsa ? s-a apărat maica stareţă. Dumneavoastră o cunoaşteţi mai bine...

— Tocmai, n-o cunosc.

Răşcanu dorea informaţii, voia să se dumirească, să lămurească enigma acestui comportament ieşit din comun.

— Şi-atunci cum vreţi s-o cunoaştem noi ? a

întrebat ea.

— Bine, a obiectat el, dar într-o comunitate ca aceasta insul nu mai are secrete, toate impulsurile lui sînt controlate, pînă şi visele... înţeleg că- se spovedea regulat !

— Se spovedea.

— Postea, nu-i aşa ?

— Postea.

— Venea la rugăciuni ?...

— Da.

— Atunci ?

Maica stareţă l-a privit pe Răşcanu cu un superior •dispreţ.

— Păi la rugăciune puteţi veni şi dumneavoastră, domnule deputat. Ce ştiu eu ce ascundeţi în cuget ? Apoi oftînd : Dragă domnule, Ea n-a lăsat la poartă lumea, cînd a intrat aici, cum făcurăm cu toatele. A adus răul cu ea, l-a pitit pe-ascuns în chilie sau în cugetul ei, şi-acu uite !...

A deschis braţele, spre neant, indicînd parcă drumul fugarei. Cînd le-a închis, discuţia era isprăvită ; maica stareţă nu putea să mai adauge o singură vorbă în marginea acestui subiect definitiv eliminat. A revenit în schimb la chestiunea potirului. Pe acesta nu concepea să nu-1 recupereze. Voia să-i scrie patriarhului de la Constantinopole, să-l asocieze pe mai-marele ortodoxiei în acest demers. In mintea stareţei, cele două nume — Constantinopolul şi Istanbulul — reprezentau două puncte care se excludeau, zenitul şi nadirul, raiul şi iadul.

Apoi a căscat, era obosită. Maica intendent a intrat în sufragerie şi i-a şoptit ceva la ureche : mai muriseră doi prizonieri.

La ziuă, cînd a plecat, stareţa i-a arătat lui Răşcanu chilia fugarei, care fusese transformată în ladă de gunoi. Aici, lîngă uşa scoasă din ţîţîni, marcată prin două scîn- duri puse cruciş — semn al spaţiului interzis —, avocatul a asistat la un ritual al repudierii, la care participa zilnic întreaga obşte de

maici. Maicile ieşeau una cîte una din chilii, cu căldăruşele de gunoi în mînă, se aliniau sub comanda maicii Raida şi porneau în şir indian spre locul blestemat. Aruncau rînd pe rînd gunoiul în încăperea părăsită, apoi plecau făcîndu-şi cruce şi scuipînd în urmă.

Tensiunea dintre Nicolas şi Sultan s-a dezumflat pe moment, datorită unei soluţii neaşteptate, negociate prin mijlocirea occidentalilor. Abdul Hamid, care nu voia să admită în Constantinopole nici măcar vizita unor grupuri de ofiţeri ruşi dezarmaţi, a îngăduit pînă la urmă accesul unor convoaie de pelerini în drum spre locurile sfinte.

Din nou, prin fir diplomatic, s-a pus problema persecuţiilor religioase, ca şi înainte de război, iar la acest punct au fost sensibile şi alte cabinete interesate în slăbirea puterii turceşti. A reacţionat prompt cabinetul francez — oricînd gata a se asocia la un protest$_s$ au avizat favorabil cabinetul german şi cabinetul austro-ungar, şi-a dat adeziunea cabinetul italian, în consens cu Sfîntul Scaun. Şi Sfîntul Scaun avusese de suferit în timpul războiului. Abaţiile catolice din Liban, Siria, Palestina şi din alte locuri ale Orientului fuseseră ca şi lipsite de asistenţă, după cum se pretindea ; se cuvenea deci ca vechile privilegii să fie respectate. Exact ceea ce dorea şi biserica celei de a treia Rome, care nu avea a se amesteca în politică, propovăduind de la un timp pacea între oameni şi buna înţelegere între confesiuni. Rusia îşi cucerise cu sabia dreptul de protecţie al Locurilor Sfinte şi avea peste şapte milioane de protejaţi în Imperiul otoman. Era oare din nou cazul să se ridice chestiunea persecuţiilor ?

Cum după aceste- negocieri, stavila interdicţiilor fusese înlăturată, prin liniile de trecere din faţa marii metropole s-au strecurat puhoaie de pelerini temători de Dumnezeu, în. general băieţi tineri, cu voci bine timbrate, îmbrăcaţi în sutane nou-nouţe* fără alt echipament asu- pra-le decît cărţulia de rugăciuni, iar la brîu sfînta tămîie. Prin poarta anatoliană a Caucazului, graţie marelui duce Constantin Nikolaevici, care era şi foarte cucernic, şi foarte slavofil, s-a pornit o mişcare similară, venind tot din Rusia. Aceste convoaie pacifice s-au scurs către Liban, Siria, Palestina, Sinai, unele formaţiuni ajungînd — cu toată împotrivirea englezilor — pînă pe Valea Nilului Superior, în Abisinia. Aceiaşi englezi au blocat însă trecerea pelerinilor peste Pamir, în peninsula indiană, unde credinţa ortodoxă n-avea decît puţine puncte de sprijin şi exodul nu se justifica. Cu ultimul grup, pornit din Balcani, a pătruns în Constantinopole şi kneaz Kantemir, care îmbrăcase un costum semicălugăresc-semiostăşesc. Prin- tr-o întîmplare, falsul prinţ, strănepot himeric al lui Petru cel Mare, s-a întîlnit cu Robcănescu, s-a ciocnit de el, în faţa ruinelor de la Bogdan-sarai, pe care le căutau cu zel amîndoi, din motive diferite.

— Ce caută şobolanul ăsta aici ? ! l-a întrebat Rob- cănescu pe însoţitorul său otoman.

— Ce caută aici acest şacal ! a strigat cneaz Kante- mir către călugării pravoslavnici care-i făceau suită. Apoi: şi mai tare, ca să audă prizonierul : Din nou românii trădează !

— Cine trădează, domnule ! a strigat Robcănescu în româneşte. Eu sau dumneata ? Eu, care mă aflu aici sub pază armată, sau dumneata care te mişti liber şi te visezi imperator al lumii ? !

Cei doi s-au repezit unul la celălalt, în stupoarea asistenţei, dar reeditarea luptei de la Angora n-a ţinut mult. Fiecare parte şi-a recuperat combatantul, care arăta destul de hîrbuit : Robcănescu atins la rotula piciorului stîng

şchiopăta din nou, acum de-a binelea, cneaz Kantemir îşi tampona un ochi umflat, ca peste puţin să se observe că-i’ curge şi sînge din nas, un firicel de sînge. Văzîndu-şi sîn- gele sacru prelingîndu-i-se în palmă, cneaz Kantemir a ţipat isteric spre Robcănescu :

— Apostatule !

Robcănescu a ripostat b^ritonal, sigur pe sine :

— Ticălosule ! apoi sieşi, cu hotărîre. Am să sparg eu' şi băşica asta !

A pornit de unul singur înainte, lăsînd în spate ruinele de la Bogdan-sarai, palatul în care hălăduise Dimi- trie Cantemir, abandonîndu-1 şi pe falsul strănepot. Domnul Sadîk a alergat după el, neştiind ce să mai creadă. La ce băşică se referea savantul ? Captivul era însă înverşunat şi sumbru, n-a consimţit să ofere alte lămuriri. Atît doar a spus, probabil cu referire la ruina lăsată în urmă :

— Dumneavoastră, turcii, habar n-aveţi de istorie. Aţi făcut-o, dar nu vă dumiriţi ce-i cu ea. Tocmai de asta aţi şi căzut în haznaua în care vă aflaţi azi.

Pe drumul de întoarcere la lagăr, mirosea a hazna. „— Aşa pute Orientul !“ şi-a spus savantul, deşi lui Sadîk i-a împărtăşit un gînd cu mult mai subtil : „Va fi greu să reveniţi la splendoarea veche."

Constantinopolul arăta într-adevăr urît. Din cer ploua cu funingine, pe uliţi se scurgeau lături. Populaţia părea ca şi absentă, un muşuroi din care lipsea matca. Ici şi colo, la răspîntii, grupuri ale miliţiilor civile, cu orăşeni înarmaţi pe-apucate, inclusiv grupuri ale miliţiilor creştine, mobilizate în apărarea imperiului de patriarhul Constan- tinopolului, un alt apostat. Era greu de spus ce păzesc aceşti oameni. La o altă răspîntie, un grup de marinari britanici — şi aceştia turişti, dar înarmaţi. Grupul de turişti sub arme s-a încrucişat cu o grupare pravoslavnică, cu care a schimbat priviri ostile. Oamenii din miliţia musulmană s-au tras la o parte, dar din întîlnirea străinilor n-a

decurs nici un incident. Consemnînd acest moment, Robcănescu a spus mustrător-admirativ :

— Toleranţa asta v-a pierdut !

Unul dintre răniţi, un şobolan negru, pătrunse în mansarda lui Rufino. O clipă, după ce s-au văzut, cei doi au/ stat încremeniţi, apoi şobolanul a sărit spre tavan, iar astronomul spre uşă. Rufino reuşise să înşface un scaun, şobolanul se ghemuise într-un colţ, încordat arc şi cu rîtuî rînjit. Impingînd cu spatele uşa, care a pocnit, animalul a sărit din nou' la luptă, iar Rufino s-a refugiat în punctul contrar, cu scaunul în mînă. Confruntarea a ţinut jumătate de zi, dînd mansarda peste cap, pînă cînd Rufino a izbutit să se refugieze afară, prin lucarnă, pe acoperiş. A ajuns jos, ajutîndu-se cu o scară de lemn, sprijinită pe peretele exterior al casei, şi abia jos şi-a venit în simţiri. Dar reve- nindu-şi, pe Rufino l-au cuprins remuşcările. Animalul rămăsese sus, închis în mansardă. Precis era flămînd, epuizat de sete, ca şi el. Şi-a dat seama de sete, de golul din stomac, imediat ce-a isprăvit de băut o cofă de apă. Sus, rănitul n-avea un strop de apă şi" nimic de mîncare.

Rufino a urcat din nou la mansardă, de astă dată prin interior, a crăpat uşa, i-a aruncat animalului o bucată de carne crudă, apoi a reînchis uşa brusc. Cu apa a fost mai greu. Ii era frică să deschidă iar uşa şi să introducă o strachină, deşi mai ales apa era importantă. Pînă la urmă a găurit lemnul uşii cu sfredelul, a strecurat prin gaură un furtun, a pompat apă direct pe duşumea. Prin aceeaşi gaură, Rufino a inspectat comportarea animalului, care, la rîndu-i ţintea punctul suspect. Ochiul omului şi ochiul şobolanului s-au întîlnit din nou.

**Rufino s-a ferit în lături, să nu stânjenească animalul, apoi a coborît pe scări, în vîrful picioarelor, lăsîndu-1 singur. S-a învîrtit multă vreme prin curtea pustie, fără a şti ce să întreprindă. Apoi s-a apucat să confecţioneze o cuşcă, prevăzută cu un dispozitiv capcană, în intenţia de a prinde viu animalul. Era urgent să-şi redobîndească mansarda, unde-şi lăsase hîrtiile şi instrumentele ; un calcul la care, tocmai lucra fusese întrerupt la acută. Nu voia să ţină captiv animalul, dar voia să poată dialoga cu el, ca mai apoi să-l elibereze. El lucra harnic, deja captivat de problemă, cînd mîţa Gipsy care se refugiase pe acoperişul casei, miorlăia groaznic, cu spinarea curbată-n arc şi cu părul vîlvoi. Mica zeitate cu ochi de sulf, adorată de Rufino, îi cerea stăpînului să intervină. Nici ea nu suporta şobolanul. Rufino a încercat s-o calmeze :**

**— Gipsy, vino jos ! Gipsy, îi venim noi de hac.**

**Inteligenţa şi abilitatea lui tehnică au biruit. Spre seară, prudenţa animalului fusese învinsă ; el a intrat pînă la urmă în cuşcă, apoi, văzîndu-se închis, s-a zbătut între gratii, s-a rănit între sîrme, a căzut extenuat, respirînd agonic. Mîţa Gipsy coborîse de pe casă, dar miorlăia prin curte. Rufino a trebuit să se ocupe şi de ea. A prins-o, a mîngîiat-o şi a închis-o în cămară. Apoi s-a întors la captivul lui. Putea, în sfîrşit, să-l observe. A pus cuşca pe masă, a tras mai aproape scaunul, s-a aşezat tacticos, dar şi nerăbdător, că totdeauna cînd avea în faţă un obiect de cunoaştere nou. Era un şobolan negru, un exemplar robust, cu anatomie foarte frumoasă, pe care Rufino s-a apucat s-o schiţeze prin cîteva linii. Apoi i-a aruncat şi cîteva cuvinte :**

**— Tu de unde eşti ?**

**Fiinţa rănită n-a răspuns. Rufino părea necăjit că nu putea intra în comunicare cu şobolanul. A ridicat ochii spre tavan şi a vorbit de unul singur :**

**— Tot veniţi, veniţi, din infinit. Năvăliţi probabil**

spre noi dintr-un punct sideral nedesluşit, poate chiar din Constelaţia Şobolanilor.

Rufino avea printre cărţile lui de astronomie şi catalogul lui Messier, despre nebuloase şi nori stelari, pe care-1 copiase cu ani în urmă, cînd studiase mecanica astrală, în Italia. Ţinea minte nebuloasele, aceste obiecte cereşti stranii, le avea pe toate cele cunoscute în cap, iar printre ele îl intriga de mai mult timp nebuloasa Crabului, un obiect de
o formă ciudâtă, însemnat de Charles Messier, pentru simplificare, cu Ml, cum procedase şi cu alte corpuri din catalogul lui. Dar de ce Ml sau M 31, cînd asemenea obiecte cereşti erau mai lesne manevrabile cu denumirile lor tradiţionale ? Rufino era un tradiţional. După desenarea şobolanului, el a constatat cu surprindere că obiectul terestru pe care-1 avea sub ochi coincide perfect cu forma de pe cer, tot o formă aflată la pîndă, şi că deci nebuloasa Crabului ar putea fi mai adecvat numită nebuloasa Şobolanului. De ce nu ? şi-a spus. De undeva trebuie să vină şi ei. Apoi spre fiinţa din cuşcă :

— Poftiţi, e destul loc pe pămînt.! Numai că nu trebuie să ne stingherim reciproc...

Rufino a încercat apoi să adune într-un şir toate observaţiile şi deducţiile lui asupra şobolanului, pentru a şi-l face simpatic. A însemnat cu litere elementele şirului, ca şi cînd le-ar fi pus într-o ecuaţie : a) e un mamifer, deci fiinţă inteligentă, care rîde şi plînge ; b) se socoteşte atacat şi e în legitimă apărare ; eu sau el ! ; c) eu nu-1 voi ataca şi el va sta în rezervă ; d) experienţa îi va dovedi că nu eu sînt cel agresiv, ci el.

Pînă la acest punct, Rufino rînduise în ecuaţie unul după altul numai termeni cunoscuţi, care, fiecare în parte, era valabil. Dar seria în întregimea ei se izbea de o necunoscută : şobolanul. Restul termenilor a rămas.neoperant pentru Rufino, deşi din nou fiecare în parte părea valabil : e) foamea îl

**va sili să accepte mîncarea, eu îi voi da mîncare ; f) va vedea că depinde de mine, se va acomoda cu mine ; g) vom coabita, pînă la urmă vom convorbi ; lumea disponibilă e mică, un fel de cuşcă:**

**Ca să verifice întemeierea raţionamentului, Rufino a introdus, cu blîndeţe, două degete printre gratii, dar animalul a sărit şi l-a muşcat. întreprinderea lui Rufino a eşuat penibil. Experienţa de domesticire a unui şobolan**

**— care totuşi părea un acomodat cu civilizaţia, de vreme ce făcea parte dintre sedentari, nu dintre migratori ! — a însemnat pentru el o aspră infirmare, care l-a pus într-o stare de derută şi panică. Dacă şi alte obiecte necunoscute**

**— galaxia Crabului (Şobolanilor) — reacţionau la fel ? Dacă şi o particulă de lumină reacţiona identic ?**

**— Unele specii, şi-a spus Rufino pansîndu-şi degetele, sînt sortite să dispară, prin eroarea lor, care e violenţa. Apoi cu lacrimi de ciudă în ochi : Totuşi, de ce ?**

**Poate că totuşi el era de vină, şi Rufino a început să se plimbe prin mansardă, încercînd să-şi identifice vinovăţia. Pe un perete se afla un portret al mîţei Gipsy, trasat de Rufino în tuş, după modelul unei zeiţe egiptene cu chip de mîţă care ţinea de coadă, în gheară, un şobolan ucis. Pisica din desen îl privea pe Rufino cu ochii ei enigmatici, pe care chiar el îi însemnase prin două cercuri concentrice, absolut paralele.**

**— Şi ea e agresivă ! şi-a spus. De ce ?**

**într-adevăr, Robcănescu nu murise. Prin nunciul apostolic de la Constantinopole, monseniorul Lippi, s-a aflat la Bucureşti şi această ştire. Zvonul că ar fi**

**fost ucis, între linii, era o eroare, una dintre multele legende fabricate la timp de război. Altă ştire care să-i intereseze pe români nu mai venea din capitala fostului imperiu, iar cu această ştire — transmisă amabil — românii n-aveau ce face.**

**După scoaterea dintre linii, unde căzuse la ceas de noapte, împiedicîndu-se în nişte sîrme, sanitarii otomani i-au dat să bea apă. Robcănescu a băut o căldare de apă. Uimiţi, sanitarii i-au mai adus una. Robcănescu a băut-o toată, fiind emotiv. La a treia căldare, pe la jumătate, şi-a recăpătat suflul. S-a ridicat în membrele din faţă, a privit restul de apă, a privit apoi la cizmele militarilor otomani, s-a repezit cu un ultim efort şi a sorbit şi restul din căldare, pînă la fund. Apoi a căzut lat. Trei zile în şir a dormit neîntors, într-o cazarmă din Plevna. Era umflat de apă. Excesul de apă i-a fost eliminat prin posterior, cu canula. El însuşi nu era în stare să elimine nimic din ceea ce *'o* dată înghiţea. De fapt, Robcănescu nu avusese corporal nimic, nici o atingere. Se infirma în acest fel şi legenda că un glonte i-ar fi perforat vezica urinară. El murise ce-i drept, doar o clipă, de frică — între linii —, dar punctul lui vulnerabil se afla în altă parte, nici în vezică, nici în călcîi, deşi din cînd în cînd şchiopăta — cînd era privit —, ca să atragă asupra-şi compasiunea.**

**Despre partea războiului, pe Robcănescu nici în călcîi nu-1 durea. Marea confruntare nu-i dăduse bătaie de cap. El era mînat înainte, prin istorie, doar de o groaznică foame, singura care-1 propulsa, singura care-1 silise să ia act de evenimentele din jur, cu voinţa de a şi le face aliat. După adăpare, Robcănescu a urlat, în patru limbi : „Mi-e foame."**

**I s-a dat să mănînce, pe săturate, şi el a înfulecat nişte cantităţi de spaimă : o căpiţă de orez fiert, abordată cu polonicul, cîteva pulpe de oaie, scoase din cazan cu mîna şi roase pînă la ciolan, iar la sfîrşit, ca desert, o moviliţă de struguri, din rezerva**

**lui Osman-Paşa. Apoi a fost condus cu gardă la „locul acela", pe care el l-a sugerat arătînd cu degetul la cureaua care pleznea, iar în acel loc a rămas cîteva ceasuri bune, urmărit — la distanţă — de o numeroasă asistenţă. In sfîrşit, a cerut să fie trimis la Istanbul, pentru nişte „destăinuiri capitale", apte să salveze imperiul. Era ceasul în care imperiul nu mai putea fi salvat prin nimic. Robcănescu insista, totuşi, să-şi depună destăinuirea direct în poala padişahului şi nimănui altcuiva. Otomanii de la Plevna l-au numit *kiatib,* adică poet, şi l-au tratat cu înţelegere. Ei au apucat să anunţe telegrafic ministerul de externe despre prezenţa lui în lagăr, mai înainte ca firele cu Istanbulul să fie tăiate de ruşi. La cîteva zile după căderea Rahovei şi cu puţin înainte de căderea Plevnei, otomanii au izbutit să-l trimită pe Robcănescu peste Balcani, împreună cu alţi cîţiva prizonieri mai simandicoşi. In timpul dezastrului de după Plevna, cînd imperiul în întregime pîrîia, Robcănescu a fost într-ade- văr singura fiinţă care a ridicat moralul turcilor aflaţi în coşmar. Ca probă supremă a devotamentului faţă de cauza otomană, Robcănescu a cerut să treacă la islamism. A fost momentul cînd nunciul apostolic din Constantinopole a trimis încă o telegramă la Bucureşti, comunicînd cifrat**

**— şi cu stupoare — că un creştin din România, fie şi un ortodox, trece la islamism în cel mai absurd ceas, cînd Imperiul Otoman se duce pe gîrlă. Românii n-au răspuns, nu-i interesa chestiunea, Robcănescu fusese de mult trecut pe lista pierderilor de război, de tot felul.**

Robcănescu însă mai făcuse o încercare asemănătoare şi în ţară, cînd îşi declarase hotărîrea de a trece la iudaism. Parcurgea pe atunci o epocă de mari dificultăţi financiare şi voia cu orice preţ — dar cu orice preţ ! — să scape de creditori, drept care a pus în joc tot ce avea mai scump, identitatea lui religioasă, la care făcea rar apel, fiindcă, după cum tot el spunea : „foarte rar rosteşti numele lui Dumnezeu". In acest scop — saltul la noua religie, Robcănescu a adoptat, în ţară fiind, pălăria galiţiană şi şi-a lăsat barbă. S-a echipat şi cu o solidă pregătire teologică, tocind Talmudul şi Thora, în nemţeşte, ba încercînd să se iniţieze şi în limba sacră. Totuşi Robcănescu le-a devenit suspect evreilor din Bucureşti, din clipa cînd au aflat că ar& datorii. La efuziunile lui sentimentale, ei au răspuns în chip comercial : „— Sînt prea mari (datoriile), domnule Robcănescu. Şi-apoi încă ceva : ce să facem noi cu un goi în templu ? Atragem trăsnetele asupra noastră. Asta ne face şi mai vulnerabili. Dacă vrei, slujeşte-ne din afară, aşa cum face domnul Rosetti. Despre datorii mai vorbim.” La Istanbul, cînd şi-a exprimat hotărîrea de a trece la islamism, turcii nu l-au întrebat nimic despre datorii. La datoriile de război pe care urma să le plătească imperiul, datoriile lui Robcănescu reprezentau un mizilic. Oameni de onoare, turcii nu l-au întrebat nici de ce vrea să treacă la credinţa în Alah, ştiut fiind că pînă la urmă toate neamurile aveau' să treacă la adevărata credinţă. De ce nu le-ar fi precedat Robcănescu ? In ceea ce-1 privea, Robcănescu a ezitat să pună o întrebare care-i dădea spaime : ce se înţelege prin circumciziune ? Chestiunea îl înfiorase şi-n cazul precedent al trecerii la iudaism, dar acum a intrat în criză — îşi imagina că islamicii vor fi cu mult mai brutali. El ştia multe lucruri despre eunuci şi se temea ca nu cumva turcii, din duşmănie pentru papara pe care o mîncau, să nu

**atenteze la demnitatea lui masculină şi să-l scopească. Din spaimă, Robcănescu nu adormea decît după ce-şi pitea zestrea masculină într-o traistă, zdravăn legată cu baierile la brîu. Ziua umbla cu traista goală la umăr, ca un cerşetor.**

**Aceasta-i dădea o nefericită stare de tensiune, care-1 obliga să repete cu fanatism, fiecărui paznic al lagărului, întîlnit în cale : „Sînteţi mari ! Sînteţi invincibili." I s-a admis pînă la urmă să participe la slujba islamică, într-o geamie, alături de soldaţii turci. La slujbă, Robcănescu cădea de fiecare dată într-un fel de transă mistică, lăsîn- du-se ridicat şi scos afară de soldaţi. Un asemenea mod de a trăi credinţa impresiona sufletele oneste, drept care neofitului i s-a creat un regim special. Flancat de un soldat şi condus de un funcţionar de la Externe, domnul Sadîk, lui Robcănescu i s-a îngăduit să viziteze partea europeană a metropolei, în limita portului şi cartierului Pera. Domnul Sadîk, un turc politicos şi tăcut, îl condusese în primăvara anului trecut pe îancu Ghica pînă pe cheiul despărţirii. Acum, acelaşi domn Sadîk îl primea pe primul român semiprizonier. Ca să fie agreabil prizonierului, care era un european, domnul Sadîk a schiţat un gest spre Sfînta Sofia — marota europenilor. în zare, se profila ca o făgăduinţă uriaşa moscheie, al cărei nume prim Robcănescu şi-l ştersese din minte. Contactul dintre cei doi n-a debutat totuşi fericit. După cîţiva paşi pe străzile Perei, printre fastuoase reşedinţe diplomatice, bănci şi grădini închise cu ziduri, Robcănescu s-a oprit în loc şi a strigat revoltat, privindu-1 crunt pe Sadîk : „— Dumneavoastră nu ştiţi să vă preţuiţi !“ Şi fiindcă micul funcţionar părea interzis : ,,— Ai văzut Berlinul? Ei bine, Berlinul nem-* ţilor e un fleac pe lîngă Istanbul !... Dar Parisul ? Alt fleac.“ Apoi profetic : „— Istoria lumii începe şi se sfîrşeşte aici !“ ,,— Credeţi ?“ a întrebat Sadîk, cu chipul palid, foarte veştejit. Tînărul n-avea nici o**

**energie, ca toată lumea în care Robcănescu intrase. „— Depinde de dumneavoastră dacă vreţi să vă continuaţi istoria eroică sau dacă vreţi să sucombaţi !“ a răspuns profetul, ţintin- du-1 pe tînărul palid cu degetul : „— Căci o putere universală nu cade, a mai spus Robcănescu, decît atunci cînd consimte să cadă !“ Tînărul a părut impresionat. Niciodată în viaţă nu întîlnise un european fanatizat de drama otomană şi de istoria neamului turc. Ştiind că acest european e totuşi un român, Sadîk l-a condus pe Robcănescu în faţa ruinelor palatului Bogdan-sarai, vechea reşedinţă diplomatică a Ţării Moldovei, inundată acum de bălării şi gunoi. „Toate cad !“ a şoptit Sadîk. „— Toate cad, cînd merită să cadă !“ a replicat Robcănescu. Şi tot el : „— Căci această ţară, Moldova, ca şi cealaltă ţară, Valahia, s-a lăsat singură mîncată de risipă, cum v-aţi lăsat şi dumneavoastră, din clipa în care aţi acceptat să vă roadă Fanarul şi turcocraţia." „— Asta aşa e ! a aprobat Sadîk, europenii sînt de vină.“ ,,— Mai exact, grecii !“ a punctat Robcănescu. „— Da, domnule Sadîk, a mai spus el, căci în vremea cînd acest palat era splendid, relaţiile între ţările noastre erau tari, adică loiale, bărbăteşti, ca şi relaţiile românilor cu Dumnezeu. Pe atunci românii se luau de gît cu Dumnezeu, ca iudeii antici. Dar au intervenit între timp, pe de o parte grecii, pe de alta creştinismul, care ambele au edulcorat aceste relaţii, fleşcăindu-le la absolut. Au intrat în ciorbă şi alte neamuri — ruşi, austrieci, englezi, franţuzi, cu care încă ne spălăm pe cap. Naţia mea n-are altă salvare decît să scape de creştinism, îmbrăţişînd Islamul — fiindcă de greci a scăpat, între timp !, aşa cum naţia voastră n-are salvare decît lepădîndu-se de greci, de englezi, de nemţi, de Europa putredă." Şi în concluzie : „— Să ne unim !“**

**încă o ştire de pe fostele cîmpuri de luptă, deja uitate de toată lumea : nişte copii bulgari sau sîrbi — ce importanţă mai avea ! —, care se jucau cu armele, abandonate peste tot, pieriseră în explozia unei bombe.**

**Apoi o altă ştire, tot prin Havas : în Rodopi izbucnise o răscoală a populaţiei islamice, care îşi propaga rapid incendiul pe ambele versante ale munţilor. în urmă cu doi ani, în 1876, se răsculaseră creştinii. Războiul pornise de fapt pentru eliberarea acestora. Acum se răsculau islamicii, dar cu egală violenţă. La răscoala turcilor — pînă ieri stăpîni — se asociaseră şi aşa-numiţii *pomaci,* bulgari islamizaţi în urmă cu secole, supuşi acum lichidării de către fraţii lor de sînge, rămaşi creştini. Cain şi Abel, în înfruntare nemiloasă, din nou. Ruptă de fostul imperiu,[1] populaţia islamică s-a trezit brusc izolată şi minoritară.**

**Agenţia Havas mai transmitea, legat de aceasta, că din nou englezii se agitau. Ieri, în pragul războiului, prin comisia Baring, se agitaseră în favoarea creştinilor din Imperiul Otoman, acum se agitau în favoarea islamicilor din- tr-un spaţiu care redevenise creştin. La Londra se şi pusese în mişcare o nouă comisie Baring, cu un scop invers. Aceasta îşi propunea să ia sub protecţie mahomedanii şi aduna date în vederea unui amplu raport internaţienal, care să toarne ulei peste foc cu mult înainte de liniştirea**
**lumii sub gheaţa păcii. Cineva, de foarte sus şi de departe, ameninţa lumea :Nu, nuvă veţi liniştiţi!“**

**Ce surprize urma să aducă d&zgheţul ?**

O dată luată decizia de soartă, Robcănescu n-a mai pierdut vremea, a cerut să fie dus înaintea unui mai mare. Aici, în faţa acestuia, prizonierul a prezentat o scurtă istorie a participării sale la război, nu ca militar, ci ca *uldk,* adică mesager al unui cuvînt sacru către otomani, cuvînt pe care de data aceasta l-a spus şi în turceşte : „— Sînteţi mari !“ El a declarat că vrea să scrie o broşură cu titlul „învierea din morţi“, în care să arate cum i-au dat viaţă otomanii, care l-au scos din moartej şi cum l-au înviat apoi deplin prin lumina Islamului. Robcănescu voia să scrie cartea direct în turceşte, sub un pseudonim otoman, Addam-Paşa, deşi încă nu primise un asemenea rang.

Ideea a fost acceptată fără urmă de rezervă. A fost eliberat din lagăr şi trimis, cu escorta unui soldat, la o societate academică, unde să înveţe gramatica şi scrierea, în replică, Robcănescu urma să-i ajute pe învăţaţii otomani să se descurce cu intimităţi de istorie europeană, mai ales creştină. Aici însă *ulakul* s-a izbit de nişte învăţaţi greci, din elita cartierului Pera, care au dat să-l înghită. Robcănescu a izbutit ,să-i înghită el, unul cîte unul. Cum ? Exaltînd naţionalismul otoman, ajutîndu-1 să se nască şi să privească uimit în jur, de sus în jos. Fraza pe care Robcănescu o repeta întruna : „— Sînteţi mari !“ şi-a. vădit pînă la urmă efectul, deschizînd inimile. Alte fraze precum : „— Căci ce-a fost Elada ? O Turcie mai mică. Dar Roma ? O Turcie mai mare. Dar Homer ? Un turc, Omer !“ umflau piepturile ascultătorilor, puneau pe răni balsam. Argumentele fuseseră folosite şi de greci, cu veacuri în urmă, pentru îmblînzirea puterii otomane, pe atunci în creştere şi pentru decomplexarea barbarilor. Robcănescu le relua într-un moment nefericit, al descreşterii, provocînd pe de o parte- gelozia grecilor, pe de alta uimirea turcilor. Etimologiile de fantezie — ulak (valah), Homer (Omer) — au isprăvit prin a-i vrăji pe protectori.

Lucrarea „Un valah ingraţ“ a fost aprobată cu entuziasm şi ca titlu şi ca temă.

Era vorba în acest opuscul în ciornă despre prinţul Di- mitrie Cantemir al Moldovei, care, formîndu-se la Constantinopole, însuşindu-şi ai6i toată cultura orientală, greco-bizantină şi arabo-persano-otomană, abia instalat în tron, la Iaşi, întorsese spatele turcilor, trecînd la ruşi. Un grec, aflat de faţă la prezentarea lucrării, l-a contracarat prompt pe Robcănescu, pretinzînd că opera e simplistă, un banal pamflet. Grecul, care era iniţiat în treburile principatelor române, susţinea că prinţul Cantemir procedase cu mult mai perfid decît îşi imagina Robcănescu. Cantemir voise să scape ţara lui de turci, cu mîna ruşilor, dar voise simultan să se apere şi de ruşi, obligîndu-i pe aceştia să-i recunoască Moldovei fruntaria răsăriteană, pe’ Nistru, printr-un tratat. Grecul a interpelat retoric : „— Căci ce altceva era tratatul de la Luzk, subscris de Cantemir şi Petru cel Mare, decît o primă şi solemnă recunoaştere a acestei frontiere, valabilă din 1711 şi pînă azi !“ „— Aşa e, a recunoscut Robcănescu, dar acum vă întreb pe toţi, întreb lumea : şi-a respectat Rusia cuvîn- tul ? Căti peste puţin timp, la 1812, aceeaşi Rusie a mutat frontiera de pe Nistru pe Prut, răpind Moldovei Basarabia !“ Fusese astfel pedepsită, pretindea el, atît creduli-tatea lui vodă Cantemir în ţari, cît şi ingratitudinea aceluiaşi faţă de sultani. Şi istoria, iată, se repeta : în războiul abia încheiat, se întimplase acelaşi lucru : mergînd cu ruşii, românii riscau să piardă încă o dată o parte din ţara lor, trei judeţe din Basarabia, doveaindu-se din nou creduli faţă de ţari şi ingraţi faţă de sultani. Şi concluzia a „— Vedeţi cine sînt românii ? Iată de ce vreau să mă fac turc !“

Nunciul apostolic din Constantinopole, acelaşi monsenior Lippi, a telegrafiat prompt informaţia la Bucureşti : un român, recent trecut la* islamism,

**intenţiona să prezinte lumii ştiinţifice internaţionale, viitorului congres de orientalistică de la Florenţa, care era programat pentru toamnă, o comunicare defavorabilă românilor despre Cantemir şi tratatul de la Luzk. De data aceasta românii au răspuns. Comunicarea lui Robcănescu le convenea, chiar dacă era ticăloasă. Ceva rămîne, şi-au .spus ei, rugîndu-1 pe monsenior să nu se amestece, în această afacere ştiinţifică româno-otomano-rusă.**

**Atunci, pe loc, la discuţie, acelaşi grec care-1 contracarase mai înainte, i-a aruncat lui Robcănescu încă un lemn în roată :**

***— Şi cine-a cedat, domnule, Basarabia Rusiei, la 1812, nu Poarta Otomană ?**

**— Da, a răspuns savantul, dar cu mîna unui grec ! Un grec, numit Moruzi, pe care aceeaşi Poartă l-a pedepsit, tăindu-i capul !**

**Turcii din mica adunare l-au aprobat pe Robcănescu, aplaudînd la stilul european execuţia acelui grec numit Moruzi, cu care probabil grecii din adunare semănau.**

**Era într-o marţi seara. Baciul Şiclovan a aşteptat mai întîi, ca toţi cei din casă să se culce. L-a urmărit pe fereastră pe Soni, cum se retrage în chilia lui de dincolo de ziduri, s-a dus după el şi a încuiat bine portiţa spre interior. Apoi a încercat din nou toate lacătele, zăvoarele, balamalele şi drugii care asigurau dinspre exterior fortăreaţa gospodăriei. Nu şi-a dat seama că băciţa îl pîndea. Ea 1-» simţit cum încearcă fiecare încuietoare în parte, cum zăboveşte la fiecare clempuş, cîrlig, lanţ, .pipăind^-l, răsucindu-1 între degete, punîndu-1 la loc şi apoi iarăşi**

**scoţîn- du-1 să-l cerceteze, de parc-ar fi vrut să-l facă din nou. Gurat lucru nu era ; părea că bătrînul îşi pierduse cumpănă.**

**Dar el nu se simţea urmărit, el îşi vedea mai departe de treabă, meticulos, cu scrupul, cu un dram de suspiciune în plus faţă de încuietorile cărora le încredinţase siguranţa averii, în care acum nu mai credea, deşi fiarele păreau intacte, erau sigur intacte. Ca hoţii să fi avut^arba fiarelor nu se putea, bătrînul nu credea în asemenea eresuri scor- nite de muieri. El credea în nemţi şi-n puterea lor tehnică de a încuia şi descuia, încuietorile mecanice pe care le avea provenind prin firma domnului Fichte din Sebeşul Săsesc. Să nu mai creadă în Fichte ? Alt neamţ cu care intrase în afacere, chiar afacerea cu aurul, era bijutierul Arnold Gang. Să nu mai creadă în Gang ? Alt neamţ, cu care însă baciul n-avusese direct de-a face, era prinţul Carol al României. Datoria acestuia era să pună încuietori bune la toate uşile statului, ca să nu-1 prade hoţii, mai ales la hotare, dar şi-n Capitală. Poate că tocmai de aceea românii îl aleseseră pe un neamţ ca să le fie domn. Dinsprd; partea prinţului, baciul hălăduia liniştit n-avea pricini cu el, nici cu poliţia, poliţia îl apăra. Regulat, domnul ipostat Mărunţelu intra în prăvălie şi-l întreba pe patron : „— Jupîne, ai vreo lăcrămaţie ?“ „— Nu, har Domnului !“ răspundea baciul, după care domnul ipistat Mărunţelu îşi primea tainul cuvenit. La ultima vizită însă, a treia zi după noaptea cutremurului, bătrînul n-a mai răspuns la întrebarea poliţaiului, s-a făcut că n-o aude, şi nici nu l-a mai onorat cu legiuitul tain. Domnul Mărunţelu s-a holbat la baci, fără a putea înţelege ce se întîmplă cu jupînul, apoi la băciţă, care gospodărea prin prăvălie. Nici ea nu pricepea de ce stăpînul casei îl lipsea pe poliţai de „dreptul lui“. Cu ce-i greşise ? în ceea ce-1 privea, baciul nu mai consimţea să jertfească un singur leu poliţiei, din clipa cînd fusese prădat. Cum poliţaiul nu ştia**

**nimic — domnul Mărunţelu s-a şi retras supărat !, cum baciul nu spunea nimic, băciţa a tras încheierea că în mintea bătrînului pătrunseseră hoţii.**

**Ştirea transmisă de agenţia Havas despre existenţa explozibililor pe cîmpurile de luptă l-a împins pe prinţ într-o stare de incertitudine privind viitorul. Aceşti explozibili, nerecuperaţi, risipiţi prin locuri neprevăzute, puteau reprezenta un pericol pentru viaţa normală, care ar fi urmat să înceapă totuşi. O bombă, sub un fier de plug. O bombă înt^-un lan de grîu, sub seceră. O bombă într-un palat princiar.**

**Gîndul la o bombă ascunsă în palat i-a fulgerat brusc în minte şi l-a făcut pe prinţ să vadă bomba. în urmă cu un an, prinţesa primise cadou — de ziua ei ! — o bombă. Prima bombă otomană căzută pe teritoriul român, pe care artileriştii lui o dezamorsaseră şi o trimiseseră în dar doamnei Elisabeta, după ce gravaseră în carnea-i de metal o scurtă şi foarte frumoasă deviză :**

***Saevis tranquilla in undis.***

**Acest *Fii liniştită sub valuri* (bombe) îl alarma acum pe prinţ, deşi prinţesa dormea liniştită, iresponsabil de liniştită, cum dormise probabil în tot timpul războiului, cînd se simţea vegheată de armată, ocrotită de chiar artile- riştii lui : probă bomba şi deviza înscrisă pe ea. Prin extensiune, sensul putea fi acesta : „Doamnă, fii liniştită, toate bombele care cad pe teritoriul român nu explodează (sînt dezamorsate) !“**

**Şi totuşi, prezenţa bombei în palat i-a dat prinţului fiori, deşi fitilul detonant fusese scos din prima clipă, încă din urmă cu un an. în coaja metalică a ghiulelei turceşti rămăsese doar explozibilul inert, iar deasupra deviza, gravată de artileriştii lui. Ce idee totuşi să dormi cu o bombă la cap !**

**Abia acum, reamintindu-şi ştirea transmisă de agenţia Havas, prinţul a realizat spaima care ar fi trebuit să-l cuprindă în primăvara anului trecut,**

**cînd a aflat că prinţesa primise acest straniu cadou. între doamna Elisabeta şi între copiii bulgari care pieriseră, în recenta explozie, exista o neliniştitoare asemănare, prin inocenţă. Candidaţii la dezastrele viitoare urmau să se recruteze mai mult ca singur dintre inocenţi. Probă : în miez de noapte, prinţesa dormea liniştită, cu bomba la cap.**

**Prinţul s-a frămîntat multă vreme, în bibliotecă, ezi- tînd între impulsul ds a merge să recupereze obiectul, în fond nepericulos, şi între dorinţa de a-şi scoate din cap chestiunea. Pînă la urmă a pornit spre dormitor, a luat bomba, şi a adus-o în spaţiul lui. A pus-o pe pupitru şi şi-a reluat gîndurile. Putea medita liniştit, mai departe : *Saevis tranquillis in unăis.***

**Din Paris, consulul român Calimachi-Catargi transmitea la Bucureşti că cercurile exilaţilor politici otomani erau în plină agitaţie. Unda cutremurului ajunsese deci pînă în Franţa, punîndu-i în frămîntare pe refugiaţii turci care-şi găsiseră azil acolo. Se afla în exil Midhat-Paşa, fost mare demnitar al imperiului, care, în preziua războiului rostise în auzul lumii acel avertisment teribil, "aproape sinucigaş : „— Am intrat în Anatolia doar şase sute (de osmanlîi) şi nu vom părăsi Anatolia decît cînd vor rămîne şase sute (osmanlîi, otomani, turci) !“ Ce mai rămăsese din acest avertisment, cînd imperiul se prăbuşise practic într-o baltă ?**

**Acelaşi Midhat-Paşa fusese autorul acelei prime constituţii otomane, votată în pragul războiului, destinată a salva imperiul de răscoala popoarelor, şi, în acelaşi timp, de a arunca praf în ochii marilor puteri dispuse să intervină nu pentru aplicarea unor reforme şi pentru lichidarea „Omului bolnav'[1]. în jurul lui Midhat-Paşa se mai aflau cîţiva generali păguboşi, autori ai unor bătălii pierdute („des**

occasions perdues“), care izbutiseră să-şi salveze persoana fizică, să se apere de surghiun sau de pedeapsa capitală. Se mai aflau în jurul acestora şi mulţi „juni“, foarte radicali, studenţi dar şi oameni de profesiuni libere, care toţi trăiau incredibila nenorocire şi se zbăteau să găsească soluţii, învrăjmăşindu-se unii împotriva celorlalţi. Fapt hazliu, Midhat-Paşa visa ca după război să se inaugureze o eră de reforme după tipicul vechi, o nouă „Epocă a lalelelor", menită să salveze forma unui imperiu care deja nu mai exista ca imperiu. Fapt curios, Franţa îi ocrotea pe toţi aceşti nenorociţi, dar nu numai Franţa, i-ar fi ocrotit, ci oricare dintre marile puteri care nădăjduiau ceva în contul imperiului paralizat.

La Petersburg se afla, iată, Osman-bey, un rebel din neamul Osman, dispus să se întoarcă la Istanbul ca padişah, în numele ţarului ; la Berlin, nişte militari intransigenţi, al căror nume nu fusese divulgat, erau gata să plece în patria lor, căzută în dezastru, înarmaţi pînă în dinţi, cu arme germane. Pînă şi în Italia erau găzduiţi nişte fugari, peste umerii cărora Roma privea cu jind dincolo de Mediterana, unde spera să apuce cît mai mult, la rivalitate cu Franţa, din coasta islamică a Africei.

Imperiile voiau să-şi dispute imperiul cu mîinile turcilor — nişte învinşi disperaţi.

Abia la întoarcerea spre Bucureşti, în tren, Răşcanu a regăsit o groază de lume îngrijorată de cutremurul care avusese loc.

— Ştiţi c-a fost un cutremur ? L-aţi simţit ?

— Bine, dar cînd a fost ?!

— N-aş putea să vă spun precis. Ieri, alaltăieri ?

In **orice caz anul ăsta.**

**Cutremurul nu se simţise dincolo de Olt, probabil nici dincolo de Carpaţi şi nici în restul lumii. Ar fi culmea,** a **meditat Răşcanu, ca şi războiul acesta abia isprăvit să nu-şi fi trimis zguduirile în restul lumii, să rămînă un eveniment local, care să-i privească exclusiv pe morţii şi pe viii din această zonă. în acest caz, şi-a mai spus avocatul, zelul domnului Brătianu de a ne împinge în viitoarea unui eveniment lipsit de orice perspectivă a fost cu totul deplasat.**

**— Vreţi să vă deplasaţi puţin mai încolo ? i-a cerut cineva, un pasager impertinent.**

**Avocatul s-a făcut că nu aude, nu-şi putea imagina că cineva se poate adresa într-un asemenea mod unei per-, soane aflată în dreptul ei legitim. Se răsturnase oare lumea ? în compartiment era înghesuială şi o lumină chioară. Era insuportabil şi mirosul de nespălare al pasagerilor, într-un vagon de primă clasă, în care cu chiu cu vai obţinuse un loc, se înghesuiseră claie peste grămadă indivizi de toate speciile, ca în arca lui Noe. Răşcanu se strînsese cît mai mult cu putinţă în spaţiul lui, renunţase să mai citească, dar îmbulzeala sporea. Un domn de vis-â-vis l-a pus la punct pe intrusul obraznic, care-1 somase să se deplaseze.**

**— Ce vrei, domnule, unde te împingi ? Dumneata nu vezi că nu mai e loc ?!**

**— Cum nu mai e loc ?! Ce trenul nu e al tuturor ?**

**Răşcanu ar fi vrut să răspundă că şi Pămîntul e al tuturor, dar că aceasta, stimate domn, nu ne dă dreptul să ne strivim unii pe alţii, să ne călcăm adică în picioare ! Adresarea cu Stimate Domn ar fi fost cu totul nepotrivită, individul îşi făcea lpc cu mîinile şi cu picioarele, pînă cînd alţi pasageri l-au împins afară din compartiment.**

**Trenul oprise într-o staţie. Pe peron, nebunie. Alte valuri de oameni au asaltat vagoanele. Era penibil să vezi persoane de condiţie bună participînd la o competiţie a forţei, absolut**

**dezonorantă. Compartimentul lui Răşcanu era plin ochi, totuşi încă un intrus, un nou intrus, şi-a încercat norocul, profitînd de ieşirea cuiva. Ceilalţi pasageri l-au luat la ochi.**

**— Dumnealui în ce calitate se împinge ? Cu dumneavoastră vorbesc : în ce calitate vă împingeţi ?**

**Noul pasager tăcea mîlc. Era totuşi un intrus de bun simţ, fiindcă acaparîndu-şi locul, nu mai participa la scandal. Cei din jur l-au lăsat în pace, totuşi unul s-a pornit să strige cu revoltă :**

**— Domnilor, guvernul nu vede haosul ăsta ?**

**— Nu, a răspuns scurt Răşcanu, guvernul nu vede.**

**— Poate că guvernul nu ştie ! a presupus altcineva.**

**— Cum nu ştie, domnule ? Dar atunci înseamnează că sîntem guvernaţi de nişte surzi, orbi, inconştienţi !...**

**Trenul înainta orb în noapte. Zarva s-a mai liniştit după o vreme. Lampa din plafon pendula, trimiţînd pe chipurile pasagerilor o lumină pîlpîitoare, incertă. Unul dintre pasageri a întrebat ca prin somn :**

**— Şi cum, domnilor, chiar a fost la Bucureşti un cutremur ? Dar cînd ?!**

**Pentru o clipă s-a deschis cerul peste toată emisfera nordică şi Rufino a regretat că nu avea asupra-i luneta. „— Cînd e una, nu-i cealaltă !" şi-a spus el, foarte necăjit, ridicînd braţe neputincioase spre cerul înflorit feeric. Necazul era că o asemenea poziţie a aştrilor n-avea să se mai repete, dat fiind mişcarea de rotaţie a galaxiei, decît peste două sute de milioane de ani.**

**Rufino uitase de sine, privind cerul. Uitase şi de şobolanul lăsat în cuşcă. El a pufnit însă cu mînie, în**

clipa cînd cerul s-a închis din nou, dîndu-şi seama că şi galaxia, în fantastica ei mişcare, îl ignorase.

La capătul unor multe ceasuri de efort, Rufino obosise. S-a aşezat pe scaun, rezemîndu-şi un cot de blatul mesei, aproape de cuşcă. Se simţea umilit, mai ales infirmat. N-a mai dat atenţie şobolanului, care, prin comportarea lui, îi făcuse praf o întreagă teorie. De ce, totuşi ? Fără a-1 mai privi, Rufino a continuat să-l admonesteze, dar pe o cale indirectă, comparativă, încercînd să aducă astfel animalul la gînduri mai bune :

— Castorii sînt în fond tot nişte şobolani, a început el. Dar ceva mai cuminţi şi mai constructivi ! Şoriceii sînt şi ei nişte şobolani, ceva mai mici, dar foarte frumuşei şi cooperativi !

Rufino a rîs involuntar. Şi-a amintit că prin decembrie, plimbîndu-se absent prin zăpezi, pe uliţele Bucureştilor, s-a oprit în loc, la un anume moment, în dreptul unei case, frapat de-o melodie simplă, .cîntată la pian. Melodia sprintenă şi suavă, picurată notă cu notă, îi suna şi acum în urechi. „— Da, şi-a spus atunci, e un menuet foarte adecvat pentru şoricei !" De la melodie, Rufino a trecut la şoricei, ca fiinţe, continuîndu-şi gîndul :

— Îmi plac şoriceii fiindcă sînt muzicali. Au acces la spirit ! Tocmai de asta nu suport ca Gipsy să-i sfîşie. Prefer s-o hrănesc cu carne din mine. Tai din mine, din pulpa sau din coapsa mea şi-i dau lui Gipsy !

Gipsy era absentă, închisă în cămară, nu-1 putea contrazice. Rufino a profitat de prilej ca să-şi spună opiniile despre mîţa Gipsy şi despre raporturile cu ea .

— Eu n-o las pe Gipsy să mănînce şoricei, deşi ştiu că interdicţia aceasta o enervează. Ea îşi educă pînă şi puii în spirit cinegetic. în sfîrşit...

Gipsy îl deziluzionase pe Rufino, era incorigibilă.

**Mult mai acomodabili păreau să fie şoriceii. I-a şi spus-o şobolanului, trecînd la elogiul unei alte specii de şoricei, cobaii :**

**— Cei mai simpatici, o recunosc, sînt şoriceii albi, cobaii, care scot planete de soartă din cutia ghicitorilor. Ca şi papagalii ! Ba aş spune chiar ceva în defavoarea papagalilor : sînt automatici. Or, este ştiut că, faţă de păsări, mamiferele sînt înzestrate cu un dar în plus : au inteligenţa mai sprintenă, deci şansa de a întreţine raporturi inteligibile cu lumea. Eu unul nu m-am înţeles în viaţa mea cu un papagal, chiar vorbitor, pe cînd cu mamiferele, cu orice mamifer, mă înţeleg, sper să mă înţeleg, să mă fac înţeles. Este cu neputinţă să nu fie ceva bun şi în voi. Sau probabil că nu ştim nimic despre viaţă !**

**Prelegerea a continuat la modul indirect, pînă cînd Rufino, uitînd de ruptură, i s-a adresat din nou colocvial prizonierului :**

Dragă, nu înţelegi că nu pot să te mănînc ? Atunci, în urmă cu o sută de mii de ani, te-aş fi mîncat probabil. Acum ?Rufino s-a scuzat, plecîndu-şi fruntea, voia să spună că-şi luase adio de la un asemenea aliment. Nu-1 putea mînca şi n-o regreta. Evoluase. S-a justificat însă, pentru a se face şi mai bine înţeles :

— Nu mai sînt carnivor, înţelegi ? Carnea îmi face silă. Văd însă că nici tu n-ai mai atins-o. E un progres î Apoi mîhnit, nu pentru sine, nici pentru şobolan, ci pentru soarta speciilor. Eşti bine dezvoltat, adult, vei prolifera. Dar cum ? Recopiind la nesfîrşit atavismul carnivor ? Dar schimbaţi-vă, dragă, şi voi ! Treceţi în alt ciclu ! Altfel rămîneţi nişte stupide rozătoare. Altfel isprăvim Terra, o consumăm. O lichidăm adică, lichidîndu-ne unii pe alţii : carnivorele pe ierbivore, ierbivorele mediul vegetal, recent au intervenit şi microbii. Ce facem, ne devorăm la nesfîrşit, ca să devenim din ce în ce mai răi, adică mai vitali ? Darwin n-are dreptate !...

Şobolanul picotea, era istovit. Rufino s-a ridicat, a prins, cuşca de cîrlig, şi a ieşit cu ea afară, purtînd-o cu mari precauţii. Nu voia ca Gipsy să-l simtă, deşi pisica s-a încordat, simţindu-i paşii, zgîrîia cu ghearele în uşa cămării. Şobolanul intrase din nou în agitaţie, şi Rufino a grăbit pasul. Voia să-l smulgă din iradierea lui Gipsy,. voia ca şi Gipsy să se rupă din atracţia şobolanului ; aceste două corpuri cosmice trebuiau să se separe. Şi-a înteţit paşii, a luat-o la fugă. S-a oprit aproape de Dîmboviţa care debordase. Valuri tulburi, lutoase, izbeau podurile şi pereţii caselor din preajmă. Rufino a privit cu silă revărsarea de ape, un amestec din care nu se putea distinge nimic, la fel ca într-o nebuloasă.

— Este M 1, şi-a spus. Este exact ca-n nebuloasa Şobolanilor. E mediul lor. Ce să le fac ?

Şi i-a dat drumul.Ideea de conjuncţie şi opoziţie între mai-marii lumii, ca între corpuri cereşti, îl obseda de la un timp pe prinţ, din perspectiva catastrofei de proporţii cosmice la care asistase. Căci ce altceva reprezenta prăbuşirea unui imperiu,

un uriaş imperiu, la dimensiunea limitată a lumii pămîntene decît echivalentul unei căderi astrale ? Urma acum să se caşte un gol, de la Oceanul Indian, prin întreg Orientul Apropiat şi Mijlociu, prin Peninsula Balcanică, peste toată coasta nordică a Mediteranei, pînă la Gibraltar, dar prăbuşirea îşi trimitea ecourile şi mai departe, în cercuri, peste Asia, Africa, Europa. Imperiul avusese o poziţie centrală în echilibrul lumii. Toate celelalte imperii, în optica prinţului, păreau periferice raportate la Imperiul Otoman, şi, din acest motiv opuse acestui imperiu, candidînd la supremaţia pe care primul şi-o asigurase în timp, vrînd să-i smulgă cheile. Erau acum în curs mişcările de a doua mărime : dislocări de teritorii, de populaţii, dispariţia unor state, apariţia de state noi. Candidaţii la supremaţie întindeau mîinile, năzuind să-şi iasă din formă.

XII
I

După părerea prinţului, toate imperiile suferiseră — şi sufereau încă ! — de acelaşi viciu : se dilatau peste margini, ignorînd puterea dătătoare de coerenţă a sinelui lor prim
centrul —, cel care le proiectase iniţial în fantastica aventură a cuceririlor. Neînfrînate prin nimic
dinlăuntru
,imperiile se dilatau, se tot dilatau, oprite în ultimă instanţă doar de frîna celor de la margine, oricît de slabi şi de pu- ţiai ar fi fost. Aceştia, cei de la margine, nu voiau să se lase absorbiţi din nici o parte, pretinzînd să-şi afirme si- aele, adică centrul lor, cum făceau românii, dar nu numai ei.

Ajungînd în acest punct, prinţul a extras însă din formulă popoarele — atît de imprevizibile în reacţiile lor ! — concentrîndu-se asupra formei geometrice pure şi a viciilor ei. Era hotărît vorba de o descentrare, de un moment critic în care forma îşi depăşea şinele, centrul, punîndu-se astfel singură sub riscul dezmembrărilor centrifugale, îatr-o formulă care cuprindea şi marginea şi centrul, pe care prinţul o examina, centrul tindea prin extensiune să ajungă la margine, făcînd întregul

vulnerabil.

Acum, în ceasul în care prinţul medita, se confruntau două imperii care-şi avea capitalele la margine — Peters- burgul şi Constantinopolul —, ambele aflîndu-se în faţa unui risc extrem. în cazul Petersburgului, metropola de pe Neva, nu s-ar fi plasat poate la margine, dacă ctitorul
— Petru cel Mare sau succesorii săi — ar fi inclus în imperiu şi restul Europei. La fel otomanii, dacă aceştia, după Viena, s-ar fi extins pînă în Atlantic, anexîndu-şi Europa. Aşa cum arătau, cele două imperii cuprindeau în interior fel de fel de margini — graniţele şterse arbitrar ale unor popoare succesiv anexate —, margini care, în momentul izbirii supreme, începuseră să se vadă, precum liniile de fractură ale unor vase aparent întregi, dar care pînă la urmă se sparg.

XII
I

La tratativele de pace, reprezentanţii otomani — care pierduseră tot — insistau ca măcar în acte Constantinopolul să fie numit Istanbul, aşa cum vechii turci numiseră cetatea lui Constantin cel Mare, după cucerire. Măcar atît, măcar această consolare. Dar învingătorii nu acceptaseră aici atît. Refuzînd această realitate toponimică, ei perseverau a numi oraşul — care nu le aparţinea, care nu mai aparţinea Europei de aproape cinci secole, cu vechiul aume, din vremea împăraţilor bizantini, un nume totuşi ireal. Desceatrarea imperiilor împingea lumea în fantezie. Deci nu Istanbul, Constantinopole.

Unele ştiri, deja expirate, picau la Bucureşti cu întârziere, ca cenuşa răcită a erupţiilor vulcanice, care cade uneori .foarte departe, mult timp după ce-a fost expulzată. Prinţul clasa această materie, iar uneori o şi examina cu iateres.

Printr-un raport al colonelului Arion, Alteţa-Sa aflase astfel că la preliminările păcii ciocnirile din faţa hărţii în litigiu fuseseră violente, dincolo de voinţa partenerilor de a păstra un minim ton

protocolar. Se simţea cum fug din coerenţa arbitrară, care le adunase împreună, anume părţi din Imperiul Otoman : părţi creştine, care voiau să rămînă creştine, dar nu ruse, nici austriece ; părţi islamice, care voiau să rămînă islamice, dar nu otomane, ci persane sau arabe ! Părţi pe care toată lumea le ignora, dar care încercau să-şi facă auzit glasul subpămîntean : armeni, albanezi, aromâni,kurzi. Acest frămînt subteran îi depăşea şi pe învingători şi pe învinşi. Partenerii se apărau de asemenea nume sîcîitoare cum se apără caii de muştele care le intră în ochi.

La un anume moment, la Adrianopole ar fi sosit şi o delegaţie de aromâni, singurii latini care mai supravieţuiau în peninsula balcanică, după dominarea bizantină, după dominaţia slavă, după dominaţia otomană. Ei veniseră acum, la un nou sfîrşit de ciclu, să depună în mîna mai- marilor istoriei un memoriu privind soarta lor. Nu destinul, ci soarta lor, fiindcă fiind puţin numeroşi nu mai aveau destin. Aromânii erau porecliţi ţînţari, ceea ce însemna, etimologic, „fiii împăratului", şi aceasta fiindcă din sînul acestor latini balcanici se ridicaseră împăraţi. Ei însă căzuseră între timp ca neam ; un nume cîndva glorios ajunsese poreclă : din „sîn-ţar" aromânul sau vlahul ajunsese „ţînţar", o fiinţă ca şi invizibilă, dar foarte duşmănită. în fauna gigantică a Imperiului, o faună cu zeci de neamuri teribile, aromânii îşi reprezentau cu stricteţe porecla : erau mici, iuţi, războinici, supărători foarte pentru stăpînii lumii, care aveau întotdeauna de discutat pro-
bleme mari, ignorîndu-i pe ei. Nici acum, nimeni nu ştia de unde apăruseră — din Tesalia, din Pind, din Epir, din Macedonia — şi nici n-avea cine să-i asculte, căci împăratul Alexandru al II-lea somnola pe Neva între zăpezi feerice, iar sultanul Abdul Hamid îşi începuse partida somnambulică în cuşca lui somptuoasă din Istanbul. întrebarea pe care ei o puneau mai-marilor lumii, în acel memoriu, era — în

**dialectul lor — aceasta : *„Cum s-ajaţim tra s-putem s-armînem Armâni ?“* Apoi imperativ : *„S-nună chiară populu, S-nu nă chiară limba !* Văzîndu-i, partenerii la tratative s-ar fi întrebat reciproc, cu destulă nedumerire : „— Aceştia ce mai vor ?!“**

**Arion a tradus această întrebare într-un mod şi mai iritant pentru auz, utilizînd porecla :**

**„— De unde-au apărut, în plină iarnă, aceşti ţînţari ?“ Sub lumea otomană, se vedeau alte lumi.**

## XII
## I

**Prinţul ţinea la vedere pe pupitru o istorie a imperiului otoman, scrisă de un Ianache Văcărescu, în urmă cu un secol, şi dăruită Alteţei-Sale de mareşalul palatului, colonelul Văcărescu, imediat după căderea Plevnei. în textul de» dicaţiei se spunea : „Fie ca această cădere de azi, prevăzută de străbunul meu, să fie de bun augur. “ Observînd cartea, încă necitită, Kogălniceanu i-a spun măriei sale :**

**— Da, e încă o istorie a Imperiului Otoman scrisă de români. Cînd n-au mai avut cu face cu armele, fiindcă erau covîrşiţi, românii le-au scris otomanilor istoria şi le-au prevăzut căderea.**

**— Şi credeţi ca acest moment, de azi, s-a văzut încă din vremea apogeului ? a întrebat prinţul.**

**Păi cum să nu ! i-a răspuns Kogălniceanu. La numai doi ani după dezastrul otomanilor, de la Viena, Miron Costin a scos minunea de carte care este *De neamul Moldovenilor, din ce ţară au ieşit strămoşii lor,* care, să ştiţi**

,«este semnul renaşterii noastre, charta conştiinţei noastre latine.

Deci cineva văzuse. Logofătul Miron Costin, şi el ministru, concepuse cartea încă din clipa în care zidurile Vienei erau zguduite de ghiulelele puterii otomane aflate la apogeu. Dar văzuse căderea, simultan, şi stolnicul Canta- cuzin, şi el ministru, care dusese profeţia mai departe : o putere are trei stepene sau stadii, peste care nu poate sări : naşterea, apogeul şi stingerea. Lumea europeană pusese apogeul puterii otomane la Viena, românii, mai mici şi mai păţiţi, dădeau semnalul de stingere, pornind tot de la Viena. Puţin mai tîrziu, prinţul Cantemir, şi el expert în chestiuni externe, dar şi cap încoronat, încununase profeţiile anterioare într-o teorie enunţată în chiar titlul operei lui fundamentale : *Incrementa atque decrementa Aulae othomanicae,* scoasă la lumină în 1716, după încă o victorie otomană, de data aceasta împotriva ruşilor, chiar după înfrîngerea lui Petru cel Mare, la Stănileşti, pe Prut.

— De-atunci tot stăm la pîndă, a mai spus Kogălniceanu, încheind excursul său asupra istoriei căderii otomane.

Prinţului i-a repugnat expresia „De-atunci stăm la pîndă“, detesta această stare la pîndă, proprie unui popor mic, avid să folosească circumstanţa, căderea celor mari, ca să-şi adjudece un drept. I-a repugnat şi egoismul lat, plat, lăţit, al lui Kogălniceanu, care părea pregătit să înfulece din coliva otomanilor înainte de a li se fi cîntat veşnica pomenire. Il irita şi faptul că masivul ministru nu încăpea cu posteriorul în fotoliu.

Pe viitor, şi-a propus prinţul, urma ca în salonul de primire să fie introduse scaune mici, incomode, care să refuze o asemenea revărsare neprotocolară sau măcar s-o diminueze. Dar dacă ministrul de externe,

stăpîn pe asemenea perspective vaste, îl socotea pe el un domn mic ? !

Micul litigiu n-avea sorţi de izbîndă, Kogălniceanu se tot lăţea în fotoliu — obosit cum şi era, după armistiţiu —, prinţul observa cu oroare lăţirea, dar n-avea cum s-o cenzureze. Era legat de acest om, pe care nu-1 iubea, cum era legat de toţi ceilalţi, în aceeaşi galeră a destinului. Din spi_i rit de replică, Alteţa-Sa ar fi vrut să nege afirmaţiile anterioare ale lui Kogălniceanu — ar fi vrut să-l opună, spre exemplu lui Cantemir pe Voltaire —, dar nu putea, n-avea cum, nu găsea lăuntric nici un argument. S-a mulţumit să constate că românii aveau un unghi privilegiat asupra problemei, deşi n-aveau forţă. Dar, în fond, peste acest litigiu, românii îi aparţineau, cu unghiul lor cu tot. Putea fi oare mîndru de ei la acest final ?

Ca să strice acest final, Kogălniceanu a mai spus, ridi- cîndu-se greoi din fotoliu :

— Acum iar o luăm de la capăt...

Prinţul era contrariat de atitudinea ministrului său Care vedea atît de sumbru viitorul. Dar de-abia se semnase armistiţiu, urma pacea ! L-a întrebat cu reprobare în glas :

— Ce vreţi să spuneţi ?

— Adică o luăm de la capăt cu cestălalt imperiu.

N-au mai avut ce-şi spune. Prinţul avea deja în minte
primele formule din scrisoarea de felicitare către ţar, scrisoare scumpă inimii lui, pe care Kogălniceanu o şi pulverizase, suflînd ger peste ea. Urma totuşi să continue scrisoarea, pe care avea s-o şi expedieze în curînd la Pe- tersburg, printr-un curier special. Atunci, pe loc, prinţului i s-a părut că românii n-au entuziasm, sînt nişte cinici.

**Din nou prinţul a întors un gînd spre fostele cîmpuri de luptă, care ieşiseră cu totul din preocuparea celor vii. „— Ce repede uităm !“ şi-a spus, siraţindu-se el însuşi vinovat de desprinderea atît de uşoară din încleştarea amintirii imediate.**

**O astfel de amintire îl persecutase cîndva chiar acolo, pe front, dar în somn. Mergea singur pe un cîmp de luptă, printre morţi. Cineva i-a apucat cu mîinile una dintre cizme, iar el, fără a mai privi înapoi, a dat să şi-o smulgă.**
**A tras cu toată forţa a tras şi forţa contrară, care creştea înspăimîntător, pînă cînd el a ştiut că-i mai bine să-şi lase piciorul acolo, chiar de-ar fi să se rupă în două. Şi-a lăsat doar cizma, a abandonat-o, a devenit uşor, inundat de o bucurie grozavă, care l-a şi trezit. Era transpirat, lac de apă, dar în patul lui de fier, sub pătura aspră, în bordeiul de la Poradim. Piciorul drept lipsea, un timp nu şi l-a putut recunoaşte, deşi-1 masa cu mîinile ; era ca un obiect străin, mădularul adevărat rămăsese dincolo, în întuneric, printre trupurile semănate acolo.**

**Toţi uitaseră, sub zguduirea evenimentelor următoare, de cei rămaşi acolo, inclusiv de cîmpurile de luptă, convenţional numite cîmpuri, chiar cînd erau văi, prăpăstii sau înălţimi. Aceste cîmpuri, acoperite de zăpadă, urmau să se dezgheţe. „— Deci şi morţii !“ şi-a spus prinţul. Care se vor pune în mişcare. De pe Balcani vor curge morţii, imediat ce vor porni avalanşele. Acum abia se mai ţin. Cu mîini îngheţate, una cu gheţarii. Unii cu mîinile de-a dreptul de cer.“ Această mişcare trebuia într-un fel prevenită. „— Şi cu morţii ce faceţi ?“ întrebarea, formulată de nu se ştie cine, pe front, i-a răsărit brusc în minte. Cum tot brusc, precum lumina, a ţîşnit răspunsul : Pentru morţi, mausoleele. Acestea se**

**şi înălţau, creşteau ca de la sine, în- şurubîndu-se în aer, ca nişte turnuri circulare. Unul la Griviţa, altul la Rahova, altul la Opanez, altul la Plevaa, altul la Smîrdan. Albe. In culoarea oaselor. Iar cupolele transparente. In culoarea cerului.**

**încă nu curgeau morţii. Nu picau încă din cer.**

**Cu foarte mare întîrziere, prinţul a luat act de dispariţia unui vas etrusc de argilă, aflat în bibliotecă, un vas negru de ofrandă, uşor ca un duh, subţiat şi deshidratat în milenii, redus la ceea ce era : o umbră. Vasul ii fusese dăruit de consulul român la Roma, care îl achiziţionase din- tr-o vie din Etruria, chiar în clipa în care podgoreanul italic îl extrăsese din pămînt. „— E o minune că nu s-a spart, i-a spus domnul Obedenaru, oferindu-1 Alteţei-Sale. E mai uşor ca o coajă de ou. Singurul amănunt decorativ este această toartă pe care se vede capul unei hecate, sub care se află această inscripţie : *„In tenebris triviae iter rectum“.* „— Ce formulă ciudată, aproape ininteligibilă !“ a observat prinţul. Formula era zgîriată sub toartă şi înfăşură, ca un colier, capul hecatei. Ar fi trebuit s-o ţină minte, era ca un îndemn care-i parvenea din milenii : *„In bezna răscrucii, calea cea dreaptă***

**Rostul vasului era clar definit şi prin formă, şi prin formula scrisă. Umbra celui trecut dincolo trebuia să ţină, peste primejdii, calea cea dreaptă. Minunea era tocmai aceea că vasul ţinuse calea cea dreaptă, se păstrase întreg. „—**

**De obicei asemenea vase se sparg !“ — a observat prinţul, atunci cînd Obedenaru i l-a oferit. „— Tocmai, a confirmat consulul, care era şi arheolog. Se turna în ele vin, apoi erau sparte pe mormintele morţilor. Obiceiul era general în toată lumea veche. S-a păstrat şi la noi. Aşa se procedează şi azi, în unele părţi de ţară, cu ulcelele de moşi.“ „— Chiar aşa ?“ a întrebat prinţul. „— Desigur. E soarta acestor vase.“**

**Prinţul a primit vasul, fără alte formalităţi protocolare — scrisoare prealabilă de oferire, scrisoare de recep- ţiune, scrisoare cu formulă dedicatorie, scrisoare de mulţumire —, aşezîndu-1 cu mîna lui pe un raft, între cărţi, în faţa pupitrului la care lucra, ca să-l aibă tot timpul sub ochi. îi plăcea forma pură.**

**Cu timpul, intimitatea dintre prinţ şi vas ajunsese perfectă, vasul negru se instalase în mintea prinţului, care lucra absent la pupitru, dar simţindu-1 acolo, la locul lui, în raft, fără a-1 mai privi.**

**Dar într-o dimineaţă de la începutul lui februarie, nu mult după cutremur, pe cînd din nou lucra la pupitru, prinţul a simţit că vasul nu mai e. Fantasma vasului îi zburase din minte, se topise ca atunci cînd te deştepţi dintr-un vis.**

**Spre confirmare, prinţul a privit spre bibliotecă, îndrep- tîndu-şi ochii spre colţul unde se afla vasul negru cu inscripţia aceea. Nu mai era. Uimit, mai mult incredul decît uimit, prinţul a păşit spre raft, ducînd în el semnul de ex- clamare, vrînd să pipăie el însuşi locul gol cu mîna.**

**„— Dar cum e cu putinţă !“ a protestat mental, încer- cînd să dezmintă, printr-un raţionament, ceea ce el însuşi constatase, pipăind cu mîna. S-a reîntors ars de o grijă la pupitru şi a scos unul dintre caietele sale cu**

însemnări zilnice. Acolo, într-un anume loc, pe o foaie volantă — fiindcă darul n-avea semnificaţie oficială ! — prinţul notase ziua şi ora la care Obedenaru îi oferise vasul. Deci vasul existase, îl pusese chiar el între cărţi,atunci, cu mîna lui. Discuţia cu Obedenaru, despre „vasele care se sparg" avusese loc după aceea, chiar în faţa obiectului negru, care îi domina cu forma lui pură pe cei doi.Unde era ? Pipăind din nou cu mîna locul gol, prinţul a simţit sub degete o brumă de siliciu şi cîteva sfărîmături. Pe peretele alb, umbra vasului încă stăruia, coincidentă cu aceea rămasă intactă în minte.

Se excludea ideea de furt, prinţul n-o putea concepe măcar, decît doar în planul politic. In politică, în relaţiile dintre partide sau dintre state totul era cu putinţă, toate josniciile, iar unele dintre acestea se şi aflau în curs. Nu putea concepe nici dispariţia miraculoasă, atîta timp cît vasul lăsase totuşi urme : praful de siliciu de pe suportul de lemn, umbra pe perete şi chiar o formă ideală pe care prinţul o reţinuse exact în memorie. Şi-a amintit însă, pînă la urmă, de cutremur : 19 ianuarie. Să fi pulverizat vasul vreo undă răzleaţă, rătăcită pe la Bucureşti, după ce seismul cutreierase ţara ? „în bezna răscrucii, calea cea dreaptă". Ţinea bine minte formula, care era şi memorabilă, şi premonitorie.

A trecut lîngă raft, a controlat din nou cu degetele, a găsit lîngă o carte toarta vasului, cu capul întreg al hecatei şi cu un singur cuvînt rămas din inscripţie : *triviae.* Deci răscruce. Ruptă din trupul de argilă, hecata arăta urît, cu capul ei diform, un cap care urla peste o răscruce. Această emblemă funerară nu i-a displăcut totuşi prin-
ţului, care a poruncit bijutierului curţii să lege hecata în argint, inclusiv cuvîntul *triviae,* în formă de medalion. In metal a fost imprimat şi

**anul pierderii, 1878 nu în cifre** arabe, **ci în caractere latine :**

**MDCCCLXXVIII,**

**Rufino a aşternut pe hîrtie consideraţiile lui despre şobolani, echivalaţi cu sălbatecii sau cu barbarii, deşi ştia bine că însemnările lui nu slujesc la nimic. Oricît de inutilă, o constatare se impunea : Bucureştii erau un centru predilect al şobolanilor, ca şi Constantinopolul, oraşul acesta reprezenta deci un mare centru de civilizaţie. Aşa stînd lucrurile, Rufino a scris :**

1. ***Şobolanii sînt atraşi de civilizaţie, precum barbarii, care, orbiţi de marile centre, pornesc în mi- graţie către ele. Exodul şobolanilor e totuna cu drumul spre marile aglomerări umane : Constantinopole, Bucureşti, Viena, Hamburg, Paris ;***
2. ***Prima civilizaţie umană care a scos la lumină existenţa şobolanilor a fost civilizaţia Egipetului, care a şi zeificat pisica ;***
3. ***O civilizaţie care să facă să dispară şobolanii nu există încă ;***
4. ***Să tragem concluzia că civilizaţiile sînt trecătoare, iar şobolanii eterni ?***
5. ***Visul şobolanilor este să surpe civilizaţia umană, deşi au nevoie de ea ; ei nu pot exista fără murdărie. Cine, în natură, oferă mai multă murdărie decît oamenii ?***
6. ***Este cu neputinţă ca şobolanii să se***

*întoarcă în Nebuloasa Şobolanilor de unde provin. Mai curînd vor ca pămîntul să se transforme într-o nebuloasă navigîndă spre haos.*

**Mişcarea seismică, imperceptibilă la Bucureşti, a avut un efect neaşteptat la o mare distanţă de Capitală, în Moldova, pe Valea Tazlăului, unde un uriaş deal de lut, îmblănit pe creastă cu pădure, mai jos cu livezi, acoperit cu ,case, grajduri, coşare de porumb, clăi de fîn, ocoale de vite, a dispărut într-un revărsat de zori, ca şi cum n-ar fi existat. Fusese ca şi cum în adînc s~ar fi căscat o groapă în care a intrat dealul.**

**în zorii de zi ai întîmplării, gospodarii erau treji, ca de obicei, se sculaseră cu noaptea în cap cum se scoală ţăranii. Un cutare ieşise desculţ la colţul prispei, sa caşte ; o muiere îşi trăsese în picioare tîrlicii, grăbindu-se afară la găini sau ca să strîngă rufele de pe frînghie, un altul se îmbrăcase de-a binelea şi pornise agale, cu două căldări goale în mîini, să adape vitele. Căldările de tablă trăncăneau. în lumina lăptoasă, omul s-a oprit la fîntînă. A bîj- bîit după ciutură, a găsit-o, a împins-o în adînc după apă, ciutura s-a întors uşoară în sus, fără apă. Omul s-a mirat şi nu prea, a lăsat căldările şi s-a îndreptat slobod către grajd, să scoată vitele şi să le mîie spre pîrîul din vale, care se dezgheţase. Ciudat i s-a părut doar faptul că-n grajd boii boncăluiau, izbind cu coarnele-n pereţi.**

**Abia atunci a auzit un huruit şi omului i-au fugit pi- cioarele-n lături, ca şi cum ar fi fost lovit de dambla, în patru labe, cum se afla, a ridicat ochii în sus, spre deal, şi a văzut cu spaimă cum coama de copaci a pădurii se zbate ca-n furtună, năvălind spre el. Fugeau şi cîinii în**

toate părţile, tîrînd după ei lanţurile rupte. Omul n-a mai putut să fugă, s-a opintit să se ridice, a dat să spargă uşa grajdului, n-a avut cînd, s-a tras în lături să nu-1 răstoarne boii, care scăpaseră, dar s-a simţit smuls cu pămînt cu tot şi ridicat la o mare înălţime. N-a mai văzut casa, nici grajdul, nici coama dealului, care se năruise, n-a mai simţit nimic decît un clocot al pămîntului, răsculat în talazuri.

De departe, de pe celălalt deal, dinspre asfinţit, prăbuşirea s-a simţit încă şi mai scurt. O femeie care venea la soru-sa, peste deal, ca să ia foc, a auzit întîi uruitura şi n-a ştiut ce se întîmplă. Mergea cu ochii în pămînt, ca să nu lunece pe gheţuş, urmărindu-şi liniştită cărarea, fără să-i pese de deal, pe care îl ştia de cînd lumea la locul lui. Auzind uruitura, femeia s-a oprit, a privit într-acolo şi i-a stat suflarea : dealul din faţă pornise spre ea. A luat-o la fugă înapoi, ţipînd, cu dealul după ea, simţindu-1 cum vine din urmă, cum creşte negru, tot prăvălindu-se. Cînd a ajuns acasă, între oameni, a leşinat. Vecinele au udat-o cu apă, au trezit-o, femeii nu-i mai revenea glasul, tot arăta cu mîna într-acolo, înapoi. Au pornit cu toţii într-acolo, cu mic cu mare, dar au rămas muţi, cu palmele la gură : dealul nu mai era.

Au ieşit atunci la lumină, din frămîntarea măruntaielor pămîntului, nişte scoici verzi şi albastre, una de mărimea unui lighean turcesc, o creangă de coral — un copac de fapt, cu crăci şi ramuri roşii, care a apărut şi dispărut într-o clipită, apoi scheletul unui animal de apă sau poate a unei păsări uriaşe, din care nu s-ar fi văzut decît pliscul şi un fel de gheară. Stratul acesta de viaţă, scos întîia oară la lumină, pe creasta unui talaz de pămînt, a recăzut în groapa de la început, dar peste stratul nou de viaţă, pe

**care l-a înăbuşit.**

**Cînd autoritatea comunală a încercat a restabili, cu martori cum a fost cazul, mare lucru nu s-a putut scrie în procesul verbal. S-a constatat totuşi că într-o zi, din iarna anului 1378, au dispărut fără pricină, cu deal cu tot, vreo cincisprezece case, în care locuiau, după numărul de fumuri — tot atîţia debitori ai statului, care au şi fost şterşi din registrul de datorii. A fost şters din inventarul geografic şi dealul, care se chema „La Runc“. Pe locul numit Runc a apărut la puţin timp o iezătură ce s-a numit „La Iazul Runcului". Deasupra iazului, pe muchea unei rîpe, rămăsese din vechea pădure un fag uriaş, care abia acum se vedea. Despre cei dispăruţi s-a spus doar atît : „Mai bine de ei că s-au dus.“Prinţul a şters de pe raft cu palma bruma de siliciu şi a pus punct meditaţiei lui despre Imperiul Otoman. Otomanii ieşiseră din istorie, din povestea lor grandioasă, deveniseră turci. Căderea din postura imperială în obscura situaţie de neam, un neam oarecare, nu afecta pe nimeni. Acum, în fond, putea să li se recunoască turcilor şi dreptul de a numi cum poftesc oraşul lor, nu Constantinopol, ci Istanbul. Ieşiseră din istorie cu un dublu cîştig onomastic : turci, Istanbul. Constantinopolul era de mult o fantasmă, ca şi fantoma vasului pe care cutremurul o măturase din bibliotecă. Un război pentru două cuvinte, care ţinuse peste cinci sute de ani, început şi isprăvit cu un cutremur de pămînt. Deci Istanbul.**

**Intre timp, diviziile române trecuseră Dunărea, în ţară, cu toate efectivele din care nu lipseau decît cei rămaşi dincolo : morţii. Armata aştepta, regrupată, cu arma la picior.**

**Sfîrşit**